

Az ösztönző állam válságkezelése II.

A sikeres gazdasági újraindítás

Szerkesztette

Parragh Bianka és Báger Gusztáv

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Az ösztönző állam válságkezelése II.
A sikeres gazdasági újraindítás

Vákát oldal

Az ösztönző állam válságkezelése II.

A sikeres gazdasági újraindítás

Szerkesztette:

Parragh Bianka – Báger Gusztáv

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

Szerzők:

Báger Gusztáv
Barlog Károly
Bozóky Alex
Biczók András
Bogsch Erik
Csányi Attila
Deli Gergely
Domokos László
Fűrész Tünde
György László
Gyura Gábor
Izer Norbert
Kolozsi Pál Péter
Lovászy László Gábor
Mager Andrea

Martus Bettina
Molnár Balázs
Nagy Márton
Oláh Dániel
Orbán Gábor
Parragh Bianka
Parragh László
Sárecz Zsolt
Schamschula György
Szepessy Kornél
Simon József
Tóth Gergely
Tóth Róbert
Varga Mihály

Szakmai lektorok:

Kovács Árpád
Tatay Tibor

A kézirat lezárásának napja: 2022. február 16.

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsől Kata
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Kutas Éva
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin

DOI: https://doi.org/10.36250/01054_00

ISBN 978-963-531-705-9 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-707-3 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-706-6
(ePub)

© A szerkesztők, 2022
© A szerzők, 2022
© Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022
Minden jog védve.

Tartalom

<i>Varga Mihály előszava</i>	9
<i>Mager Andrea előszava</i>	11
<i>Deli Gergely előszava</i>	13
<i>Szerkesztői előszó</i>	15
I. fejezet Adópolitika a Covid-19-járvány idején (Varga Mihály – Izer Norbert)	21
Bevezetés	21
A gazdasági környezet alakulása a járványt megelőző időszakban	21
A magyar adópolitika hosszú távú céljai	23
Adópolitikai válaszok a koronavírus-válság jelentette kihívásra	30
A magyar út sajátosságai a nemzetközi gyakorlatok tükrében	34
A gyógyulás útján	35
Összegzés	38
Felhasznált irodalom	38
II. fejezet A koronavírus-válság – az ösztönző állam mint válságkezelő (Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely)	39
Bevezetés	39
A koronavírus-válság jellemző vonásai	40
A koronavírus-válság gazdasági hatásai	54
Ösztönző állam és válságkezelés	89
Összegzés	100
Felhasznált irodalom	101
Ajánlott irodalom	104
III. fejezet Az aktív szabályozói állam a Covid-19 okozta gazdasági válságkezelés és a kilábalás során (Nagy Márton)	105
Bevezetés	105
Makrogazdasági áttekintés	107
A Covid-19-járvány okozta gazdasági kihívások	110
Egyes intézkedési területek	110
Összegzés	124
Felhasznált irodalom	126
IV. fejezet A munkát terhelő adók és járulékok költségvetési és gazdaságpolitikai szempontból (Domokos László – Simon József)	127
Bevezetés	127
Munkát terhelő adók az adórendszeren belül	127
Munkát terhelő adók az adópolitika keretében	129
A munkavállalókat érintő főbb adópolitikai változások	130
A munkáltatókat érintő főbb adópolitikai változások a munkát terhelő adók vonatkozásában	132
A koronavírus-járvány hatásai a munkát terhelő adókra	133
A munkát terhelő adókkal kapcsolatos adópolitikai intézkedések értékelése	136
Az adópolitikai intézkedések az adórendszer egyszerűsítése, a gazdaság kifehéritése és az állami működés integritásának erősítése szempontjából	142
A jövő útja – a fenntartható adó- és járulékcsoökkentés	144
Összegzés	147
Felhasznált irodalom	148

V. fejezet	A magyar gazdasági pálya a koronavírus-járvány után: Erős vállalatok, ösztönző állam, hatékony együttműködés (Parragh László – Tóth Róbert)	151
	Bevezetés	151
	Vajon megváltoznak-e a globalizáció eddigi trendjei?	152
	Beavatkozási területek a magyar gazdaság dinamizálása érdekében, a koronavírus okozta válság tanulságai alapján	157
	Valóban felértékelődik az ösztönző állami szerepvállalás jelentősége?	171
	Elérkezett az idő a versenyképességi és a növekedési modellek újragondolására?	173
	A koronavírus-válság kezelésének vállalati tapasztalatai	176
	A jövőre való felkészülés kihívásai	182
	Összegzés	184
	Felhasznált irodalom	185
VI. fejezet	Átment a stresszteszten a magyar gazdaság(politika) (György László – Oláh Dániel)	189
	Bevezetés	189
	Gazdasági növekedés: V alakú visszapattnás a válság előtti szintre	189
	Bérek: a legválságállóbbak Európában	191
	Foglalkoztatás: a 2021. júniusi foglalkoztatási adat 25 éves csúc	193
	Beruházások: a válság alatt is a harmadik legmagasabb ráta a hosszú távú növekedési többlet záloga	197
	Innovatív gazdaság: a magyar vállalatok termelékenységű növekedése	
	2010 óta háromszorosan haladja meg az unió átlagát	199
	Átalakuló képzés és oktatás a foglalkoztathatóság és a társadalmi egység szolgálatában	203
	Gazdasági felzárkózás: egyre közelebb a portugálok	204
	Inkluzív fejlődés: a gazdaság növekedéséből Magyarországon részesülnek a legszélesebb körben	205
	Pénzügyi válságállóság: a magyar gazdaság ütésállóbb, mint a 2008-as válság idején	211
	A fiskális és a monetáris politika is a feladatára koncentrál: az előbbi az újraindításon, míg az utóbbi az árstabilitáson dolgozik	214
	Összegzés helyett	215
	Felhasznált irodalom	217
VII. fejezet	Ösztönző állam – ösztönző családpolitika (Fűrész Tünde – Molnár Balázs)	219
	Bevezetés	219
	A visegrádi országok demográfiai helyzete	220
	A családtámogatások ösztönző rendszere Magyarországon	226
	Családvédelem a koronavírus árnyékában	235
	Összegzés	238
	Felhasznált irodalom	239
	Ajánlott irodalom	240
	Hivatkozott jogszabályok	240
VIII. fejezet	Zöldpénzügyek és zöldjegybanki politika (Gyura Gábor – Kolozsi Pál Péter)	241
	Bevezetés	241
	Ökológiai kihívás – globális és hazai aspektusok	242
	Jegybankok és környezeti fenntarthatóság	245
	A Magyar Nemzeti Bank zöldfordulata	247
	Összegzés	264
	Felhasznált irodalom	265

IX. fejezet Ember és robot – múlt, jelen és jövő. Munkaerőpiaci és foglalkoztatási kihívások (Lovász László Gábor)	269
Bevezetés – a hármas forradalom mint kihívás és lehetőség	269
Jelenlegi globális trendek a hármas forradalom és a koronavírus-járvány tükrében	273
A hármas forradalom által kiváltott dilemmákról	281
Epilógus: sci-fi vagy létrejövő valóság? Az ember és robot perspektívái a 21. században	295
Összegzés	301
Felhasznált irodalom	302

A koronavírus-válság állammenedzsmentre
és nagyvállalati gazdálkodásra gyakorolt hatásai a közszférában és a magánszférában

X. fejezet Az állammenedzsment megvalósulása a többségi állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok működésében (Domokos László – Martus Bettina)	311
Bevezetés	311
Az állammencél érdekében kialakított állammenedzsment	312
Az állammenedzsment vezetői és ellenőrzési funkcióinak támogatása	314
A változtatások szükségességének felismerése	317
A helyénvalósági kritériumok meghatározása	319
Összegzés	325
Felhasznált irodalom	325
Hivatkozott jogszabályok	326
XI. fejezet Az Antenna Hungária válságálló működési modellje – értékteremtés és üzleti sikeresség állami vállalként (Sárecz Zsolt)	327
Bevezetés	327
Az Antenna Hungária Zrt. bemutatása	327
A koronavírus-válság hatásai az AH-ra és azok kezelése	334
A korábbi külföldi befektető és a magyar állam eltérő tulajdonosi szemlélete	340
Az Antenna Hungária működési modell létrejöttének körülményei és főbb jellemzői	343
Az AH és a 4iG stratégiai partnersége	348
Összegzés helyett: Az AH mint állami vállalat további fejlesztési lehetőségei	350
Felhasznált irodalom	351
XII. fejezet A Covid-19-járvány hatása az élelmiszer-gazdaságra és ezen belül a Bonafarm Csoportra (Csányi Attila)	353
Bevezetés	353
A hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar szerepe a magyar gazdaságban	353
A Bonafarm Csoport bemutatása	356
Biztonságos működés a koronavírus-járvány idején	357
A koronavírus-járvány hatása a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékek piacaira	359
A termelés fenntartásának nehézségei az élelmiszer-gazdaság ágazataiban	363
Összegzés	366
Felhasznált irodalom	366
XIII. fejezet Nem a válság természete, a gyors és hatékony reakció számít igazán – A HungaroControl Zrt. válságkezeléséről a Covid-19-világjárvány idején (Szepessy Kornél – Barlog Károly)	367
Bevezetés	367
Kontextus	368

A Covid-19-járvány hatásai a légi közlekedési iparágra és a HungaroControl működésére	371
Nemzetközi reakciók: a szabályozási és működési keretrendszer dinamikus változásai	379
Gazdálkodással kapcsolatos kihívások	381
Összegzés	382
Felhasznált irodalom	382
Hivatkozott jogszabályok	383
XIV. fejezet A Magyar Posta a Covid viharában (Schamschula György)	385
Bevezetés	385
Piaci tendenciák, általános helyzetkép	386
Nemzetközi postai trendek	387
A Magyar Posta jövőképe	388
A Posta működése a veszélyhelyzeti időszakban	389
Összegzés helyett	397
Felhasznált irodalom	398
XV. fejezet Különleges készültségben a MAVIR (Biczók András)	399
Bevezetés	399
A magyar villamosenergia-rendszer sajátosságai	399
A MAVIR Zrt. küldetése, tevékenységének bemutatása	401
A koronavírus-járvány MAVIR-ra gyakorolt hatása	404
Összegzés – felkészülés a jövőre	409
Felhasznált irodalom	409
XVI. fejezet A nemzeti vállalati felelősség sajátosságai a Szerencsejáték Zrt. pandémia alatti működésének példáján (Bozóky Alex)	411
Bevezetés	411
Az Alaptörvény és a nemzeti vállalati identitás	412
A Szerencsejáték Zrt. rövid bemutatása	413
Az egészségügyi veszélyhelyzeti működés alapelvei	415
A nemzeti vállalatok felelősségi területei válsághelyzetben	416
Összefoglalás: A nemzeti vállalat mint hatékony válságkezelő intézmény	426
Felhasznált irodalom	427
Hivatkozott jogszabályok	427
XVII. fejezet Fókuszban az ellátásbiztonság és az egészségvédelem – Covid-válság egy gyógyszeripari szereplő szemszögéből (Bogsch Erik – Orbán Gábor)	429
Bevezetés	429
A Richter Gedeon Nyrt. bemutatása	429
A Richter története	431
A járvány rövid távú hatásai a gyógyszeriparban	433
A Richter válaszai a Covid-19-világjárványra 2020–21-ben	434
A válság közép- és hosszú távú hatásai	437
Kormányzati támogatás a Covid-19 hatásainak mérséklésére	438
Projektjeink a koronavírus elleni küzdelem szolgálatában	439
Összegzés	440
Felhasznált irodalom	440
<i>A lektorokról</i>	441
<i>A szerzőkről</i>	443

Varga Mihály előszava

Kedves Olvasó!

Magyarország történetének legnagyobb gazdasági növekedése valósult meg tavaly. A gazdaság teljesítménye 7,1 százalékkal erősödött, ami az egyik legmagasabb az Európai Unió államai között. Idénre is magas, 5 százalék feletti bővüléssel és javuló egyensúlyi mutatókkal számolunk. Ma több embernek van munkája, mint korábban bármikor, egymillióval többen dolgoznak, mint 2010-ben. Jövőbeli kilátásaink is jók, erről nemcsak mi vélekedünk így, hanem a hitelminősítők és a fontos nemzetközi szervezetek, például az OECD is.

A mostani jó eredményeket a gazdaság sikeres újraindításának köszönhetjük. Azt azonban, hogy határozottan, a megfelelő irányba tudtunk lépni – és ehhez volt megfelelő saját tartalékunk is –, az elmúlt években kialakított gazdaságpolitika alapozta meg.

A sikeres újraindításnak több kulcsa is volt. Az első az, hogy az elmúlt tíz évet jól használtuk fel gazdaságfejlesztésre, adósságcsökkentésre és egyensúlyteremtésre. Ennek köszönhetően igen nagy összeget, a bruttó hazai termék 36 százalékát tudtuk erre a célra fordítani. Megtérült az alapvetésünk is, hogy a válság idején nem megszorításokkal kell élni, hanem gazdaságélénkítő lépéseket kell tenni. Ezért támogattuk a beruházásokat, csökkentettük az adókat, és hozzájárultunk a munkahelyek megőrzéséhez és létrehozásához. Ebben a munkában a szakmai szervezetek, a kamarák és az érdekképviseletek javaslatai is komoly segítséget nyújtottak.

Mindezeket a célokat és az elmúlt két évben elért eredményeket a tanulmánykötetben sokoldalú elemzésekkel mutatja be és összegzi a szerzői kollektíva. E könyv kiadásának és a közösségi döntéshozatalt megalapozó kutatásoknak a támogatásával – missziójának megfelelően – jó szolgálatot tett a Nemzeti Közszerzői Egység.

Bízom abban, hogy a jelenlegi, igen nehéz nemzetközi helyzet ellenére a magyar gazdaság fejlődése továbbra is azon a dinamikus fejlődési pályán marad, amelyért az elmúlt években az emberek, a vállalkozások és a kormány is sokat dolgozott.

Budapest, 2022. március 2.

A handwritten signature in blue ink, which appears to read "Varga Mihály". The signature is fluid and cursive, written on a white background.

Varga Mihály
pénzügyminiszter
Pénzügyminisztérium

Vákát oldal

Mager Andrea előszava

Kedves Olvasó!

A kihívások korát éljük. Sorra dőlnek meg a korábban megkérdőjelezhetetlennek vélt közgazdasági filozófiák, és olyan technológiai forradalom zajlik, amelynek hosszú távú gazdasági és társadalmi hatásait még csak most kezdjük megérteni. A klímaváltozás új megoldásokat követel a világtól, és akkor még nem is említettük a világjárványból fakadó kihívásokat, gazdasági folyamatokat.

Vallom, hogy ha igazán akarjuk, akkor a nehezebb időkben jelentkező kihívásokra is meg tudjuk találni a megfelelő és hatékony választ. A változások korában sokszor nem elegendő a már megszokott módszereket alkalmazni, ilyenkor határozott, előremutató és eredeti megoldásokról szükséges döntést hozni.

Nemzeti vagyonért felelős tárca nélküli miniszterként azt tartom a legfontosabbnak, hogy az állami vagyon értékét megőrizzük, gyarapítsuk, értékteremtő vagyongazdálkodást folytassunk. Küldetésünk, hogy az állami vagyon tekintetében hatékonyabban hasznosuló struktúrákat hozunk létre, és fókuszba tudjuk helyezni a stratégiai vagyonnal való felelős gazdálkodást.

Jelenleg több száz, többségi állami tulajdonban lévő gazdasági társaság működik Magyarországon. Ez egy heterogén szektor, mind a cégek méretét, mind tevékenységüket tekintve. Lássuk, mivel járultak hozzá az állami társaságok a koronavírus-világjárvány magyarországi hatásainak enyhítéséhez:

- megvédték a munkavállalók egészségét: ahol arra lehetőség volt, szinte azonnal átálltak az otthoni munkavégzésre, ahol pedig ezt nem lehetett megoldani, biztosították a járvány elleni védekezéshez szükséges eszközöket,
- folyamatos megélhetést biztosítottak közel 160 ezer munkavállaló és családjaik számára, hiszen a járvány alatt is megőrizték a munkahelyeket,
- munkavállalóikon túlmutatóan is hozzájárultak a pandémia okozta nehézségek leküzdéséhez, többek között a több ütemben, önkéntesen vállalt kikapcsolási moratórium bevezetésével és a járvány elleni védekezésben érintett kórházak, karitatív szervezetek támogatásával.

A magyar állam mint tulajdonos válságállóságot növelő intézkedései innovatív és hatékonyabb működést tettek lehetővé a társaságok szintjén, így azok képesek voltak gyorsan alkalmazkodni az új helyzetekhez. Fenntartották a mély- és magasépítési beruházások megvalósításának ütemét, amivel egyrészt tovább emelték hazánk infrastruktúrájának fejlettségét, másrészt számos nem állami beszállító számára teremtettek folyamatos és biztos munkalehetőséget. A közszolgáltatások pedig folyamatosan működtek, legyen

szó a gáz- és áramellátásról, a közösségi közlekedésről, az ivóvíz-szolgáltatásról, vagy éppen a hulladékszállításról.

Meg kell említeni, hogy a Magyar Fejlesztési Bankon keresztül olyan finanszírozási konstrukciókat tudtunk kínálni a vállalkozóknak, amelyek még a legnehezebb helyzetben lévő szektorokban is védőhálókat nyújtottak számukra, továbbá fejlesztésekre, bővítésekre is felhasználhatók voltak, aminek köszönhetően sokan már felkészültebben várhatták a járvány miatti korlátozások feloldását.

A zöldgazdaság és az energiabiztonság irányába is jelentős lépéseket tettünk. Magyarország klímapolitikai törekvéseivel összhangban a megújuló kapacitások és a villamosenergia-termelésben képviselt részarány folyamatosan növekedett, e folyamatok egyik legmeghatározóbb szereplője hazánkban jelenleg az MVM-csoport. A magyar napelemes energiatermelési potenciál bővítésével kb. 85 ezer háztartás éves átlagfogyasztásának megfelelő villamosenergia-termelési potenciál jött létre 2021-ben, míg a hazai közösségi közlekedés zöldítési folyamatait a társaság a MÁV-csoport részét képező Volánbusz Zrt.-vel együttműködésben, CNG- és E-töltőállomások létesítésével tudja segíteni.

Természetesen az állami társaságokon belül olyan fejlesztések is történtek, amelyek erősítették az állami digitális kompetenciákat. Ez megvalósult többek között a Szerencsejáték Zrt.-nél és a MAVIR Zrt.-nél, valamint az érintésmentes postai kézbesítés és a robotizált csomaglogisztika bevezetésével a Magyar Posta Zrt.-nél is.

Köszönettel tartozom az állami társaságok minden dolgozójának, amiért ezekben a kivételesen nehéz hónapokban, években is helytálltak, mert ezzel hosszú távon is megerősítették a magyar gazdaság válságállóságát, és hozzájárultak egy hatékonyabb, eredményesebb Magyarország megteremtéséhez.

Örömmel tölt el az is, hogy az ösztönző állammodell kutatása keretében a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen elért ígéretes eredményeket összefoglaló tanulmánykötetben kiemelt figyelem irányul az állami tulajdonban lévő gazdasági társaságok tevékenységére.

Budapest, 2022. március 3.

Mager Andrea
nemzeti vagyonerősítésért felelős tárca nélküli miniszter

Deli Gergely előszava

Kedves Olvasó!

A koronavírus-járvány hirtelen jövő, új kihívásként állította nehéz helyzet elé a világ valamennyi országát, amely a legnagyobb állami erőfeszítések ellenére is csak valamelyest mérséklődött 2021 végére. Az elmúlt két év megmutatta, hogy a járvány globális jellege érezhetően mozgósította a nemzetközi együttműködést, és sürgeti a további, hatékonyabb tudásmegosztást, az eredményes válságkezelés feltételét azonban a nemzeti szintű összefogás teremti meg.

Magyarország az elmúlt két évben sokoldalú állami programokkal és jól működő intézkedésekkel segítette a nehéz helyzetbe került családokat, munkavállalókat és vállalkozásokat, valamint a drasztikusan megemelkedett inflációra is gyorsan,

egyedülálló módon reagált.

A megvalósuló járványkezelési stratégia mellett nélkülözhetetlen az is, hogy a válságról és annak hatásairól objektív, átfogó és hiteles szakmai-tudományos elemzések szülessenek. A Kedves Olvasó *Az ösztönző állam válságkezelése* című tanulmánygyűjtemény második kötetét tartja most a kezében, amely az első kötetrel együtt ezt a reflexiót nyújtja, elsősorban a hazai ösztönző gazdasági modell válságidőszakban mutatott teljesítőképességét górcső alá véve. A két kötet előzményeként említendő az *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok* című tanulmánykötet is, amely a 2010-es évtized gazdaságpolitikai teljesítményének az értékelését mutatja be.

A tanulmánygyűjtemény első kötete a járvány első hullámát követően elemezte az éppen zajló eseményeket és azok hatásait. A második kötet a 2020 és 2021 évek válságkezelését mérlegre téve átfogóan mutatja be a hosszú távú gazdasági és társadalmi hatásokat és változásokat, reflektálva az állam és a piac együttműködésére.

A koronavírus-járvány világossá tette, hogy a gazdasági válság leginkább az embereket, a társadalmat érinti, így a válság kezelésében, a gazdaság irányításában, ösztönzésében aktív szerepe van az államnak. Továbbá abban is, hogy a gazdasági növekedés a nemzet, a társadalom, az emberek jólétét tudja szolgálni. Ahogy a járvány is egy, a megszokottól merőben eltérő helyzet elé állította a világot, úgy az erre adott válaszoknak is újszerű, produktív és előremutató, de ezekkel együtt is a társadalom egységét és együttműködését, a közösség szempontjait előtérbe állító megközelítést kell tükrözniük. Így a kötetben egyszerre szerepelhetnek a munkaerőpiaci és foglalkoztatási kihívásokra adott megoldások, a képzések és az oktatás átalakulása, de a bérek válságállósága, a családpolitikai és családvédelmi intézkedések, valamint a fenntarthatósági kérdések is.

Köszönet a kötet szerkesztőinek és szerzőinek ezért a roppant fontos munkáért, amellyel lényegében Egyetemünk fő céljának megvalósításához, a haza szolgálatához

járultak hozzá. Nagy öröm számomra, hogy e kötet, illetve előzményei is Egyetemünk közreműködésével születtek meg. Ahogy eddig, úgy ezután is kiemelten fontos része egyetemi küldetésünknek az állami szerepvállalással kapcsolatos kutatások támogatása, amelyek – reményeink szerint – folyamatosan hozzájárulhatnak a versenyképes és fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődést szolgáló döntéshozatal hatékonyabbá tételéhez, továbbá a sikeres állami intézkedések kidolgozásához. Ebből a szempontból is hiánypótló és értékes, hogy a kötet az állami vállalatok és nagyvállalatok hazai gazdasági teljesítményéhez való hozzájárulására és az állami válságkezelésben betöltött szerepére is ráirányítja a figyelmet.

Bízom abban, hogy e tanulmánykötet – hasonlóan a korábbi, ösztönző állammodellel kapcsolatos kutatások eredményeit magukban foglaló kötetekhez – értékes adalék lesz Egyetemünk kurzusaihoz, kutatásaihoz és doktori képzéseisehez.

Budapest, 2022. február 24.

Deli Gergely
rektor

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztői előszó

Kedves Olvasó!

A 2010–2019 közötti időszakban kiemelkedő gazdasági teljesítményt eredményezett az átgondolt stratégián nyugvó gazdaságfejlesztési gyakorlat. E tapasztalat fontos pillérét jelenti a magyar modell, az ösztönző magyar állammodell működésének, amelynek tanulságait a 2019-ben megjelent *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok* című tanulmánykötetben sokoldalúan, az ösztönző-fejlesztő állammodell tükrében elemeztük. Következő kuta-

tásunk eredményeit a szerzői munkaközösségünk a 2020. évi *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei* című kötetben azzal a céllal közölte, hogy értékeljük a válság első, különösen nagy kormányzati erőfeszítést igénylő hullámában a válságkezelés hatékonyságát, kiemelt figyelemmel az ösztönző-fejlesztő állammodell teljesítőképességére. Láthattuk, hogy csakis a jól működő állam képes olyan hatékony ösztönzőrendszert létrehozni, amely a többi gazdasági szereplőt tartós együttműködésre készíti. A megerősödött állam a garancia, hogy a kooperatív lépésekre a gazdasági szereplők is tartós és hatékony kooperációval válaszolnak. Erről megállapíthattuk, hogy a kormány az embereket és a gazdaságot védő-segítő sokoldalú intézkedéseit a társadalmi bizalom, valamint az állam és a piac közötti összhang megőrzésével tudta megvalósítani. Továbbá azt is, hogy a gazdasági bizonytalansági mutató növekedésének a megállítása, a gazdaság teljesítőképességének a helyreállítás utáni megőrzése a következő időszakban megoldandó feladat lesz. Kutatásaink megerősítették, hogy a 2020-as koronavírus-válság elleni védekezésben az ösztönző magyar állammodell kiállta a próbát, és a koronavírus-járvány elleni védekezésben is sikeres modellnek bizonyult, hozzájárult Magyarország eredményes válságkezeléséhez.

Hazánk jó pozícióból indult, hiszen építhetett az ösztönző állam pilléreire: a hatékony intézményrendszerre, a célzott ösztönzés eredményeire, a gazdasági szereplők sokoldalú együttműködésére és a gazdaság erős immunrendszerére olyan helyzetben, amikor a koronavírus-járvány egyszerre veszélyeztette az egészséget, a gazdaságot és munkahelyeket, valamint a pénzügyi egyensúlyt. A kormányok, a jegybankok és a gazdasági kamarák feladata az aktuális járványválságban annak az arany középútnak a megtalálása volt, amellyel mindegyik területet kellő védelemben részesíthetik.

Ez sokszor azért volt nehéz, mert rövid távon az egyes intézkedések a különböző területekre ellentétesen hatottak. A politikai és a gazdasági döntéshozóknak számos

dimenzióban kellett ezért döntéseket hozniuk a koronavírus-járvány kitörését követően. Kijárási tilalom bevezetésével próbálják védeni a lakosság egészségi állapotát, vagy törekedjenek a gazdaság mozgásban tartására? Élénkítsék a gazdaságot, vagy tartsák kordában az államadósságot? Az ösztönző állam jó modellt kínált ahhoz, hogy e lehetőségek között meg lehessen találni az optimális utat.

Jelen tanulmánykötetünkben arra keressük a választ, hogyan sikerült egyrészt megvédeni a lakosságot az elhúzódó válság további – közel féléves gyakoriságú – második, harmadik és negyedik hullámának a hatásaitól, másrészt a gazdaság teljesítményét a lehető legnagyobb mértékben megőrizni (a második hullámban) és fokozni 2021-ben (a válság harmadik és negyedik hullámában). Ebből kiindulva – a gazdasági visszaeséssel összefüggésben – a szerzők kiemelt figyelmet fordítanak a költségvetési egyensúly és a növekedésbarát adórendszer kialakítására, a munkaerőpiacot ért kihívásokra, az egyes társadalmi csoportok (például a családok és a nyugdíjasok) jövedelmi helyzetének alakulására, a magas inflációra, illetve annak hatásaira, valamint az állammenedzsment hatékony megvalósulására a többségi állami tulajdonú nagyvállalatok esetében. Mindezek nemcsak a gazdaságösztönzés vonatkozásában, hanem az állandó készenlét, a nagy fokú rugalmasság és adaptációs képesség tekintetében napjainkban is nagy kihívás elé állítják a gazdaságirányítás szereplőit. Ez a képesség nemcsak a kis- és középvállalkozások számára, hanem a nagyvállalatok esetében is meghatározó fontosságú.

A könyvben ezért fontos innovációként – értékes esettanulmányok formájában – bemutatjuk öt állami nagyvállalat és két nagy magánvállalat sikeres működésének jellemző vonásait, a válság rájuk gyakorolt hatásait és az általuk megvalósított válságkezelést. E vállalatok szerepe nemcsak a kritikus infrastruktúra működtetésében és a közszolgáltatások nyújtásában kiemelt jelentőségű, hanem a gazdaságösztönzésben is meghatározó.

A tanulmánykötet első fejezetében Varga Mihály és Izer Norbert egyrészt elemzően tekinti át a 2010-es években az adórendszer megvalósult, a gazdaság versenyképességét növelő reformját, másrészt ismerteti az adópolitika rövid, közép- és hosszú távra szóló válaszait a koronavírus-válság kihívásaira, kiemelt figyelemmel – többek között – a gyermekes családokra, a foglalkoztatás költségeinek mérséklésére, valamint a kis- és középvállalati szektor működésére.

Parragh Bianka, Báger Gusztáv és Tóth Gergely a második fejezetben az aktív, a gazdasági szereplőkkel együttműködésre törekvő és ösztönző állammodell működését és makrogazdasági teljesítményét mutatja be a koronavírus-válság első négy hullámában. Fejezetük megjeleníti, hogy a járványügyi (elsősorban oltási) helyzet javulásával és a korlátozó intézkedések enyhítésével, a munkavédelmi és a munkahelyteremtő intézkedésekkel 2020–2021-ben megkezdődött a gazdaság újraindítása, annak máris jelentős eredményei vannak, jóllehet új kihívások is mutatkoznak.

Nagy Márton a harmadik fejezetben ismertetést ad az állam megnövekedett szabályozó szerepéről, a veszélyhelyzet aktív kezelésének sokoldalú megoldásairól. Ennek keretében betekintést nyújt az állami beavatkozás következő hét területének a működésébe: az adópolitika, a pénzügyi szabályozás, az ellátási biztonság, az árszabályozás,

a társadalmi járulékok és az állami gondoskodás, a munkahelyek védelme és az állami beruházások szabályozása.

Domokos László és Simon József a negyedik fejezetben sokoldalúan szemlélteti az elmúlt években a munkát terhelő adók és járulékok csökkentésének érdekében hozott intézkedéseket, kiemelt figyelemmel a Covid-19-járvány időszakában a munkahelyek megőrzése és a munkából származó jövedelem minél kisebb visszaesése érdekében hozott intézkedésekre. Rámutatnak arra, hogy az adók, illetve a járulékok csökkentése a gazdasági növekedés támogatása mellett az adórendszer egyszerűsítése, a gazdasági folyamatok kifehéredése és az állami működés integritásának elérése szempontjából is alapvető fontosságú.

Parragh László és Tóth Róbert az ötödik fejezetben a globalizációs trendek és kihívások tükrében láttatja a koronavírus okozta válság újabb – 2020. október utáni – hatásainak következményeit és a hosszabb távú megoldások érdekében szükséges cselekvések irányait. Közöttük különösen meghatározó az egészségügyi rendszer, a nyersanyagbázis, az export helyzetének alakulása, a globalizáció és a lokalizáció versenye, a strukturális problémák megoldása, a kkv-szektor szerkezeti átalakítása és az ösztönző állami szerepvállalás felértékelődése. A fejezet különös értéke a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara által végzett országos felmérés eredményének tanulságos bemutatása a koronavírus-járvány hazai vállalkozásokra gyakorolt hatásairól.

György László és Oláh Dániel a hatodik fejezetben a koronavírus-járvány eredményes kezelésének tényezőit együtt mutatja be a 2010 óta elért gazdasági eredmények összefoglalásával. Az elért eredményekben kiemeli a fiskális és a monetáris politika harmonikus együttműködésének jelentőségét, valamint a hazai ösztönző, az aktivista, a rugalmasan és a pragmatikusan cselekvő állam szerepét a 2021–2022. évi folyamatok befolyásolásában.

Fűrész Tünde és Molnár Balázs a hetedik fejezetben a visegrádi országok demográfiai helyzetképebe illesztve mutatja be Magyarország demográfiai helyzetét. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért reprezentatív kutatásának eredményei és a Családvédelmi Akcióterv alapján pedig az ösztönző állammodell keretében sokoldalúan ismerteti a családtámogatás ösztönző rendszerét Magyarországon, valamint a koronavírus-járvánnyal összefüggő családvédelmi intézkedéseket.

Gyura Gábor és Kolozsi Pál Péter a nyolcadik fejezetben az ökológiai kihívás, a koronavírus-járvány és a kiépített ösztönző állammodell tükrében mutatja be a környezeti fenntarthatóság új szemléletét a központi bankoknál, a Magyar Nemzeti Bank zöldfordulatát, valamint a nemzetközi szinten is élenjáró Zöld Programjának a céljait és az eszközeit.

Lovász László Gábor a kilencedik fejezetben az 1964. évből származó ún. hármas forradalom – az automatizálás kibernetikai forradalma, a fegyverkezés forradalma és az emberi jogi forradalom – szemléletéből kiindulva a koronavírus-járvány tükrében vizsgálja a jelenlegi globális trendekkel kapcsolatos dilemmákat, kiemelten a munkaerőpiaci és foglalkoztatási kihívásokat. Rámutat – többek között – arra, hogy az automatizáció, a mesterséges intelligencia és a robotizáció fejlődése kapcsán nem a jövőbeni

kibontakozásuk, hanem csak annak mértéke lesz kérdéses. Az ösztönző állam jövőbeni fejlődése szempontjából elsősorban a demográfia, a tömeges bevándorlás és a robotizáció (termelékenység) együttesének kutatása, továbbá komplexebb megértése jelent megoldandó feladatot.

Domokos László és Martus Bettina a tizedik fejezetben az államcél és az állami funkciók megvalósításához szükséges, az állammenedzsmentet alkotó tevékenységek hatékony ellátásának helyzetéről ad áttekintést a többségi állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok esetében. Beszámol – többek között – a társaságoknál az ÁSZ által megkezdett monitoring ellenőrzések eredményeiről és a Covid-19-világjárványnak az integritás erősítésében játszott szerepéről. Továbbá egy olyan kritériumrendszer felállítására és alkalmazására tesz javaslatot, amely a közjó szem előtt tartásával a minőségi pénzfelhasználást és a fenntarthatóságot szolgálja.

Sárecz Zsolt a tizenegyedik fejezetben a koronavírus-válság negatív hatásait a főbb szolgáltatási területeket és a biztonságos munkavégzés feltételeit vizsgálva prezentálja, és bepillantást enged a korábbi külföldi befektető, valamint a magyar állam eltérő tulajdonosi szemléletébe.

Csányi Attila a tizenkettedik fejezetben átfogó betekintést nyújt a Covid-19-járvány élelmiszer-gazdasági, kiemelten a Bonafarm Csoportra gyakorolt hatásairól, a folyamatos működés feltételeinek szükséges biztosításáról és a Bonafarm Csoportnál a vírus elleni védekezés szervezéséről és irányításáról. A védekezés irányai a szabályzatok és eljárásrendek megalkotása, a szükséges erőforrások és döntési kompetenciák gyors biztosítása, valamint a védekezéssel kapcsolatos kommunikáció volt.

Szepessy Kornél és Barlog Károly a tizenharmadik fejezetben a HungaroControl Zrt. válságkezeléséről legfőbb tanulásként azt emeli ki, hogy nem a válság természete, hanem a gyors és hatékony reakció számít igazán. Ismerteti, hogy a gazdálkodási kihívások egyrészt a járványhelyzettel járó nagyarányú piaci zsugorodásból, másrészt a modellezhetetlen szabályozó környezetből adódtak.

Schamschula György a tizenegyedik fejezetben a Covid-19-járvány hatásának kettősségét ismerteti a Magyar Posta szemszögéből: a gazdasági eredményesség érezhetően csökkent, a fejlesztések viszont folytatódtak, és a szolgáltatás színvonalában sem volt változás. Az intenzív emberi kapcsolatok miatt a Posta a járvány enyhülésének idején is fenntartotta az óvatossági intézkedéseinek többségét.

Biczók András a tizenötödik fejezetben körbevezet a megvalósított pandémiás intézkedéseken, kiemelten a MAVIR Zrt. Pandémia Bizottságának tevékenységén, továbbá a visszaállási terv megvalósításának lépésein.

Bozóky Alex a tizenhatodik fejezetben a Szerencsejáték Zrt. pandémia alatti működésének példáján a vállalati felelősség sajátos vonásait mutatja be, kiemelve a vállalat hozzájárulását a nemzetgazdaság fenntartható fejlődéséhez, felelősségét az iparágért, a munkavállalókért és a beszállító szektorokért.

Bogsch Erik és Orbán Gábor a tizenhetedik fejezetben – a Richter Gedeon Nyrt. mint globális magyarországi multi jellemzése után – képet ad azon tevékenységekről és projektekről, amelyekkel a vállalat kivette részét a koronavírus elleni küzdelemből,

és megismertetnek azokkal a tényezőkkel is, amelyek közép- és hosszú távon befolyásolhatják a működését.

Ez az interdiszciplináris alkotómunka, amely szemléleti és módszertani hivatkozási keretét a *Pénzügyi Szemle* 2020. évi 2. különszámában tettük közzé, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen teljesebben ki. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos missziójának része az állami szerepvállalás interdiszciplináris kutatása, amelynek kiemelt területe az ösztönző magyar állammodellel kapcsolatos kutatási főirány.

Tanulmánykötetünket jó szívvel ajánljuk az alkotó közgazdász közösségnek – az egyetemi oktatóknak és hallgatóknak, a kutatóknak, valamint azoknak a gazdaságpolitikai és vállalati döntéshozóknak, akik a gazdasági szereplőket ösztönző mozgatórugók jobb megismerésére töreksenek.

Külön köszönet illeti Kovács Árpádot és Tatay Tibort, akik értékes tanácsaikkal segítették a tanulmánykötet elkészítését.

Budapest, 2022. február 28.

A szerkesztők

Parragh Bianka

Báger Gusztáv

Vákát oldal

I. fejezet
Adópolitika a Covid-19-járvány idején

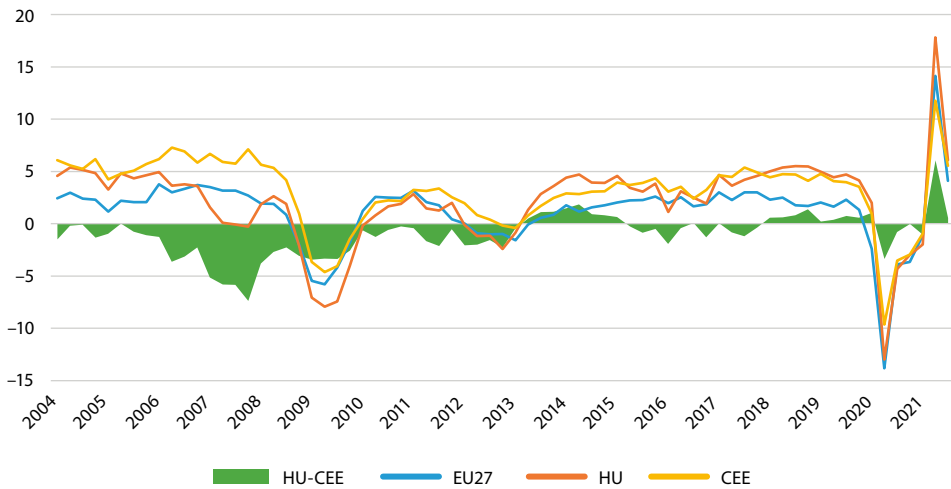
Bevezetés

A 2000-es évek versenyképesség-romlását követően a hazai adópolitikai döntéshozatal a 2010-es években kiemelt figyelmet fordított a növekedésbarát adórendszer kialakítására. A hosszú távú célok megvalósítása az aktuális gazdasági helyzethez igazodva finomhangolásokat követel meg, a kormány azonban a lefektetett stratégiai irányokhoz mindvégig tartotta magát. Nem volt ez másként a koronavírus-járvány okozta gazdasági válság idején sem, amely bár sok szempontból új helyzetet teremtett, és átmeneti eszközök bevezetését is szükségessé tette, de a fő csapásiránytól nem térítette el a gazdaságpolitikát, sőt bizonyos területeken fel is gyorsította a tervezett intézkedések megvalósítását. Az alábbiakban bemutatjuk az adórendszer hosszú távú átalakításának fő irányait, ismertetjük a Covid-válság kezelésére hozott adópolitikai intézkedések mögött álló megfontolásokat, és megvizsgáljuk, hogy a magyar válságkezelés hogyan viszonyult a térség más országainak gyakorlatához.

A gazdasági környezet alakulása a járványt megelőző időszakban

A koronavírus-járványt megelőző évtized gazdaságpolitikai szempontból alapvetően két időszakra bontható.

A 2008-as világgazdasági válság egy elvesztegetett évtized végén, rendkívül sebezhető helyzetben érte hazánkat. A válság sokkjából fakadó problémákat Magyarország esetében a gazdaság régóta fennálló sérülékenysége és szerkezeti gyengeségei is súlyosbították. Az államadósság a megelőző évek felelőtlen költségvetési politikája következtében a legmagasabb volt a régiós országok közt. Az állam mellett jelentős adósságot halmozott fel a háztartási szektor is, döntően a sérülékenységet jelentősen növelő devizahitelek formájában. A gazdaság növekedésének már a válságot megelőző időszakban is gátat szabott a régiós viszonylatban magas újraelosztási szint, ami jelentős részben az alacsony munkaerőpiaci aktivitásra és – ennek következtében – az eltartottak magas arányára volt visszavezethető. A fentiek eredményeként Magyarországon a gazdasági növekedés már a válságot megelőző gyors növekedési időszakban is messze elmaradt a régió más országaiban látottaktól.

1. ábra: A GDP-növekedés üteme (százalék)

Forrás: az Eurostat és független adatgyűjtés alapján a szerzők szerkesztése

A 2010-es évek első fele így még a gazdasági stabilizáció jegyében telt. Ebben az időszakban a gazdaságpolitika mindenekelőtt az egyensúly helyreállítására, az adósságok leépítésére – így a költségvetési hiány csökkentésére és a devizahitelek helyzetének rendezésére –, illetve a munkaerőpiaci aktivitás bővítését célzó intézkedésekre fókuszált.

Az évtized második felére jórészt sikerült úrrá lenni a fenti problémahalmazon. A költségvetés konszolidációját követően az államadósság stabilan csökkenő pályára került. Így csökkent az ország sérülékenysége és az államkötvények kockázati felára, ami lehetőséget teremtett az MNB számára a kamatok csökkentésére. A kedvezőbb kamatkörnyezetben jó alkalom nyílt a lakossági devizahitelek forintra konvertálására is, amit a Kúria devizahitelezéssel kapcsolatos jogegységi határozata is támogatott. A fizetési mérleg pozíciójavulásának köszönhetően a gazdaság nettó külső adóssága is leépült, a GDP 54 százalékáról 8 százalékra csökkent. Az aktivitási ráta is jelentős mértékben növekedett. A növekedésnek indult gazdaság gyorsan felszívta a megnövekedett munkaerő-kínálatot, így a munkanélküliségi ráta mélypontra csökkent, a gazdaságban munkaerő-hiányos helyzet alakult ki. Ebben a helyzetben a további növekedés motorját már nem elsősorban a foglalkoztatottság, hanem a gazdaság termelékenységének növekedése jelentette. Így a gazdaságpolitika súlypontja is a termelékenység-növelő intézkedések, így különösen az infrastruktúra fejlesztését, a termelő beruházásokat és a humán tőke felhalmozását segítő intézkedések irányába mozdult el. Az évtized végére így a magyar beruházási ráta és a gazdasági növekedés is a régió és az EU élmezőnyébe került.

A magyar adópolitika hosszú távú céljai

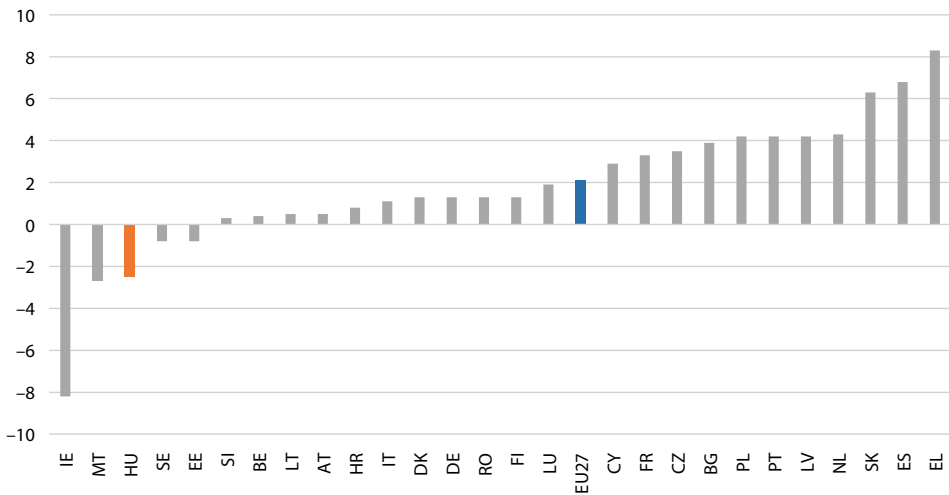
Míg a régió országainak többsége már a 2000-es évek során jelentősen megreformálta az adórendszerét, ezzel is növelve a gazdasága versenyképességét, Magyarországon ez a feladat a 2010-es évekre maradt. A magyar adópolitika az évtized egészében végig azonos stratégiai célokat követett, a célok ugyanakkor a változó gazdasági helyzetben más-más lépéseket tettek szükségessé. Az adórendszert meghatározó legfontosabb gazdaságpolitikai célok az adórendszer versenyképességének helyreállítása, a családok támogatása és a szürkegazdaság visszaszorítása voltak. Ennek a teljes időszakon átívelő eszközei:

- az összesített adóelvonás fokozatos, fenntartható mérséklése,
- az adómix szerkezetének eltolása a fogyasztási adók irányába a közvetlen adók kulcsának mérséklése mellett,
- az adórendszer átfogó egyszerűsítése,
- az egykulcsos, arányos, családi adórendszer bevezetése,
- a vállalati terhek csökkentése – különös tekintettel a beruházási ösztönzők erősítésére és a kkv-k kiemelt támogatására,
- a szürkegazdaság visszaszorítása és az adminisztrációs terhek csökkentése az elektronicizáció adta lehetőségei teljes körű kiaknázása révén.

Az adóelvonás szintje és az adórendszer szerkezete

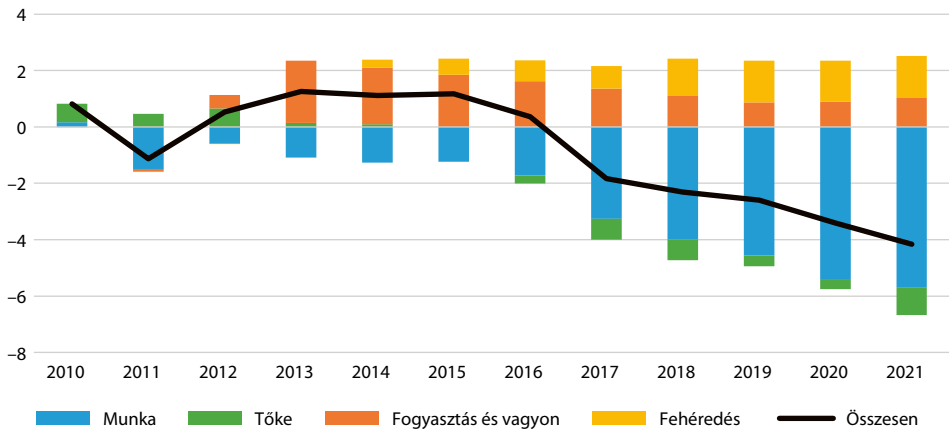
A 2010-es évektől kezdve az adóterhelés egészét tekintve Magyarország mindvégig igyekezett a GDP-arányos elvonásokat – a költségvetési mozgástér adta keretek közt – a lehető legalacsonyabb szinten tartani. Ennek oka, hogy az évtized elején az EU átlagának ugyan nagyjából megfelelt, régiós versenytársainkhoz képest azonban kimagasló volt az elvonások mértéke. Az időszak elején ugyanakkor az örökölt gazdasági helyzet a költségvetési hiány gyors csökkentését tette szükségessé, így az adóelvonások érdemi csökkentésére ekkor még nem nyílt lehetőség. Ennek az időszaknak a fő eredménye, hogy a konszolidációt az elvonások emelése nélkül sikerült megvalósítani. Az időszak második felében a gyorsuló gazdasági növekedés már az adókulcsok és az adóelvonási szint csökkentésére is lehetőséget adott. Az évtized végére így Magyarország az EU legnagyobb adócsökkentőinek egyike lett: 2009 és 2020 közt az Unió egészében csak Írországban és Máltán csökkent jobban a GDP-arányos adóelvonás.

A kormány következetesen érvényesítette azt a célját is, hogy az adók szerkezetét fokozatosan a versenyképességet kevésbé befolyásoló fogyasztási jellegű adónemek irányába igyekezett eltolni. Míg azonban az időszak első felében a költségvetési helyzet szükségessé tette, hogy a jövedelemadók csökkentését a kormány egyes fogyasztási típusú adók emelésével ellensúlyozza, az időszak második felében a megnövekedett költségvetési mozgástér és a gazdaság fehéredése más adók emelése nélkül is lehetővé tette a további adócsökkentéseket.

2. ábra: A GDP-arányos adóelvonás változása, 2009–2020 (százalék)

Forrás: az Eurostat adatai alapján a szerző szerkesztése

3. ábra: Adóintézkedések statikus bevételi hatása a GDP arányában adótípusonként 2010 óta (százalék)

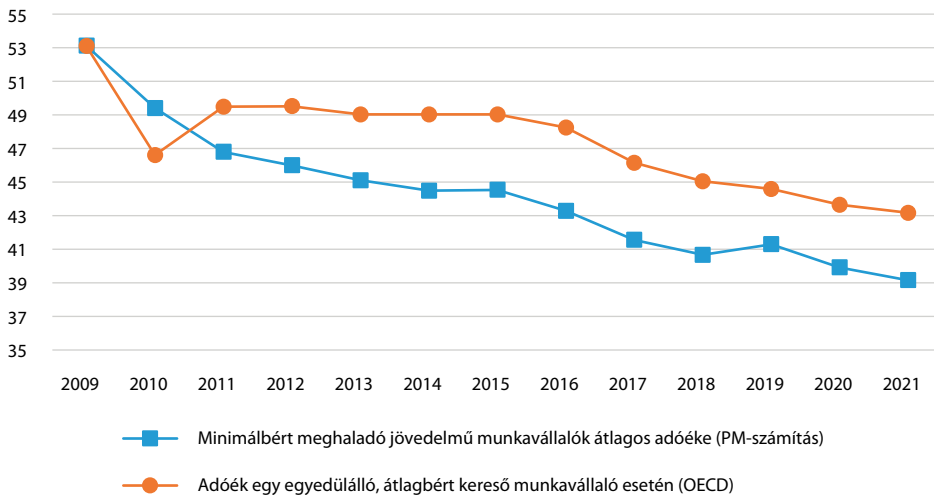
Forrás: PM-számítás

Kiemelt figyelmet fordít a kormány az adórendszer egyszerűsítésére, átláthatóságának javítására is. Ebben a korábbi szabályok folyamatos felülvizsgálata, a hasonló célú szabályok összehangolása és az adónemek számának csökkentése játszik kulcsszerepet. Mivel azonban az időszak elején a költségvetési helyzet még új adók bevezetését is szükségessé tette, és a változtatások egy része hosszabb előkészítő munkát is igényelt, érdemi csökkenést ezen a téren is az évtized második felében sikerült elérni.

A munka adóterheinek csökkentése

Az időszak elején a gazdaságpolitika fókuszában a munkaerőpiaci helyzet javítása állt, így a munkát terhelő adók szerkezeti reformja a 2010-ben hivatalba lépett kormányzat első lépései közt szerepelt. Szakítva az elmúlt évtizedek nemzetközi összehasonlításban is kirívóan progresszív adórendszerével, a kormány egykulcsos, arányos, családi adórendszert vezetett be. Az új rendszerben az adópolitika a munkaerőpiachoz gyengébben kötődő csoportok foglalkoztatását célzott munkáltatói kedvezmények bevezetésével támogatta, amelyek a korábbi jövedelemfüggő kedvezményekkel szemben már nem ösztönözték a jövedelmek eltitkolását.

A következő években az adóalap szuperbruttósításának kivezetésével és a személyi jövedelemadó kulcsának 15 százalékra mérséklésével tovább csökkent a munka adóterhelése. A családi járulékkedvezmény bevezetésével, a kétgyermekesek kedvezményének fokozatos emelésével, illetve a négygyermekes anyák adómentességének bevezetésével fokozatosan bővült a családok támogatását célzó kedvezményrendszer. A foglalkoztatás bővítését célzó kedvezményrendszer is igazodott a gazdasági helyzet változásához: a foglalkoztatás eredeti célcsoportokban bekövetkezett növekedését követően a munkáltatói kedvezmények 2019-es átalakításával a fókusz újabb, még nem foglalkoztatott csoportok munkapiaci bevonása felé tolódott, a nyugdíj melletti munkavégzés pedig teljes mértékben mentesült a járulékok és a munkáltatói terhek alól.

4. ábra: A munkabér adóékének alakulása (százalék)

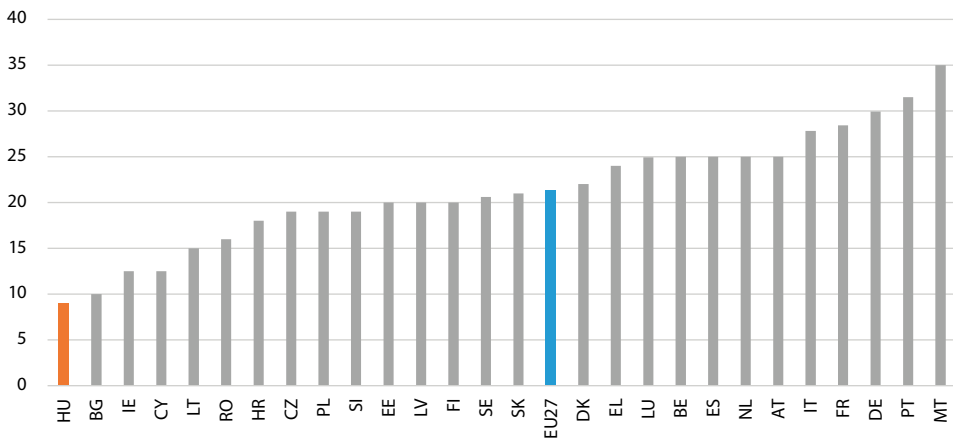
Forrás: OECD: *Taxing Wages 2021* (2021. április 29.), illetve a NAV adóbevallási adatai alapján PM-számítás

Az évtized második felére a kedvezőbb gazdasági helyzetben megnyílt a lehetőség az adóterhelés-mérséklés felgyorsítására. 2016 végén a kormány és a versenyszektor képviselői a minimálbér és a garantált bérminimum fokozatos emelésével kapcsolatos egyeztetések

keretében egy hatlépcsős adócsökkentési megállapodást kötöttek. A megállapodás kulcs-eleme, hogy a munkáltatói terhek korábbi 28,5 százalékos mértéke fokozatosan – a vállalkozások teherviselő képességét is figyelembe vevő módon – 13 százalékra csökken. A megállapodás az első két tehercsökkentési lépést a minimálbér emelkedéséhez, az ezt követő lépéseket pedig a reálbér emelkedéséhez kötötte. A megállapodásban rögzített adócsökkentések 2022 januárjától életbe lépett teljes körű végrehajtásával a magyarországi munkabérek adóterhelése hosszú évtizedek után az egyik legmagasabb színtről a középmezőnybe került az Európai Unió és a régiós országok körében.

A vállalatok terheinek mérséklése

A közvetlen adóterhek csökkentése nemcsak a munkavállalók, hanem a vállalkozások esetében is kiemelt cél. Ezen belül kiemelt prioritást élveznek a kis- és középvállalkozások, illetve a magyar gazdaság globális termelési láncokba való bekapcsolódását biztosító exportképes vállalkozások. Bár az évtized elején a költségvetési konszolidáció még szükségessé tette egyes nem exportképes szolgáltatásokat nyújtó nagyvállalatok terheinek emelését, ahol erre lehetőség nyílt, erre is a növekedésre kevésbé káros, forgalmi jellegű adók formájában került sor.

5. ábra: Felső társasági adókulcs (2021, százalék)

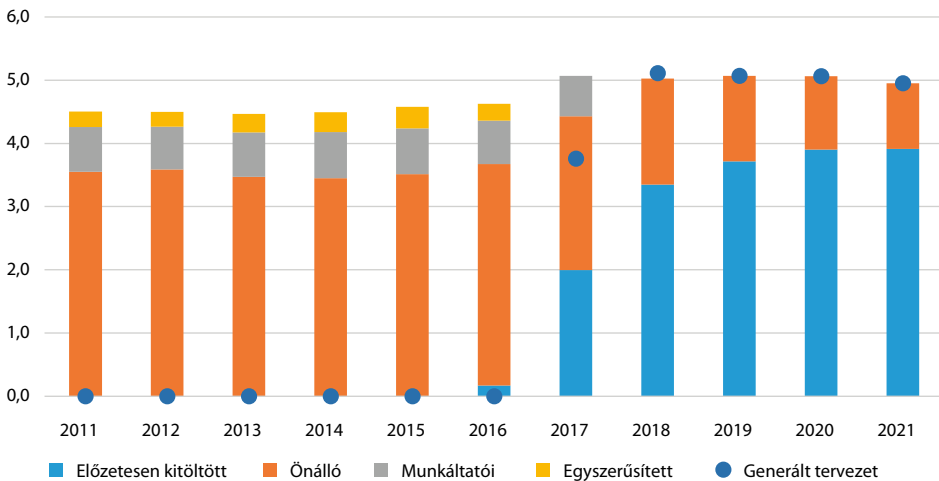
Forrás: European Commission, Directorate-General for Taxation and Customs Union: *Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland, Norway and United Kingdom. 2021 edition.* Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021

Az újonnan hivatalba lépő kormány ugyanakkor – 500 millió forintos adóalapig – már 2010 közepén 10 százalékra csökkentette a társasági adó kulcsát, amivel elsősorban a kisvállalkozásokat segítette. Ugyancsak a kkv-k támogatását szolgálta két új kedvezményes adónem, az önfoglalkoztatókat célzó kisadózókat tételes adója (kata) és valamivel nagyobb,

alkalmazottakkal rendelkező és beruházásra is képes kisvállalkozások igényeire szabott kisvállalati adó (kiva) bevezetése is. A gazdasági helyzet javulásának köszönhetően a 2016-os, több évre szóló adócsökkentési megállapodás keretében már a társasági adó általános kulcsának 9 százalékra csökkentésére is sor kerülhetett, ami jelenleg a legalacsonyabb társasági adókulcs az Európai Unió tagországai közt. A termelékenység növelése érdekében az adópolitika a vállalati adók általános csökkentésén túl is kiemelt figyelmet fordított a beruházások és a K+F tevékenység ösztönzésére, így az ezekhez kapcsolódó kedvezmények rendszere is tovább bővült az évtized során.

A digitalizáció adta lehetőségek kiaknázása az adóadminisztrációban

A digitális technológia adta lehetőségek kiaknázásával Magyarország jelentős lépéseket tett a szürkegazdaság visszaszorítása érdekében. Az intézkedések közül kiemelendők az online pénztárgépek, az Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer és az online számlázás bevezetése, illetve az elektronikus fizetések terjedésének ösztönzése érdekében tett intézkedések. A bevezetett technológiai újítások terén hazánk több esetben is úttörőnek számított. Az eredmény nem maradt el: az EU Bizottság megrendelésére készült tanulmány alapján a meg nem fizetett áfa mértéke (az úgynevezett áfarés) az évtized elején mért 22-23 százalékról 6-7 százalék környékére csökkent az elméleti kötelezettség arányában.¹

6. ábra: Leadott szája-bevallások megoszlása (millió db)

Forrás: PM-számítás a NAV adatai alapján, 2021

¹ European Commission, Directorate-General for Taxation and Customs Union – G. Poniatowski – M. Bonch-Osmolovskiy – A. Śmietanka: *VAT Gap in the EU. Report 2021*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021

A NAV által gyűjtött adatok körének jelentős bővülése ugyanakkor nem csak a visszaélések felderítésében jelent érdemi segítséget. Az adatokra és az ezek feldolgozását segítő fejlesztésekre jelentős, az állami szervek és a szoftverfejlesztők által nyújtott szolgáltatások is épülnek. Az előzetesen kitöltött szja-bevallások bevezetése több millió adófizető életét tette könnyebbé. Az online pénztárgépek vagy a munkáltatói járulékbemutatók adatait már a KSH is felhasználja a szokásos statisztikai összeállításához, ezáltal a vállalkozások statisztikai adatszolgáltatási terhei is csökkentek. Az online számlázás bevezetése nem csupán az áfabevallások elkészítését egyszerűsítette jelentős mértékben, de olyan elektronikus sztemendert is teremtett, amelyre építve a piacon elérhető könyvviteli szolgáltatások is jelentős mértékben fejleszthetők. A digitális technológiákra építve a jövőben átfogóan megújulhat a foglalkoztatással kapcsolatos adatszolgáltatások rendszere is, aminek előkészítése már megkezdődött egy uniós támogatási program keretében. A fejlesztések így jelentős mértékben hozzájárulnak a vállalatok adminisztrációs terheinek csökkentéséhez is.

A koronavírus-járvány hatása a magyar gazdaságra

A magyar gazdaság az évtized végére kigyógyult a korábbi betegségeiből, a 2020-as koronavírus-járvány így jóval ellenállóbb állapotban találta a 2008-as válságnál. Az államnak ezért jóval nagyobb mozgástere nyílt a járvány következményeinek tompítására. A bevezetett gazdaságvédelmi intézkedések uniós összehasonlításban is kiemelkedő összeget, a GDP mintegy 30 százalékát tették ki. Ennek egy részét a kormány a költségvetési hiány átmeneti növekedése révén finanszírozta, nagyobb részét azonban költségvetésen kívüli tételek, jelentős részben támogatott hitelprogramok adták.

A járvány és a kezdeti lezárások rövid távú hatásaként 2020 első felében egyes szektorokban drasztikusan visszaesett a gazdasági aktivitás. Mivel a járvány közvetlen és közvetett egészségügyi kockázatairól még nagyon kevés információ állt rendelkezésre, az érintett országok kormányai rendkívül szigorú intézkedésekkel igyekeztek visszaszorítani annak terjedését, míg ezek gazdasági következményeinek előzetes mérlegelésére alig nyílt mód. Ez a visszaesés nemcsak a közvetlenül érintett ágazatokat (például turizmus, vendéglátás, bolti kiskereskedelem) érintette, hanem a globális termelési láncokban bekövetkezett fennakadások miatt rendkívül súlyosan visszafogta az ipari, azon belül kiemelten az autóiipari termelést is. Hazánkban így ebben az időszakban növelte a hatásokat, hogy a magyar gazdaság jelentős autóiipari kitétséggel rendelkezik. A járvány későbbi hullámai ugyanakkor már felkészültebben érték a vállalatokat, és az első hullám alatt szerzett tapasztalatok a kormányokat is segítették az egészségügyi és gazdasági szempontok közti optimális egyensúly megtalálásában, így ezek hatása már jóval kisebb volt, és kevesebb ágazatra is koncentrált.

Középtávon, a helyreállítási időszakban a lezárások közvetlen hatása általánosan már nem jelentkezik, mivel a legtöbb ágazatban viszonylag gyorsan sikerült visszaállni a lezárások előtti pályára. A gazdaságpolitika ezt a gyors kilábalást többek közt azzal

igyekezett támogatni, hogy az állásukat korábban elvesztőket változatos eszközrendszerrel – a munkakeresleti és a munkakínálati oldalt is érintő támogatásokkal – segítette abban, hogy minél előbb visszatérjenek a munkaerőpiacra. Az okozott turbulenciák ugyanakkor bizonyos ágazatokban még jó ideig éreztetik a hatásukat. Az elhúzódó, nyitásokkal és zárásokkal tarkított járványhelyzet leginkább azokat az ágazatokat sújtotta, amelyek mobilitást, emberi érintkezést, kiszámíthatóságot és bizalmat feltételeznek, így nem meglepő módon a turizmust viselte meg leginkább a pandémia. Míg más ágazatok gyakorlatilag azonnal regenerálódni tudtak, addig a szakértők a turizmusban akár több évig is eltartó lábadozást vizionálnak, ezért az ágazatban tevékenykedő vállalkozások egy része végleg beszüntette tevékenységét, és sok munkavállaló is más szektorban keresett állást. Ezekben az ágazatokban – és azon belül is elsősorban főként a nemzetközi turizmushoz kötődő területeken – a helyreállítás így még hosszabb ideig tarthat, és minden bizonnyal a korábban alkalmazott üzleti modellek átgondolására is szükség lesz. A válság során az állam és sok piaci szereplő adóssága is jelentős mértékben megemelkedett, aminek helyreállítása a tapasztalatok alapján szintén hosszabb időt vesz igénybe, de a gazdaság erőteljes növekedése segíthet abban, hogy a finanszírozási oldalt érintő konszolidáció belátható időn belül megtörténhessen.

Végül a válság hosszabb távon is eredményezhet átrendeződést a világgazdaságban. A sérülékenységek felismerése bizonyos esetekben a termelési láncok átszervezésére készítheti a vállalkozásokat. A válság során felgyorsult a gazdaság digitalizációja, számos tevékenységről bebizonyosodott, hogy elektronikusan is megfelelően végezhető. Annak érdekében, hogy Magyarország ebből az átrendeződési folyamatból győztesként kerülhessen ki, ebben az időszakban a korábbinál is fontosabb, hogy vonzó, versenyképes befektetési célpontnak mutakozzon.

A lezárások hatásai nemcsak a kereslet visszaesésével jártak, hanem a legtöbb esetben magát a termelést is ellehetetlenítették. A klasszikus keresletélénkítő lépések ebben a helyzetben rövid távon is csekély eredménnyel kecsegtettek. Ezek hatékonyságát egy Magyarországhoz hasonlóan nyitott gazdaság esetében az is csökkenti, hogy az ilyen élénkítő lépések jelentős arányban nem a hazai termelés, hanem az importkereslet fel-futását eredményezik, így ezek a lépések más időszakokban is csak az alacsonyabb importtartalmú ágazatokra fókuszálva lehetnek hatékonyak.

A fentieket felismerve a hazánk által alkalmazott gazdaságpolitikai mix sok tekintetben eltért az uniós tagországok többségének megközelítésétől. A magyar kormány így elsősorban olyan válságkezelő intézkedéseket támogatott, amelyek nem csupán a járvány rövid távú hatásainak mérséklésére szorítkoztak, hanem a gazdaság hosszú távú növekedési potenciáljának bővítését is célozták. Az elfogadott intézkedéscsomag fókusza így jelentős mértékben a beruházások támogatása irányába tolódott.

Adópolitikai válaszok a koronavírus-válság jelentette kihívásra

A válság egyes szakaszaiban hozott gazdaságpolitikai intézkedések igazodtak a fent vázolt lefutáshoz. A válság során a NAV valós idejű adatgyűjtéseinek egy újabb hasznos oldala is megmutatkozott: ezekből az adatforrásokból a döntéshozók minden eddiginél gyorsabban juthattak információhoz a gazdaság pillanatnyi állapotát illetően, így gyorsabban és pontosabban is tudtak reagálni a folyamatokra.

Rövid táv: a sokkhatás kezelése a lezárások során

Rövid távon a fő cél a bajba jutott, a hosszú távon életképes vállalkozások megsegítése volt a képzett humán erőforrás és a termelőkapacitások védelme érdekében. Ez a szakasz alapvetően átmeneti, a leginkább érintett ágazatokra célzott intézkedéseket igényelt, részben adópolitikai lépések, részben célzott támogatások és hitelprogramok formájában. Ezen belül az adópolitika négy területen tudott hozzájárulni a válság kezeléséhez.

A foglalkoztatás költségeinek célzott mérséklésével a kormány mindenekelőtt a munkahelyek megtartását igyekezett támogatni. Ennek érdekében a válság legkritikusabb hónapjaiban a kormány a recesszió által leginkább sújtott vállalkozások esetében elengedte a munkabérré rakódó egyes közterheket, illetve az önfoglalkoztatókat az esetekben a tételes adó összegét. Mivel a járvány rendkívül aszimmetrikusan érintette a különböző gazdasági tevékenységeket, a kedvezményezett körét a kormány – közel valós idejű bevételi adatok segítségével – ágazati alapon határozta meg. Mivel a kedvezmények fő célja a munkahelyek megóvása volt, azok elsősorban a munkáltatói terhekre fókuszáltak. Ugyanakkor a járvány első hulláma alatt, amely gazdasági szempontból a legsúlyosabb hatásokkal járt, a könnyítések a munkavállalók járulékaire is kiterjedtek. Mivel ekkor sok munkáltató csak a teljesítményfüggő bérelemek visszafogásával vagy a munkaidő átmeneti csökkentésével tudta megtartani a foglalkoztatottjait, a munkavállalói terhek csökkenése részben vagy egészében ezekben az esetekben is ellensúlyozta a bruttó bércsökkenést. A későbbi hullámok során, amikor a lezárásokra jóval szűkebb körben került sor, és kisebb gazdasági visszaeséssel jártak, az adócsökkentések már csak a munkáltatói terheket érintették.

A bajba jutott ágazatoknak a számukra leginkább releváns közterhek mérséklésével is igyekezett segíteni a kormány. Mivel a bajba jutott élettermek egy jelentős része a kiszállítással növelésével próbált alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, számukra segítséget jelentett, hogy a második hullámtól a lezárások végéig a helyben fogyasztott ételekhez hasonlóan 5 százalékra csökkent a kiszállított ételek áfája. Bár elsősorban az újrainvitási szakaszban tudta kifejteni a hatását, de már a lezárások idején is segítséget jelentett a turisztikai és vendéglátóipari vállalkozások számára az is, hogy a megduplázott keretösszegeken felül átmenetileg csökkentek a SZÉP-kártya-juttatások, valamint a reprezentáció és üzleti ajándék közterhei is. A kormány emellett az ágazat szereplői

számára átmenetileg az 5 százalékos áfán felül fizetendő 4 százalékos turizmusfejlesztési hozzájárulást és az idegenforgalmi adót is felfüggesztette.

A kormány ugyancsak kiemelt hangsúlyt helyezett a beruházási szint fenntartására. A beruházások elhalasztásának vagy elmaradásának veszélye, hogy a válság a termelési kapacitások csökkenésében is nyomot hagy, így hosszú távon is visszafogja a gazdasági növekedést. A kormány ezért számos eszközzel igyekezett támogatni a beruházási tevékenységet. Ezek a támogatások rövid távon nagyjából direkt támogatások és kedvezményes hitelek formájában jelentek meg, de tartalmaztak adózási intézkedéseket is. Ezen a téren kiemelt figyelmet kapott az építőipar, amely a gazdasági ciklusok során különös szerepet tölt be. Egyrészt az ágazat a beruházások megvalósításának egyik kulcsszereplője. Másrészt az ágazatban viszonylag alacsony a felhasznált külföldi importtermékek aránya, így az itt végrehajtott keresletélénkítő intézkedések valóban elsősorban a hazai gazdasági aktivitást élénkítik. Harmadszor pedig a turizmus és a vendéglátás mellett kiemelt szerepet játszik az alacsonyabb képzettségű munkavállalók foglalkoztatásában is, akiknek a munkahelyét a recessziók a leginkább veszélyeztetik. Az ágazat esetében különösen fontos volt az is, hogy ne ismétlődessen meg a 2008-as válságban tapasztalt helyzet, amikor a segítség nélkül maradt vállalkozások leépítették a kapacitásaikat, így az ágazat a kínálati korlátok miatt a konjunktúra újraéledését követően is csak rendkívül lassan talált magára. A szektor korábbi lendületének és kapacitásainak fenntartását a kormány a koronavírus-járvány okozta gazdasági visszaesés alatt ezért kiemelten segítette. A bevezetett kiadásoldali intézkedések mellett így – a korábbi tervekkel ellentétben – a kormány a lakásépítésekre vonatkozó 5 százalékos áfakulcs érvényességét is meghosszabbította 2022 végéig.

Ugyancsak nagy figyelmet fordított a kormány a vállalatok likviditásának támogatására. A likviditási korlátok által leginkább érintett mikro-, kis- és középvállalkozások helyzetének javítását szolgálta, hogy a NAV a kkv-k esetében 20, illetve 30 napra csökkentette az áfakiutalás határidejét. A veszélyhelyzetre tekintettel a kormány rendkívüli fizetési könnyítési lehetőségeket is bevezetett; a válság által sújtott adózók egyszeri alkalommal 5 millió forintig kérhették az adókötelezettségeik befizetésének halasztását. Ugyancsak jelentős likviditási és adminisztratív könnyebbséget jelentett a vállalkozások számára, hogy 2020-ban a beszámolók és adóbevallások benyújtási határideje és ezzel együtt a vonatkozó fizetési határidők is öszre tolódtak. A cégek likviditását is segítő, de a kormány hosszú távú terveibe is illeszkedő lépésként emellett 2020 végén a központi adók után a helyi iparüzési adóban is megszűnt az adóelőleg-feltöltési kötelezettség.

A költségvetés hosszú távú fenntarthatósága iránti elkötelezettséget demonstrálta ugyanakkor, hogy a bevezetett célzott intézkedések költségvetési hatását a kormány a kezdetektől fogva igyekezett más bevételek növelésével mérsékelni. Ezek a többlet-befizetések a gazdasági visszaesés által kevésbé súlyosan érintett ágazatokat célozták. Így 2020-ban átmenetileg kétszeresére emelkedett a pénzügyi szervezetek különadója, és új forgalmi adóként – az Európai Bíróság Magyarország számára kedvező ítéletét követően – ismét bevezetésre került a kiskereskedelmi különadó is.

Középtáv: a kilábalás gyorsítása az újrainytási szakaszban

A középtávú intézkedések a kilábalás gyorsítását és a válság következményeként keletkezett többletterhek mielőbbi leépítését célozzák a gazdasági újrainytást követően. Ezt a célt a válság legnagyobb kárvallottjainak – részleges – kompenzációja tudta segíteni, amihez – ugyancsak átmeneti intézkedésekkel – az adópolitika is több területen hozzájárult.

A válság különösen nagy terhet jelentett a *gyermekes családok* számára. Számukra ezért komoly segítséget jelent, hogy a kormány egyszeri intézkedésként az átlagbér összegéig visszatérítette a 2021-re megfizetett személyi jövedelemadó összegét. Az adóvisszatérítésre jogosult minden szülő, aki a gyermeke révén családi pótlék igénybevételeire jogosult, vagyis egy családban mindkét szülő élhet a lehetőséggel. Az adóelőlegek visszatérítésére – a NAV komoly előkészítő munkájának köszönhetően – már a személyijövedelemadó-bevallások benyújtását megelőzően, 2022 februárjában sor kerülhetett.

A gazdasági visszaesés rendkívül súlyosan érintette a *kis- és középvállalati szektort* is, hiszen ez a kör jellemzően kevesebb pénzügyi tartalékkal rendelkezik, és a hitelekhez is nehezebben fér hozzá. Ebben a körben ezért érdemi könnyítést jelent, hogy számukra a kormány 2021-ben és 2022-ben is 1 százalékból maximalizálta a helyi iparüzési adó mértékét. Továbbra is fennmaradt emellett a gyorsított áfakiutalás a mikro-, kis- és középvállalkozások számára, ami normál körülmények közt is megkönnyíti a vállalkozások életét, hiszen jelentős likviditási segítséget jelent a visszajáró adó gyorsabb rendelkezésre bocsátása.

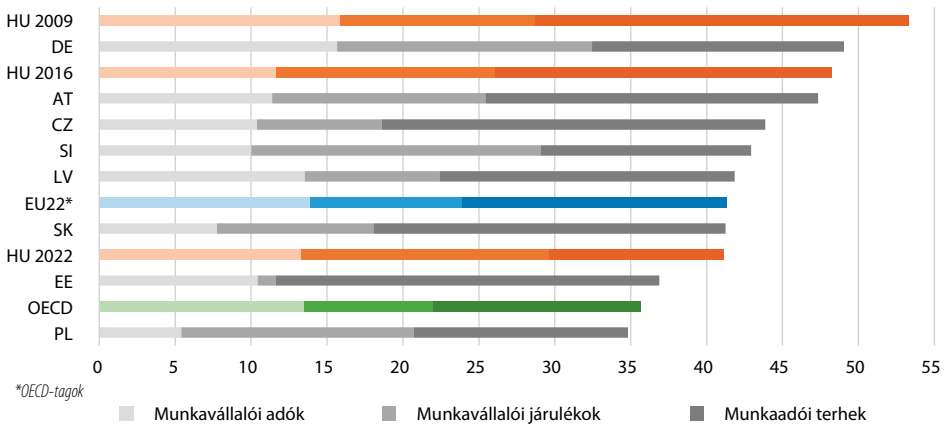
A *turisztikai és vendéglátóipari ágazat* támogatására bevezetett intézkedések egy jelentős része is elsősorban az újrainytási időszakban tudta kifejteni a hatását. Ebből a szempontból kiemelten fontosak voltak a SZÉP-kártya kapcsán bevezetett lépések: nem csupán a befizetések közterhe csökkent, de 800 ezer forintba növekedett a kedvezményes juttatások keretösszege is, a kártya „zsebei” pedig átjárhatóvá váltak. A bevezetett ösztönzők hatására megnövekedett feltöltésekből az újrainytás időszakában jelentős többletkereslet fakadt, ami segítette az ágazat magára találását. Az intézkedések 2021 végéig (a zsebek összenyitása ráadásul 2022 közepéig), vagyis az újrainytást követően is fennmaradtak, és ugyancsak az év végéig növelte az ágazat bevételeit a turisztikai hozzájárulás felfüggesztése és a reprezentációs kiadások adóterheinek csökkentése is.

A pandémia során az *állásukat elvesztők* munkaerőpiacra történő gyors visszatérését segíti, hogy átmenetileg kedvezőbbé váltak a munkaerőpiacra lépők után járó munkáltatói adókedvezmény feltételei. A kedvezmény eredeti célja a nemzetgazdaság rendelkezésére álló munkaerő bővítése azok elhelyezkedésének segítségével, akik első alkalommal vagy hosszabb kihagyás után lépnek be a munkaerőpiacra. Míg korábban ez a kedvezmény csak 6 hónapot meghaladó munkanélküliség vagy inaktivitás után volt igényelhető, 2021 végéig azok után is igénybe vehető a könnyítés, akik csak 3 hónapot töltöttek munka nélkül.

Hosszú táv: a versenyképesség erősítése

Végül hosszú távon a gazdaság versenyképességének további növelése tartós intézkedéseket is igényelt. Ezek kidolgozása során különösen fontos szempont volt, hogy azok továbbra is jól illeszkedjenek az adópolitika hosszú távú céljaihoz. Ezt a célt így főként a korábban is tervezett intézkedések megvalósításának felgyorsítása szolgálta.

A munka adóterheinek további csökkentése érdekében a kormány felgyorsította a versenyszféra képviselőivel korábban kötött megállapodásban rögzített, hatlépcsős adócsökkentési programját. Ennek jegyében 2020 közepén annak ellenére is sor került a megállapodás 4. lépésének végrehajtására, hogy az ahhoz kapcsolódó feltétel akkor még nem teljesült. 2022 januárjával pedig – a minimálbér 200 ezer forintra való megemelésével összekötve – a megállapodásban foglaltaknál előbb megvalósult az utolsó két lépcső is: a 1,5 százalékos szakképzési hozzájárulás megszüntetésével és a szociális hozzájárulási adó 2,5 százalékpontos csökkentésével további 4 százalékpontos munkáltatói terhecsökkentés valósult meg, miközben az adórendszer is egyszerűbbé vált. Ezzel párhuzamosan a munkáltatói terheket és a nyereségadó kiváltó kisvállalati adó kulcsa is 10 százalékra csökkent. A kormány így már maradéktalanul végrehajtotta a 2016-ban tett, a bérterhek minden korábrinál nagyobb mértékű csökkentésére vonatkozó hosszú távú vállalását. Míg a magyar bérterhek korábban évtizedeken át a legmagasabbak közt voltak az Európai Unió tagországai közt, mostanra a középmezőnybe került az átlagbér adóéke, és ebben a mutatóban várhatóan már megelőzzük többek közt Németországot, Ausztriát, Szlovéniát és Szlovákiát is.

7. ábra: Az adók várt alakulása a hatlépcsős bérmegállapodás szerint (2020, százalék)

Forrás: PM-szerkesztés az OECD (2021) i. m. és a NAV adatai alapján

A munka közterheinek általános csökkentése mellett tovább bővült a *célzott család- és foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer* is. A fiatalok életkezdését szolgálja és egyúttal a foglalkoztatás további bővüléséhez is hozzájárul egy nemzetközi összehasonlításban

is alacsony aktivitású csoportban, hogy 2022-től a 25 éven aluliak az átlagbér összegéig mentesülnek a személyijövedelemadó-fizetési kötelezettség alól. A nyugdíj melletti munkavállalás is könnyebbé vált, miután 2020 közepétől már a nyugdíj melletti munkavégzés gyakorlatilag minden formája mentesült a járulékok és a szociális hozzájárulási adó alól.

A kormány a fentiekén túl – és a rövid távú beruházásélénkítő intézkedések mellett – is igyekezett tartósan kedvező környezetet biztosítani a *vállalatok beruházásai* számára. Ezt a célt szolgálta a fejlesztési tartalék összegére vonatkozó korlátozások teljes megszüntetése. Az intézkedésnek köszönhetően akár teljes mértékben is adómentessé válhat a vállalkozások nyeresége, amennyiben vállalják, hogy abból 4 éven belül újabb beruházásokat valósítanak meg. Ugyancsak a beruházások ösztönzését szolgálja, hogy a kkv-k számára jelentősen lecsökkent a fejlesztési adókedvezmény értékhatára is: a kisvállalkozások már 50 millió, a középvállalkozások pedig már 100 millió forintos beruházás felett is érvényesíthetik a kedvezményt.

A magyar út sajátosságai a nemzetközi gyakorlatok tükrében

A magyar válságkezelés megoldásait más országok intézkedéseivel összevetve is kirajzolódik az a kép, hogy hazánk a járvány rövid távú hatásainak mérséklésén túl az intézkedések kialakítása során a kezdetektől fogva kiemelt figyelmet fordított a hosszú távú növekedési potenciál erősítésére is. Ezt a célt szolgálta a bevezetett intézkedések erős beruházási fókusza és a hosszú távú, a versenyképesség növelését célzó adózási stratégiához kapcsolódó intézkedések felgyorsítása is. A régió más országaiban bevezetett intézkedések így elsősorban a kormány rövid és középtávú intézkedéseivel állíthatók párhuzamba.

A veszélyeztetett munkahelyek védelme szinte minden ország válságkezelési gyakorlatában kiemelt gazdaságpolitikai cél volt, amit adópolitikai intézkedésekkel vagy kiadási intézkedésekkel (például rövidített munkaidős programokkal és más bértámogatásokkal) is segítettek. Míg a kiadási programok általában több feltétel vizsgálatát és így pontosabb célzást tesznek lehetővé, az adóintézkedések előnye, hogy jellemzően gyorsabban és kisebb adminisztrációs teher mellett tudnak segíteni a munkáltatóknak, így hatékonyabb támogatást jelentenek a likviditáshiányos és a szükséges adminisztratív kapacitásokkal nem feltétlenül rendelkező kkv-szektor számára. A magyar válságkezelés inkább az utóbbira támaszkodott: míg a magyar rövidített munkaidős program más országok hasonló programjaihoz képest viszonylag szigorú feltételeket támasztott, a magyar adókedvezmények kimondottan nagyvonalúnak számítottak. Az országok egy része ezen a téren kizárólag kiadási eszközökre támaszkodott, és azok közt az országok közt is, amelyek az adórendszeren keresztül is segítették a munkahelyek megtartását, sok esetben csak rendkívül korlátozott körben került sor a közterhek elengedésére, vagy csak az adóbefizetés időbeli halasztására került sor.

Magyarországhoz hasonlóan az érintett országok túlnyomó többségében megjelent gazdaságpolitikai célként a leginkább érintett – hosszú távon életképes – vállalkozások más eszközökkel való támogatása is, amire ugyancsak bevezettek adózási eszközöket is. Így több országban került sor az áfaterhek csökkentésére a leginkább érintett ágazatokban, illetve ágazatspecifikus adók felfüggesztésére és a válság miatt bajba jutott vállalkozások segítését célzó adókedvezmények bevezetésére is találhatunk példákat.

A vállalkozások likviditásának biztosítása ugyancsak fontos szempont volt a legtöbb ország válságkezelési gyakorlatában. Így különböző konstrukciókban az országok széles köre tette lehetővé a különböző adóbevallási és befizetési határidők halasztását, illetve a fizetések egyedi kérelemre történő átütemezését a válság által súlyosan érintett vállalkozások számára.

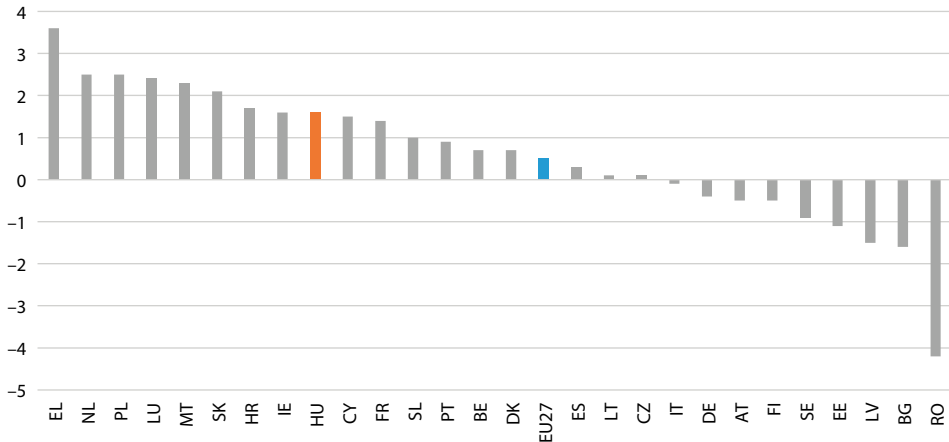
Sok ország esetében láthatunk példát általános keresletélénkítő intézkedésekre, feltétel nélküli támogatások bevezetésére is, amelyeket azonban Magyarország a korábban bemutatott okokból visszafogottan alkalmazott. Ezek a támogatások nem csupán alacsony határfokúak egy kínálati oldalról érkező gazdasági sokk esetében, de az állásvesztők munkaerőpiacra való visszatérését is lassítják, így elnyújtják a gazdasági aktivitás válság utáni helyreállítását. Magyarország ezért feltétel nélküli támogatások helyett a munkaerőpiacra való visszatérés támogatására fókuszált.

A beruházások támogatása és a hosszú távú versenyképesség növelése ugyanakkor a környező országok gyakorlatában jóval kisebb hangsúly kapott, mint Magyarország esetében. Példákat természetesen ezen a területen is találhatunk adózási intézkedésekre. Így hazánkhoz hasonlóan kedvezőbb leírási szabályokkal segítette a beruházásokat a válság idején Németország és Finnország is. Emellett jelentősebb tartós, a munka és a vállalkozások terheit csökkentő adóváltoztatásokat jelentett be a közelmúltban Lengyelország és Horvátország, és az elmúlt hónapokban napirendre került az adóreform kérdése Szlovákiában is.

A gyógyulás útján

A kormány más intézkedései mellett a fenti adópolitikai intézkedések is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar gazdaság gyorsan kilábalta a koronavírus-járvány sokkjából.

A GDP gyorsan visszatért a járvány előtti szintjére, már 2021 harmadik negyedévében meghaladta a válság előtti szintjét, amivel hazánk az uniós országok jobban teljesítő felébe került. A gyors visszapatánás még nagyobb sikernek számít annak fényében, hogy a turizmus és a chiphány által kiemelten sújtott autóipar is viszonylag nagy súlyt képvisel a magyar gazdaságban. A gyors visszapatánásban fontos szerepet játszott a gazdaság erős növekedési potenciálja, amelynek fenntartására a kormányzati intézkedések kiemelt figyelmet fordítottak. A keresleti mellett a kínálati oldal ösztönzésére is nagy figyelmet fordító válságkezelés sikerét azonban elsősorban a következő évek mutathatják meg, amikor a válság alatt végrehajtott fejlesztések, beruházások is termőre fordulnak.

8. ábra: A foglalkoztatási ráta változása 2019 azonos időszakához képest (2021. III. negyedév, 20–64 évesek, százalék)

Forrás: az Eurostat adatai alapján a szerzők szerkesztése

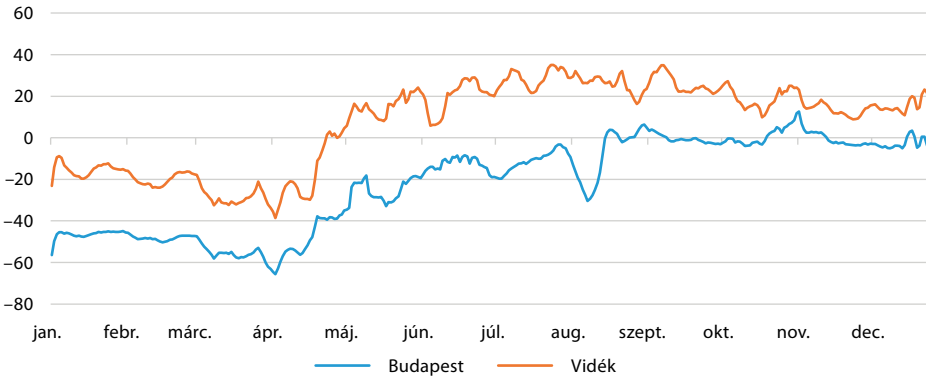
A válságot követően ismét rendkívül gyorsan magára talált a munkaerőpiac is. A lezárások feloldását követően nem csupán a korábbi foglalkoztatási szint állt gyorsan helyre, de a bérek magas dinamikája is mindvégig fennmaradt, és ismét a munkáltatók növekvő hányada szembesül munkaerőhiánnyal. A munkaerő válság alatti megtartásához a kormányzati intézkedések mellett jelentős mértékben hozzájárulhatott az is, hogy a munkáltatók körében a válságot megelőző időszakban erős verseny alakult ki a munkaerőért, így a vállalkozások a nehéz időszakban is jobban ragaszkodtak a képzett munkavállalóikhoz.

A kormányzati intézkedéseknek köszönhetően végig magas maradt a válság során a beruházások szintje is. Ezen a területen hazánk a válságot megelőzően az EU élmezőnyébe került, és ezt a pozícióját meg is tudta őrizni. Bár a kormányzati beruházások GDP-hez viszonyított aránya is kimagasló, a magas beruházási ráta korántsem csak az állami fejlesztésekhez köthető: hazánk a termelési kapacitások bővítéséhez szorosabban kapcsolódó gépberuházások, illetve a magánszektor beruházásai tekintetében is az elsők közt található. A termelési kapacitások gyors bővülése jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a gazdaság hosszú távú növekedési üteme is magas maradjon.

A turisztikai ágazatban a belföldi kereslet ugyancsak gyorsan helyreállt, amit jelentős mértékben segítettek az adóintézkedésekhez kapcsolódóan megnövekedett SZÉP-kártya-befizetések és a reprezentáció adómentessége is. Az újabb járványhullámok következtében ugyanakkor a nemzetközi turizmus továbbra is messze elmarad a válság előtti szintjétől, ami elsősorban a budapesti szállodák és éttermek alacsonyabb forgalmában mutatkozik meg.

Az első hullám sokkját az iparban is gyors helyreállítás követte, a válság későbbi hullámaiban pedig itt már nem ismétlődött meg a kezdeti visszaesés. A globális termelési láncokban keletkezett fennakadások azonban még ezen a területen is éreztetik a hatásukat. Így míg sok más iparág teljesítménye ismét gyors növekedésnek indult, a járműipar

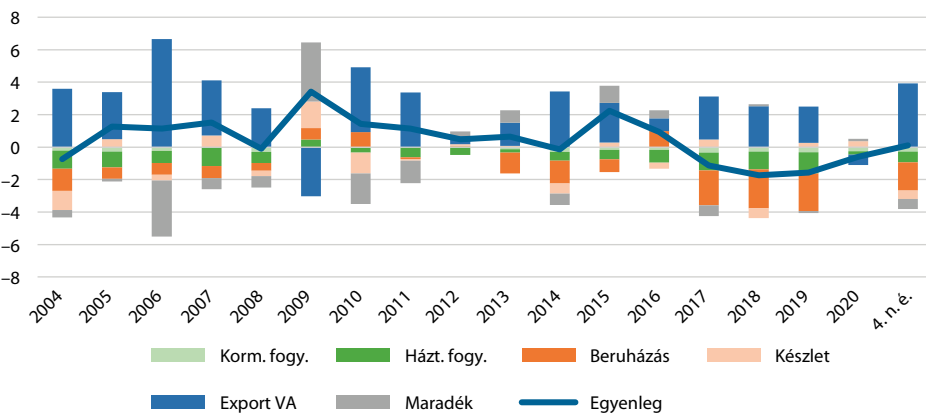
teljesítménye még 2021 második felében is visszafogottan alakult, ami elsősorban a globális chiphány hatásához köthető.

9. ábra: Vendéglátóhelyek pénztárgépforgalmának változása 2019-hez képest (2021, százalék)

Forrás: PM szerkesztés a NAV adatai alapján

A válságot követően ismét a fókuszba került, hogy a 2010-es években jellemző jelentős többletek után újból romlásnak indult a folyó fizetési mérleg egyenlege. Ez a folyamat már a 2010-es évek végén beindult, így az évtized gyors adósságleépítési folyamata véget ért, és – alacsony szinten – stabilizálódott az ország nettó külső adóssága. Fontos azonban megjegyezni, hogy míg a 2010 előtti deficit időszakokban elsősorban a fogyasztás bővülése okozott egyenlegromlást, az elmúlt években ez jórészt a beruházások bővüléséhez volt köthető. Mivel a gépberuházások jelentős része importból származik, ezek elkerülhetetlenül rontják az egyensúlyi mutatókat; a termelési kapacitások bővülése ugyanakkor a gazdaság termelékenységét növeli, így hosszabb távon az egyensúlyi mutatókat is javítja.

10. ábra: A GDP-arányos külkereskedelmi egyenleg változásának felbontása a felhasználási tételek becsült importhatányada alapján (százalék)

Forrás: PM-számítás az ágazati kapcsolatok mérlege alapján

A gazdaság gyors magára találása ugyanakkor az infláció emelkedésével is együtt járt. Bár részben ez is nemzetközi folyamatokhoz – így különösen a nyersanyag- és az energiaárak növekedéséhez, valamint a globális termelési láncokban tapasztalt fennakadásokból fakadó kínálati szűkösségekhez – köthető, az áremelkedés további gyorsulásának elkerülése érdekében meg kell előzni, hogy a gazdaság túlfűtötté váljon. Ennek érdekében a monetáris politikai lépések mellett a kilábalást követően szükség van a fiskális folyamatok fokozatos konszolidációjára is, és fontos, hogy a helyzet normalizálódását követően a növekedést ösztönző gazdaságpolitika ismét elsődlegesen a kínálati oldalra, a termelési kapacitások bővítésére koncentráljon. A válság tanulságait levonva emellett a gazdaság további diverzifikációja is cél marad, hiszen egy-egy szektor túlsúlya sebezhetőbbé teszi a gazdaságot az egyes ágazatokat érő sokkokkal szemben. Végül a sérülékenységünk csökkentése érdekében fontos a gazdaság külső energiafüggőségének csökkentése és az energiatakarékosságot szolgáló beruházások további támogatása is.

Összegzés

A magyar adópolitika a koronavírus-járvány következtében kialakult válság kezelésére hozott intézkedések során is figyelmet fordított arra, hogy az intézkedések illeszkedjenek a hosszú távú stratégiai célokhoz. A magyar válságkezelési gyakorlat nem csupán a járvány rövid távú hatásainak mérséklésére koncentrált, hanem figyelembe vette a gazdaságot ért sokk részben kínálati jellegét és a hazai gazdaság erős nyitottságából fakadó sajátosságokat is, amelyek az általános keresletlénkítő intézkedések hatékonyságát jelentősen korlátozták volna. Hazánk célja az is, hogy a járványt követő átrendeződések során vonzó célpont legyen a helyüket kereső új beruházások számára. A válságkezelést szolgáló adópolitikai és más intézkedések megtervezése során ezért kiemelt hangsúlyt kapott a gazdaság hosszú távú növekedési potenciáljának támogatása és a beruházási ösztönzők további erősítése. A válságot követően a termelés és különösen a foglalkoztatás gyorsan visszatért az azt megelőző szinthez, sőt túl is szárnyalta azokat, a beruházási ráta pedig továbbra is kiemelkedően magas maradt. Az előtünk álló időszakban a válság utóhatásainak kezelésére és a költségvetés válságot követő konszolidációjára szükséges fókuszálni, amelynek sikeres megvalósítása esetén Magyarország az egyik nyertese lehet a világgazdasági szinten jelenleg is zajló átrendeződésnek.

Felhasznált irodalom

- European Commission, Directorate-General for Taxation and Customs Union: *Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland, Norway and United Kingdom. 2021 edition.* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021. <https://data.europa.eu/doi/10.2778/843047>
- European Commission, Directorate-General for Taxation and Customs Union – G. Poniatowski – M. Bonch-Osmolovskiy – A. Śmietanka: *VAT Gap in the EU. Report 2021.* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021. <https://data.europa.eu/doi/10.2778/447556>
- OECD: *Taxing Wages 2021* (2021. április 29.). <https://doi.org/10.1787/83a87978-en>

II. fejezet

A koronavírus-válság – az ösztönző állam mint válságkezelő

Bevezetés

2020 első negyedében Magyarországra is áttért az új típusú koronavírus-járvány, amellyel ma is együtt élünk. Az új időszámítás közel két éve tart, és új feltételrendszert teremtett a gazdasági szereplők és a gazdaságpolitikai döntéshozók számára. Fejezetünkben a Covid-19-járvány kihívásait, a 2020-as és 2021-es év állami válságkezelésének eredményeit elemezzük.

Az együttműködésen és ösztönzésen alapuló 12 éves magyar gazdasági modell a korábbi fenntarthatatlan adóssággeneráló növekedési szerkezetet gyökeresen átalakítva olyan növekedési pályán való haladás feltételeit teremtette meg, amely a fenntartható felzárkózás folyamatát hosszú távon alapozza meg. „A magyar modell sikere tehát aligha magyarázható a külső körülmények sikeres alakulásával, sokkal inkább egy belső szemléletváltással, ami úgy foglalható össze, hogy visszaadva a magyar emberek önbecsülését, mertünk a külső minták szolgái átvétele helyett önálló, nemzeti utat választani.”¹ Az elért gazdasági-társadalmi eredmények megőrzése 2020-ban és 2021-ben kulcskérdéssé vált, amit a globális koronavírus-járvánnyal terhelt válságidőszak nehezít. A váratlan, Kínából induló és a 2008–2009. évi pénzügyi-gazdasági válságtól eltérő természetű 2020–2021-es globális koronavírus-válság nemzetállami szinten is hatékony válaszokat igényel.

Az emberi élet- és létfeltételek az eddigi történelmi tapasztalatoknál sokkal komplexebb módon őrizhetők meg. A világegészségügyi, a társadalmi, a gazdasági, a pénzügyi és a gazdasági rendszer működőképességének fenntartása mellett több területen a gazdaság újraindításának feladata is megoldásra vár. Az állam megkérdőjelezhetlenül szükséges felelősségteljes szerepvállalása középpontba került.

Tanulmányunkban áttekintjük a 2020–2021-es koronavírus-válság előtti évtizedben elért és megőrzendő gazdasági eredményeket. Ezt követően a jelenlegi válság gazdasági élet területeire begyűrűző hatásmechanizmusát az ösztönző magyar állammodell tükrében, az állam és a piac összhangjának megvalósulása szempontjából gyakorlati példákkal alátámasztva elemezzük. Végül hazánkban az intenzív növekedési forrásokra építő és fenntartható fejlődési ívet felrajzoló nemzetgazdasági lehetőségeit tekintjük át az ösztönző állami szerepvállalás szempontjából.

¹ Orbán Viktor: Ajánlás. In Mernyei Ákos – Orbán Balázs (szerk.): *Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről*. Budapest, MCC, 2020. 8–9.

A koronavírus-válság jellemző vonásai

A hazai gazdaság a koronavírus-járvány előtti időszakban²

Mielőtt bemutatnánk a járvány kitörésének a gazdaságra gyakorolt hatásait, röviden összefoglaljuk azokat a gazdaságpolitikai szemléleteket és fordulatokat, amelyek a magyar gazdaság fejlődését 2010 óta növekvő pályára állították. Gazdaságunk növekedési üteme 2 százalékponttal meghaladta az Európai Unióét, s ezt kiegyensúlyozott költségvetéssel, csökkenő államadóssággal, valamint új munkahelyek teremtésével, gyakorlatilag teljes foglalkoztatottság mellett érte el.

2019-ben megerősítést nyert, hogy a hét éve tartó sikeres növekedési és felzárkózási folyamat erőforrásait a sokkellenálló képesség és a versenyképesség növelésére szükséges fordítani, amelyek a fenntartható felzárkózás két sarokköveként egymást erősítő hatást fejtenek ki. Magyarország a 2010 óta sikeres stabilizációs és növekedési fordulat eredményeként megerősödött, így ezen eredmények megőrzése érdekében egyre inkább a külső környezet változásaira való felkészülés került a hazai növekedésfókuszú gazdaságpolitikai gondolkodás középpontjába, amely a leghatékonyabban célzott eszközök megalkotásával és alkalmazásával valósítható meg.³ A 2008–2009. évi nagy pénzügyi válság (NPV) 2013-ig tartó és eredményesnek bizonyult kezelése kedvező talajt teremtett a fellendülés lehetőségeinek a kihasználására. A válságmenedzsment és az állami-köz-pénzügyi modellváltás olyan racionális közgazdasági elvekre épített, amelyek a hét éve tartó konjunktúra időszakában is helytállóknak bizonyultak.

A hatékony ösztönzést és a gazdasági szereplők kooperatív válaszát az a korábban – 2010-től kezdődően – megvalósított, strukturális átalakításokkal jellemezhető állami szemléletváltás tette lehetővé, amely a magyar gazdaságot fenntartható növekedési pályára állította. A 2008-ban kirobbant globális pénzügyi válság legfontosabb tapasztalata szerint azok az országok tudtak gyorsabban és kevesebb veszteséggel kikerülni a válságból, amelyek azt megelőzően egyensúlyhoz közeli költségvetési politikát folytattak, és államadósságuk finanszírozása stabil lábakon állt.⁴

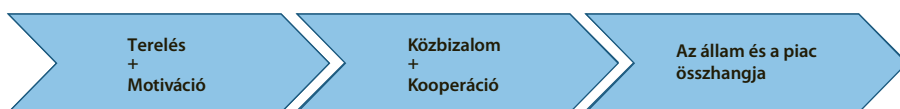
Új intézményi és szabályozási környezetben, a növekedés támogatása mellett a fékek és ellensúlyok egészséges – a gazdasági szereplők számára mégsem terhes, és okos kockázatvállalást lehetővé tevő –, kooperatív koordinációs mechanizmusokon alapuló

² E pontot a koronavírus-járvány kezelésének első eredményeit bemutató *Az ösztönző állam válságkezelése I.* című tanulmánykötetből idézzük. Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

³ Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.

⁴ Domokos László: *Válság- vagy változásmenedzsment?* (58. Közgazdász-vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Budapest, Állami Számvevőszék, 2020b.

rendszere jött létre. A koordinációs mechanizmusok vonatkozásában Polányi Károly által megalkotott modell továbbfejlesztésének eredményeképpen megállapítható, hogy az ösztönző magyar állammodellben az állami és a piaci koordináció egysége jött létre.⁵ E kooperatív és ösztönző állammodellben az együttműködés bizalmon alapuló feltételrendszere hozzájárult az államműködés korábinál fejlettebb, magasabb minőségi szintre emeléséhez. E minőségi változás a jól irányított állam felé vezető út fontos mérföldkövének tekinthető, amelyen haladva fokozatosan beépültek a közszféra és a magánszféra működési rendszerébe az innovatív és együttműködésre törekvő állammodell nélkülözhetetlen elemei, amelyek egy irányba, az állam és a piac közötti összhang megteremtése felé mutatnak: a terelő és motiváló állami szemlélet; a bizalmon alapuló együttműködés; a kooperatív és szabálykövető magatartás; az adózói attitűdváltás; az integritásalapú gondolkodás; az állami felelősségvállalás; a fenntartható közpénzügyek; a fegyelmezett költségvetés; az új jogi intézményrendszer; a közpénzköltés hármaskövetelmény-rendszere (szabályszerűség, célszerűség, eredményesség); a kiszámítható és innovatív ösztönző monetáris politika; a fogyasztásközpontú és teljesítményorientált adórendszer (1. ábra).

1. ábra: Az ösztönző állammodell megteremtette az állam és a piac közötti összhangot. Az ösztönző állammodell kulcselemei

Forrás: Parragh (2019) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

Az elmúlt tíz év magyar állammodelljének eredményességét megerősíti visszatekintve az a tanulság is, miszerint „a gazdaságtörténeti tények azt mutatják, hogy az elmúlt 200 évben kizárólag azok az országok voltak sikeresek, amelyek az állam és a piac képességeit, eszközeit jól hangolták össze az élet minden területén, de különösen a gazdaságpolitikában”.⁶ Hazánkban így a 2010-től racionális közzgazdasági döntéseken alapuló hatékony állami szerepvállalás a gazdaságpolitikai ágak szintjén is szemléletváltással párosuló innovatív szerepfelfogásban öltött testet. A két fő gazdaságpolitikai ág szintjén a vállalati és a lakossági szereplők körében egyaránt fiskális és monetáris politikai reformok valósultak meg, ahogyan más területeken is további reformok és fordulatok történtek, amelyeket az 1. táblázat szemléltet. Megállapítható, hogy a fordulatoknak köszönhetően erős, stabil állapotban érte gazdaságunkat a válság.

⁵ Polányi Károly koordinációs mechanizmusok modelljének továbbfejlesztéséről és az állam és a piac összhangján alapuló ösztönző, kooperatív magyar állammodellről 2019-ben végeztünk átfogó kutatást, amelyet az itt hivatkozott tanulmánykötetünkben publikáltunk. A koordinációs mechanizmusokról lásd részletesen: Parragh (2019) i. m.

⁶ Matolcsy György: *Fejlesztő állam és bővülő piac. Növekedés.hu*, 2020a. július 13.

1. táblázat: A magyar gazdaságot új pályára helyező fordulatok

Fordulat	Mutató	2010	2019
1. Munkaerőpiaci	Foglalkoztatás	3,7 M fő	4,5 M fő
2. Adórendszer	Forgalmi adók előtérbe helyezése	✘	✓
3. Motivációs	Marginális adók mértéke	64,1%	44,1%
4. Államháztartási	Költségvetési hiány	-4,4%	-2,1%
5. Államadósság	Bruttó államadósság	80,6%	66,4%
6. Túlzottdeficit-eljárás (EDP)	EDP-eljárás alól való kikerülés	✘	✓
7. Monetáris politikai	Alapkamatt	6,0%	0,9%
8. Hitelezési	Vállalati hitelállomány éves változása	-2,5%	14,0%
9. Háztartások devizahitele	Háztartási devizahitelek aránya	65,0%	0,0%
10. MNB-mérleg	MNB-mérleg a GDP arányában	37,2%	26,4%
11. Növekedési	Reál-GDP-növekedés	0,7%	4,9%
12. Felzárkózási	EU-átlagot meghaladó növekedési ütem	✘	✓

Forrás: MNB-adatok alapján a szerzők szerkesztése. A kiinduló ábrát lásd Matolcsy György: *Magyar Modell 2.0.* (57. Közgazdász-vándorgyűlés, Nyíregyháza, 2019. szeptember 6.) Magyar Nemzeti Bank, 2019.

A tizenkét fordulat három pilléren nyugszik:

- 1. pillér: fiskális fordulat: folyamatosan csökkenő államadósság, tartósan alacsony hiány, túlzottdeficit-eljárás alóli kikerülés, adóreform, motivációs fordulat;
- 2. pillér: monetáris politikai fordulat: alapkamatt csökkentése, hitelezés felfutása, devizahitelek kivezetése, MNB-mérleg zsugorodása;
- 3. pillér: növekedési fordulat: átlagosan 3,5 százalékn feletti GDP-növekedés, foglalkoztatás bővülése, felzárkózás újraindítása.

Kulcskérdéssé vált az eddigi gazdasági eredmények megőrzése, ami a nemzetközi környezet változása közepette további kihívások elé állítja a gazdaságpolitikai döntéshozókat, és a jövőben is rugalmas alkalmazkodást, gyors és helyes reakciót kíván valamennyi gazdasági szereplőtől. E gondolatkörben a tízéves magyar modell értékrendjéből természetesen következik az állami felelősségvállalás kérdésköre.

A nemzetgazdasági versenyképesség meghatározó eleme a monetáris és fiskális politika közötti összhang megléte, támogató hatása, amely körben a támogató és felelős fiskális politika szerepe nélkülözhetetlen.⁷ A fiskális politika a nemzetgazdasági versenyképességet a stabilitás feltételeinek megteremtésével jó irányban befolyásolhatja. A magyar költségvetés a rendszerváltást követő 25 évben általában nem segítette elő

⁷ Egyre több jegybank – Fed, EKB – emeli ki a támogató fiskális politikai környezet tradicionálisan fontos szerepét a tartós és fenntartható gazdasági stabilitás megvalósítási folyamatában.

a fenntartható növekedést, aminek legfőbb oka, hogy a költségvetés nem volt képes eleget tenni a stabilitás követelményeinek.⁸

A két fő gazdaságpolitikai ág egy esetleges válság kitörése esetén betöltendő szerepét a gazdaságtörténeti tapasztalatok alapján ismerjük:

- A *fiskális politika* gazdasági stabilitásban, fenntartható fejlődésben és versenyképesség-fokozásban betöltött szerepe alapján a világgazdasági folyamatok kedvezőtlenebbé válása esetén is hozzájárulhat mind a gazdasági eredmények, mind a társadalmi felemelkedésben és a közjó megteremtésében elért eredmények megőrzéséhez.
- A *monetáris politika* az elsődleges mandátumának teljesítésén túl, a pénzügyi stabilitás fenntartását követően a gazdaságpolitika terén vállalt mandátumából következően elősegítheti a gazdasági eredmények minél teljesebb megőrzését és a közjó területén elért sikerek továbbvitelét. A monetáris politika a proaktív és innovatív pénzügyi-gazdasági szerepvállalás mentén járulhat hozzá Magyarország stabilitásának megőrzéséhez.⁹

A nemzetközi folyamatok megváltozása rugalmas alkalmazkodást és körültekintő felkészülést kíván a gazdaságpolitikai döntéshozóktól, ahogy az elmúlt évtizedben életre hívott magyar modelltől is. Olyan hatékony válaszreakció szükséges, amely egyidejűleg támogatja a rugalmas alkalmazkodást és tartja szem előtt azokat az országspecifikus tényezőket, amelyek rövid, közép- és hosszú távon is alakítják a magyar gazdaság sokkelenálló képességét és a nemzetgazdasági versenyképesség fenntartását, illetve erősítését.

2019-ben bizonyossá vált, hogy a globális nemzetközi folyamatok hatása közepette kell Magyarországnak mint kicsi és nyitott gazdasággal rendelkező országnak megőriznie az elért gazdasági-társadalmi eredményeket. Tekintettel az elmúlt évtizedben megvalósult tizenkét – korábbiakban részletezett – fordulatra, valószínűsíthető volt, hogy a 2008–2009. évi pénzügyi-gazdasági válságtól eltérően elsődlegesen nem pénzügyi területről, hanem a reálgazdaság irányából jöhetnek nehézségek, amelyek a pénzügyi területekre is áterjedhetnek. Az ezzel kapcsolatos azonosított potenciális 12+1 veszélyforrás a következő volt:¹⁰

- az USA és Kína között zajló kereskedelmi háború;
- Nagy-Britannia Európai Unióból való kilépése mint „hard brexit”;

⁸ Ádám János – Berta Dávid – Lovas Zsolt – P. Kiss Gábor: A fiskális politika hatása a gazdasági teljesítményre. In Palotai Dániel – Virág Barnabás (szerk.): *Versenyképesség és növekedés*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2016. 573–617.

⁹ A Magyar Nemzeti Bank a monetáris politika meghatározójaként és megvalósítójaként a 2013-as jegybanki szemléletváltás keretében új irányt képvisel. A kibővített jegybanki eszköztár és a célzott intézkedések alkalmazásával rugalmas, támogató és gazdaságösztönző monetáris politikai keretrendszer alakított. Lásd bővebben a monetáris politikai szemléletváltásról: Parragh Bianka: [Monetáris hitviták. A megváltozott jegybanki szerepfelfogás eredményei](#). *Pénzügyi Szemle*, 62. (2017), 2. 234–250.

¹⁰ Matolcsy (2019) i. m.

- az olasz gazdaság sérülékenységből adódó megoldatlan olasz problémák;
- ciklikus és strukturális tényezőkkel adódóan gyengélkedő német gazdaság;
- régióink erős német kitettsége (a régió legnagyobb befektetője Németország);
- magas magyar gazdasági nyitottság;
- a keleti nyitás eredményeinek veszélybe kerülése;
- leszűkült globális monetáris politikai mozgástér;
- jegybanki mérlegek és alapkamatok alakulása;
- fiskális koordináció hiánya Európában;
- feltörekvő piaci kockázatok, török fejlemények;
- Irán mint geopolitikai kockázat;
- a klímaváltozás gazdasági költségei;
- közgazdaságtani összefüggések megváltozása.

Jóllehet a világgazdaság egén gyülekező felhők jelei a fenti 12+1 pontban megmutatkoztak, a jelenlegi járványhelyzetre mégsem lehetett számítani. 2020-ban a gazdaságpolitika ismét több fronton is jelentős kihívásokkal néz szembe, amelyek a következők: a Covid-19-válság és az abból következő gazdasági válság kezelése; átmenet a fenntartható gazdasághoz: környezeti és társadalmi fenntarthatóság; növekvő eladósodás kezelése.¹¹

A következőkben az új globális krízist előidéző új típusú koronavírus-járvány (Covid-19) jellemzőit és hatásmechanizmusát elemezzük.

Az új globális krízis természetrajza

A koronavírus-krízis általános jellemző vonásai

A 2007–2008-ban kitört nagy pénzügyi válság (NPV) után a koronavírus okozta újabb globális krízis (Covid-19) több jellemzője lényegesen eltér az előbbi krízisétől. Az NPV a pénzügyi rendszer elégtelen működésének – a pénzügyi buborékoknak, a hitelezési korlátoknak, a tervezett kockázatvállalási lehetőségeknek – volt a következménye. A pénzügyi válságot gazdasági, majd szociális válság követte. Az új sokkhatást, *a világműködés átmeneti lelassulását a gazdaságon kívüli természeti tényezők az emberen keresztül okozták*. A nemzetközi egészségügyi válságot szociális, majd gazdasági recesszió követi, ami az előző válságtól eltérő irányú változási folyamatot jelent, és – az emberi élet védelme miatt – a korábbinál összetettebb válságkezelést igényel.¹²

Az NPV romboló hatásai, a munkanélküliség növekedése, a bizalomvesztés *fokozatosan* jelentek meg a társadalom életében. Ezzel szemben a *Covid-19-válság hatásai*

¹¹ Matolcsy György: *Milyen évtizedben hajózunk? 2020–2030*. (Közgazdász Vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Magyar Nemzeti Bank, 2020b.

¹² Parragh–Báger–Tóth (2020) i. m.

váratlanul, hirtelenül érték az emberiséget és a világgazdaságot; a járvány terjedésének megakadályozása érdekében az országok többségében a háztartások, a fogyasztók, a munkavállalók és a munkaadók tömegei szinte egy időben kerültek karanténba. Mi is egyetértünk azzal a véleménnyel, hogy a második krízisben *meghatározó jelentőségű az időtényező sürgető szerepe*.¹³

Fontos különbség az is, hogy – a globális hálózatokon keresztül – a Covid-19 *a világ minden régiója és országa, de különösen a legszegényebb fejlődő országok számára jelent súlyos veszélyt és bizonytalanságot*, jöllehet az úgynevezett szimmetrikus válság egyes régiókat és országokat kevésbé, másokat jobban érint. Ezzel szemben a NPV kedvezőtlen hatása elsősorban a fejlett európai országokban, illetve azokban jelentkezett, ahol mélyebb volt a pénzügyi globalizációban való részvétel, és sérülékenyebb a pénz- és tőkepiac.

A Covid-19-krízis e főbb jellemző vonásainak tükrében – a nagyobb gazdasági visszaesés és a pénzügyi összeomlás elkerülése érdekében – *határozott és gyors, koordinált és erős irányításra van szükség* az egészségügy, a kormányzat, az üzleti szféra és a társadalmi élet minden területén. *Költségvetési szempontból* így 2020-ban a koronavírus-járvány hatására – részben belső átcsoportosítással, részben a hiány növelésével – meg kell növelni az egészségügyi és a gazdasági célú kiadásokat.¹⁴ Segítő kezét és gyors támogatást elsősorban azoknak a szervezeteknek és személyeknek indokolt nyújtani, akik kihullhatnak a szélesre nyílt réseken. Kovács Árpád álláspontja szerint az elért gazdasági fejlemények megőrzésének a képessége felértékelődik a koronavírus-járvány időszakában. E tekintetben a gazdasági nehézségek menedzselhetősége megmaradt, és a munkanélküliségi gondok¹⁵ csak átmenetileg súlyosbodtak, a társadalmi teljesítmény néhány hónap elteltével újra növekedett. A gazdaság újraindításának és a foglalkoztatottság visszaállításának a feladata olyan nagy kihívást jelent, hogy még az NPV utáni válságkezelést is jóval meghaladóan indokolt

- egyfelől alkalmazni a rövid távú költségvetési és monetáris politikai eszközök teljes tárházát;
- másfelől támaszkodni a közép- és hosszú távú sokoldalú előrejelzésekből kiinduló, a reális jövő építését megalapozó stratégiai programok megvalósítására.

Megjegyezzük, hogy az Állami Számvevőszék mint a legfőbb ellenőrző intézmény tanácsadói tevékenysége előtérbe kerülésének a koronavírus-járvány időszakában kiemelt

¹³ Hardi Zsuzsanna – Szapáry György: *Koronavírus járvány és a szekuláris stagnálás*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020.

¹⁴ Kovács Árpád: *Válság... no de mekkora és meddig? A magyar gazdaság és államháztartás kilátásai 2020-ban és utána*. (Soproni Pénzügyi Napok, 2020. október 1–2.) Sopron, Soproni Egyetem, 2020.

¹⁵ A munkahelyvédelem és a munkához juttatás költségvetési támogatásokból is segített programja sikeresnek bizonyult. Lásd részletesen: Kovács Árpád: *Felelős gazdálkodás – Az egyensúlyra törekvő monetáris és fiskális politika sikere Magyarországon*. In Mernyei Ákos – Orbán Balázs: *Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium, 2021. 494.

jelentősége van – ténylegesen hozzájárul a fenntartható jó kormányzás támogatásához.¹⁶ Domokos és Pulay fenntartható költségvetéssel kapcsolatos álláspontja szerint a fenntartható fejlődési célok fedezetének a mindenkori költségvetésekbe való átlátható és elszámoltatható módon történő beépítése kulcsfontosságú. A költségvetési fenntarthatóság olyan költségvetések sorozata, amelyek fedezetet nyújtanak a jelen generációk közjavak iránti szükségleteinek kielégítéséhez, és egyúttal növelik a jövő generációk képességét és lehetőségét saját jövőbeni szükségleteik kielégítéséhez.¹⁷

A költségvetési és makrogazdasági folyamatok elemzését és értékelését kiemelve, e költségvetési véleményezést segítő, a Költségvetési Tanács részére készített elemzések, valamint egyéb, kiemelt makrogazdasági vagy költségvetési jelentőségű folyamatokról nyilvánosságra hozott elemzések tartoznak ide.¹⁸

A válság hatásmechanizmusa

A Covid-19 hatásmechanizmusának széles körben elindult elemzői vizsgálata a betegszám alakulásának modellezésétől a mikroökonomiai felméréseken és a hosszú, múltbeli adatsorok elemzésén keresztül a makrogazdasági indikátoregyüttesek értékeléséig terjed.¹⁹

Az alkalmazott megközelítések e gazdag gyűjteményéből a makrogazdasági indikátorok felhasználásán keresztül két szempont szerint összegezzük a válság potenciális gazdasági és pénzügyi hatásait. Az egyik a gazdasági reálfolyamatokra,²⁰ a másik a pénzügyi folyamatokra²¹ fókuszál. A két eltérő, ugyanakkor összetartozó és kiegészítő szemléletet a 2. táblázat illusztrálja.

¹⁶ Az Állami Számvevőszék széles körű ellenőrzési és tanácsadó tevékenysége öt nagy fókuszterületre irányul: költségvetési és makrogazdasági folyamatok elemzése és értékelése; számviteli rend ellenőrzése; nemzeti vagyonnal való gazdálkodás és a pénzügyi gazdálkodás ellenőrzése; korrupciós veszélyek ellen védeltséget biztosító integritásszemlélet fejlesztése és megszilárdítása; teljesítmény-ellenőrzés.

¹⁷ Domokos László – Pulay Gyula: *Fenntartható költségvetés és a költségvetésben megjelenő fenntarthatóság*. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 25–56.

¹⁸ Domokos László: *Tájékoztató az Állami Számvevőszék 2019. évi szakmai tevékenységéről és beszámoló az intézmény működéséről az Országgyűlés részére*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020a.

¹⁹ Lásd például Abel Brodeur – David M. Gray – Anik Islam – Suraiya Jabeen Bhuiyan: *A Literature Review of the Economics of COVID-19*. *IZA Discussion Papers*, (2020), 13411.

²⁰ Philipp Carlsson-Szlezak – Martin Reeves – Paul Swartz: *Understanding the Economic Shock of Coronavirus*. *Harvard Business Review*, 2020. március 27.; Philip Carlsson-Szlezak – Martin Reeves – Paul Swartz: *What Coronavirus Could Mean for the Global Economy*. *Harvard Business Review*, 2020. március 3.

²¹ Richard Baldwin: *Keeping the Lights On: Economic Medicine for a Medical Shock*. *VoxEU.org*, 2020. március 13.

2. táblázat: A válság potenciális gazdasági és pénzügyi hatásai

Mechanizmusok	Transzmissziós csatornák			
	Kereslet (közvetlen)	Pénzügyi piacok (közvetett)	Kínálat (közvetlen)	Jövedelmi hatások (közvetett)
Reálfolyamatok	Aggregált kereslet, megtakarítás	Pénzpiacok, sokkok	Kínálati teljesítmény, gazdasági növekedés	Foglalkoztatás, keresetek
Pénzügyi folyamatok	Háztartási jövedelem, megtakarítás	Import és export alakulása	Belföldi és nemzetközi beszállítások	Keresetek, infláció, termelékenység

Forrás: a szerzők szerkesztése

A kereslet vonatkozásában a *reálfolyamatokat* érintően az egyik legnagyobb hatást az aggregált kereslet alakulása mutatja. Ez különösen erőteljes volt a válság megjelenése után, 2020 tavaszán. Ezen belül a háztartások áru- és szolgáltatások iránti keresletének nagysága és szerkezete – a kezdeti pánik jellegű élelmiszer-vásárlások után – jelentősen csökkent, és változott a jövedelmi és foglalkoztatási helyzet a jövő bizonytalanságának érzete következtében. A Carola Binder²² által az USA-beli fogyasztók körében 2020 első felében végzett kérdőíves felmérés például arra az eredményre jutott, hogy a válaszadók 28 százaléka nem tervezett utazást, és döntő többségük a járvány miatt magasabb inflációra is számított. A lakossági és vállalati beruházási kereslet szintén érezhetően mérséklődött 2020 nyarára.

A *pénzügyi folyamatok* oldalán a háztartások rendelkezésére álló jövedelem csökken, ami a fogyasztás és a megtakarítás mérséklődését eredményezi. Ezzel kapcsolatban kiemelt feladatként jelentkezik, hogy a krízis – elsősorban a foglalkoztatási lehetőségek elvesztése és szűkülése miatt – az átlagosnál jobban érinti az alacsonyabb jövedelmű lakossági rétegeket. (E kihívásra válaszolva például az angol kormány irányelveket tett közzé arról, hogyan lehet felismerni a veszélyeztetett személyeket és családokat, tájékoztatást adni róluk, valamint a helyzetük javításának a lehetőségeiről.) Túllépve ezen a fontos aktualitáson, e kihívás egyben ráerősítést jelent annak a globális hiányosságának, illetve megoldásának a fontosságára, amelyet az igazságosabb jövedelemelosztás követelése napjainkban egyre határozottabban fémjелеz.

Később, különösen 2021-ben az állami támogatások jelentős növekedésével, a gazdasági teljesítmény javulásával és a lakossági megtakarítások aktivizálásával a lakosság globális keresete már emelkedett, és a fogyasztási kiadások nagysága 2021 harmadik negyedévében már elérte a 2019. évi szintet (megjegyezve: az országok közötti jelentős különbségekkel).

²² Carola Binder: *Coronavirus Fears and Macroeconomic Expectations. Review of Economics and Statistics*, 102. (2020), 4. 721–730.

A válság második transzmissziós csatornája – a *reálfolyamatok* esetében – a *pénzügyi piacok hatásait közvetíti a reálgazdaság alakulása felé*. Ez a hatás elsősorban a háztartások pénzügyi vagyónának alakulásában és a megtakarítások színvonalában nyilvánul meg. De olyan pénzügyi mozgások formájában is, mint a tőzsdei árfolyamok és a hosszú lejáratú állampapírok hozamainak a csökkenése, amelyre a koronavírus-járvány megjelenése után az USA, az eurózóna, Kína és Dél-Korea bőségesen szolgál példával. E pénzügyi indikátorok egyben fontos jelzőszámai a globális likviditás igen változékonnyá vált alakulásának is. A kedvezőtlen pénzügyi hatások mérséklése érdekében a kormányok és a jegybankok nagyarányú válság- és eszközvásárlási programokat valósítanak meg, amelyek az I. és II. világháborús évekhez hasonló mértékben növelik az állami részvétel szerepét és arányát. Az IMF szerint a világ országai 2020–2021-ben 16 trillió USA-dollár költségvetési támogatást nyújtottak, és így megelőzték egy másik „nagy depresszió” kialakulását, amelyben a gazdasági visszaesés háromszorosa lett volna a ténylegesen megvalósultnak. Ez a támogatás a 2022. évi globális GDP 8 százalékával volt egyenlő. Ezen belül a fejlett országok támogatása pedig a GDP-jük nagyságának 14 százalékát tette ki.

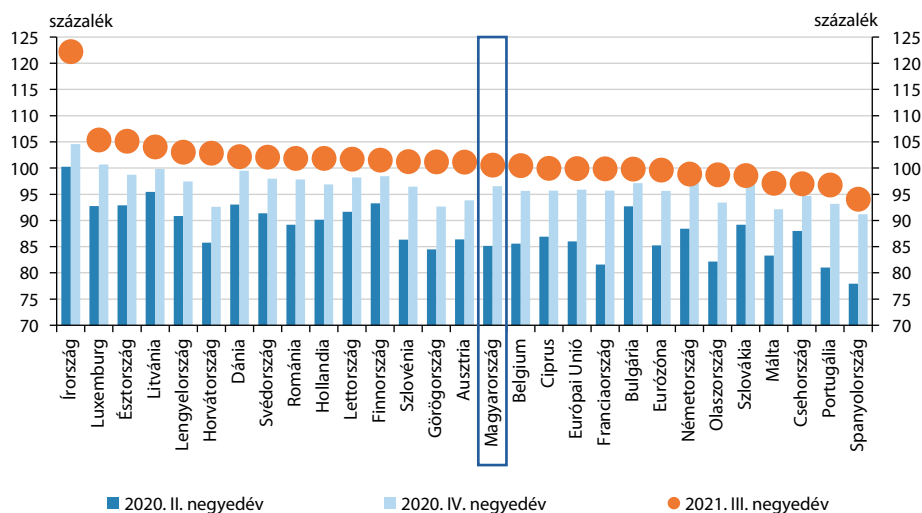
E nagyarányú támogatás mellett az IMF 2020–2021-ben 110 milliárd USA-dollár összegű hitelt nyújtott 86 országnak, így a hitel összege – a korábban nyújtott hitelekkel együtt – 285 milliárd dollárra nőtt. Az IMF részéről további nagy támogatást jelentett, hogy 650 milliárd USA-dollár – történelmileg az eddigi legmagasabb – SDR-allokációra tett javaslatot az intézmény igazgatóságának.

A vázolt kormányzati támogatás – jótékony lakossági és gazdasági hatásai mellett – természetesen azzal jár, hogy a globális államadósság nagysága immár megközelíti a GDP 100 százalékát. Ez a következmény felveti az állami adóssághoz tartozó óvatos kezelésének a szükségességét, jóllehet az egyes országokat eltérően érinti.

Ennek minősége nagy kockázatot jelent a jövő szempontjából, és hosszú távra szólóan meghatározza az állam és az üzleti szféra együttműködését az adósság menedzselésében.

A *pénzügyi folyamatok* vonatkozásában a második transzmissziós csatorna szerepét csak leszűkítetten, a háztartások alacsonyabb jövedelmének az importra gyakorolt hatására korlátozva veszik többnyire figyelembe. E hatás együtt jár az import iránti kereslet csökkentésével, ami viszont a világ többi részének a jövedelemcsökkenésén keresztül a globális export mérséklődését is eredményezi. Ez a globális hatásmechanizmus elsősorban a nyitott és kis méretű gazdaságokat érinti kedvezőtlenül.

A *kínálat* vonatkozásában a harmadik transzmissziós csatorna az *országok gazdasági teljesítményének alakulásáról* tájékoztat (2. ábra). A közép-kelet-európai régióban kisebb mértékben csökkent a GDP, mint a nagyobb európai gazdaságokban: 2020 második negyedében Litvániában –4,5, Észtországban –7,1, Bulgáriában –7,4, Romániában –10,8, Lengyelországban –9,1, az eurózónában –14,7, Magyarországon –14,8 százalékos GDP-visszaesés következett be.

2. ábra: Egyes gazdaságok GDP-változása

Megjegyzés: 2019. IV. negyedév = 100 százalék

Forrás: KSH, Eurostat, Bloomberg, Európai Bizottság adatai alapján, Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2021a. december). 34.

Mindazonáltal az Amerikai Egyesült Államokban 9,5 százalékkal zsugorodott, míg Kínában 3,2 százalékkal bővült a gazdasági teljesítmény 2020 második negyedévében.²³ Mindezen adatok ismeretében megállapítható, hogy Magyarország az európai „középmezőnyben” helyezkedik el. Itt megjegyezzük, hogy az adórendszer hosszú távú átalakításának fő irányairól, a Covid-válság kezelésére hozott adópolitikai intézkedések mögött álló megfontolások mellett a magyar válságkezelés és a térség más országai gyakorlatának összehasonlításáról Varga Mihály és Izer Norbert fejezete ad átfogó képet (lásd I. fejezet).

E globális súlyos negatív hatás az emberi életet veszélyeztető fertőzés terjedésének lefékezése érdekében a *termelési folyamatok teljes vagy részleges leállításának* a következménye, ami egyúttal a foglalkoztatás teljes vagy jelentős átmeneti visszaesésével (létszámleépítés, ideiglenes leállás, munkaidő-csökkentés, részmunkaidőben foglalkoztatás, fizetés nélküli szabadság) járt együtt a válság kitörése utáni hónapokban. Megállapíthatjuk azt is, hogy az EU-tagországok közül 19 ország – köztük Magyarország – GDP-teljesítménye 2021 harmadik negyedévében érte el a válság előtti (2019. negyedik negyedévi) színvonalat, 2021 végén pedig már 3,4 százalékkal haladta meg a válság előtti teljesítményét, amivel az EU-s rangsor felső harmadában helyezkedik el. E 7,1 százalékos 2021. évi gazdasági növekedés 1977 óta a legmagasabb érték, amely egyben az elmúlt 60 év leggyorsabb kilábalási ütemét is jelenti.

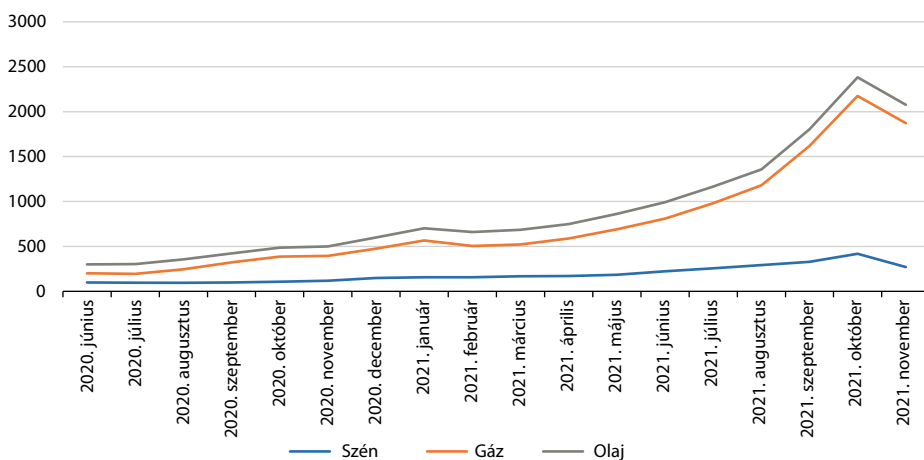
²³ Megjegyezzük, hogy a legfrissebb statisztikai adatok szerint a kínai gazdasági növekedés 2020 harmadik negyedévében 4,9 százalékos bővülést mutat.

A *kínálati teljesítményt* továbbá két másik fontos körülmény is mérsékli. Az egyik a háztartási kereslet nagyságának és szerkezetének a válság hatására történő megváltozása, amelyből adódóan a gyors kínálati alkalmazkodáshoz a termelővállalati és szolgáltatási szférákban nem voltak meg sem a piaci információk, sem a szervezési feltételek. A másik meghatározó körülmény – a pénzügyi folyamatok szempontjából is – a kialakult belső és külső *termelési láncok* működésének az akadozása, esetleg a megszakadása, illetve velejáróan annak a mérlegelése, vajon célszerű-e az ellátási láncok visszahozatala egy adott országba és így a külföldi beszállítóktól való függőség csökkentése.

Ezzel kapcsolatban kiemelt figyelmet érdemel az autóipar, amely – az ellátási hiányosságok miatt – érezhetően fogja vissza az elindult globális gazdasági felépülési folyamatot. A félvezetők és más alkatrészek ellátásából adódó hiányosságok 2021-ben elsősorban Japánban és az euróövezetben fogták vissza a termelést és a járművek értékesítését. Ez a magyar gazdaság számára is érzékeny pont, mivel 2019-ben Magyarország, Szlovákia és Szlovénia autóipari termelésének több mint 80 százalékához a szükséges termékek két vagy több országhatáron keresztül jutottak el, miközben a legtöbb európai országban ez az arány csak 50 százalékos.

Miközben a 2020–2021. évi koronavírus-válság hatásmechanizmusának reálgazdasági elemzése az érintett folyamatok szerkezetére fókuszál, a jövedelmi folyamatok követése a jövedelemoldali GDP nagyságára, a jövedelemtulajdonosok (munkaadók és munkavállalók) jövedelmi arányaira, valamint a keresetek nagyságára és az infláció alakulására hívja fel a figyelmet.

Az infláció alakulásával kapcsolatban fontos tapasztalat, hogy a kínálati teljesítményben jelentkező hiányosságok, a keresleti vásárlóerő növekedése, a termékárak emelkedése a fogyasztói árszínvonal gyors emelkedését eredményezte sok országban. A globális inflációs folyamat felerősödését nagymértékben elősegítette az energiaárak növekedése is (3. ábra).

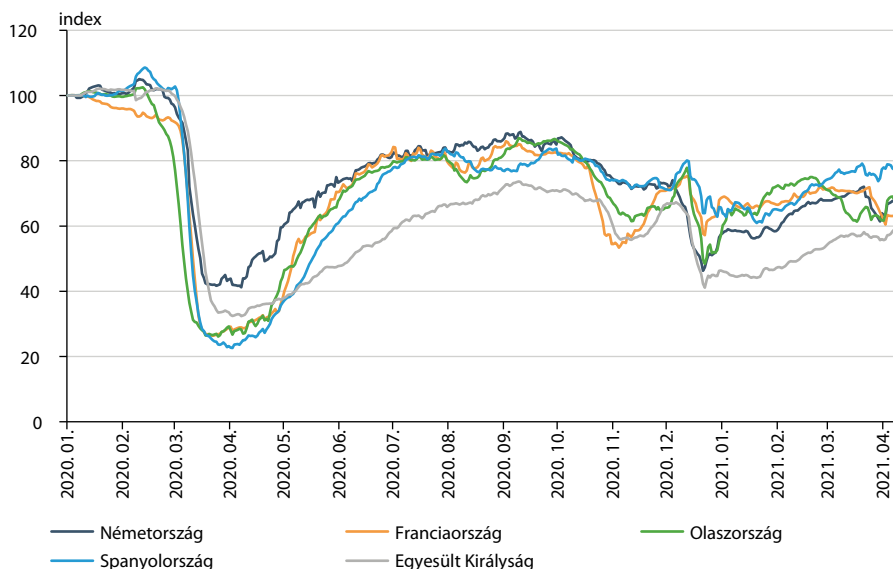
3. ábra: A kőolaj, a földgáz és a szén árának növekedése 2021-ben

Megjegyzés: 2020. június = 100

Forrás: OECD: *OECD Economic Outlook* (2021. december)

A jelenlegi krízis hatásmechanizmusával kapcsolatban végül megjegyezzük, hogy az ismert kilábalási forgatókönyvek közül a legoptimistább V alakú felépülés esélyei 2020-ban nem voltak megalapozottak egyrészt – a foglalkoztatáson keresztül – a személyek közti távolságtartás különféle formákban való fenntartásának a követelménye, másrészt az egészségügyi rendszer működésében fellépő hiányosságok, harmadrészt a koronavírus-járvány újabb hullámának a megérkezése és annak hatásai miatt. Így nem valósulhatott meg 2020-ban a V alakú felépülés, amely az 1918. évi spanyolinfluenzát, az 1968. évi hongkongi influenzát és a 2003. évi SARS kitörését követte.

Itt megjegyezzük, hogy célszerű e válságidőszakban a magas frekvenciájú gazdasági aktivitásra utaló adatok szoros monitorozása, amely a kilábalás időigényét és a gazdasági teljesítmény várható szintjét mutatja (4. ábra). A válság előtti aktivitási szint a válság kitörése utáni hónapban a negyedére zuhant vissza a nagy európai országokban, és júliusban érte el a 80 százalékos szintet, amelyet a vírus második hulláma érezhetően visszavetett, majd újbóli élénkülés után is csak az aktivitás 70 százalék körüli szintjét érte el 2021 áprilisában. Jóllehet a vizsgált országok aktivitásának alakulására a szinkronitás jellemző, az Egyesült Királyság felzárkózási folyamata azonban kismértékben elmarad a többi országtól.

4. ábra: A Bloomberg valós idejű aktivitási indikátorainak alakulása

Megjegyzés: Az adatok 2021. áprilisig állnak rendelkezésre.

Forrás: Magyar Nemzeti Bank: [Inflációs jelentés](#) (2021d. március) és a Bloomberg Economics adatai alapján a szerzők szerkesztése

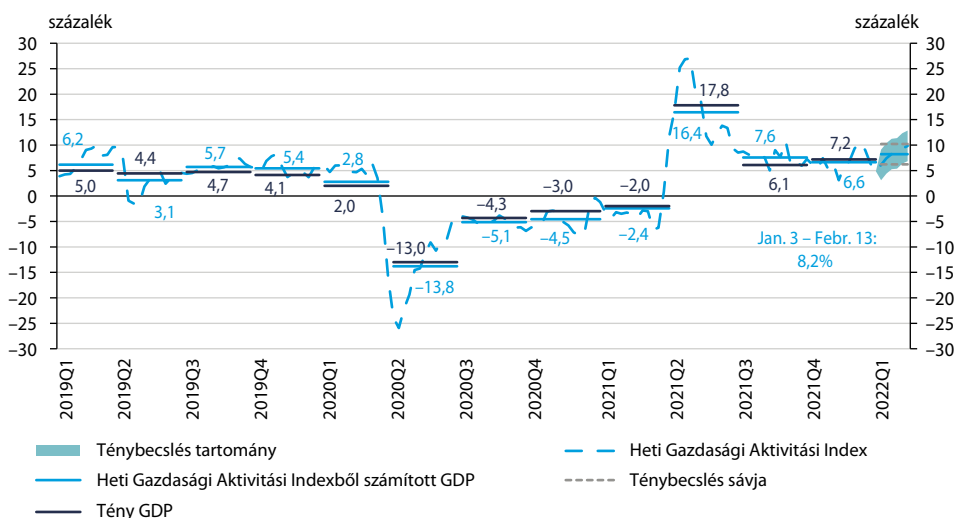
A fenti makroadatok alapján megállapítható, hogy 2021-ben elkezdődött a globális gazdaság stabilizálása, elkerülte a nagy visszaesést, és 2022-ben az országok jelentős részében felgyorsult a mélypontról történő kilábalás, míg az alacsonyán fejlett országokban a for-

dulat, a kedvező változás mértéke elmaradt a fejlett országokétól. Ebben jelentős szerepet játszott, hogy az alacsony jövedelmű országokban mind ez ideig alacsony az átoltottság. Ezt a folyamatot lelassítja vagy veszélyezteti 2021 augusztusától a koronavírus gyorsan terjedő delta variánsa, majd később az omikron variáns terjedése.

Kutatásunk módszertana kapcsán fontosnak tartjuk ismertetni megközelítésünk két szemléleti sajátosságát is:

- a makrogazdasági folyamatok alakulásának szoros nyomon követését támogató *heti gazdasági aktivitási indikátorok*²⁴ és
- a vállalatok működési sajátosságait és aktuális helyzetképét prezentáló *vállalati felmérések* és széles körű valós idejű *vállalati tapasztalatok*

párhuzamos monitorozásának jelentőségét, amit elemzésünk során érvényesítünk. A jegybank heti gazdasági aktivitási indexét a gazdasági növekedéssel együttvéve alább ábrázoljuk (5. ábra).

5. ábra: A Magyar Nemzeti Bank heti gazdasági aktivitási indexének alakulása

Forrás: Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2021a december) 17.

A vállalatok működési sajátosságairól és aktuális helyzetképéről a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara az állami döntéshozatal széles bázison nyugvó megalapozásának támogatásához hiteles információkkal rendelkezik, köszönhetően a Magyarországon egyedülállóan hosszú – 1998-tól kezdődő – időszorral alátámasztott, célzott vállalati kutatásainak. A 2020. március 10-i miniszterelnöki felkérésre, páratlanul robusztus merítéssel elsőként végzett Magyarországon a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) mintegy 15 ezer vállalat válaszain alapuló felmérést, amely rendszeres visszacsatolást ad

²⁴ Magyar Nemzeti Bank, Pénzügyminisztérium, Központi Statisztikai Hivatal.

az aktuális vállalati helyzetképről.²⁵ Emellett az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete által végzett – negyedéves és féléves – konjunktúrakutatások adnak átfogó képet a vállalatok működési környezetéről és üzleti helyzettel kapcsolatos várakozásairól. Az állami válságintézkedések értékelésekor – kiemelten az ösztönző állammodellen belül az állam és a piac összhangjának értékelésekor – támaszkodni kívánunk e vállalati kutatási eredményekre is. A sikeres vakcinabeszerezések és az eredményes oltási stratégia eredményeképpen Magyarország másfél-két hónappal korábban kezdhetette meg a mindennapi élet és a gazdaság újraindítását az európai uniós országokhoz képest.

3. táblázat: Kiválasztott OECD-országok a koronavírus-járvány során bekövetkezett százalékos változás alapján rangsorolva

23 ország	GDP	Háztartások egy főre jutó jövedelme	Részvényárak	Beruházások	Államadósság
Dánia (1)	2,1	3,4	57,3	12,1	3,5
Szlovénia (2)	1,2	10,1	33,0	6,8	7,4
Svédország (3)	2,1	2,0	50,4	5,6	6,2
Norvégia (4)	3,5	4,0	31,3	-8,5	-9,0
Chile (5)	10,4	32,7	-5,6	6,7	11,9
Írország (=6)	22,3	4,8	17,1	-78,8	0,9
Lengyelország (=6)	3,1	3,3	25,4	-7,1	5,0
Hollandia (8)	1,7	1,7	30,8	-4,3	5,6
USA (9)	1,4	6,2	24,4	3,6	18,9
Ausztrália (=10)	-0,2	3,5	9,1	7,4	10,2
Kanada (=10)	-1,4	9,4	25,9	0,7	11,6
Finnország (12)	1,5	-0,8	31,3	-1,3	9,7
Magyarország (13)	0,6	0,1	16,9	4,2	11,1
Görögország (14)	1,2	1,5	1,1	19,0	21,8
Franciaország (=15)	-0,1	0,7	17,4	1,3	14,4
Olaszország (=15)	-13	-0,2	18,5	6,9	20,1
Belgium (=17)	0,5	1,1	2,2	2,4	14,5
Portugália (=17)	-3,2	-0,3	27,1	0,5	12,0
Ausztria (19)	1,1	-5,8	18,6	-1,1	14,0
Németország (20)	-1,1	-0,9	15,6	-1,9	13,6
Japán (21)	-1,9	1,0	17,4	-3,8	20,7
Nagy-Britannia (22)	-2,1	-2,3	-2,2	-7,4	21,9
Spanyolország (23)	-6,6	-6,3	-7,2	-6,5	22,3

Forrás: www.economist.com

²⁵ 2020. március 10-én a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdasági Évnyitó rendezvényének fókuszát a koronavírus-járvány várható hatásai és az ezzel összefüggő gazdasági-társadalmi kihívások és kilátások adták. A kutatási eredményeket folyamatos frissítés mellett publikálta az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete. MKIK GVI: *A hazai vállalkozások koronavírus gazdasági hatásaival kapcsolatos percepciói. Gyorselemzés. 2020. 03. 24.* (2020a); MKIK GVI: *A GVI 2021. októberi negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei.* (2021a); MKIK GVI: *Kapacitáskihasználtság, a koronavírus-járvány okozta nehézségek, és a gazdasági helyzetre vonatkozó percepciók* (2021b).

Az *Economist* 2022 januárjában „kihirdette” a koronavírus-járványkezelés győzteseit, és a rangsorban (lásd 3. táblázat) Magyarország 23 OECD-ország közül a 13. helyre került, amellyel megelőzte – többek között – Németországot, Ausztriát, Franciaországot, Belgiumot és Japánt is. Öt fontos és beszédes indikátort vettek alapul. Az első indikátor a bruttó hazai össztermék 2019 vége óta bekövetkezett változása. A második a háztartások jövedelmének változását mutatta. A harmadik indikátor a tőzsdei teljesítményt vette alapul, amely alapvetően az ország tőkevonzó képességét mérte. A negyedik mutató a beruházási kiadásokat vette alapul, míg az ötödik indikátor az államadósság mértéke/változása volt.

A koronavírus-válság gazdasági hatásai

Keresleti transzmissziós csatorna

A válság előtti három évben a belföldi felhasználás – 2017-ben 5,8, 2018-ban 7,1, 2019-ben 6,0 százalékkal – kiemelkedő ütemben nőtt. Ezen belül a háztartások tényleges fogyasztása az egyes években 4,4, 4,5, illetve 4,2 százalékkal, a bruttó állóeszköz-felhalmozás pedig 19,7, 16,4, illetve 12,2 százalékkal emelkedett.

E dinamikus növekedés folytatódott – ha mérsékeltebben is – 2020 első negyedévében az előző évhez képest: a háztartások tényleges fogyasztása 1,2 százalékkal, a belföldi felhasználás összesen 0,7 százalékkal nőtt, a beruházások nagysága azonban már –1,9 százalékkal csökkent. A zuhanás a második negyedévben történt. A teljes belföldi felhasználás –9,5, a háztartások tényleges fogyasztása –8,6, a beruházásoké pedig –5,6 százalékkal csökkent, amit a 4. táblázat szemléltet. A háztartások fogyasztásának alakulására valamelyest kedvezően hatott, hogy a második negyedévben a kormányzati természetbeni társadalmi juttatások kevésbé (–3,0 százalékkal) csökkentek, mint a háztartási fogyasztási kiadások, és a nonprofit intézményektől kapott társadalmi juttatások 1,4 százalékkal nőttek.

4. táblázat: A GDP végső felhasználásának volumenindexei

	2020			
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
Háztartások fogyasztási kiadása	101,8	91,4	95,1	96,9
Természetbeni társadalmi juttatás a kormányzattól	98,1	87,0	96,4	95,9
Természetbeni társadalmi juttatás a nonprofit intézményektől	100,3	101,4	103,1	104,4
Háztartások tényleges fogyasztása	101,2	91,4	95,2	96,9
Közösségi fogyasztás	97,2	100,5	100,0	100,8
Végső fogyasztás összesen	100,7	92,9	96,3	97,4
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	98,1	94,4	94,0	98,1
Bruttó felhalmozás összesen	100,8	89,1	88,3	94,3
Belföldi felhasználás összesen	100,7	90,5	93,3	96,3

	2021		
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév
Háztartások fogyasztási kiadása	97,4	98,9	99,5
Természetbeni társadalmi juttatás a kormányzattól	96,8	96,2	97,0
Természetbeni társadalmi juttatás a nonprofit intézményektől	106,8	107,6	109,2
Háztartások tényleges fogyasztása	97,8	99,0	99,5
Közösségi fogyasztás	103,2	102,0	104,7
Végso fogyasztás összesen	98,3	99,6	100,9
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	99,2	102,9	104,2
Bruttó felhalmozás összesen	91,5	105,9	105,0
Belföldi felhasználás összesen	96,6	100,3	102,1

Megjegyzés: 2019. IV. negyedév = 100 százalék

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

A koronavírus-járvány végso felhasználásra gyakorolt hatását a 2008–2009. évi NPV hatásaival összevetve megállapítható, hogy a három kiemelt indikátor közül a háztartások fogyasztásának a visszaesése 2020-ban közel 3 százalékponttal, a beruházásoké közel 5 százalékponttal nagyobb, a teljes belföldi felhasználásé mintegy 4 százalékponttal kisebb volt, mint 2009 második negyedévében.

Ami a kereslet visszaépülését illeti, a belföldi felhasználás nagysága, benne a beruházások is 2021 második negyedévében érték el, míg a háztartások tényleges fogyasztása (99,5 százalék) 2021 harmadik negyedévében közelítette meg a 2019. évi szintet. A közösségi fogyasztás már 2020 második negyedévében elérte, a természetbeni társadalmi juttatás a nonprofit intézményektől pedig a vizsgált időszak minden negyedévében meghaladta a 2019. évi szintet.

A háztartások fogyasztási kiadásával kapcsolatban fontos annak ismerete is, hogyan alakult a csökkenés a termékek tartóssága szerint (5. táblázat).

5. táblázat: A háztartások fogyasztási kiadásainak alakulása (folyó áron, millió Ft)

Időszak	Tartós termékek	Féltartós termékek	Nem tartós termékek	Szolgáltatás	Háztartások fogyasztási kiadásai
2019. I. negyedév	398 925	370 509	2 068 311	2 637 459	5 475 204
2019. II. negyedév	424 285	522 681	2 418 671	2 620 696	5 986 333
2019. III. negyedév	396 262	443 813	2 245 305	2 957 689	6 043 069
2019. IV. negyedév	497 479	569 608	2 577 882	2 734 415	6 379 384
2020. I. negyedév	457 282	385 948	2 316 651	2 806 144	5 966 061
2020. II. negyedév	407 097	474 035	2 420 506	2 140 235	5 441 873
2020. III. negyedév	444 802	440 823	2 280 840	2 747 849	5 914 314
2020. IV. negyedév	505 435	553 697	2 599 706	2 524 716	6 183 554
2021. I. negyedév	478 243	364 091	2 326 257	2 518 812	5 687 403
2021. II. negyedév	482 424	558 315	2 666 952	2 623 644	6 331 336
2021. III. negyedév	471 548	463 481	2 408 098	3 198 587	6 541 714

Forrás: KSH: Magyarország, 2019

A háztartási kiadások tartóssági szerkezetében 2020 első negyedévében még folytatódott a növekedés, valamelyest a nem tartós termékek esetében még a második negyedévben is. A tartós termékek vásárlására azonban a lakosság már kismértékben, de a féltartós termékekre (48,6 milliárd forinttal) és a szolgáltatásokra (480,5 milliárd forinttal) nagymértékben költött kevesebbet a második negyedévben, mint az előző évben. Ennek hatása már nemcsak a lakosság életkörülményei miatt, de a gazdasági növekedés szempontjából is jelentős.

Hasonlóan összetett kedvezőtlen növekedési hatással járt, hogy a nemzetgazdasági beruházások volumene – a KSH adatai szerint – 9,9 százalékkal tovább csökkent 2020 második negyedévében az előző évhez képest. A csökkenés a nagy súlyt képviselő feldolgozóiparban 10 százalék, az ingatlanügyletek területén 2 százalék, a szállítás, raktározás ágban 9,6 százalék, a kereskedelemben és gépjárműjavításban 12,5 százalék, a közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás területén pedig a legnagyobb, 28,6 százalék volt. Megállapítható tehát, hogy a költségvetési szervezetek beruházásai – elsősorban az uniós projektek mérsékeltebb volta következtében – nagyobb mértékben csökkentek, mint a vállalati beruházások.

A kiadások tartóssági szempontú további alakulásáról megállapítható, hogy a tartós termékekre elköltött kiadások összege 2020 harmadik negyedétől haladja meg a 2019. évi kiadásokat. A féltartós termékeknél és a szolgáltatásoknál ez a változás 2021 második negyedétől, a nem tartós termékeknél pedig 2020 negyedik negyedétől kezdődik.

A következőkben a *pénzügyi folyamatok* aspektusában tekintjük át a koronavírus hatásainak transzmissziós mechanizmusait.

Pénzügyi piacok transzmissziós csatornája – a védekezés magyar pénzügyi modellje

A járvánnyal kapcsolatos sokoldalú védekezés és pénzügyi forrásainak megteremtése három fő irányban szolgálta a lakosság és a gazdaság érdekeit. Közülük az egyik – különösen a járvány elején – *a sürgős egészségvédelmi intézkedések meghozatala volt a költségvetési döntések és támogatások keretében*, amelyre elsősorban a költségvetési tartalékok nyújtottak lehetőséget.

A gazdaságvédelmi akcióterv válságkezelésben betöltött szerepe

Másik fő irányként 2020. április elején a kormány gazdaságvédelmi akciótervet állított össze, hogy átsegítse az országot – beleértve a lakosságot és a vállalatokat – a tornyosuló nehézségeken. A három szakaszból álló akcióterv szerint 663 milliárd forint került a járványügyi és 1345 milliárd a gazdaságvédelmi és újraindítási alapba.²⁶ A koronavírus-járvány negatív gazdasági hatásait mérséklő mentőcsomag 2020-ban a GDP 28 százalékát tette ki.

²⁶ 2020. április 4-i adatok és bejelentés alapján. Forrás: www.kormany.hu.

Az akcióterv a következő öt fő területre koncentrált:

- a munkahelymegőrzés;
- a munkahelyteremtés;
- a kiemelt ágazatok gazdasági eredményei;
- a vállalkozások finanszírozása;
- a családok és nyugdíjasok védelme.

A célokra rendelkezésre álló pénzügyi források nagysága mintegy 9-10 ezermilliárd forint között lesz a 2020–2022 években. Ez a jelentős összeg az éves GDP 18-20 százalékának felel meg.²⁷

2020-ra az éves keret előirányzata mintegy 6100 milliárd forint volt. A kamat- és tőkefizetési moratórium²⁸ mintegy 3600 milliárd forint keretet tesz elérhetővé a vállalatok és a lakosság számára, a felülről nyitott munkahelyvédelmi bértámogatás kerete 195 milliárd forint, a kutatás-fejlesztésben dolgozók 40 százalékos bérkiegészítésére pedig 32 milliárd forint áll rendelkezésre. Ezekon túlmenően az adócsökkentések és az adminisztrációegyszerűsítések mintegy 300 milliárd forint könnyítést jelentenek a gazdaság számára, ideértve a szociális hozzájárulási adó 2 százalékos csökkentését is. A gazdaságvédelmi akcióterv keretében a mikro-, kis- és középvállalkozásoknak, valamint a nagyvállalkozásoknak a munkahely megtartására és újak létrehozására, a hatékonyság növelésére pályázati támogatási programok indultak 100 milliárd forintos kerettel, amely bővíthető.²⁹

A gazdaságvédelmi akcióterv eredményeként – a becslések szerint – mintegy 1,2 millió munkavállaló kapott az országban kormányzati segítséget a munkahelye megmentéséhez. A gazdasági intézkedésekkel 2020 júniusáig megmentett munkahelyek száma 318 ezer volt, és több mint 10 ezer regisztrált álláskereső elhelyezkedését segítette a bértámogatási program.³⁰ Fontos cél, hogy Magyarország a válságra lehetőségként is tekintsen,

²⁷ Finanszírozási szempontból az Állami Számvevőszék felhívja a figyelmet elemzésében arra, hogy az Európai Unióból Érkező Járvány Elleni Támogatások Alapjába 2020. június végéig nem érkezett uniós támogatás, a járvány elleni védekezéshez szükséges forrásokat a magyar kormány teljes mértékben a hazai költségvetésből fedezte. Lásd Pulay Gyula – Lajó Adrienn – Jakovác Katalin – Dávid Gábor: *Járványhelyzet és munkaerőpiac. A járványhelyzettel összefüggő gazdaságvédelmi akcióterv munkaerőpiacra gyakorolt hatásai*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020.

²⁸ Nagy Tamás és Virág Barnabás álláspontja szerint a koronavírus-járvány első hullámával szembeni védekezés egyik legfontosabb lépése a moratórium bevezetése volt, amellyel kapcsolatban felhívják a figyelmet a kedvező makrogazdasági hatásokra is: a vártnál gyengébb GDP-adatok ellenére a hazai lakossági fogyasztás az első félévben mindössze 1,6 százalékkal mérséklődött hazánkban, amely Bulgária és Szlovákia után a harmadik legjobb érték az EU-tagállamok körében. Lásd Nagy Tamás – Virág Barnabás: *Minden eddigi számításnál kedvezőbb lehet a moratórium meghosszabbításának hatása*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020.

²⁹ 2020. április 29-i adatok alapján. Forrás: www.kormany.hu.

³⁰ 2020. június 11-i adatok alapján. Forrás: www.kormany.hu.

és hazánk a relatív nyertesek közé tartozzon.³¹ Ebben három pillér adhat támogatást: az erős belső fundamentumok, a költségalapú versenyképesség és a válság tanulságai.³²

A kormány a kultúra területén dolgozó személyek támogatására 5,1 milliárd forintos kultúrátámogató csomagról döntött. Mindezek mellett a kormány változatlanul garantálja a családtámogatási politika³³ elemeinek a fenntartását és a nyugdíjak értékállóságát. Az idősebb generáció érdekében 2021-től négy lépésben visszaadja a korábban elvett 13. havi nyugdíjat, és emellett 2021-ben nyugdíjprémiumot kaptak a nyugdíjasok.

A Magyar Nemzeti Bank válságkezelésben betöltött szerepe és a monetáris politikai eszköztár változásai

A harmadik támogatási és ösztönzési főirányként 2020 első félévében a Magyar Nemzeti Bank a Covid-19-válságra reagálva nagyobb rugalmasságot biztosító és erősen likviditásbővítő új eszközöket vezetett be. Megjegyezzük, hogy a likviditás fogalmán a Kolozi Pál Péter és Horváth Gábor szerinti³⁴ jegybanki likviditást értjük, azaz egy jegybanki passzívát, amely a jelenlegi keretrendszerben a bankrendszer (monetáris politikai partnerkör) és az állam számára hozzáférhető elszámolási pénzeszköz, és lényegében a készpénzt helyettesíti, ugyanakkor kamatozik. A Monetáris Tanács 2020. március és április folyamán a koronavírus-járvány gazdasági hatásának ellentételezése érdekében – több lépésben – átfogó intézkedéscsomagot jelentett be. A következő egy év során számos további lépéssel támogatta a gazdaság stabilizációját. Az intézkedések a betét- és hiteloldali eszközök működését egyaránt érintették:

- A jegybank az egy, három, hat és tizenkét hónapos, heti meghirdetésű tenderek mellett 2020. március 17-től 27-ig napi rendszerességgel hirdetett meg egyhetes futamidejű forintlikviditást nyújtó devizaswaptendert is a megfelelő szintű bankrendszeri likviditás biztosítása érdekében.
- Az MNB 2020. március 16-án a Növekedési Hitelprogram (NHP) keretében korábban létrejött hitelek esetében rugalmas átütemezési lehetőséget és év végéig tartó fizetési moratóriumot hirdetett.
- A Monetáris Tanács 2020. márciusban döntött a fedezeti kör nagyvállalati hitelekkel való kiterjesztéséről: a lépéssel a bankok rendelkezésre álló, fedezetként szabadon elfogadható eszközeinek állománya mintegy 2600 milliárd forinttal emelkedett

³¹ Varga Mihály: *Lehetőségek a válságban: járvány előtt és után*. (Közgazdász-vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Pénzügyminisztérium, 2020.

³² Varga Mihály a válság tanulságai kapcsán kiemeli, hogy a járvány újabb érv a humán kockázatok csökkentésére, azaz a digitalizációra és a robotizációra. A magasabb hozzáadott érték nagyobb védelmet ad a kereslet ingadozásakor. Lásd Varga (2020) i. m.

³³ Az ösztönző állam és az ösztönző családpolitika eredményeiről és összefüggéseiről Fűrész Tünde és Molnár Balázs értekezik fejezetében a későbbiekben.

³⁴ Kolozi Pál Péter – Horváth Gábor: *Mennyit ér a likviditás? A magyar bankrendszer likviditáskeresleti függvényének becslése. Közgazdasági Szemle*, 67. (2020), 2. 113–139.

befogadási értéken, érdemben növelve ezzel a bankok által potenciálisan elérhető likviditás nagyságát. A partnerkör tagjai a teljesítő nagyvállalati hiteleiket ajánlhatták fel fedezetként, a hitel futamidejére és denominációjára való tekintet nélkül, 1 milliárd forintos összeghatár fölött.

- A Monetáris Tanács új, fedezett hiteleszköz bevezetéséről is határozott három, hat és tizenkét hónapos, valamint három- és ötéves futamidőkön. Az MNB a hitelt fix kamaton nyújtotta, mennyiségi korlátozás nélkül.
- Szintén 2020. márciustól kezdődően az MNB a hazai partnerkörbe tartozó, tartalékköteles hitelintézeteknek felmentést adott a tartalékkötelezettség nemteljesítésének jogkövetkezményei alól. Az intézkedés bevezetésével a felhasználható bankrendszeri likviditás nagyjából 250 milliárd forinttal növekedett.
- 2020. április elején az MNB aktiválta az eszköztár részét képező egyhetes betétet, és az eszköz rendszeres heti tendereinek meghirdetéséről döntött.
- A Monetáris Tanács további intézkedéseket hozott, köztük döntött a kamatfolyosó szimmetrikussá tételéről. A 0,9 százalékos alapkamat, illetve a $-0,05$ százalékos O/N betéti kamat változatlan szinten tartása mellett az O/N és az egyhetes fedezett hiteleszköz kamata 0,9 százalékról 1,85 százalékra emelkedett.
- Az MNB a monetáris transzmisszió hatékonyságának és az állampapírpiac stabil likviditási helyzetének biztosítása érdekében állampapír-kereslettel jelent meg a másodlagos piacon, valamint a bankrendszer hosszú távú forrásellátottságának növelése céljából újraindította jelzáloglevél-vásárlási programját.
- 2020. április 20-án az MNB elindította a Növekedési Hitelprogram Hajrá elnevezésű konstrukciót, ezermilliárd forinttal megemelve a program keretösszegét. A 2019 elején elindított NHP fix konstrukciót 2020. május végén zárták le. Az új konstrukció a legfontosabb paraméterei és a lebonyolítás módja tekintetében megegyezett az NHP korábbi szakaszaival, de szélesebb körű felhasználást tett lehetővé. Július elején az MNB az NHP Hajrá konstrukció keretében felvett források felhasználási lehetőségeit tovább bővítette annak érdekében, hogy a program még nagyobb mértékben támogassa a kkv-k kedvező forráshoz jutását és ezzel a gazdaság élénkítését.
- A Monetáris Tanács 2020. január 1-jével a Növekedési Kötvényprogram keretében történő vállalati kötvényvásárlásokra biztosított keretösszeget 450 milliárd forintra emelte, valamint a koronavírus-járvány által okozott kihívásokra reagálva további intézkedéseket hozott annak érdekében, hogy megkönnyítse a programon keresztül történő vállalati forrásbevonást. Ennek részeként az egy vállalatcsoporttal szembeni kitettség 20 milliárd forintról 50 milliárd forintra emelkedett, a kibocsátott kötvények maximális eredeti futamideje pedig a korábbi 10 évről 20 évre növekedett.
- Az NHP Hajrá és az NKP konstrukciók keretében kibocsátott többletpénzmenyiséget az MNB változatlanul a preferenciális betéti eszközzel sterilizálta. 2020. május 4-től 2021. június végéig átmenetileg a preferenciális betét sávos kamatozásúvá alakult. Az NHP Hajrá és az NKP konstrukciók keretében megvalósuló, 2020. április 7. utáni hitel-, illetve kötvényállomány-növekedésre az MNB az alapkamatnál magasabb, 4 százalékos kamatot fizetett.

- A 2020. június 23-i ülésén a Monetáris Tanács az árstabilitás fenntartása és a gazdasági növekedés helyreállításának támogatása érdekében szükségesnek tartotta a kamatkondíciók általános finomhangolását. Ennek megfelelően a jegybanki alapkamat mértékét 15 bázispontos csökkentéssel 0,75 százalékban állapította meg. A júniusi *Inflációs jelentés* megállapításaival, illetve a jegybank korábbi kommunikációjával összhangban a Monetáris Tanács július 21-i ülésén az alapkamatot további 15 bázisponttal, 0,60 százalékra mérsékelte.
- Augusztus végén a monetáris transzmisszió hatékonyságának és az állampapírpiacon stabil likviditási helyzetének megőrzése érdekében az MNB heti állampapír-vásárlásainak mértékét 40 milliárd forintra növelte. A Monetáris Tanács októberben a program egyes paramétereit módosította: az egyes értékpapír-sorozatok esetében a megvásárolható mennyiség a korábbi 33 százalékról 50 százalékra változott, továbbá a megvásárolható eszközök köre kibővült az állami készfizető kezesség mellett kibocsátott hitelviszonyt megtestesítő értékpapírokkal.
- A jegybank 2020 szeptemberében meghirdette a devizalikviditást nyújtó swapeszközök új bóli alkalmazását. Az aktív jegybanki jelenlét következtében a negyedév végén nem jelentek meg feszültségek a swappiacon. Ezt követően a jegybank a következő negyedévek végén is használta az eszközt, így támogatva a swappiaci stabilitást.
- A nagy igénybevételre való tekintettel a Monetáris Tanács a Növekedési Kötvényprogram keretösszegét 2020. szeptember 23-ával 750 milliárd forintra emelte.
- A feltörekvő piacokkal kapcsolatos kockázatkerülés potenciális felerősödése ellen az MNB 2020 szeptemberében az egyhetes betéti kamatot 15 bázisponttal az alapkamat fölé emelte, és ott is tartotta egészen 2021 júniusáig.
- 2020 novemberében az állampapír-vásárlási program technikai felülvizsgálata mellett a számottevő érdeklődésre válaszul a jegybank a NHP Hajrá konstrukció keretösszegének további ezermilliárd forinttal, 2500 milliárd forintra történő bővítéséről döntött.
- 2021 januárjában az MNB a hosszabb futamidőre ható eszközök hatékonyabb alkalmazása érdekében a monetáris politikai irányultságát változatlanul tartva bejelentette, hogy az egyes programjai keretében kibocsátott likviditási átcsoportosítását hajtja végre a fedezett hiteleszköz felől az állampapír-vásárlások irányába. Emellett a vásárlásokat kiterjesztette a 10 évnél rövidebb lejáratú állampapírokra is.
- Annak érdekében, hogy a Növekedési Kötvényprogram eredetileg megfogalmazott célja a vállalati kötvények piacán teljeskörűen érvényesülhessen, a Monetáris Tanács a program keretében történő vállalatikötvény-vásárlásait 2021 márciusában az Európai Központi Bank eszközvásárlási programjaihoz hasonlóan kiterjesztette a közvállalatok által kibocsátott értékpapírokra.
- A koronavírus-járvány harmadik hulláma és a fejlett gazdaságokban erősödő deflációs kockázatok következtében történő pénzpiaci hozamemelkedés és a fokozódó volatilitás mellett a Monetáris Tanács 2021 márciusában bejelentette, hogy készen áll arra, hogy állampapír-vásárlásait az egyes sorozatokat érintő limit nélkül, rugalmasan alakítsa.
- 2021 áprilisában az elhúzódó járványhelyzet kedvezőtlen gazdasági hatásait és a konstrukció iránt a kkv-k részéről jelentkező számottevő finanszírozási igényt

figyelembe véve a Monetáris Tanács az NHP Hajrá keretösszegét 3 ezermilliárd forintra emelte.

6. táblázat: Fontosabb jegybanki intézkedések

Döntés időpontja	Intézkedés
2020. 03. 16.	Az NHP keretében korábban létrejött hitelek esetében rugalmas átstrukturálási lehetőség és év végéig tartó fizetési moratórium
2020. 03. 17.	Egyhetes devizawaptender meghirdetése
2020. 03. 17.	Fedezeti kör bővítése nagyvállalati hitelekkel
2020. 03. 24.	Új, fedezett hiteleszköz 3 hónaptól 5 évig
2020. 03. 24.	Tartalékteljesítés szankciójának feloldása
2020. 04. 01.	Egyhetes betéti tender meghirdetése
2020. 04. 07.	Kamatfolyosó szimmetrikussá tétele
2020. 04. 07.	Állampapír-vásárlási Program
2020. 04. 07.	Jelzáloglevél-vásárlási Program
2020. 04. 07.	Növekedési Hitelprogram Hajrá konstrukció
2020. 04. 07.	Növekedési Kötvényprogram feltételeinek módosítása
2020. 04. 07.	Preferenciális betét kedvezőbbé tétele
2020. 06. 23.	Alapkamat csökkentése 0,75 százalékra
2020. 07. 02.	A Növekedési Hitelprogram igénybevételi lehetőségeinek szélesítése
2020. 07. 21.	Alapkamat csökkentése 0,60 százalékra
2020. 08. 25.	A heti állampapír-vásárlások mennyiségének növelése
2020. 09. 08.	Devizalikviditást nyújtó swapeszköz meghirdetése
2020. 09. 23.	A Növekedési Kötvényprogram keretösszegének emelése
2020. 09. 24.	Az egyhetes betéti kamat 0,75 százalékra módosítása
2020. 10. 06.	Az eszközvásárlási program kibővítése és rugalmasabbá tétele
2020. 11. 17.	Az állampapír-vásárlási program technikai felülvizsgálata
2020. 11. 17.	A Növekedési Kötvényprogram Hajrá keretösszegének megemelése
2021. 01. 26.	Átcsoportosítás a fedezett hiteleszköz irányából az állampapír-vásárlások felé
2021. 01. 26.	Az állampapír-vásárlások kiterjesztése a 10 évnél rövidebb futamidejű papírokra
2021. 03. 09.	A Növekedési Kötvényprogram kiterjesztése a közzállalatok kötvényeire
2021. 03. 09.	Az állampapír-vásárlási programnál a limitek kezelése rugalmasan történik
2021. 04. 06.	Növekedési Kötvényprogram Hajrá keretösszegének megemelése

Forrás: Magyar Nemzeti Bank: *Éves jelentés 2020* (2021c) és Magyar Nemzeti Bank: *Féléves jelentés* (2021b) alapján a szerzők szerkesztése

A jelenlegi gazdasági és pénzügyi helyzetben a jegybanki stratégia arra törekedett, hogy a hozamgörbe rövid oldalán olyan kamatszintet alakítson ki, amely biztosítja a pénzügyi és gazdasági folyamatok stabilitását, miközben a hosszú oldali kondíciók lazításával, a hozamgörbe meredekségének csökkentésével hozzájárult ahhoz, hogy minden gazdasági szereplő olcsó és kiszámítható finanszírozáshoz jusson.

A *tőkepiac-fejlesztés* jelentősége a Covid-19-válság idején sem csökkent. E tekintetben a Magyar Nemzeti Bank szerepe kulcsfontosságú, hiszen a Budapesti Értéktőzsde fő

tulajdonosaként 2015 óta kiemelt figyelmet fordít a tőkepiac-fejlesztésre, amit korábbi kutatásainkban részletesen bemutattunk.³⁵

A szigorítási ciklus megkezdése és a válságkezelők fokozatos kivezetése

Az oltási folyamat nemzetközi előrehaladottsága 2021 második negyedévében lehetővé tette a gazdaságok széles körű újraindítását. A Magyar Nemzeti Bank felismerte a monetáris politikai irányváltás szükségességét, és az infláció megemelkedésére számítva, árstabilitási célját szem előtt tartva 2021 júniusában az elsők között indította el proaktív és határozott kamatemelési ciklusát. A monetáris politikai szigorítás hatékonyságának növelése érdekében a jegybank egyúttal bejelentette azt is, hogy megkezdte válságkezelő eszközeinek fokozatos kivezetését. A fokozatosság e téren elengedhetetlen volt a piaci stabilitás megőrzése érdekében.

A kamatemelési ciklus keretében az MNB 2022. év elejéig az alapkamatot 0,6 százalékról 2,4 százalékra emelte. 2021 őszen a piaci kockázatok erősödésére válaszul a Jegybank az egyhetes betéti kamatát az alapkamat szintje fölé emelte, miközben az eszközhöz kapcsolódó heti tenderek hetente adtak lehetőséget a jegybank számára az inflációt potenciálisan emelő piaci hatások gyors és rugalmas ellensúlyozására. Ennek megfelelően az egyhetes betéti ráta 2021 júniusától összesen 325 bázisponttal emelkedett, és 2022 második hetét követően 4,0 százalékon áll.

A válságkezelő eszközök fokozatos kivezetésével az MNB erősítette a monetáris kondíciók hatékony szigorítását. 2021. júliusban megszüntette hosszú lejáratú fedezett hiteleszközét, 2021 szeptemberében pedig bejelentette a forintlikviditást nyújtó devizaswapeszköz fokozatos kivezetését is. Az NHP Hajrá keretében a hitelintézetek 2021. szeptember végéig köthettek szerződést a vállalatokkal. A jegybank a piaci stabilitási szempontokat messzemenőig figyelembe véve az állampapír-vásárlások kivezetését körültekintően, transzparens ütemezéssel hajtotta végre. 2021 augusztusában és szeptemberében a heti állampapír-vásárlások következő időszakra kitűzött célmennyiségének csökkentéséről határozott az MNB, biztosítva a célmennyiségtől való rugalmas eltérést is.

Az átfogó, transzparens jegybanki szigorítás folyamatában a válságkezelő eszközök kivezetése az állampapír-vásárlási program és a Növekedési Kötvényprogram lezárásával 2021 decemberében befejeződött. A Monetáris Tanács elköteleződött amellett, hogy a kamatemelési ciklus mindaddig folytatódik, ameddig az inflációs kilátások fenntartható módon a jegybanki célon stabilizálódnak, és az inflációs kockázatok a monetáris politika időhorizontján újra kiegyensúlyozottá válnak.

³⁵ Parragh Bianka – Végh Richárd: *Megújuló állam – megújuló tőkepiac. Polgári Szemle*, 14. (2018), 4–6. 48–78.

Kínálati transzmissziós csatorna

Termelés és növekedés

A koronavírus-válság előtti három évben a bruttó hazai termék – 2017-ben 4,3, 2018-ban 5,4, 2019-ben 4,6 százalékkal – dinamikus ütemben nőtt. Az ipari termelés az egyes években 4,6, 3,5, illetve 5,6 százalékkal emelkedett, az építőipar pedig kimagasló mértékben: 29,7, 21,3, illetve 20,4 százalékkal teljesített. A szolgáltatások volumene 2017 és 2019 között 2,5 és 3,6 százalék közötti tartományban nőtt.

A gazdasági teljesítmény alakulását az elmúlt két évben – más országokhoz hasonlóan – hazánk esetében is a koronavírus-járvány és hatásainak korlátozásaira hozott ösztönző gazdasági intézkedések határozták meg.

Amennyiben a koronavírus-járvány kínálati csatornán keresztül gyakorolt hatásait a 2019. negyedik negyedévi teljesítményhez mérten elemezzük, megállapítható, hogy a bruttó hazai termék 2020 második negyedévében 14,8 százalékkal, a szolgáltatások hozzáadott értéke 12,2, az iparé 23,3, az építőiparé 11, a mezőgazdaságé és halászaté 9,6 százalékkal csökkent az előző évhez képest (7. táblázat).

7. táblázat: A GDP volumenindexei (termelési oldal)

	2020			
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
Termékdók és támogatások egyenlege	100,6	86,1	96,1	98,0
Építőipar	104,1	89,0	87,4	95,3
Mezőgazdaság és halászat	90,1	90,4	90,4	92,8
Szolgáltatások összesen	100,1	87,8	94,8	95,8
Ipar összesen	97,5	76,7	97,7	98,5
GDP volumenváltozása	99,5	85,2	94,8	96,6

	2021		
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév
Termékdók és támogatások egyenlege	99,3	100,8	101,7
Építőipar	97,5	105,3	105,0
Mezőgazdaság és halászat	92,4	91,5	87,1
Szolgáltatások összesen	97,2	98,9	101,1
Ipar összesen	101,3	103,1	100,4
GDP volumenváltozása	98,0	99,9	100,6

Megjegyzés: 2019. IV. negyedév = 100 százalék

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

Amennyiben a koronavírus-járvány kínálati csatornán keresztül gyakorolt hatásait a 2019. év azonos időszakához mérten elemezzük, megállapítható, hogy a bruttó hazai

termék 2020 második negyedévében 13,6 százalékkal, az első fél évben 5,8 százalékkal, a szolgáltatások hozzáadott értéke 6,8, az iparé 4,2, az építőiparé 0,6 százalékkal csökkent az előző évhez képest (7. táblázat).

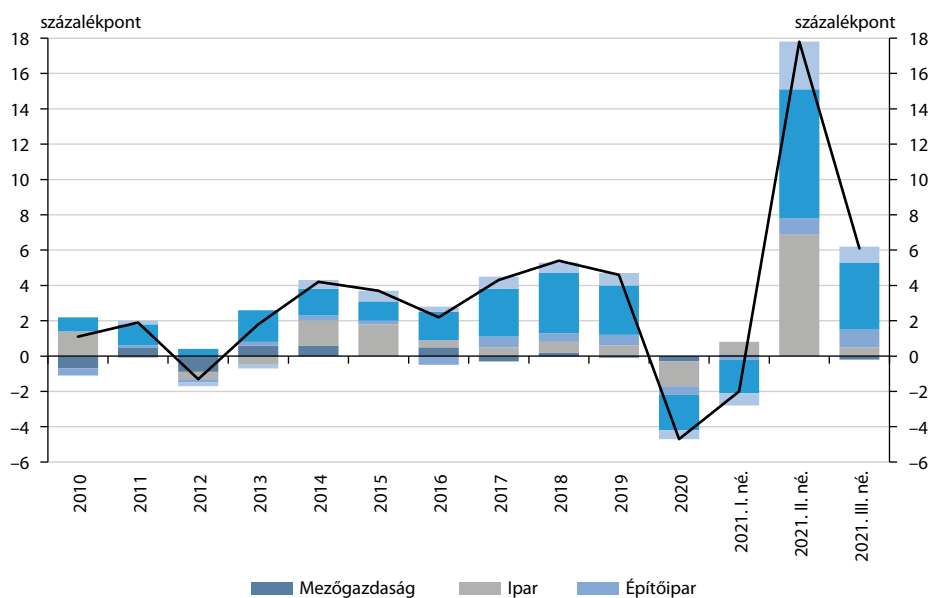
Az *ipari termelés volumene* az előző évhez képest a második negyedévben 20,1 százalékkal csökkent, amelyen belül a *feldolgozóiparé* 21,7 százalékkal zsugorodott. Míg a feldolgozóipari ágazatok közül a gyógyszergyártás növekedése mérsékelte a visszaesést, addig a csökkenéshez a *közúti jármű-gyártás* járult hozzá a leginkább. Az építőipar kibocsátása 13,2 százalékkal volt kisebb, a mezőgazdaság kibocsátása pedig 2,1 százalékkal mérséklődött az előző év azonos időszakához képest.

A *szolgáltatások* volumene együttesen 12,2 százalékkal csökkent, azon belül a művészet, szórakoztatás, egyéb szolgáltatás³⁶ esetében 27,1 százalékos, a szállítás, raktározás terén 24,6 százalékos mérséklődés volt. A kereskedelem, szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás, valamint a szakmai, tudományos, műszaki és adminisztratív tevékenység volumene 12,6, illetve 14,1 százalékkal csökkent. A pénzügyi, biztosítási tevékenység teljesítménye azonban 3,4 százalékkal nőtt.

A vizsgált időszakban a GDP nagysága 2021 harmadik negyedévében – megközelítette már a 2021. második negyedévben – érte el, illetve haladta meg 0,6 százalékkal a 2019. évi volumenét. Az ipari hozzáadott érték esetében ez már 2021 első negyedévében megtörtént. Az építőiparnál ez a változás 2021 második negyedévében, a szolgáltatásoknál pedig 2021 harmadik negyedévében ment végbe.

A hazai gazdasági teljesítmény alakulását tükröző 2020. első félévi adatait célszerűnek tartjuk *európai kontextusban* részletesen is értékelni. Itt a korábbi, 2. ábrára visszautalva jelezzük, hogy a következőkben részletesen értékeljük a gazdasági teljesítményt. E tekintetben a magyar gazdasági teljesítmény relatív értékeiről megállapítható, hogy az ipar, az építőipar és a szolgáltatások (azon belül közösségi szolgáltatások) teljesítettek különösen gyengén, noha a piaci szolgáltatások szűkülése az európai átlagnak megfelelően alakult (6. ábra). Ebben a vonatkozásban azonban 2021 második negyedévében jelentős kedvező fordulat következett be: a szolgáltatások és az ipar kiemelkedő mértékben, de az építőipar is jelentősen növelte a GDP-hez való hozzájárulást. Ezt a szolgáltatási szféra a harmadik negyedévben is folytatni tudta. A 2021. év egészében a GDP volumenbővülése 7,1 százalékkal haladta meg az előző évit, és ezzel a teljesítménnyel Magyarország az Európai Unió államai között kiemelkedően jó, az egyik legerősebb növekedési teljesítményt produkálta.

³⁶ A vállalati felmérések megerősítik, hogy az egyéb szolgáltatások kategóriában volt az átlagos kapacitáskihasználtság-csökkenés a legjelentősebb, ahol 31 százalékos visszaesést jeleztek a vállalatok. Lásd MKIK GVI: *A GVI 2020. júliusi negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei* (2020c).

6. ábra: A GDP-változás termelés oldali felbontása

Forrás: a KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

E *kínálati oldali* teljesítménnyel kapcsolatban célszerűnek tartjuk kiemelni, hogy a *járműipar és a turizmus* mint korábbi húzóágazatok a koronavírus-járvány speciális hatásai miatt különösen alacsony teljesítményű ágazatokká váltak. A járműgyártás az elmúlt években a hazai gazdaság egyik sikerágazata volt, amelynek a teljesítménye közel 50 százalékkal esett vissza a második negyedévben. Emellett a visszaesésben a korlátozó intézkedéseknek leginkább kitett kereskedelem, gépjárműjavítás, szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazatok zsugorodása játszott meghatározó szerepet.

A *járműiparral* kapcsolatban megjegyezzük, hogy a német gazdasági mutatók mérséklődő teljesítményt tükröztek már a koronavírus-járványt megelőző időszakban is, aminek kapcsán a ciklikus és strukturális tényezőket mint a gazdasági lassulást okozó elemeket egyaránt szükséges megemlíteni. E körben a globálisan átalakuló autóiipar – elektromobilitás – kihívásaira adott megkésett német gazdasági és autóiipari válaszokat szükséges nevesíteni, amelyek a gazdasági növekedésre árnyékot vető potenciális veszélyforrásoknak tekinthetők.³⁷ Kiemeljük, hogy a hazánkban működő stratégiai jelentőségű járműgyártó partnereink – Audi, Mercedes, Opel és Suzuki – termelése közvetlenül a GDP közel 2 százalékát adja a jegybanki számítások szerint.

A járványügyi védekezés korlátozásai nagymértékben érintették az egészségügyi szolgáltatásokat is, így az állam által nyújtott szolgáltatások hozzáadott értéke is jelentősen (–13 százalékkal) visszaesett a második negyedévben.

³⁷ Matolcsy (2019) i. m.

Az információ és kommunikáció szektor az elterjedő home office és digitális oktatás hatására a többi ágazatnál kisebb mértékben esett vissza (–1,8 százalék). Az ágazatok közül egyedül a pénzügyi, biztosítási szektor hozzáadott értéke tudott bővülni (3,4 százalék).

Az *ellátási láncok* koronavírus-járvány általi érintettsége annál nagyobb fokú, minél hosszabb és összetettebb ellátási láncokat veszünk alapul. Az ellátási lánc két végén tapasztalható kiszolgáltatottság arányosan nő az ellátási lánc hosszával és a lánc pontjainak számával. E tekintetben a fertőzési hatásból adódó kockázat rendkívül jelentős. Mivel a technológiai fejlődés kívánta költséghatékonyság és tárolási kapacitáskihasználtság fontos versenyelőnyvé vált, a „just in time” rendszeren alapuló üzleti kapcsolatok életünk részévé váltak. A koronavírus-járvány egyértelműen megmutatta a globális ellátási láncok sérülékenységét, amelynek álláspontunk szerint három fontos következménye azonosítható:

- a helyi, rövidebb ellátási láncok felértékelődése;
- a nemzetközi láncok újraértékelődése;
- az ellátási láncok iránti – adatelemzésen, digitalizáción alapuló – átláthatósági elvárások növekedése.

Az átláthatóság különösen a komplex és hosszú, például autóiipari ellátási láncok esetében kiemelkedő jelentőségű. Ahol az eredetialkatrész-gyártóknak (OEM) sok beszállítója van, ott kulcsfontosságú a megfelelő kommunikáció, amelynek keretében a digitalizáció szükségszerűen előtérbe kerül.³⁸

Kutatásszemléleti módszertanunkra visszautalva, célszerűnek tartjuk az *ellátási-lánc-menedzsment* jövőbeni tendenciáinak áttekintését és ezzel összhangban az *ellátási láncok rezilienciájának* a felértékelődését *vállalati felmérésekkel* is alátámasztani. A SAP 2020. őszi felmérése³⁹ rámutatott arra, hogy a vállalatok 40 százalékának megnőtt a kitéettsége a koronavírus-járvány alatt, ami összhangban áll annak a 2020 elején végzett felmérésnek az adataival, amelyben szintén a vállalatok 39 százaléka tapasztalt zavarokat az ellátási láncában az elmúlt három évben. Fontos tanulság, hogy az ellátási láncokat jól menedzselő vállalatok esetében csak 25 százalék volt azok aránya, akik negatív eseményeket tapasztaltak (például leállásokat, zavarokat az ellátási lánc törékenysége miatt), és a válaszadók 31 százalékának kitéettsége nőtt a járvány alatt. Mindamelllett felhívjuk a figyelmet egy további fontos tanulságra is, amely az ösztönző állami szerepvállalás *integritás (azon belül az ügynevezett kapcsolati integritás)* relevanciájára mutat rá, azt a követelményt támasztva, hogy az együttműködő vállalatok

³⁸ Az *Automotive Logistics* az átfogó, adatelemzést lehetővé tevő adatbázisok kiemelt jelentőségére hívja fel a figyelmet. A nyomkövetési kihívások megoldására a Volkswagen 2019-től blockchain technológiát alkalmaz a nyersanyagok beszerzése és szállítása során, míg a Volvo az akkumulátorok alapanyagait követi nyomon. Lásd részletesen: [Watch: How Volkswagen is Charging an Electric Revolution in Its Supply Chain](#). *Automotive Logistics*, 2020. szeptember 28.

³⁹ A SAP globális felmérésében 1000 vállalatvezetőt kérdezett meg. Lásd részletesen: Sean Galea-Pace: *SAP: Focusing on supply chain resiliency*. *Manufacturing*, 2020. október 7.

kölcsönösen, segítő módon vegyék figyelembe egymás érdekeit a hatékony gazdasági eredmény elérése céljából. Az ellátási láncokat jól menedzselő vállalatok 75 százaléka úgy vélte, hogy a munkatársaik agilisek és felkészültek a veszélyhelyzetre, míg a többiek esetében csak 52 százalék volt ez az arány. Tehát ebben a vállalati körben nemcsak az ellátási láncok, hanem az együttműködési készség és transzparencia követelménye is jobban érvényesül, a teljes cégműködés így átláthatóbb a válaszadók szerint, ami szintén növeli a válságkezelés hatékonyságát. A kutatási eredmények így rávilágítanak arra, hogy az átlátható, integritásalapú vállalati működés előnyei napjainkban – és különösen a koronavírus-járvány időszakában – nem korlátozódnak a közszférában működő vállalatokra. A magánszféra vállalati működésében is egyre gyakrabban azonosíthatók az integritást és minőségbiztosítást kiemelten kezelő vállalatirányítási szemléletek és gyakorlatok, amelyek az integritással kapcsolatos kutatásainkat támasztják alá, illetve a feltárt lehetőségeket is hasznosítják.⁴⁰

Az ellátási és gyártási láncokkal kapcsolatos 2021. évi főbb kihívások leginkább a tehergépkocsi-vezetők hiányában és a termelés leállításához kapcsolódó ellátási hiányokban jelentkeztek, amelyek arra készítetik a vállalatokat, hogy jobban felkészüljenek a jövőben várható zavarok elhárítására.⁴¹ A vállalatoknál 2022-ben a logisztikai rendszereik digitalizációja és az ellátási láncok racionalizálása kerül előtérbe, amelyet környezetvédelmi kihívások és a növekvő partneri elvárások is indokolnak. A Google Cloude tapasztalatai szerint megállapítható, hogy a vállalkozások a mesterséges intelligencia (MI) és a gépi tanulás eszközeivel tudnak leginkább felkészülni a világjárványokkal kapcsolatos zavarok elhárítására.⁴² Az ellátási láncok folyamataiban egyre nagyobb figyelmet kapnak az éghajlatváltozás hatásai – amelyek 2022-ben a nyersanyagárak emelkedésében is tükröződhetnek –, és megjelenhetnek a mikrochipektől kezdve a mezőgazdasági termékek áraiban is. E fizikai korlátok azonosítása, az időjárási adatok szolgáltatók általi megosztása, az alapanyagok kitermelése és szállítása során képződő adatok támpont adnak a szemléletváltás helyes irányának kialakításában, amely egyszerre teszi szükségessé a fizikai ellátási láncok infrastruktúrájába, valamint a digitális infrastruktúrába történő beruházást.⁴³ A kockázatkezelési (és előrejelzési) képesség, valamint a digitális

⁴⁰ Báger Gusztáv: Az integritás mint az irányítás új szemlélete és eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 187–216.

⁴¹ Lásd részletesen: Annie-Marie Scott: *What Lies Ahead for the Manufacturing & Supply Chain Sectors*. *ManufacturingGlobal*, 2022. január 6.

⁴² Ide tartozik a Digital Supply Chain Twin megoldás, amely biztosabb képet adhat a vállalkozásoknak a potenciális kockázatokról és azok kezeléséről. Az ilyen mélytanulási eszközökkel tanulmányozhatók a környezeti hatások, a mesterséges intelligencia segítségével az anyagok etikus beszerzése, valamint az ellátási láncok karbonlábnyoma.

⁴³ Az Európai Unió 2021-ben az Aranykapu projekt keretében 300 milliárd eurót szán a fenntarthatóbb digitális, energetikai és közlekedési infrastruktúrára. Az Egyesült Államok Kongresszusa 1 milliárd dolláros kiadási törvényt fogadott el a kikötői és közúti infrastruktúra, valamint a széles sávú összeköttetés megerősítésére.

tudásmegosztás növeli az ellátási láncok rezilienciáját, amelynek fontos pillére a felhőalapú megoldások használata.

E tendencián belül mindkét fenti következmény olyan lehetőséget kínál hazánk számára, amelyet jól kihasználva újrapozicionálhatja magát a régióban. Piaci elemzők szerint az ellátási láncok menedzsmentjét segítő szoftverek és szolgáltatások piaca 2027-re egy 37,4 milliárd dolláros piaccá válhat, ami a 2019-es állapotoknak több mint a kétszerese lenne.⁴⁴

Tekintettel arra, hogy a korábbi hazai gazdasági teljesítmény fontos bázisát adták a *beruházások*⁴⁵ – a beruházási ráta 2019-ben 28,6 százalék volt –, és a koronavírus-járvány a magyar gazdaságnak ezt a csúcsteljesítményt nyújtó erősségét is megtámadta, kulcsfontosságúnak tartjuk a beruházások rendelkezésre álló állami eszközökkel való ösztönzését. Ennek a jelentőségét négy kapcsolódó összefüggés is kiemeli:

- a fogyasztási oldalon tapasztalt kockázatkerülés, óvatosság;
- a vállalatok elhalaszthatják a beruházásaikat;
- a foglalkoztatási oldalon az elindult kedvező tendencia kockázatot hordoz;
- a nagy exportkitettségű ágazatok (például járműipar) esetében várhatóan nő a kilábalás időigénye.

Hazánk gazdasági teljesítménye egészében az európai átlag közelében alakult, amit a *járvány megjelenésének időpontja*, a jelentős *járműipari kitettség*, illetve a *régióban magas súlyú turizmus*, valamint a *beruházások visszaesése* magyaráz. A hazánk felzárkózása szempontjából meghatározó európai uniós növekedéshez viszonyított növekedési többletünk – az esetleges enyhébb visszaesések ellenére – fennmaradt.

A kapacitáskihasználtság és a vállalati működést akadályozó tényezők alakulása

A koronavírus-válság kínálati hatásai kapcsán a termelésesökkenés következtében a vállalatvezetők reakciói – hasonlóan a korábbi válságtapasztalatokhoz – a csökkenő termeléssel párhuzamosan a következők voltak: a létszámsökkentés, ideiglenes leállás, munkaidő-csökkentés, részmunkaidőben foglalkoztatás, bérek befagyasztása, fizetés nélküli szabadság gondolata kerültek a középpontba a vállalati felmérések szerint.

⁴⁴ 2019-ben 15,85 milliárd dollárra becsülték ezt a piacot.

⁴⁵ Báger Gusztáv és Cseh Tímea kutatása szerint a hazai beruházási ráta 2018-ban elérte a 25 százalékot, szemben az Európai Unió 20,4 százalékával, Svédország és Csehország után a magyar volt a harmadik legnagyobb az EU-tagországok között. E kimagasló beruházási teljesítmény elérését jelentős mértékben támogatta az európai uniós források felhasználása, a beáramló külföldi működő tőke növekedése, valamint a Magyar Nemzeti Bank proaktív, innovatív monetáris politikája által ösztönzött vállalati hitelezési fordulat mellett a beruházási támogatások nagyarányú bővülése. A Magyar Nemzeti Bank növekedési hitelprogramjainak kumulált GDP-növekedési hatása 4,4 százalékpont volt a 2013–2018-as években. Lásd részletesen: Báger Gusztáv – Cseh Tímea: *Beruházási csúcsteljesítmény a magyar gazdaságban*. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 1. 83–109.

A koronavírus-válság hatásmechanizmusának és a gazdaságvédelmi intézkedések eredményességének elemzésekor a korábban kifejtettek szerint a makrogazdasági folyamatok monitorozásán túl fókuszban tartjuk a vállalati helyzetértékelési adatokat is.

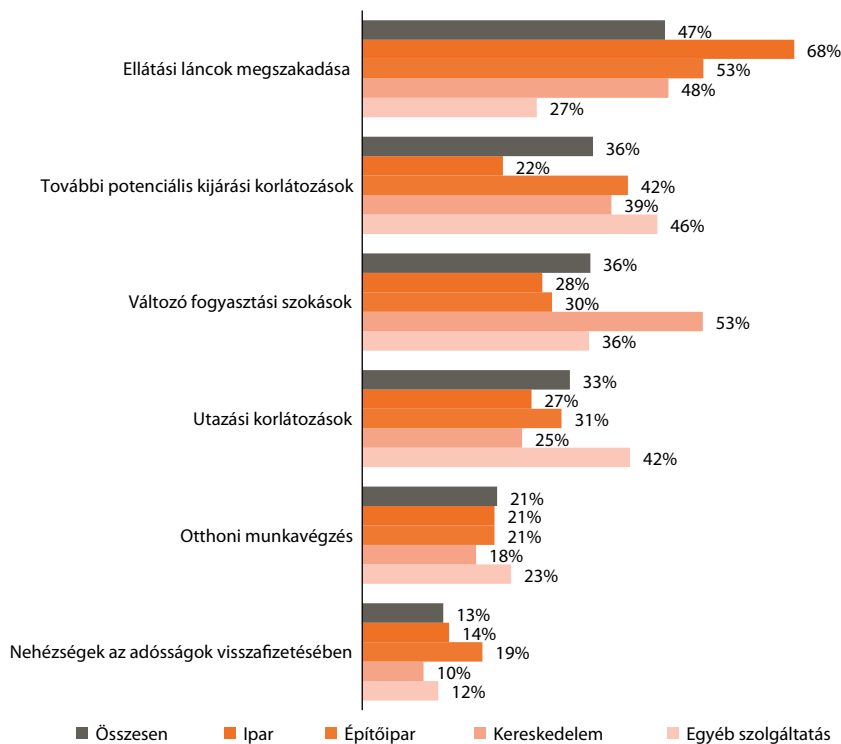
Az ismeretlen és egészséget veszélyeztető vírushelyzettel járó bizonytalanság a 2020. március 1-jei átlagos 78 százalékos kapacitáskihasználtsági szint április 23-i 55 százalékra történt visszaesésében egyértelműen tükröződött. A visszaesés robusztusságát mutatja, hogy harmadával csökkent a kapacitáskihasználás a járvány első heteiben.⁴⁶ 2020 októberében azonban újra 81 százalékra emelkedett a kapacitáskihasználtság. Kiemelendő a vállalati érintettség eltérő mértéke is. 2021 első negyedévében a korábbi járványügyi intézkedések gazdasági hatásai nem ugyanolyan mértékben érintették a gazdaság különböző szereplőit. A vállalkozások csaknem harmadának (31 százalék) nőtt a kapacitáskihasználtsága, míg 43 százalékuk esetében változatlan kapacitáskihasználtság volt jellemző, és alacsonyabb kapacitáskihasználtság mellett a vállalkozások 26 százaléka működött a válság kezdetéhez viszonyítva. A felmérés szerint 2021 októberében újra emelkedő, 81 százalékos kapacitáskihasználtsággal működtek a vállalatok.⁴⁷

A vállalatok működését nehezítő körülményekről a vállalati felmérések alapján megállapítható, hogy – 2020. áprilishoz (93 százalék) és 2020. októberhez (92 százalék) viszonyítva – csökkent a legalább egy negatív hatást megjelölő vállalatok aránya, amely 83 százalék volt 2021 októberében. Az otthoni munkavégzés kivitelezhetetlenségét jelölték meg legtöbbször a válaszadók negatív hatásként (39 százalék), ezt követi sorrendben a szükséges munkaerő hiánya (37 százalék) és a csökkenő kereslet (29 százalék), továbbá jelentősen nőtt azoknak az aránya, akik a külföldről rendelt alapanyagok hiánya miatt importhelyettesítésre kényszerültek (18 százalék).

A 2021. évi vállalati működést nehezítő tényezőkkel kapcsolatos visszajelzések érzékenyen befolyásolják a vállalatok 2022. évi várakozásait. 2022-ben közel minden második cégvezető valószínűsíti az ellátási láncok megszakadását (47 százalék), a vállalatvezetők harmada a további potenciális kijárási korlátozásokat (36 százalék), a változó fogyasztási szokásokat (36 százalék) és az utazási korlátozásokat (33 százalék), a cégvezetők egyötöde pedig az otthoni munkavégzést (21 százalék). Az adósságok visszafizetésének nehézségét a válaszadók mindössze 13 százaléka jelölte meg az MKIK GVI legfrissebb felmérései szerint (7. ábra).

⁴⁶ Ezen belül a korábbi 4 százalékos tevékenységfelfüggesztéshez képest 2020. áprilisra a vállalati kört 12 százalékos – háromszoros – tevékenységfelfüggesztés jellemezte (ide legnagyobb arányban a mikro-vállalkozások tartoztak).

⁴⁷ MKIK GVI (2021b) i. m.

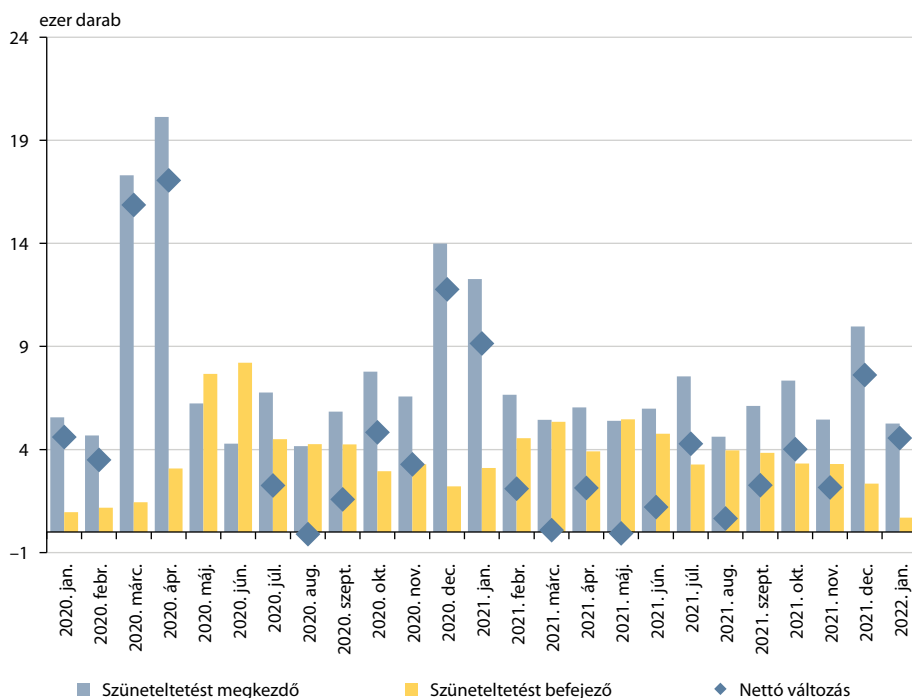

7. ábra: A koronavírus-járvány okozta nehézségek 2022-ben, ágazat szerint, N = 1888

Forrás: MKIK GVI (2021b) i. m.

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal adatai megerősítik, hogy az egyéni vállalkozók számára a 2020. március–április közötti időszak jelentette a mélypontot, ekkor döntöttek legtöbben a tevékenység szüneteltetése mellett, míg az azt követő május–júniusi időszakban indították újra legnagyobb arányban a vállalkozási tevékenységet, amely a korlátozó intézkedések fokozatos feloldása következtében vett kedvező irányt. 2020. májustól a tevékenység felfüggesztésének megkezdése nagyobb arányú volt (júliust kivéve), mint a tevékenység szüneteltetésének megkezdése (8. ábra). A vírusjárvány második hullámában (2020 decemberében – 2021 januárjában) ismét jelentősen megnőtt azoknak a vállalkozóknak a száma, akik a tevékenység felfüggesztése mellett döntöttek. A felfüggesztések számának újabb, kisebb arányú 2021. decemberi növekedésében pedig a vírusjárvány ötödik hullámának a hatása játszott szerepet.

Mindazonáltal *tulajdonszerkezet szerint* az átlagos kapacitáskihasználtság legkisebb mértékben a döntően exportáló (–18 százalék) és külföldi (rész)tulajdonú vállalatok (–20 százalék) esetében csökkent, amivel szemben legnagyobb arányban a nem exportáló (–26 százalék) és tisztán hazai tulajdonú (–24 százalék) vállalatok körében esett vissza az átlagos kapacitáskihasználtság.

8. ábra: Szüneteltetések az egyéni vállalkozók körében (2020. január – 2022. január)

Megjegyzés: 2022. január 3-án rendelkezésre álló adatok alapján.

Forrás: az EVNY és a KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése

A vállalati foglalkoztatotti létszámcsökkentés további kapacitáscsökkenést generáló, önmagát gerjesztő folyamatát éppen az támasztja alá, hogy a legalább két főt foglalkoztató vállalkozások 36 százaléka legalább egy munkatársát elbocsátotta a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (MKIK GVI) által vizsgált időszakban. Mindamelllett a képet tovább árnyalja, hogy a legnagyobb arányban a nagyvállalatok (47 százalék) és a külföldi tulajdonosi érdekeltségű vállalatok (40 százalék) eszközöltek elbocsátásokat.

A kapacitáskihasználtságot mérséklő további fontos körülmény a *vállalatok likviditási helyzete*, amellyel kapcsolatban megállapítható, hogy a koronavírus-járvány első két hónapjában a hazai tulajdonú vállalkozások fele maximum 2 hónapra, egyharmada pedig maximum 3 hónapra elegendő saját tőkével rendelkezett a velük szemben fennálló pénzügyi követelések teljesítéséhez.

Positív fordulatot jeleznek azonban a *2020. júliusi vállalati felmérési adatok*, amelyek szerint a 20 fő feletti vállalkozások esetében a kapacitáskihasználtság jelentősen

emelkedett.⁴⁸ Itt, e vállalati körben 2020. januárban átlagosan 83 százalék volt a kapacitáskihasználtság, ami áprilisra 65 százalékra esett vissza, és erről a szintről javult 70 százalékra júliusban. Ha visszatekintünk az áprilisi adatokra, megállapítható, hogy figyelembe véve a kisebb vállalkozásokat (20 fő alatti) is, nagyobb visszaesés látható (55 százalékos átlag áprilisban).

A vállalatok munkaerő-megtartásához kapcsolódó kapacitáskihasználtsági összefüggéseit a következő fejezetben mutatjuk be.

Jövedelmi transzmissziós csatorna – munkaerőpiaci, kereseti és inflációs hatások

Munkaerőpiaci, foglalkoztatottsági és inflációs hatások

A magyar gazdaságban megvalósult főbb fordulatokra visszautalva, a munkaerőpiacot és az adórendszert érintő fiskális reformok nagyban hozzájárultak a magyar gazdaság új és fenntartható növekedési pályára állításához (1. táblázat). Összhangban a fejlett világ dinamizáló lépéseivel, a magyar fiskális politika számára is prioritást képviselt az elért munkaerőpiaci és jövedelmi eredmények megőrzése.⁴⁹

A magyar gazdaságpolitika fontos célkitűzésévé vált 2010 után a reálbér, illetve ezzel párhuzamosan a bérhányad növelése. A 2010-ben kezdődő válságkezelési, illetve stabilizációs lépések kiemelkedő jelentőségét mutatja, hogy azok eredményeképpen nyílt lehetőség arra, hogy a bérhányad csökkenését előidéző okok figyelembevételével az állam megállítsa a több mint tíz éve tartó negatív trendet, és megkezdje a gazdaság ez irányú szerkezetátalakítását.⁵⁰ Vitathatatlan, hogy a bérfelzárkózás lételeme a hazai nemzetgazdasági humán tőke megőrzésének és gyarapításának, azonban felhívjuk annak az összefüggésnek a jelentőségére is a figyelmet, hogy a bérnövekedéssel összhangban a hazai tulajdonú vállalatok termelékenysége, a külföldi közvetlentőke-befektetésekben szerephez jutó hazai beszállítók és generálisan a hazai hozzáadott érték növelése elengedhetetlen a fenntartható bérdinamika szempontjából.

Megítélésünk szerint e folyamatban az európai uniós átlaghoz viszonyított hazai átlagbér 2021. évi szintje még mindig jó lehetőséget biztosít arra, hogy a koronavírus-járvány válságidőszakában oly fontos költségelőnyre építhessen a magyar gazdaság. Ezzel együtt az is megállapítható, hogy az ágazati eltérések ellenére a hazai bérszint alapvetően

⁴⁸ Az MKIK GVI a konjunktúrafelmérést negyedévente végzi, ezen adatokat vettük alapul. Lásd: MKIK GVI: *A koronavírus-járvány gazdasági hatásai a magyarországi vállalkozások körében – kapacitáskihasználtság, likviditás, létszámváltozások, bérváltozások és értékesítési árak* (2020b).

⁴⁹ 2010 és 2019 között a foglalkoztatottak száma mintegy 800 ezer fővel bővült. A hazai foglalkoztatási ráta az egyik legjelentősebb emelkedést mutatta az elmúlt években az Európai Unióban, és 2016-ra elérte a régiós és az uniós átlagot egyaránt.

⁵⁰ Tóth Gergely: *Bérvézérelt növekedés és fenntartható közpénzügyek. Új Magyar Közigazgatás*, 10. (2017), különszám. 63–68.

összhangban áll a termelékenységi szinttel, ami pedig ismételten a hatékonyságalapú termelékenységjavítási tartalékokra világít rá.

A magyar gazdaság a korábbi erőltetett, adósságvezérelt növekedésről áttérve munkajövedelem-alapú és ebből adódóan teljesítmény- és fogyasztásközpontú átállást valószínűsített meg.⁵¹ A munkát terhelő adók csökkentésének hatására az adóék mérséklődött, ami hozzájárult a háztartások rendelkezésre álló jövedelmének és megtakarításának a növekedéséhez.

Míg a koronavírus-járvány gazdasági hatásai a 2020. márciusi időszakot csak részben érintették, a munkanélküliségi adatokban⁵² kevésbé markánsan jelentek meg, és a kijárási korlátozásokkal összhangban a foglalkoztatás csökkenése nem járt párhuzamosan a munkanélküliség azonnali, nagyobb mértékű növekedésével a KSH statisztikái szerint,⁵³ addig a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat⁵⁴ adatai alapján 2020. március végén – az egy évvel korábbi adatokhoz képest – a nyilvántartott álláskeresők létszáma 0,9 százalékkal, 281 ezer főre nőtt.

Az ország lényegében soha nem tapasztalt fizikai le- és bezárása 2020. májusra erőteljesen megmutatkozott a munkaerőpiaci adatokban – májusban a munkanélküliek átlagos létszáma 215 ezer főre, a munkanélküliségi ráta 4,7 százalékra emelkedett.

Pozitív fordulatot eközben először a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai mutattak. Ezek szerint az inaktívok száma jelentősen, 59 ezer fővel csökkent, miután a korábban munkahelyüket elvesztett személyek nagy része a személyes kapcsolatok korlátozásának feloldását követően aktívan elkezdett munkát keresni. Közülük 31 ezren el is kezdtek dolgozni, növelve a foglalkoztatottság szintjét.

Jóllehet a Covid-19-járvány második, illetve harmadik hulláma is hatással volt a foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok alakulására, a kedvező munkaerőpiaci folyamatokat nem törték meg. Olyannyira nem, hogy a 2021. szeptember és november közötti időszakban a KSH adatai szerint⁵⁵ rekordot döntött a foglalkoztatás, miközben a munkanélküliség először csökkent a járvány előtti szintre. Ebben az időszakban 4 millió 687 ezren dolgoztak, ami a rendszerváltás óta nem látott csúcspontot jelent. Mindez jelzi, hogy a magyar gazdaság ebből a szempontból maga mögött hagyta a koronavírus-válság

⁵¹ Ezen változtatási folyamat nem konvencionális lépései közül az adóreform és a kapcsolódó adóigazgatási reform, a devizahitelek kivezetése, a rezsicsökkentés, a családtámogatási rendszer, az otthonteremtési program elindítása egyaránt fontos szerepet tölthettek be, amelyek volumenüket tekintve kiemelkedők és nemzetközi szinten példa nélküliek voltak.

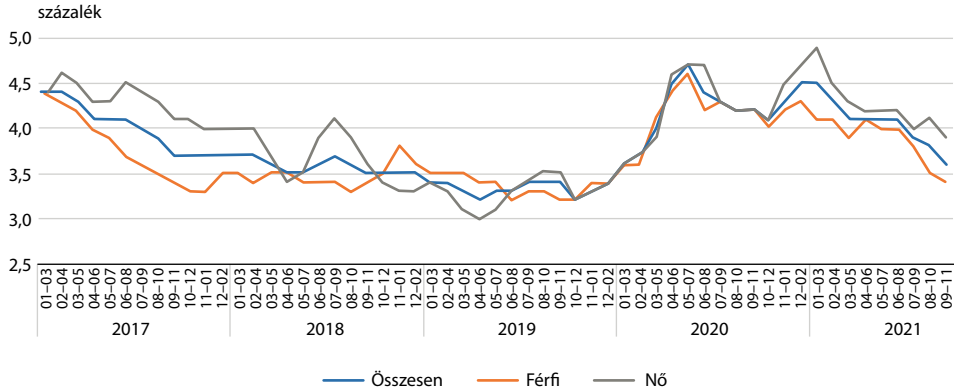
⁵² A KSH adatai szerint 2020 márciusában a munkanélküliek átlagos létszáma 168 ezer fő, a munkanélküliségi ráta 3,7 százalék volt.

⁵³ A jegybank 2020. szeptemberi *Inflációs jelentésében* rámutat, hogy a statisztikai módszertan szerint az állásvesztők jelentős része a munkanélküliek helyett az ideiglenesen inaktívok számát emelte. A jelenség oka, hogy a munkaerő-felmérés – a nemzetközi összehasonlításhoz harmonizált – definíciója azt tekintti munkanélkülinek, akinek nincs munkája, és az elmúlt négy hétben aktívan keresett munkát, és ha találna, két héten belül munkába is tudna állni. Lásd Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2020b. szeptember). 42.

⁵⁴ Adatközlésükben az számít munkanélkülinek, aki bejelentett munkaviszonnyal nem rendelkezik, és munkaügyi hivataloknál regisztráltatta magát. Lásd részletesen: NFSZ: 2020. <https://nfsz.munka.hu>.

⁵⁵ KSH: *Gyorstájékoztató. Munkanélküliség, 2021. november* (2022a. január 5.).

kedvezőtlen időszakát. Az elsődleges munkaerőpiacon is kedvezően alakult a helyzet, a közfoglalkoztatottak és az átmenetileg külföldön dolgozó magyarok nélkül 4 millió 520 ezren dolgoztak hazánkban ebben az időszakban. A példátlan gazdasági és társadalmi kihívásokkal járó Covid-járvány ellenére tehát a hazai munkaerőpiac lényegében ismét elérte a teljes foglalkoztatás körüli állapotot.

9. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása nemek szerint (a 15–74 éves népességben belül, háromhavi mozgóátlag)

Forrás: KSH (2022a) i. m.

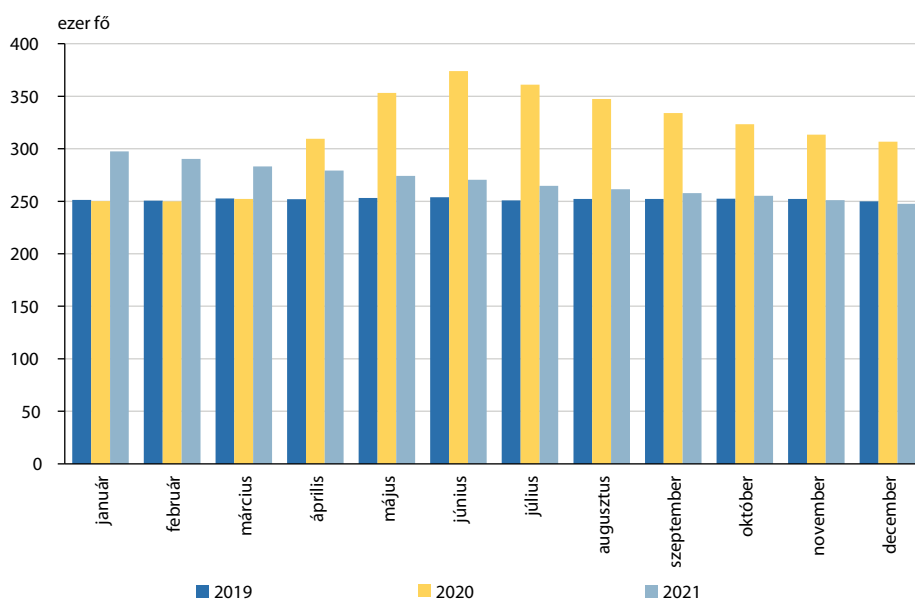
8. táblázat: A 15–64 évesek munkaerőpiaci jellemzői 2021. harmadik negyedévében

Mutatók	Foglalkoztatási arány			Munkanélküliségi ráta		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Nemek szerint						
Férfiak	77,5	77,6	78,3	3,3	4,3	3,9
Nők	67,3	67,3	68,9	3,5	4,4	4,0
Korcsoport szerint						
15–24 éves	29,8	29,0	27,9	11,2	13,1	14,5
25–54 éves	87,5	86,5	87,4	2,9	3,8	3,3
55–64 éves	56,9	60,3	63,7	2,1	3,3	2,8
Legmagasabb iskolai végzettség szerint						
Legfeljebb alapfokú	40,3	39,5	41,0	9,6	10,9	10,4
Középfokú, érettségi nélkül	80,6	80,0	80,9	3,1	4,6	4,0
Középfokú, érettségivel	74,0	74,4	74,9	2,7	4,2	3,8
Felsőfokú	89,0	89,7	90,0	1,8	1,6	1,6
Összesen	72,4	72,4	73,6	3,4	4,3	3,9

Forrás: KSH: Magyarország, 2021. I–III. negyedév (2022b) alapján a szerzők szerkesztése

Részletesebben áttekintve, 2021 harmadik negyedében a nemzetgazdaság szektorai közül az agráriumban maradt el a foglalkoztatottak száma az egy évvel korábbtól. Az ipari foglalkoztatásban nem történt érdemi változás (noha a 2020 harmadik negyedévihez viszonyítva mérséklődött, dacára a jobbra emelkedő termelési volumennek), miközben az építőiparban töretlenül bővült a létszám. A piaci és a közszolgáltatások szegmensét egyaránt kismértékű növekedés jellemezte.

A kedvező munkaerőpiaci folyamatokhoz a már részben lezárult kormányzati és jegybanki intézkedések is hozzájárultak. A munkahelyvédelmi bértámogatással 207 ezer fő, az ágazati bértámogatással 181 ezer fő munkahelyét tudták a vállalatok megőrizni, míg a munkahelyteremtő bértámogatással 49 ezer új munkahely létesült.⁵⁶

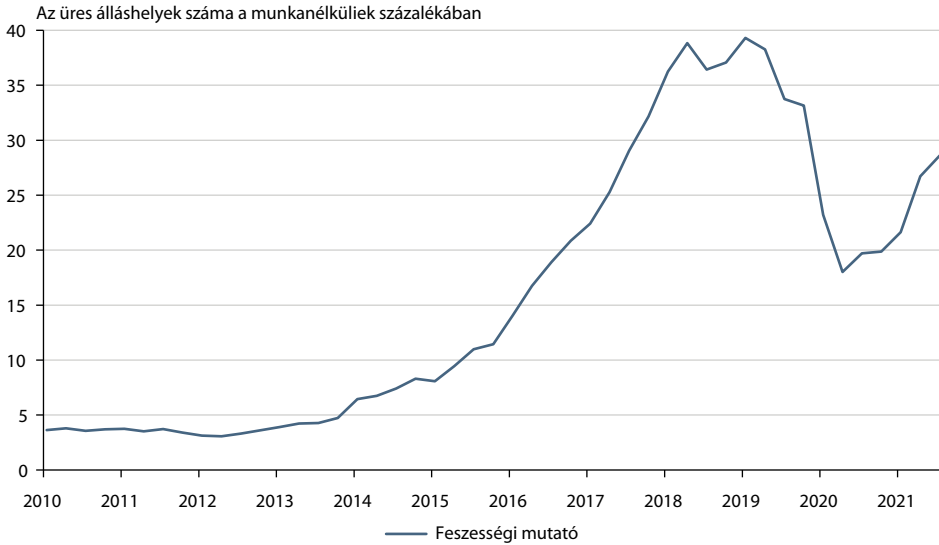

10. ábra: Regisztrált álláskereső száma (ezer fő)

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2020b) i. m.

Megállapítható az is, hogy a hazai munkaerőpiac 2021 végére leküzdötte a Covid-járvány negatív munkaerőpiaci hatásait, és új kihívásként ismét megjelent a munkaerőhiány, amit a járvány előtti időszak igen feszes munkaerőpiaci állapota érdemben támogatott. A potenciális munkaerő-tartalék nagysága csökkent, és megközelítette a 2019-es mélypontot, az üres álláshelyek száma pedig a járvány kitörése óta a legmagasabb volt (11. ábra).

⁵⁶ Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2021a. december).

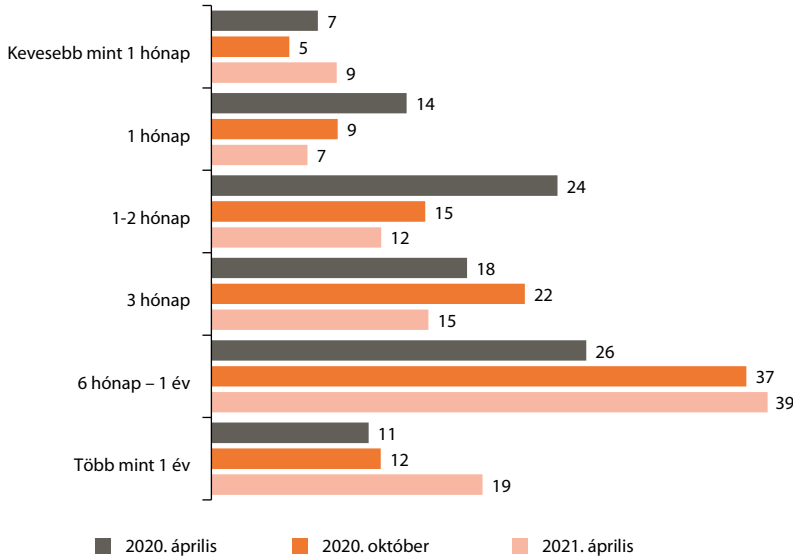
11. ábra: A munkaerőpiaci feszesség alakulása

Megjegyzés: szezonálisan igazított adatok

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2021a. december) i. m. 25.

Elsősorban a vírushelyzet jövőbeni alakulása miatt továbbra is bizonytalan gazdasági kilátások ellenére azonban várhatóan tovább javul Magyarországon a foglalkoztatás helyzete. A vállalatok esetleges dinamikus létszám bővítését azonban érdemben nehezítheti a feszes munkaerőpiac, az álláskeresők alacsony száma és az újból élénkülő külföldi munkavállalási kedv.

A bevezetett gazdaságvédelmi intézkedések gyorsaságának jelentőségét és helyességét alátámasztják azok a vállalati felmérések is, amelyek a vállalati létszám megtartásának lehetőségeit és korlátait veszik figyelembe a korábban jelzett 2020. áprilisi kapacitáskihasználtsági szinttel összefüggésben. E tekintetben a 2020. áprilisi adatok alapján emlékeztetőül érdemes felidézni, hogy a vállalati létszám megtartásához szükséges pénzügyi tartalékok vonatkozásában a vállalkozások közel fele legfeljebb 2 hónapra, kétharmada pedig legfeljebb 3 hónapra elegendő saját tőkével rendelkezett az áprilisi járványügyi korlátozások időszakában összes munkatársa megtartásához. Ezzel szemben 2021 áprilisában már a vállalkozások több mint fele 6 hónapnál hosszabb időszakra elegendő tartalékkal rendelkezett, amelyen belül is a vállalatok mintegy egyötöde egy évnél hosszabb időszakra elegendő tartalékkal rendelkezett, ami jól jelzi a válságból történő kilábalás vállalati likviditási karakterisztikáját (12. ábra).

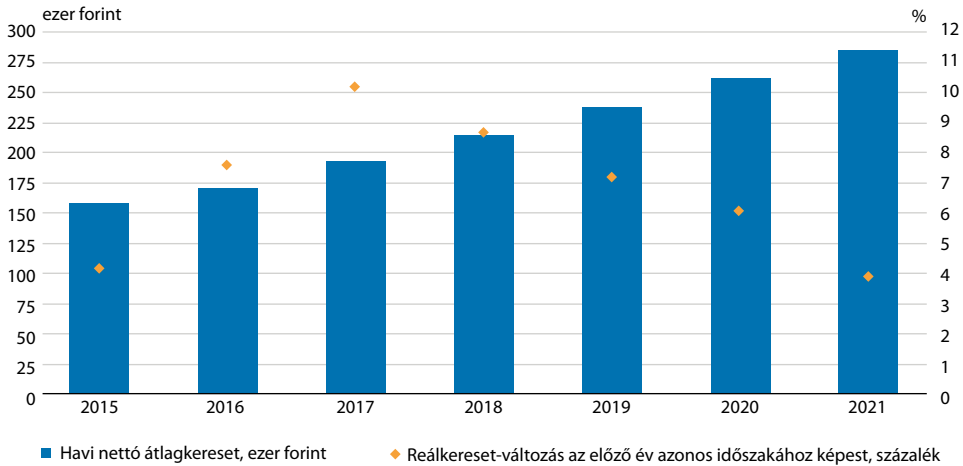
12. ábra: Pénzügyi kötelezettségek teljesíthetősége – pólólagos külső források nélkül – járványügyi korlátozások esetén, százalék, N (2020. április) = 2541, N (2020. október) = 2420, N (2021. április) = 2120
 Forrás: MKIK GVI: *A hazai vállalkozások pénzügyi helyzetének percepciója és a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak mérséklését célzó állami intézkedésekben való részesedés 2021 áprilisában* (2021c)

A kereseti hatások

A válság 2020. márciusi kezdete óta a bérek többéves dinamikus növekedési üteme is fennmaradt. A krízis első negyedéveiben megítélésünk szerint a bérek éves dinamikáját a koronavírus gazdasági hatásai látszólag csak mérsékelten érintették. A második negyedév során az átlagkereset emelkedésének több mint felét azonban statisztikai hatások, illetve átmeneti fiskális döntések hatásai indokolják. A kormány a gazdaságvédelmi akcióterv életre hívásával gyors válaszreakciót adott a vírus okozta gazdasági kihívásokra. A bizonyos ágazatokra átmeneti jelleggel bevezetett munkáltatói járulékfizetési kötelezettségek elengedése, valamint a szociális hozzájárulási adó mértékének a 2016-os bérmegállapodásban foglalt menetrend szerint 2020. július 1-jétől végrehajtott 2 százalékpontos csökkentése a vállalatok átlagos munkaerőköltség-emelkedésének lassulásához járult hozzá. A 2018 végén megkötött bérmegállapodás értelmében 2020-ban 8 százalékkal nőtt a minimálbér és a garantált bérminimum.

2021. január–szeptemberben a teljes munkaidőben alkalmazásban állók nemzetgazdasági szinten átlagosan bruttó 428 600 forintot kerestek, a kedvezmények nélküli nettó átlagbér 285 000 forint volt, az egy évvel korábbihoz viszonyított növekedés azonos mértékű, 8,5 százalékot tett ki. A kedvezményeket is figyelembe véve a nettó átlagkereset 293 600 forint volt, 8,1 százalékkal meghaladta a 2020. január–szeptemberit. A fogyasztói

árak 4,4 százalékos emelkedése mellett a keresetek vásárlóereje 3,9 százalékkal nőtt, elmaradva az egy évvel korábbi, 6,1 százalékos bővüléstől.⁵⁷

13. ábra: Keresetek alakulása az adott év I–III. negyedévében

Forrás: KSH (2022b) i. m.

A rendszeres (prémium, jutalom, egyhavi különjuttatás nélküli) bruttó átlagkereset 400 700 forintra becsülhető, amely 8,8 százalékkal magasabb volt az egy évvel korábinál. A bruttó keresetek mediánértéke 344 000 forint volt, 9,3 százalékkal több az előző év január–szeptemberinél. A közfoglalkoztatottak nélküli bruttó és a nettó átlagkereset egyaránt 8,3 százalékkal magasabb volt az egy évvel korábinál. A nettó átlagbérek a vállalkozások körében 7,8, a költségvetésben 9,6, míg a nonprofit szférában 10,6 százalékkal emelkedtek.

A közszféra átlagot meghaladó keresetnövekedésére döntően az egyes előmeneteli rendszerekben előre ütemezett bérfelvezetések voltak hatással – köztük az orvosi béremelés, a bírák, ügyészek és a bölcsődei dolgozók illetményemelése –, míg a nonprofit szektor jelentős átlagkereset-növekedéséhez hozzájárult, hogy augusztus elejétől számos oktatási intézmény – fenntartójának változása miatt – a költségvetési szektorból ebbe a szektorba került.⁵⁸

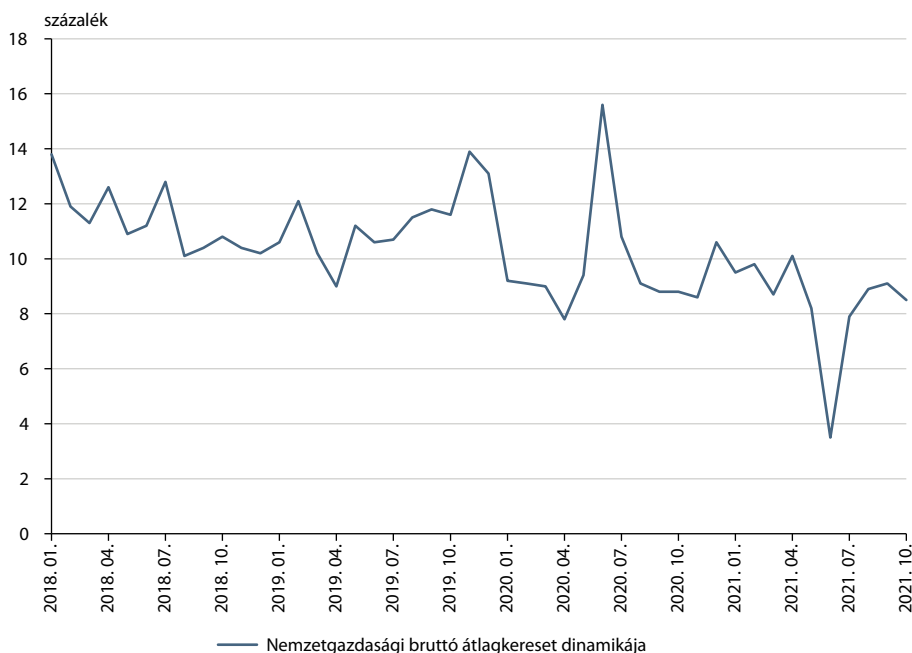
Az MNB 2021. decemberi negyedéves prognózisa szerint a bérezési folyamatokban továbbra is lefelé torzító statisztikai hatások figyelhetők meg. A járvány első hulláma alatt megemelkedett a részmunkaidős foglalkoztatás az alacsony keresetűek körében. A KSH bérendexe azonban csak a teljes munkaidős foglalkoztatottakat veszi figyelembe, így ez felfelé torzította a bruttó átlagkeresetet a tavalyi évben. A részmunkaidősek aránya 2020. év végén már a válság előtti szintre esett vissza, így a tavalyi magas bázishatás

⁵⁷ KSH (2022b) i. m.

⁵⁸ KSH (2022b) i. m.

miatt a statisztikai hatások a bérendex alulbecslését okozzák az idei évre vonatkozóan. Ezen hatások várhatóan 2021. év végére kifutnak.⁵⁹

Az idei év második felében a vállalatok mind a rendszeres keresetek, mind a prémiumok tekintetében fokozatosan alkalmazkodhatnak a kialakult gazdasági helyzethez, amely az elmúlt évekhez képest lassabb bérdinamikákat eredményezhet, annak ellenére, hogy az átlagos munkaerőköltséget adócsökkentések mérséklék (14. ábra).

14. ábra: A nemzetgazdasági bruttó átlagkereset alakulása 2018. január 31. és 2021. október 31. között
 Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

2022 januárjától a minimálbér 19,5 százalékkal 200 ezer forintra, a garantált bérminimum 18,7 százalékkal 260 ezer forintra emelkedett hazánkban. A kiemelkedő mértékű béremelés több mint 1 millió foglalkoztatottat érint közvetlenül, míg a bértorlódáson keresztül egészen a bruttó átlagkereset szintjéig fejtheti ki hatását. Így összesen 2,5 millió munkavállaló bérére kiterjed. A minimálbér és a garantált bérminimum emelése a dolgozók megbecsüléséről szóló intézkedés, amelynek köszönhetően a gazdaság növekedéséből nagyobb arányban részesülhetnek a magyar családok. A minimálbér emelése gyorsítja a gazdasági növekedést: emeli a nettó béreket, valamint a fogyasztást és így a GDP-t. A feszesebbé váló munkaerőpiac és az egyes ágazatokban jelentkező munkaerőhiány következtében tartósan élénk maradhat a bérdinamika.

⁵⁹ Magyar Nemzeti Bank (2021a) i. m.

A vállalati felméréseket alapul véve⁶⁰ a koronavírus-járvány első évéhez képest 2021-ben egészen más kép rajzolódott ki, a vállalatok kétharmada módosította üzleti stratégiáját. Míg 2020-ban a vállalkozások jelentősen kisebb arányban tervezték emelni a bruttó béreket (51 százalék), mint ahogy 2019-ben tették (85 százalék), addig 2021-ben ez az arány megfordult: a vállalkozások többsége (76 százalék) béremelést hajtott végre, 2022-ben pedig a vállalati tervek alapján a cégek 81 százaléka tervez béremelést. Ugyanez mondható el a béremelés várható mértékéről is. Míg 2019-ben a vállalkozások 47 százaléka kb. 6–10 százalékkal emelte a béreket, addig 2020-ban már a bérek befagyasztása volt a leggyakoribb stratégia (39 százalék).

2021-ben a minimálbér és a garantált bérminimum emelése következtében a vállalatok 54 százaléka béremelést hajtott végre, vagy béremelést tervezett végrehajtani a 2021. októberi felmérés válaszai alapján. A minimum felett keresők bérének emelése legnagyobb arányban az ipari cégeknél (51 százalék) történt, míg legkisebb arányban a gazdasági szolgáltatásokat végző vállalkozások (32 százalék) alkalmazták ezt az eszközt. Inflációt meghaladó béremelést a vállalkozások 36 százaléka hajtott végre. Eszerint az építőipari vállalatok kétharmada béremelést hajtott végre 2021-ben (gyakran 10 százalék feletti mértékben), és 2022-ben az építőipari vállalkozások 46 százaléka 6–10 százalékos béremelést tervez. A kereskedelmi cégek körében a béremelést végrehajtottok aránya 2021-ben 83 százalék volt, legnagyobb részük 6–10 százalék közötti emelést vezetett be (40 százalék). 2022-re vonatkozóan 88 százalékuk tervez béremelést, legnagyobb részük (46 százalék), hasonlóan 2021-hez, 6–10 százalék közöttit.

A vállalati felmérés azt is vizsgálja, hogy a minimálbér és a garantált bérminimum emelésére milyen lépésekkel reagáltak a vállalkozások. A vizsgált kilenc lépés közül a gazdasági ágazatok szerinti bontás azt mutatja, hogy a béremelés hatására leginkább az építőipar területén tevékenykedő vállalkozások hajtották végre vagy tervezik még idén végrehajtani az alábbi lépéseket (lásd később összefoglalva is: 10. táblázat). A tervezett létszámfelvételek legnagyobb arányban az építőipari (43 százalék) és az ipari (42 százalék) cégeknél maradtak vagy maradnak el (9. táblázat).⁶¹ Fontos tanulság, hogy az ipari vállalatoknál egyszerre jellemző az elbocsátás és a minimum felett keresők bérének az emelése, továbbá a minimálbér hatására történő áremelés⁶² is.

⁶⁰ Az MKIK GVI béremelésre irányuló vállalati felmérései 2019-ben 2698, 2020-ban 2606 vállalat válaszain alapultak a tavaszi (április) időszakban, 2021. decemberben 2114 vállalat válaszait foglalták magukban.

⁶¹ MKIK GVI: *A minimálbér és a garantált bérminimum emelésére adott vállalati válaszok, árbevétellel és az értékesítési árakkal kapcsolatos várakozások 2021 októberében* (2022a).

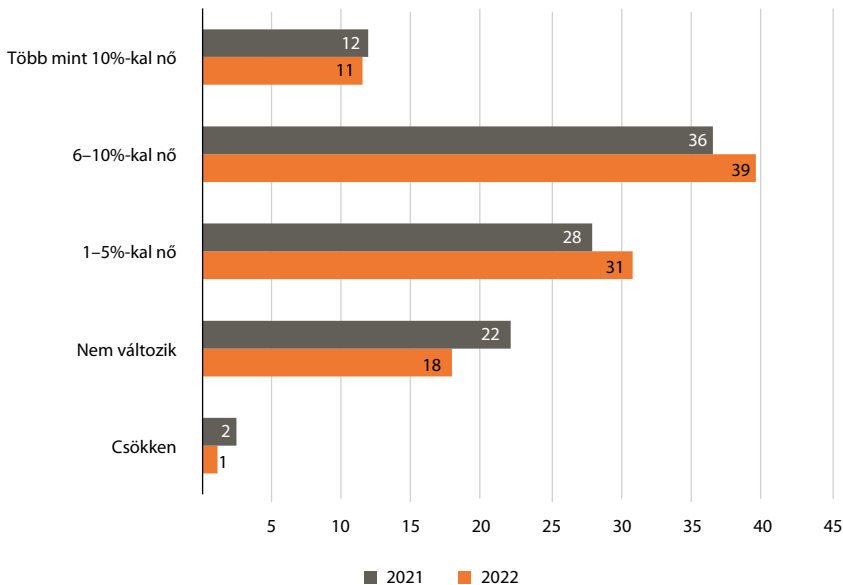
⁶² A minimálbér-emelés hatására az árakat az ipari, az építőipari és a kereskedelmi cégek 61–62 százaléka, míg a gazdasági szolgáltatók 51 százaléka emelte.

9. táblázat: Azon vállalkozások aránya, amelyeknél a minimálbér, illetve a garantált bérminimum emelése nyomán a felsorolt lépések 2021-ben megtörténtek, gazdasági ág szerint (százalék, N = 1483–1615)

	Ipar	Építőipar	Kereskedelem	Gazdasági szolgáltatás
A bérfeszültségek elkerülése érdekében a minimum felett keresők bérét is emelik	51	45	47	32
A tervezett létszámfelvétel elmarad	42	43	35	32
Elbocsátásokat hajtanak végre	12	6	8	8
A tervezett beruházások elhalasztása	36	39	41	38
Módosítják a béremelésben érintett dolgozók munkakörét, feladatait	18	20	21	15
Részmunkaidős foglalkoztatásba teszik az érintett dolgozókat	19	18	19	17
Az érintett dolgozók egyéb juttatásainak csökkentése	16	20	14	13
Mozgóbérek csökkentése	14	24	22	19
Áremelés	62	61	61	51

Forrás: MKIK GVI (2021d) i. m.

Megállapítható, hogy a vállalatméret növekedésével nő azoknak a cégeknek az aránya, amelyek 2021-ben bért emeltek, illetve 2022-ben béremelést terveznek (15. ábra).

15. ábra: Bruttó bérek változása 2021-ben és 2022-ben, N(2021) = 2061; N(2022) = 1789

Forrás: MKIK GVI (2021d) i. m.

A lakosság jövedelmi helyzete, fogyasztási szokásai nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségűek, hiszen 2010 óta a célzott gazdaságpolitikai intézkedések következtében a gazdasági növekedésből egyre nagyobb mértékben vette ki részét a lakossági fogyasztás. Az elmúlt negyedévek tendenciái alapján kijelenthető, hogy a vírus okozta válság hatására a háztartások rendelkezésére álló jövedelem legfeljebb csak átmenetileg csökkent. Az összességében jelentős béremelkedés és a kedvező kilátások következtében, de a megugró infláció ellenére is folyamatosan bővül a lakosság elkölthető jövedelme. Ennek hátterében természetesen a már sokszor említett fiskális és monetáris ösztönző programok is állnak. A válság kirobbanásakor valós veszély volt, hogy egy tartósan bizonytalan környezetben a háztartások fogyasztásukat elhalaszthatják, megtakarításaikat növelik, emellett pedig a járvány miatt kialakuló kényszermegtakarítások is visszafogják a fogyasztási kiadásokat.⁶³

A kedvező gazdasági és munkaerőpiaci folyamatok következményeként a minimálbér és a garantált bérminimum emelése elsősorban az alacsony keresetű, magasabb fogyasztási hajlandóságú foglalkoztatottakat érinti, ezért a jövedelemtöbblet nagy részét várhatóan a lakosság fogyasztásra fogja elkölteni.

A Magyar Nemzeti Bank számításai szerint az intézkedés hatására 2022-ben 1,1 százalékponttal lesz magasabb a háztartások fogyasztása. A magasabb fogyasztás és lakossági beruházás következtében a gazdasági növekedés közel 0,3 százalékponttal lesz gyorsabb.⁶⁴

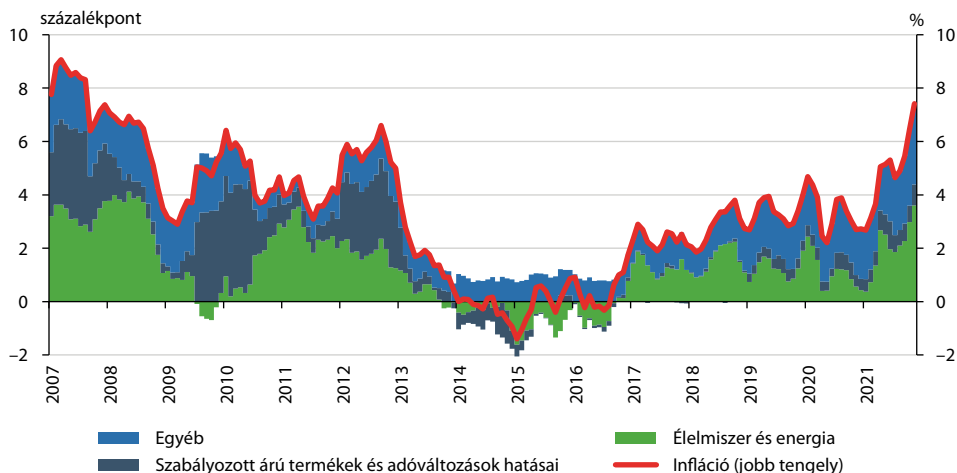
Inflációs hatások

2021 végére – a globális inflációs ciklussal is összhangban –, novemberben és decemberben 7,4 százalékkal emelkedtek a fogyasztói árak hazánkban. E tetőpont elérésében a koronavírus-járvány keresleti hatásai (például az aggregált kereslet és összetételének változása, továbbá kínálati hatásai (a kínálat szűkülése, a nemzetközi ellátási láncokban bekövetkező zavarok, az energiahordozók és fontosabb nyersanyagok árainak emelkedése), a munkaerőpiac feszültségei, a keresetek gyors növekedése mellett a költségvetési és monetáris politika hatásai is fontos szerepet játszottak.

2020 decemberében az éves összevetésben számított infláció 2,7, a maginfláció 4,0, míg az indirekt adóktól szűrt maginfláció 3,4 százalék volt (16. ábra). Az előző hónaphoz képest nem változott az infláció, míg a maginfláció 0,1 százalékponttal emelkedett. Ennek hátterében az alkohol és dohánytermékek magasabb árdinamikája áll.

⁶³ „Természetes válságreakciónak” tekinthető az óvatossági motívum megjelenése.

⁶⁴ Magyar Nemzeti Bank (2021a) i. m.

16. ábra: Az infláció dekompozíciója

Megjegyzés: 2020 egészét tekintve az átlagos infláció 3,3, a maginfláció 4,1, míg az indirekt adóktól szűrt maginfláció 3,7 százalékon alakult.

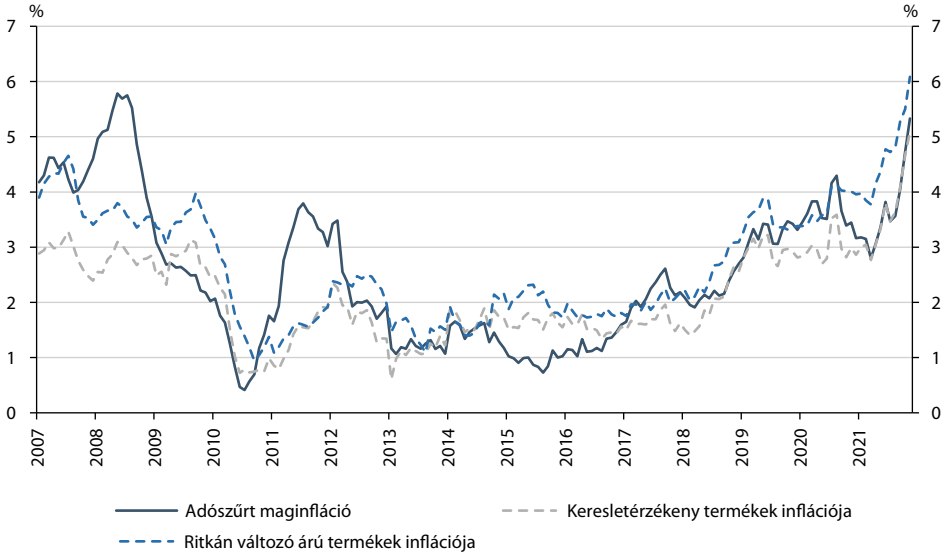
Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

Jóllehet 2021-ben az infláció felgyorsult növekedésének hátterében a termékek és szolgáltatások nagy számának áremelkedése a magyarázó tényező, döntő részüket a nemzetközi energia- és nyersanyagárak, valamint a szállítási költségek emelkedése okozta. A kőolaj világpiaci ára októberben meghaladta a 85 USA-dollár/hordó szintet; a gáz ára novemberben közel ötszöröse volt az 2019. évinek; az áramé pedig több mint háromszorosa.

A tartósabb inflációs tendenciákat megragadó mutatók – a keresletérzékeny termékek árindexe és a ritkán változó árú termékek és szolgáltatások inflációja – 2020 végén összeségében nem változtak érdemben az előző hónaphoz képest (17. ábra). 2020 novemberében a mezőgazdasági termelői árak éves összevetésben 7,2 százalékkal, míg a fogyasztási cikket gyártó ágazatok belföldi értékesítési árai 3,2 százalékkal emelkedtek.

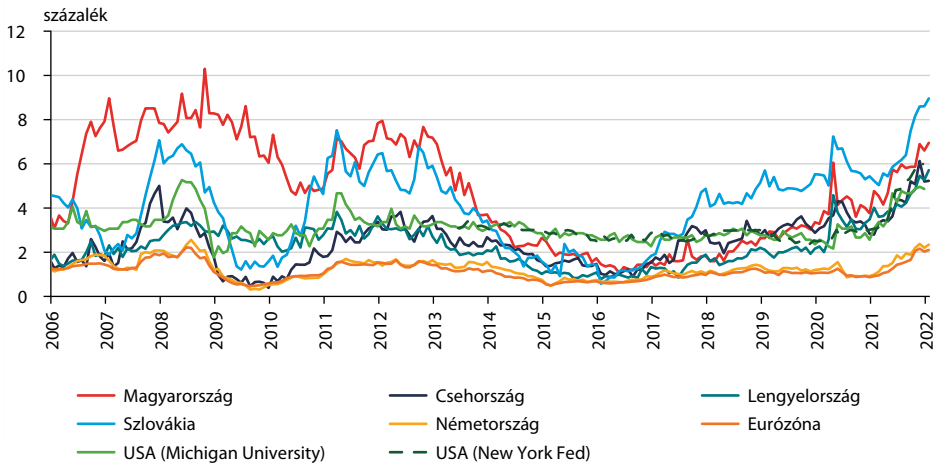
E mutatók 2021. évi alakulására a kiugró emelkedés volt a jellemző: a 2020. évi 3-4 százalékos sávból az adószűrt maginfláció és a keresletérzékeny termékek inflációja 5 százalék fölé, a ritkán változó árú termékek inflációja pedig 6 százalékra nőtt.

A koronavírus-járvány hatása – az infláció gyorsulásával járóan – az inflációs várakozásokban is erőteljesen megnyilvánul (18. ábra). Ennek következtében, a második körös hatásokon keresztül a lakosság inflációs várakozásai is tükröződnek a háztartások számára fontos élelmiszerek, üzemanyagok és szolgáltatások árainak az emelkedésében.

17. ábra: Inflációs alapmutatók alakulása

Forrás: KSH-adatok alapján Magyar Nemzeti Bank (2021a december) i. m. 50.

18. ábra: A lakosság inflációs várakozásai

Mejegyzés: Romániára vonatkozóan 2020. május óta nem áll rendelkezésre adat.

Forrás: Az Európai Bizottság adatai alapján Magyar Nemzeti Bank (2021a december) i. m. 51.

Az infláció 2021 végén elérte a csúcsát, amelyet követően várhatóan fokozatosan csökken. Az MNB Monetáris Tanácsának megállapítása szerint:

„[A]z infláció rövid távú alakulását a bázis- és adóhatások kifizása, az üzemanyagárakra bevezetett árplafon és az év eleji átárazások mértékének eredője határozza meg. 2021-ben a fogyasztói árak összességében éves átlagban 5,1 százalékkal emelkedtek. A maginfláció a következő hónapokban emelkedik és 2022 közepéig 6 százalék közelében alakul, aminek hátterében a nyersanyag- és energiaárak növekedésének, a szállítási költségek emelkedésének, valamint az egyre szélesebb körű ellátási nehézségek begyűrűzése áll. Középtávon az árstabilitás elérésében meghatározó szerepe van az inflációs várakozások inflációs céllal összhangban lévő szinten történő horgonyzásának. A proaktív jegybanki lépéseknek köszönhetően, valamint a járvány hatásainak kifizásával és a külső inflációs hatások fokozatos mérséklődésével az adószűrt maginfláció a jövő év második felétől csökkenő pályára áll.”⁶⁵

Célszerűnek tartjuk az ösztönző állami szerepvállalásra irányuló kutatási szemléletünk keretében az inflációs hatások kérdéskörén belül is áttekinteni a vállalati felmérések további széles körű tapasztalatait.

A belföldi értékesítési árak és exportárak tekintetében *2021 októberében az MKIK GVI minimálbér-emeléssel, árbevétellel és az értékesítési árak alakulásával összefüggő kutatási*⁶⁶ *eredményei szerint a vállalatok 74 százaléka gondolta úgy, hogy a következő fél évben nőni fognak a belföldi értékesítési áraik, 14 százalékponttal többen, mint 2021 áprilisában és 19 százalékponttal többen, mint egy évvel ezelőtt. A vállalkozók 38 százaléka számít arra, hogy az inflációval azonos mértékben fognak nőni vállalkozásának hazai értékesítési árai. 22 százalékuuk szerint az inflációnál nagyobb mértékű lesz a belföldi értékesítési árak növekedése, ami a vizsgálat története során a legmagasabb értéket jelenti. Az exportáló vállalatok 49 százaléka ítélte meg úgy, hogy nőni fognak a külföldi értékesítési árak, ami a vizsgálat történetében az exportárak emelkedésének legmagasabb értéke.*

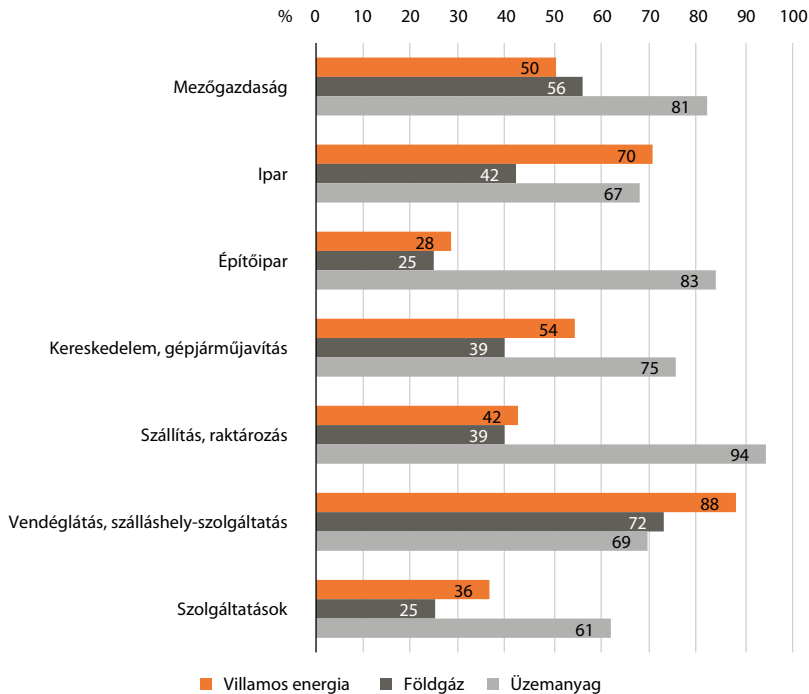
Az energia-, nyersanyag- és alapanyagárak emelkedése jelentős hatást gyakorolt a vállalatok árazási stratégiájára, emiatt a konkrét vállalati reakciók feltérképezése e tekintetben is különösen fontos.⁶⁷ Lényeges szempont, hogy a vállalkozások termékeinek vagy szolgáltatásainak önköltségi áraban/termelési költségében az energiaköltségek (villamosenergia és földgáz ára) milyen hányadot képviselnek. A cégvezetők becslése szerint az energiaköltségek átlagosan 15 százalékot, az üzemanyagköltségek pedig átlagosan 24 százalékot tesznek ki. Az üzemanyagárak emelkedése a válaszadó cégek

⁶⁵ Magyar Nemzeti Bank (2021a) i. m.

⁶⁶ MKIK GVI (2022a) i. m.

⁶⁷ Az MKIK GVI 2022. január 12-én publikált, „Energia- és üzemanyagárak hazai vállalatokra gyakorolt hatásai” című felmérés az üzemanyagárak legmagasabb kiskereskedelmi árát meghatározó 624/2021. (XI. 11.) Korm. rendelet hatálybalépése idején, de a villamosenergiára vonatkozó egyetemes szolgáltatás 10 fő alatti vállalkozásokra történő kibővítése [670/2021. (XII. 2.) Korm. rendelet] rendelet megjelenése előtt zajlott le. Lásd részletesen: MKIK GVI: *Az energia- és üzemanyagárak emelkedésének hatásai a hazai vállalkozásokra* (2022b).

22 százalékát súlyosan, míg 48 százalékát nagyon súlyosan érinti. A földgáz árának növekedését a vállalkozások 34, míg a villamosenergia-ár emelkedését 47 százalékka tartja olyan tényezőnek, amely súlyosan vagy nagyon súlyosan, illetve a cégmérettel növekvő mértékben érinti a vállalati működését. A villamosenergiaár- és a földgázár-növekedés kapcsán a vállalati érintettség a turizmusban a legnagyobb mértékű (88 és 72 százalék), míg az üzemanyagár-emelkedés a szállítás-raktározás (94 százalék), az építőipar (83 százalék), a mezőgazdaság (81 százalék) és a kereskedelem (75 százalék) ágazatokban fejt ki leginkább a negatív hatását.

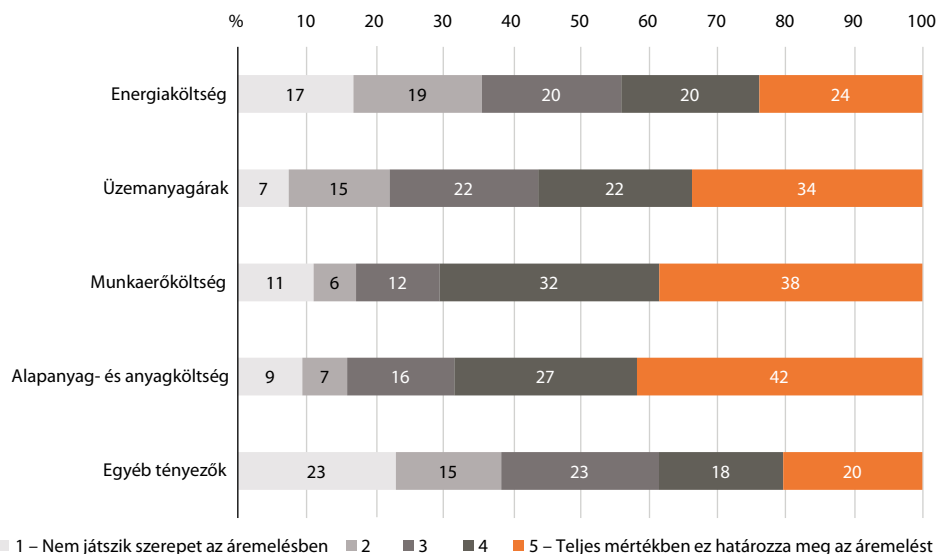
19. ábra: Azon cégek aránya, amelyeket súlyosan vagy nagyon súlyosan érint az energiaárak növekedése ágazatonként, százalék, N = 975–1015

Forrás: MKIK GVI, 2022b.

Az áremelkedések (villamosenergia- és földgázár) hatására a vállalati alkalmazkodás áremelésben jelent meg, amely a vállalatok 20 százalékánál 2021 őszén meg is valósult. Az üzemanyagárak emelkedése miatt a vállalkozások negyede döntött az áremelés mellett ugyanebben az időszakban. Megállapítható, hogy az átlagnál nagyobb arányban a mezőgazdasági (42 százalék), az építőipari (41 százalék), a kereskedelmi (36 százalék) és a szállítás-raktározással (32 százalék) foglalkozó vállalkozások hajtottak végre áremelést. A közeljövőben (leginkább 2022 első negyedében) a vállalkozások 64 százaléka tervez áremelést, 40 százalékban 6–10 százalék közötti mértékkel, míg a vállalkozások

egyötöde 21 százalékos, a vállalkozások egynegyede ezt meghaladó mértékű áremelkedést is elképzelhetőnek tart.

A vállalkozások a tervezett áremelésben a leginkább meghatározó tényezőnek az alapanyagköltségek, a munkaerőköltség és az üzemanyagárak növekedését jelölték meg (20. ábra).

20. ábra: Az áremelést meghatározó tényezők (százalék)

Forrás: MKIK GVI, 2022b.

Az energiaárak és az üzemanyagárak növekedésével összefüggésben a gazdasági teljesítmény és a vállalatok működésére gyakorolt hatások szempontjából lényeges, hogy az árbevétel 2022. évi alakulása tekintetében a vállalkozások 30 százaléka számít a *forgalmának csökkenésére* kifejezetten az energiaárak növekedése miatt, míg 33 százaléka kifejezetten az üzemanyagárak emelkedése miatt. Azok a vállalkozások, amelyek a forgalmuk csökkenésére számítanak az energia- vagy üzemanyagárak növekedése következtében, átlagosan 21 százalékos visszaesésre számítanak az előző év azonos időszakához képest. A kisebb vállalkozások átlagosan nagyobb mértékű forgalomcsökkenésre számítanak (az egyéni vállalkozók 26, a 2–9 fős cégek 19, a 10–49 fősek 21 százalékosra), mint a közép- (13 százalék) és nagyvállalatok (átlagosan 16 százalékosra). Emellett a vállalatok 62 százaléka számít arra, hogy *csökkenni fog a nyereségsége* az energiaárak növekedése miatt, 65 százaléka pedig arra, hogy az üzemanyagárak miatt.

A vállalatok által szükségesnek tartott kormányzati intézkedések

A megkérdezett vállalkozások 78 százaléka tart indokoltnak valamilyen *kormányzati beavatkozást* az elmúlt időszakban tapasztalható energia- és üzemanyagár-növekedés miatt.⁶⁸ A válaszadó cégek többsége (67 százalék) az energiát és az üzemanyagot terhelő adók mérséklését tartaná indokoltnak. 43 százalékuk a hatósági árak alkalmazását támogatná, 28 százalékuk a cégeknek juttatott közvetlen anyagi támogatást, 25 százalékuk az árakba beépített ártámogatást javasolná.

Ha a javasolt támogatási formákat vállalatméret szerint elemezzük, akkor megállapítható, hogy a vállalatmérettel nő az ártámogatást indokoltnak tartó vállalkozások száma. Az egyéni vállalkozók 19 százaléka, a 2–9 fős cégek 21 százaléka, a 10–49 fős cégek 32 százaléka javasolná az ártámogatás bevezetését, míg a nagyvállalatok 51 százaléka tartaná indokoltnak ezt a megoldást. Emellett az energiát és üzemanyagot terhelő adók mérséklését a szállító-raktározó vállalatok (75 százalék), az építőipari (74 százalék) és a szolgáltató (70 százalék) tevékenységet folytató vállalkozások tartják a legnagyobb arányban szükségesnek.

Az energia- és az üzemanyagárak emelkedésével párhuzamosan joggal merül fel bennünk a kérdés, vajon ez a tendencia hogyan érinti a megújuló energiaforrások használata iránti vállalati nyitottságot?

A vállalati felmérések alapján megállapítható, hogy a vállalkozások 18 százaléka szívesen jelenleg is valamilyen megújuló energiaforrást (többnyire napenergiát). Mindazonáltal az is látható, hogy a vállalatok 61 százaléka szerint az energia- és üzemanyagár-emelkedés ösztönzi a megújuló energiaforrások használatát. Két fontos tanulság, hogy akik nem érzik magukat ösztönözve a megújuló energiaforrások használatára, leginkább az új technológia bevezetési költségét vélik a legnagyobb akadálnak (33 százalék). Emellett felmerült a cég működésére gyakorolt elhanyagolható hatás és a hosszú megtérülési idő is. Azon vállalkozásokat, amelyeket súlyosabban érint a villamosenergia-, a földgáz- vagy az üzemanyagárak növekedése, nagyobb arányban tartják fontosnak a megújuló energiaforrások részarányának növelését, illetve az energiakorszerűsítési lépések bevezetését.

Mindezt hatékonyan szolgálják a legutóbbi árszabályozási intézkedések, amelyekről részletesebben Nagy Márton ír e könyv III. fejezetében.

Mindebből az következik, hogy az ösztönző állam fiskális és monetáris politika – tehát a két fő gazdaságpolitikai ág – tekintetében meghozott inflációellenes lépései az egyensúly és az ösztönzés világában nagy jelentőségűek. Hangsúlyozzuk, hogy a koronavírus-járvány okozta krízisből való kilábalás és a helyreállítással járó pénzköltés, továbbá a globalizációval járó mellékhatások és a technológiai átállás is mindenütt inflációnövelő hatású.⁶⁹

⁶⁸ MKIK GVI (2022b) i. m.

⁶⁹ Egyetértünk Kovács Árpád megállapításával, miszerint – különösen az őszi időszakban – a hazai infláció alakulására jelentős hatást fejtett ki a nemzetközi környezet. Itt megjegyezzük, hogy az MNB számításai szerint e külső tényezők általi hatás 80 százalékban mérhető, míg a hazai tényezők hatása 20 százalékot tett ki. Jelenleg az tapasztalható, hogy a hazai tényezők aránya megnőtt az utóbbi hónapokban. Lásd részletesen:

Ezzel összhangban azonban az ösztönző magyar állammodell egyik legnagyobb kihívását éppen az jelenti napjainkban, hogy az állam megtalálja a leoptimálisabb módját annak, hogy – átmenetileg – akár markáns piaci beavatkozásokkal is, de kordában tartott legyen az áremelkedési folyamat, és a meghozott döntésekkel, valamint intézkedésekkel rendszeresen támogassa a hazai gazdaság normalizációs folyamatát. Hozzáteszük, hogy a sikeres gazdasági újraindulás és a magyar nemzetgazdaság, a hazai vállalatok prosperitásának kulcsa – fő irányként – a jövőben is az állam és a piac közötti összhang megőrzése lesz.

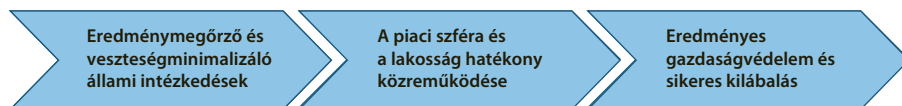
Jól mutatják a vállalati felmérések⁷⁰ eredményei, hogy az ösztönző magyar állami szemlélet és gyakorlat még az elhúzódó koronavírus-válság körülményei között is sikeresnek bizonyult, hiszen a vállalatok elsősorban többsége pozitívnak ítélte a tett intézkedések gazdasági környezetre gyakorolt hatását. Idetartoznak: a járványügyi korlátozások feloldása (90 százalék), a Széchenyi Kártya Program krízishitel termékei (69 százalék), a jelenléti oktatás bevezetése és a home office visszaszorulása (68 százalék), a gazdaságpolitikai intézkedések pozitív hatásai (60 százalék).

A kutatásunk vezérgondolatát jelentő ösztönző, kooperatív magyar állammodell válságkezelési eredményeit – a három fő gazdasági szereplő (állam, vállalatok, háztartások) között lehetséges szinergia létrejöttének fontos kiinduló pillérét – az állam és a piac közötti összhang megőrzésében és erősítésében látjuk, amit a következő alfejezetben részletesen elemzünk.

Ösztönző állam és válságkezelés

Az ösztönző állam mint hatékony válságkezelő

A 2020-as koronavírus-válságból való kilábalási időszak kulcsfontosságú kérdése elsősorban az élet- és egészségvédelem, másodsorban a magyar gazdaság – egy évtized alatt felépített – erős fundamentumainak megőrzése és ezáltal a gazdaság újra fenntartható növekedési pályára állítása. Az ösztönző magyar állammodellben az állam a válság idején megszorítások helyett olyan gazdaságösztönző intézkedésekre épít, amelyek vezérfonala a koronavírus-járvány időszakában arányos szigorúságú egészség- és életvédelmi intézkedések és a gazdasági eredmények megőrzése érdekében történő célzott ösztönzés (21. ábra).

21. ábra: Az állam és a piac összhangján alapuló válságkezelés folyamatábrája

Forrás: a szerzők szerkesztése

Kovács Árpád: *Gazdasági és költségvetési stabilitás, mint a fenntartható fejlődés kulcsa*. Válságkezelés és újraindítás című konferencia, Nyírbátor, 2022. február 4. és Magyar Nemzeti Bank (2021a) i. m.

⁷⁰ MKIK GVI (2021b) i. m.

Amennyiben az állam képes megteremteni a gazdaságvédelmi intézkedések elhúzódó koronavírus-járványból következő szociális, gazdasági, majd pénzügyi válsággá alakuló kedvezőtlen folyamatait ellensúlyozó optimális állami szerepvállaláson alapuló gazdaságpolitikai mixet, a koronavírus-válság második hullámát követő kilábalás támogatására és a veszteségek minimalizálására felhasználhatjuk a válságlehetőségeket. Domokos László szerint nem egyszerűen a járvány okozta válságot kell kezelni, hanem a járvány által felgyorsított változásokat kell jól menedzselni.⁷¹

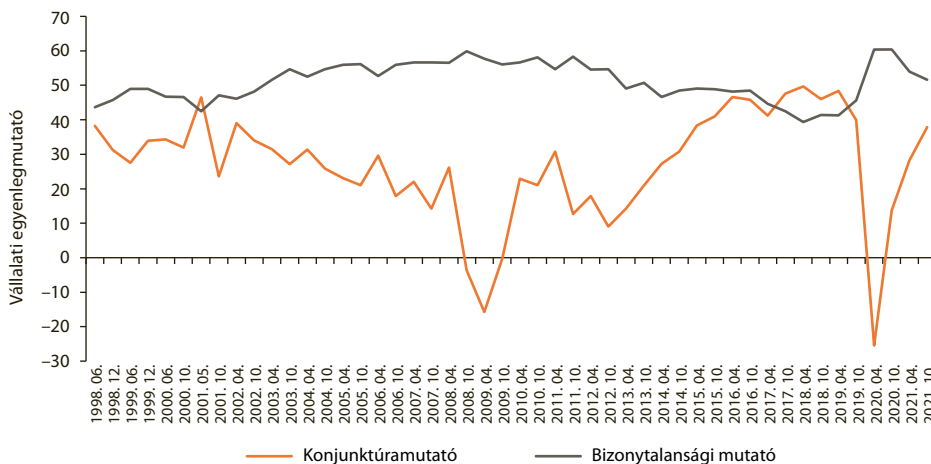
A 2020. évi globális koronavírus-járványból kibontakozó egészségügyi és gazdasági válság a 2008–2009. évi NPV által okozott gazdasági recesszió mértékét meghaladó negatív hatással járt (22. ábra). A 2020 előtti mintegy három év olyan kiemelkedő gazdaságtörténeti időszak volt, amely a kiszámíthatóság és stabilitás jegyében kivételesen kedvező üzleti környezetet teremtett a vállalkozások számára. A stabil üzleti környezetet a bizonytalansági mutató konjunktúramutatónál tartósan alacsonyabb szintje jól szemlélteti. A következő átmeneti időszak a tíz éve eredményes magyar modell próbatételének is tekinthető. A két mutató korábban nem tapasztalt elnyílása a helyzet újszerűségére mutatott rá 2020 tavaszán, amelyben a sikeres válságkezelés kulcsát az aktív, cselekvőképes, ösztönző és szabályozó⁷² állammodell jelentette. A konjunktúramutató 2020. áprilisban –18 pontos, historikusan negatív értéket mutatott, majd tartósan emelkedő trend mellett 2021 októberében 37 pontra erősödött, amely meghaladja a válság előtti (2019. októberi 26 pontos) szintet, és a magyar gazdaság kilátásainak javulását, a piaci szereplők javuló üzleti kilátásait, a magyar gazdaság erős helyreállási képességét tükrözi. Ezzel szemben a bizonytalansági mutató ugyan csökken, hiszen a 2020. októberi 52 pontos, historikusan magas értékről 2021. októberben 39 pontos értékre mérséklődött, azonban még nem süllyedt a válság előtti szintre. Mindez a tartósan javuló üzleti kilátások mellett is fennálló bizonytalanságra hívja fel a figyelmet.

Az üzleti környezettel és az árbevétellel kapcsolatos pozitív vállalati várakozások a vállalatvezetők bizakodását tükrözik. A vállalkozások több mint fele arról számolt be, hogy a 2021-es árbevétele magasabb, mint az előző évi, emellett a cégek negyedénél nem változott, illetve 15 százalékuk csökkenésről számolt be 2020-hoz képest. A 2022-es évre a vállalkozók összességében bizakodóan tekintenek: 55 százalékuk számít arra, hogy 2021-hez képest vállalkozásuk éves árbevétele nőni fog, 34 százalék szerint nem fog változni, és 11 százalék szerint csökkenni fog. Minél nagyobb egy vállalat, annál inkább tapasztalt 2021-ben árbevétel-növekedést, illetve számít erre 2022-ben. Legnagyobb arányban az ipari cégek árbevétele nőtt idén, amelyeket követnek a kereskedelem

⁷¹ Domokos László arra hívja fel a figyelmet, hogy a járvány után – kicsit vagy nagyon – minden másképpen lesz. A járvány gazdasági hatásainak kezelése során prioritást kell biztosítani azoknak az intézkedéseknek, amelyek a járvány által felgyorsított átalakulás során versenyképességet biztosítanak a magyar emberek és a magyar vállalkozások számára. Lásd Domokos (2020b) i. m.

⁷² A cselekvőképes, rugalmas, szabályozó állami szemlélet válságkezelésben betöltött szerepéről és eredményeiről Nagy Márton értekezik a következő (III.) fejezetben. E témakörben megjelent korábbi összegző elemzését lásd részletesen: Kiss Gergely: *Felértékelődött az állami szabályozás. Magyar Nemzet*, 2022. január 7.

területén tevékenykedő vállalatok, majd a szolgáltatási szektorban működők. Az építőipari vállalatoknál a legalacsonyabb azoknak a cégeknek az aránya, amelyeknek nőtt az árbevétele, de az építőiparban a vállalatok közel fele szerint 2021-ben az előző évhez képest nem változott az árbevétele. Mindemellett azok a vállalkozások, amelyek növekedésről számoltak be a 2021-es éves árbevételükben, átlagosan 23 százalékos növekedéssel kalkulálnak. A 2022-es évre vonatkozóan a növekedés átlagos mértéke a növekedést prognosztizáló vállalatok esetén 15 százalék.

22. ábra: A GVI konjunktúramutató és bizonytalansági mutató alakulása

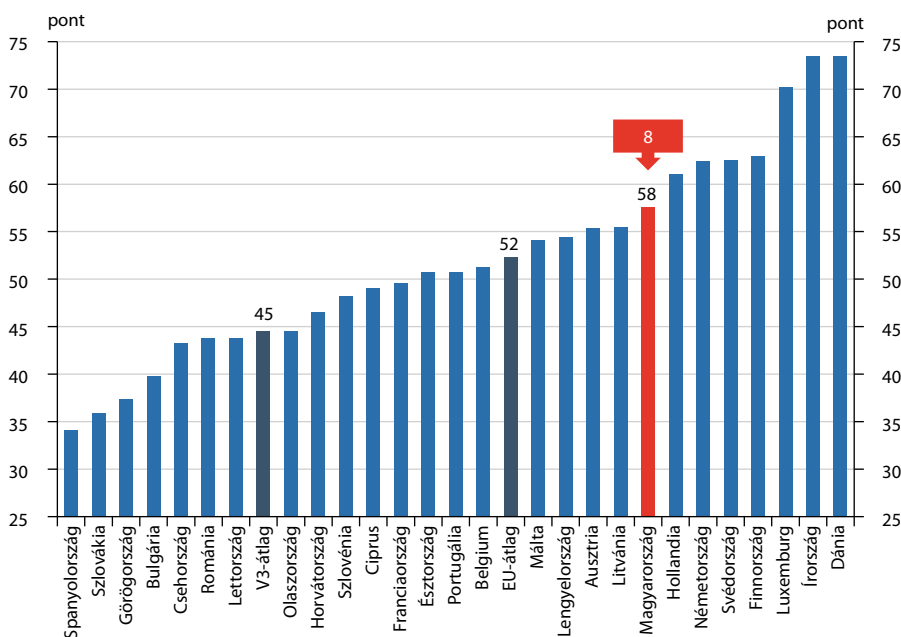
Forrás: MKIK GVI: *A GVI 2021. októberi negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei* (2022) alapján a szerzők szerkesztése

A kooperatív ösztönző magyar állammodell eddig hatékonynak bizonyult intézményrendszere és az egy évtizede épülő társadalmi bizalom talaján hazánk kihasználhatta a koronavírus-válságból való kilábalást követő lehetőségeit. Lovászy László az ösztönző magyar állammodellel összefüggésben kiemeli, hogy a magyar modellváltás egyértelműen a 2010-es kormányváltáshoz fűződik, amit 2011-ben egy új alkotmányozási folyamat is megerősített az Alaptörvény elfogadásával, amely az államszervezet működését is alapvetően befolyásolta, újradefiniálta. A hatékony államnak és államigazgatásnak sokszerű események menedzselésekor cselekvőképesnek kell lennie, amire jó példa az életeket mentő gyors vakcinabeszerezés.⁷³ Az új típusú, eddig ismeretlen természetű koronavírus-válságból következően megváltozott, új társadalmi-gazdasági feltételrendszert hatékony és okos állami szerepvállalással, valamint a gazdasági szereplők bizalomalapú együttműködésével előnyére fordíthatta a magyar gazdaság. Ennek első mérföldkővét a gazdaság erős fundamentumainak minél teljesebb megőrzése jelentette. Második mérföldkőként a növekedésfókuszú, teljesítményorientált és fenntarthatóságra törekvő

⁷³ Lovászy László Gábor: *Új sikerrecept egy bizonytalan világban. Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 4. 513–518.

magyar modell innovatív ösztönzőkön alapuló állami szemléletet tett szükségessé. Kiemeljük, hogy a cselekvőképes és megerősödött magyar állam a közigazgatás hatékony működésével krízisidőszakban is hozzájárult a társadalmi bizalom megszilárdulásához. Ennek köszönhetően az egyén partnerként tekint az államra, olyan entitásként, amelytől segítséget várhat a közös erőfeszítést igénylő nehézségek megoldásakor.⁷⁴

Innovatív kezdeményezésnek tekintjük a Magyar Nemzeti Bank által kifejlesztett Járványkezelési Versenyképességi Mutatót, amely lehetővé tette a nemzetközi járványkezelési válságstratégiák eredményességének több dimenzióban történő összehasonlítását és az EU-tagországok járványkezelésének versenyképesség-alapú értékelését.⁷⁵ A pandémia okozta kihívásokra való hazai reakciókat elemezve, a magyar járványkezelés – az EU- és a V3-országok átlagát érdemben meghaladva – 2021. decemberben a 8. leg-hatékonyabbnak bizonyult az Európai Unióban (23. ábra).

23. ábra: A Járványkezelési Versenyképességi Mutató eredményei (2021. december)

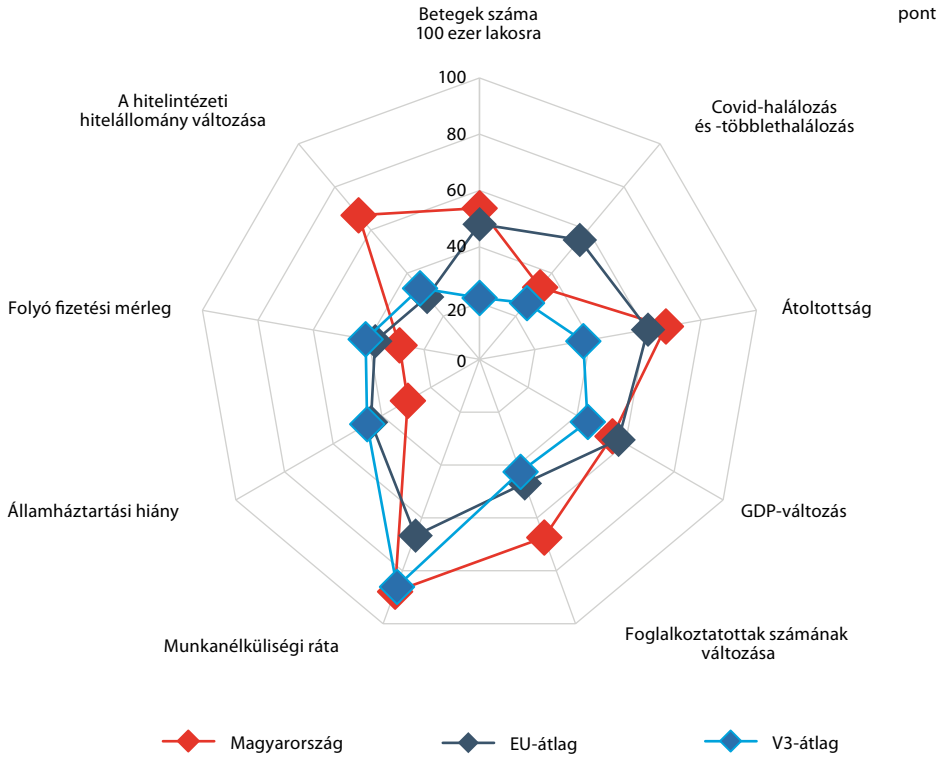
Megjegyzés: A Járványkezelési Versenyképességi Mutató a 24. ábrán mutatott 9 mutatóból készített index. A mutatók standardizálásának és aggregálásának módszertana megegyezik az MNB Versenyképességi Index összeállításánál elsőként alkalmazott saját fejlesztésű módszertannal; a 2021. december 21-én elérhető legfrissebb adatok alapján.

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2021e) i. m.

⁷⁴ Orbán Balázs: *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 2020. 173.

⁷⁵ Asztalos Péter – Baksay Gergely – Szalai Ákos: *Versenyképes járványkezelés – a számok a magyar modell sikerét bizonyítják*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020.

Az eredményes válságkezelés lehetővé tette, hogy hazánk relatív versenyképességi pozíciója erősödjön az Európai Unió belül a járvány első két évét követően, miközben a gazdasági és az egészségügyi áldozatok közötti egyensúlyt is sikerült megtalálnia (24. ábra).

24. ábra: A járványkezelés versenyképességét mérő legfontosabb mutatók (2021. december)

Megjegyzés: A magasabb érték kedvezőbb helyzetet jelent.

Forrás: Magyar Nemzeti Bank: *Versenyképességi jelentés* (2021e)

A következőkben azt tekintjük át részleteiben, hogy az állami intézkedések gyakorlati megvalósulása során milyen piaci és lakossági válaszok támogatták az elért gazdasági-társadalmi eredmények megőrzését. E kérdéskörben kiindulópontként elengedhetetlennek tartjuk a célszerűség-eredményesség Alaptörvény-alapú logikáját követni a piaci szereplők kooperációjának elemzése és egyúttal a gazdasági-társadalmi hatások megítélése során (10. táblázat).

10. táblázat: A koronavírus-válság kezelése az állam és a piac közötti összhang megőrzése mellett

Ösztönző állammodell Az állam és a piac közötti összhang az állami és a piaci és piaci koordináció egységében	
Állami intézkedések és céljuk	Piaci válaszok (eredmények)
Veszélyhelyzet kihirdetése – egészségvédelmi intézkedések, Operatív Törzs felállítása	Jogkövető és kooperáló piaci szereplők és lakosság
Gazdaságpolitikai ágak szintjén történő szabályozás a megváltozott gazdasági-társadalmi környezettel összhangban	Gazdasági szereplők bizalomalapú együttműködése
Költségvetési források és intézkedések a gazdaságvédelmi akcióterv¹ és a további intézkedések finanszírozására Teljes keretösszeg: 14 700 milliárd forint¹	
Hitelmoratórium	
2021. október 31-ig minden 2020 márciusat megelőzően létrejött szerződésre + 2022. június 30-ig további 8 hónap a rászoruló (nyugdíjas, gyermeket nevelő, közfoglalkoztatott, jelentősebb jövedelemcsökkenést elszenvedő) jogosultak számára	
Állami intézkedések és céljuk	Piaci válaszok (eredmények)
Munkaerőpiaci intézkedések: – ágazati adó- és járulékkedvezmények, – munkahelyvédelmi bértámogatás, – munkahelyteremtő bértámogatás, – ágazati bértámogatás, – K+F területen dolgozó magas képzettségűek bértámogatása, – vállalkozások munkaerő-támogatása program, – önfoglalkoztatók kompenzációs támogatása. Fő cél: – a munkaerőpiaci eredmények megőrzése. További kiemelt célok: – munkahelyek megőrzése, – munkahelyteremtés, – a kiemelt ágazatok védelme, – a munkáltatók adóterheinek csökkentése, – vállalati tevékenység folytonosságának megőrzése, illetve a szüneteltetés utáni gyors újraindulás. Vállalatok és háztartások finanszírozása: – hitelfizetési moratórium. További intézkedések: – kamattámogatások és garanciahitelk, – állami garanciaprogram, – állami tőkealapok. Foglalkoztatás- és családvédelmi intézkedések: – családpolitika miniszteri szintre emelése, – a 2021-ben levont személyi jövedelemadó visszatérítése a gyermeket nevelő adófizetők részére (2022 februárjában), – a 25 év alatti munkavállalók mentesítése a személyi jövedelemadó megfizetése alól (2022 januárjától), – Otthonfelújítási Program, – Babaváró hitelek, – csak, – 5 százalékos lakásáfa ismételt bevezetése, – a csokkal érintett lakásokra az 5 százalékos áfa is visszaigényelhető, – teljes illetékmentesség csokos ingatlanok vásárlása esetén, – 13. havi nyugdíj visszaépítésének felgyorsítása. Célok: – a demográfiai és családtámogatási eredmények megőrzése, – fiatalok lakáshoz jutásának támogatása, családtervezés és otthonteremtés kiszámíthatóság mentén történő támogatása, – munkajövedelem-alapú gyermekvállalás ösztönzése, – háztartási hitelezés és beruházási aktivitás támogatása.	Vállalati válaszok: – magyarán, megszakítás nélküli továbbfoglalkoztatás, – munkahelyteremtő és munkahelymegőrző támogatások igénybevétele, – magyarán, megszakítás nélküli továbbfoglalkoztatás, – elbocsátásokat követő gyors visszarendeződés. Pozitív hatás: – ágazati adó- és járulékkedvezmények: 200 ezer fő, – munkahelyvédelmi bértámogatás: 198 ezer fő, – ágazati bértámogatás: 166 ezer fő, – munkahelyteremtő bértámogatás: 39 ezer fő, – K+F-kedvezmény: 37 ezer fő, – vállalkozások munkaerő-támogatása program: 37 ezer fő, – önfoglalkoztatók kompenzációs támogatása: 85 ezer fő, – munkavállalói jövedelmek csökkenésének tompítása, – háztartások fogyasztási kiadásai kismértékben csökkentek. Háztartások válaszai: – összesen 1,6 millió lakossági ügyfél élt a fizetési moratórium lehetőségével legalább egy hitele tekintetében, ami mintegy 3500 milliárd forintnyi állománynak felelt meg. 2021 novemberétől azonban potenciálisan mintegy 460 milliárd forintnyi hitelállomány maradt a moratórium hatálya alatt, – nagyobb részvételi arány a magasabb kamattal rendelkező, általában rövidebb futamidejű, fedezetlen fogyasztási hitelek tekintetében, – a koronavírus-járvány ellenére a lakossági hitelállomány évi 15 százalékos ütemben bővül, – a babaváró hitelek indulása óta mintegy 1600 milliárd forint kihelyezése történt meg, ami 163 ezer háztartást érintett. Vállalatok válaszai: – a moratórium első szakaszában (2021. június 30-ig) mintegy 50 ezer vállalkozás vett részt a moratóriumban, 2021-től potenciálisan 16 ezer vállalkozás élhet a moratóriummal, – a kkv-k magasabb arányban élnek vele, – a moratórium 2021. június 30-ig 2200 milliárd forint törlesztőrészlet fizetése alól mentesítette a vállalkozásokat. Pozitív hatás: – az állami programok támogatják a hitelezési aktivitást, – a portfólióminőség hosszabb távú fenntartása a sérülékeny adósok átmeneti megsegítése útján.

Állami Számvevőszék – az ellenőrzések és a tanácsadói szerep felértékelődése, – komplex ellenőrzési környezet, – digitálisan elérhető jelentések, – digitálisan elérhető aktuális társadalmi-gazdasági hatásokra reagáló elemzések, – dinamikus ÁSZ-modellel a közpénzügyi helyzet folyamatos javítása, – a minőségi közpénzfelhasználás, fenntarthatóság ösztönzése hatékony állammenedzsmenttel.	Pozitív hatás: – az állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok felelős és takarékos gazdálkodása, – az integritás erősítése és a korrupciós kockázatok csökkentése, – zökkenőmentes és biztonságos működés, – széles körű tudásmegosztás, – ösztönző szabályozás ellenőrzésének korszerűsítése.
Nemzeti Adó- és Vámhivatal – adófizetési és bevallási határidők meghosszabbítása 2020. szeptember 30-ig, – áfa-visszatérítések felgyorsítása, – adóelőleg-fizetéssel kapcsolatos könnyítések, – 2021 második felétől a NAV minden cég számára elkészíti az áfabevallás tervezetét, – megbízható adózói minősítés megtartása, – veszélyeztetett ágazatok adózási könnyítése, – több mint másfél millió államigazgatási ügy intézése válik ingyenessé, – adóbírság felének törölhetősége, – járványhelyzet miatti mulasztások méltányolása. Cél: – gazdaságfelferítés eredményeinek megőrzése, – jogkövető adózói attitűd ösztönzése.	Vállalati válaszok: – jogkövető adózói magatartás. Pozitív hatás: – az áfarés 22 százalékról 8,4 százalékra csökkent 2010 és 2018 között, a javuló adómorál a koronavírus-járvány során is tompíthatta az adóbevételek visszaesését, – a korábbi 75 nap helyett akár 30 napra, az adózási előéletük alapján megbízható cégek esetén pedig 30 nap helyett 20 napra rövidült az áfa-visszatérítések kiutalásának időtartama, – jogkövető adózói magatartás további erősítése.

Jegybanki intézkedések a finanszírozási feltételek, a pénzügyi stabilitás és a gazdasági növekedés támogatása érdekében

Állami intézkedések és céljuk	Piaci válaszok (eredmények)
Jegybanki alapkamat-csökkentés További jegybanki intézkedések: – egyhetes devizaswaptender meghirdetése, – fedezeti kör bővítése nagyvállalati hitelekkel, – új fedezeti hiteleszköz 3 hónaptól 5 évig, – tartalékteljesítés szankciójának feloldása, – egyhetes betéti tender meghirdetése, – kamatfolyosó szimmetrikussá tétele, – Állampapír-vásárlási Program, – Jelzáloglevél-vásárlási Program, – Növekedési Hitelprogram Hajrá konstrukció, – Növekedési Kötvényprogram átalakítása, – preferenciális betét kedvezőbbé tétele, – alapkamat-csökkentés 0,9 százalékról 0,6 százalékra, – devizalikviditást nyújtó swapeszköz meghirdetése. Célok: – a hozamgörbe rövid oldalán pénzügyi és gazdasági folyamatok stabilitását biztosító kamatszint, – a gazdasági szereplők olcsó és kiszámítható finanszírozáshoz juttatása.	Vállalati válaszok (hitelpiaci forrásbevonás): Növekedési Hitelprogram Hajrá:^{III} – 3000 Mrd Ft hitelkihelyezés, – közel 41 ezer vállalkozás, – több mint 62 ezer hitelügylet. Vállalati válaszok (tőkepiaci forrásbevonás): Növekedési Kötvényprogram:^{IV} – kibocsátó vállalatok száma: 72, – kibocsátott kötvénysorozatok száma: 96, – kibocsátói forrásbevonás: 2500 Mrd Ft. Banki válaszok: – együttműködő bankrendszer. Pozitív hatás: – 8-9 százalékos vállalati hiteldinamika a válságidőszakban is, – jegybanki programok nagyarányú vállalati igénybevétele, – vállalati növekedési képesség támogatása, – bizalom erősítése.
Budapesti Értéktőzsde Célok, intézkedések és programok: – tőkepiac-fejlesztés, – tőkepiaci forrásbevonás ösztönzése, – hazai tőzsdei vállalatok válságtűrő képességének erősítése, – sikeres tőzsdei kibocsátások ösztönzése a kkv-k körében, – Xtend kkv-finanszírozási platform, – Xbond piac, – vállalati forrásbevonási lehetőségek bővítése.	Vállalati válaszok: – vállalatfejlesztés folytatása, – sikeres tőzsdei kkv-kibocsátások, – több mint 2500 Mrd Ft értékű vállalati kötvénykibocsátás az Xbond piacon, – 72 vállalati kibocsátás az Xtend piacon, Pozitív hatás: – hazai tőzsdei vállalatok erősebb válságtűrő képessége, – hazai tőzsdei vállalatok növekedési képességének támogatása, – szélesebb vállalati forrásbevonási lehetőségek, – zavartalan kereskedés.

Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mint az állami és piaci érdekek metszéspontja

Az állami és a piaci érdekek összekapcsolása: – a 2020-as koronavírus-járvány időszakának első országos vállalati felmérése (15 ezer vállalat) és további vállalati felmérések, – válságkonstrukciók kidolgozása a Széchenyi Kártya Program keretében, – Teljesítésigazoló Szakértői Szerv mint a vállalati vitarendezés prevenció eszközze, – Modern Vállalkozások Programja a digitális felkészültség támogatására, – vállalati szakmai tanácsadás. Célok: – vállalati felmérések a jobb célzottságú és eredményességű gazdaságvédelmi intézkedések érdekében, – vállalatok digitális felkészültségének támogatása, – vállalatok finanszírozásának javítása.	Vállalati válaszok: – tartósan aktív vállalati részvétel a kamarai programokban, – tartósan magas válaszadási hajlandóság a felmérések során, – 2276 Mrd Ft hitelkihelyezés a Széchenyi Kártya Program Újrarendelési hitelkonstrukciói keretében, – szakmai konzultáció. Modern Vállalkozások Programja: – 23 613 csatlakozott vállalkozás, – 15 681 digitálisan felkészült vállalkozás.
Tovább erősödő összhang az állam és a piac között Gyorsabb kilábalás	

Forrás: a szerzők szerkesztése

Megjegyzések: ^I A gazdaságvédelmi akcióterv és a további intézkedések teljes keretösszege a kormányzati bejelentések alapján a GDP 20 százalékát teszi ki. Lásd Magyarország Kormánya: *Magyarország Konvergencia Programja 2020–2024* (2020. április). ^{II} Lásd Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december). ^{III} 2021. decemberi adatok alapján, Magyar Nemzeti Bank. ^{IV} 2021. decemberi adatok alapján, Magyar Nemzeti Bank.

Az intézkedések és cselekvések részletes áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy a koronavírus-válság négy hullámában – a kialakult nehéz körülmények és nagy bizonytalanságok ellenére – eredményesen működött az állam, a piac és a lakosság együttműködése mind az életvédelem, mind a gazdaság területén.

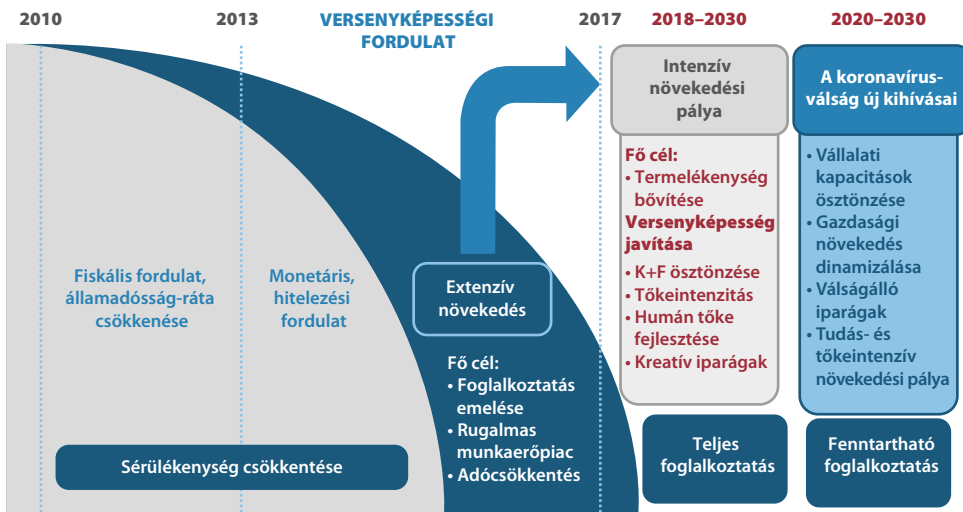
A fenti táblázat tartalmát illetően fontosnak tartjuk hangsúlyozni a koronavírus-válság előtti időszakban megkezdett, a nemzetgazdasági versenyképesség javítására tett kooperatív, együttműködésre építő stratégiai munka szerepét. A fentiek szerint kijelenthetjük, hogy e felelős állami gondolkodás a koronavírus-válság súlyossága ellenére sem veszített jelentőségéből, sőt felértékelte a korábban megkezdett átfogó gazdaságstratégiai kezdeményezéseket. Az egy évtizedes múltra visszatekintő magyar gazdasági modell egyes paramétereinek a válságidőszakhoz történő illesztése vált szükségessé, amely átalakítást egyrészt a hazai gazdasági szereplők (vállalatok és lakosság) együttműködő válasza igazolnak vissza, másrészt a különféle nemzetközi intézmények értékelő elemzései, valamint a külföldi hitelminősítők Magyarországgal kapcsolatos pozitív visszacsatolást jelentő lépései – erre egy korai jó példa a Moody’s Investors Service Hitelminősítő 2020. szeptemberi döntése, miszerint stabilról pozitívrá változtatta a magyar szuverén adóosztályzat kilátását.⁷⁶ Újabb példa, hogy egy évvel később, 2021 szeptemberében ismét felminősítette Magyarországot, majd 2022 januárjában a Fitch Ratings megerősítette.

⁷⁶ A Moody’s hitelminősítő indoklása szerint a magyar gazdaság jó teljesítményt produkált a hasonló osztályzatú országokhoz képest. A koronavírus negatívan hat a magyar gazdaságra is, ám mindez a magyar adósság helyzetét kevésbé befolyásolja. A Moody’s utolsó, 2018-as felminősítése óta a magyar kormány

sította hazánk adóosztályzatát, stabil kilátás mellett továbbra is befektetésre ajánlják hazánkat.⁷⁷ A Fitch Ratings ezzel elismeri a magyar válságkezelés eredményességét. 2021-ben a Standard and Poor's hitelminősítő szintén stabil kilátással erősítette meg a befektetésre ajánlott osztályzatot.

Megjegyzendő még, hogy a válságkezelés vonatkozásában is kielégíti a magyar gazdaság a Polányi Károly által megfogalmazott szempontok és tevékenységkoordináció-típusok elméleti-módszertani követelményeit. Kutatásaink megerősítik, hogy az állami és piaci koordináció egysége a válság négy hulláma idején a válságkezelés eredményeinek fontos pillérét jelentette.

A válságidőszakban az állam felelőssége arra is kiterjed, hogy a válságból való kilábalásra történő koncentráció mellett figyelmét ne kerülje el azoknak a fejlesztési irányoknak az elindítása, amelyek közép- és hosszú távon támogathatják a hazai gazdaság újból fenntartható és hosszú távú versenyképességet megalapozó növekedési pályára állítását. Visszatekintve a 2010-es évtized válságkezelési, konszolidációs, majd növekedési kihívásaira, különböző időszakok és kihívások azonosíthatók (25. ábra).

25. ábra: A 2010–2030 közötti növekedési időszakok főbb célkitűzései és kihívásai

Forrás: az MNB alapján, lásd: Magyar Nemzeti Bank: *Növekedési jelentés*. 2018, 57. és Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 57., a szerzők szerkesztése

további eredményeket ért el az államháztartás konszolidációjában, és a magyar gazdaságot az államadósság csökkenése mellett erős növekedés jellemezte.

⁷⁷ A Fitch Ratings elismeri a magyar gazdaság teljesítményét, dinamikus növekedést és további javuló egyensúlyi mutatókat várnak.

A sikeres költségvetési és gazdasági stabilizációt követő extenzív növekedés lehetőségeinek szűkülésével olyan tudás-, tőke- és termelékenységalapú (TTT) növekedési pályára állás válik szükségessé, amelynek fontos pillérét képezi az a versenyképességi fordulat, amely a tudás- és technológiaintenzív fejlődési szakasz új szintjét jelenti, tekintetbe véve a hosszú távú fenntarthatóság sokirányú követelményeit is. A rendelkezésre álló természeti erőforrások és az emberi munkaerő végességéből kiindulva, a folyamatos, tehát fenntartható gazdasági növekedés csak ezen erőforrások hatékonyabb kihasználásából, tehát az innovációból fakadhat.⁷⁸

A Magyar Nemzeti Bank kiemelt figyelemmel kíséri a hazai gazdaság növekedési és versenyképességének alakulását, különös tekintettel az Európai Unió fejlett gazdaságaihoz történő felzárkózás szempontjából, és átfogó versenyképességi kutatásai több publikált jelentésben napvilágot láttak.⁷⁹ A 2020. évi versenyképességi helyzetünket felmérő jegybanki jelentés szerint Magyarország innovációs teljesítménye az EU-átlagtól elmarad, ám a régiós átlagnak megfelelő szintű. A GDP-arányos K+F-kiadás Magyarországon 2008 és 2018 között kevesebb mint 1 százalékról 1,5 százalék fölé nőtt, 0,2 százalékponttal meghaladva a többi visegrádi ország átlagos teljesítményét, ami biztatónak mondható.⁸⁰ A kutatások alapján megállapítható, hogy a tudás- és technológiaintenzív iparágakba történő befektetés növelheti az innovációs kapacitást, ami a visegrádi országokhoz és az EU átlagához való közeledést is támogathatja. Emellett az évente bejegyzett szabadalmak számának alakulása is fontos visszajelzést ad, amely arra világít rá, hogy a magasabb K+F-ráfordítás hasznosulása alacsony, nem elég hatékony – itt is előrelépést jelenthet a tudásintenzív iparágak felé való célzott nyitás, amely a digitalizáció és a digitális technológiák fejlesztését is hatékonyan ösztönző lépés lehet.⁸¹

Megítélésünk szerint a tudás-, tőke- és termelékenységalapú (TTT) fenntartható növekedési pályára kerülést célzó állami szemléletnek leginkább az innovációvezérelt növekedési modell adhat keretet, amelyhez elengedhetetlen az az ösztönző állami szerepvállalás, amely a K+F-kiadások és a K+F-létszám növelésére törekszik.

Kutatásaink megerősítést adnak abban, hogy e tekintetben az *úrszektor* kiemelt jelentőségű, mivel az eddigi teljesítmény és a jövőben célul kitűzött ambiciózus tervek kulcsát is a magas képzettségű, kutatás-fejlesztés területén jártas szakemberek széles bázisa jelenti. Utalva arra is, hogy Magyarországon előtérbe került a korábban kevés figyelemre méltatott iparág védelme: a koronavírus-járvány első hullámában a pandémiás helyzet

⁷⁸ Matolcsy György álláspontja szerint olyan fejlődési modellre kell az országot állítani, amely elsősorban a minőségi tényezők javítására (intenzív) helyezi a hangsúlyt. Lásd részletesen: Matolcsy György: *A versenyképesség mint a fenntarthatóság meghatározó feltétele. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020c), 2. különszám. 11.

⁷⁹ Többek között a 2017. és 2020. évi *Versenyképességi jelentésben*; a 2019. évi *MNB Versenyképességi Program 330 pontban* című kiadványban; illetve az immár két alkalommal megjelent *Versenyképességi Tükör* című jegybanki kiadványban, amely a versenyképességi reformokban való előrehaladást méri.

⁸⁰ Mindazonáltal a hazai EU 2020-as célkitűzés 1,8 százalék, az uniós átlag pedig 2,1 százalék. Lásd részletesen: Magyar Nemzeti Bank: *Versenyképességi jelentés* (2020c).

⁸¹ Az e-megoldások: e-kereskedelem, e-közigazgatás, e-vállalatfejlesztési megoldások stb. mind újtechnológián alapuló megoldások.

gazdasági hatásainak csökkentését szolgáló gazdaságvédelmi akciótervben a jövő (húzó) iparágai között azonosították az űrszektor.⁸² Az egyes szakmai területeken ígéretes kezdeményezések és hazánk egyre aktívabb nemzetközi szerepvállalása a tudásalapú társadalom és a fenntartható fejlődés céljainak minél teljesebb hazai megvalósulását is támogatja, ami az Alaptörvény összefüggéseivel foglalható keretbe.

Az állammenedzsment egyik oldalról az okos és minőségi közpénzköltés elvárásainak teljesítésével, így az Alaptörvényből kiinduló közpénzköltés hármasszabályának betartásával (szabályszerűség-célszerűség-eredményesség), másik oldalról a mindennapi életünket egyre inkább meghatározó technológiai fejlődés lehetőségeinek fenntarthatóságorientált és válságállóságot középpontba helyező megközelítésével fókuszálhat az űrszektorra és tágabb értelemben a jövő iparágaira. Olyan új irányok állami ösztönzése kaphat nagyobb hangsúlyt, amelyek tovagyűrűző pozitív hatásai széles spektrumon azonosíthatók, illetve az állam és a magánszektor együttműködésén alapuló üzleti modellek jöhetnek létre. E gazdaságpolitikai megközelítéshez jól illeszkedik az űripar mint perspektivikus válságálló iparág kibontakozásának ösztönző állami támogatása. 2005 és 2017 között a szektor évente 6,7 százalékkal nőtt, ami majdnem a kétszerese a 3,5 százalékos világtágnak, miközben a 2007–2010 közötti pénzügyi válság időszakában is évről évre magasabb mint 3,5 százalékos növekedés jellemezte az űrszektor.⁸³ Itt felhívjuk a figyelmet a hazai űrszektor jellemzőire és elért eredményeire, amely az állami ráfordítások mértékéhez viszonyítva is figyelemre méltónak tekinthető, és ahol az állami szerepvállalásra rávilágító széles körű növekedési tartalékok azonosíthatók rövid, közép- és hosszú távon egyaránt.⁸⁴

Az űrszektor fejlesztésének céljai és a célok elérése érdekében szükséges cselekvési irányok (funkciók) alapján reális esély van arra, hogy a 2018 óta hazánkban megvalósult szerkezeti és az űrszektor fejlesztését célzó stratégiai szemléletváltás és a 2018-tól elért eredmények alapján Magyarország e téren is elinduljon az európai felzárkózás felé.⁸⁵ Az űripar hozzájárulhat, hogy a magyar nemzetgazdaságban nagyobb számban legyenek magas hozzáadott értéket előállítani képes vállalkozások.

⁸² Lásd a Magyar Kormány Gazdaságvédelmi Akcióterve 2020. április 7.

⁸³ Az European Investment Bank adatai alapján. Lásd: Alessandro de Concini – Jaroslav Toth: *The Future of the European Space Sector. How to Leverage Europe's Technological Leadership and Boost Investments for Space Ventures*. Luxembourg, European Investment Bank, 2019.

⁸⁴ A fentiekkel összhangban kiemelendő, hogy a műholdas rendszerek központi szerepet játszanak a koronavírus-járványra adott válaszlépésekben. A járvány elleni küzdelem meghatározó intézkedéseit közvetve és közvetlenül, szinte minden esetben műholdas adatok támogatják. Ferencz Orsolya: Az űrszektor gazdasági-társadalmi szerepe gazdaságtörténeti visszatekintésben és az állami szerepvállalás tükrében. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 225–248.

⁸⁵ A magyar űripar fejlesztési lehetőségeiről lásd részletesen: Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Kovács Árpád – Tóth Gergely: *A reziliens és innovatív űripar magyar fejlesztési lehetőségei. Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 1. 32–48.

Összegzés

A magyar gazdaságvédelmi akcióterv értéke 14 700 milliárd forintot tesz ki. Eredményes teljesülése nagyban függ attól, hogy a gazdasági szereplőkkel többéves múltra visszatekintő bizalomalapú együttműködés megőrizhető-e, illetve a kormány gazdaságösztönző intézkedései mennyiben eredményezik a gazdaság sikeres és fenntartható kilábalását.

A koronavírus-járvány és az abból következően kialakult válság állam általi „menedzselésének” fontos kritériuma lenne, hogy a W alakú válság pályáját továbbra is elkerüljük, illetve elérjük, hogy a V alakú válság elhúzódó módon – az esetleg ismétlődő további válsághullámok hatására –, a lehető legkisebb visszaesésekkel valósuljon meg. Az ezzel kapcsolatos bizonytalanság azonban rendkívül nagy és számos kockázati tényező által befolyásolt. Jóllehet a 2021. évi vakcinaoltási folyamatok hatására érezhetően csökkentek az ember egészségét és a gazdaság működését érintő kockázatok, a félelvenként megjelenő új vírusmutációk miatt a koronavírus-válságnak sem a mélységét, sem az időbeni lefutását nem tudjuk megítélni.

A járványügyi helyzet javulásával és a korlátozó intézkedések enyhítésével, valamint a munkahelyvédelmi és munkahelyteremtő intézkedésekkel a 2020–2021 években megkezdődött a gazdaság fokozatos újraindulása, annak jelentős eredményei tapasztalhatók, ugyanakkor új kihívások is mutatkoznak.

A makrogazdasági kereslet (háztartások fogyasztása, a végső fogyasztás és a bruttó állóeszköz-felhalmozás) 2020. második negyedévi nagyarányú visszaeséséből a kereslet 2021. harmadik negyedévére épült vissza, normalizálódott. A válság második hatásterületén, a pénzügyi piacokon – a költségvetési döntések és támogatások, valamint az MNB monetáris politikai intézkedéseinek eredményeként – a gazdaságvédelmi akcióterv megfelelő háttérrel biztosított az összehangolt egészségvédelem és a gazdaságtámogatás számára.

A kínálati oldalon 2021-ben elért kiemelkedő, 7,1 százalékos növekedési teljesítmény egyértelműen ígéretes a válságos helyzetből történő további sikeres újraindulási folyamat számára, amely egyben a magyar gazdaság felzárkózásához szükséges, az Európai Unió növekedési átlagát meghaladó, közel 2 százalékos hazai növekedési többletet is jelent. A GDP-volumen a keresletnél nagyobb 2020. második negyedévi visszaesés után szintén 2021 harmadik negyedévében haladta meg a 2019. évi színvonalat. E tekintetben azonban a mezőgazdaság jelentősen elmaradt az ipar, a szolgáltatások és az építőipar teljesítményétől. A válság kitörése után a 2021. évi vállalati működést jelentősen akadályozták a helyi, a rövidebb ellátási láncok, valamint a nemzetközi ellátási láncok megszakadása, illetve az azokkal kapcsolatos átláthatósági elvárások növekedése, továbbá a kapacitáskihasználtság – a válság hullámainak alakulásaitól függően – nagy ingadozása. A válság negyedik hatásterületén, a jövedelmek, a foglalkoztatottság és az infláció vonatkozásában a jövedelmek alakulását kedvezően befolyásolta a reálbérek magasabb színvonala, összhangban a munkaerőpiac bővülésével, amely újra elérte a teljes foglalkoztatottsághoz közeli helyzetet. Jóllehet még nem értük el a válság előtti 3,2 százalékos szintet, a munkanélküliségi ráta 4 százalék, az egyik legalacsonyabb az Európai Unióban. A bérek évek

óta tartó dinamikus növekedési üteme a válság kezdete után is fennmaradt, a vállalatok fokozatosan és rugalmasan alkalmazkodtak a kialakult gazdasági helyzethez. A minimálbér és a garantált bérminimum nagyarányú emelésének hatására 2022-ben várhatóan 1,1 százalékponttal lehet magasabb a háztartások fogyasztása.

A magyar gazdaság eme jelentős teljesítményei ígéretes alapot nyújtanak a válságból való teljes felépüléshez még akkor is, ha ehhez – átmenetileg – két kiemelkedően fontos egyensúlytalansággal, a velük kapcsolatos jelentős kockázatokkal indokolt számolni. Az egyik – a globális inflációs ciklussal is összhangban – a múlt év végén felgyorsult fogyasztói áremelkedés hazánkban – a novemberi és decemberi 7,4 százalék után –, 2021 egészében az infláció éves mértéke 5,1 százalék volt, amelyben a koronavírus-járvány különböző keresleti hatásai (az aggregált kereslet és összetételének változása, ennek kínálati hatásai) mellett a kínálati hatások, különösen az energiahordozók és a nyersanyagok árainak emelkedése játszott meghatározó szerepet. A járvány hatásainak kifutásával, a külső inflációs hatások fokozatos mérséklődésével és a jegybanki lépések proaktív eredményeként várható az infláció csökkenése ez év második felétől. A másik egyensúlyi kihívást a válságkezelés érdekében hozott intézkedések nyomán a magas költségvetési hiány és az államadósság emelkedése jelenti. E hiányok csökkentése a tartós gazdasági növekedéssel és a fiskális élénkítés fokozatos mérséklésével érhető el.

E két egyensúlytalanság leküzdésének feladatából, de a gazdasági felépülés többi fontos területének a szükséges ösztönzéséből adódóan is az állam továbbra sem hagyhatja figyelmen kívül az állam és a piac közötti összhang megőrzését és további erősítését, amelynek három legfőbb eszköze a gazdasági szereplők bizalomalapú együttműködése (társadalmi bizalom), a célzott és hatékony gazdaságösztönzés, valamint a hatékony intézményrendszer, amely szemléletmód gazdasági-társadalmi eredményességét növelheti a jövő iparágai és technológiai felé történő állami nyitottság és sokoldalú stratégiai gondolkodás is. A gazdasági bizonytalansági mutató növekedésének megállítása és ellaposítása, valamint az ország gazdasági teljesítőképességének a helyreállítása mint általános cél továbbra is megmarad.

Felhasznált irodalom

- Ádám János – Berta Dávid – Lovas Zsolt – P. Kiss Gábor: A fiskális politika hatása a gazdasági teljesítményre. In Palotai Dániel – Virág Barnabás (szerk.): *Versenyképesség és növekedés*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2016. 573–617.
- Adams, Helen: What Lies Ahead for the Manufacturing & Supply Chain Sectors. *ManufacturingGlobal*, 2022. január 6. <https://bit.ly/3pnUWbs>
- Asztalos Péter – Baksay Gergely – Szalai Ákos: *Versenyképes járványkezelés – a számok a magyar modell sikerét bizonyítják*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020. <https://bit.ly/2MfV7F4>
- Báger Gusztáv: Az integritás mint az irányítás új szemlélete és eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 187–216.

- Báger Gusztáv – Cseh Tímea: Beruházási csúcsteljesítmény a magyar gazdaságban. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 1. 83–109. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_7
- Baldwin, Richard: Keeping the Lights On: Economic Medicine for a Medical Shock. *VoxEU.org*, 2020. március 13. <http://bit.ly/3ab03mT>
- Binder, Carola: Coronavirus Fears and Macroeconomic Expectations. *Review of Economics and Statistics*, 102. (2020), 4. 721–730. https://doi.org/10.1162/rest_a_00931
- Brodeur, Abel – David M. Gray – Anik Islam – Suraiya Jabeen Bhuiyan: A Literature Review of the Economics of COVID-19. *IZA Discussion Papers*, (2020), 13411. <https://bit.ly/3ag5UHK>
- Carlsson-Szlezak, Philipp – Martin Reeves – Paul Swartz: Understanding the Economic Shock of Coronavirus. *Harvard Business Review*, 2020. március 27. <http://bit.ly/3t6c4mc>
- Carlsson-Szlezak, Philip – Martin Reeves – Paul Swartz: What Coronavirus Could Mean for the Global Economy. *Harvard Business Review*, 2020. március 3. <http://bit.ly/39qFLX9>
- Concini, Alessandro de – Jaroslav Toth: *The Future of the European Space Sector. How to Leverage Europe's Technological Leadership and Boost Investments for Space Ventures*. Luxembourg, European Investment Bank, 2019. www.eib.org/attachments/thematic/future_of_european_space_sector_en.pdf
- Domokos László: *Tájékoztató az Állami Számvevőszék 2019. évi szakmai tevékenységéről és beszámoló az intézmény működéséről az Országgyűlés részére*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020a. <https://bit.ly/3ci7QIt>
- Domokos László: *Válság- vagy változásmenedzsment?* (58. Közgazdász-vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Budapest, Állami Számvevőszék, 2020b. <https://bit.ly/3pvHtMz>
- Domokos László – Pulay Gyula: Fenntartható költségvetés és a költségvetésben megjelenő fenntarthatóság. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 25–56. <https://bit.ly/3vpNlWu>
- Ferencz Orsolya: Az űrszektor gazdasági-társadalmi szerepe gazdaságtörténeti visszatekintésben és az állami szerepvállalás tükrében. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 225–248.
- Galea-Pace, Sean: SAP: Focusing on supply chain resiliency. *Manufacturing*, 2020. október 7. <http://bit.ly/3t6cAAE>
- Hardi Zsuzsanna – Szapáry György: *Koronavírus járvány és a szekuláris stagnálás*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020. <https://bit.ly/3iUft2J>
- Kiss Gergely: Felértékelődött az állami szabályozás. *Magyar Nemzet*, 2022. január 7. <https://bit.ly/3trY3QT>
- Kolozsi Pál Péter – Horváth Gábor: Mennyit ér a likviditás? A magyar bankrendszer likviditáskeresleti függvényének becslése. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020), 2. 113–139. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2020.2.113>
- Kovács Árpád: *Válság... no de mekkora és meddig? A magyar gazdaság és államháztartás kilátásai 2020-ban és utána*. (Soproni Pénzügyi Napok, 2020. október 1–2.) Sopron, Soproni Egyetem, 2020.
- Kovács Árpád: Felelős gazdálkodás – Az egyensúlyra törekvő monetáris és fiskális politika sikere Magyarországon. In Mernyei Ákos – Orbán Balázs: *Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium, 2021. 479–498.
- Kovács Árpád: *Gazdasági és költségvetési stabilitás, mint a fenntartható fejlődés kulcsa. Válságkezelés és újraindítás. Gazdasági, pénzügyi és biztonsági kihívások a COVID-19 közben/után* című konferencia, Nyírbátor, 2022. február 4.

- KSH: *Magyarország 2019*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2020. <https://bit.ly/2M4kAS9>
- KSH: *Gyorstájékoztató. Munkanélküliség, 2021. november* (2022a. január 5.). <https://bit.ly/33ZmpbT>
- KSH: *Magyarország, 2021. I–III. negyedév* (2022b). <https://bit.ly/35xEz2>
- Lovász László Gábor: Új sikerrecept egy bizonytalan világban. *Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 4. 513–518. <https://bit.ly/3M1uPAr>
- Matolcsy György: *Magyar Modell 2.0*. (57. Közgazdász-vándorgyűlés, Nyíregyháza, 2019. szeptember 5.) Magyar Nemzeti Bank, 2019. <https://bit.ly/3iSKPXD>
- Matolcsy György: Fejlesztő állam és bővülő piac. *Növekedés.hu*, 2020a. július 13. <http://bit.ly/39qjoRK>
- Matolcsy György: *Milyen évtizedben hajózunk? 2020–2030*. (Közgazdász Vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Magyar Nemzeti Bank, 2020b. <https://bit.ly/2YqlesW>
- Matolcsy György: A versenyképesség mint a fenntarthatóság meghatározó feltétele. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020c), 2. különszám. 7–24. <https://bit.ly/3I4urPn>
- Magyar Nemzeti Bank: *Növekedési jelentés* (2018). <https://bit.ly/3qZ29Nh>
- Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2020b. szeptember). <https://bit.ly/3t5ZuDd>
- Magyar Nemzeti Bank: *Versenyképességi jelentés* (2020c). <https://bit.ly/3r5TYPv>
- Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2021a. december). <https://bit.ly/3tbRstk>
- Magyar Nemzeti Bank: *Féléves jelentés* (2021b). <https://bit.ly/3pnUHwG>
- Magyar Nemzeti Bank: *Éves jelentés 2020* (2021c). <https://bit.ly/3hqXfGg>
- Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2021d. március). <https://bit.ly/3pii0YR>
- Magyar Nemzeti Bank: *Versenyképességi jelentés* (2021e). www.mnb.hu/letoltes/versenyke-pesse-gi-jelente-s-hun-2021-1018.pdf
- Magyarország Kormánya: *Magyarország konvergencia programja 2020–2024* (2020. április). <https://bit.ly/3JSG50i>
- MKIK GVI: *A hazai vállalkozások koronavírus gazdasági hatásaival kapcsolatos percepciói*. *Gyorselemzés*, 2020. 03. 24. (2020a). <https://bit.ly/3teXQQ2>
- MKIK GVI: *A koronavírus-járvány gazdasági hatásai a magyarországi vállalkozások körében – kapacitáskihasználtság, likviditás, létszámváltozások, bérváltozások és értékesítési árak* (2020b). <https://bit.ly/3opjCgk>
- MKIK GVI: *A GVI 2020. júliusi negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei* (2020c). <https://bit.ly/39oCk3c>
- MKIK GVI: *A GVI 2021. októberi negyedéves konjunktúrafelvételének eredményei*. (2021a). <https://bit.ly/3pninkW>
- MKIK GVI: *Kapacitáskihasználtság, a koronavírus-járvány okozta nehézségek, és a gazdasági helyzetre vonatkozó percepciók* (2021b). <https://bit.ly/3Ir7C8L>
- MKIK GVI: *A hazai vállalkozások pénzügyi helyzetének percepciója és a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak mérséklését célzó állami intézkedésekben való részesedés 2021 áprilisában* (2021c). <https://bit.ly/3KcaTeL>
- MKIK GVI: *A minimálbér és a garantált bérminimum emelésére adott vállalati válaszok, árbevételrel és az értékesítési árakkal kapcsolatos várakozások 2021 októberében* (2022a). <https://bit.ly/3heQpn1>
- MKIK GVI: *Az energia- és üzemanyagárak emelkedésének hatásai a hazai vállalkozásokra* (2022b). <https://bit.ly/3JZfVsV>

- Nagy Tamás – Virág Barnabás: *Minden eddigi számításnál kedvezőbb lehet a moratórium meghosszabbításának hatása*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020. <https://bit.ly/3pvVkCK>
- OECD: *OECD Economic Outlook* (2021. december). <https://doi.org/10.1787/66c5ac2c-en>
- Orbán Balázs: *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 2020.
- Orbán Viktor: Ajánlás. In Mernyei Ákos – Orbán Balázs (szerk.): *Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről*. Budapest, MCC, 2020. 8–9.
- Parragh Bianka: Monetáris hitviták. A megváltozott jegybanki szerepfelfogás eredményei. *Pénzügyi Szemle*, 62. (2017), 2. 234–250. <https://bit.ly/3crtm78>
- Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.
- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.
- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Kovács Árpád – Tóth Gergely: A reziliens és innovatív úripar magyar fejlesztési lehetőségei. *Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 1. 32–48. <https://bit.ly/3M4OI9R>
- Parragh Bianka – Végh Richárd: Megújuló állam – megújuló tőkepiac. *Polgári Szemle*, 14. (2018), 4–6. 48–78. <https://doi.org/10.24307/psz.2018.1205>
- Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december). <https://bit.ly/3In0zho>
- Pulay Gyula – Lajó Adrienn – Jakovác Katalin – Dávid Gábor: *Járványhelyzet és munkaerőpiac. A járványhelyzettel összefüggő gazdaságvédelmi akcióterv munkaerőpiacra gyakorolt hatásai*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020. <https://bit.ly/3cktdJC>
- Tóth Gergely: Bérvézérelt növekedés és fenntartható közpénzügyek. *Új Magyar Közigazgatás*, 10. (2017), különszám. 63–68. <https://bit.ly/2Mggypz>
- Varga Mihály: *Lehetőségek a válságban: járvány előtt és után*. (Közgazdász-vándorgyűlés, Budapest, 2020. szeptember 24–25.) Pénzügyminisztérium, 2020. <https://bit.ly/2MyZJG8>
- Watch: How Volkswagen is Charging an Electric Revolution in Its Supply Chain. *Automotive Logistics*, 2020. szeptember 28. <http://bit.ly/3r0CbJj>

Ajánlott irodalom

- KSH: *Magyarország, 2019* (2020). <https://bit.ly/2M4kAS9>
- Magyar Nemzeti Bank: *Inflációs jelentés* (2020a. március). <https://bit.ly/3iSLbXr>
- MKIK GVI: *Romló üzleti helyzet, recessziós várakozások. MKIK GVI 2020. áprilisi vállalati konjunktúra felvételének eredményei* (2020d). <https://bit.ly/3pvPgtG>

Nagy Márton

III. fejezet

Az aktív szabályozói állam a Covid-19 okozta gazdasági válságkezelés és a kilábalás során

Bevezetés

Magyarországon az állam szabályozói szerepköre jelentősen felértékelődött a koronavírus-járvány okozta veszélyhelyzet alatt. A rendkívüli kormányzati intézkedések egyaránt szolgáltak egészségügyi, társadalmi és nem utolsósorban nemzetgazdasági érdekeket. A korábbi gazdasági válságok természetétől alapjaiban eltérő egészségügyi és gazdasági veszélyhelyzet állami szintű kezelése rugalmas, gyors, hatásos és sok esetben unortodox megoldásokat követelt. Ebben a fejezetben a 2020-as és 2021-es évben Magyarország kormánya által hozott, legszélesebb társadalmi köröket érintő állami szabályozások indokoltságát, társadalmi és gazdasági hatásait kívánom bemutatni a teljesség igénye nélkül.

A 2019-ben megjelent *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok* című könyv, a 2020-ban megjelent *Az ösztönző állam válságkezelése I.* című könyv, illetve a 2022 elején készült jelen kötet megjelenései között rövid idő telt el, mégis egészen eltérő gazdasági helyzet állt fenn az írásukkor.¹ Még 2019-ben, a koronavírus-járvány előtt az állami intézkedések egyik fókuszában a vállalati szektor hatékonyságának a növelése állt, miközben a munkanélküliségi ráta historikusan alacsony szinten volt. Alig egy évvel később, 2020-ban egy megváltozott, kihívásokkal teli időszakban már a munkahelyek megvédése volt az egyik fő célja az államnak. 2022-ben, a válságból való kilábalás idején – többek között a fejezetben is részletesen bemutatott gazdaságvédelmi intézkedéseknek köszönhetően – már ismét arról beszélhetünk, hogy a rendszerváltás óta nem dolgoztak ennyien Magyarországon. Természetesen a munkaerőpiac mellett más területeken is – például a hitelösztönzés vagy akár a monetáris politika – rövid időn belül érdemben megváltozott kihívásokkal szembesült az állam. Nem túlzás azt állítani, hogy a korábbi két kötetben is megjelenő állami ösztönző (és szabályozói) szerepre soha nem volt még nagyobb szükség, hiszen a részben globális eredetű kihívások csak hatékony állami beavatkozással orvosolhatók.

A társadalom egészségügyi és gazdasági érdekeit előtérbe helyezve a piaci folyamatok feletti irányítást minden felelősségteljes kormánynak legalább részben a kezébe kellett vennie a vírushelyzet alatt. A 2008-as gazdasági világválság egyik legfontosabb

¹ Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019; és Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

tanulása, hogy a piacoknak transzparens módon és szabályozottan érdemes működniük, hogy elkerülhetők lehessenek például az ingatlan- és devizahiteles válsághoz hasonló krízisek.² Ebből fakadóan, aki számára nem volt világos már a 2008-as gazdasági válságot követően, hogy a hatékony állami beavatkozás és szabályozás elengedhetetlen a modern gazdaságokban is, annak nyilvánvalóvá vált az egészségügyi és gazdasági válságot eredményező 2020-as évben, hogy bizony az állam megfelelő intézkedései jelentik a garanciát a negatív (gazdasági) hatások tompítására. A közgazdaság-elméleti indokoltsága az állami beavatkozásoknak abban rejlik, hogy a járvány gazdasági és egészségügyi értelemben is rendszerszintű bizonytalanságot okozott. A rendszerszintű bizonytalanság az információs aszimmetriák fennállása miatt bizony közgazdaságtani szempontból egyértelműen piaci kudarchoz vezet.³ A korábbi gazdasági válságokból levonható további következtetés, hogy az állami beavatkozás, ha nem kellő időben és megfelelő intenzitással történik, akkor akár az is előfordulhat, hogy teljesen eredménytelen lesz, ami egyet jelent azzal, hogy jelentősen nagyobb társadalmi költséget okoz. Az állami funkciók nagyobb szerepvállalása tehát mind elméleti, mind pedig a múlt gyakorlati tanulságaiból fakadóan felértékelődött a járvány megfékezése és a gazdaság újraindítása érdekében.

Az állami szabályozás szempontjából rendkívül aktív volt a 2020-as és 2021-es év Magyarországon. Pozitív joggazdaságtani vizsgálat szempontjából, vagyis a racionális emberek döntéseinek befolyásolása szempontjából érdemes vizsgálni a két év alatt megszületett rengeteg jogszabályt, intézkedéscsomagokat. Jelen cikkben egy rövid makrogazdasági áttekintést követően összefoglalom, hogy az állam a koronavírus megjelenésétől kezdődő két évben milyen területeken volt aktív szabályozási szempontból, milyen rövid és hosszú távú hatásokat tudott ezáltal elérni, illetve ahol ez indokolt, rávilágítok arra, hogy milyen mértékben tudott hatni, illetve várhatóan milyen hatása lehet az elkövetkező időszakban az egyes gazdasági szereplők és társadalmi rétegek viselkedésére az adott állami szabályozás.

Az aktív és hatékony szabályozás megvalósulásához elengedhetetlen volt, hogy 2020. március 11-én a kormány az Alaptörvény 53. cikk (1) bekezdésében meghatározott hatáskörében az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki. Ilyen, az egész magyar jogrendszert, társadalmat és gazdasági környezetet érintő intézkedésre korábban nem volt példa. Az alkotmányos felhatalmazás útján a kormány által megalkotott rendeletek a jogrendszer szinte minden ágában gyors beavatkozásra adnak lehetőséget. Jelen cikk írásakor is él a veszélyhelyzet, legutóbb 2021 decemberében az Országgyűlés 2022. június 1-jéig hosszabbította meg a kormány javaslatára.

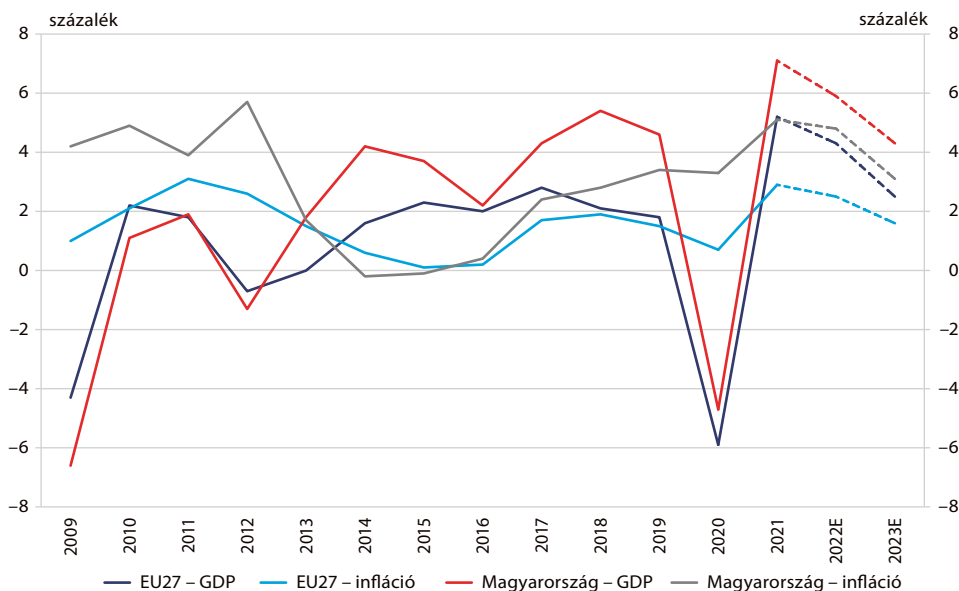
² Ben S. Bernanke: *The Courage to Act. A Memoir of a Crisis and Its Aftermath*. New York, W.W. Norton, 2015.

³ Francis M. Bator: The Anatomy of Market Failure. *The Quarterly Journal of Economics* London, 72. (1958), 3. 351–379.

Makrogazdasági áttekintés

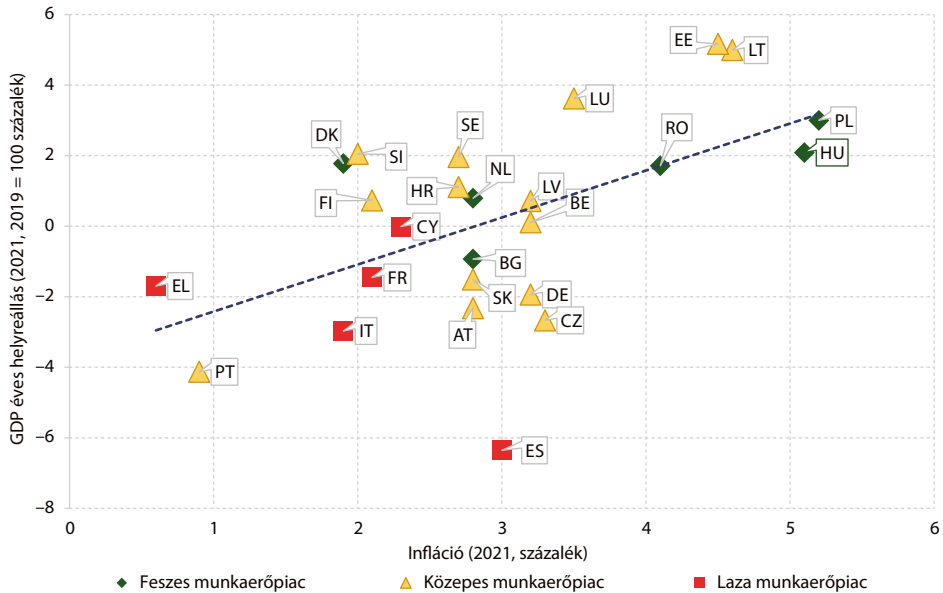
A koronavírus-járvány Magyarországot egy stabil gazdasági környezetben érte, a 2020 előtti 5-6 évben a gazdasági növekedés az Európai Unió átlaga fölött, 4-5 százalékos körül alakult, az infláció a jegybanki toleranciasávon (3+1 százalékon) belül volt, a foglalkoztatottság magas, a munkanélküliség pedig alacsony volt. Az államadósság és a költségvetési hiány az EU-s országok tekintetében a középmezőnybe tartozott. Emellett rendkívül fontos volt, hogy az elmúlt szűk egy évtizedben a növekedés az egyensúly fenntartása mellett valósult meg, ami folyamatosan mérséklődő államadósságot és stabilan alacsony költségvetési hiányt eredményezett.

Az elmúlt évek stabil növekedése és rendezett költségvetési politikája eredményeként a korábbi válságoktól eltérően, 2019 végén jelentős mozgástér adódott a költségvetés tekintetében. Ez lehetőséget adott arra, hogy a járvány megfékezése és annak káros gazdasági hatásainak csillapítása érdekében az állam gyorsan és érdemben reagálni tudjon. A koronavírus-járvány első hullámának kitörését követően bejelentett, a járvány negatív gazdasági hatásait mérséklő mentőcsomag mérete a 2020-as évben elérte a GDP 28 százalékát. Ez a kiadás a gazdaságvédelmi alapból, a járvány elleni védekezési alapból és a költségvetésen kívüli, hitelkönnyítéseket, hitelösztönzéseket tartalmazó pénzügyi intézkedésekből tevődött össze.

1. ábra: A GDP volumenének és az infláció alakulása Magyarországon és az EU átlagában (2009–2023E)
 Forrás: KSH (Statinfo Gazdaságstatisztika, Gazdasági számlák, GDP-termelés, éves), Eurostat: *GDP and main components (output, expenditure and income), (nama_10_gdp)* (2021a) és 2022–2023 előrejelzés a Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december) alapján

A GDP a koronavírus-járvány következtében 4,7 százalékkal esett vissza 2020-ban, vagyis az EU-ban tapasztalt 5,9 százalékos mérséklődésnél kisebb visszaesés volt hazánkban. A 2021-es év 7,1 százalékos éves hazai gazdasági növekedése közel 2 százalékponttal haladta meg az EU 5,2 százalékos átlagát, ami egyrészt az alacsony bázisnak, másrészt a megfelelő intézkedések miatti gyors helyreállásnak köszönhető. Az elkövetkező években a piaci várakozások szerint a magyar gazdasági növekedés a válság előtti szint közelébe térhet vissza, és 4-5 százalék körül alakulhat.

2. ábra: Az infláció és a gazdasági helyreállítás kapcsolata az EU-országokban

Forrás: az Eurostat (2021a) i. m.; Eurostat: *Harmonised index of consumer prices – monthly data, (ei_cphi_m)* (2021b); Eurostat: *Unemployment rates by sex, age and citizenship, (lfsq_urgan)* (2021c) adatai alapján a szerző szerkesztése

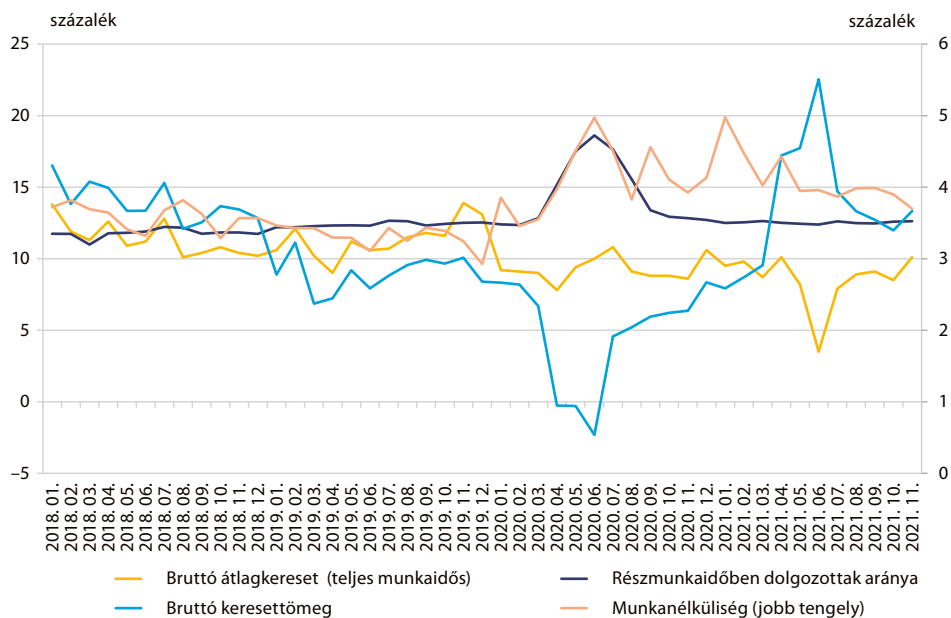
2021 harmadik negyedében a szezonálisan és naptárhatással igazított adatok alapján Magyarország kibocsátási szintje elérte a koronavírus megjelenése előtti utolsó negyedében (2019 Q4) tapasztalt egy negyedévi szintet. A gyors gazdasági helyreállítás magas foglalkoztatottság és alacsony munkanélküliség fenntartása mellett tudott megvalósulni.

A gyors gazdasági helyreállásnak – párosulva egy feszes munkaerőpiaccal – az ára az infláció emelkedése lett. Egy empirikus közgazdasági összefüggés a módosított Phillips-görbe, amely az alacsony munkanélküliség szintjét az infláció növekedésével köti össze. Egy másik, legalább ennyire fontos közgazdasági tétel Okun törvénye, amely a kibocsátás és a munkanélküliség között fennálló ellentétes irányú kapcsolatot igazolja.⁴

⁴ Martin F. J. Prachowny: Okun's Law: *Theoretical Foundations and Revised Estimates*. *The Review of Economics and Statistics*, 75. (1993), 2. 331–336.

E kettő következményeként a munkanélküliség csökkenése és a gazdaság együttes növekedése törvényszerűen az infláció megugrásával jár együtt. Figyelembe véve az európai uniós országok 2021-es munkanélküliségi rátáját, a 2020-as ledolgozott munkaórák számának és az átlagbéreknek a változását, feszes, közepes és laza jelzőkkel látjuk el azoknak a munkaerőpiacait, így a módosított Phillips-görbe összefüggését is igazolhatjuk.

Az EU-s országok éves GDP-jének helyreállása feszes munkaerőpiac fenntartása mellett és a várható inflációs szintjük között a fenti kapcsolathármaszt azonosíthatjuk. Az elmúlt időszakban a kelet-közép-európai régióban – különösen Magyarországon és Lengyelországban – a jegybanki cél feletti inflációt többek között ez is magyarázza.

3. ábra: A bruttó átlagkereset, a keresettömeg éves növekedési üteme, a részmunkaidősök aránya, illetve a munkanélküliség alakulása (éves változás, százalék)

Megjegyzés: Az egészségügyi dolgozók egyszeri juttatásával korrigálva.

Forrás: KSH (Statinfo, Népszég- és társadalomstatisztika, Munkaerő, Keresetek)

A koronavírus-járvány és az abból következő válság egyik leginkább érintett területe a munkaerőpiac volt. Magyarországon a teljes munkaidős átlagkeresetek és a teljes keresettömeg éves növekedési üteme 2020 elejéig együtt mozgott, de a részmunkaidőben foglalkoztatottak arányának növekedése miatt a két mutató elvált egymástól. A 2020 tavaszán bevezetett munkahelyvédelmi intézkedések hatására átmenetileg jelentős növekedés volt megfigyelhető a részmunkaidőben dolgozók arányában, ami a korábbi 12 százalékos szintjéről 19 százalékra növekedett. 2021-ben a részmunkaidősök aránya 12-13 százalékra, vagyis a járvány előtti szintre mérséklődött vissza. A teljes munkaidős átlagkeresetek éves növekedési üteme a válság ellenére is magas, 8-10 százalékos

szinteken maradt (a 2021. nyári bázishatás okozta lassulástól eltekintve). 2020 tavasza előtt a munkanélküliségi ráta tartósan 4 százalékalatti szinten volt, ami a válság hatására 5 százalékgig emelkedett, de 2021 második felére már ismét visszatért a 4 százalékalatti szintekre. Emellett mindenképpen érdemes a foglalkoztatási adatokat röviden elemezni. A koronavírus-járvány miatt a foglalkoztatottság alakulásában drasztikus visszaesés következett be 2020 közepén, ugyanakkor Magyarországnak sikerült 2021 végére annyi munkahelyet teremteni, ahányat a vírus elpusztított. Ennek köszönhetően 2021 végére a foglalkoztatottak száma ismét 4,7 millió főre nőtt.

A Covid-19-járvány okozta gazdasági kihívások

Az egészségügyi ellátórendszer túlterhelésének elkerülése és a járvány terjedésének megfékezése érdekében az országok lezárták határaikat, és hol lelassították, hol pedig meg is állították a munkafolyamatokat. Ennek következtében az ellátási láncokban szakadások következtek be, amire az államnak többek között ellátásbiztonsági intézkedésekkel kellett reagálnia. Az ellátási láncok okozta zavarok jelentős része nem is a koronavírus-járvány megjelenésének évében, hanem 2021-ben jelentkezett. Az ellátási láncok zavarai többek között a nyersanyag- és energiaárak rendkívüli emelkedését vonták maguk után, amire az államnak mindenképpen reagálnia kellett.

A válság kitörésekor megszűnő munkahelyek, a kieső munkabérek a szociális háló újragondolását követelték meg. A rendszerszinten jellemző jövedelemkiesések miatt minél gyorsabb segítséget kellett nyújtani a háztartásoknak és a vállalatoknak egyaránt. Ebből fakadóan a munkahelyek védelmére és a tömeges elbocsátások elkerülésére ugyanúgy koncentrálnia kellett az államnak, mint a (sérült) vállalati szektor szükséges likviditásának biztosítására. A potenciális eszközök széles körűek voltak, és ahogy a következő fejezetben részletesen láthatjuk, Magyarország Kormánya aktívan nyúlt többek között az adópolitikai eszközök mellett a pénzüpi szabályozáshoz vagy akár a munkaerőpiaci szabályozáshoz is. Összességében kijelenthetjük, hogy a koronavírus-járvány gazdasági hatásai rendkívül széles körűek voltak, és ezen igen eltérő hatások megjelenésének időpontja, lefutási ideje és súlyossága is divergált. Egyes kihívások szinte azonnal jelentkeztek 2020 tavaszán az első igazolt Covid-19-esetek után, de számos kihívással jelenleg, 2022 elején is küzdenie kell a gazdaságnak. A következő alfejezetben bemutatom, hogy az egyes intézkedési területeken milyen jelentősebb súlyú beavatkozással, szabályozással lépett fel az állam ezen kihívások kezelése érdekében.

Egyes intézkedési területek

Habár az állami beavatkozási területek rendkívül széles körűek voltak, alapvetően a kiemelt intézkedéseket hét kategóriába sorolhatjuk: adópolitika, pénzüpi szabályozás,

ellátásbiztonság, árszabályozás, társadalmi járulékok és állami gondoskodás, munkahelyek védelme és állami beruházások szabályozása.

Adópolitika

A fiskális politika legfőbb eszközének tekinthető az adópolitika. Az adó jogszabályok megfelelő szabályozásával az állam a gazdasági szereplők jövedelmi helyzetére érdemben és gyorsan tud hatni, és a magyar kormány aktívan is élt ezzel az eszközzel a koronavírus-járvány okozta gazdasági visszaesés negatív hatásainak tompításakor, illetve a válságból való kilábalás megsegítésekor. Az alábbiakban a háztartások és vállalatok jövedelmi helyzetét befolyásoló legjelentősebb adózási intézkedéseket mutatom be.

Személyi jövedelemadó visszafizetése: 2022-ben minden gyermeket nevelő szülő visszakapja 2021-es szja-befizetését, legfeljebb 809 ezer forintig. Az intézkedésnek köszönhetően több mint 600 milliárd forintot kap vissza nagyjából 1,9 millió gyermeket nevelő dolgozó. Az összevont adóalapba tartozó jövedelmeken kívül az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás (ekho) szerint adózók és a kisadózó vállalkozások tételes adóját (kata) fizető személyek is jogosultak adó-visszatérítésre. Az intézkedés hozzájárul, hogy a koronavírus-járvány okozta gazdasági kilábalásból a magyar családok is részesüljenek. A várakozások szerint a 2022-es év első felében az intézkedés hatására a családok fogyasztása emelkedhet, de egy jelentős része a transzfereknek a családok megtakarításait növeli.

25 év alattiak személyijövedelemadó-mentessége: 2022-től a 25 év alatti fiataloknak nem kell személyi jövedelemadót fizetniük. Ez az intézkedés a 280 ezer fiatal dolgozó számára 22 százalékos többletet jelent a nettó bérükben, évente közel félmillió forintot hagyva náluk. Az adómentességnek köszönhetően évente 130-150 milliárd forint többletforrás maradhat a fiataloknál, így nő a családalapítás előtt álló fiatalok anyagi mozgástere és a munkavállalási esélye is. Magyarország mellett korábban Lengyelországban történt hasonló szabályozás.

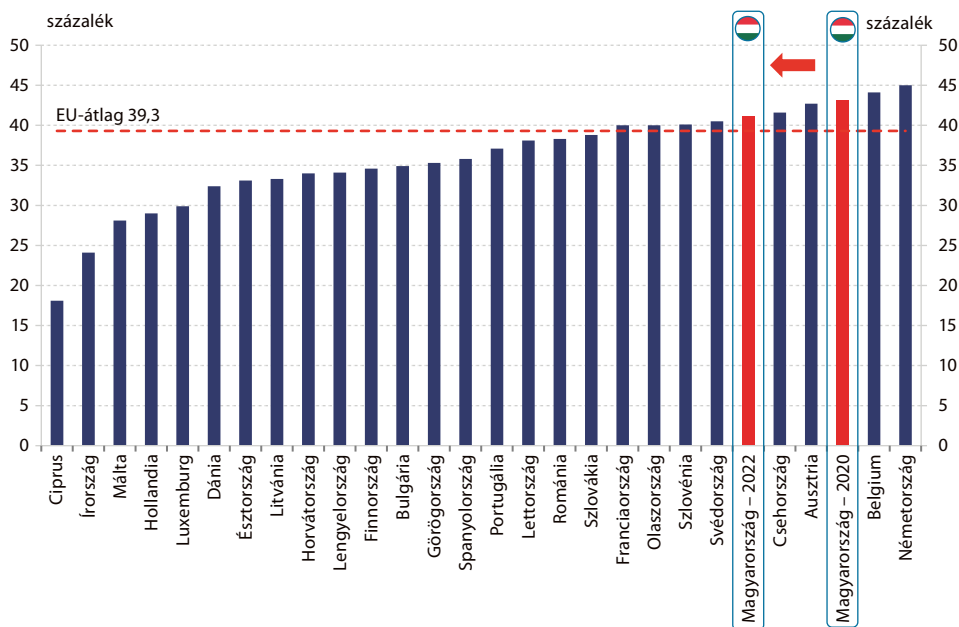
Általános forgalmi adó csökkentése: 2021-től ismét 5 százalékra csökkent az új építésű ingatlanok áfakulcsa 27 százalékról, továbbá még ez is visszaigényelhető azok számára, akik családi otthonteremtési kedvezményel (csok) vásárolják az ingatlant. Az építőipar mellett a vendéglátószektort is érintette az áfacsökkentés, hiszen az elvitelre, házhoz szállításra készített ételek áfakulcsa is az éttermi helyben fogyasztáshoz hasonlóan 5 százalékra mérséklődött 2020-ban. A vendéglátóipar az egyik leginkább sérülékeny szektorrá vált a bezárások miatt, így az áfacsökkentés hozzájárult számos vendéglátóipari egység további működésének fennmaradásához.

Helyi iparüzési adó (hipa) felezése: 2021-ben és 2022-ben is a kkv-k helyi iparüzési adóját felezték, vagyis a korábbi 0–2 százalékos sávról 0–1 százalékra csökkent az adókulcs. Az adócsökkentésnek köszönhetően több mint 400 ezer vállalkozásnál évente 150 milliárd forint marad, ezzel is segítve a hazai vállalkozások működését. Ezzel az adópolitikai eszközzel egy széles körű segítségnyújtás történt a hazai kkv-szektor számára.

Turizmusfejlesztési hozzájárulás eltörlése: Az ágazat egyes szereplői 2020 márciusától, több hosszabbítást követően 2021 végéig mentesültek a turizmusfejlesztési hozzájárulás alól, ezzel segítve a koronavírus-válság által egyik legjobban sújtott turisztikai ágazatot.

A legsúlyosabban érintett ágazatokban a munkáltatói adók és járulékok megfizetése alóli mentesség: A TEÁOR-kódokkal körülhatárolt ágazatokban főtevékenység-szerűen működő foglalkoztatók (többek között vendéglátás, szálláshely-szolgáltatás, műsor-összeállítás, műsorszolgáltatás, utazásközvetítés) mentesültek a szociális hozzájárulási adó és szakképzési hozzájárulás fizetési kötelezettsége alól, 2020-ban és 2021-ben is volt ilyen időszak.

Katakedvezmények és a kisvállalati adó (kiva) csökkentése: A kata szerint adózók egyes szolgáltatások (TEÁOR-kód alapján 56 alszektor) esetén mentesültek az adófizetés alól 2020-ban és 2021-ben is több hónapon keresztül. A kiva adózást választó vállalkozások (50 fő alatti foglalkoztatotti számmal rendelkező vállalkozások számára elérhető adózási forma) szintén mentesültek 2020-ban és 2021-ben is több hónapon keresztül az adófizetés alól, sőt 2022 januárjában az adómérték is csökkent, és mindössze 10 százalékos adó terheli az érintett vállalatokat.

4. ábra: Az egyedülálló, átlagbért kereső személy adóékének nemzetközi összehasonlítása (2020, munkaerőköltség százaléka)

Forrás: Eurostat: *Tax wedge on labour costs, (earn_nt_taxwedge)* (2020)

Munkáltatói terhek csökkentése: Miután 2022-ben a minimálbér 200 ezer forintra, a garantált bérminimum pedig 260 ezer forintra emelkedett, a munkáltatói szakszerve-

zetekkel való tárgyalások eredményeképpen jelentős járulékcsoökkentéssel kompenzálta a munkaadói oldalt a kormány. 2022. január 1-jétől jelentős, összesen négy százalékponttal csökken a munkáltatói teher: eltörölték az 1,5 százalékos szakképzési hozzájárulást, és 13 százalékra csökkent a szociális hozzájárulási adó. *Az intézkedés hozzájárult, hogy az EU-ban még mindig magas magyar adóék mérséklődjön: hazánkban az adóék 2011 óta folyamatosan csökken, 2020 júliusában 43,2 százalékra, 2022 januárjától pedig 41,2 százalékra csökkent az átlagbért kereső személyek esetében.* Az adóék mértéke a gyermeket nevelő családok esetében nagyobb mértékben csökkent az elmúlt 10 évben, és EU-s szinten is alacsonynak számít.

Pénzpiaci szabályozás

A gazdasági folyamatok gördülékeny működéséhez elengedhetetlen, hogy a bankrendszer képes legyen ellátni megfelelő likviditással a gazdaságot. A hitelezés egyik legsarkalatosabb problémája a bizonytalanság, hogy a kihelyezett likviditást az adós vissza tudja-e fizetni időben. A járvány törvényszerűen növelte ezt a fajta bizonytalanságot a kieső jövedelmek és a gazdasági lassulás miatt. Amennyiben a bankrendszer hitelezése leáll, akkor a gazdaság likviditása kiszárad, ezzel egy öngerjesztő gazdasági lassulás, egy válság esetén pedig recessziót okozó folyamat alakulhat ki. A felelős gazdaságpolitika legoptimálisabb döntése egy ilyen helyzetben, hogy megőrzi a piaci szereplők fizetőképességét, hogy a gazdaságot mozgásban tudja tartani ezzel.

Moratórium bevezetése: A hiteltörlesztési moratórium szükségességét a járvány következményeként kieső jövedelmek indokolták, ami egyaránt érintette a vállalkozásokat és a háztartásokat. A magyar kormány ezért elsőként a teljes lakosságra és vállalati szektorra hiteltörlesztési moratóriumot vezetett be. A moratórium lehetőséget adott arra a magyar embereknek és a hazai vállalkozásoknak, hogy ne kelljen a hitelek után a törlesztőrészeket fizetni. Az intézkedés átmenetileg több ezermilliárd forint törlesztése alól mentesítette a résztvevőket a legnehezebb időszakban. Ha nincs ez a lehetőség, akkor sokan felérték volna a tartalékaikat, a megtakarított pénzüket, sokaknak pedig az otthonuk is veszélybe került volna. A járvány utáni étellel kapcsolatos nemzeti konzultáció kérdései között a moratóriumra vonatkozó kérdés válaszaiból kiderült, hogy a magyar emberek ezt jelentős segítségnek találták. A konzultáció keretében mindenki elmondhatta a véleményét a legfontosabb kérdésekről, többek között a hiteltörlesztési moratórium meghosszabbításáról is. A mintegy 1,4 millió válaszadó több mint 90 százaléka (közel 1,3 millió fő) szerint a hiteltörlesztési moratóriumot a rászorulóknak számára meg kellett hosszabbítani. A kormány döntése értelmében ezért a hiteltörlesztési moratóriumot 2022. június 30-ig meghosszabbították, de november 1-je után már csak azok maradhattak bent, akik bejelentkeztek, viszont csak a rászorultak voltak jogosultak erre. Ez azt jelenti, hogy a gyermeket nevelő szülőknek, a nyugdíjasoknak, a regisztrált álláskeresőknek, a közfoglalkoztatottaknak, valamint azoknak, akiknek a koronavírus-járvány következtében a jövedelme tartósan lecsökkent, bejelentkezés esetén továbbra sem kell

törlesztőrészletet fizetniük 2022. június 30-ig. Ezen rászoruló csoportokban több mint 800 ezer lakossági ügyfél lehet érintett, akik továbbra is jogosultak lesznek a moratórium igénybevételére. Valamint azokra a vállalkozásokra is vonatkozik ez a lehetőség, amelyek árbevétele a járvány kitörése óta 25 százalékkal csökkent.

A lakossági hitelkártyák és a folyószámlahitelek esetében, ahol a bankok sok esetben továbbra is jelentős kamatokat számítottak fel a hiteltörlesztési moratóriumban lévő ügyfeleknél, ott újra közbeavatkozott a szabályalkotó. Ezeknél a hitelszerződéseknel a magasabb kamat helyett a személyi kölcsönökre jellemző alacsonyabb, a hiteltörlesztési moratórium bevezetése előtti 11,99 százalékos kamatokat kell majd megfizetni. A kamatkülönbséggel a hitelintézetek elszámolnak az adósokkal. Az elszámolás a már visszafizetett tartozásokra is megtörtént, így több mint 100 milliárd forintos hitelkártya- és folyószámlahitel-állományt érinthetett. Az elszámolásnak köszönhetően 20-25 milliárd forintot kapott vissza több mint 700 ezer darab hitelre 500 ezer ügyfél.

A hiteltörlesztési moratórium első szakaszában 1,5 millió lakossági és 50 ezer vállalati ügyfél vett részt, aminek köszönhetően 2021. június 30-ig 1500 milliárd forint maradt a családoknál és 2200 milliárd forint a vállalkozásoknál, azaz összesen 3700 milliárd forint törlesztőrészlet megfizetése alól mentesültek, amikor az elhúzódó járvány miatt sokan kerülhettek nehéz helyzetbe.

1. táblázat: A hiteltörlesztési moratórium első szakaszában részt vevők száma és aránya

	Moratóriumra jogosult ügyfelek száma	Moratóriumot igénybe vevő ügyfelek száma	Moratóriumot igénybe vevők aránya (ügyfél)	Moratóriumra jogosult hitelek volume (milliárd forint)	Moratóriumot igénybe vevők volumene (milliárd forint)	Moratóriumot igénybe vevők aránya (volumen)
Család	2,6 millió	1,5 millió	57,6%	6 500	3 700	57,0%
Vállalat	100 ezer	50 ezer	50,0%	10 300	4 500	43,0%
Összesen	2,7 millió	1,55 millió	57,4%	16 800	8 200	48,8%

Forrás: MNB

Széchenyi Pihenőkártya (SZÉP-kártya): A kormány 2020 áprilisában a hazai turizmusnak a járvány után történő élénkítése érdekében szociális hozzájárulási adómentessé tette a SZÉP-kártya-juttatásokat, és megemelte a rekreációs keretösszeget 800 ezer forintra a versenyszférában és 400 ezer forintra a közszférában. 2021-ben ismét az emelt keretösszegig, kedvezményes adózás mellett volt nyújtható SZÉP-kártya-juttatás a munkavállalóknak. 2021. április 25-től az alszámlák közötti átjárhatóságot is megteremtette az állam, azaz bármelyik számlán lévő összeg felhasználhatóvá vált tetszőleges szolgáltatásra. Emellett a kormány megteremtette annak lehetőségét, hogy a vendéglátás alszámláról 2022. február 1-jétől 2022. május 31-ig lehet hideg élelmiszert is vásárolni. Ugyanakkor mivel az alszámlák (szálláshely, vendéglátás és szabadidő zsebek) közötti átjárhatóság 2022. december 31-ig megmarad, ezért valójában mindegyik alszámláról lehet hideg élelmiszert vásárolni (május végéig). Természetesen a korábban célként kijelölt szolgál-

tatások (szálláshely-, vendéglátás- és szabadidő-szolgáltatások) vásárlása továbbra is zavartalanul minden alszámláról megvalósítható.

Emelkedő kamatkörnyezet negatív hatásainak tompítása – a kamatstop-intézkedés: A jegybanki kamatemelések hatására a változó kamatozású hiteleket befolyásoló referenciakamatok jelentősen emelkednek, a leggyakrabban használt 3 havi BUBOR a 2021. júniusi 1 százalékos körüli szintről 4 százalékos szintre nőtt 2021. december közepére. A lakossági jelzáloghitel-állomány 35 százaléka (2070 milliárd forint, 473,5 ezer szerződés) 1 éven belül átárazódó hitel, vagyis a referenciakamatok emelkedése ezen hiteleknél a törlesztőrészek emelkedését vonja maga után. A kormány úgy döntött, hogy – teljes hiteldíjmutatóra (THM) vonatkozó – kamatstopot vezet be a lakossági jelzáloghitelek esetében 2022. január 1-jei hatállyal. Az intézkedés hatálya a koronavírus-világjárvány elleni védekezésről szóló 2021. évi I. törvény hatályvesztéséig él, vagyis 2022. júniusig (fél év). Az október végétől felgyorsult, valamint az elkövetkező hónapokban esetleg megvalósuló kamatemelkedések hatása ellen nyújt védelmet az intézkedés. Az intézkedés hozzájárul ahhoz, hogy az érintett hitelek törlesztőrészei nem nőnek, hanem csökkennek, hiszen a kamatstop megvédi a piacon tapasztalható kamatemelkedéstől. Ha a piacon érvényes kamatok határoznák meg az új referenciakamatok szintjét az átárazódáskor, akkor a családok jelzáloghiteleinél érdemben magasabb törlesztőrészek alakulhatnának ki annál, mint amit a kamatstop bevezetésével érzékelnek. Átlagosan egy háztartásnál havi 11 ezer forint törlesztőrészlet-csökkenést jelenthet (20-25 százalékos emelkedés), ami fél évre számítva 66 ezer forint. 473,5 ezer szerződést figyelembe véve fél év alatt 30 milliárd forintot tesz ki, ennyi pénz marad a családok zsebében.

Állami garanciaprogramok: A pandémiás helyzet okozta gazdasági problémák enyhítését célzó, 2020-ban indított Garantiqa Krízis Garanciaprogram keretében a hazai kkv-k külső forrásbevonásához a Garantiqa Zrt. nyújtott kezességet. Ennek eredményeképpen a kkv-szektor hitelállománya 2021 nyarának végére elérte az 1270 milliárd forintot, a társaság teljes kezességvállalási portfóliójához kapcsolódó hitelek állománya pedig megközelítette a 2200 milliárdot. A pandémiás helyzetben, illetve a gazdaság újraindításában a Garantiqa szerepe jelentősnek tekinthető, 2021 végére körülbelül minden harmadik hazai kkv-hitel mögött a Garantiqa kedvezményes, állami háttérű kezességvállalása állt. A Garantiqa Krízis Garanciaprogram keretében 2021 végéig 29 ezer hazai mikro-, kis- és közepes vállalkozás jutott forráshoz, célzott módon segítve a likviditáshoz való hozzáférést, valamint a beruházásaik megvalósítását. A Garantiqa 2021 augusztus végi kezességvállalási portfóliója közel 62 ezer szerződést tartalmazott, ami 45 ezernél is több hazai vállalkozás finanszírozását segítette elő.

Államilag támogatott hitelprogramok: A járvány következtében likviditási nehézséggel küzdő vállalkozások megsegítésére számos államilag támogatott hitelkonstrukció jött létre. Ezek eltérőek voltak mind a megcélzott vállalati kör, mind a felhasználási célok tekintetében.

- *Beruházási hitelek* támogatására a KAVOSZ életre hívta a Széchenyi Beruházási Hitel GO!-t, az Agrár Széchenyi Beruházási Hitel GO!-t, Széchenyi Mikrohitel Konstrukciót, a Külgazdasági és Külügyminisztérium az EXIM Fordulatot

és az EXIM Kishitel Programot, illetve a Magyar Fejlesztési Bank bevezette a kkv-k technológiai célú hiteltermékét.

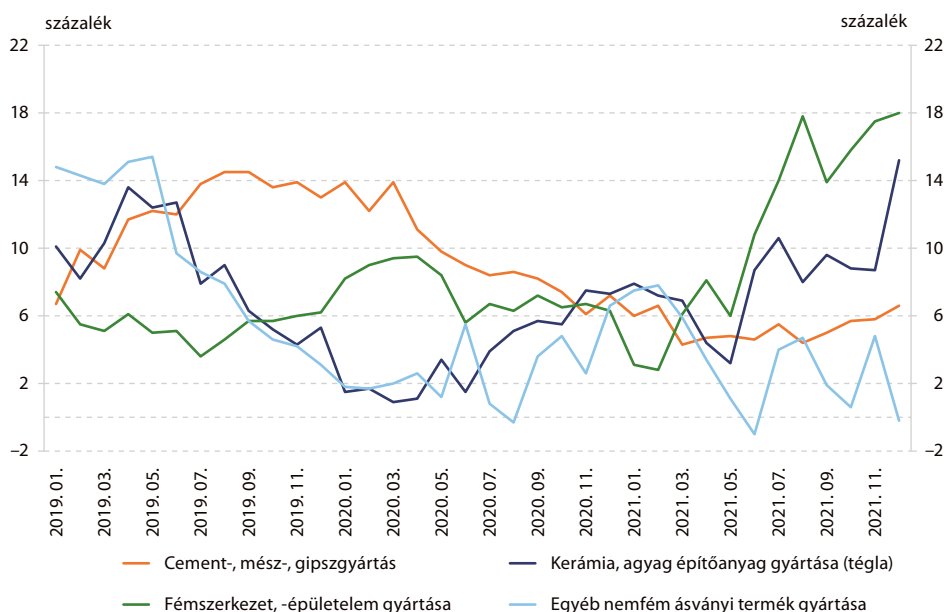
- *Forgóeszközhitel*ek támogatására létrejött az EXIM Jövő Exportőrei, a Széchenyi Likviditási Hitel GO!, az MFB Agrár Forgóeszköz Hitelprogram 2020, az MFB TÉSZ Forgóeszköz Hitelprogram 2020, az MFB Élelmiszeripari Forgóeszköz Hitelprogram 2020, a Kamatmentes Újraindítási Gyorskölcsön, a KKV technológiai HP – forgóeszközhitel, az MFB Versenyképességi Hitelprogram – forgóeszközhitel hitelkonstrukciók, illetve az MNB NHP programja is egyaránt támogatta ezt a célt.
- *Folyószámlahitelek* támogatására megalakult a Széchenyi Kártya Folyószámlahitel Klasszik és GO!, az Agrár Széchenyi Folyószámlahitel, illetve a Széchenyi Turisztikai Kártya GO!.
- *Többcélű hitelként* létrejött az MFB Krízis Hitel és az MFB Krízis Hitel Plusz, az MFB Versenyképességi Hitelprogram – beruházási, akvizíciós és hitelkiváltó hitel, valamint az MFB Gazdaság Újjáépítési Hitel Program. Emellett természetesen a kkv-szektor legjelentősebb hitelprogramját is érdemes megemlíteni, a 2020 tavaszán az MNB által elindított Növekedési Hitelprogram Hajrá!, amely a korábbi NHP-szakaszokat meghaladó mértékű likviditással látta el a szektort.
- *Lízingcélok* támogatására pedig a Széchenyi Újraindítási Lízingkonstrukciót és a Széchenyi Lízing GO!-t hívta életre a KAVOSZ.

Diákhitel Plusz: A Magyar Fejlesztési Bankhoz tartozó Diákhitel Központ az Országgyűlés döntése alapján, a pandémia miatt kialakult gazdasági nehézségek és a munkaerőpiaci turbulenciák mérséklése érdekében 2020. május 1-jétől elérhetővé tette a felsőoktatási hallgatók számára a maximum félmillió forintos, teljesen kamatmentes Diákhitel Pluszt. 2021 szeptemberéig bezárólag a Diákhitel Plusz kamatmentes hitelt mintegy 40 ezer hallgató vette igénybe. A távoktatásra való átálláshoz szükséges elektronikai eszközök finanszírozására is lehetett költeni a hitelt, ami jelentős segítséget nyújtott a diákok számára.

Mikro- és makroprudenciális szabályok: A pénzügyi piacokon megjelenő túlzott likviditás kezelése érdekében az MNB a devizaegyensúlyi mutatóra (DEM) és a devizafinanszírozás megfelelési mutatóra (DMM) vonatkozó szabályozását átmenetileg szigorította 2020 szeptemberéig. A DEM-követelmény 2016 óta hatályos, és az eszközök és források közötti denominációs eltérés mértékét maximálja a mérlegfőösszeg arányában. Az eszköz célja a túlzott denominációs eltérésből és a mérlegen kívüli instrumentumokra való túlzott mértékű ráutaltságból eredő kockázatok csökkentése. A jelzáloghitel-finanszírozás megfelelési mutató (JMM) számításában alkalmazott keresztfinanszírozási korlátozó szabályokat átmenetileg felfüggesztették a pénzügyi bizonytalanságok hatásainak enyhítése érdekében. A JMM azt határozza meg, hogy a jelzáloghitelek mögé hány százalékban kell hogy hosszú forrás kerüljön, ami lehet jelzáloglevél vagy egyéb hosszú lejáratú instrumentum.

Ellátásbiztonság

Az építőanyag-ipari termékek hiánya és áremelkedése jelentősen megnehezítette az építőipari tevékenységeket, így mind a háztartások otthonépítési és -felújítási munkái, mind az állami és beruházási munkálatok során sok esetben szűkös kínálattal és hirtelen emelkedő, magas árakkal szembesülhettünk. Egyes szakágazatok (fémszerkezetgyártó szektor, téglagyártás) termelési költségei rendkívül emelkedtek 2021-ben, ami az általuk előállított termékek árnövekedését és egyes esetekben áruhiányát idézte elő. A termelési költségek emelkedése mellett a piacszerkezeti problémák is az árak emelkedésének irányába hatottak. A kínálati problémák és a nem versenyszerű árak megszüntetésének érdekében az állam többértékes szabályozást vezetett be.

5. ábra: Építőipari termelői árindexek alakulása Magyarországon (2019–2021)

Forrás: KSH (Statisztika, Gazdaságstatisztika, Árak, Ipari termelői árak)

Kiegészítő bányajáradék egyes szakágazatokban: Az utóbbi években felpörgött építőipar erős keresletet támasztott az alapanyagok piacára, a járvány okozta ellátási láncok zavarának együttes hatásaként száguldó ütemben emelkedtek az építőipari alapanyagok árai. Az áremelkedés megfékezése érdekében az államnak be kellett avatkoznia az építőipari nyers- és alapanyag-kitermelés folyamataiba. Elsőként a piaci viszonyok által nem indokolható áremelések vonták magukra a versenyhatóság figyelmét. Ennek eredményeképpen bevezették a kiegészítő bányajáradék intézményét, ami a korábbi években a 3 milliárd forintot meghaladó árbevételt elérő (jelentős piaci szereplőnek számító), illetve a meghatározott négy TEÁOR-kód szerinti főtevékenységű bányavállalatokra

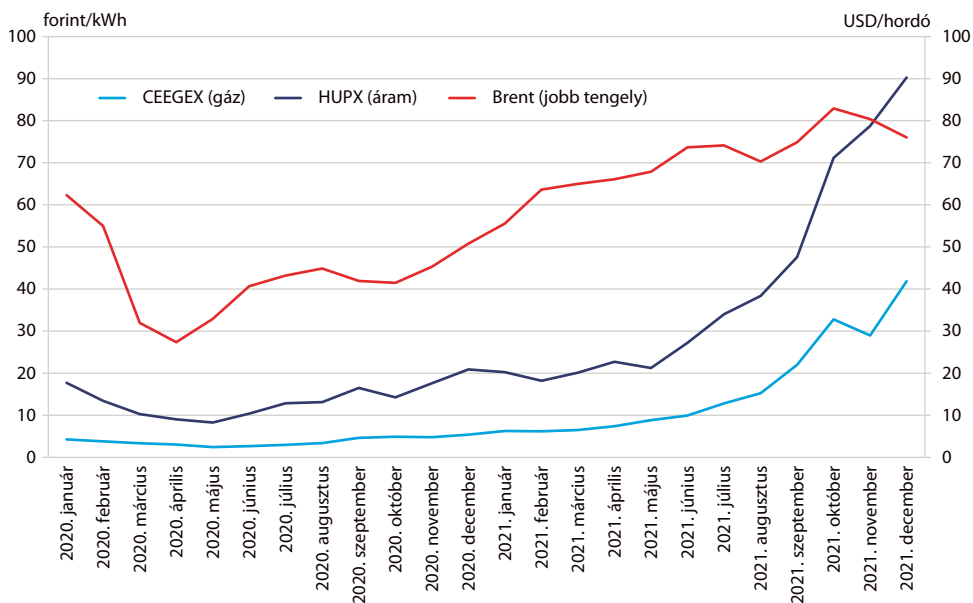
vonatkozott, amennyiben a nyersanyag-értékesítési árak meghaladta a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága elnöke által rendeletben meghatározott egységárát. A bányajáradék megfizetésére kötelezetteknek az általuk kitermelt vagy feldolgozott, építési alapanyagként szolgáló osztályozott homok, osztályozott kavics, osztályozott homokos kavics, természetes homokos kavics, cement – általános forgalmi adó nélkül számított – áron felüli értékesítése esetén a tényleges árbevétel, az értékesített mennyiség és a hatóságok által megszabott ár alapján megállapított árbevétel különbségének 90 százalékát kiegészítő bányajáradékként kell fizetniük.

Exportregisztrációs kötelezettség: Az építőanyagok exportjának lassítása céljából az acél- és vasipari termékek, homok, kő, kavics és sóder, szigetelőanyagok kivételét regisztrációhoz és előzetes kiviteli engedélyhez kötötte az állam. Az intézkedések következményeként az áremelkedés lelassult, illetve az építési alapanyagok hazai kínálata is biztosítva lett.

Árszabályozás

2020 második negyedétől kezdve a járvány miatti lezárások és gazdasági visszaesés következtében jelentősen csökkent az energiahordozók iránti igény a világban. A 2020-tól részben, majd 2021 tavaszától megszűnő korlátozások és a gazdaságok újraindítása következtében folyamatosan nőttek a nyersanyag-, energia- és alapanyagárak. Így a járvány csak átmenetileg eredményezett nyersanyag- és energiaár-csökkenést, mi több, az erőteljes gazdaságélénkítési intézkedések hatására az áremelkedés üteme még fel is gyorsult. 2021 második felében már az államok többsége érdemi beavatkozások mellett döntött, hogy a jelentős árnövekedés hatásait tompítsák. Magyarországon a lakosság már védve volt a rezsicsökkentés miatt, így elsősorban az üzemanyagár-növekedéssel szemben, illetve a vállalatokat érintő emelkedő energiaárak ellen volt szükséges intézkedni.

Üzemanyagárak maximalizálása: 2021. november 15-től hatályba lépett a döntés, amely szerint a hatóságilag megszabott 480 forintos literenkénti áron lehet hozzájutni a 95-ös benzinhoz és a – nem prémium – gázolajhoz. A 6 hónapos időtartamig maximalizált árakra az üzemanyagárak rendkívüli mértékű drágulása miatt volt szükség. 2021 közepén 450 forint környékén mozogtak az árak, őszre pedig elérkezett az 500 forint feletti ár a kutakon. Ennek az árnak hozzávetőlegesen a 6-7 százaléka a kiskereskedelmi haszonkulcsból adódott. Ez azt jelentette, hogy a nagykereskedelmi árhoz képest körülbelül 30-35 forinttal drágította meg a kiskereskedő a nem prémium üzemanyagok árát november közepén. Ebből adódott, hogy a kiskereskedelmi margin csökkentésével – de nem a teljes lenullázásával – elérhető 480 forintos benzin- és gázolajár átmenetileg jelentős segítséget jelenthetett a gazdasági szereplőknek, miközben a benzinkutak is működni tudnak.

6. ábra: A magyar piaci áram, a gáz és a Brent árának alakulása (2020–2021)

Forrás: a Ceegeex.hu (Piaci adatok, másnapi), HUPX.hu (Piaci adatok, Másnapi piaci adatok), Yahoo.com (Brent) adatai alapján a szerző szerkesztése

A kis- és középvállalati szektor egyetemes villamosenergia-szolgáltatásba való belépése:
 A 2021. december 5-én hatályba lépett rendelet szerint a legfeljebb 10 főt foglalkoztató és legfeljebb 4 milliárd forintos árbevétellel vagy mérlegfőösszeggel rendelkező kkv-k számára egyetemes szolgáltatón keresztül kedvezményes, rezsicsökkentett áramvásárlási lehetőségét biztosított az állam. Korábban – természetesen a lakossági szereplők mellett – a villamos energiáról szóló törvény (VET) alapján kizárólag a költségvetési szervek, a helyi önkormányzatok és ezek közfeladatot ellátó költségvetési intézményei, az egyházi jogi személyek az általuk ellátott közfeladathoz kapcsolódóan, valamint a közfeladatot ellátó alapítványi fenntartású intézmények voltak jogosultak egyetemes szolgáltatásra, így tehát a vállalkozások nem. Az intézkedés mintegy 33 ezer vállalkozást érinthet, amelyek a jogszabály értelmében 2022. június végéig kedvezményesen vásárolhatnak áramot.

Társadalmi járulékok – állami gondoskodás

A koronavírus-járványhelyzet és a gazdasági visszaesés egyes társadalmi csoportokat különösen negatívan érintett 2020-ban és 2021-ben. Az ilyen társadalmi csoportok közül mindenképpen kiemelhetők a nyugdíjasok és a gyermeket nevelő családok. Egy felelős szabályozói állam számára mindenképpen célszerű az ilyen társadalmi feszültségeket megakadályozni, és egyenlő esélyeket teremtenie a jövedelmek újraelosztásával (redisz-

ribúció), ami megvalósítható akár állami támogatásokkal, transzferekkel, adókönyvitéssekkel. A magyar gazdaságpolitika alappillére a munkaalapú társadalom, a családválalás támogatása, és hogy a gazdasági növekedésből a társadalom egésze részesüljön. Ezt az értékrendet képviselte a járvány alatt is a kormány, jutalmazta a „frontvonalon” dolgozókat, segítette a családokat, támogatta a nyugdíjasokat.

Nyugdíjszerű ellátások növelése: Magyarországon a koronavírus-járvány negatív hatásainak tompítása érdekében rendkívül fontossá vált a sérülékeny társadalmi csoportok védelme. Ilyen társadalmi csoportnak tekinthetjük a nyugdíjasokat is, akik számára a koronavírus okozta megváltozott élethelyzet különösen nehéz időket okozott. A gazdasági válságból való gyors kilábalás ugyanakkor lehetőséget teremtett rá, hogy jelentősen emelkedjenek a nyugdíjkifizetések a 2021-es és az azt követő években különböző jogcímeken. A 13. havi nyugdíj visszaépítéséről már korábban döntött a kormány, azonban 2021 végén az a döntés született, hogy a nyugdíjasok és a nyugdíjszerű ellátásban részesülők már 2022 februárjában teljes összegben kapják meg a tizenharmadik havi nyugdíjat és a tizenharmadik havi ellátást.

A nyugdíjak reálértékének megtartását mindig szem előtt tartja a kormány. 2021 januárjában a költségvetési törvényben szereplő várható inflációval, vagyis 3 százalékkal emelkedtek a nyugdíjak, azonban az év során tapasztalt magas infláció miatt év közben, júniusban már megtörtént a nyugdíjak 0,6 százalékkal történő kiigazítása, majd az év vége felé, novemberben ismét 1,2 százalékkal (összesen így 4,8 százalékkal emelkedtek a rendszeres nyugdíjkifizetések 2021-ben). A nyugdíjkorrekció miatti kiigazítás mindig beépül a rendszeres nyugdíjakba, így 2021 végére az átlagnyugdíj értéke már 150 ezer forint közelébe emelkedett. A nyugdíjasok a nyugdíjprémium és nyugdíjkorrekció miatti többletjövedelmüket 2021 novemberében együtt kapták meg a rendszeres nyugdíjon felül, ami jelentős segítséget jelentett. A 2020 végi átlagnyugdíjhoz képest, ha az összes nyugdíjkifizetést számba vesszük (13. havi első heti kifizetése, nyugdíjprémium és korrekció), 11,6 százalékkal nőtt 2021-ben az átlagnyugdíj.

Egészségügyi dolgozók egyszeri bérkiegészítése és az orvosi bérrendezés: Az egészségügyi és egészségügyben dolgozóknak a veszélyhelyzet során nyújtott többletmunkájuk elismeréseként fejenként bruttó 500 ezer forint egyszeri kifizetést biztosított a magyar kormány. 2020 októberében történelmi jelentőségű döntés született a kormány és a Magyar Orvosi Kamara között, amely szerint az orvosok bérét egy szakmai alapon meghatározott bértábla fogja meghatározni. Mindez hozzájárul, hogy egy fenntartható, átlátható egészségügyi rendszer alakuljon ki, amiben a hálapénz felszámolása akár teljesen megvalósulhat.

Fegyverpénz kifizetésének előrehozása: A 2023-ban esedékes, rendvédelmi dolgozóknak szánt, egyösszegű hathavi fizetéssel egyenértékű prémiumot a magyar kormány döntése szerint 2022 februárjában fizetik ki a pandémia alatt nyújtott többletmunkájuk honorálásaképpen. A hathavi bérnek megfelelő fegyverpénz a katonáknak, rendőröknek, büntetés-végrehajtásban dolgozóknak jár háromévente, a fegyverpénznek nincs felső határa, az intézkedés mérete mintegy 178 milliárd forint.

Gyermekgondozási díj (gyed) és gyermekgondozást segítő ellátás (gyes) meghosszabbítása: A járvány miatt az iskolák átálltak a digitális működésre, és az óvodák is bezártak, csak ügyeletet biztosítottak kiemelten szükséges esetben. Ez komoly megterhelést, hétköznapi problémákat jelentett a családoknak. Ennek a problémának a leküzdésében a kormány úgy döntött 2020 márciusában, hogy akiknek ebben az időszakban járna le a gyes, gyed vagy a gyermeknevelési támogatásra (gyet) jogosultsága, azoknak ezeket a juttatásokat automatikusan meghosszabbítják a veszélyhelyzet végéig.

Családi otthonteremtési kedvezmény és otthonfelújítási támogatás: A gyermeket nevelő családok lakhatási körülményeinek javítása, a hazai lakásállomány megújulásának ösztönzése és az építőipari ágazat fehéritése érdekében a központi költségvetésből vissza nem térítendő lakáscélú állami támogatásként otthonfelújítási támogatás vehető igénybe maximum 3 millió forint keretösszeggel 2021. január 1-je óta. Mindez a korábban már létező családi otthonteremtési kedvezmény (csok) egy gyakorlatias kiegészítése, amely a magyar kormány egyik legfontosabb célját szolgálja, a magyar családok boldogulását Magyarországon. A családi otthonteremtési kedvezmény a gyermeket nevelő vagy vállaló családok részére biztosít vissza nem térítendő állami támogatást, új otthon vásárlására, építésére vagy használt otthon vásárlására, bővítésére, korszerűsítésére.

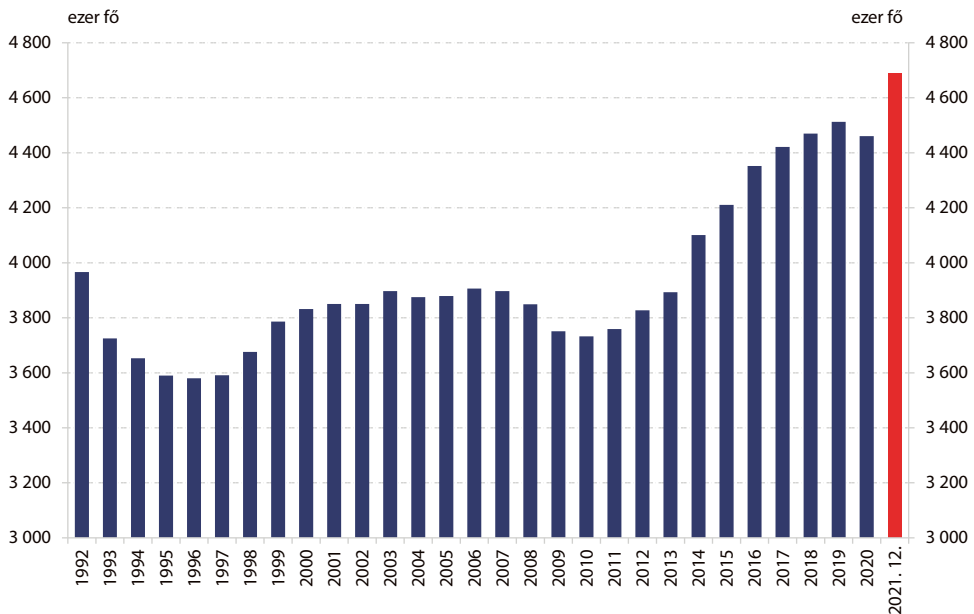
Munkahelyek védelme és a bérnövekedés megtartása

A jelentős ösztönző csomagok egyik elsődleges célja volt a munkaerőpiac megvédése, a munkanélküliség minimalizálása és a foglalkoztatottság maximalizálása. Magyarország gazdaságpolitikájának az egyik alappillére a munkaalapú gazdaság, így központi figyelmet kaptak a munkáltatók a működésük megkönnyítése érdekében. Számos adózási könnyítéssel, ágazati adócsökkentéssel és elengedéssel jelentős támogatást kaptak a foglalkoztatók a kormánytól, ami a munkaerőpiaci támogatásokkal (*Kurzarbeit*, ágazati bértámogatás) együtt a munkaerőpiac erősödését segítette elő. 2021 közepére a rendszerváltás óta legmagasabb foglalkoztatottsági szintet sikerült elérnie Magyarországnak.

Kurzarbeit: A veszélyhelyzet idején történő csökkentett munkaidős foglalkoztatásnak a gazdaságvédelmi akcióterv keretében történő támogatásáról című rendeletben, 2020 áprilisában a kormány három hónapos támogatási időtartamban, az alpbér személyi jövedelemadóval és egyéni járulékkal csökkentett összegének a kieső munkaidővel arányos részének 70 százalékában határozta meg a kieső bérek után járó támogatás mértékét.

Ágazati bértámogatások: Ágazati bértámogatással segítette a kormány a vendéglátás és szabadidő ágazatban működő vállalkozásokat és az ott dolgozókat 2020. november 11-étől. A program kedvezményezettjei köre 2020. decembertől kibővült az utazásszervezőkre és -közvetítőkre, a szálláshely-szolgáltatás tevékenységet végzőkre is. Az ágazati bértámogatás keretében mintegy 30 ezer cég kért állami segítséget 180 ezer munkavállalója megtartásához. A járvány miatt a legnehezebb helyzetbe került szektorok – elsősorban a turizmus és a vendéglátás – cégeinek talpon maradásához járult hozzá a program. A program keretében a támogatott munkavállalók bérének felét térítették meg a min-

denkori minimálbér másfélszereséig, továbbá az állam a járulékokat is elengedte, ezzel a munkabér mintegy kétharmadát támogatták. A program 2021. május 31-ével ért véget.

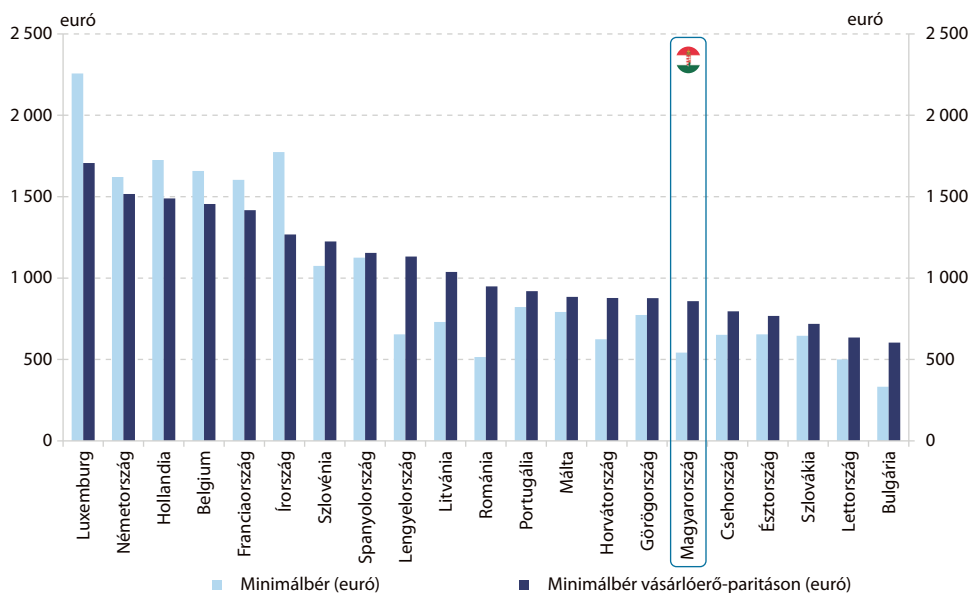
7. ábra: Foglalkoztatottság alakulása Magyarországon (1992–2021)

Forrás: KSH (Statinfo, Népesség- és társadalomstatisztika, Munkaerő, Munkaerőpiaci részvétel)

Ágazati béremelések: A közszférában átfogó béremelési programokat hajtott végre a kormány az elmúlt években, és 2022. januártól tovább emelkedett az ápolók, az orvosok, a szociális, a bölcsődei, kulturális, a rendvédelmi dolgozók és a pedagógusok bére. Az egészségügy mellett a szociális és kulturális szférában egyaránt jelentős bérfeljavítás lesz látható 2022-ben. A kormány döntése értelmében az egészségügyi szakdolgozók 2022. január elsejétől 21 százalékos béremelést kaptak, a 2022-ben befejeződő többlépcsős béremelésnek köszönhetően a szakdolgozói alaphérek összesen 72 százalékkal növekedtek a 2018-as illetményhez viszonyítva. Emellett a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi ágazatban foglalkoztatottak bére 20 százalékkal emelkedett 2022 elején. Továbbá 20 százalékkal emelkedett a kulturális szektorban és a bölcsődei dolgozók bére, a katonák, a tanárok és óvónők is 10 százalékos béremelésre számíthatnak 2022 elején.

Minimálbér és garantált bérminimum emelése: 2022. január elsejétől változik a minimálbér és a garantált bérminimum összege, 167 400 forintról 200 ezer forintra emelkedik a minimálbér, és 219 ezer forintról 260 ezer forintra emelkedik a garantált bérminimum. A minimálbér és a garantált bérminimum emelése felfelé hajtja a többi bért és a minimálbérhez kötött családtámogatásokat is (például gyed, nagyszülői gyed, gyermekek otthongondozási díja (gyod), táppénz, összevont szociális ágazati pótlék, álláskeresési

járadék). A minimálbér-emelésnek köszönhetően a hazai minimálbér közeledett az EU átlagához.

8. ábra: A minimálbér összege az EU-s országokban 2022-ben (nominális és vásárlóerő-paritáson számítottn)

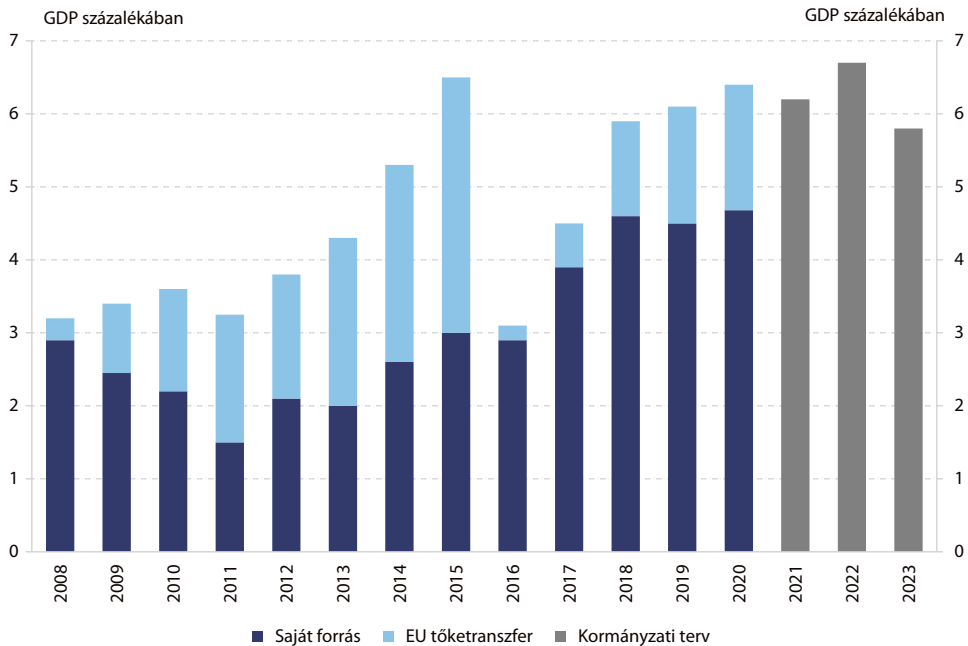
Forrás: Eurostat: *Monthly minimum wages – bi-annual data, (earn_mw_cur)* (2022)

Közbeszerzések gyorsításának szabályozása

Egy válsághelyzetben a fiskális multiplikátor (ami azt mutatja meg, hogy egy egységnyi állami kiadásnövelés milyen mértékben hat a gazdasági növekedésre) egyértelműen felértékelődik. Állami beruházások esetében a mutató normális gazdasági időszakban is magasabb, mint egyéb állami kiadás esetén, de válságidőszakban még inkább igaz lehet, hogy ha GDP-arányosan 1 százalékot elköltünk állami beruházásra a költségvetésből, az akár 1,5 százalékos GDP-növekedést jelenthet a gazdaságnak. Mindez reflektorfénybe helyezte 2020-ban és 2021-ben az állami beruházások fontosságát.⁵

Állami beruházások gyorsítása: Az építési beruházások hatékonyabb megvalósítása érdekében a kifizetésekhez kapcsolódó redundáns adminisztratív terhek megszüntetése és a jogi környezet lazítása mellett döntött a kormány. A beruházások felgyorsításával az állam hatékony válságkezelő szerepet tud betölteni a megrendeléseivel a piacon, így növelve a költségvetési multiplikátor értékét, ami központi fontosságú minden recesszió során.

⁵ IMF: *Fiscal Multipliers: Size, Determinants, and Use in Macroeconomic Projections* (2014. szeptember).

9. ábra: Az állami beruházások GDP-arányos értéke

Forrás: MNB, Pénzügyminisztérium

Összegzés

A 2020–2021-es rendkívüli állami szabályozások egy természetében teljesen kivételes egészségügyi és gazdasági válság hatásainak rövid és középtávú tompítását szolgálták. A 2020 márciusában kihirdetett veszélyhelyzet új jogrendet teremtett, aminek keretében az állam hatékonyan, gyorsan tudott reagálni szabályozói eszközökkel a koronavírus-járvány és az azt követő gazdasági válság által jelentett kihívásokra.

Az adópolitika eszközével az állam a sérült társadalmi csoportok és vállalati ágazatok gyors megsegítését tudta elérni. Az 1,9 millió gyermeket nevelő dolgozó számára 2022-ben több mint 600 milliárd forintot adott vissza az állam, amivel érdemben segíti a jövedelmi helyzetüket. Emellett a vállalati, különösen a kkv-szektor is érdemi segítséget kapott 2020-ban és 2021-ben az adókönyvitésekkel: a hipát megfelezték, a súlyosan érintett ágazatok mentesültek a munkáltatókat terhelő adók és járulékok megfizetése alól, és 2022-től egységesen érdemben mérséklődtek a munkáltatói terhek. Emellett természetesen a kata és kiva adózást választó vállalkozók és vállalkozások is érdemi segítséget kaptak az adókönyvitések útján.

A jövedelmi helyzetet érintő kihívásokra a pénzpiacon történő beavatkozásokkal is reagált az állam. Az egyik legjelentősebb intézkedésnek a koronavírus-járvány alatt a moratórium bevezetését tekinthetjük, ami hozzávetőlegesen 3700 milliárd forintot

hagyott az első 15 hónap alatt az érintett családok és vállalkozások zsebében. Emellett a jelentősen emelkedő kamatkörnyezet a lakossági jelzáloghitelek átárazódását vonta maga után, amit kamatstop intézkedéssel orvosolt a kormány. A vállalatok likviditásának megsegítését a járványhelyzet alatt a moratórium mellett számos hitel- és garanciaprogrammal segítette az állam, aminek köszönhetően a hitelpiacok aktívak maradtak.

A koronavírus-járvány hatására a termelési és ellátási láncokban törések, szakadások alakultak ki, amit ellátásbiztonsági intézkedésekkel kezelt a kormány. Látványos volt Magyarországon az építőanyag-ipari termékek esetében kialakult áruhiány és áremelkedés, amire ágazatspecifikus, célzott szabályozással reagált az állam. Ennek keretében kiegészítő bányajáradékot és építőanyag-ipari termékeket érintő exportregisztrációs kötelezettséget vezetett be a kormány, ami hozzájárult a megfelelő belföldi kínálat eléréséhez.

Érdemi kihívást jelentett a termelői és fogyasztói áremelkedés a 2021-es évben. Ennek egyik része az üzemanyag- és energiaárak drasztikus emelkedéséből fakadt. Magyarországon a rezsielőcsökkentés miatt a lakossági szereplők védve voltak a közvetlen energiaár-növekedés hatásától, viszont az üzemanyagárak egyaránt érintettek mindenkit közvetlenül. A jelentősen emelkedő üzemanyagárakat 480 forintos ársapkával kezelte a kormány, ami egy liter benzint és gázolajra vonatkozott. A kkv-szektor egy része a lakossághoz és az önkormányzatokhoz hasonlóan az olcsóbb rezsiárakat jelentő egyetemes szolgáltatásba kerülhetett, ezáltal a termelési költségek emelkedését valamelyest sikerült megfékezni.

A koronavírus-járvány és a gazdasági visszaesés eltérően érintett egyes társadalmi csoportokat. A nyugdíjasokat és a gyermekes családokat különösen negatívan érintette a megváltozott élet- és gazdasági helyzet, ezért a kormány úgy döntött, hogy érdemi segítséget nyújt a gazdasági kilábalás során. A nyugdíjasok a rendszeres nyugdíjon felül 2021-ben a 13. havi nyugdíj 1 hetes kifizetését, a nyugdíjprémiumot és a nyugdíjkorrekciót is megkapták. Ezen felül 2022-től a teljes 13. havi nyugdíj visszaépül a rendszeres ellátásba, a korábbi fokozatos lépcsőzetes visszaépítés helyett. A gyermekes vagy gyermeket vállaló családok is érdemi segítséget kaptak, hiszen a visszaadott szja-n felül a gyed, gyes, otthoneremelési és -felújítási támogatások területén történő új intézkedések vagy a meglévők módosítása mind lényeges segítséget jelentettek a vírushelyzet alatt.

A koronavírus-járvány egyik legnagyobb kihívása a munkaerőpiacon jelentkezett. A korábban nem tapasztalt járványhelyzet a világon szinte az összes államtól azonnali intézkedést kívánt meg a tömeges elbocsátások elkerülése érdekében. Magyarországon a munkahelyek megvédése rendkívül sikeresnek mondható, hiszen a Covid-19-járvány kitörése utáni egy évvel már a rendszerváltás óta legmagasabb foglalkoztatási szintet sikerült elérnünk. A munkaerőpiaci kihívásokat így a Kurzarbeit, az ágazati bértámogatások, az adókönyvités és számos egyéb intézkedés megfelelően kezelte, annak ellenére, hogy az újabb járványhullámok sokszor újfajta munkaerőpiaci beavatkozást igényeltek.

Végül érdemes megemlíteni, hogy a kormány jól felismerve az állami beruházások válságidőszak alatti fontosságát, gyorsított a közbeszerzések megvalósulásán.

Összességében elmondható, hogy a munkaalapú társadalmat erős családpolitikával sikerült ötvözni, miközben a vállalkozásokat érintő adók folyamatosan csökkentek a járványhelyzet okozta gazdasági válság és az abból való kilábalás időszakában.

Felhasznált irodalom

- Bator, Francis M.: The Anatomy of Market Failure. *The Quarterly Journal of Economics London*, 72. (1958), 3. 351–379.
- Bernanke, Ben S.: *The Courage to Act. A Memoir of a Crisis and Its Aftermath*. New York, W.W. Norton, 2015.
- Eurostat: *Tax wedge on labour costs, (earn_nt_taxwedge)* (2020). <https://bit.ly/351OjEM>
- Eurostat: *GDP and main components (output, expenditure and income), (nama_10_gdp)* (2021a.) <https://bit.ly/3sgrrtQ>
- Eurostat: *Harmonised index of consumer prices – monthly data, (ei_cphi_m)* (2021b). <https://bit.ly/3sk4Tsd>
- Eurostat: *Unemployment rates by sex, age and citizenship, (lfsq_urgan)* (2021c). <https://bit.ly/3BQXxQ0>
- Eurostat: *Monthly minimum wages – bi-annual data, (earn_mw_cur)* (2022). <https://bit.ly/3shZ1zG>
- IMF: *Fiscal Multipliers: Size, Determinants, and Use in Macroeconomic Projections* (2014. szeptember). <https://bit.ly/33TMZ6c>
- Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december) <https://bit.ly/3BQsfss>
- Prachowny, Martin F. J.: Okun’s Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates. *The Review of Economics and Statistics*, 75. (1993), 2. 331–336. <https://doi.org/10.2307/2109440>

IV. fejezet

A munkát terhelő adók és járulékok költségvetési és gazdaságpolitikai szempontból

Bevezetés

Az elmúlt években számos intézkedés történt a munkát terhelő adók és járulékok csökkentése érdekében. Az intézkedések különös hangsúlyt kaptak a Covid-19-járvány időszakában, mivel a munkahelyek megőrzése és a munkából származó jövedelem minél kisebb visszaesése érdekében további intézkedések váltak szükségessé. A munkát terhelő adók, illetve járulékok csökkentése nemcsak a gazdasági növekedés biztosítása szempontjából jelent kiemelt kérdést, hanem az adórendszer egyszerűsítése, a gazdasági folyamatok kifehéredése és az állami működés integritásának erősítése szempontjából is alapvető fontosságú. A megkezdett lépések folytatása az államháztartás és Magyarország versenyképességének, valamint az állami működés integritásának további javítása érdekében is indokolt, ugyanakkor szükséges figyelembe venni, hogy eközben a költségvetés egyensúlya ne kerüljön veszélybe. A munkát terhelő adók, illetve járulékok csökkentése egyben az ösztönző állam gyakorlati érvényesülésének egyik fontos területe.

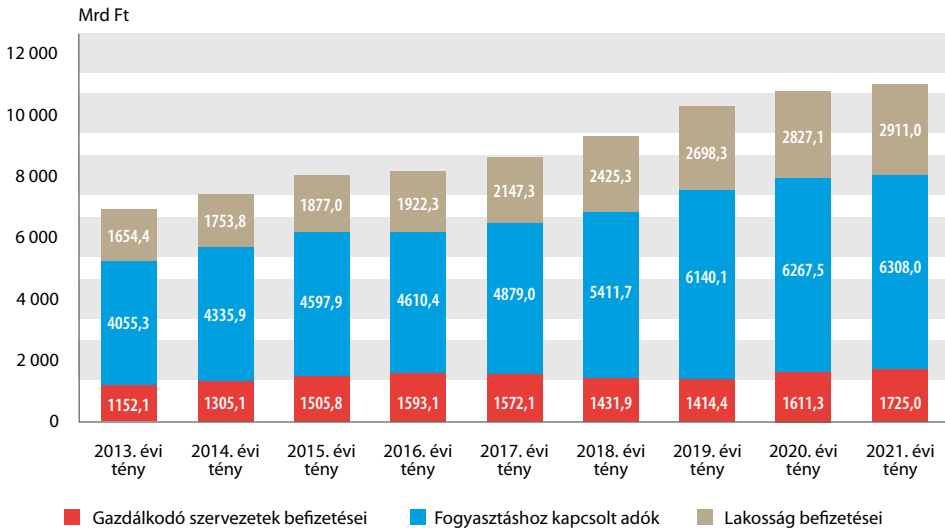
Munkát terhelő adók az adórendszeren belül

Az elmúlt években folyamatosan növekedtek a központi költségvetés adó-, illetve illetékbevételei. A változást jól mutatja, hogy a 2013 és 2020 közötti időszakban ennek értéke 56 százalékkal emelkedett. A különböző típusú bevételek között hangsúlyeltolódás ment végbe. Míg a 2013 és 2016 közötti időszakban a gazdálkodó szervezetek befizetéseinek részaránya 2,8 százalékponttal emelkedett, a fogyasztáshoz kapcsolt adók részaránya 2,4 százalékponttal csökkent. Emellett a lakosság befizetéseinek aránya nagyságrendileg nem változott, 24 százalék körül alakult.

A 2017 és 2019 közötti időszakban e folyamat ellenkező irányban ment végbe. A gazdálkodó szervezetek befizetéseinek részaránya 4,5 százalékponttal csökkent, ugyanakkor a fogyasztáshoz kapcsolt adók részaránya 1,8 százalékponttal, a lakosság befizetéseinek részaránya 1,4 százalékponttal emelkedett.

2020-ban és 2021-ben ismét növekedett a gazdálkodó szervezetek befizetéseinek részaránya, ezzel párhuzamosan a fogyasztáshoz kapcsolt adók részaránya 2,3 százalékponttal mérséklődött. A lakosság befizetéseinek részaránya ugyanakkor nagyságrendileg nem változott.

A központi költségvetés adó-, illetve illetékbevételeinek alakulását az 1. ábra mutatja be.

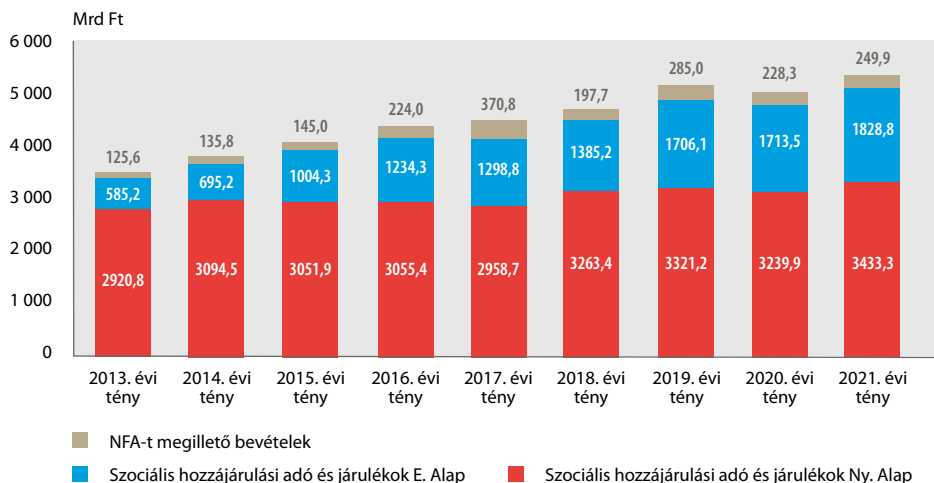
1. ábra: A központi költségvetés adó-, illetve illetékbevételeinek alakulása 2013–2021 között (Mrd Ft)

Megjegyzés: A 2021. évről rendelkezésre álló adatok alapján a tervezett előirányzatok teljesülése várható.

Forrás: a 2013–2020. évi zárszámadási törvények és a 2021. évi költségvetési törvény adatai alapján a szerzők szerkesztése

Az államháztartási kiadások finanszírozása szempontjából meghatározó bevételt jelentenek a bemutatott adó-, illetve illetékbevételeken túl a szociális hozzájárulási adóból, a társadalombiztosítási járulékból (illetve a 2020. július 1-jét megelőzően e kategóriába tartozó járulékokból) és a nyugdíjjárlékból származó bevételek. E bevételek jellemzően a társadalombiztosítási alapok működésének finanszírozását szolgálják, ugyanakkor a Nemzeti Foglalkoztatási Alap (az NFA elkülönített állami pénzalap megnevezése a 2021. évtől Gazdaság-újraindítási Foglalkoztatási Alapra változott) is részesül a társadalombiztosítási járulékbételekből. A szociális hozzájárulási adóból, a társadalombiztosítási járulékból és a nyugdíjjárlékból származó bevételek alakulását a 2. ábra mutatja be.

Az előzőekben bemutatott költségvetési bevételek közül a személyi jövedelemadó, valamint a szociális hozzájárulási adó és a járulékok szorosan kapcsolódnak a munkavégzéshez, és egyúttal jelentős nagyságrendű bevételt jelentenek az államháztartás részére. Mindez a központi költségvetés szempontjából mint bevételi forrás, ugyanakkor a gazdasági szereplők (munkavállalók és munkáltatók) részéről mint költség, elvonás jelentkezik. Ezért is fontos megvizsgálni részletesebben, hogy a költségvetési politika milyen modellt követett az elmúlt években, és ez milyen intézkedések meghozatalát jelentette. Ezt követően értékelhető, hogy mindez milyen hatást fejtett ki a gazdasági szereplőkre (beleértve a munkavállalókat és a munkáltatókat).

2. ábra: A szociális hozzájárulási adóból, a társadalombiztosítási járulékból és a nyugdíjjárulékból származó bevételek alakulása 2013–2021 között (Mrd Ft)

Megjegyzés: A 2021. évről rendelkezésre álló adatok alapján a tervezett előirányzatok teljesülése várható, továbbá a járulékok értékében nem szerepelnek azon járulékok, amelyeket a költségvetési törvény egyéb járulékok jogcímen tartalmaz. Az NFA esetén évről évre változó az érintett bevételek összetétele és az alap részesedése az adott bevételi előirányzathoz.

Forrás: a 2013–2020. évi zárszámadási törvények és a 2021. évi költségvetési törvény adatai alapján a szerzők szerkesztése

Munkát terhelő adók az adópolitika keretében

A költségvetési politika a 2010. évet követően a gazdasági növekedés fontos alapjának tekintette a munkaalapú társadalom erősítését. Ezen alapvető célkitűzés megvalósítása azonban nem volt lehetséges rövid időn belül, mivel nemcsak a 2009. évben kirobbant gazdasági válság hatásait kellett kezelni, hanem a gazdasági szereplők jogkövető magatartását is erősíteni kellett az adófizetés területén. Előbbi tényező ráadásul együtt járt az államháztartás hiányának növekedésével, amely nem tette lehetővé ezen időszakban a gazdasági szereplők terheinek csökkentését.

A költségvetési politika a munkaalapú társadalom elérése érdekében számos költségvetési eszközt alkalmazott.¹ Ezek közé sorolható többek között a munkahelyteremtő beruházások támogatása, a vállalkozások részére kedvezményes hitel- és egyéb forrásszerzési

¹ Pulay Gyula Zoltán – Erdélyi Attila – Beke Andrea – Laczi Hedvig – Dávid Gábor: *Elemzés a 2020. évi költségvetési folyamatok makrogazdasági összefüggéseiről a zárszámadás ellenőrzéséhez kapcsolódóan*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021; Pulay Gyula – Lajó Adrienn – Jakovác Katalin – Dávid Gábor: *Járványhelyzet és munkaerőpiac. A járványhellyel összefüggő gazdaságvédelmi akcióterv munkaerőpiacra gyakorolt hatásai*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020; Salamon Ildikó – Janik József – Böröcz

lehetőség biztosítása, az exportpiaci kapacitások bővítése, valamint a különböző képzések szervezése, nyújtása. Jelen tanulmány kereteit e témakörök tárgyalása meghaladja, de mindenképpen fontos összefüggés, hogy az adópolitika eszközei önmagukban nem olyan hatásosak, mint ha a költségvetési politika egy, az adott helyzetre megfelelő „eszközkombinációt” alkalmaz. Ugyanakkor a témához kapcsolódó témakörökkel az elmúlt években az ÁSZ számos elemzése foglalkozott.

Az adópolitika keretében a legfőbb hangsúlyt a vizsgált időszakban a gazdasági szereplők számára a költségek, az adóteher mérséklése, az adórendszer átláthatóságának elősegítése, valamint az adófizetést megkönnyítő, az adózási morált javító eszközök bevezetése és alkalmazása jelentette. A tanulmány e részecélok közül a továbbiakban az adórendszer átalakításával kapcsolatos célkitűzés értékelésével foglalkozik. Ugyanakkor az is elmondható, hogy az e célkitűzés érdekében alkalmazott eszközök „eredményességét” nagymértékben befolyásolta, támogatta az adófizetést megkönnyítő, adózási hajlandóságot javító eszközök bevezetése és alkalmazása. E körben külön kiemelendő, hogy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal az együttműködésre kész adózókat számos eszközzel támogatja annak érdekében, hogy a jogsértő magatartást megelőzze. Ehhez természetesen a gazdasági szereplők részéről is nyitott, partneri hozzáállás szükséges.

Az adópolitika keretében az adóteher mérséklésének fő kérdése, hogy milyen típusú adónemek és járulékok esetében indokolt ezt megvalósítani. E kérdést a költségvetési politika fő célkitűzése egyértelműen eldöntötte, és ez alapján az adópolitika – több más terület mellett – a munkát terhelő adók csökkentését kívánta megvalósítani az elmúlt években. E folyamat eltérő módon és gyorsasággal ment végbe a személyi jövedelemadó, a szociális hozzájárulási adó, valamint a különböző járulékok esetén, illetve fontos megvizsgálni, hogy mindez mennyiben érintette a munkavállalókat, illetve a munkáltatókat.

A munkavállalókat érintő főbb adópolitikai változások

A munkavállalóknak a munkabérük után a személyi jövedelemadót, valamint 2020. június 30-ig nyugdíjjárulékot, egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulékot, 2020. július 1-jét követően pedig társadalombiztosítási járulékot szükséges fizetniük.

2020 júliusáig a munkavállalók munkabérét terhelő járulékokat a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény, valamint az 1997. évi LXXX. törvény végrehajtásáról szóló 195/1997. (XI. 5.) Korm. rendelet szabályozta. A korábbi szabályozás szerint a munkavállalóknak a munkabérük után négyféle címen keletkezett járulékfizetési kötelezettségük. Ezek közé tartozott a természetbeni egészségbiztosítási járulék, a pénzbeli egészségbiztosítási járulék, a munkaerőpiaci járulék, valamint a nyugdíjjárulék. Az e jogcímenen

levont összegek a társadalombiztosítási ellátásokat és az egyéb munkaerőpiaci célokat fedezték. A négyféle jogcím összevonása a munkavállalók által fizetendő adómértéket (18,5 százalékot) ugyan nem csökkentette, de hozzájárult az adórendszer áttekinthetőségének javításához, valamint az adminisztrációs terhek csökkentéséhez. Utóbbi elsősorban a munkáltatók részére jelent kedvező változást.

A társadalombiztosítási járulék mint összevont jogcím megjelenése a személyi jövedelemadó hatálya alá tartozó munkavállalók jövedelmét közvetetten befolyásolta. A 2020. július 1. előtti időszak szabályozása is lehetővé tette, hogy amennyiben a munkavállaló családi adó- és járulékkedvezménye meghaladta a személyi jövedelemadó alapját, a fennmaradó kedvezményt – az 1,5 százalékos munkaerőpiaci hozzájárulás kivételével – egyéni járulékokkal szemben szintén érvényesítse a munkavállaló. A korábbi járulékok összevonása alapján a családi járulékkedvezmény igénybevétele kedvezőbbé vált, mivel a teljes társadalombiztosítási járulék erejéig (18,5 százalékgig) vált érvényesíthetővé.²

A munkavállalók által fizetendő másik jelentős adónem megfizetésének szabályairól a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (Szja törvény) rendelkezik. E jogszabály előírása értelmében a magánszemélyek minden jövedelme adóköteles, amelytől eltérő szabályt vagy kedvezményt csak törvény állapíthat meg. A Szja törvény meghatározza – többek között – az adó alapjául szolgáló jövedelmek, bevételek, illetve az adóalapba nem tartozó bevételek körét, az adó megállapításának, bevallásának és megfizetésének szabályait. A személyi jövedelemadó kulcsa 2016 óta változatlanul 15 százalék. Ezt megelőzően a 2013–2015 közötti időszakban 16 százalék volt.

Az Szja törvény számos támogatási formát tartalmaz. Ebbe a körbe tartozik a személyi jövedelemadóhoz kapcsolódó családi kedvezmény is. A kedvezmény mértéke több tényezőtől függ: a jövedelem nagyságától, az eltartottak és a kedvezményezett eltartottak számától. A kedvezményezett eltartottak száma határozza meg az összeget, illetve a kedvezményezett eltartottak száma határozza meg, hogy ezen összeget hányszor lehet figyelembe venni. A családi adókedvezmény az adóalapot csökkentő kedvezmény, amely megmutatja, hogy a 15 százalékos szja-t mely munkabérrész után nem kell levonni, vagyis azt a jövedelmet, amelyet a személyi jövedelemadózásnál nem kell figyelembe venni. Ezt a jövedelmet kedvezményezett eltartottak után és jogosultsági hónaponként lehet érvényesíteni. A családi adókedvezmény rendszere a legalább két gyermek vállalását igyekszik ösztönözni.³

Az Szja törvény további támogatási formaként nevesíti a személyi kedvezményt, amelynek keretében a súlyosan fogyatékos személy az összevont adóalapját személyi kedvezménnyel csökkenti. A kedvezmény mértéke jogosultsági hónaponként a minimálbér egyharmada száz forintra kerekítve. Szintén az összevont adóalapot csökkentő kedvezményt jelent az első házasság szja-kedvezménye. E támogatás a házasságkötést követő hónaptól legfeljebb 24 hónapig vehető igénybe.

² Pénzügyminisztérium: *Magyarország konvergencia programja 2020–2024* (2020. április).

³ Pulay Gyula Zoltán et al.: *Családpolitika*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021b.

2021. január 1-jétől vezették be a négy- vagy többgyermekes anyák adóalap-mentességét. E kedvezmény többféle jövedelemre érvényesíthető, amelybe beletartozik az Szja törvény szerint bérnek minősülő jövedelem, a nem önálló tevékenységből származó jövedelem, valamint az önálló tevékenységből származó jövedelmek közül többek között az egyéni vállalkozó vállalkozói jövedelme, valamint a mezőgazdasági őstermelő e tevékenységből származó jövedelme.

2022. január 1-jétől az Szja törvény rendelkezésének hatálybalépésével új kedvezményt vezetnek be, amely a 25 év alattiak adómentességére vonatkozik. E kedvezmény a négy- vagy többgyermekes anyák adóalap-mentességénél bemutatott jövedelmtípusok esetén érvényesíthető. Az adómentesség felső korlátja adóévenként legfeljebb a jogsultsági hónapok számának és a teljes munkaidőben alkalmazásban állók Központi Statisztikai Hivatal által hivatalosan közzétett, a tárgyévet megelőző év július hónapjára vonatkozó nemzetgazdasági szintű bruttó átlagkeresetének szorzata. Az intézkedés várhatóan 130-150 milliárd Ft támogatást jelent az érintett munkavállalók részére (2022. évi költségvetési törvényjavaslat).

A személyi jövedelemadót érintő kedvezmények szorosan kapcsolódnak azon társadalompolitikai célkitűzéshez, amely a demográfiai csökkenést kívánja megállítani. Ugyanakkor a rendelkezésre álló kedvezmények a munkavállalók jövedelmének növekedését segítik elő, ami számos kedvező gazdasági hatást fejt ki.

A munkáltatókat érintő főbb adópolitikai változások a munkát terhelő adók vonatkozásában

A munkáltatóknak az általuk kifizetett munkabérek után szociális hozzájárulási adót, illetve szakképzési hozzájárulást kell fizetniük.

A szociális hozzájárulási adó szabályait 2018. december 31-ig az egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CLVI. törvény, majd ezt követően a 2019. január 1-jétől hatályos, a szociális hozzájárulási adóról szóló 2018. évi LII. törvény tartalmazza. A jogszabályi előírás szerint az adó alapjául fő szabályként a Szja törvény alapján összevont adóalap számításánál figyelembe vett jövedelem szolgál. Az adó mértékét – a kormány és a versenyszféra között a 2016. évben létrejött megállapodás alapján – 2019. július 1-jétől, illetve 2020. július 1-jétől a szociális hozzájárulási adó mértékének csökkentéséről és az ezzel összefüggő más törvények módosításáról szóló 2019. évi XLVIII. törvény, majd az egyes adózási tárgyú törvényeknek a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak mérséklése érdekében szükséges módosításáról szóló 2020. évi XLVI. törvény 2-2 százalékkal csökkentette. 2022. január 1-jétől a szociális hozzájárulási adó mértéke 13 százalékra mérséklődött. Mindez a 2013. január 1-jei adókulcshoz képest 14,0 százalékpontos csökkenést jelent. E változás a munkát terhelő adóteher jelentős mérséklődését eredményezte a munkáltatók számára. Ezen intézkedés azért is jelentős szerepet játszott, mivel részben kompenzálta a munkáltatók esetén a bérek folyamatos emelkedéséből eredő költségnövekedést.

A szakképzési hozzájárulás szabályait 2021. december 31-ig a szakképzési hozzájárulásról és a képzés fejlesztésének támogatásáról szóló 2011. évi CLV. törvény határozta meg. A szakképzési hozzájárulás mértéke 1,5 százalék, amelyet alapvetően a hozzájárulásra kötelezettek terhelő, az Szja törvény szerint adókötelezettség alá eső nem önálló, illetve önálló tevékenységből származó adóelőlegként figyelembe vehető jövedelem után kellett megfizetni. 2022. január 1-jétől kezdődően a szakképzési hozzájárulási fizetési kötelezettség megszűnt.

A koronavírus-járvány hatásai a munkát terhelő adókra

A 2020. évben Magyarország is szembesült a Covid-19-járvány negatív gazdasági hatásaival. E hatások mérséklése érdekében a kormány a reziliens költségvetési politika számos eszközét alkalmazta.⁴ Ezen eszközök alkalmazásának indoka, hogy egy válság bekövetkezése esetén aktív költségvetési politika folytatása indokolt, mivel a gazdasági szereplők közül az állam rendelkezik átfogó eszközökkel ennek kezelésére. Továbbá az is fontos szempont, hogy a gazdasági visszaesés időszakában az anticiklikus gazdaságpolitika alkalmazása indokolt annak érdekében, hogy a visszaesés mértéke a lehető legkisebb legyen, és minél hamarabb „átlendülhessen” a gazdaság ezen az időszakon.⁵

A Covid-19-járvány negatív hatásainak kezelése két fő szakaszra osztható. Az első szakasz a járvány okozta gazdasági visszaesés mérséklését tűzte ki célul, míg a második szakasz a gazdaság újraindítását fogalmazta meg célként.⁶ Mindkét szakasz esetében közös jellemző, hogy fontos szerepet töltöttek be ezeken belül a munkát terhelő adókkal kapcsolatos intézkedések.

Az első szakasz keretében a kormány a Covid-19-járvány gazdaságot negatívan befolyásoló hatásainak enyhítése, a munkaadók és a munkavállalók, valamint a lakosság egyéb csoportjainak a járványhelyzet miatti gazdasági visszaeséstől és negatív pénzügyi következményeitől való megkímélése érdekében 2020 áprilisában gazdaságvédelmi akciót hirdetett. A gazdaságvédelmi akciót öt fő területet foglalt magában. Az intézkedések a munkahelyek megőrzését, a családok és nyugdíjasok védelmét, a vállalkozások finanszírozásának támogatását, a munkahelyteremtést, valamint a kiemelt ágazatok támogatását szolgálták.⁷ Jelen tanulmány szempontjából utóbbi terület intézkedései relevánsak, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a munkahelyek megőrzését

⁴ Benedek Mária et al.: *A koronavírus-járványt követő gazdasági újraindulás: közpénzügyi hatások*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021; Pulay et al. (2021a) i. m.

⁵ Domokos László – Pulay Gyula: A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020a. 65–88.

⁶ Pulay et al. (2020) i. m.

⁷ Benedek et al. (2021) i. m.

szolgált bértámogatási intézkedések is a munkáltatói költségek csökkentését eredményezték, hasonlóan az adott munkát terhelő adófizetési könnyítésekhez.

A gazdaságvédelmi akcióterv keretében a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet, valamint a végrehajtásának részletszabályait meghatározó 61/2020. (III. 23.) Korm. rendelet a válság szempontjából különösen sújtott ágazatok (a turisztikai, a vendéglátóipari, a szórakoztatóipari, a szerencsejáték, a filmipari, az előadóművész, a rendezvényszervező és a sportszolgáltatást nyújtó ágazatok) számára állapított meg a munkavállalók és a munkáltatók közteherfizetési kötelezettségét érintő kedvezményeket. Ennek főbb elemei a következők voltak:

- a megjelölt ágazatokban foglalkoztatott munkavállalók esetében – a vonatkozó törvényekben meghatározott általános szabályokhoz képest – a járulékalapot képező jövedelem után kizárólag a 4 százalékos mértékű természetbeni egészségbiztosítási járulékfizetési kötelezettséget kellett teljesíteni, azzal a feltétellel kiegészítve, hogy annak havi mértéke nem haladhatja meg az egészségügyi szolgáltatási járulék havi összegét (7710 Ft-ot),
- a megjelölt ágazatokba tartozó kifizető az általa munkaviszonyban foglalkoztatottak után mentesült a szociális hozzájárulási adó, valamint a szakképzési hozzájárulás fizetési kötelezettsége alól.

A járulékkedvezményekre vonatkozó intézkedések jelentőségét alátámasztja, hogy 2020. áprilisban 169 ezer, júniusban 191 ezer foglalkoztatott után érvényesítettek adókedvezményt a koronavírus-járvány sújtotta ágazatokban. Az adóhivatali adatok alapján a gazdaságvédelmi intézkedések közül az egyik leginkább igénybe vett támogatás a koronavírus-járványnak kitett ágazatok dolgozóinak munkáját megvédő négyhavi járulékkedvezmény volt. A benyújtott bevallások adatai alapján több mint 21 milliárd forinttal maradt több a koronavírus-járványnak kitett ágazatok dolgozóinál.⁸

A Covid-19-járvány gyors terjedése miatt egyre több ágazat került nehéz helyzetbe a 2020. év során. Erre válaszul a kormány bővítette a veszélyeztetett ágazatok körét. A koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében a légi járműiparban tevékenykedő vállalkozások közteher-kötelezettségeinek csökkentéséről szóló 209/2020. (V. 15.) Korm. rendelet értelmében a veszélyeztetett ágazatok köre kiegészült a légi járműiparral. Az előírás szerint az ágazathoz tartozó kifizetőnek, amennyiben megfelel a rendeletben megfogalmazott feltételnek, a foglalkoztatottak utáni járulékfizetési, szociális hozzájárulási adó-, valamint szakképzési hozzájárulási fizetési kötelezettségének – 2020. május hónaptól a veszélyhelyzet fennállásáig, de legfeljebb 2020. december 31-ig – nem kellett eleget tennie. Akkor vehette igénybe az érintett szervezet, ha az átlagos állományi létszáma a veszélyhelyzet kihirdetését megelőző egy évben legalább 10 fő volt, illetve a tevékenységéből származó értékesítési bevétele a Covid-19-

⁸ Izer Norbert: *Kétszázézer cég élt a veszélyhelyzet egyik legnagyobb adókönyvitésével, a beszámoló-halasztással. Növekedés.hu*, 2020. június 7.

járvány miatt 2020. április, május hónapokban a korábbi negyedévhez képest legalább 25 százalékkal visszaesett.⁹

A Covid-19-járvány második hullámához kapcsolódóan a veszélyhelyzet ideje alatt egyes gazdaságvédelmi intézkedésekről szóló 485/2020. (XI. 20.) Korm. rendelet alapján a veszélyeztetett ágazatokban tevékenységet folytató kifizetőnek az általa munkaviszonyban foglalkoztatott természetes személy tekintetében nem kellett teljesítenie a szociális hozzájárulási adó-, valamint szakképzési hozzájárulási fizetési kötelezettségét, a 2020. év november és december, valamint a 2021. év első öt hónapjára vonatkozóan. A kedvezmény akkor volt igénybe vehető, ha a kifizető a rendelet hatálybalépésekor fennálló munkaszerződések szerinti munkabérfizetési kötelezettségeinek eleget tett, illetve a munkaszerződéseket felmondással nem szüntette meg a kedvezményezett időszakban.

A gazdaságvédelmi akcióterv keretében a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 478/2020. (XI. 13.) Korm. rendelet a turizmus ágazatban tevékenykedő vállalkozások részére határozott meg kedvezményeket. E kedvezmények között szerepeltek a következők:

- a veszélyhelyzet fennállása alatt a turizmusfejlesztési hozzájárulás fizetésére kötelezettet nem terhelte turizmusfejlesztési hozzájárulás-fizetési kötelezettség, erre az időszakra a turizmusfejlesztési hozzájárulást nem kellett megállapítania, bevallania és megfizetnie,
- a veszélyhelyzet fennállása alatti időszakban eltöltött vendégéjszaka utáni idegenforgalmi adót az adó alanyának nem kell megfizetnie, az adó beszedésére kötelezettnek nem kell beszédnie, befizetnie, a megállapított, de be nem szedett adót azonban – kivéve, ha annak összege nulla – be kell vallania az adóhatóságnak.

További intézkedést jelentett a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges egyes intézkedésekről szóló 639/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet keretében bevezetett iparűzésiadó-kedvezmény. Eszerint a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény értelmezése szerint kis- és középvállalkozásnak minősülő vállalkozás számolhat a csökkentés lehetőségével. A rendelet előírása szerint az iparűzésiadó-csökkentésben érintett szervezet által fizetendő helyi iparűzési adó mértéke 1 százalék, ha az adott önkormányzat által megállapított adómérték több mint 1 százalék.

A Covid-19-járvány elleni küzdelem második szakaszában a gazdaság újraindítása érdekében a kormány 2021. februárban Gazdaság-újraindítási Akciótervet határozott meg. A kiemelt programterületeket az 1037/2021. (II. 5.) Korm. határozat tartalmazza. A kiemelt programterületek közé öt terület tartozik, amelyek a következők: egészségügyi dolgozók béremelése, kiemelt programterületek, családvédelem és otthonteremtés, közfoglalkoztatottak támogatása, a hazai vállalkozások finanszírozása, valamint a 25 év alattiak szja-mentessége.

⁹ Pulay et al. (2020) i. m.

A munkáltatók által viselt bértéher csökkentését szolgálja a bajba jutott vállalkozások bértámogatása. Az intézkedés lényege, hogy az utólagos finanszírozás helyett előre megkapják az állami bértámogatást az ezt igénylő vállalkozások, a munkavállalók bértámogatása pedig már az aktuális hónap elején megérkezik a cégekhez. Ez a lépés több olyan szektort is érint, amelyek bajba jutottak a Covid-19-járvány. Ezek közé tartoznak például a vendéglátóhelyek és a szállodák üzemeltetői is.

A kormányzat a kifizetések felgyorsítása, egyszerűsítése, illetve a rendeletmódosítás értelmében, az utólagos kifizetés helyett a vállalkozásoknál támogatási előlegként jelentkező pénzügyi segítségről döntött.

Az ágazati bértámogatás program igénybevételére 2021. március 10-ig jelentkezhetek a vállalkozások. E program lényege, hogy a bérek felét az állam, a másik felét a munkaadó állja, akiknek a program időtartama alatt járulékot sem kell fizetniük. Ez összességében azt jelenti, hogy a munkaadók terhének kétharmadát az állam állja. A bértámogatási program további előnye, hogy az igénybevétel során a felére csökken a kis- és középvállalkozások iparüzési adója is.

A Gazdaság-újraindítási Akcióterv a költségvetési törvény alapján a 2021. évre 6172,4 milliárd forint forrást tervezett biztosítani, ebből nemzeti forrás 3278,5 milliárd forint, míg uniós forrás 2515,4 milliárd forint. A 2022. évi költségvetési törvény szerint a Gazdaság-újraindítási Akcióterv keretében a 2022. évben nagyságrendileg 7 ezermilliárd forint áll majd rendelkezésre, amely a jövő évi tervezett GDP több mint 10 százaléka. A kormány a helyreállítás fókuszába továbbra is a munkahelyteremtést, a gyermeket családot támogatását és az idős emberek védelmét, valamint a magyar gazdaság szempontjából kiemelt ágazatok fejlesztését helyezi.¹⁰

A munkát terhelő adókkal kapcsolatos adópolitikai intézkedések értékelése

A tanulmány korábbi alfejezeteiben bemutatott adópolitikai intézkedések számos nézőpontból értékelhetők. A szerzők véleménye szerint két meghatározó szempont merül fel. Az egyik nézőpont azt fogalmazza meg, hogy az adópolitikai intézkedések mennyiben támogatják a gazdasági növekedést, illetve a Covid-19-járvány kirobbanását követő időszakban mennyiben járultak hozzá a gazdasági válság hatásainak mérsékléséhez. A másik nézőpont azt fejezi ki, hogy az intézkedés fenntartható módon hozzájárul-e az adóegyszerűsítéshez,¹¹ a gazdaság kifehérítéséhez, valamint az állami működés integritásának erősítéséhez.

¹⁰ Benedek et al. (2021) i. m.

¹¹ Parragh Bianka – Palotai Dániel: *Az ösztönző adórendszer felé. Az adórendszer és az adóigazgatás reformja Magyarországon. Pénzügyi Szemle*, 63. (2018), 2. 201–220.

Az adópolitika mint a gazdasági növekedés támogatója

A gazdasági növekedés támogatása szempontjából a bemutatott adópolitikai intézkedések szükségessége egyértelműen indokolható. Fontos kiemelni, hogy az adópolitika részéről a Covid-19-járvány megjelenését megelőzően is az adóteher csökkentése (beleértve a munkát terhelő adókat is) kiemelt célt jelentett, figyelembe véve a rendelkezésre álló költségvetési lehetőségeket. A 2020. évben kialakult gazdasági válság elleni küzdelem ugyanakkor felerősítette e folyamatot. A célzott támogatások nyújtása e vonatkozásban is szükséges volt a gazdasági kockázatok csökkentése érdekében. Ez még akkor is érvényes megállapítás, ha figyelembe vesszük, hogy mindez az államháztartási hiány és az államadósság növekedésével járt.¹² Szükségszerűen a gazdaságpolitikának átfogó és jelentős nagyságrendű válaszlépéseket, intézkedéseket kellett tennie a negatív hatások mérséklése érdekében.

A Covid-19-járvány előtt a bemutatott adópolitikai intézkedések jellemzően a jövedelmek növekedését kívánták biztosítani. Az intézkedések egy része (például a családi adókedvezmény) közvetlenül a munkavállalói bérjövdelemre gyakorolt pozitív hatást, míg az intézkedések másik része a munkáltatók költségterheinek mérséklődését kívánta szolgálni. A munkáltatói költségek csökkenése egyrészt további bérnövekedést eredményezett, vagy a munkáltató által további létszámbővítést tett lehetővé. Mindez együttesen a magánszemélyek számára rendelkezésre álló munkajövedelem növekedését okozta, amely kedvező hatást gyakorolt a megtakarítások és a fogyasztás alakulására. E két tényező, mivel a GDP alakulásának fontos összetevője, hozzájárult a gazdasági növekedés bővüléséhez. A 2020 előtti években folyamatosan megfigyelhető volt a háztartások számára rendelkezésre álló pénzügyi eszközök és a nettó pénzügyi vagyon növekedése, valamint a háztartások fogyasztásának stabilan magas szintje.

A Covid-19-járvány kirobbanását követően az adópolitikai intézkedések a jövedelmek minél magasabb szinten történő fenntartását kívánták elősegíteni. A gazdasági válság időszakában ugyanakkor az adópolitika fókuszja jellemzően a munkáltatókra irányult a munkahelyek megőrzése érdekében a magas kockázatú területeken. Ezen intézkedések nemcsak a magyar gazdaság működőképességének megőrzését szolgálták, hanem jelentősen mérsékeltek a gazdasági visszaesés mértékét is.¹³

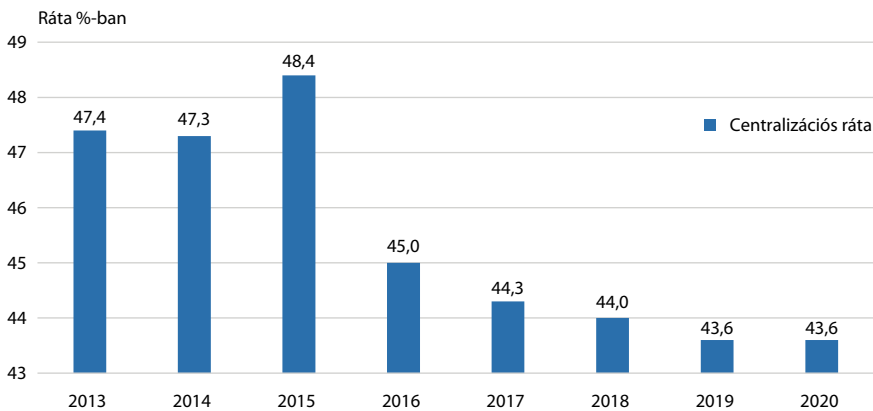
A 2021. évben az adópolitikai intézkedések továbbra is a reziliencia fenntartását szolgálták. A költségvetési politika és ezen belül az adópolitika még inkább azzal a kihívással szembesült, hogy milyen módon lehetséges a megkezdett adócsökkentési intézkedések folytatása és ezzel párhuzamosan az időről időre felmerülő válsághelyzet kezelése célzott támogatási programok indításával, illetve rugalmas fenntartásával. E sajátosságok egyértelműen felismerhetők a Gazdaság-újraindítási Akcióterv esetén. E rugalmas válaszadási

¹² Domokos László – Pulay Gyula: [Fenntartható költségvetés és a költségvetésben megjelenő fenntarthatóság](#). *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020b), 2. különszám. 25–56.

¹³ Pulay et al. (2021a) i. m.

képesség azért is meghatározó, mert várhatóan a 2022. év során is szükség lesz ennek alkalmazására a Covid-19-vírus újra és újra felmerülő vírusvariánsai miatt.

Az adópolitikai intézkedések hatásának mérésére alkalmas mutató a centralizációs ráta. E mutató a kormányzati bevételek GDP-hez viszonyított arányát mutatja.¹⁴ A mutató másképpen az állam méretét is kifejezi. A kormányzati szektor bevételeinek értékét a GDP arányában a 3. ábra tartalmazza.

3. ábra: A kormányzati szektor bevételeinek alakulása a GDP arányában 2013–2020 között (százalék)

Forrás: az Eurostat: *Government revenue, expenditure and main aggregates* (2020) adatai alapján a szerzők szerkesztése

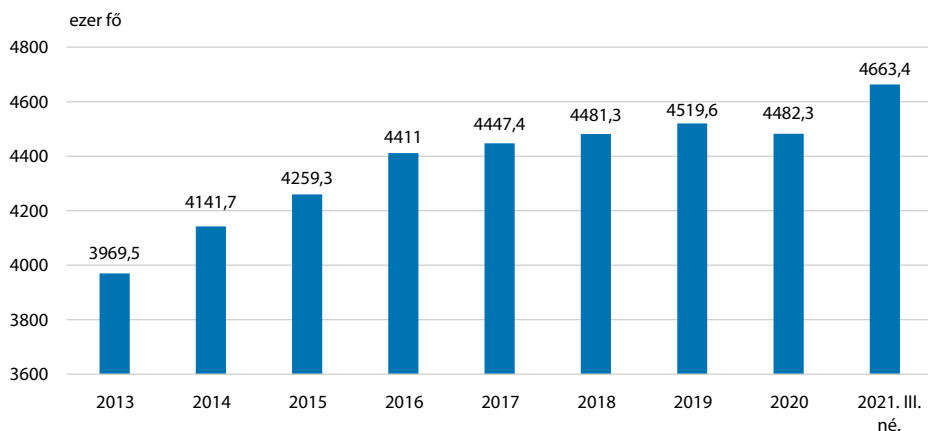
A 3. ábra egyértelműen bemutatja, hogy a kormányzati szektor bevételeinek értéke a GDP részarányában a 2015. évig növekedett, majd ettől kezdődően csökkent a vizsgált időszakban. A csökkenő tendencia több tényező együttes következménye, amelyen belül meghatározó szerepet tölt be a végrehajtott adópolitikai intézkedések révén a gazdasági szereplőket érintő elvonások csökkenése. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy e mutatószám alakulásában nemcsak a munkát terhelő adók változása játszik szerepet, hanem minden egyéb, az adó-, járulék- és illetékbevételeket érintő intézkedés is. A vizsgált időszakban erre is számos példa említhető (társasági adó kulcsának mérséklése, kedvezményes áfakulcs alkalmazása az új lakások vásárlása esetén, egyes adókedvezmények, adóalap-csökkentő tételek bevezetése a különböző adónemeknél).

A centralizációs arány csökkenésében jelentős szerepet játszott az elmúlt években – kivéve a 2020. évben – a gazdasági növekedés is. További meghatározó tényezőt jelent, hogy a munkát terhelő adókból és járulékokból származó bevétel annak ellenére növekedett, hogy az adókulcsok csökkentek vagy nem változtak. Ezzel kapcsolatban két fontos összetevőt szükséges megvizsgálni, ezek közül az egyik a foglalkoztatottság

¹⁴ Pető Krisztina et al.: *Az állam mérete, a centralizációs ráta, az újraelosztási ráta alakulása, az állam által folytatott adópolitika hatása a versenyképességre, valamint az anticiklikus gazdaságpolitika alakulására*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020.

alakulása, a másik pedig a bruttó átlagkereset növekedése. Mind a foglalkoztatottság, mind a bruttó átlagkereset növekedése hozzájárult a munkához kapcsolódó adó-, illetve járulékbévételek trendszerű emelkedéséhez. Emellett e két tényező a munkavállalók számára rendelkezésre álló jövedelem növekedését is elősegítette.

A foglalkoztatottsági adatok azt mutatják, hogy a Covid-19-járvány által kiváltott kedvezőtlen gazdasági körülmények következtében a foglalkoztatottak átlagos számának trendszerű növekedése a 2020. évben megtört. Mindezt jól mutatja, hogy a 2019. évhez képest a 2020. első félévben a foglalkoztatottak átlagos száma 75 ezer fővel csökkent, ami 0,8 százalékos visszaesésnek felel meg. Ugyanakkor a 2021. év elsőtől a harmadik negyedévéig ismételten megfigyelhető volt a foglalkoztatottak átlagos számának növekedése. A foglalkoztatottak számának alakulását a 4. ábra mutatja be.

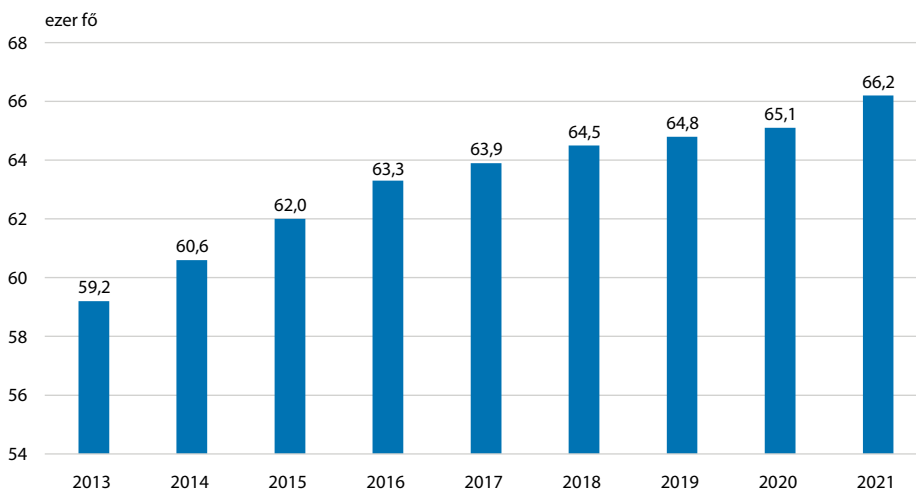

4. ábra: A foglalkoztatottak számának alakulása 2013–2020 között (ezer fő)

Megjegyzés: A 2013–2020. évek esetén a IV. negyedévi adatok szerepelnek.

Forrás: a KSH: 20.2.1.15. A foglalkoztatottak száma korcsoportok szerint, nemenként, negyedévente (ezer fő) (2021) táblázata alapján a szerzők szerkesztése

A foglalkoztatottsági mutatók kedvező alakulása az aktivitási arány változásában is egyértelműen kimutatható. Ez alapján a munkaerőpiacon korábban nem aktív magán-személyek is megjelentek. Mindez amellezt, hogy jellemzően egybeesett a vállalkozások munkaerő iránti növekvő keresletével, egyúttal a bruttó bértömeget is kedvezően érintette. Az aktivitási arány kedvező alakulásában számos tényező közrejátszott, amelyek között szerepel többek között az adózási folyamatok kifehéritése, az aktív képzési eszközök alkalmazása, valamint a munkajövedelemhez kötődő kedvezmények rendelkezésre állása. Az aktivitási arány változása esetén megállapítható, hogy e mutató folyamatos javulását a Covid-19-járvány sem törte meg. A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásának alakulását az 5. ábra mutatja be.

5. ábra: Az aktivitási arány alakulása 2013–2021 között (ezer fő)

Megjegyzés: A 2013–2020. évek esetén az adott év október–december, a 2021. év esetén augusztus–október időszak adatai szerepelnek.

Forrás: a KSH: 20.2.1.4. A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása nemenként, háromhavi mozgóátlag (2021) táblázata alapján a szerzők szerkesztése

A bemutatott foglalkoztatottsági mutatók alapján látható, hogy a munkaalapú gazdaságra alapozott fejlődésre vonatkozó célkitűzés a várt módon teljesült. Ennek megvalósulásában fontos szerepet játszott, hogy a munkavállalók és a munkáltatók is érdekeltté váltak ennek megvalósításában. Mindehhez pedig társult egy támogató gazdasági környezet, amely a Covid-19-járvány kirobbanásáig kiszámítható feltételeket teremtett, erősítve ezzel a munkaerőpiaci szereplők gazdasági folyamatokba vetett bizalmát.

Utóbbit nagymértékben segítette az is, hogy a bruttó átlagkereset folyamatosan növekedett az elmúlt években. Ezt alátámasztja, hogy a teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete a 2016. évi 263 171 forintról 403 616 forintra emelkedett, ami 53,4 százalékos növekedésnek felel meg. Továbbá a folyamat a 2021. évben is folytatódott, hiszen a harmadik negyedév végére 428 642 forintra emelkedett a bruttó átlagkereset értéke.¹⁵

Az adópolitikai intézkedések átfogó hatásának mérését szolgálja a munkaerőköltség-index. A munkaerőköltség-index mutatja az egy órára jutó munkaerőköltség és főbb elemeinek változását a bázisévhez képest. Az index a legalább 5 fős vállalkozásokra, a költségvetési szervezetekre teljeskörűen és a foglalkoztatás szempontjából jelentős nonprofit szervezetekre terjed ki. A viszonyítási alapot a 2016. évi éves átlag jelenti

¹⁵ KSH: 20.2.2.15. A teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete a munkáltató székhelyének elhelyezkedése alapján, megye és régió szerint, negyedévente kumulált (2021).

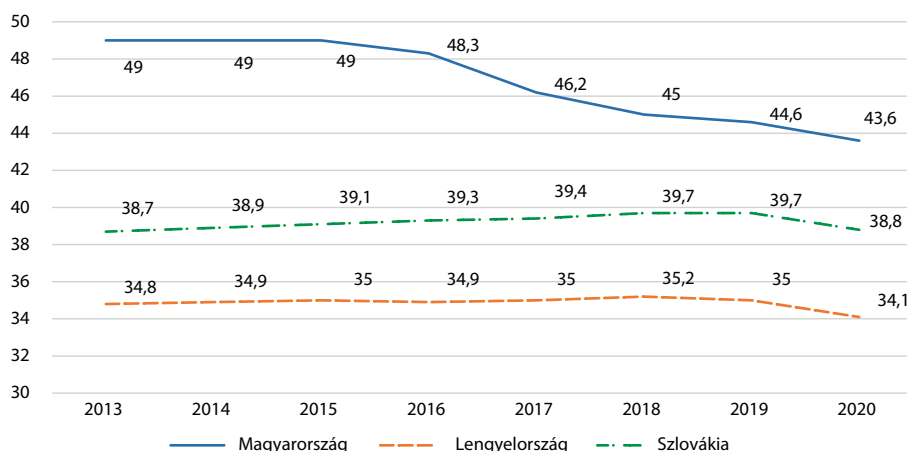
e mutató esetén. A munkaerőköltséget a foglalkoztatást segítő támogatások csökkentik, míg a foglalkoztatáshoz kapcsolódó adók növelik.¹⁶

A havi munkaerőköltség legnagyobb részét az összes munkajövedelem teszi ki, a nem bérjellegű költségek (szociális költségek és egyéb munkaerőköltségek) ehhez képest kisebb részarányt jelentettek.¹⁷ A munkaerőköltség-mutató értéke a 2019. év negyedik negyedévéig növekvő trendet követett, majd ettől kezdődően negyedévente hullámzott, negyedévről negyedévre váltakozott az előző negyedévhez képest a csökkenés és a növekedés.

Az adópolitikai intézkedések hatását a centralizációs ráta mellett az adóteher nagysága, vagyis az adóék is mutatja. Az adóék az adó-, illetve járulékkerhek arányát méri a munkaerőköltségen belül, azt mutatja meg, hogy a munkaerőköltség hány százalékát vonja el az állam.

Az Eurostat rendszeresen publikálja az európai uniós tagországok munkaerőköltségéhez kapcsolódó adóéket. Az Eurostat ezt a mutatószámot az alacsony keresetű, egyedülálló, gyermektelen személyek esetében alkalmazott adó-, illetve járulékmértékek alapján határozza meg. Ennek indoka, hogy e munkavállalói típus esetén a legkisebb a torzítás a mérés esetében figyelemmel a gyermeket nevelők különböző adókedvezményeire az egyes tagállamokban.

A 2013–2020. évekre vonatkozó adóékat Magyarországon és két további visegrádi ország esetén a 6. ábra mutatja.

6. ábra: Az adóék alakulása Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában 2013–2020 között (százalék)

Forrás: az Eurostat: *Tax rate on low wage earners: Tax wedge on labour costs* (2020) adatai alapján a szerzők szerkesztése

¹⁶ Beke Andrea: *A munkabérek terhelő közterhek alakulásának lehetséges kimenetelei*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021.

¹⁷ KSH: 20.2.1.65. *Munkaerőköltség-indexek alakulása, negyedévente [2016 éves átlag = 100,0%]* (2021); KSH: 2.1.48. *Munkaerőköltség-indexek alakulása a nemzetgazdaságban* (2020).

Látható, hogy míg a tagállamok átlaga és Szlovákia adata az időszakban 40 százalék alatt maradt, a magyar adóék ugyan meghaladta a másik két csoport értékét, de a 2013. évi 49 százalékról a 2020. évre 43,6 százalékra csökkent. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon 2020-ban a munkaerőköltség 43,6 százalékát a munkajövedelmek után fizetendő adó-, illetve járulékterhek összege teszi ki.

Az Eurostat által publikált adatokkal kapcsolatban ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a magyar adórendszer esetében az egykulcsos adó-, illetve járulékrendszer miatt az eltérő kereseti szintek nem befolyásolják az adóék mértékét, továbbá hogy a munkavállalók számára juttatott adó-, illetve járulékkedvezmények (például a személyi jövedelemadó vagy a járulékok családi kedvezménye) nem tudnak érvényesülni az Eurostat által alkalmazott modellben.

A magyar adat változásában nyomon követhető a kormány munkabért terhelő adók csökkentésére irányuló intézkedéseinek hatása, amelyek alapján a szociális hozzájárulási adó kulcsa 2016 és 2022 januárja között 27 százalékról 13 százalékra csökkent, ami 14 százalékpontos csökkenésnek felel meg. Minden további adó-, illetve járulékelemet változatlanul feltételezve a szociális hozzájárulási adó mértékének 2022. január 1-jétől végrehajtott mérséklése várhatóan tovább csökkenti az adóék mértékét 41,6 százalékra, ami a 2016. évi értékhez képest 6,7 százalékpontos csökkenést jelent. Ezáltal a magyar adóék értéke dinamikusan közelíthet a régió, illetve az EU27 átlagához.

Az adópolitikai intézkedések az adórendszer egyszerűsítése, a gazdaság kifehérítése és az állami működés integritásának erősítése szempontjából

A költségvetési fenntarthatóság olyan költségvetések sorozata, amelyek fedezetet nyújtanak a jelen generációk közjavak iránti szükségleteinek kielégítéséhez, és egyúttal növelik a jövő generációk képességét és lehetőségét saját jövőbeni szükségleteik kielégítéséhez.¹⁸ Ebből kiindulva a hazai és uniós normák mellett indokolt további, a fenntarthatóságot és a rezilienciát (sokktűrő képességet) erősítő követelményeket is figyelembe venni.

Az Állami Számvevőszék megközelítésében a Covid-19-járvány gazdasági hatásainak kezelése érdekében hozott intézkedések „megtérülő befektetéseknek” tekintendők, amelyeknek kettős hatásuk van. Egyrészt segítik a járvány okozta nehézségek enyhítését, másrészt hozzájárulnak ahhoz, hogy a járvány utáni fellendülés során a magyar állami, illetve az üzleti szféra versenyképesebb legyen, és fenntartható módon működjön. Ugyanakkor a veszélyhelyzeti válságkezelésben a problémák rövid távú kezelését célzó költségvetési intézkedések is elengedhetetlenek.¹⁹

Az Állami Számvevőszék elnöke a költségvetési reziliencia erősítése és a járvány által felgyorsított változások jó menedzselése jegyében tíz kritériumot határozott meg, amelyek közül öt az intézkedések támogatandó céljainak, további öt pedig az intézke-

¹⁸ Domokos–Pulay (2020b) i. m.

¹⁹ Salamon et al. (2021) i. m.

dések szinergiájának megítéléséhez szolgál támpontul a költségvetési fenntarthatóság és a reziliencia szempontjából.²⁰

Az intézkedések szinergiájára vonatkozó intézkedések közül a témához közvetlenül a következő kapcsolódik: az intézkedés fenntartható módon hozzájárul az adóegyszerűsítéshez, a gazdaság kifehéritéséhez, az állami működés integritásának erősítéséhez. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a további kritériumok tekintetében is azonosíthatók fontos kapcsolatok, ezek azonban közvetett jellegűek, illetve pontos feltárásukhoz számos további résztémakör tárgyalása is szükséges lenne.

Az említett kritérium tekintetében mindhárom elem alapvető fontosságú, és párhuzamos értékelésük is nélkülözhetetlen, mivel szoros kapcsolat van közöttük. Röviden összefoglalva az adórendszer egyszerűsítése nemcsak az adórendszer működtetését és működését segíti, hanem ennek révén a gazdasági tranzakciók és folyamatok kifehéritését is támogatja. Továbbá az adórendszer áttekinthető felépítése hozzájárul az állami működés integritásának fejlesztéséhez is, másképpen a jó kormányzás elvének érvényesüléséhez.²¹

A „fenntartható kifehérités” alatt azt értjük, hogy ha növekszik a legálisan adózók száma, az adózás alapját képező bevallott jövedelem és a bértömeg, akkor az adóbefizetés volumene is növekszik, vagyis „fehéredik” a gazdaság. Ha az elért fehéredésből származó többletet az állam kisebb adókulcsok vagy célzott kedvezmények révén az adózóknál hagyja, a gazdaság tovább fehéredhet. Fenntartható akkor lesz a folyamat, ha a bevételi többlet újabb adócsökkentésekre teremt lehetőséget, ami tovább erősíti a gazdaságfehéritési folyamatokat, illetve az adóbefizetések volumenét.²²

A gazdaságfehéritésére vonatkozó kormányzati intézkedések többek közt a fekete- vagy szürkegazdaság méretének csökkentésére, illetve az adóelkerülés – ezen belül az áfafizetés elkerülésének – csökkentésére irányultak. A feketegazdaság fogalmába beleértjük mindazon nem regisztrált gazdasági tevékenységet, amelyek hozzájárulnak a bruttó hazai össztermék előállításához, de kikerülnek valamilyen módon az állami szabályozást, adóelkerülési célból rejtve maradnak az állam elől.²³ A feketegazdaság működésének fő motivációja az adóelkerülés, illetve profitmaximalizálási célból a munkaerőpiaci szabályok (minimálbér, maximális munkaórák száma, munkahelyi biztonsági előírások stb.), illetve az adminisztrációs előírások be nem tartása. A munkát terhelő adókhoz kapcsolódóan a bérkifizetés egy részének vagy teljes egészének eltitkolása tartozik a fekete- vagy szürkegazdaságba.

Az adóegyszerűsítéshez, a gazdaság kifehéritéséhez, az állami működés integritásának erősítéséhez való, fenntartható módon történő hozzájárulás az áfa szabályozásának

²⁰ Domokos–Pulay (2020a) i. m.

²¹ Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.

²² Holman Magdolna et al.: *Az általános forgalmi adó csökkentés hatásai a fenntartható kifehérités folyamatára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2019.

²³ Balog Ádám: *Adóelkerülés és rejtett gazdaság Magyarországon*. *Köz-gazdaság*, 9. (2014), 4. 15–30.; Csomós Balázs – Kreiszné Hudák Emese: *A rejtett gazdaság mértékének csökkentése Magyarországon*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2015.

hatásaként egyértelműen kimutatható. Példaként említhető az online számla adatszolgáltatási kötelezettséget kiterjesztő szigorúbb szabályozása, amelynek következtében a központi költségvetés az áfabevételek növekedésével számolhat. A gazdasági növekedést tekintve kedvező hatás várható a 2021. július 1-jétől hatályba lépő, a fogyasztás szerinti adóztatást hangsúlyosabbá tevő elektronikus kereskedelemmel összefüggő, uniós szabályok miatti jogharmonizációtól is, amely a kis értékű importküldemények áfamentességének eltörlését és az elektronikus kereskedelmet elősegítő elektronikus platformok adókötelezetté tételét jelenti.

A munkát terhelő adók és járulékok esetén a korábban bemutatott intézkedések hozzájárultak az Állami Számvevőszék elnökeként meghatározott kritérium teljesebb körű érvényesüléséhez. Egyrészt a munkavállalók és a munkaadók által fizetendő adók és járulékok rendszerének átalakítása hozzájárult az adórendszer egyszerűsítéséhez. Másrészt, ahogy a foglalkoztatottsági és költségvetési bevételi adatok is mutatják, az adórendszer átalakítása révén a munkát terhelő adókból és járulékokból származó költségvetési bevételek összességében növekedtek annak ellenére, hogy az elvonás mértéke csökkent – figyelembe véve azt is, hogy a bruttó átlagkereset növekedése is hozzájárult a bérekhez kapcsolódó költségvetési bevételek növekedéséhez.²⁴

Az elvonás mértékének csökkenése mellett a munkát terhelő adókból és járulékokból származó bevételek növekedése egyúttal a gazdasági, munkaerőpiaci folyamatok kifehéredését is mutatja. Mindez megnyilvánul abban, hogy növekedett a bejelentett foglalkoztatottak száma, valamint az adózás alapját jelentő bértömeg is emelkedett, vagyis a korábbiakhoz képest kisebb lett az adóhatóság felé eltitkolt bértömeg értéke. A korábban ismertetett költségvetési adatok is jól mutatják, hogy az adó-, illetve járulékcsoökkentő intézkedések megermentették az alapot a további, fokozatos adó- és járulékcsoökkentő intézkedések meghozatalához.

Az állami működés integritásának erősödése a fentiek alapján azáltal ment végbe, hogy az állam világossá tette a gazdasági szereplők részére, hogy azon gazdasági szereplők, akik fair és jogszabálykövető módon viszonyulnak az adózási szabályokhoz, és ezeket betartják, egyrészt további teherkönnyítésekben részesülhetnek, másrészt támogatást kapnak az adóhatóság részéről az adózásra vonatkozó előírások betartásához. Utóbbi elem legalább annyira fontos a gazdasági folyamatok kifehéritése szempontjából, mint az adó-, illetve járulékkulcsok csökkentése.

A jövő útja – a fenntartható adó- és járulékcsoökkentés

Az eddig megtett adókulcscoökkentő intézkedések hatásának felmérése, illetve ezen eredmények alapján az intézkedések átgondolt folytatása indokolt.²⁵ A további adó-,

²⁴ Szabóné Bonifert Éva: *Ki nem használt egyszerűsítési lehetőségek a magyar személyijövedelemadó-rendszerben. Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 3. 347–367.

²⁵ Domokos László: *Nullaszázalékos jövedelemadó lenne a megoldás? ÁSZ hírportál*, 2021. augusztus 11.

illetve járulékcsökkentő intézkedések meghatározása során fontos feltételt jelent az, hogy ezen intézkedések ne veszélyeztessék az államháztartás hiányát, vagyis ne vezessenek a hiány nem fenntartható mértékű növekedéséhez. Hiszen ennek kedvezőtlen hatása lenne az államadósság-mutató alakulására, amely a Covid-19-járvány hatásai és az ezek kivédésére bevezetett intézkedések miatt megnövekedett a 2020. évben.

A munkát terhelő adók közül a személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése kapcsán válik leginkább megalapozottá az adóterhek mérséklését érintő intézkedések indokoltságára vonatkozó gondolkodás. Ha megvizsgáljuk ezen intézkedés várható költségvetési hatását, akkor az mondható el, hogy a személyi jövedelemadó egy százalékponttal történő csökkentése hozzávetőlegesen 170 milliárd forinttal csökkentheti, a szociális hozzájárulási adó két százalékos csökkentése 160 milliárd forinttal csökkentette a költségvetési bevételeket.²⁶

Az adó-, illetve járulékcsökkentő intézkedések további alkalmazása számos előnyt hordoz magában. Ugyanakkor ezen előnyök gyakorlati érvényesülése jelentősen függ a gazdasági szereplők magatartásától, valamint a kormány intézkedéseivel való partneri hozzáállástól.

A gazdasági szereplők részéről a potenciális előnyök között szerepel, hogy az adó-, illetve járulékcsökkentő intézkedések mellett végrehajtott adóadminisztrációt egyszerűsítő lépések javítják az adórendszer szabályainak átláthatóságát, ezáltal könnyebb alkalmazhatóságot tesznek lehetővé. A gazdasági szereplők alatt egyaránt értjük a munkaadókat és a munkavállalókat.

További lehetséges előnyt jelent, hogy az intézkedések révén folytatódhat a gazdasági folyamatok kifehéritése, amelynek fontosságára az elmúlt években az ÁSZ is több alkalommal felhívta a figyelmet. Mindez nemcsak az államháztartás bevételi oldalát érinti kedvezően, hanem erősíti az adózói magatartást is az adóelkerüléssel szemben. Ha az adófizetők azt tapasztalják, hogy az adó- és járulékfizetést a gazdasági szereplők jellemzően nem kerülik ki, illetve aki megpróbálja kikerülni, az ellen az adóhatóság szigorúan fellép, akkor ez támogatja az adófizetési hajlandóság erősödését. Az adómegfizetési hajlandóság erősödése összességében támogatja a hazai korrupciós szint uniós átlag alatti szinten tartását. Mindezt jól mutatja, hogy az Eurostat becslése alapján Magyarországon az adóelkerülés mértéke az általános forgalmi adó vonatkozásában a 2010. évi 22,3 százalékhoz képest a 2020. évre 6,1 százalékra mérséklődött.

A személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése azért is fontos kérdés, mivel ezt az adót sokszor büntetésként érzékelik az adófizetők. A személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése azt is kifejezi az állampolgárok felé, hogy a munka értékes, és az elvégzett munka minél magasabb szintjét az állam elismeri. Mindez a gazdasági szereplőkkel való partnerséget erősítheti.

A munkát terhelő adók és járulékok csökkentésének együttesen kedvező hatása van az állami működés integritásának erősítése szempontjából. A gazdasági szereplők számára mindez úgy jelentkezik, hogy a tisztességesen eljáró gazdasági szereplők előnyöket

²⁶ Pénzügyminisztérium (2020) i. m.

élvezhetnek az adópolitika részéről, és azt az üzenetet közvetíti felénk az állam, hogy aki tesz a munkaalapú társadalom érdekében, az fokozatosan a terhek mérséklésére számíthat. Ugyanakkor az állami működés integritásának erősítéséhez a gazdasági folyamatok kifehéritése is jelentősen hozzájárul, hiszen e törekvés a szürke- és a feketegazdaság visszaszorítását eredményezi. Mindez a gazdasági szereplők felé szintén az előbb említett üzenetet erősíti, hiszen aki nem vállalja a partneri hozzáállást, illetve az adózási terhek teljesítését, szigorú fellépésre számíthat az adóhatóság részéről.

A munkát terhelő adók és járulékok csökkentése Magyarország nemzetközi versenyképessége szempontjából is alapvető fontosságú, mivel hozzájárul annak további javulásához. Mindez abból származik, hogy a munkát érintő adók, illetve járulékok csökkentése a munkáltatók részéről költségsökkentő, a munkavállalók részéről jövedelemnövelő tényezőt jelent. Hazánk versenyképességének javulását támogatja az is, hogy a kifehérités révén az államháztartás stabilitása is megőrizhető, ami kedvező hatást fejt ki a külső sérülékenység csökkenésére. Ezáltal az államadósság finanszírozási kockázata is alacsony szinten tartható. Vagyis az adó, illetve járuléksökkentő intézkedések révén minden gazdasági szereplő hozzá tud járulni a versenyképesség növekedéséhez. Mindez számos területen jelentkezik, mint például a nemzetközi befektetések és beruházások, a kutatások és fejlesztések, illetve az innováció.

Az államháztartás részéről a munkát terhelő adók és járulékok csökkentése a bevételek változásán keresztül az állami működésre is hatást gyakorol, mivel a közpénzek elköltésének eredményessége és hatékonysága még inkább előtérbe kerül a kiadások esetén. Közvetetten elősegíti az állami intézményrendszer működését tekintve a minőségi pénzköltés térnyerését. Az államháztartás működésének javuló versenyképessége egyúttal közvetetten Magyarország nemzetközi versenyképességét is kedvezően befolyásolja.

A személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése számos további makrogazdasági következménnyel is jár. Mindez növeli a nettó bért, a nettó keresetek növekedése miatt növekszik a háztartások fogyasztása és/vagy megtakarítása. A háztartások fogyasztásának növekedése hozzájárul a gazdasági növekedés fenntartásához. A fogyasztás várható növekedése alapján a fogyasztáshoz kapcsolódó adók által növeli a költségvetés bevételeit, ellensúlyozza a személyi jövedelemadó kulcsa csökkentésének a költségvetés egyenlegére gyakorolt gyengítő hatását.

A személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése, a csökkenő kulcsok miatti kisebb adóteher ösztönzőleg hat a foglalkoztatásra, a foglalkoztatottak bejelentésére, a szerzett jövedelmük bevallására. Mindez egyúttal a foglalkoztatási, aktivitási adatok további javulásához is hozzájárulhat.

Az adómérséklés nettó béremelkedést, magasabb elkölthető jövedelmet, fogyasztás-növekedést jelent, és a munkaerő-kínálat bővülését eredményezheti. Mindez kedvezően befolyásolja a gazdasági növekedést, a fogyasztási adóbevételi többlet pedig ellensúlyozza a személyi jövedelemadó csökkentéséből származó költségvetési bevételkiesés

egy részét. A munkát terhelő alacsonyabb adómérték kedvezően hat a humán erőforrás alkalmazására.²⁷

Ugyanakkor fontos összefüggést jelent, hogy a személyi jövedelemadó mértékének 1 százalékpontos csökkentése az adóék mértékét 0,8-0,9 százalékponttal mérsékelheti. Az adóék csökkenése mellett a személyi jövedelemadó mértékének csökkentése azért is fontos szempontot jelent, mivel ez a munkavállaló szempontjából nettó béremelkedést jelent. E hatás a vállalkozások számára jelentős tehercsökkenést eredményez azáltal, hogy a bérnövekedési igény egy jelentős részét a nettó bér növekedése kompenzálja, amelyet nem a vállalkozásoknak szükséges finanszírozni. Mindez együttesen kedvező hatást jelent a bérnövekedésből eredő inflációs nyomás enyhítése szempontjából, amelyet az anyag- és energiaárak növekedése okoz. Összességében az adó-, illetve járulékcsonkító lépések közvetetten a fogyasztói árak emelkedése tekintetében a költségoldali hatást jelentősen mérséklik.

A munkát terhelő járulékok esetében az elmúlt években egy folyamatos és gyors ütemű mérséklés ment végbe, amelynél szintén megfigyelhetők az előbbieken bemutatott kedvező hatások. Ugyanakkor célszerű figyelembe venni, hogy a társadalombiztosításhoz befolyó közterhek köre adja a fedezetet a nyugdíjhoz, a szolidaritás költségeihez, betegség esetén a gyógyításhoz, illetve a segélyekhez. Utóbbi járulék azonban nem teher, hanem megelőlegezett kiadás a személyes biztonság érdekében.

Összegzés

Egyértelműen megfogalmazható, hogy az adópolitika az ösztönző és aktivista állam egyik fontos területe. A munkát terhelő adók, illetve járulékok elmúlt években végrehajtott csökkentése számos kedvező hatással járt a gazdasági növekedésre és az állam működésének integritására vonatkozóan. Mindez úgy zajlott le, hogy a közterhek mérséklése mellett növekedett az állam adó-, illetve járulékbevétele. Az adó- és járulékcsökkentő intézkedések folytatása a jövőben is indokolt, mivel ez tovább tudja erősíteni az eddig elért eredmények hatását. E témakörön belül kiemelt kérdést jelent – figyelemmel az államadósság alakulására vonatkozó szabályok betartására – a járulékcsökkentő intézkedések mellett a személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése.

Az ösztönző és aktivista állam eszköztárában e terület fontos szerepet tölthet be, mivel a személyi jövedelemadó mértékének csökkentése hozzájárul az adóadminisztráció egyszerűsítéséhez, a gazdasági folyamatok kifehérítésének folytatásához, a munkaerő aktivitásának bővüléséhez, valamint hazánk versenyképességének javulásához.

Legalább ennyire fontos további kedvező hatást jelent, hogy az állami működés javulását, a „jól irányított állam” elvének érvényesülését is elősegíti a minőségi pénzköltés szempontjának előtérbe kerülése által.

²⁷ Berta Dávid: *A személyi jövedelemadó csökkentésének előnyei*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2016.

Felhasznált irodalom

- Balog Ádám: Adóelkerülés és rejtett gazdaság Magyarországon. *Köz-gazdaság*, 9. (2014), 4. 15–30. <https://bit.ly/3sm6jJK>
- Beke Andrea: *A munkabérek terhelő közterhek alakulásának lehetséges kimenetelei*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/36Ae5JD>
- Benedek Mária – Vargha Bálint – Bódi Emőke – Halkóné Berkó Katalin – Ördögh Andrea – Szólya Ildikó – Timár Balázs – Tóth Sándor – Tóthné Kiss Katalin – Váradi Tímea: *A koronavírus-járványt követő gazdasági újraindulás: közpénzügyi hatások*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/3JSx9rN>
- Berta Dávid: *A személyi jövedelemadó csökkentésének előnyei*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2016. <https://bit.ly/3InfTKY>
- Csomós Balázs – Kreiszné Hudák Emese: *A rejtett gazdaság mértékének csökkentése Magyarországon*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2015. <https://bit.ly/3M1og0X>
- Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.
- Domokos László: Nullaszázalékos jövedelemadó lenne a megoldás? *ÁSZ hírportál*, 2021. augusztus 11. <https://bit.ly/3hifldi>
- Domokos László – Pulay Gyula: A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020a. 65–88.
- Domokos László – Pulay Gyula: Fenntartható költségvetés és a költségvetésben megjelenő fenntarthatóság. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020b), 2. különszám. 25–56. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_2
- Holman Magdolna – Kádár Kriszta – Baloghné Lehoczki Éva – Beke Andrea: *Az általános forgalmi adó csökkentés hatásai a fenntartható kifizérítés folyamatára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2019. <https://bit.ly/35dG0Wa>
- Izer Norbert: Kétszázézer cég élt a veszélyhelyzet egyik legnagyobb adókönyvitésével, a beszámoló-halasztással. *Növekedés.hu*, 2020. június 7. <https://bit.ly/3LZX56E>
- KSH: 2.1.48. *Munkaerőköltség-indexek alakulása a nemzetgazdaságban* (2020). <https://bit.ly/3HeMMbr>
- KSH: 20.2.2.15. *A teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete a munkáltató székhelyének elhelyezkedése alapján, megye és régió szerint, negyedévente kumulált* (2021). <https://bit.ly/3JUmLj9>
- KSH: 20.2.1.65. *Munkaerőköltség-indexek alakulása, negyedévente [2016 éves átlag = 100,0%]* (2021). <https://bit.ly/3sm66yY>
- Parragh Bianka – Palotai Dániel: Az ösztönző adórendszer felé. Az adórendszer és az adóigazgatás reformja Magyarországon. *Pénzügyi Szemle*, 63. (2018), 2. 201–220. <https://bit.ly/3JVZSvI>
- Pénzügyminisztérium: *Magyarország konvergencia programja 2020–2024* (2020. április). <https://bit.ly/3JSG50i>
- Pető Krisztina – Erdélyi Attila – Kisapáti Angéla – Novák Márta: *Az állam mérete, a centralizációs ráta, az újraelosztási ráta alakulása, az állam által folytatott adópolitika hatása a versenyképességre, valamint az anticiklikus gazdaságpolitika alakulására*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020. <https://bit.ly/33P61dM>

- Pulay Gyula Zoltán – Erdélyi Attila – Beke Andrea – Laczi Hedvig – Dávid Gábor: *Elemzés a 2020. évi költségvetési folyamatok makrogazdasági összefüggéseiről a zárszámadás ellenőrzéséhez kapcsolódóan*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021a. <https://bit.ly/3pbJWh9>
- Pulay Gyula Zoltán – Nagy Adrienn – Nagy Zsolt – Timár Balázs – Vass-Völgyi Erika Anna – Szabó Béla: *Családpolitika*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021b. <https://bit.ly/3IoOyYJ>
- Pulay Gyula – Lajó Adrienn – Jakovác Katalin – Dávid Gábor: *Járványhelyzet és munkaerőpiac. A járványhelyzettel összefüggő gazdaságvédelmi akcióterv munkaerőpiacra gyakorolt hatásai*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2020. <https://bit.ly/3sk81nZ>
- Salamon Ildikó – Janik József – Böröcz Imre – Kiss Eszter: *A költségvetési politika COVID-19 járvány alatti alakulása különös tekintettel az ÁFA és az SZJA politikára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/3t18smc>
- Szabóné Bonifert Éva: Ki nem használt egyszerűsítési lehetőségek a magyar személyijövedelemadó-rendszerben. *Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 3. 347–367. https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_3_2

Vákát oldal

V. fejezet

A magyar gazdasági pálya a koronavírus-járvány után:
Erős vállalatok, ösztönző állam, hatékony együttműködés

Bevezetés

A 2020-ban az egész világot térdre kényszerítő pandémia (SARS-CoV-2 vírus) az emberi-ség történelmében nem új keletű dolog, ahogy az azt jellemző periodikusság, az izoláció, az ellenállás mint emberi tulajdonság, valamint a pandémia üzletmenetre gyakorolt negatív hatása sem.¹ Történelmi olvasmányainkban, tanulmányainkban is rendre visszaköszön az egyes járványok megjelenése. Embertársaink már az ókorban is foglalkoztak a témával, és már azt is sejtették, hogy a fertőzések, járványok okozói szabad szemmel egyáltalán nem láthatóak.² Idővel arra is rájöttek, hogy a helyváltoztatás és a járványok terjedése között nagyon szoros kapcsolat mutatható ki, amelynek alapvető eszközei a kereskedelem és a kereskedelmi útvonalak voltak (de idesorolhatjuk a háborúkat, a haderők mozgásait is). A múltra gondolva kiemelhető az Amerikából az I. világháborúban katonák által behurcolt spanyolnátha, vagy a pestisjárvány (1347), amely körülbelül megfelezte Európa lakosságát, miközben a világ teljes lakossága 475-ről 350 millióra csökkent. Napjainkra mindezt kivetítve pedig elmondhatjuk, hogy a járványok terjedéséhez hozzájárulnak olyan jelenségek is, mint a klímaváltozás, a felmelegedés, bizonyos területeken a lakosság rendkívül rossz szociális helyzete, a felvilágosítás hiánya, valamint a kereskedelem rohamos fejlődése.³ A kereskedelem az elmúlt évszázadokban egyre nagyobb és gyorsabb ütemben fejlődött, végül odáig jutottunk el, hogy globalizált világgazdaságról, globális kereskedelemről tudunk beszélni. Ezt kimondva, teljesen kézenfekvő lenne a fentiekben bemutatott logika – miszerint az emberek mozgása, helyváltoztatása már évszázadokkal ezelőtt is hatalmas problémát okozott – napjainkra történő kivetítése. Álláspontunk szerint ezen a területen a globalizáció és a járványok terjedése között kapcsolat azonosítható. Már a vírus megjelenésekor is amellet érveltünk, hogy a koronavírus-járvány esetén bebizonyosodott, hogy a globalizáció és az ezzel járó gyorsuló helyváltoztatás milyen

¹ Hornyacsek Júlia – Nyitrai Mihály: *Területi járványügyi veszélyhelyzet egészségügyi és logisztikai támogatása. Hadmérnök*, 13. (2018), 1. 73–96.

² Lásd részletesen: Fónagy Zoltán: „A század lelkiismerete” – Kolerajárványok a 19. században, 1. rész. *Mindennapoktorteneke.blog.hu*, 2020. március 20.; és Schultheisz Emil: *A magyarországi járványok történetéből*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2020.

³ Krisztina Than – Gergely Szakács: *Hungarians Vote to Reject Migrant Quotas, but Turnout too Low to Be Valid. Reuters*, 2016. október 2. és Hornyacsek–Nyitrai (2018) i. m.

villámgyorsan el tud terjeszteni egy járványt. Ez néhány héten belül be is bizonyosodott, és a világ vezetői szinte egyik napról a másikra zárták le az országhatárait, megszakítva ezzel a korábbi társadalmi és gazdasági hálózatot. Ekkor már egyértelmű volt: valami megváltozott. Majd néhány hónappal később már szerzői közösségünk is rendszerint úgy nyilatkozott, hogy minden megváltozott. Az eddigi tapasztalatok és következtetések alapján egyértelművé vált, hogy amennyiben az emberiség nem változtat azonnal és gyökeresen a természethez való hozzáállásán, egyre rendszeresebben számíthatunk új járványok megjelenésére és elterjedésére, és ennek gazdasági következményeire.

A körülöttünk lévő rendszerszintű változások pedig azonnali cselekvést igényelnek az emberiség részéről. Már nem érünk rá arra, hogy hosszú tárgyalásokat kezdjünk, részletes, talán soha véget nem érő elemzések kidolgozásáról döntsünk.

Megelőlegezve kutatásunk eredményét, megállapíthatjuk, hogy a gazdasági szereplőknek is újra kell gondolniuk eddigi aktivitásaikat, lehetőségeiket és veszélyeiket. Egyértelműen egy új világregend, egy új világgazdaság kapujába léptünk. Ahhoz pedig, hogy ezen az új útszakaszon sikeresek lehessünk, már az első lépést is tudatosan, megfontoltan, célorientáltan kell megtennünk. Tanulmányunk alapvetően támpontokat kíván nyújtani a gazdaság rendszerében jelen lévő vállalkozásoknak, valamint a gazdaságpolitika számára is olyan felvetéseket tartalmaz, amelyek segíthetik a döntéshozókat a jövőt szolgáló gazdasági szerkezet megteremtésében. Mindez rendkívül fontos, hiszen mostanra újra a gazdasági fellendülés szakaszába léptünk – még ha az kihívásokkal is teli, új típusú gazdasági fellendülés –, ezzel párhuzamosan megkezdődött a nemzetgazdaságokban a gazdaságpolitikai szintű támogatási intézkedések kivezetése, ami egyben azt is jelenti, hogy elindulhat az erős felépülést biztosító, versenyképes, a jövőbeli válságokkal szembeni rugalmas üzleti környezet, valamint a hosszú távon fenntartható gazdasági növekedést biztosító gazdasági szerkezet megteremtése.

Vajon megváltoznak-e a globalizáció eddigi trendjei?

A globalizációt az elmúlt évtizedekben sokan sokféleképpen értelmezték,⁴ azonban kijelenthető, hogy az a gazdasági folyamatoknak és viszonyoknak egyre több országra való kiterjedését, valamint az azok között kialakuló kölcsönös – sok esetben aszimmetrikus – függőséget jelenti.⁵ Megállapíthatjuk, hogy a globalizáció napjaink egyik legvitatottabb kérdése. Közgazdászok, történészek, politikusok emelik ki annak előnyeit

⁴ Kenichi Ohmae: *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*. New York, Simon and Schuster, 1995; Bob Deacon: *Globalization and Social Policy. Geneva 2000 Occasional Paper*, (2000). 5.; Csath Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából*. Budapest, Kairosz, 2001; Lukács Gábor: A globalizáció hatása a gazdasági rendszerek változására. In Bara Zoltán – Szabó Katalin (szerk.): *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények*. Budapest, Aula, 2005. 517–547.

⁵ Szentes Tamás: A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai. *Magyar Tudomány*, 47. (108). (2002), 6. 708–719.

és hátrányait. Gazdasági szempontból az egyik alapvető tézis, hogy a globalizáció hozzáfért valamenyi piacoz, gigantikus méretű pénzügyi tőkéhez, a legmodernebb technológiához, a legfrissebb tudáshoz (humán tőkéhez). Ezen tényezőket összevetve a globalizáció egyik nagy előnye, hogy segíti a világgazdaság bővülését, ösztönzi az innovációt, és segíti – segítenie kellene – a világ leszakadó régióit a felzárkózásban. Ugyanakkor, ha körbetekintünk a világban, látható, hogy a divergencia továbbra is meghatározó, a szakadék a fejlettek és a fejlődők között egyre szélesedik, a jövedelemkülönbségek pedig a fejlett világban is tovább nőttek. Ráadásul ezek történelmi távlatban nézve – néhány kivételes országot leszámítva – gyorsuló tendenciák. Ezért a globalizáció megítélése is kettős.

Dani Rodrik részletesen foglalkozik ezzel könyvében,⁶ és felteszi a kérdést, hogy túl kevés vagy túl sok-e a globalizáció napjainkban? Úgy gondoljuk, hogy ezt a kérdést nem most kell megválaszolni, ugyanakkor az előttünk álló években valamenyi nemzeti kormányzat biztosan alaposan körbe fogja járni ezt a témát, s vélhetően sokan átgondolják a globalizációról vallott álláspontjukat, sőt ami talán még fontosabb, a hozzáállásukat. Abban sem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a kérdéskör a napi politikai csaták színtere lesz számos ország és politikai párt között. Mindezt véljük azért, mert számos nemzetközi példa is igazolta – például a kínai, dél-koreai gazdaság – azt, hogy a globalizáció akkor tudja pozitív hatását leginkább kifejteni, illetve annak negatív következményeit a legjobban kezelni, ha az állam is egyértelműen jelen van ebben a folyamatban. Az állam szerepe általánosságban az, hogy olyan keretrendszert teremtsen intézményein és szabályozóin keresztül, amelyben a gazdasági szereplők jól érzik magukat: fejleszteni, növekedni, innoválni, és mindezt fenntartható, költséghatékony módon teszik. A gazdaság fenntartható növekedéséhez pedig egy olyan – tudatos beavatkozásokat végrehajtó – államra van szükség, amely konjunktúra és recesszió idején is képes megfelelő lépésekkel irányítani, kezelni és mérsékelni a túlzott piaci kilengéseket.⁷ Meg kell tehát érteni, hogy a piacok hatékony működéséhez hatékony állami intézményekre és szabályozásra van szükség. Ehhez az kell, hogy az állam stratégiai értelemben arra használja a piacokat és a globalizációt, hogy a gazdaságot a saját adottságainak megfelelően irányítsa, olyan pályára helyezze, amelyen a magas hozzáadott érték előállítása, az erős humántőke-állomány, az innováció és a digitalizáció meghatározó szerepet képviselnek. Úgy érvelünk, hogy a vírus gazdasági hatásai miatt az államoknak újra jelentős feladatuk lesz ezen a területen. Most pedig nézzük meg azt, hogy véleményünk szerint mire kellene koncentrálni.

Az elmúlt néhány évtizedben jelentősen kiterjedt globalizációs folyamatnak voltak nyertesei és vesztesei is. A koronavírus-járvány azonban megtorpanást hozott valamenyi

⁶ Dani Rodrik: *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy*. New York, W. W. Norton, 2012.

⁷ Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 31., 61.

nemzetgazdaság életében, és mindez lehetőséget teremt a gazdasági szerkezetek, és stratégiák újragondolására. Példaként emelhetjük ki a világban elterjedt hosszú beszállítói láncokat, amelyek rövidebbé válását és az importhelyettesítő megoldások elterjedését eredményezheti a koronavírus-járvány következtében is megváltozó üzleti gondolkodás.⁸ Ez pedig ma már egyre kevésbé hipotézis; sokkal inkább általános vállalatirányítói vélekedés, azonban tudjuk: „az inga jellegzetessége, hogy néha kileng”.

De miért is van erre szükség? Ez idáig az ellátási láncok előnyeiről olvashattunk csak, azok gyorsaságáról, olcsóságáról, hatékonyságáról. A világgazdaság különböző területei az elmúlt két évtizedben olyan mélyen összefonódtak, hogy gyakorlatilag ma már minden hatással van mindenre. Mára éppen ez okozza a problémát. Ami eddig előny volt, az 2020-tól a legsúlyosabb kockázat. A beszakadt globális ellátási láncok egyértelműen lassítják, sok esetben teljesen le is állítják a termelést – ami pedig a GDP egyik nemzetállam által sem kívánt fékezéséhez vezet. Ez a probléma pedig valós, azaz nemcsak egyes ágazatokat érint, hanem szinte a gazdaság egészében jelen van (de talán a legsúlyosabb helyzet az elektronikai iparban, az élelmiszeriparban, kerékpár-kereskedelemben, az üzemanyagok és az orvosi eszközök területén alakult ki), továbbá ami talán még súlyosabb, az az, hogy mindez globális szinten is értelmezhető. Az időpontra – azaz „just in time” – történő szállítás jelenti mára a legszűkebb keresztmetszetet. Ez pedig azért is rendkívül súlyos probléma, mivel az országok a helyreállítás szakaszában vannak, a szállítási problémák pedig egyértelműen nehezítik a gazdasági rendeződést, és súlyosbítják az egyébként is jelentős inflációs nyomást. Nem is beszélve arról, hogy a globális késéseken túl egyre fokozódó hiány alakult ki bizonyos áruk esetében. Szinte napról napra kapunk hiányról szóló híreket a legkülönbözőbb ágazatokból. Mindez 2019-ig szinte elképzelhetetlen volt. A modern gazdaság szembetalálta magát egy olyan problémával, ami talán az 1960-as, 1970-es években volt a jellemző. Ismételten felütötte a fejét a várolista és a hiány.

E bekövetkezett változások egyértelműen rávilágítottak a globalizáció egyik legjelentősebb árnyoldalára, az egyes nemzetgazdaságoktól való függőségre (lásd a kínai gazdaság domináns szerepét, amelynek az európai gazdaságok erőteljesen kitéttek). Véleményünk szerint mindez elgondolkodtathatja a nemzetállamokat, és egyértelműen felvetődik az a kérdés: „Hogyan tovább?”

Feltételezhetjük, hogy tartós átalakulások jöhetnek a járvány után. A nemzetállamok szerepe felértékelődik, de a globalizációt nem lehet megállítani – már csak azért sem, mert a piaci szereplők továbbra is törekedni szeretnének a nyereség maximalizálására és a termelési költségek csökkentésére –, azonban a világjárvány erőteljesen világít rá a globalizáció gyenge pontjaira, amiből le kell vonni a megfelelő gazdasági, társa-

⁸ Parragh László – Tóth Róbert: Eredményes vállalati válságkezelés célzott állami ösztönzés mellett. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 89–121.; Hausmann Róbert: *A globális ellátási láncok átalakulása a feldolgozóiparban a koronavírus-járvány következtében*. *Hitelintézeti Szemle*, 19. (2020), 3. 130–153.

dalmi – és gazdaságpolitikai – következtetéseket. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a globalizáció visszaszorítására már a koronavírus előtt is láthattunk kísérleteket, például az USA és Japán már a Covid-19 előtt is komoly próbálkozásokat tett arra, hogy az ipari kapacitásokat hazacsábítsa Kínából, ahogy egyértelművé vált, hogy az ipari termelés koncentrálásával milyen óriási bevételekre és hatalomra tett szert Kína.⁹ Álláspontunk szerint nem számíthatunk a jövőben teljes deglobalizációs folyamatra, ugyanakkor a globalizáció további lassulására már annál inkább. Összességében fontos kérdés lesz, hogy a jövőben hogyan alakul a globalizáció és a nemzetállamok „együttműködése”. Kiemelt szerepet kellene szánni a saját erőforrásaink feltérképezésének, a még ki nem használt lehetőségek kiaknázásának és a veszélyforrások erodálásának, azaz a helyettesítő megoldások megkeresésének. Egyértelműen csökkenteni kell a függőségből adódó sebezhetőségünket, és fokozni szükséges az ellátásbiztonságunkat. A magyar gazdaság a földrajzi elhelyezkedéséből, gazdasági szerkezetéből, valamint méretéből adódóan egy olyan ország, amely függ a külföldi tőkéktől, a nagyobb nemzetközi cégek tőkekihelyezésétől. Magyarországon a külföldi tőke termeli meg a hozzáadott érték több mint felét (53-55 százalékát), de a beruházások egyharmada is hozzá köthető. Kiemeljük ugyanakkor, hogy nem a külföldi tőke önmagában a probléma, sőt, a magyar gazdaság számára a külföldi tőke továbbra is kulcsfontosságú mind mennyiségi, mind minőségi szempontból, hanem az úgynevezett aszimmetrikus függés (az ország és a régiók vonatkozásában, a struktúrában, a termékösszetételben, de a kihelyezett technológiában is). Számos tanulmány – és a 2020–2021-es időszak gyakorlati tapasztalata is – rávilágít arra, hogy a túlzottan külföldi tőkére és külkereskedelemre építő gazdaságok fenntartható, hosszú távú növekedése nem biztosítható, lassúbb és alacsonyabb szintű felzárkózást, valamint erős külgazdasági függőséget eredményezhet, ezzel is növelve az országok sérülékenységét és csökkentve azok rezilienciáját.¹⁰

Ezért Magyarországnak is szükséges a saját erőforrásaira, a magyar vállalkozásokban rejlő kapacitásokra, az oktatási rendszerben, végső soron a magyar humán tőkében rejlő tudásra és képességekre építenie, kialakítva egy olyan diverzifikált termelési struktúrát, amelyben meghatározó szerepet képviselnek a legmodernebb technológiák. Ezen tényezők kell hogy alkossák jövőbeni növekedésünk bázisát, és segítsék azt, hogy Magyarország elkerülje a fejlett jövedelmi helyzetű országok csapdáját.

Ismeretes, hogy magasabb fejlettségénél szinte mindenütt lassul a fejlődési ütem, másféle, sokkal drágább, komplexebb erőforrásokra van szükség, amelyek manapság egyértelműen az innovációhoz, digitalizációhoz, a nagyon mozgékony tőkeallokáció-

⁹ Bart István: *Miben lehet más a COVID-válság utáni világ a fenntarthatóság szempontjából? Másfélfo. Éghajlatváltozás érthetően*, 2020. június 9.

¹⁰ Gál Zoltán: Fel lehet-e zárkózni külföldi közvetlen tőkével? In Szanyi Miklós – Szunomár Ágnes – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 80–83.; Domokos László – Pulay Gyula: A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 32–42.

hoz, a kreatív munkaerőhöz és egy speciális állami szerepvállaláshoz kapcsolódnak. Ugyanakkor azt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy láttunk már arra példát, hogy egy fejletlen, nyersanyagban szegény, relatíve kis belső piaccal rendelkező ország – mint korábban Magyarország is volt – hosszú éveken át képes kiugróan magas növekedési rátát produkálni. Idetartozik Írország, Finnország, Dél-Korea, Malajzia, Szingapúr vagy éppen Vietnám.

Dedikáltan meg kell határozni a magyar stratégiai jellegű ágazatok körét – ezen az útvonalon a magyar kormányzat már elindult –, és támogatni kell a hazai vállalkozások tudatos allokációját. Mindez azonban kizárólag akkor lehet sikeres, ha ezekben az ágazatokban átlagon felüli termelékenységnövekedés, továbbá erős és tartós innovációs jelenlét jellemző.

Amellett érvelünk tehát, hogy

- meg kell találni a természetes és egészséges egyensúlyt a globalizáció és a lokalizáció között, azaz elkerülendő a „túl sok globalizáció”;
- Magyarországnak ki kell használnia az exportvezérelt növekedési modell előnyeit, azzal, hogy a külkereskedelemben a mennyiségre és a minőségre helyezi a fókuszot úgy, hogy a lehető legtöbb hozzáadott értéket tartalmazó, teljes mértékben hazai jószágot exportál (legnagyobb mennyiség és legjobb minőség), és csupán a legszükségesebb termékkört importáljuk (legkisebb mennyiség). Törekedni kell továbbá a hazai hozzáadott érték növelésére a jelenlegi exporton belül;
- el kell kerülni a túl magas szintű szuverenitást, hiszen akkor fennállna a veszélye annak, hogy Magyarország nem lenne haszonélvezője a nemzetközi gazdasági integráció előnyeinek (lásd technológia, tudás, tőke, innováció, befektetésekhez szükséges külső piacok hiánya stb.). A magyar sajátosságokat figyelembe véve nem lehet példa számunkra sem a semlegességét hirdető Svájc, sem a jelentős olajkincsel rendelkező Norvégia;
- ügyesen kell élni a globalizáció és a lokalizáció között egyensúlyozó online világ nyújtotta lehetőségekkel, és meg kell tenni mindent annak érdekében, hogy regionálisan tovább erősödjön Magyarország üzleti szolgáltatászektora;
- a globális kihívások (például környezetvédelem, biztonságpolitika) eredményesen csak globálisan oldhatók meg, ezért is szükség van a globalizációban való, ugyanakkor megfontolt részvételre.

A fenti érvrendszerünk eredményességét nagymértékben befolyásolja majd az, hogy abból miként részesül a hazai mikro-, kis- és középvállalati szektor. Álláspontunk egyértelmű: helyzetbe kell hozni a hazai kkv-szekort. Tudatosítani kell a vállalkozásokban, természetesen a legkisebbektől kezdve, hogy a folyamatban lévő erőteljes világgazdasági dimenzióváltás talán egy soha vissza nem térő lehetőség számukra. Ha makrogazdasági szinten sikerül megragadni a koronavírus által felszínre hozott globalizáció rendszerintű problémáit, és azokat előnyökké kovácsolni, akkor a hazai kkv-szektor számára egy igen jelentős piaci rés nyílik – nyílt már – meg. Ez a piaci rés – főleg szolgáltatások, digitális szolgáltatások, egészségipar, élelmiszer- és feldolgozóipar, mezőgazdasági gép-

gyártás – azonban belépési korlátokat támaszt a vállalkozások elé. Kizárólag a magasabb hozzáadott értéket képviselő, magasabb technológiai színvonalra alapuló tevékenységet nyújtani képes cégek léphetnek be erre az új piacra. Meg kell tehát fordítani azt a trendet, amely a külföldi tulajdonú vállalatok túlsúlyát és a hazai cégek alacsony jelenlétét és érdeklődését mutatja a kutatás-fejlesztés, valamint az innováció területén.

Beavatkozási területek a magyar gazdaság dinamizálása érdekében, a koronavírus okozta válság tanulságai alapján

A Covid-19-járvány megjelenése és kiterjedése tartós hatást gyakorolt a világ társadalmi és gazdasági rendszereire, azonban az idő előrehaladtával más-más területek kerültek előtérbe, és igényeltek állami beavatkozást. Az elmúlt közel két évben szinte „soha” nem tapasztalt zavarok és üzleti kockázatok kerültek felszínre. Egyes ágazatok és cégek teljesen lefagytak, míg mások meglovagolták a kihívásokat, újítottak, innováltak, azaz fejlesztéseket eszközöltek. Számos tanulmány megállapította, hogy a világ egyre gyorsabb, kiszámíthatatlanabb és soha nem látott változásokon megy keresztül.¹¹ A koronavírus megjelenése előtt azt láthattuk, hogy az egyes iparágakban a legtöbb vállalat a rövid és középtávú bevételekre összpontosít, jellemzően folyamatos, zökkenőmentes üzletmenetet feltételezve. A Covid-19-világjárvány azonban egészen új megközelítést tett szükségessé.¹² Mint ahogyan szerzőközösségünk is többször utalt már rá, vélhetően az ehhez hasonló eseményekre a jövőben is számítanunk kell. Minderre tekintettel az már bizonyos, hogy valamennyiünk részéről változásra van szükség. Olyan mértékű változtatásokra, amelyek képesek segíteni abban, hogy ellenállóbbak, rugalmasabbak, válságállóbbak legyünk.

Magyarország kormánya 2021-ben kiemelt figyelmet fordított a járvány elleni védekezésre, a magyar gazdaság újraindítására, a munkahelyek megvédésére és újak teremtésére, valamint a vállalkozások támogatására annak érdekében, hogy hazánk mielőbb visszaállhasson a korábbi növekedési pályájára. Ebben a munkában – ahogyan a válságkezelés valamennyi korábbi fázisában – a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara szellemi műhelyei aktívan részt vettek. Az így megszületett kormánydöntések időben érkező és hathatós segítséget jelentettek valamennyi érintett számára azzal, hogy jól sikerült kezelni a példa nélküli gazdasági és egyben társadalmi helyzetet. Most, az elért eredmények tükrében azonban nem feledkezhetünk meg az előzetekintésről sem.

A következőkben igyekszünk feltárni az elmúlt két év alapján a legfontosabb viselkedési sajátosságokat. Megjegyezzük, hogy *Az ösztönző állam válságkezelése I.* című kötetben megjelent – 2020 októberében lezárt kézirat – helyzetértékelésünkben részlete-

¹¹ Parragh–Tóth (2020) i. m.; McKinsey: *McKinsey on Risk. Strengthening Institutional Resilience Has Never Been More Important* (2021. augusztus).

¹² McKinsey (2021) i. m.

sen foglalkoztunk a koronavírus-járvány gazdasági következményeivel, így most az azóta eltelt időszak tapasztalataival kiegészítve, további részletezést igénylő javaslatainkat fogalmazzuk meg.

1. Számos szerző hangsúlyozza, hogy a Covid-19-világjárvány rávilágított az egészségügyi rendszer jelentőségére, esetleges gyenge pontjaira, valamint az országok gazdasági szerkezetének fontosságára.¹³ Világossá vált, hogy a gazdasági szerkezet sokat számít, tekintve, hogy a járvány a mezőgazdaságot kevésbé érintette – ugyanakkor fontos változásokra világított rá ezen ágazatban is¹⁴ –, míg az ipar, a turizmus jelentősen sérült. Mindebből levonható az a következtetés, hogy fokozni kellene az agrárium szerepét – például az agrárinnovációt, a magyar, helyi termékek előtérbe helyezését. És miért is emeljük ki ezt? Egyértelműen azért, mert ismeretes az az általános összefüggés, amely szerint egy nemzetgazdaság versenyképességét három tényezőre építheti: a gazdag nyersanyagbázisra (például arab országok), költségelvű országstratégiára (azaz olcsóságra), valamint a tudásra, innovációra. Magyarországon mindhárom területet használtuk ez idáig, de eltérő arányban, és talán helytelen összetételben. A képlet viszont a jövőre nézve – aminek már ma kell elkezdődnie – egyértelmű. Fel kell számolnunk és át kell alakítanunk minden olyan területet az országban, ahol az „olcsóság” a vezérfonal. Helyezzünk hangsúlyt két területre, amelyekkel van lehetőségünk kitörni, és az élre kerülni. Növeljük, sőt maximalizáljuk – megtartva a stabil, kiszámítható költségvetési korlátokat – a kutatás-fejlesztési tevékenységekre allokálható összegeket, és gyorsítsuk fel a hazai, magyar tulajdonban lévő, magyar tudást használó (magyar munkavállalókat foglalkoztató) vállalkozások becsatornázását ebbe a folyamatba. Ezzel elérhető, hogy a kutatás-fejlesztés-innovációba történő 1 forintos beruházás túlmutasson a jelenlegi 5 forint összegű megtérülésen. Álláspontunk egyértelmű: Magyarországnak a lehető leghamarabb – érdemben – el kell mozdulnia a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek felé, ha el szeretnénk kerülni azt, hogy a perifériára szoruljunk, vagy beragadjunk a közepes fejlettség csapdájába.

A másik terület a nyersanyagbázissal van összefüggésben, hiszen hazánk jelentős termőföldvagyonnal rendelkezik. Az agrárium már önmagában is hatalmas lehetőség, de abban az esetben, ha egy modern, digitalizált, robotizált agráriumot építünk ki, jelentős előrelépést leszünk képesek elérni. Meg kell jegyezni, hogy a hazai mezőgazdaság területi korlátozottsága olyan adottság, ami a méretgazdaságosságból adódó addicionális előnyöket nem biztosítja hazánk számára, ugyanakkor ha kihasználjuk a digitális átállás nyújtotta előnyöket, akkor hazánk már nem a méretgazdaságosság nyújtotta költségmegtakarítással, hanem a magas minőséggel, a magasabb termékhozamokkal és a magas

¹³ Maria Nicolaa et al.: *The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review. International Journal of Surgery*, 78. (2020), 185–193.

Armenia Androniceanu: *Major Structural Changes in the EU Policies Due to the Problems and Risks Caused by COVID-19. Administratie si Management Public*, (2020), 34. 137–149.

Rafal Nagaj – Jaroslaw Korpysa: *Impact of COVID-19 on the Level of Energy Poverty in Poland. Energies*, 13. (2020), 18.

¹⁴ Attila Jámbor – Péter Czine – Péter Balogh: *The Impact of the Coronavirus on Agriculture: First Evidence Based on Global Newspapers. Sustainability*, 12. (2020), 11. 4535.

feldolgozottsági szintű (azaz magasabb hozzáadott értékű) termékekkel fog tudni versenyezni a világpiacon. Nem lehet kevesebb a célunk, mint az, hogy az agrárium jelentősebb mértékben járuljon hozzá Magyarország gazdasági növekedéséhez. Tekintettel arra, hogy a gazdasági szerkezet újragondolásáról írunk, a modernizált agráriumhoz álláspontunk szerint hozzákapcsolódik a „teljes értéklánc”-szemlélet. Amellett érvelünk, hogy a magyar termelők által előállított termékeket lényegesen diverzifikáltabb kereskedelmi hálózatnak kellene értékesítenie, aminek részét kell hogy képezze több, versenyképesebb, országosan jelen lévő magyar kereskedelmi üzlet is. Ebben a folyamatban erőteljesen szükség van arra, hogy folyamatosan monitorozzuk a világ többi országának mozgását, a mindenkori helyzet változására – az nem kérdés, hogy lesz változás – adott válaszait, és a saját gazdaságstratégiánkban egy gördülő újratervezéssel azonnal reagálnunk kell azokra.

2. A fenti logikai láncolatot folytatva úgy véljük, hogy jelentős potenciál húzódik meg a hazai feldolgozott termékek exportjának bővítésében, amelyben megfelelő és potenciális partner lehetne többek között néhány távol-keleti ország, mint például Japán. Tóth és szerzőtársai elemzésükben kiemelik, hogy Japánban már jelenleg is nagy népszerűségnek örvendenek a prémiumkategóriás magyar élelmiszerek, mint például a mangalicahúsból készült termékek, a sertéshús, libamáj, bor és méz.¹⁵ Megfontolásra javasoljuk a Japánnal folytatott export további növelésének lehetőségeit, esetleges korlátait, valamint azon feldolgozott termékek körét, amelyekre érdeklődés van vagy lehet Japánban. Megjegyezzük továbbá a hazai mezőgazdasági gépgyártás fejlesztésének lehetőségét is. A néhány száz hazai magyar vállalat (élelmiszer- és vegyipari gépgyártó) előnyösebb helyzetbe hozása azért is fontos, mert a hazai lehetőségeken túl az EU-n kívüli piacok, a fejlődő országok élelmiszer- és vízigényének kielégítésében is nagy lehetőség kínálkozik a mezőgazdasági és a speciális élelmiszeripari gépek gyártása számára. Lehetséges felvevőpiacként számolhatunk Délkelet-Ázsia és Afrika számos országával, ugyanakkor Dél-Korea szerepe sem elhanyagolható, tekintve, hogy a gépgyártásban fontos szerepet tölt be, lefedi a teljes ellátási lánc részelemeit. Mindezen tevékenységekkel történő együttműködés, lehetséges partnerként való csatlakozás lehetőséget képviselhet hazánk számára. Ugyanakkor célterület lehet a Nyugat-Balkán is.

3. Folytatva az előző gondolatmenetet, Magyarország mint a világ egyik legnyitottabb kis gazdasága esetében a kizárólagos belső piac – kis túlzással élve – egyetlen vállalat számára sem lehet elégséges. Meg kell ragadni a külföldi piacokat is – megtalálva a megfelelő egyensúlyt – a magas feldolgozottságú termékekkel és digitalizált szolgáltatásokkal, mindezt diverzifikált gazdasági struktúra mellett. Amellett érvelünk, hogy a tercier, azaz szolgáltatószektor fejlesztése kulcsszerepet kell hogy képviseljen a következő években. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy kizárólag az export köré sem lehet építeni a jövő növekedési modelljét. Pont a mostani válság világított rá arra, hogy ahogyan a termélexport – lásd ellátási láncok megszakadása –, úgy a szolgáltatásexport

¹⁵ Tóth Róbert – Gyurcsik Petronella – Túróczi Imre: Lehetőségek és kihívások a mezőgazdasági és az élelmiszeripari vállalkozások versenyképességének javításában. *A Falu*, 34. (2019b), 4. 13–19.

– lásd turizmus – is kockázatokat hordoz magában. Ha az ellátási láncokat érintő problémák tartósabb ideig fennmaradnak, az fokozódó kockázatot jelent az előttünk álló évek növekedésével kapcsolatban. Ezért azzal érvelünk, hogy fontos a „smart” export, de nem lehet kizárólagosságot adni ennek a területnek.

4. Az egyes nemzetgazdaságok egymásra utaltsága és a világgazdaság sérülékenysége egyértelműen felszínre kerültek. A Covid-19 hatására a túlzott kínai függőségre rádőbbsent az egész világ, és a kormányok elkezdték az alternatív megoldásokat keresni a szükségleteik kielégítésére (erről részletesebben írtunk az előző fejezetben). Ez természetesen egyben összefügg a geopolitika bizonytalan jövőjével is. Ez azonban már a koronavírus megjelenése előtt is látható volt. Ezt igazolja Tóth Róbert, aki szerint „egyre több jel utal azonban arra, hogy a világgazdaság az egyensúlytalanság állapotába kerül, vagy már abban az állapotban is van. Az elmúlt 12-16 hónapban elindult világgazdasági lassulás várhatóan Kelet-Közép-Európába is be fog gyűrűzni, ezért teljes gazdaságpolitikai szinten érdemes felkészülni milderre.”¹⁶ De ha megnézzük például – az írásunkban többször említett – Korea gazdaságát, akkor ez esetben is megállapítható, hogy az immár nagyon szorosan kötődik Kínához, így a kínai kereslet alakulása kockázati tényezőt jelent számára, akárcsak a világgazdasági konjunktúra alakulása is. A növekedés exportvezérelt jellege miatt Korea fejlődése különösen nagy mértékben függ a külső tényezők alakulásától, ugyanakkor a belső gazdasági alapok stabilak.¹⁷ Le kell hát vonnunk ezen nemzetközi tapasztalatok alapján is a tanulságokat.

A mai világgazdaság egy rendkívül komplex rendszer, amelyben minden összefügg egymással, és minden, szinte real time módon, hatással van mindenre. Mit tanultunk azonban a mostani válságból? Alapvetően azt, hogy ezek az együttműködési formák rendkívüli veszélyben vannak. Ha a vállalatok ügyesen szeretnének mozogni ebben az új világban, fejleszteni kell a rugalmasságukat, gyors reagálási képességüket. Tóth szerint „elsődleges feladata lesz hazánknak, hogy az elmúlt időszakban elért eredményeket és lendületet hosszabb távon is képes legyen fenntartani. Ehhez azonban továbbra is kellenek a sikeres, motivált és a sikerért elkötelezett vállalkozások.”¹⁸

5. Hosszabb távon felértékelődött a biztonságos termelés, így nem biztos, hogy egy-egy multinacionális cégnek a világ minden pontján lesz kisebb üzeme. Kijelenthetjük tehát, hogy közép- és hosszabb távon átrendeződhet a makroökonómiai struktúra, azaz a (világ)gazdasági szerkezet. Mindez egyben azt is jelentheti, hogy megnyílhatnak a lehetőségek az európai és a hazai vállalkozások előtt. Ebben a várható átrendeződő termelési struktúrában, ha Európa, benne Magyarország is jól pozicionálja magát, nyertesként is kijöhet. Kérdéses, hogy a jelenleg formálódó új világrendben mi lesz előnyösebb: a teljes globális szintű gondolkodás vagy a regionális központokká rendeződés, és abban történő szerepvállalás. Egyvalami azonban biztos: a külpiacra lépésre mindenképpen

¹⁶ Tóth Róbert: *A vállalati pénzügyi stratégia kapcsolata a szervezeti pénzügyi kultúra tényezőivel*. Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 2020. 182.

¹⁷ Muraközy László: *A koreai rejtély. Remetéből világpolgár*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020. 252.

¹⁸ Tóth (2020) i. m. 182.

szükségünk van, azonban annak és az exportnak a jól definiálása sem elhanyagolható. Azzal érvelünk, hogy olyan tényleges magyar exportcégekre van szükségünk, amelyek képesek meghódítani a külpiacot azzal, hogy közvetlenül külföldi területen szolgálják ki a piacot, majd az üzleti tevékenység eredményét, nyereségét, osztalékát hozzák haza.

Korábbi MKIK-kutatásaink alapján láthatjuk azt is, hogy a vállalatok úgy ítélik meg, hogy hiányoznak azok a jó hazai és nemzetközi példák, amelyek ösztönző hatással lehetnének más cégekre. Rengeteg kiváló, évek óta prosperáló magyar tulajdonban lévő vállalkozás van a piacon, amelyek motiváció és ösztönzés hiányában eddig nem eszközöltek lépéseket a külföldi piacok felé. Azt gondoljuk, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a pozitív példák szélesebb körben történő megismertetésére.

6. Megkezdődik a globalizáció és a lokalizáció versenye, és e két gazdasági modell egészséges és ellátásbiztonságot jelentő egyensúlyi helyzetének megkeresése. Azért is fontos ez a kölcsönös egyensúly (együtműködés), mert a közel két éve tartó, rendkívüli kihívásokkal teli időszak igazolta, hogy a globalizált világban az elmúlt évtizedekben kialakult és a koronavírus-járvány miatt összeomlott rendkívül komplex munkamegosztási kapcsolatokat nem lehet nem globális, azaz nemzetgazdasági szinten helyreállítani. A koronavírus-járvány rámutatott arra is, hogy milyen egészségügyi és gazdasági veszélyeket hordoz magában a globalizált gazdaság. Bebizonyosodott továbbá az is, hogy mennyire sérülékeny a nemzetközi kereskedelem. Ha eltekintünk a koronavírustól, akkor is láthattunk egyéb figyelmeztető jeleket a rendszer gyenge pontjára vonatkozóan, mint például a Szezi-csatornán keresztbefordult konténerszállító hajó miatt az áruszállítás közel egyhetes leállása. Ahogy a fentiekben is írtuk, rövid távon nem számíthatunk jelentős deglobalizációs folyamatok megindulására, már csak az ellátási láncok megváltoztatásával fellépő hatalmas költségigény miatt sem. Sokkal inkább számolnunk kell egy egyensúlykeresési folyamat megindulásával.

7. Egyértelműen szükség van innovatív és digitális vállalkozásokra, hiszen azok kitüntetett szerepet játszanak a nemzetgazdaságok életében, főleg olyan országok esetében, amelyek nyersanyagban nem bővelkednek. De miért is lenne szükség ilyen széles bázison jelen lévő vállalkozásokra Magyarországon? Szalavetz Anna úgy érvel, hogy az ilyen vállalkozások tevékenysége testesítheti meg a helyi innovatív megoldásokon alapuló, jelentős helyi hozzáadott értéket generáló, minőségi fejlődést.¹⁹ Álláspontunk szerint ez a transzformáció szükséges ahhoz is, hogy a hazai kkv-szektor termelékenysége tovább javuljon.

8. Nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy Magyarországon közel háromszoros a különbség – ami az élmézőnyben történő elhelyezkedésünket jelenti az EU-ban – a kis- és középvállalkozások, valamint a nagyvállalkozások termelékenysége között. Meglátásunk szerint a digitális vállalkozások számának jelentős növelése, valamint a mihamarabbi digitális transzformáció megvalósulása válságállóvá teszi a magyar nemzetgazdaságot. Még stabilabb támaszt jelenthet a digitalizáció abban az esetben, ha nemcsak néhány

¹⁹ Szalavetz Anna: Digitális vállalkozások Magyarországon. In Szanyi Miklós – Szunomár Ágnes – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok II.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 61–63.

ágazatban fog felgyorsulni a digitális fejlődés, hanem ha valamennyi iparág erre az útra lép. A diverzifikált struktúrában megvalósuló, digitális vállalkozások terjedése egyértelműen jelentős növekedési tartalékot jelent, de nemcsak a vállalatok szintjén, hanem nemzetgazdasági szinten is. Meglátásunk szerint a digitális transzformáció egyértelműen segíti a gazdasági növekedés fenntarthatóságát is.

Kiemeljük ugyanakkor, hogy már jelenleg is a digitális gazdaság adja a magyar GDP közel negyedét. Ez persze nem azt jelenti, hogy jelenleg fel tudnánk venni a versenyt Írországgal, Finnországgal vagy Csehországgal, amely országok az EU legmagasabb vállalati digitális hatékonyságával rendelkeznek. Az viszont nem kérdéses, hogy hazánknak is mielőbb át kell állnia a jövő kifutópályájára, azaz oda, ahol az innováció, a digitalizáció, a minőség és a termelékenység a meghatározó. Ebben az átállásban pedig a (gazdaság-és/vagy vállalat-) vezetőknek kitüntetett szerepük lesz, hiszen meg kell érteniük, hogy a jelen és a jövő technológiáinak (lásd például mesterséges intelligencia, big data, Internet of Things, új technológia) segítségével miként vihető előre a vállalkozás működése, miként növelhető általuk a vállalat nyereségessége.

Az innovációs tevékenységek ugyanakkor tudatosságot, jövő- és teljesítményorientált-ságot, pénzügyi és humántőke-erőforrást követelnek meg a vállalkozásoktól, amelyek nem kis kihívásoknak tekinthetők. Látható, hogy azok az országok a legversenyképesebbek, ahol a vállalkozások tudással, innovációval, magas hozzáadott értékkel rendelkeznek.²⁰ Tehát kiemelt figyelmet kell fordítani az innováció gyorsítására a teljes értéklánc mentén. Ehhez azonban az kell, hogy a hazai vállalkozások minél több helyen legyenek képesek becsatlakozni a globális értékláncokba.

9. Több vonatkozásban felvetődnek a korábbi gazdasági, társadalmi modellek negatív hatásai, a megoldatlan strukturális problémák (környezetvédelem, klímaváltozás, tudatos fogyasztói magatartás, energiahatékonyság). A fenntarthatóság irányába való elmozdulás ma már nem opció, hanem egy egészséges és szükséges kényszer. Meg kell tenni mindent annak érdekében, hogy egy zöldebb gazdaság építése irányába induljunk el, azzal, hogy az előző pontban felsoroltakkal is számoljunk. Gondoljunk csak arra, hogy a lokális gazdasági erőközpontok esetleges kiépítésével töredékére csökkenthetjük az óceánok szennyezettségét, hiszen nem lesz szükség arra, hogy több ezer kilométeren át szállítsunk egy-egy terméket. A jövő vállalati növekedése és versenyképessége egyre jobban fog függeni a fenntarthatósághoz való alkalmazkodástól. Ez az átállás ismét helyzetbe hozhatja a leleményes, ügyes, agilis, minimum középtávon gondolkodó hazai vállalkozásokat. Miért is gondoljuk ezt? Azzal érvelünk, hogy ahhoz, hogy képesek legyünk megfelelni a – vélhetően egyre intenzívebbé váló – globális elvárásoknak, egyértelműen módosítani szükséges az üzleti modelleket, a tevékenységek folyamatát,

²⁰ Findrik Mária: Fogyasztási trendek és azok hatása a versenyképességre. In Gyenge Balázs – Kozma Tímea – Tóth Róbert (szerk.): *Folyamatmenedzsment kihívásai. Versenyképességi tényezők a 21. században*. Budapest, Szent István Egyetem, 2016. 51–72.; Mester Éva – Tóth Róbert – Túróczi Imre: A vállalatok stratégia-alkotására ható tényezők: a gazdasági növekedés, a társadalmi fejlődés, a fenntarthatóság és a versenyképesség. *Economica*, 9. (2018), 1. 39–48.

a technológiát, sok esetben a teljes infrastruktúrát is. Nemcsak itthon, hanem az egész világon. A környezetünk és így saját magunk, azaz az emberiség megóvása érdekében az úgynevezett körforgásos gazdasági modellnek kell megfelelnünk, amihez számos új ötletre, innovációra lesz szükségünk. Ha a cégek fókuszálnak erre a területre, akkor olyan újdonságokat, megoldásokat hozhatnak felszínre, amelyek nemcsak a magyar, de a globális piacon is mérvadóak lehetnek. A nagy lehetőség pedig még abban is rejlik, hogy nemcsak 1-2 szektorból jöhetnek ezek az innovációk, hanem a gazdaság egészéből – hiszen a megújulásra az élelmiszer-gazdaságtól kezdve a vízgazdálkodáson és közlekedésen át egészen a kereskedelemig, építőiparig szükség van.

10. Ezt folytatva, már láthatók annak jelei, hogy a közgazdasági gondolkodás is átalakul – aminek az ideje már valóban elérkezett. Egyértelmű, hogy a rövid távra szóló gazdaságpolitikák és vállalati működések nem lehetnek versenyképesek egy olyan világban, ahol strukturális átalakulások zajlanak. Joseph Stiglitz Nobel-díjas közgazdász szerint a gazdasági szabályok átfogó újraírására van szükség, és hangsúlyt kell fektetni a környezetvédelmen alapuló gazdaságok kialakítására.²¹ A magyar gazdaságban is előrettekintő stratégiaalkotásra van szükség annak érdekében, hogy meglovagolhassuk a jövőben rejlő lehetőségeket (amelyekre a fenti pontokban már tettünk utalást). Álláspontunk szerint felül kell vizsgálni a túlzott pénzügyi gondolkodás modelljét, és egyéb, szoft tényezőket is szükséges számításba venni (lásd későbbi fejezetek).

11. A koronavírus többek között rávilágított az oktatás, a tudás, a humán vagyон jelentőségére, arra, hogy mennyire fontos a magyar ember, a magyar tudás, valamint az, hogy a magyar találmány és eredmény itthon születhessen meg, és itthon hasznosuljon (lásd vakcina). Miért fontos mindez? Számos tanulmány igazolja azt, hogy a tudás egy fontos versenyképességi tényező. De ezen túl nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ha a találmányok, eredmények magyar kézből hódítják meg a világot, az a magyar vagyon gyarapodását is jelenti, azaz pénzügyileg is itthon hasznosulnak. Nem törekedhetünk tehát kevesebbre, mint arra, hogy az oktatást, képzést a lehető legjobb minőségi szintre helyezzük. Talán ennek fontosságára világít rá az IMD legfrissebb, 2021. decemberi tehetségrangora is, amelyben Magyarország a 64 vizsgált ország közül a 42. helyet szerezte meg. Ez a pozíció azt üzeni nekünk, magyaroknak, hogy van még tennivalónk, annak ellenére is, hogy egy évvel korábban az 50. helyen álltunk. Amellett érvelünk, hogy növelni kell a tudásba történő beruházás mértékét, azonban nemcsak nemzetgazdasági, de vállalati szinten is. Erre kiváló példákat látunk Európában, de Európán kívül is. Egy sor hozzánk hasonló, közepesen fejlett, függő pozíciójú országban az oktatás lett a változtatások, a transzformáció, a kitörés, az újrapozicionálás egyik fő dinamizáló ereje. Hasznos tapasztalatokra tehetünk szert a finn és az észti példa alapján, de idesorolható Dél-Korea vagy Szingapúr is. Ezen országok mindegyikében több mint 10 évig a GDP 10 százalékát fordították oktatásra. Muraközy a koreai felzárkózási pályáról írt könyvében például úgy fogalmaz, hogy „Koreában a tudás, az oktatás évezredek óta nagy

²¹ Joseph E. Stiglitz – Amartya Sen – Jean Paul Fitoussi: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009. január).

megbecsülésnek örvend és a tudás különösen fontos a társadalom felemelkedéséhez”.²² Ennek eredményeit pedig egyértelműen láthatjuk, többek között a különböző versenyképességi listákban. A tudás növelése számos fontos tényezőt von magával, úgymint a magasabb tudást magasabb hozzáadott értékű munkahelyeken, vállalkozásoknál lehet csak hasznosítani. Azaz a magasabb tudás megköveteli a magasabb minőségű munkahelyek, valamint magasabb bérezésű pozíciók jelenlétét is. Korábban egyenesen úgy fogalmaztunk, hogy „oktatni kell, képezni, nyomni felfelé a béreket”.²³

Tóth és szerzőtársai úgy érvelnek tanulmányukban,²⁴ hogy az oktatásba, szakképzésbe felfektetett állami forrás teljes egészében megtérül, tekintve, hogy azáltal

- javul a vállalkozások innovációs képessége és hajlandósága,
- magasabb hozzáadott értékű termékeket és szolgáltatásokat állítanak elő a cégek,
- növekszik a vállalkozások termelékenysége és hatékonysága,
- nagyobb valószínűséggel jelennek meg cégek a nemzetközi piacon (globális értékláncokba integrálódhatnak).

Ezt a felsorolást kiegészítjük azzal, hogy nagyobb valószínűséggel kerülnek el a cégek a rossz pénzügyi döntéseket magasabb tudás birtokában. Azt pedig nem szükséges magyarázni, hogy egy rossz döntésnek pénzügyekben is mérhető ára van.

Ha már az oktatás fontosságát hangsúlyozzuk, akkor ki kell emelni a koronavírus egy előremutató hatását, az oktatási intézmények, egyetemi kutatóközpontok, vállalatok és az állam integráltabb együttműködését. Szemtanúi lehettünk annak, hogy milyen gyorsan sikerült kifejleszteni és piacra dobni egy olyan egészségügyi terméket, amelyhez hasonlóan a kifejlesztése és alkalmazása eddig több évet vett igénybe. Feladatunk kell hogy legyen, hogy az egészségügyi kutatásokon felül további területekre is kiterjesszük, mint jó gyakorlatot, a valódi, érdemi együttműködés jelentőségét.

Még egy fontos aspektusra szeretnénk rávilágítani, amire már a fentiekben részben tettünk utalást. Számos szerzővel egyetértünk abban, hogy a növekedés lassulása ritkábban fordul elő olyan országokban, ahol a népesség nagy része legalább középfokú végzettséggel rendelkezik, és magasabb az oktatás minősége.²⁵ Ezenfelül álláspontunk szerint a tudásba történő befektetés képes megakadályozni a fejlett jövedelmi helyzetű országok csapdájába történő beragadást is. Természetesen ez csak abban az esetben lehetséges, ha az oktatás eredménye hasznosulni is képes. Talán erre utal Ernst Schu-

²² Muraközy (2020) i. m.

²³ Parragh László: *Tenni kell az ellen, hogy a béremelést felfalja az infláció. Világgazdaság*, 2021b. december 14. 3.

²⁴ Tóth Róbert – Gyurcsik Petronella – Túróczi Imre: *A vállalati pénzügyi kultúra és innováció szerepe Magyarország versenyképességének javításában. Polgári Szemle*, 15. (2019a), 4–6. 392–404.

²⁵ Szunomár Ágnes: *Gazdasági csodák/gazdasági csapdák. Kínai növekedési kilátások a japán és dél-koreai példa tükrében*. In Szanyi Miklós – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok. Világgazdasági tükör*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 70–108.; Barry Eichengreen – Doghyun Park – Kwanho Shin: *When Fast Growing Economies Slow Down. International Evidence and Implications for China. National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*, (2011), 16919.

macher is, aki szerint „a több oktatás csak akkor segíthet rajtunk, ha több bölcsesség születik belőle”.²⁶

Végül megemlítjük a 2015-ben közgazdasági Nobel-díjat elnyerő Angus Deaton munkásságát is, aki *A nagy szökés* című könyvében felidézti Julian Simon közgazdász érvelését, aki szerint a jólét igazi forrása nem a föld, nem is a természeti kincsek, amelyek egy napon kimerülhetnek, hanem az emberek.²⁷ Ez a gondolat is a humán tőkébe történő befektetés fontosságát erősíti és igazolja.

12. Gary B. Gorton *Misunderstanding Financial Crises – Why We Don't See Them Coming* című könyvében rávilágít arra, hogy egy válság személyes átélését nem helyettesíti az, ha csak könyvekből olvasunk róla.²⁸ Azok az érintettek, akik részesei voltak egy jelentős válságnak, kellő tapasztalattal rendelkeznek annak lefolyásáról, így nagy valószínűséggel a jövőben másképpen fognak hozzáállni és vélekedni róla. Mi is következik ebből? Álláspontunk szerint a válasz egyértelmű, amin a gazdálkodási, pénzügyi tudatosság kérdéskörének felértékelődését értjük. Bízunk abban, hogy a vállalkozások levonják a megfelelő következtetéseket, és azokból tanulva cselekvéseket, üzletmenetükbe történő beavatkozásokat fognak eszközölni. Nem tekinthetünk tehát el a vállalkozások, a vállalkozók, végső soron a munkáltatók felelősségétől, hiszen a saját, operatív szintjükön a változás melletti elköteleződés elsősorban rajtuk múlik. De ez a tudatos változás nemcsak egy-egy válság túléléséhez szükséges, hanem a versenyképesség javításához is. Számos olyan terület említhető a szervezeteken belül, amelyekre történő menedzseri (tulajdonosi) fókuszálás egyértelmű fejlődést hozhat mind a hatékonyságban, mind a termelékenységben. Idesorolhatjuk például a munkaszervezést, az anyagellátást és -beszerzést, a képzéseket, a tanulásra történő ösztönzést, a modernizáció iránti elköteleződést, a jó munkahelyi környezet kialakítását, a versenyképes bérstruktúrát, de akár a megfelelő ellenőrzési folyamatokat is. Krisán László is megerősíti álláspontunkat, aki úgy fogalmaz, hogy valamennyi hatékonyságot, eredményességet és versenyképességet javító változáshoz egyértelmű elkötelezettség szükséges a vállalati menedzsment részéről.²⁹ Amellett érvelünk, hogy a 21. században a vállalkozások körében az egyik legfontosabb versenyképességi tényező az agilitás képessége lesz, amely biztosítja a vállalat valamennyi belső érintettje számára – alkalmazottak, menedzserek és tulajdonosok –, hogy gyors, rugalmas és testre szabott válaszokat legyenek képesek adni a felmerülő kihívásokra. Az olyan vezetési megközelítés alkalmazása már ma is kiemelt prioritás kellene hogy legyen, amely a széles körű együttműködésre, nyitottságra és a folyamatos fejlődésre épít. Simon Hayward *Az agilis vezető* című könyvében egyenesen úgy fogalmaz, hogy „[a] tanulás iránti vágynak és nyitottságnak elsődlegesnek kell lennie a vállalatvezetésben, amelyhez

²⁶ Ernst Schumacher: *A kicsi szép (Small is Beautiful)*. Ford. Perczel István. Budapest, KJK, 1991.

²⁷ Angus Deaton: *A nagy szökés. Egészség, gazdaság és az egyenlőtlenség eredete*. Ford. Felcsuti Péter. Budapest, Corvina, 2013.

²⁸ Gary B. Gorton: *Misunderstanding Financial Crises – Why We Don't See Them Coming*. New York, Oxford University Press, 2012.

²⁹ Krisán László: Előszó. *Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok*, 6. (2020), 2. 2.

jól strukturált és a munkavállalók számára is világos tanulási kultúra, illetve keretrendszer tartozik”.³⁰ Ehhez írásba foglalt képzési stratégia kidolgozása javasolt, és egyénre szabott fejlődési pályák meghatározása, amelyek egyszerre szolgálják a humán tőke és a vállalat fejlődését.

13. A koronavírus-válságnak, illetve annak kezelésének egyik talán legjelentősebb hatása az infláció meglődulása, valamint annak következményei. A vírus okozta gazdasági problémák kezelését a világon szinte mindenhol erőteljes fiskális és monetáris stimulus jellemezte, ezzel addicionális likviditást juttatva a lakossághoz és a vállalkozásokhoz. A jegybankok az elmúlt években kiemelten támogatták az úgynevezett magas nyomású, folytonosan növekvő gazdaság modelljét, ami itthon is jellemző volt. A magyar monetáris politika is extrém alacsony kamatkörnyezetet teremtett – folyamatosan gyengülő forintárfolyam mellett – és tartott fenn hosszú éveken keresztül. Az pedig alapvető közgazdasági tézis, hogy a piacon lévő nagy mennyiségű pénz inflációt gerjeszt. Ez már látható volt a 2021-es év legelején, nemcsak itthon, de a világ legnagyobb gazdaságaiban is. Az infláció emelkedéséhez olyan pozitív elemek is hozzájárulnak, mint a jelentős bérdinamika – ami az egyik leggyorsabb növekedésű az EU-ban –, vagy a kimagasló foglalkoztatottság. Akárhogyan is nézzük, leszűkítve vagy globálisan kiterjesztve, az inflációs cél elérése a jegybankok legfontosabb és elsődleges mandátuma. Most Magyarországon azt látjuk, hogy hónapról hónapra emelkedő számokat közöl a hatóság – olyannyira, hogy az EU-s árdinamika bővülésében Magyarország a harmadik helyen áll, Litvánia és Észtország után.

Visszatekintve azt mondhatjuk, hogy a Magyar Nemzeti Bank inflációs előrejelzései túlzottan optimisták voltak. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a monetáris politikára vonatkozó egyik fontos gazdasági alapelvről, miszerint a jegybank számára nem az a fontos, hogy ma mennyi az infláció, hanem azt kell figyelnie, hogy előtekintve (fél, vagy akár egy év múlva) a mindenkori gazdasági folyamatokkal és eszközrendszerrel mi várható a monetáris politika jövőbeni időhorizontján. Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül az a kérdésfelvetés sem, miszerint a magyar jegybank (is) lemaradt-e az időben történő beavatkozással. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara közel három éve rendre felhívja a figyelmet az inflációs veszélyre, és rendre rávilágít a trendre. Ezzel a nehézséggel alighanem még évekig szembe kell néznünk, hiszen a bázishatás kivételével nem látszik olyan érdemi, inflációt befolyásoló elem, ahol csökkenés lenne várható. Sőt, ellenkezőleg. Számos tanulmány azt vetíti előre, hogy a nemzetközi nyersanyagárak vagy az élelmiszerárak emelkedése nem ért véget, így várható, hogy azok a hazai fogyasztói árakba továbbra is begyűrűznek.

Van még egy fontos közgazdasági alapvetés az inflációval kapcsolatban, mégpedig az, hogy annak növekedését elindítani lényegesen egyszerűbb, mint visszafogni azt. Ebből pedig az következik, hogy minél később és minél kisebb ütemben kezdődik meg az infláció megfékezésének folyamata, annál erőteljesebb beavatkozásra lehet szükség

³⁰ Simon Hayward: *Az agilis vezető. Hogyan hozzunk létre agilis vállalkozást a digitális korban?* Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.

az inflációs cél eléréséhez. Mindemellett egyvalami biztos: a monetáris és a fiskális politikának az eddigieknél még jobban együtt kell(ene) dolgoznia annak érdekében, hogy az infláció a 3 százalékos tartományba visszatérjen, a lehető legrövidebb idő alatt (ami már most látható, hogy nem egy-két hónapos időtávra szóló feladat lesz). Ez az együttállás jelenleg formálódik, a fiskális politika fokozatosan csökkenti expanzív gazdaságfinanszírozását, míg a monetáris politika korábban megkezdte a normalizációt elsődleges monetáris politikai céljának elérése érdekében, aminek elérése így sem lesz könnyű feladat. A jegybanknak kitüntetett figyelmet kell fordítania arra, hogy megfelelő előretékinő iránymutatásokkal stabilizálja az infláció megfékezését, valamint a stabilabb devizaárfolyamra vonatkozó várakozásokat (főleg akkor, amikor a FED, valamint az EKB is már szigorításokat tervez s eszközöl, valamint erősödnek a geopolitikai feszültségek). Úgy is fogalmazhatunk, hogy a stabilitásorientált monetáris politika jelentősége folyamatosan felértékelődik. Ha ez nem valósul meg, akkor további inflációs spirálba is kerülhetünk. Valljuk be, ez nem lehet senkinek sem érdeke. Meglátásunk szerint a 2013 és 2020 közötti monetáris politikai ciklus betöltötte szerepét, de ez most véget ért, és a következő időszakban a magasabb kamatkörnyezet és az erősebb, stabilabb forint időszak következhet.

Új korszakba léptünk a vállalatfinanszírozásban. Az elmúlt egy évtizedben az alacsony kamatok uralták az egész világot, ami jelenleg megfordulni látszik. Az előttünk álló időszakban meghatározó szerephez fognak jutni a gazdaságpszichológiai hatások. Azaz az elmúlt 10 évet a kedvező feltételek melletti hitelezés jellemezte, ami egyértelműen ösztönző hatással volt a kkv-k hitelfelvételének bővülésére, most azonban a monetáris szigorítások következtében megkezdődött a hitelek drágulása. Ezt a változást azonban tudatosítani kell a vállalkozásokban is, hiszen az elmúlt egy évtizedben könnyen hozzá lehetett szokni az olcsóbb finanszírozási konstrukciókhoz, ami most alapjaiban változik meg. Nem szabad hagyni tehát, hogy a magasabb finanszírozási költségek jelentősen visszafogják a vállalati hitelezést. Ezzel párhuzamosan meg kell tenni mindent a devizahitelezés elkerüléséért is. Azzal érvelünk, hogy vállalati oldalon rugalmasabb pénzügyi megoldásokra van szükség, és a fejlesztések, beruházások költségeinek tervezhetősége még inkább felértékelődik. A jövőben is szükséges az intenzív, ugyanakkor tudatos hitelezési ütem biztosítása, hiszen a hitel nélküli növekedési modell nem lehet opció a magyar gazdaság számára.

14. A mostani válság ismét felszínre hozta a magyar gazdaságban (is) kimutatható dualitást. A dualitás azt jelenti, hogy a magyar gazdaság erősen kettészakadt, egy nemzetközileg is versenyképes, relatíve magas termelékenységű, alapvetően a külföldi tőke által működtetett részre és egy nagy kiterjedésű, zömében hazai kkv-kból álló, alacsonyabb termelékenységű, sok esetben kevésbé versenyképes részre. Alapvető probléma, hogy a magyar vállalati struktúrából gyakorlatilag hiányoznak a közepes vállalkozások. Ha közelítő számokat nézünk, látható, hogy a magyar kkv-szektoron belül a mikro-vállalkozások aránya 94,6 százalék. Egyetértünk Nagy Márton e mikrovállalati körrel kapcsolatban megfogalmazott álláspontjával, miszerint e hazai vállalati kör erősen

elaprózott szerkezetű.³¹ Emellett csupán körülbelül 5200 olyan cég működik, amelyik 50-nél több főt foglalkoztat. Az egész magyar vállalati struktúrában kicsivel több mint 1000 olyan cég ismeretes, amelyik 250 főnél többet foglalkoztat.

Nem tekinthetünk el attól a tényről sem, hogy a hazai kkv-k életciklusa sokkal rövidebb, mint a fejlett országokban. Az USA-ban például az új kkv-k csaknem 100 százaléka megéli az egy évet, 70 százalékuk a kettőt, 50 százalékuk a négy és egyharmaduk a hét évet. Ezzel szemben nálunk 15 százalékuk egy éven belül, további 15 százalékuk két éven belül megszűnik, és folyamatosan fennmarad az alvó vállalkozások magas aránya is. Itthon a nagy méretű, multinacionális cégek termelékenysége több mint másfélszerese a hazai átlagnak, miközben a számarányában meghatározó 9 főnél kisebb, szinte teljes mértékben magyar tulajdonú kisvállalkozások termelékenysége a hazai átlag fele, az 1 fős mikrovállalkozásoké ennél is kisebb.³² Az Eurostat szerint Magyarországon az egy alkalmazottra jutó hozzáadott érték alapján a különbség a mikrovállalatok és a nagyvállalatok között 2,3-szoros.

Egyik kiemelt következtetésünk, hogy hazánkban nagyon sok túl kicsi, alacsony hatékonysággal működő cég van. A nemzetgazdasági szintű termelékenységben és hatékonyságban azonban nem lehet kizárólag a multikra támaszkodni. A hazai vállalkozásokat is ösztönözni szükséges. Egyértelmű tehát annak megvizsgálásának szükségessége, hogy mit lehet tenni a hazai kkv-szektor termelékenységének és hatékonyságának javítása érdekében. Álláspontunk szerint kiemelten kell támogatni a magyar kisvállalkozások saját fejlesztéseit, törekvéseit, elképzeléseit, egyéni erősségeiket, gyenge pontjaikat is figyelembe véve. Mindezek a fent jelzett problémák felvetik ismételten a szektor és azon belül a megújulni tartósan nem képes vállalkozások szerepének újragondolását. Ehhez a korábbiaknál is pontosabb, komplex minősítő rendszer kidolgozására lenne szükség, különösképpen ott, ahol a források megléte ellenére sem tapasztalható fejlődés. Kiemeljük ugyanakkor azt is, hogy a globális ellátási láncok magasabb szintjeinek meghódítása is lehetőséget jelent, azaz a sok esetben csak „összeszerelésnek” nevezett fázison felül törekedni kell a fejlesztési központok munkafázisainak megragadására is, hiszen a hozzáadottérték-termelés ott lényegesen magasabb (lásd fentebb).

15. Elérkezett az idő a vállalati szerkezet átalakítására, tekintve, hogy a hazai kkv-szektor szerkezete rendkívül elaprózott. A szektor jobb mérethatékonysága jelentős növekedési tartalékot szabadítana fel. A vállalatok növekedése azért is fontos, mert egy ország gazdaságának teljesítményében az erős középvállalati réteg hatalmas jelentőséggel bír. Amennyiben azonban a magyarországi helyzetet vizsgáljuk, megállapítható, hogy nálunk pontosan ez a réteg hiányzik, arányuk nem haladja meg az 1 százalékot. Így egyértelmű, hogy stratégiai célként szükséges megfogalmazni, hogy a magyar gazdasági szerkezetben is alakuljon ki egy erős, tőkeerős, motivált középvállalati szegmens (lásd Németországban, Ausztriában, Franciaországban, a Benelux államokban ezek a gazdaság stabil, megkerül-

³¹ Nagy Márton: *Cél: a duplázás*. Előadás a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Küldöttgyűlésén. Budapest, 2019.

³² Tóth–Gyurcsik–Túróczy (2019a) i. m.

hetetlen építőkövei). A közepes vállalkozások körében Nyugat-Európában, különösképpen Németországban és Ausztriában meghatározóak a családi vállalkozások, amelyekre az a jellemző általában, hogy termelésüket kifejezetten kis piaci résekre és exportra alakították, s ott pótolhatatlanná teszik magukat. Az itt jelzett országokban több száz, ezer sikeres, a globális gazdaságba beépült, exportáló, innováló hazai közepes méretű vállalat működik. Herman Simon pontosan erre utal a *Hidden Champions* című könyvében.³³ Állítása szerint a német gazdaság sikerének egyik talán legfontosabb építőelemét azok a hazai középvállalkozások jelentik, amelyek saját piacukon a világ első három helyezettje között vagy kontinensükön első helyen állnak, ugyanakkor kevéssé ismertek a világ előtt.

Fontos lenne megnézni, hogy az Ausztriában, Németországban meglevő úgynevezett „történelmi útfüggőség” a közepes vállalati méret vonatkozásában Magyarországon hogyan lenne pótolható. Nálunk a most folyó nemzeti tőke megteremtése inkább a nagy, konglomerátumszerű vállalatokra koncentrál, és eddig kevesebb figyelem jutott a közepes méretűek generálására. A most létrejövő nagyvállalatok sokszor nem a vállalati evolúciós utat végigjárva alakulnak meg, céljaik, menedzselésük, üzleti kapcsolatrendszerük, magatartásuk, üzleti kultúrájuk ezért más lehet, mint a piaci versenyben edződő vállalatoké. Emiatt fennáll a kockázata annak, hogy nem tudnak elégséges spillover hatást kifejteni, és a piaci termelékenység növelésében fordulatot generálni. A közepes vállalatok hiánya, a multik korlátozott felszívóképesége egyértelműen kihathat arra is, hogy a jó, modern, versenyképes tudással rendelkező agilis szakemberek számára nincs elegendő olyan munkahely (közepes és/vagy nagy méretű, fejlődésre nyitott vállalkozás), amely szakmailag is megfelelő lenne számukra (nem csak anyagilag). Hasonlóképpen a versenyképes közepes vállalatok hiányával magyarázható az is, hogy a hazai vállalatok a kívántnál sokkal kisebb mértékben tudtak beszállítókká válni a nagy külföldi cégek számára.

16. Teljesen világossá vált az állam nélkülözhetetlen szerepe. Fontos ugyanakkor az is, hogy állami intézkedések ne próbálják meg újratemetni a válság előtti viszonyokat, mert az már nem a „jó irány”. Ámbár, ha elővennénk és leporolnánk a 2019-es problémáink dossziéit, meglepődnénk, hogy mennyi hasonlóság látszik.

A fentiekben azonosított területek álláspontunk szerint csak rendszerszintű átalakítással érhetik el a hozzájuk fűzött eredményeket. Mindezt figyelembe véve azt állítjuk, hogy egyértelműen szükség van egy hosszú távon is releváns, saját adottságainknak megfelelő gazdaságstratégiára, amelynek középpontjában a fenntartható fejlődés, a versenyképesség, a termelékenység növelése áll. Hasonló koncepciót fogalmazott meg Kovács Árpád is, aki szerint „az állam mozgástere szűk; a realitások elfogadása, az előrelátás, a megalapozott és hosszabb távon következetes cselekvés így különös jelentőségű egy ország esélye szempontjából”.³⁴ Egyértelmű tehát, hogy a társadalom, a gazdaság, a kör-

³³ Simon Hermann: *Hidden Champions. Aufbruch nach Globalia. Die Erfolgsstrategien unbekannter Weltmarktführer*. Frankfurt, Campus Verlag, 2012. 447.

³⁴ Szűk Krisztina – Tóth Róbert: *Interjú Dr. Kovács Árpáddal, a Költségvetési Tanács elnökével*. In *Gazdasági Tájékoztató negyedik negyedév – 2019*. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, 2020.

nyezet, a technológia rohamos fejlődése megköveteli az adekvát értékválasztást tükröző reakciókat, amelyek képesek versenyképességünk és az ország társadalmi jó(l)létének fenntartható javítására.

Elértük tehát a gazdasági dimenzióváltás küszöbét, amelynek átlépése újabb kihívások elé állítja a magyar vállalkozásokat, a teljes magyar gazdaságot. Az előttünk álló feladat egyértelmű, annak megvalósítása azonban már homályosabb. Egyvalami biztos: nem dőlhetnek hátra a vállalkozók, hiszen talán minden eddiginél nagyobb szükség van most rájuk annak érdekében, hogy innovatív ötleteikkel berúgják a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés kapuját. Ez egyben azt is jelenti, hogy az államnak is van feladata, mégpedig nem kisebb kihívást kell megvalósítania, mint a magyar vállalkozói réteg széles bázisának hathatós támogatását.

Ebben azonban jelentős segítséget jelent az elmúlt évtized polgári kormányának valamennyi intézkedése, és az azok által elért eredmények és megszerzett tapasztalatok. Magyarország az elmúlt évtizedben hatalmas fejlődésen ment keresztül, ami mind a társadalmi, mind pedig a gazdasági területen érzékelhető. Ebben a periódusban számos kihívás került felszínre, amelyek jelentős gazdaságpolitikai, állami beavatkozást igényeltek. Ezek közül kiemelendő, hogy stabilizálni kellett a magyar gazdaságot, kezelni kellett a költségvetési és pénzügyi válságot. Kezelni kellett a fenntarthatatlan költségvetési hiányt, amire a megoldást az adórendszer átalakítása és az adóalanyok teherviselő képességéhez igazítása kínálta. Ezenfelül elindult a külső adósság leépítése, külföldi működő tőke beáramlásával, valamint a hazai szereplők exportképességének javításával. Mindezeket túl szükségessé vált a munkaerőpiaci szerkezet átalakítása, ami egyértelműen a gazdasági növekedés motorja lett az elmúlt években. A fő cél a foglalkoztatási szint emelése és a munkanélküliségi ráta csökkentése volt. Ezzel párosult egy széles bázisú beruházásösztönzési hullám elindítása. Napjainkra ugorva pedig azt látjuk, hogy a 2021. év végére egyértelművé vált, hogy a magyar gazdaság újraindítása sikeres volt, és a gazdaság teljesítménye mára meghaladta a járvány előtti szintet. Ezt igazolják az alábbiak:

- a gazdaság teljesítménye 2021-ben 7,1 százalékkal nőtt;
- 2021-ben csúcstot ért el a beruházások értéke, 1886 milliárd forinttal;
- a foglalkoztatottak száma 4,7 millióra emelkedett;
- a munkanélküliségi ráta pedig 4 százalék alá csökkent.

A fenti felsorolásból is látható, hogy a kihívások kezeléséből, a fejlődés útjainak kijelöléséből és a szükséges lépések eszközöléséből nem volt hiány az elmúlt bő tíz évben sem. Bátorság, elkötelezettség, tenni akarás volt jellemző, és nincs okunk attól tartani, hogy bármely előző három elemet elveszítettük volna. Úgy gondoljuk, hogy az előttünk álló kihívások kezelése sokkal inkább jelent majd újabb erőt a magyarok számára, mintsem félelmet.

Valóban felértékelődik az ösztönző állami szerepvállalás jelentősége?

Mint a fentiekben is kiemeltük, a koronavírus hatására megmutatkozott az állami szerepvállalás jelentősége és annak szükségessége. Mindez nem új keletű dolog, tekintve, hogy az állami szerepvállalás kérdéskörével már az 1900-as években is számos neves közgazdász foglalkozott, közülük talán az egyik legjelentősebb gondolkodó John Maynard Keynes, akinek a közgazdaságtanról alkotott alapgondolata napjainkban újra felszínre került. Keynest sokan a gazdaságösztönzés nagy mesterének tartják, és ha körülnézünk a világban, azt láthatjuk, hogy jelenleg tombolnak a gazdaságösztönző csomagok szerte a világon. Keynes azt javasolta, hogy az államnak jelentősen be kell avatkoznia az instabil gazdasági helyzetben úgy, hogy növelni kell az állami beruházások mértékét, valamint a fogyasztási hajlandóságot, és csökkenteni a jövedelemegyenlőtlenségeket. Az állami beavatkozás szükségessége és a fejlesztő állam gondolata tehát nem új keletű. A fejlesztő állam hatékonyságára kiváló példát mutathat Dél-Korea vagy Szingapúr. Ezen országok esetében példaértékű sikereket, erős versenyképességet és magas szintű innovációt láthatunk. A fejlesztő állam sikere talán a tudatos beruházás- és befektetéspolitikának köszönhető, azaz a tudásba, az emberekbe, a kutatásba, fejlesztésbe és innovációs tevékenységekbe, a hazai kis- és középvállalatok fejlesztésébe folyósított összegeknek. Koreában például a fejlesztő állam teljes eszköztartaléka a nemzetközileg versenyképes hazai cégek mindenáron való kifejlesztésére irányult.³⁵ Ez, mint a fentiekben is bemutattuk, példaértékű kell hogy legyen hazánk számára is. Az állami jelenlét megkerülése tehát nem lehet versenyképes opció.

Az Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok című tanulmánykötet központi üzenete szerint az elmúlt évtized eseményei több szemszögből is rávilágítottak arra, hogy a piac önállóan nem képes kezelni a gazdasági kihívásokat, tekintve, hogy csak az állam rendelkezik olyan átfogó eszköztárral, amely képes kezelni a rendszerszintű problémákat. Erre a gondolatkörre világít rá a Nobel-díjas közgazdászprofesszor, Jean Tirole is, aki a 2008-as válsággal összevetve elemezte a koronavírus-járvány gazdasági hatásait, és megjegyezte, hogy a 2020-as folyamatok jelentős eltérést mutatnak a 2008-as állapotokhoz képest, tekintve, hogy nemcsak a pénzügyi intézmények kerültek bajba, hanem a fogyasztás drasztikus zuhanása miatt jóval több állami beruházásra volt szükség, ami megfelelő mértékű és minőségű állami jelenlétet igényel. Korábbi írásunkban ezzel az állásponttal egyetértve úgy fogalmaztunk, hogy a koronavírus megjelenése és gyors terjedése hatalmas kihívás elé állította a gazdaságpolitika irányítóit, tekintve, hogy a modern világban ez volt az első olyan válság, amely egyszerre sújtotta a társadalmi és gazdasági rendszereket. Ebben az új helyzetben nagyon nehéz rendkívül rövid időn belül jó eszközöket találni. A kialakult helyzet egyértelműen megmutatta, hogy az állami szerepvállalás milyen jelentőséggel bír egy példátlan és váratlan gazdasági, társadalmi

³⁵ Muraközy (2020) i. m.

válság kezelésében. Az állami beavatkozások egyértelműen szükségesek ahhoz, hogy a nehézségeket központilag irányítva oldják meg a lehető legrövidebb idő alatt.³⁶

Tíz évvel ezelőtt a világot a nagy pénzügyi válság rengette meg, amikor a gazdaságpolitikának erőteljesen be kellett avatkoznia annak érdekében, hogy a pénzügyi területen jelentkezett probléma ne terjedjen jelentősen tovább a reálgazdaság különböző területeire. Akkor az állam és a piac együttesen avatkozott be, de a piaci dominancia volt a megfigyelhető. Az elmúlt két évben talán éppen ennek az ellenkezőjét láthattuk, tekintve, hogy nem a piac diktált, hanem az állam. Egyértelműen kijelenthető, hogy a nemzeti kormányok szerepe a járványkezelésben vitathatatlanul megnőtt, és az intézkedések összetétele erőteljes hasonlóságot mutat valamennyi országban, ugyanakkor azok ereje és hatásossága eltérő volt. Ma már az is látható, hogy az állam mindennapi működése, valamint a koronavírus-járvány okozta nehézségek kezelése között nagyon szoros összefüggés mutatható ki, azaz ahol az állam megfelelően működött, ott a védekezés is példaértékű volt. Úgy gondoljuk, hogy a siker egyik kulcsa az erős és cselekvőképes állami modellben keresendő. Kovács elemzésében azonban felhívja a figyelmet arra, hogy nem szabad megfeledkezni arról, hogy „az állam mozgástere is korlátozott, [...] és nemcsak gazdasági értelemben”.³⁷

A cselekvőképes állami beavatkozásnak – főleg válság idején – van azonban egy árnyoldala is. A fentiekben már ismertetett keynesi gazdaságpolitika szerint, ha a magán-szektor nem kíván vagy nem tud költekezni (azaz fogyasztani), akkor az államnak kell beavatkoznia, a lakosság helyébe lépni, akár az adósság növekedése árán is. Megjegyezzük, hogy a kialakult helyzetben nem a hiány a legfontosabb kérdés, hanem az, hogy mire allokáljuk az így a gazdaságba juttatott összeget. Ugyanakkor az óvatosság és az állami források felett őrködő „gondos gazda” szerep megkerülhetetlen. Erre utalva 2021 augusztusában úgy fogalmaztunk, hogy „a kifeszített költségvetés jelentős sérülékenységi kockázatot jelent”.³⁸ Talán a mostani válság után egyetlen pénzügyminiszter sincs könnyű helyzetben, hiszen nemcsak a gazdaság fűtésére kell koncentrálni, de kezelni kell a megnövekedett államadósságot is. Magyarországon sincs ez másképp jelenleg.

Visszatérve a fejezet címében szereplő kérdésre, úgy gondoljuk, hogy az állami szerepvállalás jelentősége mára egyértelművé vált minden gazdasági szereplő számára. Úgy fogalmaztunk korábban, hogy „az állam túlzott szerepvállalása a gazdaságirányításban hiba, de az erről való teljes lemondás legalább akkora hiba. Meg kell találni az egyensúlyt, ebben a cselekvőképesség rendkívül fontos tényező.”³⁹ Olyan hatékony, cselekvőképes, ösztönző államra van tehát szükség, amely megfelelő keretrendszert és üzleti környezetet

³⁶ Parragh–Tóth (2020) i. m.

³⁷ Kovács (2017) i. m.

³⁸ Parragh László: *Eredményes vállalati válságkezelés célzott állami ösztönzés mellett*. Előadás az Ösztönző állam – A magyar gazdaság újraindítása 2021 című konferencián. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2021a.

³⁹ Parragh (2021a) i. m.

biztosít a vállalkozások számára. Az állam akkor lehet hatékony, ha a piaci szereplők mindegyike részese lesz a kulcsfontosságú együttműködéseknek.⁴⁰ A következő időszakban a meghatározó szerepet az állam és a vállalkozások tudatos együttműködése veszi át. A jövőnk elsősorban azon áll, hogy a vállalkozószellemű népeség milyen új, innovatív termékeket, szolgáltatásokat, komplex folyamatokat és rendszereket alkot meg az állami intézményi struktúra rendszerében.⁴¹ A 21. században tehát nem létezik olyan állapot, amelyben az állam teljesen kivonulhat a gazdaság szabályozásából.⁴²

Elérkezett az idő a versenyképességi és a növekedési modellek újragondolására?

A fentiekben összefoglalt tanulságokon felül szükséges rávilágítani még egy további területre, amely szintén felszínre került a 2020 tavaszán kialakult gazdasági és társadalmi helyzetben: mindez pedig nem más, mint a versenyképesség és gazdasági növekedés párosa. Mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban számos tanulmány készül(t) a versenyképességgel kapcsolatosan. Ezek sokszor egy-egy aktuális, problémás tényezőre és ezzel kapcsolatos intézkedéscsomagra helyezik a hangsúlyt, s nem rendszerszemléletben gondolkodnak, ezért a megoldási javaslatok is hamar „kifulladásra” kerülnek. Másik gyakori hiba, hogy az egyes tényezők súlyát, hatását a teljes versenyképességre adottnak, változatlanul veszik, pedig különböző fejlettségi fokon, különböző környezeti feltételek között ugyanannak a tényezőnek más és más hatása lehet a teljes versenyképesség alakulására (gondoljunk például ma a robotizációra, amely évtizedeken át perifériás szerepet játszott, ma pedig a gazdaság transzformációjának meghatározó eleme).

Az elmúlt években számos hazai és nemzetközi tanulmány született, amelyek megállapítják, hogy szükséges lenne felülvizsgálni a jelenlegi növekedési modelleket és a hozzájuk kapcsolódó mérőszámokat.⁴³ Mester Éva és szerzőtársai, valamint Parragh Bianka elemzésükben részletesen foglalkoznak e témakörrel, és kiemelik, hogy

„növekvő GDP mellett csökkenhet egy nemzetgazdaság jóléte, valamint az életminőség emelkedhet gazdasági növekedés hanyatlása mellett is. Az elmúlt időszakban ezért felmerült az igény valódi jóléti mérőszámok megalkotására, hiszen az eddigiek alapján nyilvánvaló, hogy a GDP valójában a gazdaság összeteljesítményének egyik kifejezője, de a társadalom fejlődését, az emberek jólétét és életminőségét nem tudja jól mérni.”⁴⁴

⁴⁰ Parragh László: A gazdaság és az állam együttműködése mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 185.

⁴¹ Tóth (2020) i. m. 182.; Túróczi Imre – Mester Éva – Zéman Zoltán: *Magyarország versus Covid-19: intézkedések, tapasztalatok, jövőkép*. *Polgári Szemle*, 16. (2020), 1–3. 78–93.

⁴² Tóth (2020) i. m.

⁴³ Kovács (2017) i. m.; Stiglitz et al. (2009) i. m.; Csath (2014) i. m.; Findrik (2016) i. m.; Tóth Róbert: A magyarországi kis- és közepes vállalkozások regionális különbségei. In Csath Magdolna (szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. 143–179.

⁴⁴ Mester–Tóth–Túróczi (2018) i. m. 40–41.; Parragh (2019) i. m.

Azt látjuk, hogy ugyanolyan anyagi fejlettségi szinten, ugyanolyan egy főre eső GDP mellett is nagyon eltérő lehet a gazdaság és a társadalom stabilitása, az emberek bizalma és boldogsága, tehát valószínű, hogy a versenyképesség szoft tényezőire sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövőben. Talán erre utal Angus Deaton Nobel-díjas közgazdász is, aki szerint kiemelkedően fontos a jólét elemzése, amely egy összetett fogalom, beleértjük a jövedelmet, a leélt évek számát, az egészséget, képzettséget, de a lehetőséget is sorsunk irányítására. Ezt a gondolatot erősíti meg Kovács,⁴⁵ aki tanulmányában úgy érvel, hogy „az a versenyképes társadalom, amely képes dinamikus egyensúlyt elérni a gazdaság termelése és a társadalmi kohézió között. A fenntartható gazdasági fejlődés versenyképességi alapjaiba a kevésbé számszerűsíthető faktorokat is bele kell foglalni.” Stiglitz professzor számos művében hangsúlyozza, hogy ha egy ország nem akar a periférián maradni, akkor szükséges, hogy egy tanuló társadalmat hozzon létre, ami azt jelenti, hogy nagyon sokat kell befektetni a tudásba és az egészségbe, hiszen akkor tudunk jó teljesítményt nyújtani, versenyképességet javítani, ha megfelelő egészséggel rendelkezünk. Mindez azonban nem egyszeri befektetés, hanem egy folyamat, amelynek egyik alapja a fenntarthatóság.

A fentiek alapján kijelenthetjük tehát, hogy a GDP ma már egyértelműen nem teljes körű mutatószám, valamint a modern gazdaságok túlzottan és egyirányúan az erőforrások mennyiségén alapuló GDP-növekedés-orientáltak, illetve egyértelműen hiányzik a növekedés holisztikus megközelítése. A válság mindemellett rávilágított az olyan globális szintű társadalmi problémákra is, mint a környezetszennyezés, a fenntarthatóság, a tömegfogyasztás, illetve a társadalmi egyenlőtlenségek.

Összegezve úgy véljük, hogy nem túlzás a koronavírus-járvány okozta válságot az ökoszisztéma válságának is nevezni, és ebben az esetben erre releváns választ kellene adni. Álláspontunk szerint a koronavírus-járvány után meg kell hogy változzon a növekedés és a versenyképesség felfogása, azok kritériumrendszere. Mindez magával hozza az újfajta növekedési és versenyképességi felfogás egyértelmű definiálásának igényét, és szükségessé válik az ehhez tartozó eszközrendszer bemutatása is. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a túl gyors, ráadásul sok esetben kevésbé jó szerkezetű növekedés tönkre is teheti a fenntarthatóságot. Látható, hogy a növekedés és a fenntarthatóság sokszor egymás ellen hatnak, így a megfelelő egyensúly megtalálása kiemelt jelentőséggel bír.

A hazai növekedési modell az elmúlt évtizedekben alapvetően fogyasztásközpontú volt, ami nem biztos, hogy az egyetlen és kizárólagos lehetőség az ország hosszú távú gazdasági érdekeit, illetve adottságait tekintve. A számunkra releváns modell – a nemzetközi tapasztalatok alapján is – a beruházás és export húzta modell lenne. Ez képes megteremteni azt a technikai, technológiai bázist, amelyre a hosszú távon kiegyensúlyozott, ciklusoktól is mentes fejlődéshez, a magasabb hozzáadott értéket képviselő termeléshez szükségünk van. Ebbe az irányba történt elmozdulás 2010-et követően. Ezt bizonyítja, hogy az évtized végére a magyar beruházási ráta a régió és az EU élmezőnyébe került.

⁴⁵ Kovács (2017) i. m.

Úgy véljük, hogy

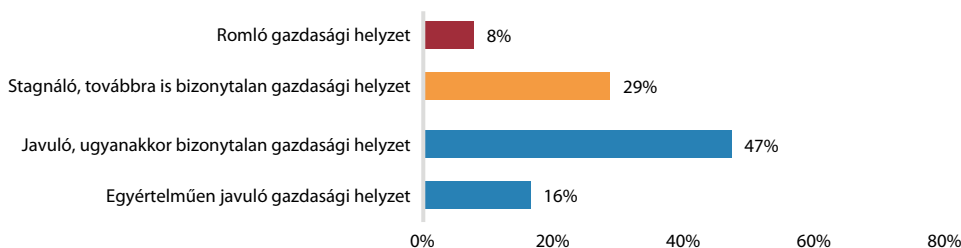
- kiemelt megközelítés lehet a fenntartható ökoszisztémán alapuló fejlődés;
- a növekedés jövőbeni bázisa az exporttevékenység mellett a megtakarításokon alapuló beruházás vezérelte modell lesz (a világhírű Nobel-díjas közgazdász, Rostow szerint a fejlett országok esetében a 20 százalékos beruházási ráta már biztosítja a tovább fejlődést);
- a túlélő, fenntartható vállalkozások támogatása is elsődlegessé válik, ehhez pedig szükséges lesz valamiféle kritériumrendszer definiálása is (például innováljon, exportáljon, digitalizáljon, munkaerőt képezzen, legyen költségtudatos stb.);
- az együttműködés, a kooperáció szerepe megnő, de egyáltalán nem biztos, hogy a globalizáció eddigi alapelvei alapján;
- a jelen és jövő modern korszakában az energia biztonságos elérhetősége, azaz a folyamatosan, kedvező áron biztosított energiaellátás meghatározó a nemzetgazdaság versenyképessége szempontjából;
- a bankok jelentőségét nehezen lehet túlbecsülni egy olyan nemzetgazdaságban, ahol a fenntartható fejlődés, a modernizáció meghatározó elemei a gazdaságstratégiának. Ehhez azonban szükség van egy kontrollált bankrendszerre;
- egyre inkább körvonalazódik, hogy mely közjavakra (azaz azokra az általános infrastruktúrára, amelyet a magántőke nem tud megteremteni) van szükség a fenntartható fejlődéshez, és ezekben az állam szerepe meghatározó lesz (egészségügy, oktatás – megjegyezzük, hogy a magyar kormány már megkezdte ezen területek újragondolását);
- kiemelt figyelmet kell fordítani a fenntarthatóság vezérelte adó- és szabályozórendszer, valamint a helyes ösztönzőket alkalmazó intézményrendszer megteremtésére, amely a digitális kor egyik alapköve kell hogy legyen;
- mindebben az állam és a vállalkozások hatékony és eredményes együttműködése nélkülözhetetlen lesz.

Az állam és a piac közötti együttműködés jelentőségét a kooperatív állammodell kiinduló pillérének tekinti Parragh Bianka, amely megvalósulása egyben az ösztönző állammodell legfontosabb feltétele. Egyrészt szolgáltató, hatékony, gyors reagálású államra van szükség, amelyben bíznak a társadalom különböző szereplői. Másrészt fenntartható, erős bázisú hazai vállalkozásokra van szükség, nem pedig rövid életű, vegetáló vállalatokra. Hermann Simon könyvében részletesen ismerteti a német gazdaság sikerét. Kiemeli, hogy a német siker nem elsősorban a nagy cégeknek köszönhető, hanem a kisebb cégeknek (legyen az kis- vagy középvállalkozás): azoknak, amelyek folyamatosan innoválnak, magas hozzáadott értékű beruházásokat hajtanak végre – még válság idején is –, fontosnak tartják a tudástőkét, valamint ezek a cégek folyamatos támogatást kapnak a német államtól is. Meggyőződésünk, hogy a magyar modellnek a jövőben meg kell találnia, fel kell építenie a hazai „rejtett bajnokokat”, és sokkal erőteljesebben szükséges támaszkodnia rájuk.

A koronavírus-válság kezelésének vállalati tapasztalatai

2021 októberében a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete (GVI) az MKIK Közgazdasági Igazgatóságának közreműködésével országos felmérést készített – 2214 vállalat bevonásával –, amelyben a koronavírus-járvány hazai vállalkozásokra gyakorolt gazdasági hatásait vizsgálta. A kutatás alapvetően arra a kérdésre kereste a választ, hogy hogyan ítélik meg a cégek az aktuális üzleti helyzetüket akkor, amikor már mintegy másfél éve küzdenek a koronavírus-járvány gazdasági hatásaival, és éppen a negyedik hullám felfutásának szakaszában járunk.

A felmérés egyik alapvető kérdése arra kereste a választ, hogy *a cégvezetők hogyan ítélik meg magyar gazdaság helyzetét 2021 májusa, a koronavírus-járvány harmadik hullámának lecsengése óta eltelt időszakban (1. ábra)*. A kutatás eredményei egyértelmű üzenetet mutatnak, mégpedig azt, hogy a vállalkozások a nehezen már túl vannak, és érzik a vírus okozta nehézségek folyamatos megszűnését. Mindez az elmúlt másfél év gazdaságpolitikai intézkedéscsomagjainak, a kkv-szektor támogató programoknak, valamint a cégvezetők és a munkavállalók kitartásának köszönhető.

1. ábra: *Hogyan itéli meg a magyar gazdaság helyzetét 2021 májusától nézve?*

Forrás: MKIK GVI és Közgazdasági Igazgatóság, 2021. október

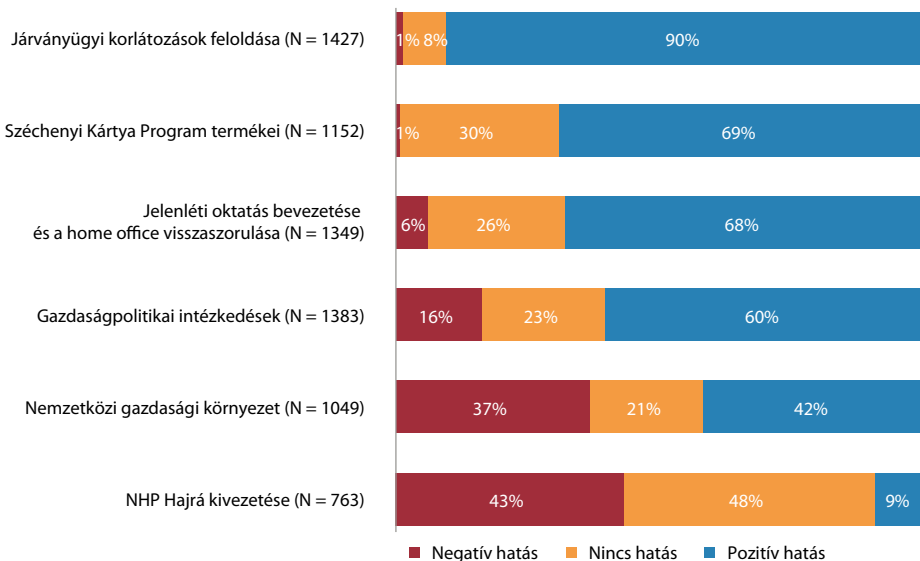
Ugyanakkor a javuló általános makrogazdasági környezetben a bizonytalanságok teljesen nem múltak el – ezt a válaszadó cégvezetők is érzik. Vállalatdemográfiai jellemzők szerint legnagyobb arányban a 250 fő feletti nagyvállalatok, valamint a döntően exportáló cégek tartják bizonytalannak a gazdasági helyzetet. Mindez arra enged következtetni, hogy a cégvezetők a bizonytalanság forrásának a nemzetközi és globális folyamatokat tekintik.

A bizonytalanság megszüntetése, vagy legalábbis annak mérséklése pedig újabb feladatokat jelent a gazdaságpolitika számára. Egyértelmű, hogy a bizonytalanság jelenléte visszafogja a gazdaság dinamikáját, de a vállalkozások bővítő aktivitását is, azaz a tervezett beruházásaiknak is gátat szab. Tapasztalataink szerint a cégvezetők bizonytalan környezetben nagyobb hangsúlyt fektetnek a kiszámíthatóságra, így fejlesztő ötleteiknek realizálását is későbbre tolhatják. Az pedig egyértelmű, hogy a magyar gazdaság egészének ismételten mihamarabb szüksége van a cégek innovatív és fejlesztő, termelékenységet és hatékonyságot javító beruházásaira. A Pénzügyminisztérium 2021 decemberében meg-

jelent *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025*⁴⁶ című dokumentumában is az olvasható, hogy a vállalati beruházások nemcsak a termelési kapacitások jelentős gyarapodását eredményezik, hanem a technológiafejlesztés révén a termelékenységnövekedéshez is hozzájárulnak.

Az MKIK felmérése részletesen foglalkozott azzal, hogy a *hazai vállalkozások mit gondolnak a koronavírus-válság kezelésére bevezetett egyes intézkedéseknek a magyar gazdasági környezetre gyakorolt hatásáról* (2. ábra).

A válaszadók elsöprő többsége egyértelműen pozitívan értékelte a járványügyi korlátozások feloldását, hiszen ez lehetőséget teremtett arra, hogy ismételten folytathassák üzleti tevékenységeiket. Itt jegyezzük meg, hogy ehhez kellett a mintegy másfél év vírussal való együttélés, elfogadás, valamint részbeni alkalmazkodás. A pandémia kezdetén a távolságtartás volt az egyetlen eszköz a kockázatcsökkentésre, ezért is képviseltek a lezárások kiemelt szerepet. Később, az oltás megjelenésével és folyamatos kiterjedésével megtanulta a gazdaságpolitika a vírus okozta nehézségek kezelését, és megtanultak a cégek is a vírus jelenléte mellett aktív üzleti tevékenységet folytatni. Így a korlátozások lehető legalacsonyabb szinten való tartása mindkét előzőleg említett fél együttes érdeke volt, azzal, hogy biztosítani tudják az egészség megőrzését.

2. ábra: Mit gondol, az alábbi körülmények összességében milyen irányú hatást gyakorolnak a jelenlegi magyar gazdasági környezetre?

Forrás: MKIK GVI és Közgazdasági Igazgatóság, 2021. október

Felmérésünkben górcső alá vettük a *gazdaságpolitikai intézkedések összességének megítélését* is. Látható, hogy a válaszadók közel kétharmada pozitívnak ítélte meg azokat

⁴⁶ Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december).

az intézkedéseket, amelyeket az állam hozott. Ideértjük a támogató költségvetési politikát, valamint valamennyi gazdaságvédelmi és újraindítási intézkedést is. Ez bizonyítja azt, hogy az állami szerepvállalás megkerülhetetlen volt ebben a példátlan válsághelyzetben.

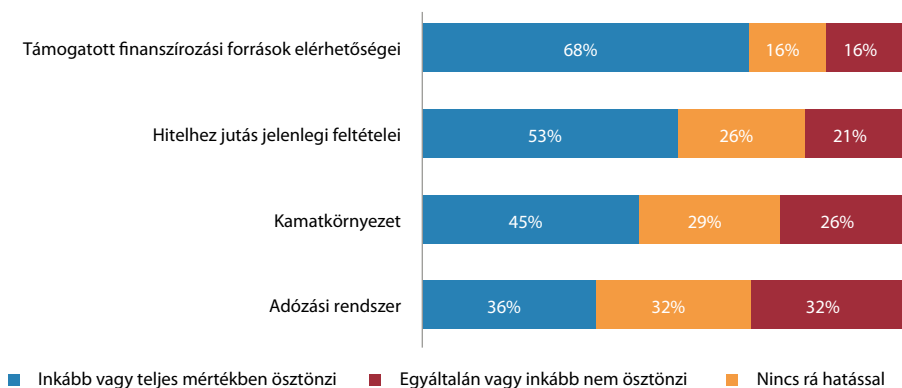
A kutatás foglalkozott a Magyar Nemzeti Bank NHP Hajrá Programjának kivezetésével is. Látható, hogy az NHP Hajrá kivezetésének egyértelműen negatív a percepciója (43 százalék, szemben a 9 százaléknyi pozitív értékeléssel). Az NHP Hajrá!-hitelek dinamizálták a gazdaságot, annak erejét képesek voltak kihasználni a kkv-k, ugyanakkor a kivezetés nagyon gyorsan történt meg, ami a vállalatokat hátrányosan érintette, hiszen a magyar gazdaság rendkívül kamatérzékeny. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara azonban azonnal hallatta a hangját, szükségét látva egy *transzítidőszaknak*, amely a kamatkörnyezethez való alkalmazkodást segíti. Ezért a kormányzattal közösen az MKIK és a VOSZ tulajdonában álló KAVOSZ Zrt. néhány nap leforgása alatt átalakította a Széchenyi Kártya Program kkv-hitelkonstrukcióit, és rendkívül rövid idő alatt piacra dobta az *újraindítási hiteleket*, amelyeknek fókuszja a rövid futamidő helyett a hosszú futamidejű beruházási hitelekre került. A Széchenyi Kártya Újraindítási Hitelek kedvezményes és fix kamatozásúak a futamidő végéig, így az ügyfél által fizetendő kamat 0 és 0,5 százalék között mozgott – 2021. december 31-ig – hiteltípusától függően.

Az új programmal egy fókuszváltás valósult meg a Széchenyi Kártya Programban. Míg a vírus magyarországi megjelenésekor a likviditáshiány jelentette a legnagyobb kihívást a vállalkozások számára, addig mostanra a beruházások is egyre nagyobb szerepet kapnak a cégek mindennapjaiban. A gazdasági helyreállással a súlypont fokozatosan eltolódik a „smart”, jövőt építő beruházási hitelek irányába. Az újraindítási szakaszban, 2021 szeptemberétől két új programelem is megjelent a Széchenyi Kártya Programban. Egyrészt a Széchenyi Újraindítási Lízingkonstrukció, amely a lízingtevékenységet kívánja kamattámogatott keretrendszerbe helyezni, másrészt a legkisebb vállalkozásokat célzó Széchenyi Mikrohitel.

Mára egyértelművé vált, hogy a pénzügyi szektor versenyképességét alapjaiban határozza meg, hogy milyen válaszokat képes adni a digitalizáció kihívásaira. Egyértelműen látható, hogy a banki szolgáltatások területén jelentős ütemben zajlik a digitális átállás, ezzel javítva az ügyfélélményt. Ennek szükségességét egyértelműen igazolta a koronavírus is, amely támogatta és felgyorsította a pénzügyi szektor digitális transzformációját. Egy jól működő bankrendszer a gazdasági prosperitás egyik záloga, ezért nemzetgazdasági szempontból is kiemelt fontosságú, hogy a szektor digitalizációs törekvései minél gyorsabban és hatékonyabban valósuljanak meg. Mindezt felismerve döntés született a Széchenyi Kártya Program hitelnyújtási folyamatának digitalizációjáról, amelynek első állomása 2021. szeptember 1-jével elindult, ennek keretében már online formában is megindítható a Széchenyi Újraindítási Lízingkonstrukció, majd októbertől a Széchenyi Mikrohitel igénylési folyamata. Meggyőződésünk, hogy a digitális megoldások bevezetésével megnövekedhet a hitelkihelyezés volumene, ezzel támogatva a nemzetgazdasági szintű hitelezési dinamika bővítését.

A Széchenyi Kártya Program szerepe ismét felértékelődött, hiszen újra bizonyítani tudta, hogy milyen gyorsan adaptálható a mindenkori gazdasági igényekhez.

Mint ahogyan a korábbi fejezetekben is tettünk rá utalást, a beruházások szerepe megkérdőjelezhetetlen lesz a következő időszakban. Ezért a felmérésünkben arra is kitértünk, hogy *a jelenlegi hazai üzleti környezet (adózás, kamatkörnyezet, finanszírozási forráshoz jutás stb.) mennyire ösztönzi a vállalkozásokat új beruházások megvalósítására* (3. ábra). A támogatott finanszírozási forrásokat a válaszadók mintegy kétharmada találta inkább vagy teljes mértékben ösztönzőnek (68 százalék), ami egyértelműen azt jelenti, hogy sikerült megértenünk a vállalkozások igényeit, és azokat helyesen sikerült átadnunk a döntéshozók számára. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara az elmúlt két évben is aktívan és eredményesen töltötte be a híd szerepét a piaci szereplők és a kormányzat között. Ugyanakkor, ahogyan a fentiekben is bemutattuk, közvetlenül is kidolgoztunk finanszírozási termékeket a Széchenyi Kártya Program keretén belül.

3. ábra: *A jelenlegi hazai üzleti környezet (adózás, kamatkörnyezet, finanszírozási forráshoz jutás stb.) mennyire ösztönzi cégét új beruházások megvalósítására?*

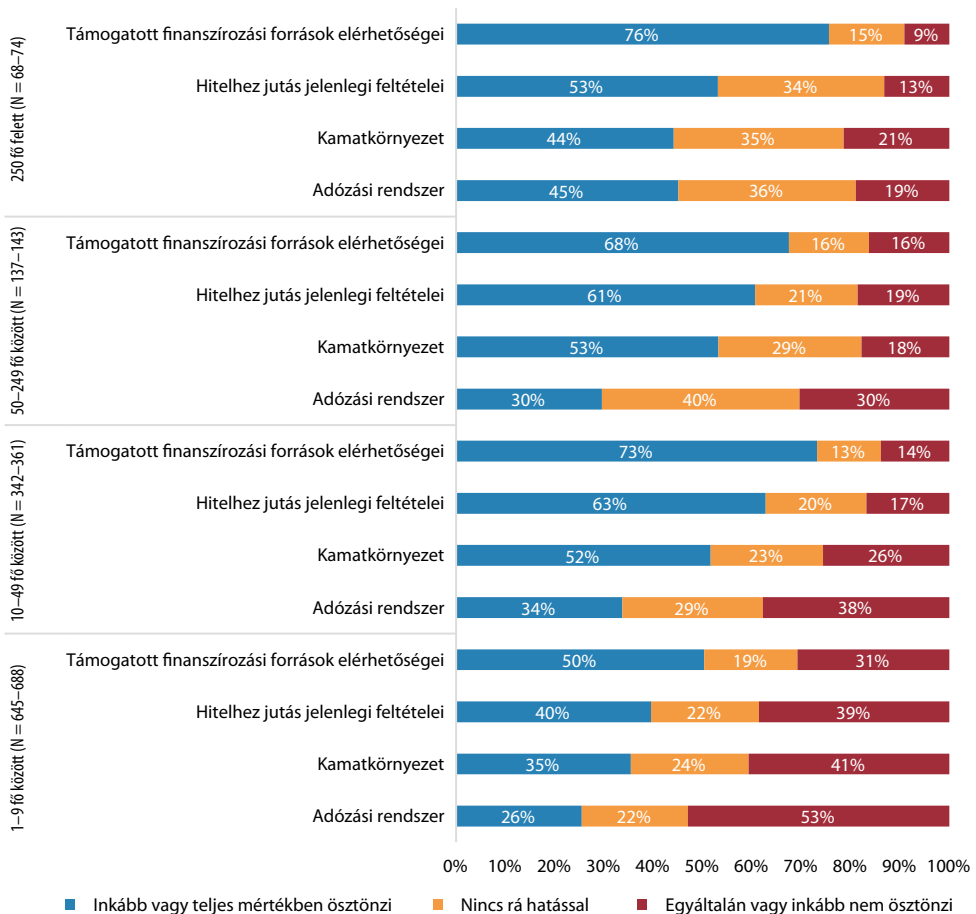
Forrás: MKIK GVI és Közgazdasági Igazgatóság, 2021. október

Külön kitértünk az *adózási rendszer megítélésére* is, ami a korábbi kutatási eredményeinknek megfelelő eredményt hozta, azaz a cégek megítélése szerint az adózási területen további, a vállalkozásokra kedvező hatású intézkedésekre lenne szükség. Megjegyezzük, hogy a vállalati versenyképesség szempontjából célszerű a vállalati beruházásokat ösztönözni, különféle adókedvezményeket biztosítani, a meglévő eszközökön felül is (mint például a fejlesztési tartalék összegére vonatkozó korlátozások kivezetése vagy a fejlesztési adókedvezmény értékhatárának csökkentése). Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy ez a folyamat már kezdetét vette 2010-et követően, amikor megkezdődött a növekedésbarát adórendszer kialakítása. Báger Gusztáv és Parragh Bianka tanulmányukban⁴⁷ arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábbi hazai gazdasági teljesítmény fontos bázisát adták a beruházások – a beruházási ráta 2019-ben 28,6 százalék volt –, és a koronavírus-járvány a magyar gazdaságnak ezt a csúcsteljesítményt nyújtó

⁴⁷ Báger Gusztáv – Parragh Bianka: *A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113.

erősségét is megtámadta. Emiatt kulcsfontosságú – különösen a kilábalás időszakában – a beruházásoknak a rendelkezésre álló állami eszközökkel való ösztönzése.

A vállalatméret növekedésével egyre nagyobb arányban tartják beruházásösztönzőnek a cégvezetők a felsorolt tényezőket. Az üzleti környezet megítélése az 1–9 fős mikro-vállalkozások esetében a legnegatívabb: egyik üzleti környezetet jellemző tényezőt sem tartja a vállalkozások 50 százalékánál több ösztönzőnek, és az ebbe a létszám-kategóriába tartozó cégek jelezték a legnagyobb arányban azt is, hogy a felsoroltak egyáltalán nem vagy inkább nem ösztönzik a beruházásokat. A nagyobb cégek esetében a támogatott finanszírozási források és az adózási környezet a 250 fő feletti nagyvállalatok (76 százalék és 45 százalék), a hitelhez jutás jelenlegi feltételei a 10–49 fő közötti cégek (63 százalék), a kamatkörnyezet pedig az 50–249 fős vállalkozások (53 százalék) körében a leginkább beruházásösztönző tényező (4. ábra).

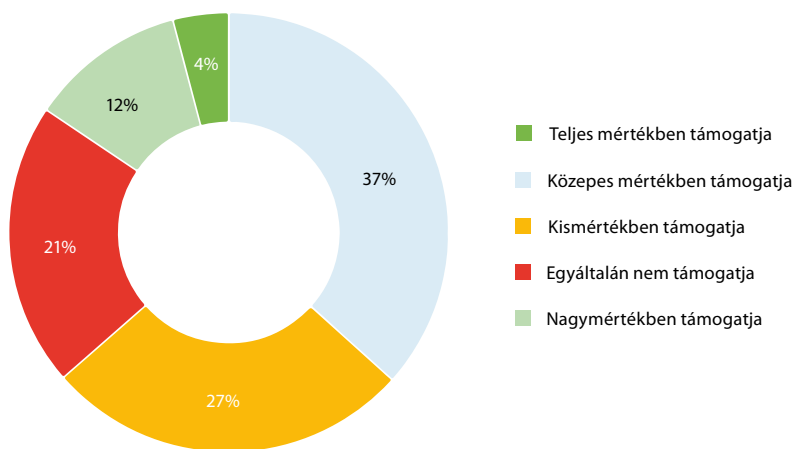
4. ábra: A jelenlegi hazai üzleti környezet megítélése és az új beruházások közötti kapcsolat méretkategóriánként

Forrás: MKIK: GVI és Közgazdasági Igazgatóság, 2021. október

Az elemzés külön vizsgálta a *kamatkörnyezet* alakulását. Fontos kiemelni, hogy a felmérés készítésekor már folyamatban volt a monetáris politika szigorítása, és már előrevetíthető volt a magasabb kamatkörnyezet. A konklúzió mégis az, hogy az alacsonyabb kamatok egyértelműen ösztönözték a beruházások megvalósulását, legfőképpen a kis- és középvállalati szegmensben. A mikrocégek esetében volt a legkisebb hatása a kedvező kamatkörnyezetnek, hiszen a legkisebb, sok esetben csak 1-2 fős cégek ritkábban döntenek beruházások mellett. Előrevetítve, arra is fel kell készülni, hogy az Magyar Nemzeti Bank kamatemelési ciklusa vélhetően 2022 nyaratól már érdemben érezteti hatását, és visszafogja a beruházási hajlandóságot a vállalati szférában.

Megkérdeztük a cégvezetőket arról is, hogy megítélésük szerint *a jelenlegi üzleti környezet mennyire támogatja a vállalatuk növekedését, bővülését* (5. ábra). A válaszadók 21 százaléka szerint egyáltalán nem, 27 százaléka szerint kismértékben, 37 százaléka szerint közepesen, 12 százaléka szerint nagymértékben, 4 százalék szerint pedig teljes mértékben támogatja. Látható, hogy a cégvezetők mintegy kétharmada véli úgy, hogy inkább növekedéstámogató a jelenlegi környezet.

A foglalkoztatotti létszám növekedésével nő a pozitív értékelések aránya, emellett a kereskedelmi, a döntően exportáló és a külföldi (rész)tulajdonú cégek azok, amelyek a vállalat növekedése szempontjából leginkább támogatónak ítélik meg a jelenlegi üzleti környezetet.

5. ábra: A jelenlegi üzleti környezet mennyire támogatja a vállalatuk növekedését, bővülését?

Forrás: MKIK GVI és Közgazdasági Igazgatóság, 2021. október

A korábbiakban már tettünk utalást arra, hogy miért fontos a vállalati növekedés. Egyértelműen megállapítható, hogy a hazai kkv-szektor szerkezete rendkívül elaprózott. Meglátásunk szerint a szektor mérethatékonysága sokkal jobban kihasználható lehetne, ami jelentős növekedési tartalékot szabadítana fel. Ennek egyik lehetséges megoldása az akvizíciók és fúziók elősegítése, mindazonáltal a hálózatosodási lehetőségek kiépítése is nagy lehetőségeket hordoz magában.

A jövőre való felkészülés kihívásai

Amennyiben az elmúlt másfél, két évet részletesen górcső alá vesszük, számos következtetést vonhatunk le a magyar gazdaság szerkezetéről, annak erősségeiről és gyenge pontjairól egyaránt. A koronavírus ugyanakkor rávilágított arra, hogy Magyarország gazdasági szerkezete kevésbé diverzifikált és fenntartható. Annak révén, hogy hazánk kicsi és nyitott gazdaság, a nemzetközi kereslet lassulása azonnal megjelenik az exportteljesítményben. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy a magyar gazdaság egyike azoknak a gazdaságoknak, amelyek relatíve erősen függenek a külföldi tőkéktől, a globális cégek tőkekihelyezésétől. A külföldi működőtőke-befektetések rövid és hosszú távon egyaránt támogathatják egy gazdaság növekedését (a GDP-növekedésen keresztül, nagyobb termelőtevékenység révén, magasabb termelékenység és a foglalkoztatás bővülése által, a növekvő jövedelmek révén fokozódó fogyasztás szerint stb.), ugyanakkor fontos megtalálni annak egészséges súlyát, gazdasági arányát. Hangsúlyozzuk, hogy nem a külföldi tőke önmagában a probléma, sőt, a magyar gazdaság számára a külföldi tőke továbbra is kulcsfontosságú mind mennyiségi, mind minőségi szempontból, hanem az úgynevezett aszimmetrikus függés – mind ország és régiók vonatkozásában, mind a struktúrában, termékösszetételben, mind a kihelyezett technológiában stb. Utolsóként kiemeljük a magyar gazdaság duális jellegét. Visszautalva a korábban írtakra, egyértelműen látható, hogy a magyar vállalati struktúrából gyakorlatilag hiányoznak a hazai, tőkeerős közepes vállalkozások, ugyanakkor hatalmas a termelékenységi szakadék a nagyvállalatok és a kkv-k között.⁴⁸

Fentieket összegezve a következő 16 pontban fogalmazzuk meg javaslatainkat, építve a korábbi észrevételeinkre is.⁴⁹

- Közép- és hosszú távú, a hazai adottságainknak megfelelő sajátos gazdaságstratégia kidolgozására van szükség.
- Szükségessé vált a gazdasági szerkezet újragondolása, szem előtt tartva a diverzifikációt és modernizációt.
- Elérkezett az idő a vállalati szerkezet átalakítására, tekintve, hogy a hazai kkv-szektor szerkezete rendkívül elaprózott.
- Kiemelten fontos a gazdasági szerkezet tudástartalmának fokozása, importtartalmának csökkentése. Itt jegyezzük meg ugyanakkor, hogy megfelelő közjavak nélkül sem innováció, sem tudás, sem értékteremtés nincs abban a korszakban, amelyet az ökoszisztéma válsága, a kiszámíthatatlanság jellemez.
- A jövőben kiemelten fontos lesz a kitettség és a dualitás csökkentése.
- Az elmúlt évek turbulens változásai felszínre hozták a versenyképesség és növekedés újradefiniálásának igényét, azok komplexebb megközelítését. Javasoljuk a holisztikus megközelítés alkalmazását, amelyben erőteljesen megjelennek olyan faktorok is, mint a környezet, a klíma, az ember, a fenntarthatóság, a megújítható-

⁴⁸ Túróczi et al. (2020) i. m.

⁴⁹ Parragh (2019) i. m.; Parragh-Tóth (2020) i. m.

- ság, a stabilitás, a kooperáció, a költségtudatosság stb. Egyértelmű szemléletváltozásra van szükség a gazdaságpolitikák és a vállalati menedzsment területén is.
- Egyértelművé vált az igény a felkészült, nagy tudású szakemberek számának növelésére, ez magával vonja az oktatási rendszer további erősítését, versenyképességének növelését.
 - A jövőben is ösztönözni és támogatni kell a vállalati és állami innovációs tevékenységeket.
 - Kiemelten fontos az exportpiaci megjelenés ösztönző támogatása és a tényleges magyar exportvállalkozások fejlesztése.
 - Támogatni szükséges a hazai cégek mélyebb integrálását a meglévő, megmaradó globális érték- és ellátási láncokba. Fontos terület lesz a beszállítói szerep támogatása, de változtatással: a magas hozzáadott értékű belföldi beszállítói kapcsolatok szélesítése, importfüggőség mérséklése mellett.
 - Ösztönözni szükséges a vállalati beruházásokat, amelyekkel javítható a hatékonyság és a termelékenység, valamint magas hozzáadott értékkel bíró jószágot lehet előállítani. A „jó beruházások” egyben lehetőséget teremthetnek arra is, hogy a magasan képzett szakemberek itthon megfelelő munkát találjanak, így azt mondhatjuk, hogy a jó beruházások a tudásalapú gazdaság kialakítása érdekében nélkülözhetetlenek.
 - Biztosítani szükséges, hogy a magyar kkv-szektor a jövőben is hozzáférhessen kedvezményes pénzügyi forrásokhoz.
 - Kiemelten kell ösztönözni és támogatni a termelékenység és hatékonyság javítását, hiszen ha ezen a területen nem sikerül előrelépni, Magyarország is könnyen a közepes jövedelmi csapdába kerülhet.
 - Kimagaslóan szükség van az ösztönző, támogató, hatékony állam jelenlétére, megfelelő intézményrendszer mellett.
 - Nem hagyható figyelmen kívül a kkv-kat még jobban támogató üzleti környezet kialakítása (adórendszer további finomhangolása, bürokrácia csökkentése, optimalizálása, digitális ügyintézés lehetőségeinek növelése stb.).
 - Szükséges a vállalati gazdasági és pénzügyi (és menedzsment-) tudatosság fejlesztése, a pénzügyi magatartásban szükséges paradigmaváltás mihamarabbi elérése.

A növekedés ütemkülönbségeivel foglalkozó világhírű Nobel-díjas tudós, Michael Spence részletesen foglalkozott olyan országokkal, amelyek a II. világháború után 25 évnél hosszabb ideig voltak képesek legalább évi 7 százalékos növekedést produkálni.⁵⁰ A szakirodalom ezek esetében már nem felzárkózásról, hanem túlszárnyalásról beszél, és a következő tényezőket azonosítja be mint a tartósan magas növekedés elengedhetetlen és a gyakorlat által már alátámasztott tényezőit. Álláspontunk szerint ezeket is érdemes lépésről lépésre áttekinteni:

⁵⁰ Michael Spence: *The Growth Report. Principal Findings and Recommendations*. London, 2008.

- nyitott, a világgazdaságba szervesen integrálódott gazdaságok (versenyképes, hatékony, a GDP növekedéséhez határozottan hozzájáruló exporttal, pozitív külkereskedelmi és folyó fizetési mérleggel és magas tőkevonzó és -kihelyező képességgel rendelkeznek – a pozitív fizetési mérleg képes kordában tartani az eladósodottságot);
- makrostabilitás (hosszú távon fenntartható kiegyensúlyozott növekedés, relatíve alacsony eladósodottság és relatíve alacsony munkanélküliség);
- alacsony külső és belső eladósodás, azaz nem alakul ki az úgynevezett ikerdeficit (a globális ellátási láncokat érintő kihívások mérséklődésével – 2022 tavaszától – párhuzamosan várhatóan ismét javulni fog a hazai export, ezzel együtt pedig a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg is. Várakozásaink szerint a nettó export a következő időszakban pozitívan járulhat hozzá a magyar GDP bővüléséhez);
- magas megtakarítási ráta a háztartásoknál;
- magas, elsősorban vállalati beruházási ráta (ami alapvetően a hazai forrásokon, a relatíve magas lakossági megtakarításokon alapul);
- az erőforrások piacvezérelt allokációja (az államnak határozott szerepe van a stratégiai célok kitűzésében, az ennek megfelelő szabályozórendszer kialakításában, sportnyelven szólva a futball szigorú játékszabályait a központi szabályozó alakítja ki, de a pályán már minden csapat a szabályoknak megfelelően a legjobb tudása szerint maga futballozik, versenyez);
- rugalmas munkaerőpiac;
- egyértelműen definiált a közjavak köre, amelyek a relatív fejlettséghez képest szociális biztonságot és fejlődési lehetőséget biztosítanak az egyének számára, akik ezáltal könnyebben azonosulnak a központi döntéshozattal. Ezen szolgáltatások garantálásában fontos a közösségi beruházások szerepe – a közösségi beruházások kiemelt területei: infrastruktúra, egészségügy, oktatás, kutatás-fejlesztés.⁵¹

Összegzés

Az elmúlt két évet tekintve kijelenthetjük, hogy a világ ma új szakaszba lépett, amelyet a régi prioritások ellentmondásainak felszínre kerülése jellemez. Úgy gondoljuk, hogy mindez megtörtént volna a koronavírus nélkül is, de az felgyorsította, elmélyítette a változtatás szükségességét. A jelenlegi helyzetben megkérdőjeleződnek olyan korábbi axiómák, mint például: a GDP-növekedés a fő cél; a szabad piac a fő szabályozó; a fogyasztás a legfontosabb érték.

Mindezeket figyelembe véve a koronavírus lehet az utolsó figyelmeztetése az emberiségnek a következő egészségügyi, gazdasági, társadalmi, azaz ökoszisztéma-válság előtt. A koronavírus felhívta a figyelmet arra, hogy a természet jelentős mértékű kizsákmányolása visszaüthet (gondoljunk csak az éghajlatváltozásra és annak kockázataira, a felgyorsult folyamatokra és megatrendekre). Úgy véljük, hogy ma még az útkeresés

⁵¹ Tóth et al. (2019) i. m.

szakaszában vagyunk, azonban egyvalami biztos: minden válság, minden rombolás lehetőséget ad arra, hogy átgondoljuk a múltat, átgondoljuk azokat a területeket, amelyekről már köztudott volt, hogy régen be kellett volna avatkozni, és helyettük új, modern, hatékony, fenntartható, 21. századi megoldásokat kell keresni. Úgy kell felfogni mindezt, hogy a koronavírus-járvány egy soha vissza nem térő esélyt jelent az ökoszisztémánk felértékelésére és a szükséges változtatások eszközölésére.

A fenti gondolatokkal megpróbáltunk támasza lenni a gazdaságpolitika döntéshozóinak, valamint a vállalkozóknak, vállalatvezetőknek egyaránt. Mihamarabb meg kell fogalmaznunk az előttünk álló és a további sikereket biztosító utat, amelynek bejárása teljes körű elkötelezettséget igényel valamennyi piaci és állami résztvevőtől. Ebben a munkában továbbra is erős katalizátorszerepet fog betölteni a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, valamint annak teljes hálózata.

„Az összefogás csak a kezdet csupán. Az együttműködés és a közös munka jelenti a sikert.”

Henry Ford

Felhasznált irodalom

- Androniceanu, Armenia: Major Structural Changes in the EU Policies Due to the Problems and Risks Caused by COVID-19. *Administratie si Management Public*, (2020), 34. 137–149. <https://bit.ly/351Qmss>
- Báger Gusztáv – Parragh Bianka: A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_4
- Bart István: Miben lehet más a COVID-válság utáni világ a fenntarthatóság szempontjából? *Másfélök. Éghajlatváltozás érthetően*, 2020. június 9. <https://bit.ly/3M1yI8Q>
- Csath Magdolna: *Kiút a globalizációs sávkutatóból*. Budapest, Kairosz, 2001.
- Csath Magdolna: *Közgazdaságtan. Társadalom-gazdaságtan, makroökonómiai alapok*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Hivatal, 2014.
- Deacon, Bob: Globalization and Social Policy. *Geneva 2000 Occasional Paper*, (2000), 5. www.econstor.eu/handle/10419/148809
- Deaton, Angus: *A nagy szökés. Egészség, gazdagság, és az egyenlőtlenségek eredete*. Ford. Felcsuti Péter. Budapest, Corvina, 2017.
- Domokos László – Pulay Gyula: *A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere*. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 65–88.
- Eichengreen, Barry – Dohyun Park – Kwanho Shin: When Fast Growing Economies Slow Down. International Evidence and Implications for China. *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*, (2011), 16919. <https://doi.org/10.3386/w16919>
- Findrik Mária: *Fogyasztási trendek és azok hatása a versenyképességre*. In Gyenge Balázs – Kozma Tímea – Tóth Róbert (szerk.): *Folyamatmenedzsment kihívásai. Versenyképességi tényezők a 21. században*. Budapest, Szent István Egyetem, 2016. 51–72. <https://bit.ly/3Mlj607>
- Fónagy Zoltán: „A század lelkiismerete”. Kolerajárványok a 19. században, 1. rész. *Mindennapoktörténete. blog.hu*, 2020. március 20. <https://bit.ly/3LXV2A2>

- Gál Zoltán: Fel lehet-e zárkózni külföldi közvetlen tőkével? In Szanyi Miklós – Szunomár Ágnes – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok II.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 32–42. <https://doi.org/10.1556/9789634546559>
- Gorton, Gary B.: *Misunderstanding Financial Crises – Why We Don't See Them Coming.* New York, Oxford University Press, 2012.
- Hausmann Róbert: A globális ellátási láncok átalakulása a feldolgozóiparban a koronavírus-járvány következtében. *Hitelintézeti Szemle*, 19. (2020), 3. 130–153. <http://doi.org/10.25201/HSZ.19.3.130153>
- Hayward, Simon: *Az agilis vezető. Hogyan hozzuk létre agilis vállalkozást a digitális korban?* Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.
- Hornyaček Júlia – Nyitrai Mihály: Területi járványügyi veszélyhelyzet egészségügyi és logisztikai támogatása. *Hadmérnök*, 13. (2018), 1. 73–96. http://hadmernok.hu/181_06_hornyaček.pdf
- IMD: *IMD World Talent Ranking 2021* (2021. december). <https://bit.ly/3sm2dug>
- Jámbor, Attila – Péter Czine – Péter Balogh: The Impact of the Coronavirus on Agriculture: First Evidence Based on Global Newspapers. *Sustainability*, 12. (2020), 11. 4535. <https://doi.org/10.3390/su12114535>
- Kovács Árpád: Töredékek a versenyképességről, a fenntartható fejlődésről és a fenntartható jogállamról. In Lentner Csaba (szerk.): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007. 225–243.
- Krisán László: Előszó. *Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok*, 6. (2020), 2. 2.
- Lee, Yen Nee: 4 Charts Show How SARS Hit China's Economy Nearly 20 Years Ago. *CNBC*, 2020. február 10. <https://cnb.cx/3LXkPZj>
- Lukács Gábor: A globalizáció hatása a gazdasági rendszerek változására. In Bara Zoltán – Szabó Katalin (szerk.): *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények.* Budapest, Aula, 2005. 517–547.
- McKinsey: *McKinsey on Risk. Strengthening Institutional Resilience Has Never Been More Important* (2021. augusztus). <https://mck.co/3ImcwE5>
- Mester Éva – Tóth Róbert – Túróczi Imre: A vállalatok stratégia-alkotására ható tényezők: a gazdasági növekedés, a társadalmi fejlődés, a fenntarthatóság és a versenyképesség. *Economica*, 9. (2018), 1. 39–48.
- Muraközy László: *A koreai rejtély. Remetéből világpolgár.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.
- Nagaj, Rafal – Jaroslaw Korpysa: Impact of COVID-19 on the Level of Energy Poverty in Poland. *Energies*, 13. (2020), 18. 4977. <https://doi.org/10.3390/en13184977>
- Nagy Márton: *Cél: a duplázás.* Előadás a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Küldöttgyűlésén. Budapest, 2019.
- Nicolaa, Maria – Zaid Alsafi – Catrin Sohrabi – Ahmed Kerwan – Ahmed Al-Jabir – Christos Iosifidis – Maliha Agha – Riaz Agha: The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review. *International Journal of Surgery*, 78. (2020). 185–193. <https://bit.ly/3HlkmfJ>
- Ohmae, Kenichi: *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies.* New York, Simon and Schuster, 1995.
- Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.
- Parragh László: A gazdaság és az állam együttműködése mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 157–185.

- Parragh László: *Eredményes vállalati válságkezelés célzott állami ösztönzés mellett*. Előadás az Ösztönző állam – A magyar gazdaság újraindítása 2021 című konferencián. Budapest, Nemzeti Közszerzők Társasága, 2021a.
- Parragh László: Tenni kell az ellen, hogy a béremelést felfalja az infláció. *Világgazdaság*, 2021b. december 14. <https://bit.ly/3M1zvXI>
- Parragh László – Tóth Róbert: Eredményes vállalati válságkezelés célzott állami ösztönzés mellett. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 89–121.
- Pénzügyminisztérium: *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2021–2025* (2021. december). <https://bit.ly/3BQsfss>
- Rodrik, Dani: *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy*. New York, W. W. Norton, 2012.
- Schultheisz Emil: *A magyarországi járványok történetéből*. Magyar Tudománytörténeli Intézet, 2020. <https://bit.ly/3tboHwT>
- Schumacher, Ernst: *A kicsi szép (Small is Beautiful)*. Ford. Perczel István. Budapest, KJK, 1991.
- Simon, Hermann: *Hidden Champions. Aufbruch nach Globalia. Die Erfolgsstrategien unbekannter Weltmarktführer*. Frankfurt, Campus Verlag, 2012.
- Spence, Michael: *The Growth Report. Principal Findings and Recommendations*. London, 2008. <https://bit.ly/3InhDnu>
- Stiglitz, Joseph: Conquering the Great Divide. The pandemic has laid bare deep divisions, but it's not too late to change course. *Finance & Development*, 57. (2020), 3. 17–19. <https://doi.org/10.5089/9781513544595.022>
- Stiglitz, Joseph E. – Amartya Sen – Jean Paul Fitoussi: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009. január). <https://bit.ly/3JW1hCu>
- Szalavetz Anna: Digitális vállalkozások Magyarországon. In Szanyi Miklós – Szunomár Ágnes – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 61–63. <https://doi.org/10.1556/9789634546559>
- Szentes Tamás: A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai. *Magyar Tudomány*, 47. (108). (2002), 6. 708–719. www.matud.iif.hu/02jun/szentes.html
- Szunomár Ágnes: Gazdasági csodák/gazdasági csapdák. Kínai növekedési kilátások a japán és dél-koreai példa tükrében. In Szanyi Miklós – Török Ádám (szerk.): *Trendek és töréspontok. Világgazdasági tükrök*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 70–108. <https://doi.org/10.1556/9789634543541>
- Szük Krisztina – Tóth Róbert: Interjú dr. Kovács Árpáddal, a Költségvetési Tanács elnökével. In *Gazdasági Tájékoztató negyedik negyedév – 2019*. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, 2020. <https://bit.ly/3ablM7P>
- Than, Krisztina – Gergely Szakács: Hungarians Vote to Reject Migrant Quotas, but Turnout too Low to Be Valid. *Reuters*, 2016. október 2. <https://reut.rs/3pgdGJw>
- Tóth Róbert: A magyarországi kis- és közepes vállalkozások regionális különbségei. In Csath Magdolna (szerk.): *Regionális versenyképességi tanulmányok*. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. 143–179.
- Tóth Róbert: A vállalati pénzügyi stratégia kapcsolata a szervezeti pénzügyi kultúra tényezőivel. Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 2020. <https://bit.ly/3M4Tfcn>

- Tóth Róbert – Gyurcsik Petronella – Túróczi Imre: A vállalati pénzügyi kultúra és innováció szerepe Magyarország versenyképességének javításában. *Polgári Szemle*, 15. (2019a), 4–6. 392–404. <https://doi.org/10.24307/psz.2019.1226>
- Tóth Róbert – Gyurcsik Petronella – Túróczi Imre: Lehetőségek és kihívások a mezőgazdasági és az élelmiszeripari vállalkozások versenyképességének javításában. *A Falu*, 34. (2019b), 4. 13–19.
- Török László: A koronavírus miatti államadósság-növekedés az Európai Unió országaiban. A válságból való kilábalás utáni államadósság-ráták eltérő recessziós scenáriók mentén. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 3. 350–363. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_3_2
- Túróczi Imre – Mester Éva – Zéman Zoltán: Magyarország versus Covid-19: intézkedések, tapasztalatok, jövőkép. *Polgári Szemle*, 16. (2020), 1–3. 78–93. Online: <https://doi.org/10.24307/psz.2020.0706>

VI. fejezet

Átment a stresszeszten a magyar gazdaság(politika)

Bevezetés

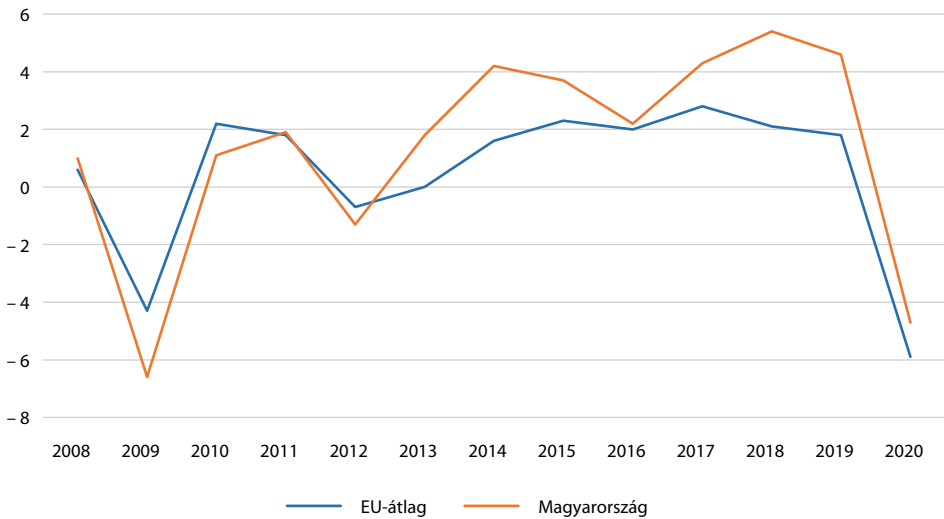
Az elemzés a koronavírus-járvány eredményes kezelésének tényezőit mutatja be a 2010 óta elért gazdasági eredmények összefoglalásával. A visszatekintést indokolja, hogy az elmúlt tíz év patrióta és pragmatikus gazdaságpolitikai intézkedései teremtették meg a fedezetét az eredményes válságkezelésnek, ugyanis hozzájárultak a magyar társadalom széles rétegeinek gyarapodásához, az uniós fejlettségi szinthez való felzárkózáshoz, valamint előkészítették a magyar gazdaság szintlépését.

Gazdasági növekedés: V alakú visszapattanás a válság előtti szintre

A 2021. második negyedéves, közel 18 százalékos növekedésének köszönhetően a magyar gazdaság teljesítménye az uniós tagországok közül a leggyorsabbak között tért vissza a járvány előtti növekedési pályájára, a 2021-es 7,1 százalékos, uniós szinten is kimagasló növekedéssel pedig megközelítőleg átlagosan féléves lépéselőnyben van Magyarország a világgazdasághoz viszonyítva. A magyar gazdaság teljesítménye 2021 nyarán 0,7 százalékponttal haladta meg az utolsó, válság előtti negyedév teljesítményét. Ez azt jelenti, hogy a magyar gazdaság egy fél évvel korábban érte el válság előtti szintjét, mint ahogyan azt a nemzetközi elemzőházak előre jelezték, és másfél évvel korábban, mint ahogyan a világgazdaság magára talált. Ez azt is jelenti, hogy a közgazdászok és piaci elemzők által legjobban figyelt mutatóban a magyar gazdaság a világ élmezőnyéhez tartozik, a magyar gazdasági szereplők, a vállalkozók és a munkavállalók jól teljesítettek, és fáradóságaikat – a nyilvánvaló nehézségeik ellenére – eredményesen segítette a gazdaság védelmére alkotott akcióterv és a jegybank válságkezelő politikája. A magyar gazdaság így az uniós statisztikák novemberi publikálásakor a második legnagyobb éves alapú növekedést érte el a harmadik negyedévben.

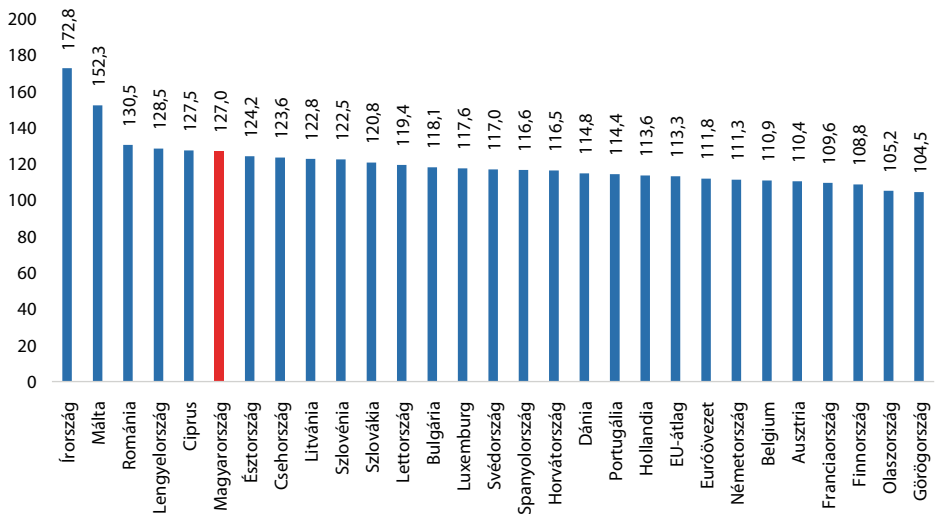
Különlegesség, hogy ezt a teljesítményt azzal együtt érte el Magyarország, hogy a gazdasága nagymértékben kitett a korlátozások által érintett turizmusnak és a válságban lelassuló, a chiphiány által is sújtott járműiparnak. Amennyiben hasonló kitettségű, azaz válságérzékenységi szintű gazdaságokat vetünk össze, a magyar gazdaság növekedési szempontból ebben a viszonylatban is jól teljesít, a szintén jelentős autóiparral rendelkező Csehország növekedése a válságban lelassult hazánkhoz képest, míg a hazánkhoz hasonló súlyú turizmussal bíró Szlovénia is lassabb növekedést mutatott. Visszatekintve, 2013 óta

a magyar növekedés minden évben meghaladja az uniós átlagot, 2013 és 2019 között pedig összesítve az Európai Unióban a magyar gazdasági növekedés a legjobb öt közé tartozott. Ez egyúttal azt jelenti, hogy egy gazdasági felzárkózás időszakaként tekinthetünk a 2010-es évtizedre.

1. ábra: A reál-GDP növekedése

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

2. ábra: A GDP változása 2013 és 2019 között

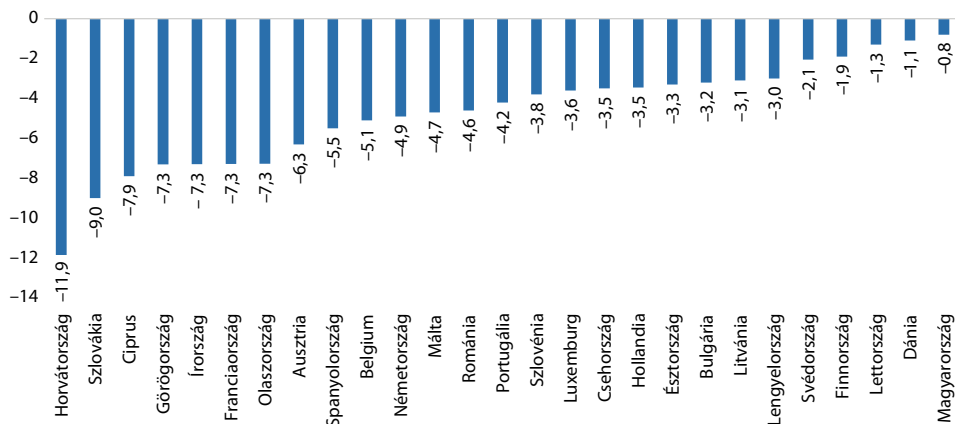
Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

Bérek: a legválóságállóbbak Európában

2021 elején derült ki, hogy az uniós statisztikai hivatal (Eurostat) szerint a koronavírus-válság közepette az egész EU-ban a magyar munkajövedelmek a leginkább válóságállóak. Az uniós statisztikusok azt vizsgálták meg, hogy a foglalkoztatásból származó jövedelem milyen mértékben esett vissza a járvány idején: az Eurostat szerint számos uniós országra jelentős csapást mért a koronavírus-járvány, egyes gazdaságokban 10 százalékos körüli mértékben csökkent a munkajövedelmek mediánja. Meglehetősen sérülékenynek bizonyult Horvátország és Szlovákia, ők tartják a negatív csúcspontot: közel 12 és 9 százalékkal estek vissza a munkajövedelmek 2019-hez képest.¹

„Lengyelországban és Csehországban 3 és 3,5 százalékos jövedelemcsökkenést szenvedtek el a munkavállalók. Régióink tehát nem indul kedvező helyzetből, ezért is érdekes, hogy Magyarország a rangsor másik végén tűnik fel 0,8 százalékos csökkenéssel. A magyar munkavállalók ahhoz a szűk európai kisebbséghez tartoznak, amelynek átlagosan és összességében 2020-ban nem vagy a többi európai munkavállalóhoz képest csak kismértékben kellett visszalépnie 2019-hez képest. Magyarország nemcsak a visegrádi országok között, de az egész unióban is az első helyre került” – fogalmaztunk korábbi elemzésünkben.²

Az uniós országok családjai, munkavállalói szempontjából legfontosabb mutatóban tehát Magyarország uniós rekorderré lépett elő a koronavírus-válságban.³ Ez is hozzájárul ahhoz, hogy míg 2002 és 2010 között alig 14, addig 2010 és napjaink között közel 70 százalékos nettó reálbér-emelkedés ment végbe, és ezt az eredményt a válság ellenére is sikerült megőrizni.

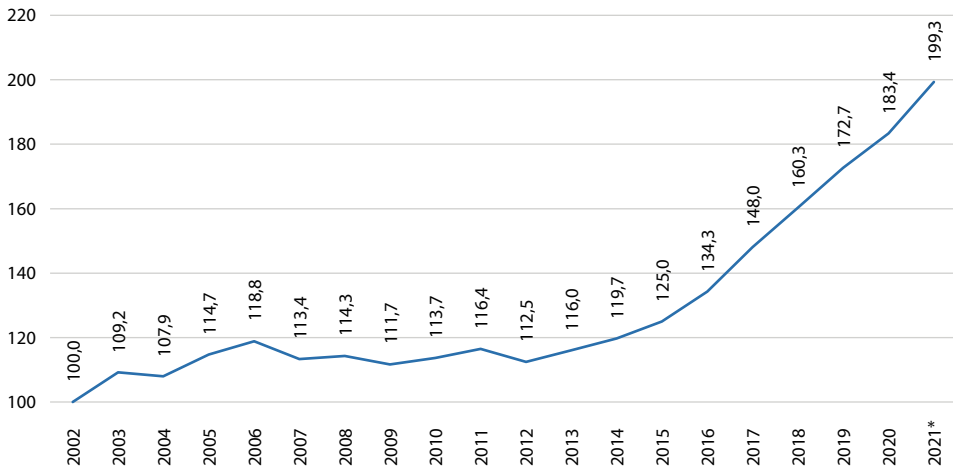
3. ábra: A medián munkajövedelem változása 2019–2020 között (százalék)

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

¹ Oláh Dániel: *A válságkezelés uniós bajnoka Magyarország.* *Mandiner*, 2021b. január 28.

² Oláh (2021b) i. m.

³ Európai Bizottság: *COVID-19 Impact on Employment Income* (2020. december 10.).

4. ábra: A magyarországi reálbérek növekedésének indexe

Megjegyzés: 2002 = 100.

Forrás: a KSH adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

A közhiedelemmel ellentétben a gyors magyar bérnövekedés nem jelentette azt, hogy a bérek elszakadnak a termelékenységtől. Az 1970-es évek óta tartó globális trend a rendszerváltoztatástól kezdve hazánkban is fokozottan érvényesült: a fejlett világ kapitalizmusmodellje a neoliberalizmus felé tolódott el, ami a munkavállalók rovására osztotta újra⁴ a gazdaságokban megtermelt jövedelmeket, a bérarány történelmi mélypontra süllyedt.⁵ A neoliberalizmus ezen „ollója” szélesre nyílt, ami méltányossági problémát jelentett, a 2010 utáni magyar gazdaságpolitika azonban elkezdte zárni ezt az ollót, a megközelítőleg 800 ezer új munkahely hatására pedig egy úgynevezett magas nyomású vagy fordulatszámú (*high-pressure*) gazdasági dinamika alakult ki, ami egyszerre erősítette a munkavállalók alkupozícióját és ösztönözte a vállalati szektort a termelékenységének javítására (ezt igazolják az uniós termelékenységi statisztikák, amelyekre később térünk ki).

Megítélésünk szerint a 2010 utáni, a köznyelvben unortodoxnak is nevezett válságkezelés a globális felső tízezertől csoportosított át jövedelmet a munkából élő magyar családok felé, visszamozdítva a bérek és a tőkejövedelmek arányát a korábbi egyensúlyi

⁴ György László – Oláh Dániel: A nettó bérhányad növelésének gazdaságpolitikai eszközei válság idején. *Pénzügyi Szemle*, 62. (2017), 2. 152–172.

⁵ Oláh Dániel: A neoliberalizmus mérgező gazdaságpolitikai elegyet kevert ki, Magyarország viszont gratulációt érdemel – Özlem Onaran a Makronómnak. *Mandiner*, 2017. november 28.

állapotuk irányába.⁶ A 2010-es évek elején az IMF által bírált válságkezelést ma már az IMF⁷ is ajánlja⁸ a hasonló módon bajba jutott országoknak.⁹

Foglalkoztatás: a 2021. júniusi foglalkoztatási adat 25 éves csúcs

Mint rámutattunk,¹⁰ a munkaalapú társadalom modellje nagyban segítette, hogy a magyar gazdaság reálgazdasági és pénzügyi értelemben növelje válságállóságát. Miért nem bizonyult válságállóknak más országok munkavállalói jövedelme? – merül fel a kérdés. Azért, mert a válságállóság-fókuszú gazdaságpolitika keretrendszerében a válságkezelés már a válság bekövetkezte előtt kezdődik, amihez előrelátás és fegyelmezettség szükséges. Azok az országok, amelyek nem készültek tudatosan egy lehetséges válsághelyzetre, és amelyek még a mögöttünk hagyott évtized adta rendkívüli világgazdasági lendületet sem tudták kihasználni a munkanélküliség mérséklésére, kényszerpályára kerültek (ebből pedig egészen eltérő, nem munkahelymegtartó, hanem munkahelyek hiányában segélyezésalapú, további inaktivitásra ösztönző politikát születtek).

Magyarország a megszorító politika elutasításával és a növekedésösztönzés előtérbe állításával kedvezően használta ki a 2010 utáni évtizedet, hogy gyorsított tempóban küzdje le a 2008-as válság utóhatásait, és térjen át egy új, válságállóbb modellre, mutatunk rá cikkünkben.¹¹ A magyar foglalkoztatási ráta drasztikus leszakadásból indulva egy évtized alatt felzárkózott az uniós átlaghoz, majd lehagyta azt, ahogy munkanélküliség tekintetében is leggyengébb helyett immár a legerősebb teljesítményt nyújtók közé tartozunk. Az OECD szerint a magyar gazdaság a leggyorsabbak között heveri ki a koronavírus-járvány okozta sokkot, 2022. év végére a magyar munkanélküliségi ráta a harmadik legalacsonyabb lesz a tagországok között, míg a Makronóm Intézet szerint a második.

⁶ Az átcsoportosítás mechanizmusait lásd részletesen az *Egyensúlyteremtés* című kötetben. György László: *Egyensúlyteremtés. A gazdaságpolitika missziója*. Budapest, Századvég Kiadó, 2017.

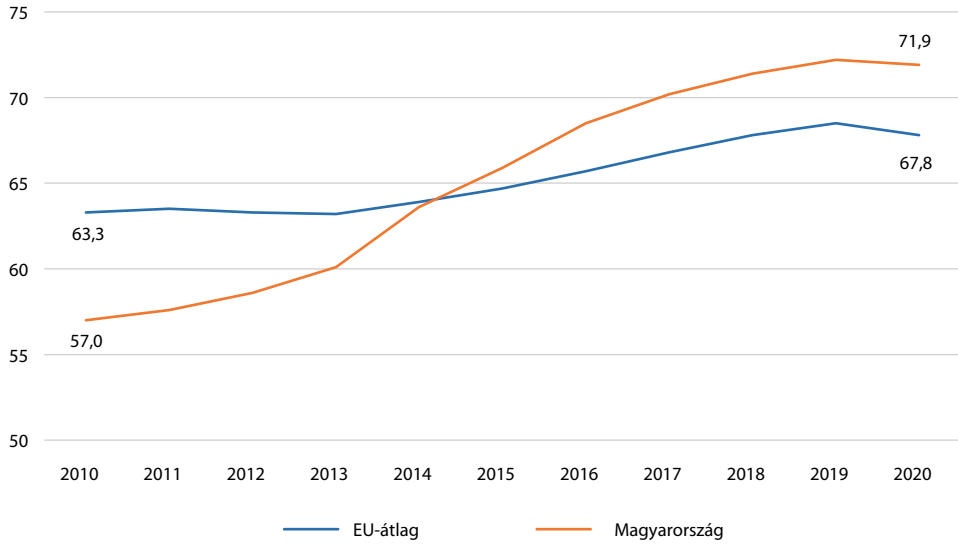
⁷ Oláh Dániel: *Korábban mások pénzét is a sajátjaként féltette, ma a világ minden forrását gazdaságélénkítésre költené az IMF*. *Mandiner*, 2021g. január 25.

⁸ [Oláh Dániel]: *Korábban kritizálta, ma már a magyar megoldásokat javasolja a Nemzetközi Valutaalap*. *Mandiner*, 2019d. november 25.

⁹ Oláh Dániel: *Ez az új főáram – IMF-igazgatóhelyettes az unortodox magyar gazdaságpolitikáról*. *Mandiner*, 2020d. február 24.

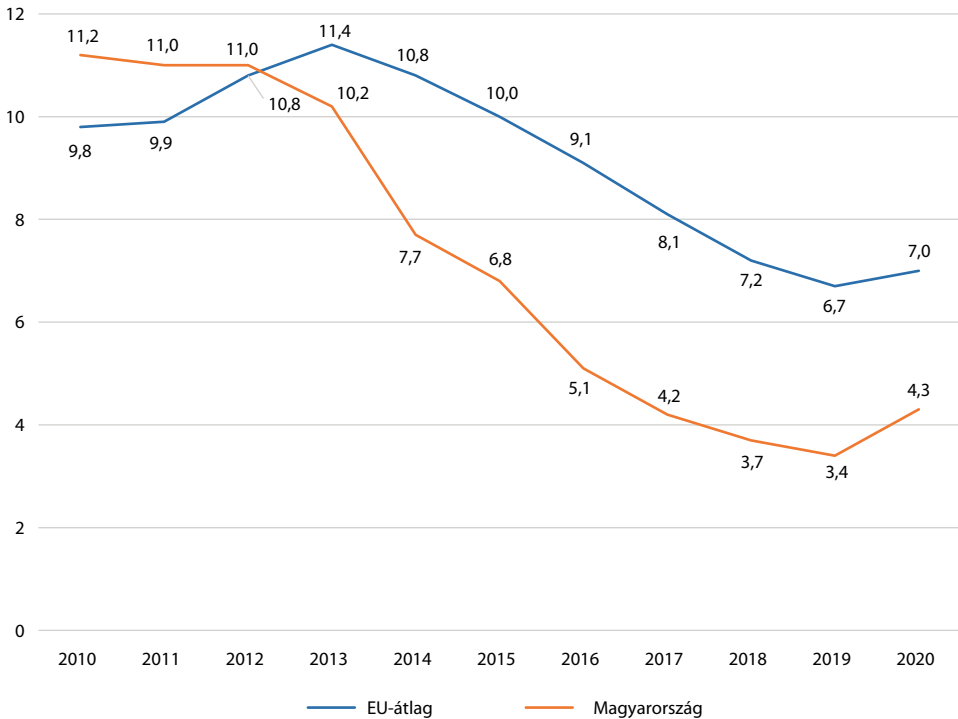
¹⁰ Oláh (2021b) i. m.

¹¹ Oláh (2021b) i. m.

5. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása

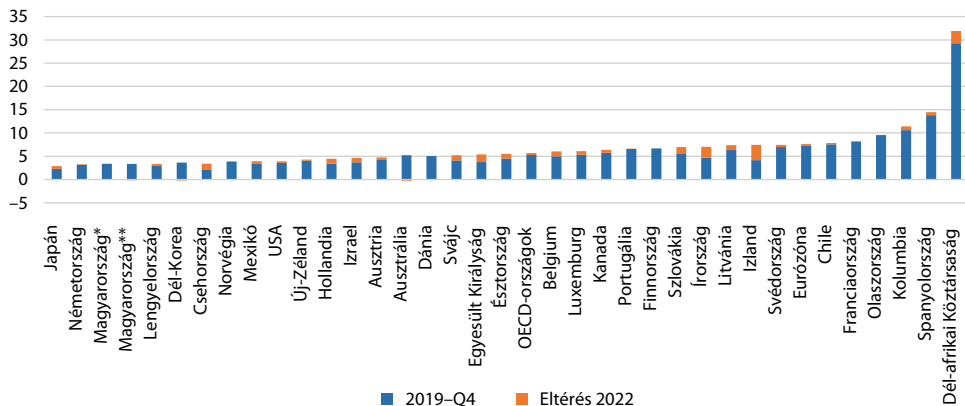
Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2021

6. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2021

Átment a stresszteszten a magyar gazdaság(politika)

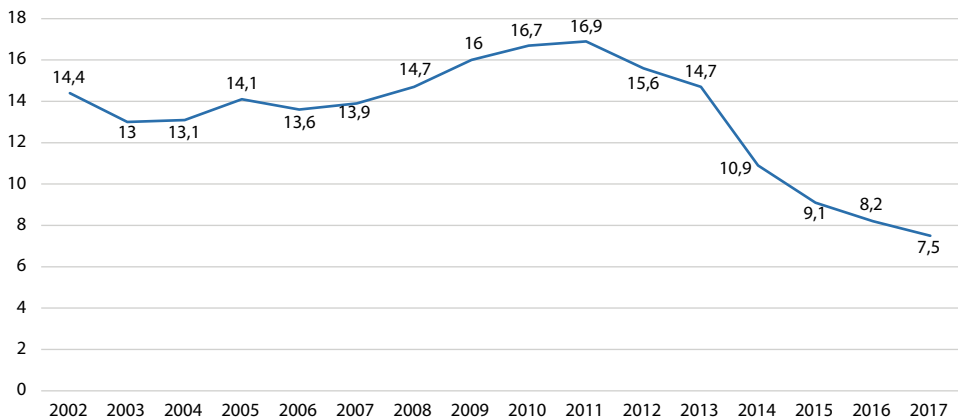

7. ábra: A munkanélküliségi ráta nemzetközi összevetésben (2019 negyedik negyedévi és ez, illetve a becsült 2022 negyedik negyedévi ráták különbsége)

Megjegyzés: * OECD-becslés; ** a Makronóm Intézet becslése

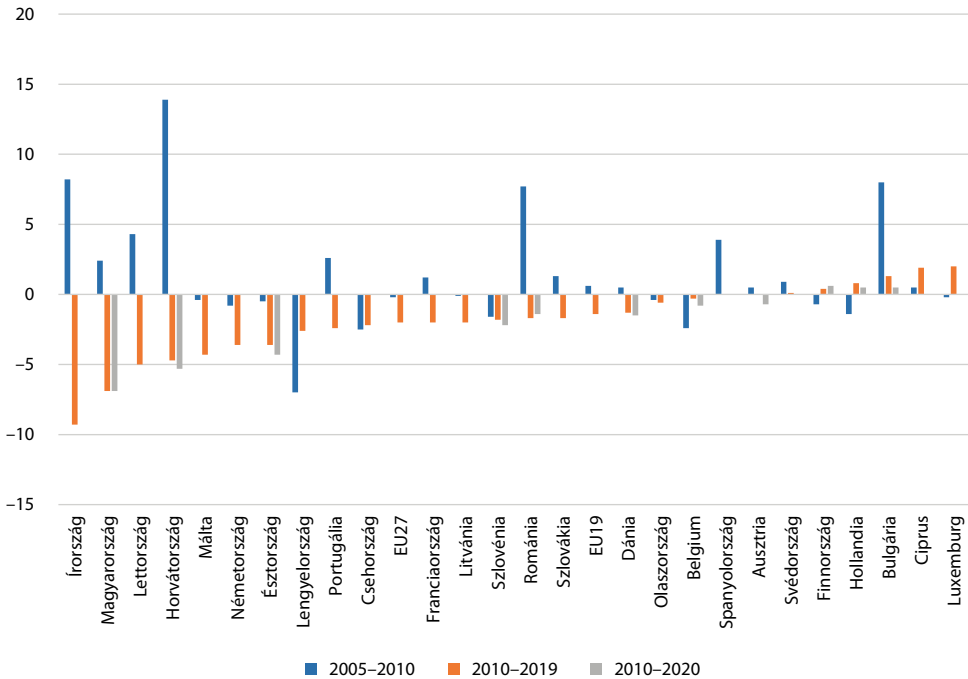
Forrás: az OECD adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2021

A munkaalapú modell a magyar társadalmat alapvetően alakította át, új normákat teremtett, és régi értékeket erősített meg. A rendszerváltoztatás óta a magyar emberek munkához való viszonya ambivalenssé válhatott: vagy munka nem volt, vagy volt munka, de a munkaalapú személyes előrejutás nem valósult meg. 2010-re a kiskorúak közel 17 százaléka olyan háztartásban élt, ahol nem látott reggelente munkába induló felnőttet, sőt semmilyen munkavállalót. Az arány néhány év alatt több mint felére csökkent. Ugyanezt jelzi egy másik uniós statisztika is, miszerint az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők aránya 2005 és 2010 között nőtt, 2010 óta viszont a második legnagyobb csökkenést mutatta az unióban. Az elmúlt évtizedben a munkához való viszony megváltozott, a munkavállalás az élet mindennapi, alapvető élményévé vált.

8. ábra: Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya Magyarországon

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

9. ábra: Alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányának százalékpontos változása

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

A koronavírus-válság kihívásának Spanyolország arányaiban rengeteg állástalan-
nal – 14,1 százalékos munkanélküliségi rátával –, Magyarország viszont a munkaalapú
modellnek köszönhetően rengeteg munkavállalóval indult neki.

„Ez kijelölte a válságkezelés útját is: egyes országokban a jóindulatú, de naiv és a visszaesésre nem készen álló gazdaságpolitika a sürgető szociális válság nyomására elsősorban segélyezéshez nyúlt [..]. Ahol viszont mindenki dolgozott, aki akart, ott a munkahelyek megvédésére és újak létrehozására lehetett koncentrálni. A két megközelítés eltérő gazdaságpolitikai modellt tükröz: az egyik nem meri vagy nem kívánja, a másik viszont célul tűzi ki a teljes foglalkoztatás megvalósítását. Magyarország lényegében elérte ezt a célt: a 2019-es 3,4 százalékos munkanélküliségi ráta már az egyik legjobbnak számított az unióban – csak Németország, Csehország és Lengyelország volt képes megelőzni” – fogalmaztunk írásunkban.¹²

A friss adatokból pedig az látszik, hogy hazánk munkapiaca maga mögött hagyta a koronásokot, és 2021 júniusában többen dolgoztak, mint valaha.

Emellett is jelentős munkapiaci erőforrás áll rendelkezésre: 250 ezer regisztrált álláskereső van, ez jelentős tartalék, több tízezer fő vonható még be a munkaerőpiacra. A magyar gazdaság versenyképességének javítása, a munkavállalók termelékenységének

¹² Oláh (2021b) i. m.

növelése céljából megújult felnőttképzési rendszer keretében szeptembertől 70 milliárd forintos keretösszeggel indultak vállalati továbbképzési programok.

A munkanélküliségi ráta éppen ezért a válság időszaka alatt mindvégig a három-hat legjobb munkanélküliségi ráta között tudott maradni az EU-ban. A hagyományos, más országok által nagyvonalúbban alkalmazott rövidített munkaidős támogatási formák, a nagyvonalú Kurzarbeit-sémák elfedik a munkanélküliség valós szintjét. Sok esetben ezek a programok kimondottan az otthonmaradást ösztönzik, és feltételük, hogy ne történjen gazdasági aktivitás. Így a kivezetésükkor a munkanélküliség a vártnál magasabb lehet. Magyarország csak a legindokoltabb esetekben és szektorokban nyújtott ilyen jellegű támogatást, ráadásul feltételként nem az inaktivitást, hanem a folytatódó tevékenységet szabta meg.¹³

A nagyvonalú nyugati Kurzarbeit-modellek tovaryűrűző hatásként nemegyszer még a magyar gazdaság újraindítását is akadályozták a magyar vállalatok beszámolói alapján. Az Ausztriából vagy Németországból elvégzendő gépindítást vagy karbantartást nehezítette, hogy a kinti munkavállalók nem mehettek be dolgozni, hogy a 80 százalékos bértámogatást le tudja hívni cégük. Ezért a szükséges mértékű Kurzarbeit mellett a magyar gazdaságpolitika beruházásösztönző támogatásokon keresztül erősítette meg a munkahelyeket és járult hozzá új munkahelyek létrehozásához, ahogyan az a következő fejezetből kiderül.

Beruházások: a válság alatt is a harmadik legmagasabb ráta a hosszú távú növekedési többlet záloga

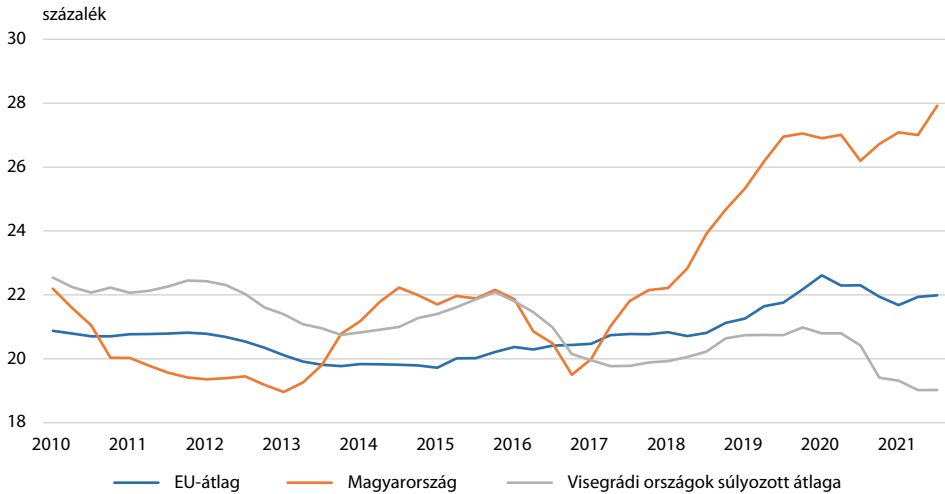
Kevés uniós országban állt fenn az a helyzet, hogy a válságban a gazdaságpolitika feladata már „csupán” a teljes foglalkoztatás megőrzése volt.¹⁴ Ez a lehetőség nyitott eltérő válságkezelési utat hazánknak, ahol a segélyezés helyett beruházások ösztönzésével lehetett fenntarthatóbb módon élénkíteni a gazdaságot.¹⁵ A beruházásösztönzés egyúttal lehetőséget adott arra, hogy már a válság során a versenyképességi fordulatot alapozzák meg a hazai cégek. A magyar gazdaságvédelmi akcióterv egyik sajátos eleme volt, hogy a válság alatt a GDP 2 százalékának megfelelő összeggel támogatta a vállalkozások beruházásait, amelynek köszönhetően közel 4 százalékpontnyi többletberuházás valósul meg. Részben ez segítette megőrizni az unióval szembeni 5,5 és a visegrádi országokkal szembeni 7,5 százalékpontos beruházási többletünket. A beruházástámogatás a segélyekkel szemben nem ingyenpénz, hanem az állami ösztönzés eszköze: a vállalkozásoknak

¹³ Oláh Dániel: *Hozzászoktak az ingyenpénzhez, nem szeretnének többé dolgozni: tízezrek sorsa kérdéses, kitolódott a válság az Egyesült Királyságban.* *Mandiner*, 2021f. október 19.

¹⁴ Robert Skidelsky – Dániel Oláh: *Full Employment, as the Hearth of the Cultural Economics of Orban.* *Challenge*, 64. (2021), 3. 243–278.

¹⁵ Oláh Dániel: *Épít az ország.* *Mandiner*, 2020c. december 10.

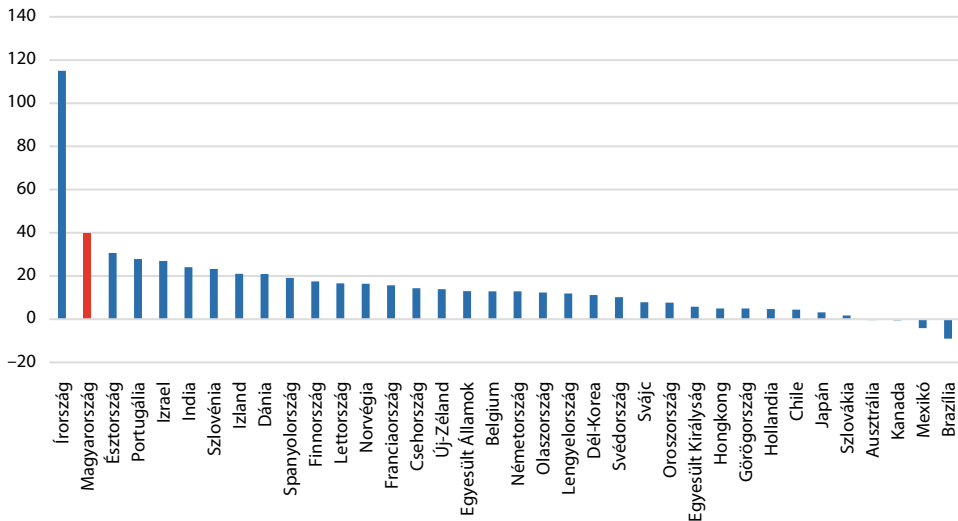
meg kellett tartaniuk a munkavállalóikat, időben végre kell hajtaniuk kapacitásbővítő beruházásaikat, és a kkv-knak technológiafejlesztést kell végrehajtaniuk. A magyar növekedést tehát a koronavírus-válság előtt és után is az EU-átlagnál tartósan magasabb beruházási ráta, illetve a termelékenység növekedése húzza – ahogyan azt a következő részből látni fogjuk.

10. ábra: A beruházási ráta alakulása nemzetközi összehasonlításban

Megjegyzés: Bruttó állóeszköz-beruházások a GDP százalékában, 4 negyedéves gördülő összeg.

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet számítása, 2021

11. ábra: A beruházások százalékos növekedése 2015 és 2019 között

Forrás: a World Bank adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2019

Innovatív gazdaság: a magyar vállalatok termelékenységi növekedése 2010 óta háromszorosan haladja meg az unió átlagát

Fontos ugyanis, hogy a megvalósuló beruházások ténylegesen javítsák a versenyképességet, hiszen magas hozzáadott értékű beruházásból magas hozzáadott értékű növekedési szerkezet áll majd elő. Érdemes megjegyezni, hogy a magyar gazdaság innovációs szempontból is folyamatos előrelépést mutat. A globális innovációs indexben¹⁶ jelenleg a 35. helyen áll, a képzeletbeli „programozói olimpián” viszont már egy 2016-os elemzés¹⁷ szerint is ötödik helyezett lenne, miközben az ipar 70 százalékhoz közelítő high-tech aránya az IMF szerint magasabb, mint az amerikai, a brit, az osztrák vagy az északi országok szintje. Eközben a high-tech aránya az exporton belül európai szinten is a legmagasabb. E mutatók jelzik, hogy a magyar munkavállalók képzettsége és a vállalati innovációs erőfeszítések együttesen mérhető átalakulást gyakorolhatnak a gazdaságban.

Az a tény, hogy míg Magyarországon 140 százalékkal emelkedtek,¹⁸ miközben világszerte 42 százalékot zuhantak a közvetlen külföldi befektetések 2020-ban az ENSZ szerint, szintén nem pusztán mennyiségi siker, hanem minőséget és a nemzetközi értékláncok elköteleződését is jelenti, annál is inkább, mert a számot jelentős részben a tulajdonosi hitelek, azaz vállalatcsoporton belüli kölcsönök emelik. A töretlenül érkező beruházásoknak, illetve a hazai és a nemzetközi vállalatok termékeny összekapcsolódásának köszönhetően a magyar a világ 10. legkomplexebb gazdasága 2019-ben, szemben az ezredfordulás 23. helyezéssel.¹⁹ (Előttünk csak Japán, Svájc, Németország, Dél-Korea, Szingapúr, Csehország, Ausztria, Svédország és Szlovénia áll.)

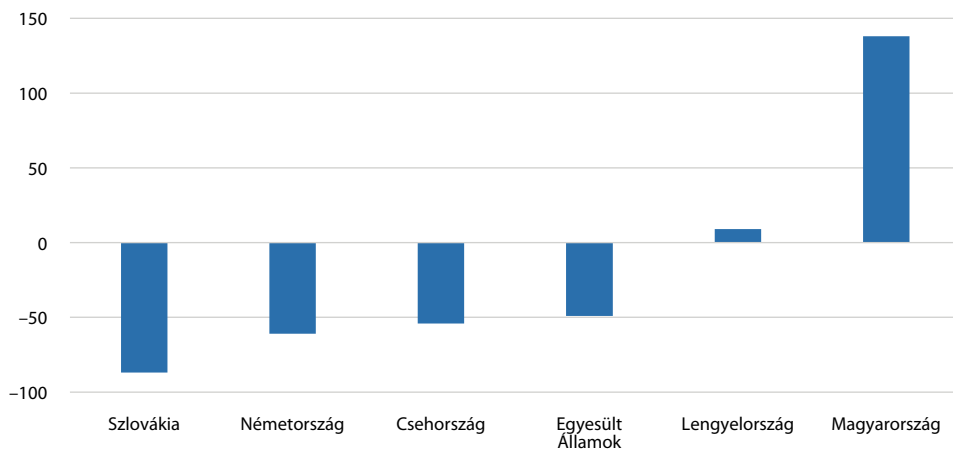
Ez is hozzájárulhat ahhoz a villámgyors visszapattanáshoz, amelyet az iparban látunk – többek között a minden várakozást felülmúló, 39,1 százalékos májusi és 22 százalékos júniusi növekedéssel az ipar az egyik leggyorsabban helyreálló szektor még úgy is, hogy egy-egy őszi hónapban a chiphiány hatása érződött a teljesítményén –, szemben a 2008-as válság utáni, 5 éven át elhúzódó gyengélkedéssel. 2021 első hat hónapjában a hazai termelés volumene 18,8 százalékkal növekedett, ami azt is jelenti, hogy a magyar ipar teljesítménye visszatért a járvány előtti növekedési pályájára. A növekedés fenntartásához hozzájárulhat, hogy a magyar gazdaságpolitika a járműipar átalakulásának trendfordulóját is jó előre érzékelve, időben lépett: hazánk hamarosan Európa második legnagyobb akkumulátorgyártója lehet, és az önvezető járművek fejlesztésében a világ élvonalába tartozik.

¹⁶ Lásd Global Innovation Index (GII). *Wipo.int*.

¹⁷ Lásd Ritika Trikha: *Which Country Would Win in the Programming Olympics? Blog.HackerRank.com*.

¹⁸ [Oláh Dániel]: *Hihetetlen számok: egymást taposva menekülnek Magyarországra a külföldi befektetők. Mandiner*, 2021e. január 28.

¹⁹ Lásd <https://atlas.cid.harvard.edu/>.

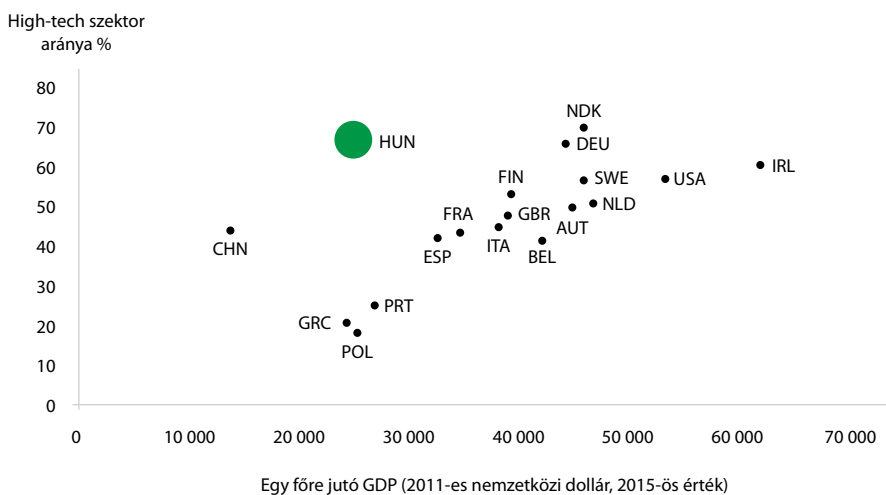
12. ábra: Külföldi működőtőke-beáramlás százalékos változása 2020-ban

Forrás: az UNCTAD adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2021

1. táblázat: Országok rangsora a gazdasági komplexitás alapján 2019-ben

Rang	Ország
1.	Japán
2.	Svájc
3.	Németország
4.	Dél-Korea
5.	Szingapúr
6.	Csehország
7.	Ausztria
8.	Svédország
9.	Szlovénia
10.	Magyarország
11.	Egyesült Államok
12.	Egyesült Királyság
13.	Finnország
14.	Szlovákia
15.	Olaszország
16.	Kína
17.	Írország
18.	Mexikó
19.	Franciaország
20.	Izrael
[...]	
133.	Nigéria

Forrás: Atlas: *Country & Product Complexity Rankings* (2019) alapján a szerzők szerkesztése

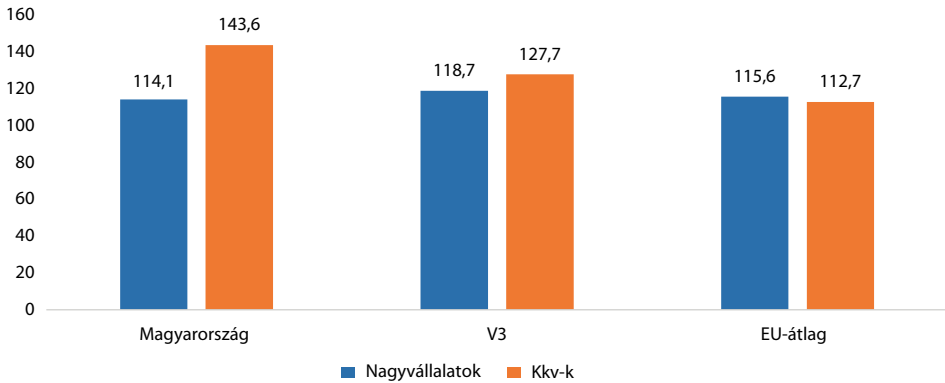
13. ábra: A magyar ipar szerkezete és az egy főre jutó GDP kapcsolata

Forrás: a World Klems, Kínai Statisztikai Hivatal és IMF adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése

Miközben Magyarország 2018 óta teljes modellváltást²⁰ valósított meg a tudás- és innovációtermelő rendszerek tekintetében (szak- és felnőttképzés, felsőoktatás, kutatóintézeti hálózat, tudományos parkok és nemzeti laboratóriumok, a mindezeket összekapcsoló innovációs ökoszisztémák és az egész alapját adó infrastruktúra a hulladékgazdálkodással és az új energiastratégiával), és a válság ellenére is növelte a kutatás-fejlesztésre és innovációra szánt kormányzati kiadásokat (2010-hez képest a GDP-arányos kutatás-fejlesztési kiadásokban a hetedik legnagyobb növekedést elérve az unióban), az is elmondható, hogy már nem csupán a külföldi vállalatok állnak a magyar innováció mögött, hiszen a hazai kkv-k termelékenysége rekordmértékben²¹ nőtt uniós szinten 2010 és 2017 között, háromszor olyan gyorsan, mint az unió átlagában, és 2018-ban még erre is rátettek a hazai kis- és középvállalkozások: az uniós átlag három és félszeresével növelték termelékenységüket.

²⁰ Oláh Dániel: A magyar tudóstársadalom kevés szellemi tulajdont termel – Palkovics amerikai-magyar tanácsadója a Makronómnak. *Mandiner*, 2019a. január 28.

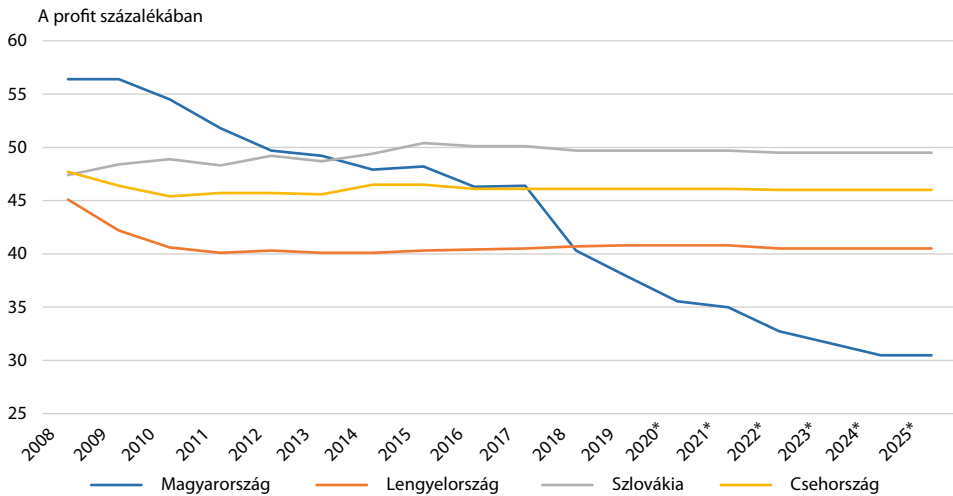
²¹ Oláh Dániel: Kutatás: Hatékonysági robbanás a magyar kis- és középvállalatoknál. *Mandiner*, 2019e. május 22.

14. ábra: A termelékenység változása 2010 és 2018 között (százalék)

Forrás: az SME Performance Review alapján a Makronóm Intézet szerkesztése

A magyar tudástőke építése pedig magyar nemzetgazdasági térnyerést jelent: az Opten céginformációs szolgáltató 2019-es tavaszi elemzése²² szerint már közel hatezer magyar érdekeltségű vállalat árbevétele haladja meg az évi 1 milliárd forintot. A külföldi háterű cégek aránya a 100 millió feletti szegmensben hat év alatt 17 százalékról 13 százalékra, az 1 milliárd feletti szegmensben pedig 40 százalékról 33 százalékra esett. A kkv-k helyzetét erősítő intézkedések közül az egyik legfontosabb, hogy a kkv-k átlagos adóterhelése 35 százalék alá csökkent 2020-ra, miközben 2010 előtt 52-56 százalék között mozgott.

15. ábra: Vállalati adóterhelés Magyarországon és a régiós országokban százalékban

Megjegyzés: * becslés

Forrás: az OECD adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2020

²² [Oláh Dániel]: Egyre több külföldi cég helyét veszik át milliárdos magyar cégek. *Mandiner*, 2019c. május 9.

Az adócsökkentés persze korántsem elegendő: ma már minden beruházásösztönző vállalkozásfejlesztési támogatás esetében KO-kritérium a digitalizációs fejlesztés,²³ a hatékonyságnövelés, ami azt jelenti, hogy a digitalizációs fejlesztések teljesülésének hiányában a teljes támogatási összeget vissza kell fizetni. Ez már a teljesen megújult kkv-fejlesztési eszköztár egyik részének számít, mert a kkv-k esetében is szükség van digitalizációra, automatizációra és robotizációra, hiszen ez az egyetlen útja annak, hogy megküzdjünk a tömeges munkaerőhiány évtizedének fenyegetésével, és tovább növeljük a magyar cégek versenyképességét.

A vállalkozásfejlesztési eszköztár pedig a vállalkozások számára 2021 májusától személyre szabottan áll rendelkezésre a vali.hu oldalon. A Vali újítása, hogy minden vállalkozásfejlesztési lehetőséget a cég méretére, földrajzi elhelyezkedésére és tevékenységi körére optimalizálva, vagyis személyre szabottan mutat meg a hazai cégeknek, akiknek nem kell többé a hozzájuk illő lehetőségeket keresgélniük.²⁴

A beruházásösztönző támogatások mellett a kkv-k válság alatti túléléséhez és megerősödéséhez a jegybank és az állam által támogatott kedvezményes hitelek is jelentős mértékben hozzájárultak. Az elsők között kell megemlítenünk az MNB Növekedési Hitelprogram Hajrá! konstrukcióját, amely a kereskedelmi bankoknak biztosított olcsó kkv-hitelezési forrást, és a Széchenyi Kártya Program államilag támogatott hiteleit, amelyek pedig a magyar mikro-, kis- és középvállalatoknak biztosítottak nulla százalékos kamatozású hiteleket.

Átalakuló képzés és oktatás a foglalkoztathatóság és a társadalmi egység szolgálatában

Ahogy arról szót ejtettünk, a magyar munkaerő versenyképességének növelését szolgálja a szak- és felnőttképzés megújítása, illetve a felsőoktatásnak a magyar történelemben sosem látott mértékű fejlesztési programja is. Ugyanakkor lényegesen kevesebb figyelmet kap – összehasonlításban a korábbi kritikák amplitúdójával – a köznevelési rendszer minőségi változása. A PISA-eredmények ugyanis folyamatosan javulnak: mint Maruzsa Zoltán köznevelésért felelős államtitkár rámutatott,

„az országos kompetenciamérésen az utolsó, 2019-es mérés eredményei alapján matematikából a 8. évfolyamon átlagosan 1624 pontot értek el a tanulók, ami a mérések húszéves történetében a legjobb eredmény, a 10. évfolyamon a diákok átlag képességpontja pedig a 2010-ben mért 1613 pontról 1670-re nőtt, ami ugyancsak az elmúlt évek legjobb eredménye. A szövegértés terén a 8. évfolyamon elért átlagosan 1608 pont az eddigi legmagasabb érték, a 10. évfolyam azonban még ennél is eredményesebben szerepelt, a 2008-ban mért 1609 ponthoz képest 2019-re az átlageredmény 1661-re emelkedett.”²⁵

²³ Oláh Dániel: *Az első kanyarban már előztünk – György László a Mandinernek. Mandiner*, 2021c. június 24.

²⁴ Oláh (2021c) i. m.

²⁵ Maruzsa Zoltán: *Hírgyártás a tanügy frontján. Magyar Nemzet*, 2021. június 5.

Mint kiemelte, a PISA-eredmények alapján a magyar diákok képesek az OECD – a világ elitklubja – átlagán teljesíteni, ráadásul a 2019-es TIMMS-mérésben természettudományos területen a magyar nyolcadikosokat az unióban csak a finnek és a litvánok előzték meg, 39 vizsgált országból pedig a nyolcadik helyen végeztünk.²⁶

Gazdasági felzárkózás: egyre közelebb a portugálok

Az innováció- és tudástermelő rendszerek megújítása az elmúlt száz év egyik leggyorsabb magyar növekedési korszakával gazdasági felzárkózást is hozott, és mindezt úgy, hogy Magyarország magas adóssággal, inflációval, költségvetési hiánnyal és adókkal, rendkívül alacsony aktivitási rátával és foglalkoztatással indult 2010-ben, összességében a visegrádi országok között a legrosszabb helyzetből. Ennek ellenére a magyar gazdaságpolitika 800 ezer munkahelyet teremtett – ez egyértelműen szolgálta a hátrány leküzdését, miközben természetes módon rontotta a termelékenységi statisztikákat –, de mindeközben gazdasági fejlettségben uniós adatok alapján utolérte és lekörözte (visszalépte) Szlovákiát (Lengyelországgal pedig fej fej mellett halad). Az IMF is hangsúlyozta, hogy az elmúlt években a termelékenység növekedése is megindult, így ez fontos pillére a gazdasági növekedésnek.

Mint arról korábban részletesen beszámoltunk, „a magyar gazdaság az uniós statisztikák alapján a 2010-es évek végére nem csupán felzárkózott a közép-európai régióhoz és a visegrádi országokhoz, de fokozatosan egyre több gazdaságot utasít maga mögé”, az unió 27 országa között Magyarország – a 2008-as válság hatására – 2012-ben már csak a fejlettségi lista 23. helyén állt, 2019-re azonban a 20. helyre zárkózott fel, hét országot (Lengyelország, Szlovákia, Románia, Lettország, Görögország, Horvátország, Bulgária) megelőzve a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-mutatóban.²⁷ „A magyar felzárkózás dinamikáját is jelzi, hogy Magyarország szoroson megközelítette a 78,6 százalékon álló Portugáliát.” Cikkünk felvetette, hogy hazánk az 1990-es években még beláthatatlan távolságban lévő Portugáliát is megelőzheti gazdasági fejlettségben, már középtávon. A magyar felzárkózás tehát bizonyítottan zajlik, a visegrádi országok között Csehország után a magyar gazdaság következik fejlettségét tekintve.²⁸

²⁶ Oláh Dániel: „Agyba és vasba is fektessünk!” – így reagált Palkovics Matolcsy kritikájára a Makró-nómnak. *Mandiner*, 2021a. augusztus 4.

²⁷ Oláh Dániel: *Visszaléztük Szlovákiát*. *Mandiner*, 2020g. november 12.

²⁸ Oláh Dániel: *A lengyel után a szlovákok is visszalépte a magyar gazdaság*. *Mandiner*, 2020b. november 9.

Inkluzív fejlődés: a gazdaság növekedéséből Magyarországon részesülnek a legszélesebb körben

Az elmúlt öt évtized legnagyobb globális gazdasági kihívása, hogy miközben a gazdaságok növekednek, a növekedés gyümölcseit szűkebb elitnek élvezik. Magyarországon erre a globális kihívásra sikerült választ adni 2010 után az unortodox gazdaságpolitikával, amit akkor a nemzetközi elemzők éles kritikával illettek, ma pedig már az IMF²⁹ és a Világgazdasági Fórum (WEF) is ezt ajánlja a globális kihívások kezelésére, a növekedés inkluzívvá tételére, vagyis annak elérésére, hogy a gazdaság gyümölcsei széles körben legyenek hozzáférhetőek.

A háztartások jóllétének (pontosabban „nyomorának”) méréséül szolgáló Misery-index alapján Magyarország 2020-ban 156 ország között a 35. legjobb helyezést érte el, miközben e mutató alapján 2009-ben még az utolsók között voltunk.³⁰ A koronavírus-járvány évében hazánk megelőzte Belgiumot, Ausztráliát, az Egyesült Államokat, Észtországot, Portugáliát, Kanadát, Franciaországot, az Egyesült Királyságot vagy Új-Zélandot. Ezt a mutatót az inflációs és a munkanélküliségi ráták, illetve a hitelkamatlábak összeadásával, majd a GDP-növekedési ráta ezen összegből való levonásával kapják, így rendkívül egyszerű és szemléletes módon rangsorolhatók a világ országai általános makrogazdasági állapotuk szerint.

Ugyanakkor a Misery-index által leegyszerűsített makrogazdasági folyamatok akár feszítő társadalmi problémákat is leplezhetnének. Ezért fontos, hogy figyelembe vegyük az inkluzivitást mérő egyik legfontosabb mutatót, a Világgazdasági Fórum inkluzív növekedési rangsorát, amely alapján Magyarország a második leginkluzívabb növekedést tudja felmutatni a fejlődő országok csoportjában.³¹ A közmunkaprogramtól a családi adókedvezményeken át az egykulcsos adóig számos eszköz segíti, hogy a szegényektől a felső középosztályig minden csoport előtt megnyíljon a társadalmi mobilitás lehetősége. Ezt ismerte el a Világgazdasági Fórum (WEF), amikor a fejlődő országok inkluzivitását vizsgáló kutatásában 74 országból a 2. helyre rangsorolta Magyarországot.

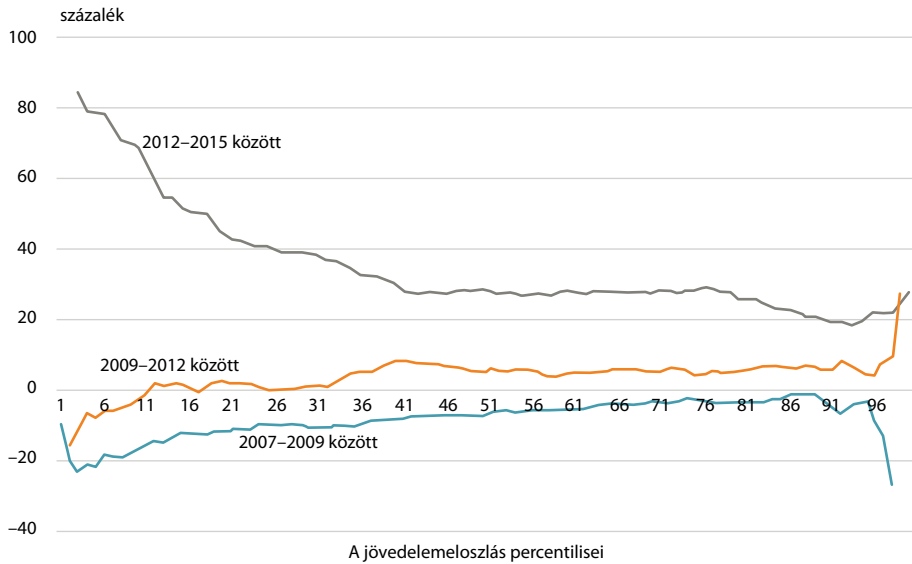
A WEF eredményeit erősítette meg a szerb–amerikai egyenlőtlenségkutató, a Világbank volt vezető közgazdásza, az úgynevezett elefántgörbéről ismert Branko Milanović kutatása is, miszerint 2010 után a legszegényebbek reáljövedelmei növekedtek a legnagyobb mértékben Magyarországon, és ezzel megfordult a korábban ismert jövedelempolitikai kép. A 2010 előtti időszakban (2006 és 2010 között) minél magasabb jövedelmű volt

²⁹ Takács Zsolt – Oláh Dániel: Válság van, úgyhogy az IMF újból a sokat kritizált magyar modellhez nyúl. *Mandiner*, 2021. április 13.

³⁰ Oláh Dániel – Bakajannisz Péter: Így teleportált Magyarország kilenc év alatt egy világranglista végéről az elejére. *Mandiner*, 2019. október 29.

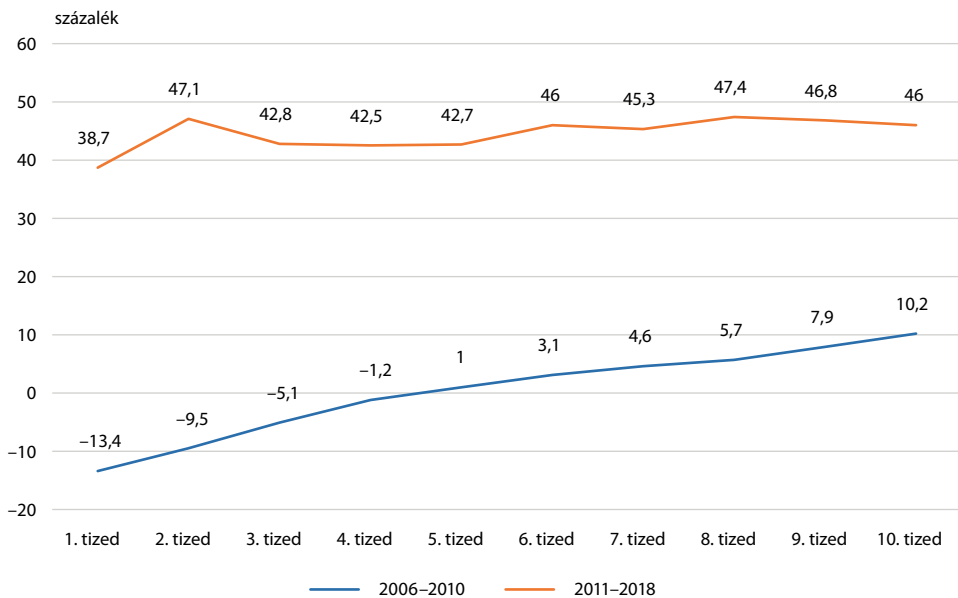
³¹ Oláh Dániel: Az USA-t előzi Magyarország: nagyon széles rétegek részesülnek a gazdasági növekedésből. *Mandiner*, 2018. január 23.

egy magyar állampolgár, annál nagyobb mértékben növekedtek jövedelmei, miközben a tízből az alsó négy jövedelmi kategóriába tartozók jövedelme csökkent.

16. ábra: Az egy főre jutó reáljövedelem százalékos változása 2007 és 2015 között (százalék)

Forrás: Branko Milanovic Twitter-oldala (2019. június 25-én)

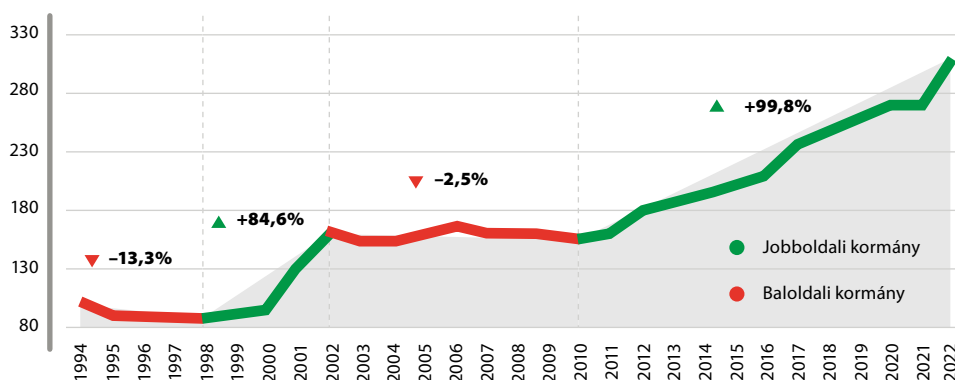
17. ábra: A háztartások reáljövedelmének változása jövedelmi tizedenként százalékban

Forrás: a KSH adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése

Az azt követő időszakban azonban kiegyenlítetté vált a „gyarapodás”, az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok is megjelentek mint a növekedés haszonélvezői.³² Hozzá kell tenni, hogy a Világbank Shared Prosperity Report című jelentése is megerősítette ezt a képet: mint a Makronóm portál elemzése rámutatott,

„2012 és 2017 között éves átlagban az egy főre jutó jövedelem a magyar alsóbb 40 százalék esetében jobban nőtt (4,84 százalék), mint a medián (4,49 százalék) vagy a teljes népesség körében mért növekedés (4,6 százalék). Ez a szám magasabb, mint az elemzésben szereplő bármely fejlett nyugati ország esetében. Érdekeség, hogy Németország és Svájc esetében az alsó 40 százalék jövedelme csökkent, míg a medián nőtt. Az egyetlen közép-európai ország, ahol minden kategóriában csökkent a jövedelem 2011 és 2016 között, az eurót használó Szlovákia volt. A Világbank tehát igazolta, hogy a 2010 utáni magyar politika hatására a társadalom szegényebb felének jövedelmei jobban nőttek, mint a többieké.”³³

Ebben közrejátszott, hogy az elmúlt évtizedekben a minimálbér reálértéke szinte minden évben emelkedett, amikor jobboldali kormánya volt az országnak (így a 2010 utáni évtizedben), de szinte mindig csökkent, amikor baloldali.³⁴ Márpedig a minimálbér a szegénységgel szembeni küzdelem fő eszköze, ami hatékonyan segíti az alacsony jövedelmű munkavállalók jövedelmi helyzetének javulását, és tovagyűrűző bérhatásokat eredményez az általános bérszínvonalra is a nemzetgazdaságban. Érdekeség, hogy míg 2002 és 2010 között a minimálbér reálértéke csökkent, addig a 2010 utáni évtizedben a duplájára nőtt. A 2021–2022-es minimálbér-emelés tovább erősíti a fenti következtetést, hiszen annál csak a 2001-es reálnövekedés volt nagyobb.

18. ábra: A bruttó minimálbér reálértékének változása (százalék)

Megjegyzés: 1994 = 100

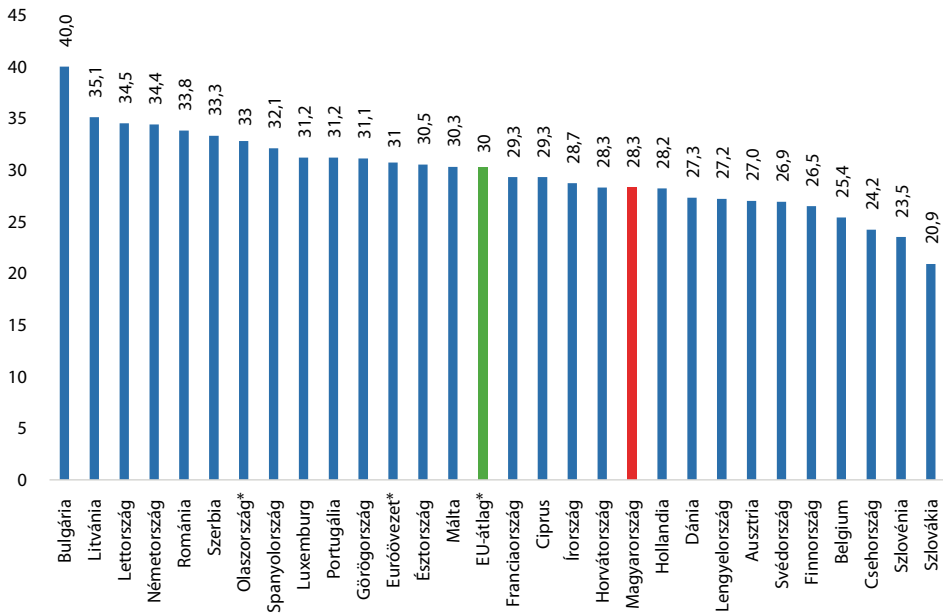
Forrás: a KSH adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése

³² Oláh Dániel: A szegények és a cigánység a legnagyobb nyertesek. *Mandiner*, 2019b. november 6.

³³ Oláh Dániel: Hárommillió mélyszegénységbe kerülő magyarral riogat a balliberális közgazdász, csak a Világbank szerint ennek semmi alapja. *Mandiner*, 2020e. december 16.

³⁴ Oláh Dániel: A bal- vagy a jobboldal a minimálbér-emelés bajnoka? *Mandiner*, 2020a. május 21.

Az egyenlőtlenséggel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az azt mérő magyar Gini-együttható is a svéd szinten áll.³⁵ Ez a növekedési számokkal egybevetve arra utal, hogy Magyarország egyszerre képes növekedést és kiegyenlített gyarapodást biztosítani a különböző jövedelmű csoportok számára – más szóval inkluzív, bevonó növekedést valósít meg, amiből nem csak a leggazdagabbak profitálnak.

19. ábra: A jövedelmi egyenlőtlenséget mérő Gini-koefficiens, 2020

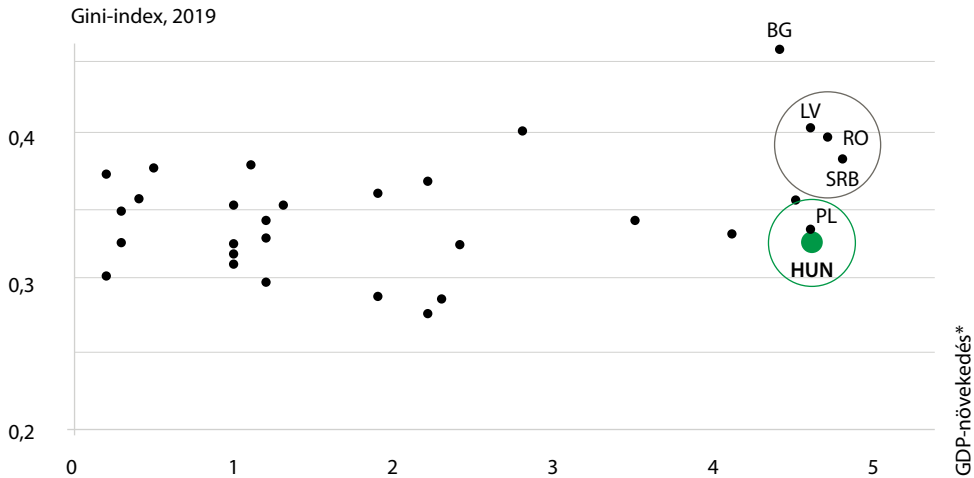
Megjegyzés: * 2019-es érték. 0 a legegyenlőbb, 100 a leginkább egyenlőtlen társadalom.

Forrás: Eurostat, 2021

Az inkluzív növekedés eredménye az, hogy a szegénységi mutatókat már rövid távon kedvező irányban alakítja. Ezért csökkent hazánkban az egyik legnagyobb mértékben uniós szinten a súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya az elmúlt évtizedben, miközben a szegénységi ráta tartósan alacsony, de még a szegénység kockázatának kitettek aránya is csaknem megfelelődként a csúcspontjához képest.

Minden, a szegénységet mérő mutatóban jelentős mértékben lépett előre Magyarország 2010 óta: a súlyos anyagi nélkülözésben élők arányát a 4. leggyorsabban sikerült csökkenteni; a szegénységi ráta Magyarországon az 5. legalacsonyabb; a társadalmi kirekesztés kockázatát az uniós átlaga alá sikerült csökkenteni; a mindhárom szegénységi dimenzióban érintettek száma félmillióról százezer fő közelébe mérséklődött.

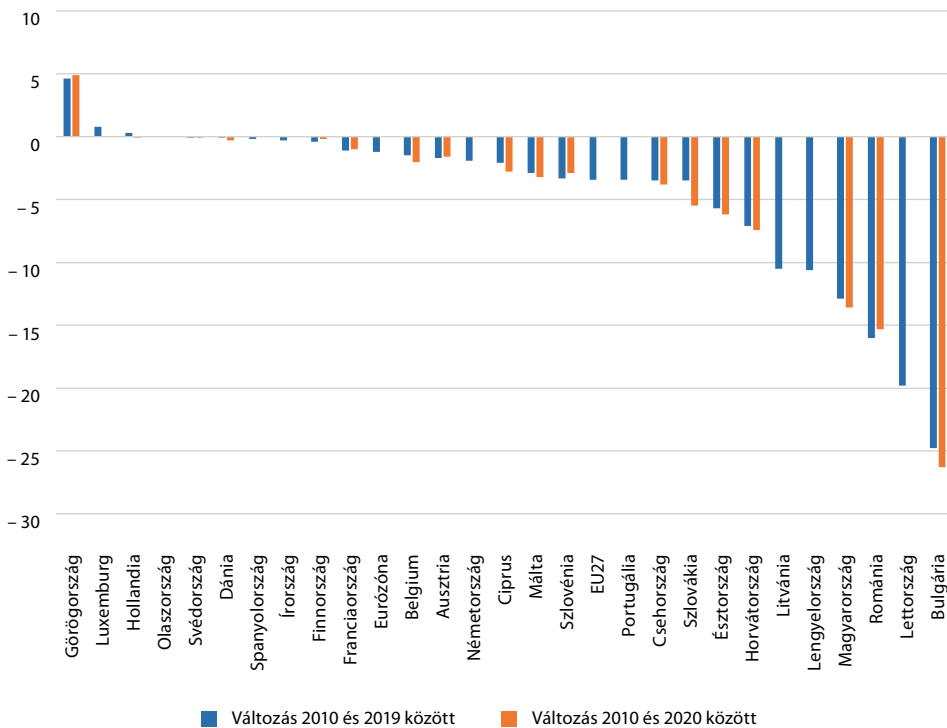
³⁵ Rádi Balázs: A tények sem állítják meg a baloldali gőzhengert – mélyszegénységgel riogatnak a jakobinusok. *Mandiner*, 2021. március 10.

20. ábra: Egy főre jutó reál-GDP-növekedés és jövedelmi egyenlőtlenség 2018 és 2019 között (százalék)

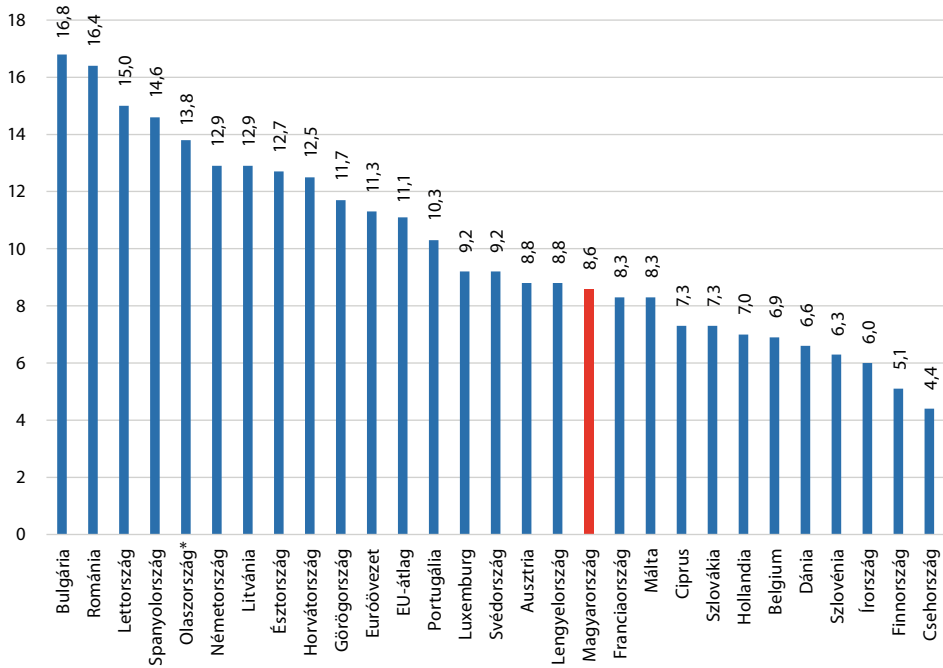
Megjegyzés: egy főre jutó, százalék

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése

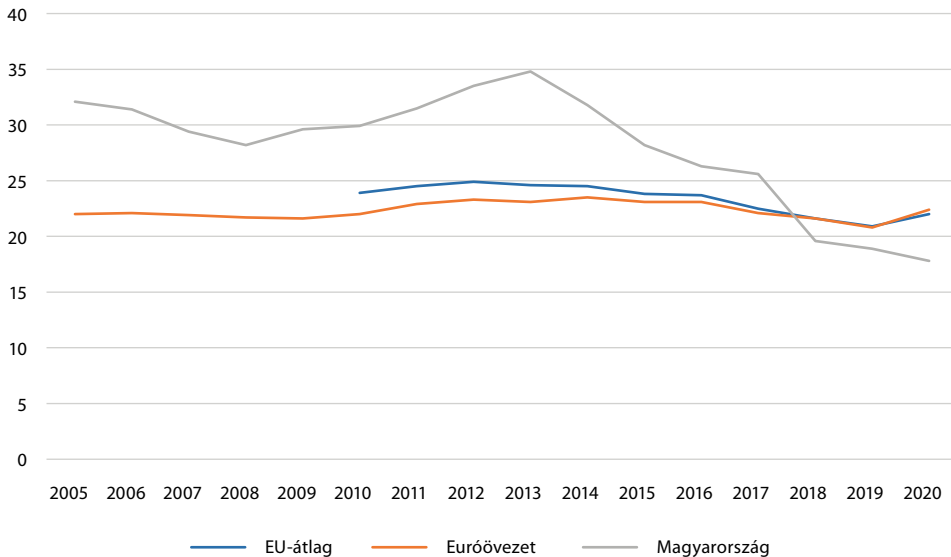
21. ábra: Súlyos anyagi nélkülözési ráta százalékpontos változása

Forrás: az Eurostat adatai alapján a Makronóm Intézet szerkesztése, 2021

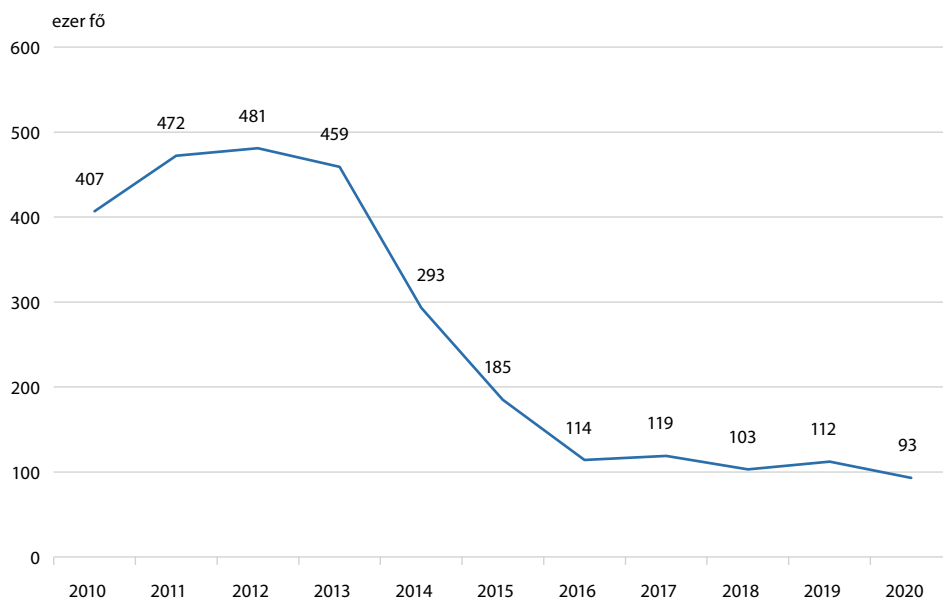
22. ábra: Szegénységi ráta alakulása, a medián jövedelem 50 százaléka alatt élő népesség aránya, 2020 (százalék)

Forrás: KSH

23. ábra: Szegénység vagy társadalmi kirekesztés kockázatának kitettek aránya (százalék)

Forrás: Eurostat

24. ábra: Mindhárom szegénységi dimenzióban érintettek száma Magyarországon, ezer főben

Megjegyzés: ezer főben; a három dimenzió: relatív jövedelmi szegénység, súlyos anyagi depriváció, nagyon alacsony munkaintenzitás

Forrás: KSH

Pénzügyi válságállóság: a magyar gazdaság ütésállóbb, mint a 2008-as válság idején

Az elmúlt évtized inkluzív, mindinkább innovációvezéreltté váló magyar gazdasági növekedése a közpénzügyek stabilizálódásával valósult meg. Számos elemzésben mutatunk rá arra, hogy 2010 után az addig folyamatosan növekvő sérülékenységi pontokat a kormányzat elkezdte csökkenteni: Magyarország államadóssága csökkenő pályára került – ami a koronavírus-járvány éveit követően minden előrejelzés szerint folytatódik –, a háztartások devizaadóssága lenullázódott, sőt a családok már megtakarítást halmoznak fel, vagyonuk növekszik.³⁶ Ennek része, hogy állampapírt vásárolnak, ami a gazdasági önvédelem szimbólumává is vált, hiszen a magyar államadósság ma már döntően forintban és hazai kézben van. A gazdaság nettó külső adóssága pedig a 2020-as évek első felében egy esetleges, a koronavírus okozta átmeneti megtorpanás után is lenullázódhat, így a magyar cégek, bankok, családok és az állam együttesen már

³⁶ Oláh Dániel: Pénzügyi értelemben is erős védőfalat húzott fel a kormány a külső sokkok ellen. *Mandiner*, 2020f. március 18.

nettó hitelezője lesz a külföldnek.³⁷ Míg 2010-ben az államadósság közel fele devizában és kétharmada külföldi tulajdonban volt, addig mára a devizaarány 20 százalék alatti, és a teljes adósság kétharmada magyar kézben van. Ez jelentősen növeli az ország pénzügyi szuverenitását, illetve gazdasági ütésállóságát.

A gazdasági felzárkózási pályán maradás esélyét növeli, hogy a magyar cégek és háztartások hitelállománya uniós és visegrádi összevetésben is a legalacsonyabbak közé tartozik, ami nagy teret nyit a hitelezésre építő kilábalásnak. Mindez üdvözlendő folyamat a jelen körülmények között, mivel a 2000-es évekkel szemben immár nem a külföldi bankszektor és a kormányzat hallgatólagos együttműködésén alapuló, külföldi devizában, spekulációs céllal történik kockázatalapú verseny fűtötte hitelnyújtás, hanem rendkívül kedvező feltételekkel ugyan, de biztonságos körülmények között, hazai, termelő beruházásokra, amelyek képesek kitermelni a későbbi adóssághoz. Ezért is csökkenhet a hitelállomány bővülése ellenére az ország teljes, nettó külső adóssága.

Az elmúlt évtizedben sikerült megvalósítani a nagymértékű adócsökkentést, de közben a költségvetési deficit féken tartását is. Tartósan 3 százalék alatti hiánnyal és folyamatosan csökkenő államadóssággal hűtötte Magyarország a gazdaságát egészen a koronavírus-válságig, amikor élnékiadásba kezdett. Eközben – a költségvetési deficit alacsony tartása ellenére – európai adócsökkentési élvassá is vált az ország, a 2010 óta több mint feleződő, 15 százalékos szja-val és a rekordalacsony, 9 százalékra csökkentett társasági adóval, ami a több adót beszédni kívánó, adóemelést tervező, adóügyi kartellezésben³⁸ gondolkodó nyugati nagyhatalmakkal is konfliktushelyzetet³⁹ okozott.

Magyarország a válságkezelésben is épített a hitelezésre.

„A magyarországi háztartások az adósság jelentős növekedése nélkül vészlelik át a válsághelyzetet, az adósságnövekmény jelentős része inkább vállalati hitel. Ez azért kedvező, mert a vállalati szektor hiteléből beruházások valósulnak meg, amiből jövőbeli termelési kapacitások, termelékenységjavulás és munkahelyek lesznek, így a hitelt le lehet dolgozni a későbbiekben. Ráadásul a hazai társaságok körében a hitelállomány egyelőre jelentősen elmarad a nyugati, de még a visegrádi országbeli cégekhez képest is, emiatt volt tér a hazai vállalati hitelállomány bővítésére” – írtuk korábban, hozzátéve, hogy „a mediterrán országokban ezzel szemben szinte a teljes adósságnövekményt az állami tartozások emelkedése okozza – ez azért is furcsa, mert a térségben az államadósságok már egyébként is az európai rekordokat döntögték. Ez fenntarthatatlan, mert a három szektor közül csak az állam viseli a terheket.”⁴⁰

A válságkezelés során a magyar költségvetés hiánya az európai átlagnak megfelelő mértékben romlott. Mindez azt eredményezi, hogy a 2010 utáni tíz évben kialakított speciális védőernyőt, vagyis az uniós és az euróövezetihez képest jelentősen alacsonyabb államadósságszintet sikerült fenntartani. Az uniósnál 10 százalékponttal és az euró-

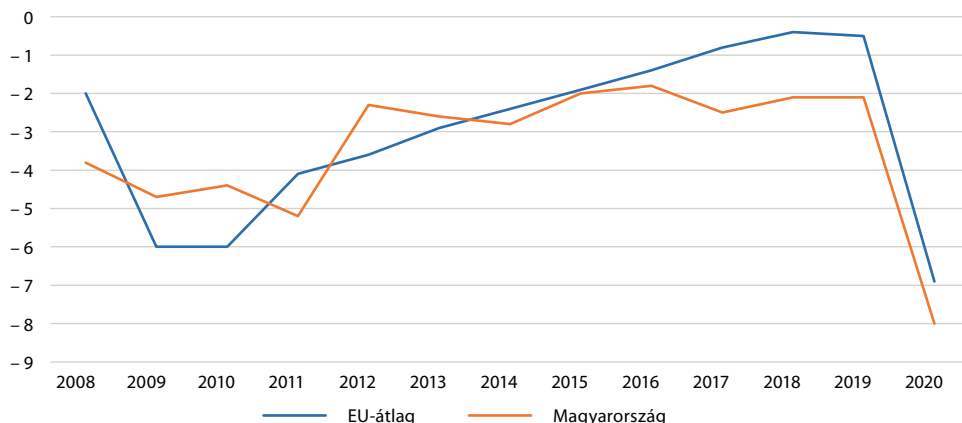
³⁷ Varga: Hazánk fél évszázados adósi pozíció után nettó hitelezővé válhat. *Mandiner*, 2021. július 5.

³⁸ Globális minimumadó: nem más, mint a G7-ek kartellezése? *Mandiner*, 2021. július 20.

³⁹ Takács Zsolt: Maximális veszély a globális minimumadó. *Mandiner*, 2021. augusztus 5.

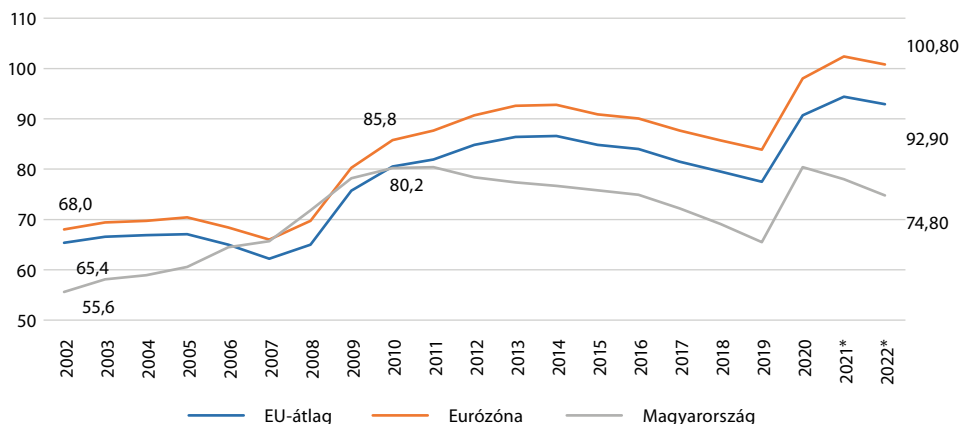
⁴⁰ Oláh (2021b) i. m.

ővezeténél 18 százalékponttal alacsonyabb magyar államadósságszint azt is jelzi, hogy az euróövezettel szemben még sikerült is javítani az államadósságszint-különbségen. Ez persze nem jelenti azt, hogy a sebezhetőbbé váló világgazdasággal együtt ne lenne jelenleg kockázatosabb régióinkban és így hazánkban is a pénzügyi helyzet, mint a koronavírus-válság előtt, de feltétlenül védettebbnek tekinthető a gazdaság a 2007–2008-as válság idején tapasztaltnál képest. Hozzá kell tenni, hogy a magyar államadósság hétéves csúcáról zuhant⁴¹ jelentőset: az első negyedév végén még 81 százalékos volt, a második negyedévre 77,6 százalékra csökkent.

25. ábra: A költségvetési hiány alakulása Magyarországon százalékban

Forrás: Eurostat

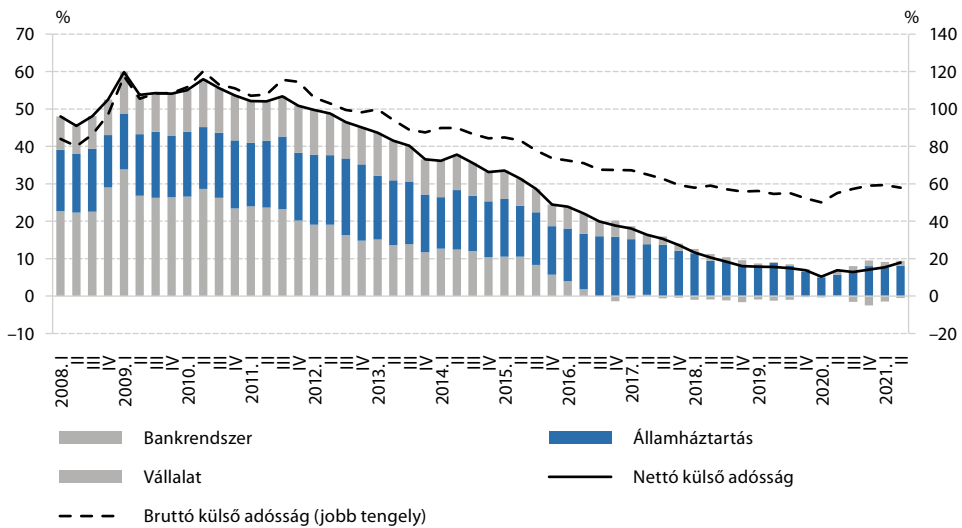

26. ábra: A GDP-arányos államadósság alakulása Magyarországon százalékban

Megjegyzés: * a Makronóm Intézet előrejelzése

Forrás: Eurostat

⁴¹ Hétéves csúcáról esett nagyot Magyarország államadóssága. *Portfolio*, 2021. augusztus 17.

27. ábra: A nettó külső adósság szektorok szerinti felbontása és a bruttó külső adósság (GDP-arányos értékek, tulajdonosi hitel nélkül)

Forrás: MNB, 2021

A fiskális és a monetáris politika is a feladatára koncentrálnak: az előbbi az újraindításon, míg az utóbbi az árstabilitáson dolgozik

Az a fiskális politikai dilemma, hogy előbb térjünk-e vissza az alacsony költségvetési hiánycélhoz annál, mint amit az unió megkövetel, vagy a fiskális politika segítse a gazdaság újraindítását, és elnyújtottabb legyen a visszatérés az egyensúlyi közpénzügyekhez, nem triviális. A folyamatos, körülményekhez igazodó rugalmas egyensúlyozás kifizetődő lehet. Ne feledjük, hogy egy hármás, globális gazdasági, társadalmi és egészségügyi válságból lábalt ki a világ. Ebben a helyzetben a tartalékok feltöltése éppoly fontos feladat, mint a korábbi egyensúlyunkhoz történő visszatérés. A bátrabb átmeneti költségek nagyobb növekedést eredményezhet. Nagyon is sokat számít minden százalékpont a GDP-növekedésben, hiszen 1 százalékponttal magasabb növekedés nagyjából 500 milliárd forinttal több hozzáadott értéket jelent, amelynek közel 40 százaléka (200 milliárd forint) jelenik meg azonnal a költségvetésben. Emellett magasabb növekedés esetén alacsonyabb a GDP-arányos költségvetési hiány, és csökken a GDP-arányos államadósság is. Ahogyan arra a pénzügyminiszter, Varga Mihály rámutatott, fontos, hogy a saját utunkat járjuk, folyamatosan törekedve egyensúlyunkra: fenntarthatóságunk záloga, hogy adósságunk ne haladjon meg a 80 százalékos adósság szintet.⁴²

⁴² Varga Mihály: Válságkezelés – fősodorral vagy saját úton? *Figyelő*, 2021. augusztus 12.

Mivel a koronavírus-válság a világ elmúlt évszázadának egyik legnagyobb reálgazdasági válsága volt, a fontolva haladó közpénzügyi normalizálódás – a nemzetközi ajánlásokkal összhangban – fontos támaszt jelenthet a gazdasági növekedésnek, ami visszahatva segítheti az adósság „kinövését”.⁴³ Nem mellesleg hozzájárulhat a 2021-es 5,5 százalékos fölötti növekedéshez, amely azt jelenti, hogy az inkluzív növekedés keretében a gyermeket vállaló családok 2022-ben visszakapják 2021-ben befizetett adójukat. Ezzel a gazdaságpolitika újból a 2010 utáni recepthez nyúlna, mikor megszorítás helyett növekedésösztönzést valósít meg.

A megszorítások helyett a világgazdaság és a hazai reálgazdasági folyamatok mérlegelése szükséges, és az azokkal arányos, fokozatos költségvetési válasz. A V4-országok konvergenciaprogramjaiból⁴⁴ kiderül, hogy Magyarország a körülményekhez és a környezethez mérten korántsem tér el negatív irányban versenytársaitól. Lengyelország 2021-re 6,9 százalékos, 2024-re 2,5 százalékos hiányt vár. Csehország 2021-re 8,8 százalékos deficitet vár, 2024-re még mindig 5,2 százalékos hiányt. Magyarország 2021-re 7,5 százalékos hiányt jelöl a programban, miközben 2024-re a deficit 3, 2025-re pedig 2 százalékosra mérséklődik. Hazánk ezzel az időszak végére utolérheti a legjobban teljesítő Lengyelországot, miközben várhatóan Szlovákiát és Csehországot is megelőzi a költségvetés konszolidálásában.

2. táblázat: 2021-re és 2024-re várt költségvetési deficit a visegrádi országokban (százalék)

	2021	2024
Szlovákia	-9,9	-3,8
Lengyelország	-6,9	-2,5
Csehország	-8,8	-5,2
Magyarország	-7,5	-3

Megjegyzés: „general government deficit”

Forrás: Konvergenciaprogramok

Összegzés helyett

Fiskális és monetáris politika: együtt vagy külön utakon?

Magyarország azon szerencsés országok közé tartozik, ahol a fiskális és a monetáris politika harmonikusan együttműködött a válságkezelésben. A válságkezelés együtt volt, együtt lehetett sikeres. A kormány gazdaságvédelmi akcióterve nem lehetett volna ered-

⁴³ Oláh Dániel: Fenntartható államadóssággal a kilábalásért. *Mandiner*, 2021d. január 14.

⁴⁴ Európai Bizottság: *2021 European Semester: National Reform Programmes and Stability/Convergence Programmes* (2021. június 2.).

ményes a jegybank intézkedései nélkül, amelyek közül kiemelendő az Európai Központi Bank politikájával konform adósságfinanszírozás, a Növekedési Hitelprogram Hajrá! konstrukció, valamint a vállalkozások bővülését szolgáló kötvényprogram.

Most ahhoz, hogy az elért eredményeket megőrizhessük, szükség van az árstabilitás biztosítására. Ahhoz pedig, hogy a gazdaságot újraindítsuk, a növekedés motorjait beindíthassuk, és kihasználhassuk a világgazdaság átalakulásában rejlő lehetőségeket, továbbra is szükséges fenntartani a beruházásösztönző, valamint a munka- és tudásalapú gazdaságpolitikai akciókat.

Az állam ösztönző szerepe

Fontos, hogy mindezt a hazai ösztönző, aktivista, rugalmasan és pragmatikusan cselekvő állam azzal garantálja 2021–2022-ben, hogy jelentős, 350 milliárd forint értékű közösségi beruházásokat halaszt el, ami jól példázza a stabilitást őrző korrekciós képesség meglétét. Bár Magyarország mint kis, közép-európai gazdaság esetében az infláció túlnyomórészt külső tényezők eredménye (ilyenek a világgazdaság működési nehézségei, az európai energiaválság és a fejlett gazdaságokban látható koncentráció okozta profitemelések), az állam a saját maga befolyása alá tartozó folyamatok irányának alakításával – a 2022-es tervezett költségvetési hiány 5,9-ről 4,9 százalékra csökkentésével – is hűti a gazdaságot, csökkentő hatást gyakorolva az inflációs rátára.

Az ösztönző állam, felismerve, hogy az inflációs folyamatok mögött kevésbé a hazai költségvetési költségek és beruházási folyamatok, sokkal inkább kereslet-kínálati dinamikák, illetve a piacszerkezet és értékláncok torzulásai állnak, megítélésünk szerint képes volt olyan döntéseket hozni, amelyek kompenzálhatják az infláció negatív jóléti hatásait. Ez azért indokolt, mert magával az inflációval csak hosszabb távon lehetséges megküzdeni, különösen, ha az nemzetközi tényezőkből ered. Ebben az esetben globális vagy nemzetközi problémára az ösztönző államnak lokális válaszokat érdemes adnia.

Ilyen lokális válasz, amely egyszerre jólétnövelő és a gazdasági stabilitást fenntarthatóan őrző stratégia, a hazai munkavállalók és családok megerősítése a profitráták és az infláció együttes, egymással összefüggő növekedésének időszakában. A 13. havi nyugdíj és a nyugdíjprémium, a minimálbér, a garantált bérminimum és számos ágazat béremelése, a gyermeket nevelők személyi jövedelemadó-jának visszatérítése, illetve a 25 év alattiak jövedelemadó-mentessége is már rövid távon hozzájárul a kedvezőtlen jóléti hatások kivédéséhez. A háztartások kiadási oldalán átmeneti válságkezelő intézkedésként a benzinárstop, a kamatstop és az élelmiszerárstop is meghatározó, egyúttal jelzi, hogy az ösztönző állam bizonyos esetekben aktivista beavatkozások végrehajtására is kényszerül. Emellett a hosszú távú aktivitást ösztönző állami stratégiába illeszkedik a 2022. januári, összesen 1500 milliárd forintos adócsökkentési csomag.

Így lesz a magyar gazdaság ütészálló, high-tech és zöld, és az árstabilitás biztosításával növekedésünk inkluzivitása hosszú távon fenntartható. A fentiekből kitűnik, hogy sikeres, az ország gazdasági növekedéséhez hozzájárulni képes.

Felhasznált irodalom

- Európai Bizottság: *2021 European Semester: National Reform Programmes and Stability/Convergence Programmes* (2021. június 2.). <https://bit.ly/3BPcWjI>
- Európai Bizottság: *COVID-19 Impact on Employment Income* (2020. december 10.). <https://bit.ly/3BQqiw2>
- Globális minimumadó: nem más, mint a G7-ek kartellezése? *Mandiner*, 2021. július 20. <https://bit.ly/3iI28fz>
- György László: *Egyensúlyteremtés. A gazdaságpolitika missziója*. Budapest, Századvég Kiadó, 2017.
- György László – Oláh Dániel: A nettó bérhányad növelésének gazdaságpolitikai eszközei válság idején. *Pénzügyi Szemle*, 62. (2017), 2. 152–172. <https://bit.ly/35czizL>
- Hétéves csúcsról esett nagyot Magyarország államadóssága. *Portfolio*, 2021. augusztus 17. <https://bit.ly/33Pt6Nt>
- Maruzsa Zoltán: Hírgyártás a tanügy frontján. *Magyar Nemzet*, 2021. június 5. <https://bit.ly/3si2qys>
- Oláh Dániel: A neoliberalizmus mérgező gazdaságpolitikai elegyet kevert ki, Magyarország viszont gratulációt érdemel – Özlem Onaran a Makronómnak. *Mandiner*, 2017. november 28. <https://bit.ly/3vja9Or>
- Oláh Dániel: Az USA-t előzi Magyarország: nagyon széles rétegek részesülnek a gazdasági növekedésből. *Mandiner*, 2018. január 23. <https://bit.ly/36GOWOl>
- Oláh Dániel: A magyar tudóstársadalom kevés szellemi tulajdont termel – Palkovics amerikai-magyar tanácsadója a Makronómnak. *Mandiner*, 2019a. január 28. <https://bit.ly/3JVtEtZ>
- Oláh Dániel: A szegények és a cigányság a legnagyobb nyertesek. *Mandiner*, 2019b. november 6. <https://bit.ly/3t51BZ3>
- Oláh Dániel: Egyre több külföldi cég helyét veszik át milliárdos magyar cégek. *Mandiner*, 2019c. május 9. <https://bit.ly/3piIfOV>
- Oláh Dániel: Korábban kritizálta, ma már a magyar megoldásokat javasolja a Nemzetközi Valutaalap. *Mandiner*, 2019d. november 25. <https://bit.ly/3JPbeBI>
- Oláh Dániel: Kutatás: Hatékonysági robbanás a magyar kis- és középvállalatoknál. *Mandiner*, 2019e. május 22. <https://bit.ly/3M0yE94>
- Oláh Dániel: A bal- vagy a jobboldal a minimálbér-emelés bajnoka? *Mandiner*, 2020a. május 21. <https://bit.ly/3JXY0D0>
- Oláh Dániel: A lengyel után a szlovákok is visszaelőzte a magyar gazdaság. *Mandiner*, 2020b. november 9. <https://bit.ly/3Hq7Jjr>
- Oláh Dániel: Épít az ország. *Mandiner*, 2020c. december 10. <https://bit.ly/3M4yYne>
- Oláh Dániel: Ez az új főáram – IMF-igazgatóhelyettes az unortodox magyar gazdaságpolitikáról. *Mandiner*, 2020d. február 24. <https://bit.ly/35a6Dvl>
- Oláh Dániel: Hárommillió mélyszegénységbe kerülő magyarral riogat a balliberális közgazdász, csak a Világbank szerint ennek semmi alapja. *Mandiner*, 2020e. december 16. <https://bit.ly/3M5qGfc>
- Oláh Dániel: Pénzügyi értelemben is erős védőfalat húzott fel a kormány a külső sokkok ellen. *Mandiner*, 2020f. március 18. <https://bit.ly/3BUCEDt>
- Oláh Dániel: Visszaelőztük Szlovákiát. *Mandiner*, 2020g. november 12. <https://bit.ly/3t9UQ8k>
- Oláh Dániel: „Agyba és vasba is fektessünk!” – így reagált Palkovics Matolcsy kritikájára a Makronómnak. *Mandiner*, 2021a. augusztus 4. <https://bit.ly/3t7o9sa>
- Oláh Dániel: A válságkezelés uniós bajnoka Magyarország. *Mandiner*, 2021b. január 28. <https://bit.ly/359nXAC>

- Oláh Dániel: Az első kanyarban már előztünk – György László a Mandinernek. *Mandiner*, 2021c. június 24. <https://bit.ly/3IBOtBj>
- Oláh Dániel: Fenntartható államadóssággal a kilábalásért. *Mandiner*, 2021d. január 14. <https://bit.ly/36GPKc5>
- Oláh Dániel: Hihetetlen számok: egymást taposva menekülnek Magyarországra a külföldi befektetők. *Mandiner*, 2021e. január 28. <https://bit.ly/3viCd4B>
- Oláh Dániel: Hozzászoktak az ingyempénzhez, nem szeretnének többé dolgozni: tízezrek sorsa kérdéses, kitolódott a válság az Egyesült Királyságban. *Mandiner*, 2021f. október 19. <https://bit.ly/3tfvTse>
- Oláh Dániel: Korábban mások pénzét is a sajátjaként féltette, ma a világ minden forrását gazdaságélénkítésre költené az IMF. *Mandiner*, 2021g. január 25. <https://bit.ly/359okeu>
- Oláh Dániel – Bakajannisz Péter: Így teleportált Magyarország kilenc év alatt egy világranglista végéről az elejére. *Mandiner*, 2019. október 29. <https://bit.ly/3pfZdxx>
- Rádi Balázs: A tények sem állítják meg a baloldali gőzhengert – mélyszegénységgel riogatnak a jakobinusok. *Mandiner*, 2021. március 10. <https://bit.ly/36If411>
- Skidelsky, Robert – Dániel Oláh: Full Employment, As the Hearth of the Cultural Economics of Orban. *Challenge*, 64. (2021), 3. 243–278. <https://doi.org/10.1080/05775132.2021.1950448>
- Takács Zsolt: Maximális veszély a globális minimumadó. *Mandiner*, 2021. augusztus 5. <https://bit.ly/3vhgXw8>
- Takács Zsolt – Oláh Dániel: Válság van, úgyhogy az IMF újból a sokat kritizált magyar modellhez nyúl. *Mandiner*, 2021. április 13. <https://bit.ly/3phs5W6>
- Triksa, Ritika: Which Country Would Win in the Programming Olympics? *Blog.HackerRank.com*. <https://bit.ly/35CIsp1>
- Varga: Hazánk fél évszázados adósi pozíció után nettó hitelezővé válhat. *Mandiner*, 2021. július 5. <https://bit.ly/3ltg4oc>
- Varga Mihály: Válságkezelés – fősodorról vagy saját úton? *Figyelő*, 2021. augusztus 12. <https://bit.ly/351LJyB>

VII. fejezet
Ösztönző állam – ösztönző családpolitika

Bevezetés

Magyarországon 2010-ben családbarát fordulat történt. Az azóta eltelt több mint egy évtized aktív és következetes családpolitikájának hatására, amely koherens összhangban működik együtt az ösztönző gazdaságpolitikával, mára Magyarország családbarát országnak tekinthető. A családtámogatások széles és egyre bővülő köre olyan környezetet teremtett, ahol egyre jobb házasságot kötni, gyermeket vállalni és nevelni. Mindezt alátámasztják a népesedési adatok, hiszen Magyarország azon kevés európai állam közé tartozik, ahol még a pandémia ellenére sem volt visszaesés a házassági és gyermekvállalási kedvben. Az állam pronatalista politikája nem állt meg a koronavírus-járvány kitörésével, sőt a támogatások köre tovább bővült, ami Európában, de az egész világon is egyedülálló eredményeket hozott. A magyar családpolitika vitathatatlan érdeme, hogy még a visegrádi országok közül is kiemelkedve a legnagyobb mértékű növekedést érte el Európában a párkapcsolatok stabilitása és a gyermekvállalás terén: a házasságkötések száma egy évtized alatt megduplázódott, és ma már öt vágyott gyermekből nem három, hanem négy születik meg.

A magyar családpolitika rendszere úgy, mint egy egyre több ágat hozó és lombosodó fa, 2010-hez képest kis cserjéből erős, minden megpróbáltatásnak ellenálló, vastag törzsű és nagy lombkoronával rendelkező fává nőtte ki magát, amelynek ágait a számtalan családpolitikai intézkedés, kedvezmény és juttatás adja. Belőlük áll össze az a nagy és összetett családpolitikai rendszer, amelynek célja a munkán és a családon alapuló családbarát és népesedési fordulat elérése. Ez a néhány éve még lehetetlennek tartott célkitűzés mára elérhető közelségbe került. A magyar családok a legtöbb demográfiai mutató szerint gyarapodnak, bővülnek és sokasodnak, s ezeket a kedvező folyamatokat a járvány sem tudta megtörni. Mindez nem lehetne így az ösztönző állam ösztönző családpolitikája nélkül.

Az ösztönző magyar állammodellben az állam válság idején megszorítások helyett olyan gazdaságösztönző intézkedésekre épít, amelyek vezérfonala a koronavírus-járvány időszakában arányos szigorúságú egészség- és életvédelmi intézkedések és a gazdasági eredmények megőrzése érdekében történő célzott ösztönzés.¹

¹ Lásd részletesen: Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert

A visegrádi országok demográfiai helyzete

Jelenleg a demográfiai tél korszakát éli Európa, egyetlen uniós tagállamban sem születik a népesség megtartásához elégséges számú gyermek. A születések száma egyre csökken: 2020-ban összesen 4 millió 47 ezer élve születés történt az Európai Unióban, ami 2,9 százalékkal (közel 121 ezerrel) alacsonyabb, mint 2019-ben, és több mint tizedével (12 százalékkal), 556 ezerrel kevesebb, mint 2010-ben. Európa esetében az „öreg kontinens” jelzője ma már inkább arra az idősödő földrészre utal, ahol egyre kevesebb gyermek születik, ahol üresek a bölcsők.

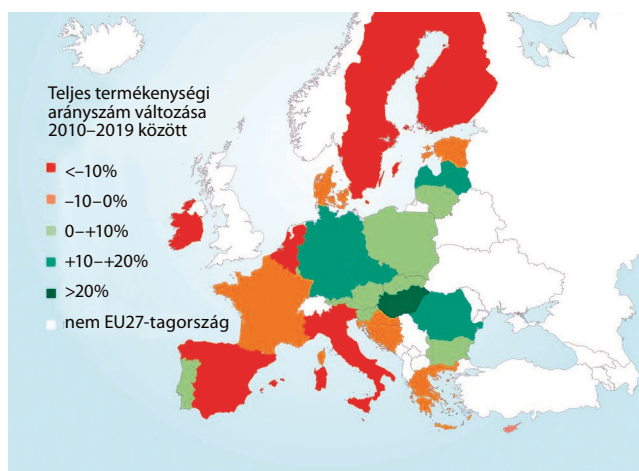
A világ összlakosságán belül folyamatosan csökken az európaiak aránya, 1960-ban a világ lakosainak 20 százaléka volt európai, mára már csak alig 10 százalék, míg 2070-re várhatóan mindösszesen 6 százalék lesz ez az arány. Ezzel párhuzamosan, míg 2004-ben a világ GDP-jének még 28 százaléka, 2017-ben már csak 16 százaléka származott az EU-ból, amelyet a brexit tovább mérsékelt. Mivel a lakosság csökkenése együtt jár a gazdasági teljesítmény jelentős csökkenésével, az EU folyamatosan teret veszít az egyre élesedő globális versenyben. Becslések szerint 2050-re a világ 7 legnagyobb gazdasága közül 6 lesz fejlődő állam, Kína és India vezetésével. Németország a 9. helyre, az Egyesült Királyság a 10. helyre csúszik vissza. A G7-tag Franciaország és Olaszország kiesik az első 10, illetve 20 legerősebb gazdaság közül.² Láthatjuk, hogy az önfenntartás mellett gazdasági szükségszerűség is lenne az európai gyermekek születésének elősegítése. A jól képzett munkaerő már rövid távon is megmutatkozó hiánya mellett középtávon fokozottan felmerül az egyes országok társadalombiztosítási és egészségügyi rendszereinek fenntarthatósága is. Az Eurostat népesedési adatai szerint 1960-ban még átlagosan három fiatal (0–14 éves) jutott minden idős (65 éves vagy annál idősebb) személyre, addig az előrejelzések szerint 2060-ban már minden fiatalra jut majd két idős. Ezért az egyes országok demográfiai helyzetén messze túlmutató jelentősége van a népesedési folyamatoknak, kiemelten a születési számok alakulásának.

Az idősödő Európának egyre nagyobb szüksége lenne arra, hogy több európai gyermek szülessen, hiszen már rövid és középtávon is jelentős kihívást jelent mind a képzett munkaerő hiánya, mind az inaktív idősekről történő gondoskodás. Az idős generációja eközben több évtizedes becsületos munka után joggal várja azt, hogy elismeréssel és megbecsüléssel tekintsenek rájuk, ne fenntarthatósági problémaként. A legtöbb fejlett gazdaság jelentős munkaerőhiánnyal küzd, különösen igaz ez a magas szintű tudást igénylő munkakörök esetében. Az európai fősodor döntéshozói mégsem említik az európai gyermekek születésének támogatását a megoldások között. Ehelyett a migrációt helyezik előtérbe, illetve mivel az a legritkább esetben oldja a meg „hightech” gazdaságaik képzett munkaerő iránti igényét, fokozottan érvényesül a 2004 óta csatlakozott államok-

(szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

² PriceWaterHouse Coopers: *The World in 2050. The Long View: How Will the Global Economic Order Change by 2050?* (2021).

ból az „agyelszívás”, amely jelentősen gyengítheti a küldő ország gazdasági lehetőségeit. A saját erőforrásokra, az európai családokra támaszkodó megoldásokat ritkábban láthatunk, ezek sokkal inkább Európa közép-keleti térségére jellemzőek. A visegrádi országok élen járnak a pozitív példákkal. Mindegyikükre jellemző, hogy a gyermekvállalásra értéként tekintenek, miközben törekszenek arra, hogy az összeegyeztethető legyen a munkavállalással is. Ennek következtében valós választási lehetőséget kínálnak a családoknak, elsősorban az édesanyáknak, hogy amennyiben szeretnének, hosszabb ideig otthon maradhassanak a gyermekükkel (Csehországban, Magyarországon, Szlovákiában akár 3 évig, Lengyelországban 1,5 évig), miközben ezzel párhuzamosan mind a négy ország támogatja a kisgyermekes szülők munkavállalását, akik a kedvező munkaerőpiaci helyzet és az alacsony, az uniós átlagot jelentősen alulmúló munkanélküliség³ – Csehországban a legalacsonyabb, Lengyelországban a második, Magyarországon az ötödik, Szlovákiában a tizenötödik legalacsonyabb az érték – mellett munkába tudnak állni. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy Magyarország lényegesen előrébb jár régiós partnereinél a kisgyermekkorú ellátási lehetőségek biztosítása terén, hiszen az előző 10 évben közel 70 százalékkal növelte a rugalmasabb rendszerbe szervezett bölcsődei férőhelyek számát.

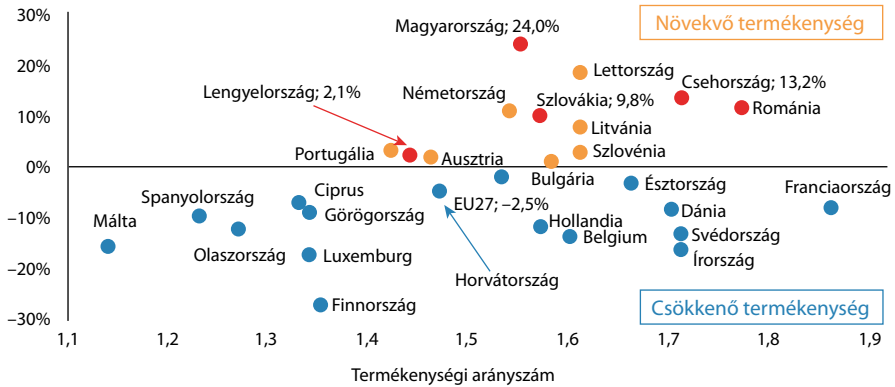
1. ábra: Európában Magyarországon nőtt a legnagyobb mértékben a gyermekvállalási kedv az elmúlt évtizedben (+24 százalék)

Forrás: Eurostat alapján, KINCS

A visegrádi országok családpolitikai eredményei önmagukért beszélnek, az összeurópai trendekkel ellentétes tendenciákat láthatunk. 2010-et követően a visegrádi országokban bővítették a családpolitikai támogatások eszköztárát, új családtámogatási elemek jelentek meg, amelyek hatásai a termékenységi arányszám növekedésében is megmutatkoztak.

³ Az Eurostat adatai alapján. Lásd részletesen: Eurostat: *Unemployment by sex and age – annual data*.

Az innovatív, a családos, nagycsaládos életforma társadalmi megítélésének javítását is célul tűző megoldások bevezetésében élen jár a szorosan együttműködő Budapest–Var-só-tengely.

2. ábra: A gyermekvállalási kedv változása 2010–2019 között az EU27 országokban

Megjegyzés: 2010 óta Európában nálunk nőtt a legjobban a gyermekvállalási kedvet mutató termékenységi ráta, közel negyedével. A legnagyobb mértékű csökkenés Finnországban tapasztalható. Az EU27 átlagát tekintve 2,5%-os a csökkenés.

Forrás: KINCS

Az Eurostat adatai szerint a termékenységi arányszám 2010-hez képest Magyarországon nőtt a legnagyobb mértékben, közel negyedével, Csehország a 3., Szlovákia a 6., míg Lengyelország a 10. helyen áll az uniós országok rangsorában. Azon államok közül, ahová akár milliós nagyságrendben áramoltak be a migránsok az elmúlt évtizedben, egyedül Németországban figyelhető meg érdemi emelkedés (11 százalék), a többi elsődleges célországban vagy csökkent (Svédország, Franciaország, Hollandia, Belgium), vagy stagnált (Ausztria) a termékenységet jelző mutató.

A nyugat-európai tagállamokban a lakosság 14,9 százaléka külföldi születésű, míg a közép-kelet-európai tagországokban csak 4,6 százalék (az EU átlaga 12,2 százalék). Ezen belül a nem uniós tagállamból származó, hanem az EU-n kívülről érkezett migráns népesség aránya 8,0 százalék (a nyugati tagállamokban 9,1 százalék, a később csatlakozóknál 3,0 százalék). Vagyis az Európai Unióban élő migráns népesség kétharmada (65 százalék) az EU-n kívülről vándorolt be, és csak egyharmada (35 százalék) érkezett más tagállamból. A migráns népesség 86 százaléka régebb óta tagsággal rendelkező országokban él. A nyugati tagállamokban jóval magasabb (14,5 százalék) az EU-n kívülről származó migránsok aránya a termékeny korú női népességben is, miközben a kelet-közép-európai térségben csupán 3,2 százalék, ráadásul ezek is túlnyomó részben európai kultúrkörből (Balkán, Ukrajna, Oroszország) érkeztek, nem Közel-Kelet vagy Afrika fő migránskibocsátó zónáiból. Hazánk esetében a kárpátaljai és vajdasági magyarok teszik ki ezen csoport jelentős részét. Az EU egészében „a harmadik világból származók”

aránya az említett női populáción belül 11,7 százalék. Különösen magas, egyötödös az e csoportba tartozók részaránya Svédországban (21 százalék) és Spanyolországban (20 százalék), de Ausztriában, Belgiumban és Németországban is 15 százalékos ez az érték.

3. ábra: Európában a gyermekek jelentős része külföldről származó anyától születik

Forrás: Eurostat alapján, KINCS

2019-ben az Európai Unió egészében a születések 5 százaléka volt más tagállamból származókhhoz köthető. Ellenben az EU-n kívülről érkezők esetében már jóval magasabb, 16 százalék ez az arány az EU átlagában, vagyis körülbelül minden hatodik újszülött rendelkezik külföldi, az unión kívüli migráns háttérrel. A 14 régi tagállam esetében ez az arány szintén magasabb, 20 százalék – vagyis minden ötödik újszülött érintett –, a 13 új tag esetében viszont csupán 3 százalék.

2019-ben a legmagasabb, mintegy egyharmados az Európai Unión kívüli származásúak aránya – ha a 66 százalékos kiugró értékkel rendelkező Luxemburgot nem vesszük figyelembe – Cipruson (38 százalék), Ausztriában (34 százalék), Belgiumban (33 százalék), Svédországban (31 százalék), Máltán (30 százalék) és Németországban (30 százalék), vagyis a nagyobb népességű tagállamok is érintettek ebből a szempontból. Némileg alacsonyabb, azonban még mindig mintegy egynegyedes a külföldi anyák aránya Spanyolországban (28 százalék), Írországban (26 százalék), Franciaországban (25 százalék) és Olaszországban (23 százalék). Emellett minden ötödik újszülött származik külföldön született anyától Hollandiában (21 százalék), Görögországban (21 százalék), Dániában (21 százalék) és Portugáliában (20 százalék).

Az újonnan csatlakozott tagállamoknál csak a 10 százalék körüli (a jugoszláv múltra visszavezethető) szlovén és horvát adat említésre méltó, az összes többi országnál 5 százalékos vagy az alatti értékek láthatóak. Így a visegrádi országokban a születések túlnyomó többsége, körülbelül 95-96 százaléka honos népességhez köthető, tehát itt még nem jel-

lemző az etnikai, kulturális és vallási szempontból heterogén, kevert népességszerkezet, amely felé a nyugat egyre inkább halad.

Száz 20–39 éves, az EU-n kívülről származó nőre a nyugat-európai „régii” tagállamokban másfélszer több élve születés jut, mint a honos népességből származókra, miközben a 2004 után csatlakozó tagállamoknál, közöttük a visegrádi országoknál csak minimális különbséget láthatunk. Ha a 2019-es, az anya származása szerinti élveszületési arányokat a teljes termékenységi arányszámokra vonatkoztatjuk, egyértelművé válik, hogy Nyugat-Európában a teljes termékenységi arányszám értékei túlnyomórészt már nem a honos népességnek tudhatók be, és ezek az országok még ennek ellenére sem tudják megőrizni a népesedési egyensúlyt, hiszen a nagyarányú migráció ellenére is csökkennek a termékenységi arányszámaik. Tehát ezek az országok még a migráció „segítségével” sem tudják megőrizni a népesedési egyensúlyt és tompítani a népességfogyást, hiszen a nagyarányú migráció ellenére is csökkennek a termékenységi arányszámaik, a 2010-ben még 2-es értéket mutató Svédországban és Írországban 1,71-re, Franciaországban 1,86-ra csökkent a termékenységi ráta. Ehhez képest a nem a migrációra építő, hagyományosabb berendezkedésű visegrádi tagállamok esetében a gyermekvállalási kedvet mutató termékenységi ráta folyamatos emelkedése figyelhető meg.

A házasságkötések szempontjából hasonlóan kedvező kép rajzolódik ki a visegrádi országok javára, köztük leginkább Magyarországon, ahol 2010 és 2021 között a házasságok száma megduplázódott. 2021-ben már több mint 70 ezren kötöttek házasságot. Utoljára 1986-ban volt a mostaninál több esküvő Magyarországon. A házassági kedv ilyen mértékű emelkedésével rekordernek számítunk Európában. Csehország és Szlovákia esetében szintén jelentősen nőtt a házasságkötések száma 2010 és 2019 között, azonban vélhetően a koronavírus-járvány miatt bevezetett korlátozó intézkedések hatására 2020-ban mindkét visegrádi országban csökkenést figyelhetünk meg a házasságkötések tekintetében.⁴ A visegrádi országok közül egyedül Lengyelországban csökkent évről évre a házasságkötések száma 2010 és 2020 között.⁵

Örvendetes fejlemény, hogy Magyarországon 2015 óta újra nőtt a házasságban született gyermekek aránya, ezzel Magyarország az uniós középmezőnyben helyezkedik el Csehországgal és Szlovákiával. A házasságban született gyermekek aránya 2020-ban már 70 százalék volt, 11 százalékponttal magasabb, mint 2010-ben, ami azt is jelentette, hogy a 2020. évi születésszám-emelkedés teljes mértékben a házasságban világra jött gyermekeknek köszönhető, és a számuk 18 százalékkal emelkedett, míg a házasságon kívül születetteké 19 százalékkal csökkent.⁶

Az Eurostat, valamint a nemzeti statisztikai hivatalok adatbázisait vizsgálva láthatjuk, hogy valamennyi visegrádi országban csökkent a válások száma az elmúlt tíz évben. Hazánkban utoljára hat évtizeddel ezelőtt, 1958-ban volt ilyen kevés válás, ami jól tük-

⁴ Statistical Office of the Slovak Republic: *Slovak Republic in Figures 2021* (2021. október 20.); Czech Statistical Office: *Statistical Yearbook of the Czech Republic 2021* (2021).

⁵ Statistics Poland: *Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2021* (2021. december 29.).

⁶ KSH: *Népmozgalom, 2020* (2021).

rözi azt a tendenciát, hogy nemcsak több házasság kötődik, hanem azok tartósabbnak is bizonyulnak. Az Eurostat által nyilvántartott abortuszok esetében is kiemelten kedvező változásokat láthatunk Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában is, egyedül Lengyelország esetében (a lengyel szabályozás jelentősen szűkebb körben engedélyezi a terhességmegszakítást) figyelhetünk meg növekedést. Hazánkban 1954 óta 2020-ban végezték a legkevesebb abortuszt, a házasságokban közel felére, házasságon kívül közel kétharmadára esett vissza a terhességmegszakítások száma.

A hagyományos házasság, a család relativizálása, értéktelenítése, számos esetben negatív kontextusba helyezése egyre inkább mindennapossá válik a fősodor politikai diskurzusában és annak médiamegjelenéseiben. Ezzel párhuzamosan az alternatív családmodellek és párkapcsolati formák népszerűsítése a gondosan irányított európai közbeszéd egyik központi témájává vált. Az elmúlt időszakban nyilvánvalóvá vált, hogy míg az alternatív családformák elfogadása mellett különféle csoportok kardoskodnak, addig az egyesek által maradinak beállított hagyományos családok mellett igen kevesen emelik fel hangjukat annak ellenére, hogy az európai polgárok még mindig kiállnak a tradicionális családi értékek mellett.

Erre világított rá a Századvég Politikai Iskola Alapítvány a Kopp Mária Intézettel együttműködve, amikor 2020-ban hiánypótló reprezentatív felmérést készített Európa országaiban a családokkal kapcsolatos attitűdökről.⁷ A felmérés igazolta azt az előfeltevést, hogy a család meghatározó fontosságú az európai emberek életében. Az Európai Unió alapító országai és a 20. században csatlakozott tagállamok állampolgárainak 90 százalékának fontos, avagy nagyon fontos a családja, míg a visegrádiak esetében ez az adat még magasabb: 96 százalék. Feltehetően a családot háttérbe szorító szocialista, kommunista örökség miatt a családnak a közép-kelet-európai polgárok életében van a legnagyobb jelentősége.

Amikor az ideális gyermekszámról kérdezzük az európaiakat, akkor a „nyugati” tagállamok polgárainak 61 százaléka szeretne két, 17 százaléka három vagy több gyermeket, miközben mindösszesen 5 százalékuk idealizálja a gyermektelen életformát. A visegrádiak esetében a kétgyermekes családmodellt preferálók aránya hasonló, azonban körükben 27 százalék szeretne nagycsaládot, miközben 3 százalékuk képzelettel gyermektelenül az életét. Magyarország esetében 46 százalék szeretne két, 45 százalék három vagy több gyermeket, miközben a válaszadók mindösszesen 1 százaléka tudja gyermektelenül elképzelni az életét. Csehország esetében 70 százalék szeretne két, 20 százalék három vagy több gyermeket, miközben a válaszadók mindösszesen 2 százaléka tudja gyermektelenül elképzelni az életét. Lengyelország esetében 60 százalék szeretne két, 24 százalék három vagy több gyermeket, miközben a válaszadók mindösszesen 4 százaléka tudja gyermektelenül elképzelni az életét. Szlovákia esetében 63 százalék szeretne két, 28 százalék három vagy több gyermeket, miközben a válaszadók mind-

⁷ KINCS: *Európa Projekt – család kérdéskör: A magyar az egyik legcsaládcentrikusabb nemzet* (2021. január 19.).

összesen 1 százaléka tudja gyermektelenül elképzelni az életét. Összehasonlításképpen érdemes ideidézni a legrosszabb gyermektelenségi adattal bíró két országot: Finnország és Németország esetében a megkérdezettek 8 százaléka idealizálja a gyermektelenséget, nyolcszor annyian, mint hazánkban.

Hasonlóan alakul a válaszadók aránya akkor is, amikor a családalapítás állami támogatásáról kérdezik őket. A „nyugati” tagállamokban 79 százalék tartja kívánatosnak a családok támogatását, a visegrádiak esetében 90 százalék. (Csehországban 92 százalék, Lengyelországban 86 százalék, Magyarországon 97 százalék, Szlovákiában 96 százalék ért ezzel egyet.) Csattanós ellenpontot jelent az európai fősodor migrációt elősegítő politikájához képest az a tény, hogy az európai megkérdezettek több mint kétharmada (69 százaléka), ezen belül a visegrádi együttműködés polgárainak több mint a háromnegyede (78 százaléka) szerint a népességsökkenés problémáját a születendő gyermekek számának növelésével kellene megoldani a bevándorlás erőltetése helyett. A magyarok 88 százaléka, a szlovákok 91 százaléka, a csehek 87 százaléka ért ezzel egyet. A kérdésre választ nem adók aránya ennél a kérdésnél kiemelkedően magas volt, 19 százalék. Egyes országokban a megkérdezettek negyede nem adott választ, ami érzékelteti a kérdéskör átpolitizált jellegét. A családbarát mentalitás erősítését a „nyugatiak” és a visegrádiak egyaránt 81 százaléka támogatta, Magyarország itt is kiemelkedik a maga 96 százalékos értékével.

Az európaiak tehát, amikor lehetőségük adódott arra, hogy kifejtsék a véleményüket, a fősodor politikai erői és a média által sulykolt vélemények ellenére egyértelműen családpartinak bizonyultak, fontosnak ítélték a családok támogatását, igényelnék a családbarát társadalmi közeg kialakítását, illetve támogatnák az európai családokban születendő gyermekek számának növelését a migráció támogatása ellenében, hiszen maguk is átlagosan több mint két gyermeket szeretnének.

A visegrádi országok családpolitikájának egyik közös eleme a külföldön munkát vállaló fiatalok hazacsábítása a fokozatosan bővülő és így egyre jobb munkalehetőségeket és megélhetést kínáló anyaországokba. A családok jólétének erősítését középpontba helyező, folyamatosan bővülő visegrádi, elsősorban magyar és lengyel családpolitikai intézkedések rendszere a jelenleg Nyugat-Európában élő és munkát vállaló fiatalok esetében a visszatérés döntését elősegítő érv lehet. A statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy 2019-ben immár többen tértek haza Magyarországra, mint ahányan külföldön vállaltak munkát, miközben a visszatérők között jelentős arányban vannak családalapító fiatalok is, akik egy biztonságos, családbarát országban szeretnék felnevelni a gyermekeiket. Hasonló tendenciákat figyelhetünk meg a többi visegrádi országban is.

A családtámogatások ösztönző rendszere Magyarországon

A 2010-ben megalakult második Orbán-kormány célul tűzte ki egy versenyképes, munkaalapú társadalom kialakítását, amely demográfiai problémáit a magyar családok támogatásával kívánja orvosolni.

A családközpontú kormányzás jogszabályi alapjait Magyarország új Alaptörvényében és a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. sarkalatos törvényben fektette le a két-harmados felhatalmazást szerző, konzervatív többségű országgyűlés. Az Alaptörvény hitet tesz a hagyományos családmódel mellett, amikor definiálja a családot:

„Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet. [...] Magyarország védi a házasság intézményét, mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.”

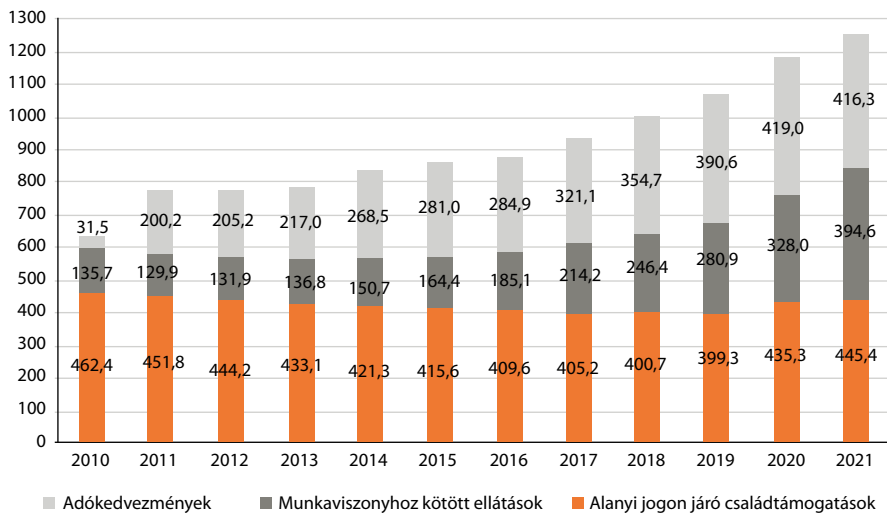
A családvédelmi sarkalatos törvény deklarálja a családok támogatásának ügyét és annak fontosságát, valamint külön fejezetben rögzíti, hogy a munkavállalás és a gyermekvállalás olyan tényezők, amelyek egymást erősítve szolgálják a magyarok jólétét és jóllétét.

2010-től elindult az a folyamat, amely során elvált egymástól a rászorultsági elvű szociálpolitika és a családpolitika, leválasztva a segélyezési alapon működő szociálpolitikáról a családok támogatását. A családpolitika legfőbb célja, hogy elősegítse a családok belső stabilitását, védje autonómiájukat, növelje biztonságukat, ösztönözze a gyerekvállalást, erősítse a kapcsolatot a munka világával, és előmozdítsa a generációk együttműködését. A családpolitika akkor eredményes, ha egyszerre stabil, komplex, célzott és rugalmas.⁸

Makroszinten az első és legfontosabb célkitűzés a munka- és családalapú társadalom építése. Ennek érdekében kiemelt jelentőséggel bír a munkahelyteremtés és a munkahelyvédelem, amely együtt jár a családok életszínvonalának emelkedésével, ezáltal biztonságuk növekedésével és ennek következtében a gyermekvállalási kedv növekedésével. Azt, hogy mind a munka világában, mind a gyermekvállalás terén egyszerre sikerült eredményeket elérni, jól mutatják a vonatkozó adatok. 2010-hez képest több mint egymillióval többen dolgoznak 2022 januárjában Magyarországon, míg a gyermekvállalási kedvet mutató termékenységi arányszám negyedével nőtt. A családtámogatások fontos elemei a munkavállaláshoz kötődnek, aminek egyik fontos hozadéka, hogy az állam túllépett a paternalista szemléleten, és helyette ösztönző, támogató segítséget nyújt az egyszerre dolgozó és gyermeket nevelő szülőknek.

Azáltal, hogy a kormány a munkaviszonyhoz kötött családi juttatások arányát az alanyi jogon járó ellátásokhoz képest a családokra fordított összes kiadáson belül a 2010-es 27 százalékról 2021-re 63 százalékra növelte, egyértelműen tükrözi a családpolitika deklarált elvi alapját, miszerint a családok segítése, a gyermekvállalás ösztönzése, valamint a foglalkoztatás növelése egymással karöltve valósul meg.

⁸ Lakner Zoltán: *Szociálpolitika*. Budapest, Szent István Társulat, 2012.

4. ábra: Pénzbeli családtámogatások és adókedvezmények alakulása főbb típusok szerint, 2010–2021 (millió forint)

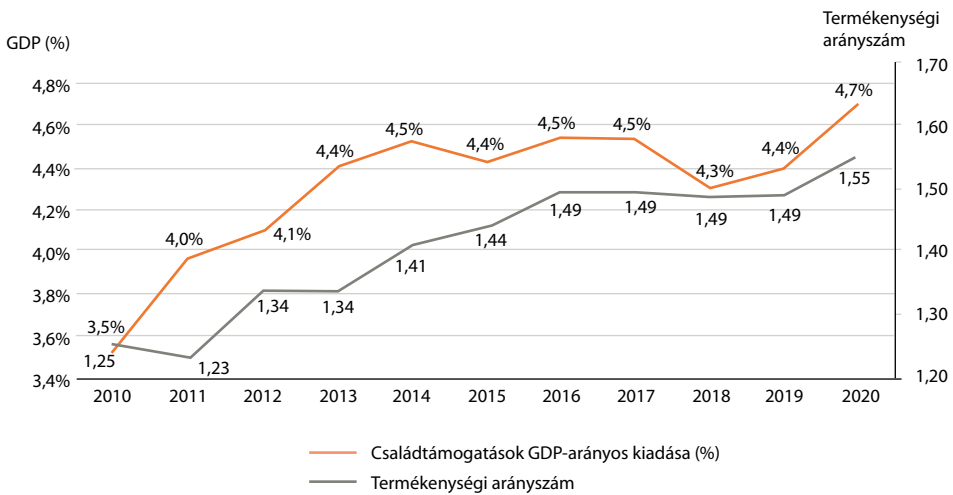
Megjegyzés: 2021-ben több mint két és félszer többet költünk a családok támogatására, mint 2010-ben. A munkaalapú családtámogatások és kedvezmények aránya 27%-ról 63%-ra nőtt 2021-ben.

Forrás: KINCS

A 2011–2021 közötti időszakban összesen 18,5 ezermilliárd forintot fordított a költségvetés a családokra. 2022-ben a családok személyijövedelemadó-visszatérítésével együtt mintegy 3500 milliárd forintot, a GDP 6,2 százalékát fordítja a kormányzat a családokra. Ez az összeg több mint háromszorosa a 2010. évi ráfordításoknak, és több mint kétszerese az OECD-országok által átlagosan a családokra fordított forrásoknak.

A költségvetési forrásbevonás folyamatos növelésével párhuzamosan elindult a termékenység fokozatos növekedése is, ezáltal egyre több vágyott és tervezett gyermek születik meg hazánkban. A gyermekvállalási kedvet jelző termékenységi ráta 1,23-ról 2020-ban 1,56-ra nőtt, ami azt jelenti, hogy míg 2011-ben 100 párnak 123, addig 2020-ban immár 156 gyermeke született. Míg 2010-ben még csak három, addig mára négy gyermek születik meg a szülei által vágyott és tervezett öt gyermek közül.

A magyar családpolitika egyik fontos elvi alapja annak a valós választási szabadságnak a biztosítása, miszerint a magyar szülők, kiemelten az édesanyák dönthetnek úgy, hogy akár három évet is otthon maradnak gyermekükkel, ezt a családtámogatások lehetővé teszik, avagy úgy is, hogy visszatérnek a munkaerőpiacra. Amennyiben a munka világába történő visszatérést választják, akkor élhetnek a gyed extra kínálta lehetőséggel, valamint a dinamikusan fejlődő bölcsődék egyikében biztonságban tudhatják gyermeküket, amíg dolgoznak. A család és munka összehangolását segítő kormányzati erőfeszítések sikerét jelzi, hogy 2010–2019 között csak Máltán nőtt nagyobb mértékben a női foglalkoztatás szintje, miközben a termékenység messze hazánkban emelkedett a legnagyobb mértékben.

5. ábra: GDP-arányos családtámogatások és a GDP kapcsolata

Megjegyzés: A GDP-arányos családtámogatás emelkedésével növekszik a termékenység, a gyermekvállalási kedv.

Forrás: KINCS

A családközpontú kormányzás zászlóshajója a családi típusú adózás rendszere. 2010-ben csak a legalább háromgyermekesek részesülhettek családi adókedvezményben, ez a nettó munkabért növelő kedvezmény mindösszesen 106 ezer fő számára volt elérhető. 2011-től a polgári kormányzat visszaállította a családi adókedvezményt minden gyermek után.⁹ Ennek köszönhetően 2021-re már több mint egymillió család vehette igénybe a családi adókedvezményt, közel 3 ezermilliárd forint értékben.¹⁰ A családi adózás által a családoknál maradó jövedelem döntő része a magyar gazdaságot erősíti a belső fogyasztás növelésével. 2013 óta a családi adókedvezményt már a járulékokból is érvényesíteni lehet, ezzel is biztosítva azt, hogy a kedvezménnyel az alacsonyabb jövedelműek is teljes mértékben élni tudjanak. 2010 és 2020 között a kétgyermekesek után járó adókedvezmény összege a duplájára, gyermekenként 20 ezer forintra emelkedett. Fontos kiemelnünk azt is, hogy más országokkal ellentétben hazánkban a családi adókedvezmény igénybevételenek nincs jövedelmi határa, így azzal minden adózó teljes egészében élni tud, ezzel is kapcsolódva ahhoz az alaptételhez, hogy a családpolitika elsődleges célja, hogy aki gyermeket nevel, az anyagilag jobban járjon annál, aki nem vállal gyermeket. A családi adózás kapcsán több magyar különlegességet figyelhetünk meg. Az egyik, hogy a magzat a várandósság 12. hetétől szintén kedvezményezett eltartottnak minősül, így utána is igénybe veheti a család az adókedvezményt. 2020-tól Magyarország egyedüli

⁹ 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról 29/A. §.

¹⁰ Tállai András: *Az adókedvezmények révén soha nem látott összeg marad a családoknál. Koronavírus. gov.hu*, 2020. december 30.

országként teljes személyijövedelemadó-mentességet kínál a négy- vagy többgyermekes édesanyáknak a munkaviszonyból származó jövedelmük után. Ezzel a lehetőséggel mintegy 49 ezer magyar édesanya élt az eddigiekben. A kormányzat 2022-től lengyel példát követve vezette be a 25 év alatti fiatalok személyijövedelemadó-mentességét. Az intézkedés szintén a legális munkavállalást, a fiatal munkavállalók munkaerőpiaci esélyeit növeli, miközben a társadalombiztosítási jogviszony megléte által a családalapításkor nem okoz majd számukra problémát az előzetes biztosítási jogviszonyra vonatkozó feltételek teljesítése.

Ma Magyarországon számos pénzbeli gyermekgondozási ellátás támogatja a foglalkoztatottak gyermekvállalását. A csecsemőgondozási díj (csed), a gyermekgondozási díj (gyed) és az örökbefogadói díj (öfd) a három legfontosabb ilyen ellátás.¹¹ Ezek az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásai közé tartoznak jövedelempótló jellegük miatt, ugyanakkor céljukat tekintve a gyermekvállalás támogatását szolgáló intézkedések.¹² Fontos jellemzőjük, hogy igénybevételük feltétele az igénylést megelőző két éven belül meglévő 365 nap biztosítási jogviszony, illetve felsőoktatási intézmény nappali tagozatán folytatott hallgatói jogviszony megléte. Elkülönülnek ezért az alanyi jogon igénybe vehető gyermekgondozást segítő ellátástól (gyes) és a 3 gyermeket nevelőknek járó gyermeknevelési támogatástól (gyet), amelyekre a családi pótlékban részesülő szülők előzetes biztosítási jogviszony nélkül is jogosultak.¹³ A társadalombiztosítási jogviszonnyal rendelkező szülők részére a gyermek születése előtt és után összesen 168 napig jár a csed, ezt követően a gyermek 2 éves koráig (ikrek esetén 3 éves korig) gyed-re jogosultak. Akik nem rendelkeznek az előírt időtartamú biztosítási jogviszonnyal, azok pedig gyes-t igényelhetnek a gyermek 3 éves koráig, illetve gyetet akkor, ha a családban három gyermeket nevelnek, és a legkisebb 8 év alatti. Fontos újítás, hogy 2021. július 1-jétől a csed összege a jövedelem 70 százalékaról annak 100 százalékára nőtt. Ennek következtében az az egyedülálló helyzet áll elő, hogy az édesanyák a szülést követően magasabb nettó jövedelemre tesznek szert a folyósítás időtartama alatt, mint amikor még dolgoztak, hiszen a csedből társadalombiztosítási járulékot nem vonnak le, csak személyi jövedelemadót szükséges befizetni. Ez egy igen jelentős további anyagi támogatás a családok részére a gyermek születését közvetlenül követő fél évben. A KSH adatait vizsgálva összességében elmondható, hogy a foglalkoztatási adatok szignifikáns emelkedésével összhangban az előző évtizedben többen részesültek csed (+9,53 százalék) és gyed (+16,33 százalék) ellátásban, míg a megállapított gyesek száma jelentős mértékben csökkent (-15,61 százalék).¹⁴

¹¹ 1997. évi LXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól (Ebtv.) 40–42. §-ok.

¹² Hoffman István – Gellérné Lukács Éva: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba. A munkaügyi és társadalombiztosítási BA szak hallgatói részére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020. 220.

¹³ A gyest és a gyetet nem is az Ebtv.-ben szabályozták, hanem a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvényben.

¹⁴ A havi átlagos igénybe vevők száma a KSH adatai alapján. Lásd részletesen: KSH: *Családtámogatásban részesülők* (2021).

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) kisgyermekes szülők munkavállalására irányuló felmérése¹⁵ szerint a megkérdezettek többsége szerint jó, ha van két kereső a családban, ugyanakkor a családayai szerep is legalább annyit ér, mint dolgozni. A többség szerint a legmegfelelőbb egy kisgyermekes édesanyának a rugalmas foglalkoztatás. A válaszok alapján a gyermek 3 éves kora után az édesanya munkavállalását ellenzők tábora jelentősen, 20 százalékra csökken. A megreformált, átalakított, nagyobb rugalmasságot biztosító és folyamatosan bővülő bölcsődei rendszer, illetve a hároméves kortól kötelező óvodalátogatás jól tükrözi és kiszolgálja ezt a társadalmi igényt.

2014 mérföldkő volt a gyermekgondozási ellátások tekintetében, hiszen a gyed extra bevezetésével jelentősen rugalmasabbá vált a családi ellátások rendszere. A gyed extra lehetővé teszi, hogy a kisgyermekes szülők a gyermek féléves korától¹⁶ akár teljes munkaidőben dolgozzanak, miközben a korábbiakkal ellentétben számukra nem szüntetik meg az ellátás folyósítását. Abban az esetben, ha újabb gyermek érkezik a családba, akkor sem veszik el az ellátás. Ennek az intézkedésnek is köszönhetően 40 százalékkal nőtt a 3 év alatti gyermeket nevelő édesanyák foglalkoztatási rátája, és jelentősen csökkent a testvérek megszületése között eltelt idő.¹⁷

A KINCS reprezentatív kutatásából¹⁸ kiderül, hogy a magyar fiatalok átlagosan 2,37 gyermeket terveznek. Ahhoz, hogy ezek a szülei által vágyott gyermekek ténylegesen megszülessenek, az egyik fontos feltétel, hogy a gyermekek korábban jöjjenek a világra. A hallgatói gyed bevezetése támogatja azokat az édesanyákat, párokat, akik nappali tagozatos felsőoktatási tanulmányaik során vagy közvetlenül azután vállalnak gyermeket, azzal, hogy mesterképzés esetén a garantált bérminimum 70 százalékának, alapképzés esetén a minimálbér 70 százalékának megfelelő mértékű ellátásban részesülnek.

A családi élet és a munka világának összehangolása jelentős kihívásokat jelent a legtöbb család számára. A gyed extra által jelentett rugalmasság mellett a kisgyermekkorú ellátások bővítése is elengedhetetlen a kisgyermekes szülők foglalkoztatásának növeléséhez. A bölcsődei rendszer átalakítása, fejlesztése, a regionális különbségek csökkentése is hozzájárult a kisgyermekes szülők foglalkoztatásának bővítéséhez a nagyvárosokon kívül a kisebb településeken is, hiszen ma már minden településen, ahol negyvennél több 3 év alatti gyermek él, vagy 5 gyermek esetében arra igény mutatkozik, kötelező bölcsődét fenntartani, az átalakítást követően már rugalmasabb keretek között, akár kisebb, mini-, családi vagy munkahelyi bölcsődékben. A reformoknak és a nagyarányú fejlesztéseknek köszönhetően összességében tíz év alatt közel 70 százalékkal nőtt a bölcsődei férőhelyek

¹⁵ KINCS: *Baba-mama kutatás. Gyermeknevelés és munka* (2019a. február).

¹⁶ 2014. január 1-jétől 2015. december 31-ig a keresőtevékenység a gyermek 1 éves korától volt megengedett.

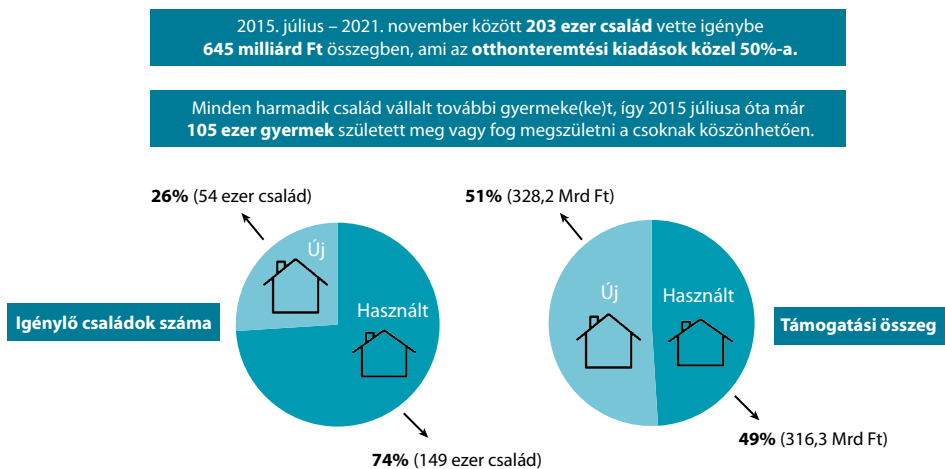
¹⁷ KINCS: *10+1 tény a 2010-es években gyermeket szült kismamákról* (2020a. május 3.).

¹⁸ KINCS: *Intergenerációs kutatás a reprodukciós kori meghaladott idősebb generáció és a reprodukciós korban lévő fiatalok körében* (2019b). 10.

száma. Főszabály szerint bölcsődékbe a munkavállalók gyermekei nyerhetnek felvételt, ezzel is elősegítve a kisgyermekes szülők munkavállalását.

Ahogy láttuk, a családpolitika fontos eszköze a felelős gyermekvállalás támogatása, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó családi ellátások előnyben részesítése, de emellett fontos kiemelnünk az alanyi jogon járó, szintén univerzális hozzáférésű gyermekjóléti intézkedéseket is, amelyek mára a gyermeknevelés természetes velejárói lettek: így az ingyenes tankönyvek biztosítását mára a köznevelés minden évfolyamán, a gyermekek egészséges fejlődése érdekében a mindennapos testnevelés vagy az egészséges és sokaknak ingyenes gyermekétkeztetés bevezetését.

A KINCS felmérése¹⁹ szerint a gyermekvállalási korban lévők szerint a gyermekvállalást leginkább befolyásoló tényezők sorrendben: 1. a stabil párkapcsolat; 2. a biztos munkahely; 3. a megfelelő saját tulajdonú ingatlan. Az önálló otthon tehát meghatározó jelentőségű a gyermekvállalás szempontjából, ezért 2015-től kezdődően nagyszabású családi otthonteremtési program indult Magyarországon. A gyermekes vagy a gyermek(ek)et vállalók jelentős anyagi támogatásban, új lakás esetén akár 10 millió forint vissza nem térítendő támogatásban, illetve ezt kiegészítő állami kamattámogatott hitelben részesülhetnek. A támogatás igénybevételének feltétele és mértéke függ az ingatlan méretétől és jellegétől (új, használt), a meglévő és a vállalt gyermekek számától, közös feltétel azonban a támogatás felvételét megelőző társadalombiztosítási jogviszony szükségessége, tehát az otthonteremtés támogatása során is fontos a legális munkaerőpiaci részvételhez és társadalombiztosítási befizetésekhez való kapcsolódás. Azzal, hogy 2019-től a külföldi (EU, UK) társadalombiztosítási jogviszony is elfogadott, a külföldön dolgozó, családot alapító fiatalok hazatérését is jelentősen elősegíti a csok.

6. ábra: Családi otthonteremtési kedvezmény (csok)

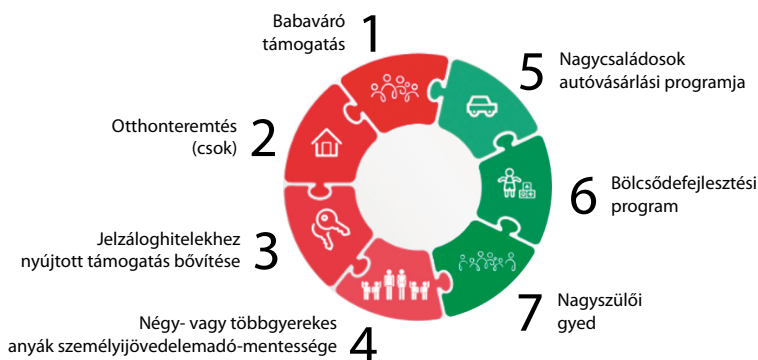
Forrás: CSTNM

¹⁹ KINCS (2019b) i. m.

A csokot közel hat és fél év alatt 645 milliárd forint értékben igényelték a gyermekes családok, akiknek 2016-tól további segítséget jelentett az áfa-visszatérítési támogatás (116 milliárd forint) és a többgyermekesek kamattámogatott kölcsöne (679 milliárd forint), valamint 2018 óta a többgyermekesek jelzáloghitelének csökkentése 57 milliárd forint összegben. Így az elmúlt több mint 6 évben a családoknak folyósított, vissza nem térítendő és visszatérítendő lakáscélú támogatások összege együttesen csaknem elérte az 1500 milliárd forintot.

A kérelmezők közel kétharmada kizárólag meglévő gyermekei után, több mint egyharmada – meglévő gyermekeik mellett vagy anélkül – újabb gyermek(ek) vállalása fejében igényelték a kedvezményt. Látszik tehát, hogy a csoknak a gyermekvállalási kedv növekedésében is meghatározó szerepe volt. A 2016–2020 közötti időszak során történt 741 ezer lakástranzakcióból és saját célú lakásépítésből átlagosan minden ötödiknél – ezen belül az építkezések kétharmadánál, az újlakás-vásárlások több mint felénél és a használtlakás-vásárlások 15 százalékánál – igénybe vették a csokot, ami mutatja, hogy a támogatás bevezetése jelentős és egyre növekvő arányban támogatja a magyar családok saját otthonhoz jutását.

2010-től kezdve a családbarát kormányzat a stabilitást megőrizve folyamatosan bővítette a családokat különféle élethelyzeteikben támogató, anyagi előnyöket biztosító, a gyermekvállalás előtt álló akadályok lebontását segítő lehetőségeket. A 2019 februárjában bejelentett, 2019 júliusától, illetve két intézkedés tekintetében 2020 januárjától életbe lépő családvédelmi akcióterv hét intézkedése is egyszerre nyújt támogatást a gyermekvállalás és az otthonteremtés előtt állóknak, a már hitelt törlesztőknek, a nagycsaládosoknak, a gyermeket nevelőknek, illetve segíti elő a generációk közötti szolidaritást. A hét intézkedés a következő: babaváró támogatás, csok bővítése, jelzáloghitel elengedése gyermekvállalás esetén, négy- vagy többgyermekes anyák szja-mentessége, nagycsaládosok autóvásárlási támogatása, bölcsődefejlesztés és a nagyszülői gyed. Ezen intézkedések közül többet említettünk már az előzőekben, itt a babaváró támogatásról és a nagycsaládos gépkocsivásárlási támogatásról tájékoztatnánk részletesebben.

7. ábra: Családvédelmi akcióterv

Forrás: EMMI–CSIÁT

A családvédelmi akcióterv intézkedései a vártnál is népszerűbbnek bizonyultak, vizsgálva ezzel azt, hogy az intézkedések egybevágóan a magyar családok valós igényeivel. 2022 januárjáig összesen 460 ezer igénylés érkezett a hét intézkedés kapcsán. A legnépszerűbbnek a babaváró támogatás bizonyult közel 200 ezer regisztrált kérelemmel. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért felmérése szerint a magyarok elsősorban többsége támogatja az akcióterv egyes intézkedéseit, és alkalmasnak tartja azokat a demográfiai helyzet javítására.²⁰

A babaváró támogatás 2019 júliusa óta érhető el, 10 millió forint kamattámogatott, szabad felhasználású hitelt jelent a gyermekvállalás előtt álló fiatal házaspárok számára. A feltételek közé tartozik, hogy a feleségnek 18 és 41 év közöttinek kell lennie, és legalább három év biztosítási jogviszonnal kell rendelkeznie. A házaspárok számára azért népszerű ez a támogatás, mert már az első gyermek megszületését követően három évre felfüggeszthető a törlesztés, és kamatmentessé válik a teljes hitel. A második gyermek születésével a tartozás 30 százalékát elengedi az állam, és újabb három évre szüneteltethető a törlesztés. A legnagyobb kedvezményt a három gyermeket vállalók kapják, hiszen esetükben a teljes hitelt elengedik, így elmondható, hogy a hitel támogatássá alakul át. A családalapítás előtt álló fiatal párok számára a babaváró támogatás óriási lehetőség, hiszen segítségével a fiatalok akár már a házasságuk kezdetétől stabil anyagi körülmények között élhetnek, így a leendő gyermekek számára sokkal kedvezőbb, biztonságosabb körülményeket tudnak teremteni. Ez az intézkedés már az első hetekben rendkívül népszerű volt, és a támogatás bevezetése óta közel 200 ezer család igényelte, 90 százalékuk a teljes 10 millió forintos összeget. Az intézkedés jelentősen befolyásolta a házassági és a gyermekvállalási kedvet, hiszen mindkét mutató nagymértékben nőtt a bevezetés óta.

A nagycsaládok gépkocsivásárlásának támogatására a Nagycsaládosok Országos Egyesülete tett javaslatot, mivel tagságuk körében a magyar átlagnál is idősebbek voltak a gépkocsik, illetve mivel a nagycsaládok életét – különösen vidéken – nagyban megkönnyíti az autós közlekedés lehetősége. A nagycsaládosok autóvásárlási támogatása 2019 júliustól igényelhető, annak segítségével a minimum három gyermeket nevelő családok kedvezményesen tudnak nagyobb autót vásárolni. Az állam által nyújtott maximum 2,5 millió forintos vissza nem térítendő támogatást a legalább hétszemélyes gépjárművek vásárlása esetén igényelhetik. A harmadik gyermeküket váró családok a várandósság 12. hetétől szintén jogosultak a támogatásra. Az intézkedésnek köszönhetően sok nagycsaládos számára megnyílt a lehetőség, hogy biztonságosabb, környezetkímélőbb típusra cserélje autóját, valamint sok nagycsaládnak most sikerült először biztosítani a családi mobilitását. 2022 januárjáig közel 36 ezer kérelem érkezett be, amely jól jelzi az intézkedés népszerűségét. Ezáltal minden negyedik kiskorú gyermeket nevelő nagycsalád le tudta cserélni az autóját.

²⁰ KINCS (2020a) i. m.

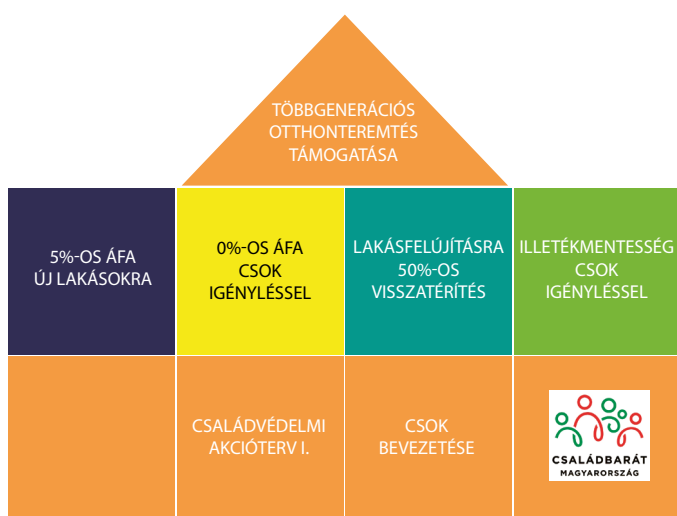
Családvédelem a koronavírus árnyékában

2010 óta a családpolitika egyik fő célkitűzése, hogy anyagi értelemben a gyermekek jobb színvonalon éljenek, mint ha nem vállaltak volna gyermekeket, és ebben a koronavírus okozta válság sem jelentett törést. A koronavírus-járvány okozta társadalmi és gazdasági nehézségek ellenére sem csökkentek vagy szűntek meg az ellátások. Sőt, a polgári kormány válságkezelésének egyik fő pontját a családok fokozottabb támogatása jelenti, hiszen számos új intézkedést fogantatosított az elhúzódó járványhelyzet alatt is. A kormány a koronavírus-járvány miatti lezárások, korlátozások kedvezőtlen gazdasági hatásai ellenére is tovább bővítette a családtámogatások körét, és folytatta a családvédelmi akciótervvel már megkezdett ösztönző családpolitikát. 2021-ben pedig a gazdaság újraindításával folytatódott a családokat érintő intézkedések bővítése. A munkahelyek megtartását és a demográfiai fordulatot támogató gazdasági lépések mellett számos, a családok helyzetén javító, új intézkedésről döntött a kormány, amit a költségvetés vonatkozó adatai tükröznek. A családok támogatására 2022-ben 2778 milliárd forintot biztosít a költségvetés, ezzel a 2010-es összeg közel háromszorosára emelkedik a magyar családok támogatására fordított forrás, ami még kiegészül a családok személyijövedelemadó-visszatérítésével 600 milliárd forint összegben.

A koronavírus-járvány megjelenése és terjedése jelentős hatással volt Magyarorszag gazdaságára és munkaerőpiacára. A magyar kormány – a korlátozó intézkedések mellett – a gazdasági válság megelőzésére, illetve mérséklésére 2020 áprilisában gazdaságvédelmi akciótervet hirdetett, azzal a céllal, hogy a munkaadókat és munkavállalókat, valamint a lakosság egyéb csoportjait megvédje a járványhelyzet okozta gazdasági visszaeséstől és a negatív pénzügyi következményektől. A bérköltségek mérséklésére irányuló kormányzati intézkedések mellett családpolitikai szempontból meghatározóak voltak a foglalkoztatás rugalmasságát növelő, valamint képzési lehetőséget biztosító intézkedések, például a munkáltatónak lehetősége nyílt az otthoni munkavégzés és a távmunkavégzés egyoldalú elrendelésére, a munkájukat elvesztők számára pedig ingyenes informatikai alapozó oktatás indult. A munkaerőpiac nagyobb rugalmasságát kikényszerítette a járvány, ami egyúttal jelentős lépést jelentett a munka világának családbarát irányba való eltolódása felé is.

A gazdaságvédelmi intézkedések mellett a kormányzat kiemelt figyelmet fordított a családok segítésére, támogatására is. A veszélyhelyzet alatt lejáró családtámogatások automatikusan meghosszabbodtak, hiszen csak nagy nehézségek árán tudtak volna visszatérni a munka világába az érintettek. A családok anyagi helyzetének stabilizálását, lakhatásuk biztosítását segítette a hitelmoratórium bevezetése, amelyet minden lakossági hitel-, kölcsön-, illetve lízingszerződéssel, munkáltatói kölcsönrel, babavárá támogatással vagy csokhoz felvett kölcsönrel kapcsolatos törlesztésre igénybe lehetett venni. A kormány döntése értelmében 2021. novemberétől 2022. június 30-ig a gyermeket nevelők, valamint azok, akiknek csökkent a veszélyhelyzet alatt a jövedelmük, továbbra is igénybe vehetik a 2020 tavaszán bevezetett hiteltörlesztési moratóriumot. 2021 szeptemberéig hozzávetőlegesen 1,5 millió család és félmillió vállalkozás élt a hitelmoratórium lehe-

tőségével,²¹ míg a rászorulóknak részére 2022. június 30-ig nyitva álló lehetőséget 220 ezer lakossági ügyfél és háromezer kisvállalkozás veszi igénybe.²² Az MNB számításai szerint a széles körű fizetési moratóriumnak köszönhetően a magánszektor szereplői 2020-ban mintegy 1700 milliárd forint addicionális likviditáshoz jutottak.²³ Szintén a családok lakhatásának biztosítását szolgálja, hogy a kormány döntése értelmében 2022. január 1-jével hatályba lépett a lakossági jelzáloghitelek kamatstopja. A kamatstop maximálja az érintett jelzáloghitelek 2022. január 1-je és június 30-a között érvényes referencia-kamatlábát, ezáltal közvetetten az adós által fizetendő kamatot és törlesztőrészetet is, részlegesen megvédve őket az emelkedő kamatkörnyezet negatív hatásától. Ebben az időszakban a 2021. október 27. napján érvényes, szerződésben meghatározott referencia-kamatlábánál nem lehet magasabbat alkalmazni.

8. ábra: Többgenerációs otthonteremtés támogatása

Forrás: CSTNM

2021. január 1-jével indult Magyarország legnagyobb otthonteremtési programja, amely a gazdaság dinamizálása mellett a családoknak lehetőséget kíván biztosítani arra, hogy saját tulajdonú, megfelelő minőségű otthonokban nevelhessék gyermekeiket. Az elmúlt évek egyik családpolitikai prioritásként kezelt eleme, az otthonteremtés a koronavírus-járvány ellenére is folytatódott, és jelentős mértékben bővült. Az intézkedések célja

²¹ Ezt tanácsolja a Bankszövetség a hitelmoratóriummal kapcsolatban. *Hirado.hu*, 2021. szeptember 15.

²² PM: A hitelmoratórium továbbra is védi a pénzügyi segítségre szoruló családokat, kisvállalkozásokat. *Koronavirus.gov.hu*, 2022. január 6.

²³ Magyar Nemzeti Bank: *A válság alatt jól vizsgázott bankrendszernek a kilábalásban is fontos szerepe lesz* (2021. június 3.).

a gazdasági újraindítás elősegítése mellett az, hogy a támogatási rendszer lehetőségeivel a gyereket nevelő és vállaló családok minél szélesebb körben élni tudjanak. E célra a 2021-es költségvetésben közel 250 milliárd forint, a 2022-es költségvetésben több mint 380 milliárd forint áll rendelkezésre, az áfa- és illetékmentesség jövőre 170 milliárd forint megtakarítást jelent a családoknak.

A 8 pontos otthonteremtési akcióterv keretében 2021-től 27 százalékról 5 százalékra csökkent az új építésű lakások áfakulcsa, a csak egyidejű igénylésével a családoktól az állam ennek az 5 százalékos áfának a megfizetését is átvállalja, a saját erős építkezéseknél 5 millió forintos áfa-visszatérítési támogatás kérhető, illetékmentessé vált a használt vagy új otthonok vásárlása, az új otthon szerzésére járó csok összegével alakíthatnak ki a családok a tetőtér beépítésével többgenerációs otthon, valamint jelentősen csökkentek a fizetendő közjegyzői díjak. Az otthonfelújítási támogatás és kölcsön pedig hatalmas lehetőséget biztosít azoknak, akik nem akarnak költözni, de a lakásukat vagy házukat szeretnék felújítani. 2022. év elejéig az igénylők száma megközelítette a 100 ezret, és közel 80 ezer család fel is vette a legfeljebb 3 millió forintos otthonfelújítási támogatást, átlagosan családonként 1,9 millió forint vissza nem térítendő támogatáshoz jutottak az otthonukat felújító családok.

A magyar családok anyagi helyzetének megerősítését és emellett a családos életforma, a gyermekvállalás, illetve a szülők, elsősorban az édesanyák társadalmi elismerésének megerősítését a pandémia alatt is több intézkedés célozza, például a csecsemőgondozási díj (csed) mértékének növelése.

Miközben Európa minden országát kiemelten sújtja a koronavírus-járvány utáni gazdasági újraindulás által is generált extrém mértékű energiaár-növekedés, valamint az által jelentősen megemelkedett infláció, a magyar családokat védi a 2013 óta érvényben lévő rezsicsökkentés. 2020-ban a magyar fogyasztók fizették Európa legalacsonyabb rezsiköltségeit, míg korábban ennek pont az ellenkezője volt az igaz. 2021-ben sem változott a helyzet, a földgáz ára az európai piacokon egy év alatt 400 százalékkal, míg a villamosenergia ára 80-100 százalékkal nőtt. A rezsicsökkentést kiegészítendő, a kormány 2021. november 15-től a 95-ös benzín és a gázolaj árát 480 forintos felső határral rögzítette három hónap időtartamra. Azzal, hogy hat alapvető élelmiszer: a cukor, a tej, a búzaliszt, a csirkemell, a sertéscomb, valamint a napraforgó-étolaj ára tekintetében minden üzletnek a saját, 2021. október 15-én alkalmazott árazási szintjére kell vissz térnie, szintén jelentősen tompítja az infláció negatív hatásait.

A gazdaság újraindítására irányuló intézkedések egyik eleme a minimálbér és bérminimum jelentős emelése. 2022 januárjától a minimálbér 200 ezer forintra, a garantált bérminimum 260 ezer forintra emelkedett, ezzel 2022-től magasabb a minimálbér a 2010. évi átlagbérnél. Minimálbérért Magyarországon nagyjából 300 ezer ember dolgozik, a szakmunkás-bérminimum 800 ezer embert érint. A minimálbér emelésével együtt több családtámogatás összege is nő, hiszen a gyermekgondozási díj (gyed), a hallgatói gyed és a gyermekek otthongondozási díja (gyod) összege is a minimálbérhez kötött.

A koronavírus-járvány időszakát követő gazdaság-újraindítási és egyúttal családpolitikai intézkedések közül kiemelkedik a gyereket nevelő családok számára bizto-

sított személyijövedelemadó-visszatérítés. Mind mértékét, mind célcsoportját tekintve egyedülállóan nagy lehetőséget jelent ez a családosok számára, akiknek a járvány idején a leginkább helyt kellett állniuk az élet minden területén. A kormány 2022. február 15-ig visszatéríti a dolgozó, gyereket nevelő szülőknek az általuk 2021-ben ténylegesen befizetett személyi jövedelemadót. A visszafizetés felső határa az átlagbér éves adótartalma, valamivel több, mint 800 ezer forint. Két, visszatérítésre jogosult szülő esetén akár 1,6 millió forint is lehet a visszatérítés összege. Az intézkedés 1,9 millió szülőt érint, és a költségvetés számára mintegy 600 milliárd forintos terhet jelent, amelynek a fedezetét a gazdasági növekedés teremti meg.

A koronavírus hatásai kiemelten negatívan érintették az időseket, ezért az első hullámokban dedikált vásárlási időszávvval, a vakcinaprogramban pedig az elsők közötti oltakozással óvta őket a kormányzat. A család- és nyugdíjasvédelmi program szerint a kormány négy lépésben fokozatosan, 2024-ig négy részletben tervezte visszavezetni a 13. havi nyugdíjat. Az újrainduló magyar gazdaság kiemelkedő teljesítménye azonban lehetővé tette, hogy már 2022 februárjában megkaphassa a 2,5 millió nyugdíjas a teljes 13. havi juttatást. Emellett a gazdaság jó teljesítménye tette lehetővé a valaha volt legmagasabb (85 ezer Ft) nyugdíjprémium kifizetését is. A nyugdíjak értékállóságát a 2022. január 1-jétől 5 százalékra növelt nyugdíjemelés biztosítja.

A 25 év alatti fiatalok szja-mentessége a gazdaság-újraindítási akcióterv egyik legfontosabb eleme. 2022. január 1-jétől a 25 év alatti fiatalok az előző év július havi bruttó nemzetgazdasági átlagfizetésig mentesülnek a személyi jövedelemadó megfizetésének kötelezettsége alól. A lengyel mintára bevezetett intézkedés segíti a pályakezdő, családalapító korban lévő fiatalokat az önálló életük megkezdésében, valamint a koronavírus-járvány gazdasági hatásaiból való kilábalás is rövidebb, könnyebb lehet. A munkaügyi statisztika szerint az intézkedés várhatóan 280 ezer fiatalt érint. Átlagos kereset mellett havonta akár 40 ezer, éves szinten pedig közel félmillió forinttal jelent több bevételt az érintetteknek. A fiatalok jövedelme körülbelül 23 százalékkal nő ezáltal a jelenlegihez képest. 140 milliárd forintot hagy így az állam évente a fiataloknál.

Összegzés

A családbarát kormányzás első évtizedében sikerült megerősíteni a magyar családokat mind erkölcsi, mind gazdasági értelemben. Ennek pozitív hatásait figyelhetjük meg a koronavírus-járvány miatti veszélyhelyzetben is, amikor a vírus gyors terjedése pillanatok alatt borította fel a jól ismert világunkat, miközben a családok jól állták a sarat, mind anyagi, mind lelki értelemben tudták kezelni a megváltozott helyzetet. Intézetünk kutatásai rávilágítottak arra, hogy a válsághelyzet okozta kihívások inkább közelebb hozták egymáshoz a családtagokat, és megerősítették a családi kapcsolatokat. A veszélyhelyzetben a családosok négyötöde úgy nyilatkozott, hogy számíthat házastársára, párjára és/vagy gyermekeire. Az emberek közel fele nyilatkozott úgy, hogy több időt tudott a családjával tölteni, ami tükröződik abban az adatban is, miszerint 24 százalékuk szerint

javult a családtagok közötti kapcsolat, míg 71 százalékuk szerint nem történt változás, mindössze 4 százalék számolt be azok romlásáról. 2021. februárban hozzávetőlegesen ugyanezek az arányok maradtak, a magyarok 21 százalékának javult a párkapcsolata, családi kapcsolata a járvány idején, 73 százalékuknál változatlan maradt, és mindösszesen 5 százalékuk számolt be romlásról.²⁴

A világhírű Max Planck Intézet termékenységi adatbázisa (Human Fertility Database)²⁵ kimutatta, hogy Európában Izland mellett Magyarország az egyetlen olyan ország, ahol 2020-ban több gyermek született, mint 2016–2019 között átlagosan. A német kutatóintézet adatsora, valamint a 2020-ra és 2021-re vonatkozó népmozgalmi adatok, amelyek szerint Magyarországon a pandémia ellenére is nőtt a házassági és gyermekvállalási kedv, ékes bizonyítékai annak, hogy átfogó családbarát intézkedésekkel nemcsak minimalizálni lehet a koronavírus okozta termékenység-visszaesést, de akár a pandémia hatásai ellenére is lehetséges a termékenység növelése. Ezek a sikerek is bizonyítják az ösztönző családpolitika létjogosultságát, hosszú távú eredményességét és hatékonyságát.

Felhasznált irodalom

- Czech Statistical Office: *Statistical Yearbook of the Czech Republic 2021* (2021). <https://bit.ly/3si40Ao>
- Ezt tanácsolja a Bankszövetség a hitelmoratóriummal kapcsolatban. *Hirado.hu*, 2021. szeptember 15. <https://bit.ly/3McsIzA>
- Hoffman István – Gellérné Lukács Éva: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba. A munkaiügyi és társadalombiztosítási BA szak hallgatói részére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020.
- KINCS: *Baba-mama kutatás. Gyermeknevelés és munka* (2019a. február). <https://bit.ly/3sj2wpq>
- KINCS: *Intergenerációs kutatás a reprodukciós kort meghaladott idősebb generáció és a reprodukciós korban lévő fiatalok körében* (2019b). <https://bit.ly/351Tx3m>
- KINCS: *10+1 tény a 2010-es években gyermeket szült kismamákról* (2020a. május 3.). <https://bit.ly/3phjbrA>
- KINCS: *A koronavírus járvány családokra gyakorolt hatása az első hullám idején. Kutatási gyorsjelentés* (2020b. szeptember). <https://bit.ly/3pganCu>
- KINCS: *Európa Projekt – család kérdéskör: A magyar az egyik legcsaládcentrikusabb nemzet* (2021. január 19.). <https://bit.ly/35tiXGB>
- KSH: *Népmozgalom, 2020* (2021). <https://bit.ly/36Lut13>
- KSH: *Családtámogatásban részesülők* (2021). <https://bit.ly/3slovwb>
- Lakner Zoltán: *Szociálpolitika*. Budapest, Szent István Társulat, 2012.
- Magyar Nemzeti Bank: *A válság alatt jól vizsgázott bankrendszernek a kilábalásban is fontos szerepe lesz* (2021. június 3.). <https://bit.ly/3tfwRom>
- MPIDR: *Human Fertility Database* (2021). <https://bit.ly/35rIjLw>

²⁴ KINCS: *A koronavírus járvány családokra gyakorolt hatása az első hullám idején. Kutatási gyorsjelentés* (2020b. szeptember).

²⁵ MPIDR: *Human Fertility Database* (2021).

- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.
- PM: A hitelmonitorium továbbra is védi a pénzügyi segítségre szoruló családokat, kisvállalkozásokat. *Koronavirus.gov.hu*, 2022. január 6. <https://bit.ly/3BP1moW>
- PriceWaterHouse Coopers: *The World in 2050. The Long View: How Will the Global Economic Order Change by 2050?* (2021). <https://pwc.to/3IplVKU>
- Statistical Office of the Slovak Republic: *Slovak Republic in Figures 2021* (2021. október 20.). <https://slovak.statistics.sk>
- Statistics Poland: *Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2021* (2021. december 29.). <https://bit.ly/3t8WgzR>
- Tállai András: Az adókedvezmények révén soha nem látott összeg marad a családoknál. *Koronavirus.gov.hu*, 2020. december 30. <https://bit.ly/3he1OoD>

Ajánlott irodalom

- Fűrész Tünde – Molnár Balázs: A családbarát Magyarország építésének első évtizede az Európai Unióban. *Kapocs*, 3. (2020), 3–4. 3–11. <https://bit.ly/3heLkeD>
- Gelléne Lukács Éva: *Személyek szabad mozgása az Európai Unióban*. Budapest, Tullius Kiadó, 2009.
- Gelléne Lukács, Éva: Support for Families. A Way to Tackle COVID-19 and Its Implications in Hungary. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 9. (2021), 1. 91–110.
- Gyenyey Laura: Mobilitási trendek Európában, különös tekintettel Magyarország helyzetére. In Smuk Péter (szerk.): *Társadalmi fenntarthatóság*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 1075–1178.
- KINCS: *Az egy éves Családvédelmi Akcióterv megítélése a gyermekvállalási korban lévő magyarok körében* (2020. július 1.). <https://bit.ly/33QUEIL>
- Molnár Balázs: Foglalkoztatottak gyermekvállalását és gyermeknevelését segítő ellátások Magyarországon. *Munkajog*, (2021), 1. 64–71. <https://bit.ly/36Ah1N7>
- Novák Katalin – Fűrész Tünde: *Családbarát évtized 2010–2020*. Budapest, KINCS, 2021.

Hivatkozott jogszabályok

- Magyarország Alaptörvénye
1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról
1997. évi LXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól (Ebtv.)

VIII. fejezet Zöldpénzügyek és zöldjegybanksi politika

Bevezetés¹

Az utóbbi másfél évtizedben Magyarország két globális válsághelyzettel is szembesült, hiszen 2008-ban a globális pénzügyi válsággal, 2020-ban pedig a koronavírus-fertőzés gazdasági hatásaival kellett hazánknak megküzdenie. A két krízis jellegében, kiváltó okaiban is eltért egymástól, de szembeötlő volt az is, hogy míg a globális pénzügyi válság súlyosan érintette Magyarországot, addig a koronavírus-krízis kezelésében a magyar intézkedések hatékonyan tudták megakadályozni a válságtünetek eszkalálódását.

A különbség nagy részben a magyar állam működésének adott időszakbeli állapotára volt visszavezethető. A 2008-as válság egy olyan Magyarországot ért el, amelyet egyszerre jellemzett magas államháztartási hiány, növekvő államadósság és a magán-szektor eladósodása, magas adók, nagy adóelkerülés, alacsony foglalkoztatási szint, nem fenntartható növekedés és magas infláció, illetve a devizahitelezés miatt kiemelkedő külső sérülékenységi kitettség. Ezzel szemben 2020-ban a koronavírus-válság kezelését hazánk úgy kezdhette meg, hogy az immár egy évtizedes múltra visszatekintő magyar gazdasági modell eredményei elkezdtek beérni. A gazdaságpolitika a korábbi fenntarthatatlan adóssággeneráló növekedési szerkezetet átalakítva olyan növekedési pályán való haladás feltételeit teremtette meg, amely a fenntartható felzárkózás folyamatát hosszú távon kívánta megalapozni.²

A válságkezelési tapasztalatok egyértelműen visszaigazolták, hogy a magyar állam működésének megújítása kulcskérdéssé vált, hisz csakis egy hatékony, jól működtetett állam képes eredményesen felvenni a harcot a jelenkor kihívásaival.³ Az utóbbi bő egy évtizedben Magyarországon kiépített ösztönző állammodell olyan állami keretek kialakítását tűzte ki célul, amelyek egy magasabb dinamikájú és egyben fenntartható növekedési pályára állítják a magyar gazdaságot. Ennek alapfeltétele az állami szerepvállalás megerősödése, konszolidálása, a biztos makrogazdasági alapok megteremtése, ami elvezethetett

¹ A szerzők köszönetüket fejezik ki Horváth Balázsnak, Lóránt Balázsnak, Manasses Gergelynek és Varga Mártonnak, hogy értékes szakmai tanácsaikkal segítették a tanulmány elkészítését.

² Báger Gusztáv – Parragh Bianka: *A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113.

Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

³ Matolcsy György: *Quo vadis Hungaria? – Arcal egy új világ felé. Polgári Szemle*, 16. (2020), 1–3. 13–35.

egy olyan állami működéshez, amely képes érintett partnereit kooperatív magatartás felé orientálni, és ezzel megteremteni egy új közpénzügyi állammodell alapjait.⁴

Nem kérdés, hogy az előttünk álló évek, évtizedek egyik legnagyobb kihívása a környezeti fenntarthatóság biztosítása lesz. A második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia alapján mind globális szinten, mind Magyarországon is növekedni fog az átlaghőmérséklet a jövőben.⁵ A szélsőségesebb hőhullámos napok előfordulásában szintén szignifikáns növekedés várható, a fagyos napok száma pedig csökkenni fog. A klímaváltozásnak több közvetlen és közvetett, negatív társadalmi és gazdasági hatása lehet hazánkra nézve (lásd később). Azzal kapcsolatban is egyetértés látszik kialakulni, hogy erre a kihívásra csak széles körű társadalmi és nemzetközi együttműködéssel adható sikeres válasz. A kooperációra építő ösztönző állami működés tehát ígéretes keretet jelent a zöldkihívás kezelésére is. Tanulmányunk nem a teljes gazdaságot és nem is a teljes állami működést elemzi, hanem mindkettőnek csak egy-egy szeletét – a gazdaságon belül a pénzügyeket, az állami működésen belül pedig a jegybank világát. A következőkben először az ökológiai kihívások jelentőségét mutatjuk be röviden, majd a jegybankok és a környezeti fenntarthatóság kérdését járjuk körül. Ezt követően ismertetjük a Magyar Nemzeti Bank korábbi programjainak zöldvetületeit, a 2019-ben elfogadott Zöld Programot, illetve a 2021-ben elindított Zöldeszköztár-stratégiát. Tanulmányunk összegző gondolatok levonásával zárul.

Ökológiai kihívás – globális és hazai aspektusok

A gazdasági tevékenységekkel együtt járó externáliák közül a környezetszennyezés súlyosbodása több évtizede közismert tudományos tény, amely problémakörből az elmúlt években különösen a klímaváltozás került a figyelem középpontjába az ENSZ klímaváltozási testületének (IPCC) egyre részletesebb és egyre pesszimistább képet festő jelentései alapján. Az ENSZ Millennium Ökoszisztéma Felmérése már 2005-ben rámutatott, hogy a teljes bolygó ökoszisztémája drámaian megváltozott az emberi cselekvés hatására, és hogy az ökoszisztémák többsége pusztulóban van, miközben ez utóbbiakat előidéző tényezők egyre intenzívebbé válnak.⁶ A nemzetközi környezetpolitikai törekvések mégis csekély eredményre vezettek. Forbes provokatív értekezésében⁷ úgy becsülte, a közel 300 multilaterális környezetvédelmi megállapodás a főbb célkitűzések terén elenyésző sikert tudott felmutatni a múlt évtized végéig (1. táblázat).

⁴ Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

⁵ Innovációs és Technológiai Minisztérium: *Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia. Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz.* 2018.

⁶ Board of the Millennium Ecosystem Assessment: *Living Beyond Our Means. Natural Assets and Human Well-being* (2005. március).

⁷ Angus Forbes: *Bolygónk globális hatósága*. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2021.

1. táblázat: Nemzetközi környezetvédelmi megállapodásokban kitűzött célok és az elért eredmények

	Célok	Globális szinten megvalósult cselekvés
Ózon	290 DU	Montreáli jegyzőkönyv
Troposzféra	280 ppm	450 ppm
Erdők	2 milliárd ha ültetése	350 millió ha 2030-ig
Biodiverzitás	40%+ terheléscsökkentés	1,4% terheléscsökkentés
Óceánok	40-60% használat alól kivont terület	2% használat alól kivont terület
Esőerdők	Növekedés	Nincs növekedés
Édesvíz	<4000 km ³	Nincs eredmény
Part menti ökoszisztémák	Megduplázás	Nincs eredmény
Vizenyős területek	Megduplázás	Nincs eredmény
Termőréteg	Megőrizni és növelni	Nincs eredmény
Megkötött nitrogén	-75%	Nincs eredmény
Hulladéklerakók	Nulla	Nincs eredmény

Forrás: Forbes (2021) i. m., 55.

A sikertelenség a racionális vállalati (és háztartási) működés, valamint a kormányzati szabályozások korlátaira is rámutat. Mindezek miatt felerősödik az új típusú megoldások keresésének fontossága. Állam és vállalatok között a viszonyrendszer újragondolására van szükség, méghozzá lehetőleg oly módon, hogy elérhessük az ökológiai válság mérséklését (ha teljesen megakadályozni nem is lehetséges), miközben lehetőleg ezt minél hatékonyabban tegyük, legyen szó költségvetési, foglalkoztatási, növekedési terhekről, áldozatokról.

Ebben a gondolkodásban természetesen újra előkerülnek a már régebb óta napirenden lévő eszközök, mint például a zöldadózás szélesebb körű alkalmazása, a karbonkvóták és -vámok kiterjesztése, illetve bevezetése, de lényegében teljesen új csapásirányként a pénzügyi rendszerben rejlő potenciál is megjelent.

A pénzügyi piacok fókuszba kerülése az ökológiai problémák kapcsán korántsem magától értetődő, hiszen a pénzügyi szervezetek működése csekély környezeti terheléssel jár az ipari vállalatokhoz képest. Az új típusú felismerés azonban rámutat: mivel a bank-, tőke- és biztosítási piacok biztosítják a gazdaság vérkeringését, rajtuk keresztül elméletileg hatékonyan lehetne a tőke újraallokálását vezérelni az aránytalanul szennyező tevékenységektől a szükséges zöldberuházások felé, beleértve az innovációfinanszírozást is. E fenntartható pénz- és tőkeáramlás „karmesterei” pedig a pénzügyi szabályozó hatóságok és a jegybanksok lehetnek.

Az előbb említett globális jelenségek, trendek és elméleti útkeresés természetesen Magyarországon is kiemelten releváns. Ismert, és többek közt már a második hazai Éghajlatvédelmi Stratégiában kiemelték, hogy hazánk az éghajlatváltozás valószínűsíthető következményeit tekintve Európa egyik legsérülékenyebb országa. Az egyre fokozódó hőhullámok egyre több korai halálozásért felelnek, a már megindult alföldi sivatagoso-

dás vagy éppen a nemzetközi viszonylatban is kiugró légszennyezettség hazánkban is erőteljes és újszerű lépéseket tesz sürgetővé.

A dekarbonizációnak, az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérésnek lehetőleg egy olyan pályán kell megvalósulnia, amelyen Magyarország „a gazdasági versenyképesség és növekedés, a társadalmi jólét megteremtése és a szegénység elleni küzdelem, valamint az éghajlatvédelem szempontjait egyaránt figyelembe vevő módon”⁸ képes fokozatosan áttérni a klímabarát gazdaságra.

A magyar Országgyűlés a klímavédelemről szóló 2020. évi XLIV. törvényben célul tűzte ki a teljes klímasemlegesség elérését 2050-re. Az ide vezető út azonban még kérdőjelekkel teli. A 2021-ben elfogadott Nemzeti Tiszta Fejlődési Stratégia több harmincéves horizontú társadalmi-gazdasági és technológiai fejlődési útvonalat vázolt fel az üvegházhatásúgáz-kibocsátás (ÜHG-kibocsátás) 2050-ig terjedő előrejelzésére. A nemzeti stratégia fontos üzenete, hogy a jelenleg érvényben lévő szakpolitikáknál és intézkedéseknél lényegesen több erőfeszítésre lesz szükség a klímasemlegesség megvalósításához.

Új szakpolitikai intézkedésekkel és nagy volumenű beruházásokkal azonban elérhető a nettó nulla kibocsátás az évszázad közepére. A kormányzati dokumentumban publikált modellszámítások szerint a korai cselekvés dekarbonizációs forгатókönyve adja ehhez a legideálisabb pályát, a munkahelyteremtés és környezeti externáliák mérséklésének rövid és középtávú előnyeit, a korai lépéselőny gazdasági lehetőségeit, a magasabb termelékenység és gyorsabb GDP-növekedés lehetőségeit együttesen optimalizálva, illetve maximalizálva.

A forrásigény azonban nem meglepő módon igen jelentős: a stratégia szerint „ahhoz, hogy Magyarország nemzetgazdasága klímasemlegessé váljon, a korai cselekvésre építő forгатókönyv szerint mintegy 24 709 milliárd forintra lenne szükség, amely nagyságrendileg 2050-ig évente a GDP 4,8%-ának megfelelő mértékű források bevonását feltételezi”⁹.

Az idézett jövőkép is rámutat a célkitűzés komplexitására. Nem csupán arról van szó, hogy *mennyiségileg* nagymértékű dekarbonizációra van szükség, hanem hogy az odavezető út versenyképességi, szociális és egyéb dilemmák sorát veti fel. Csupán a nemzeti versenyképességet tekintve is sokrétű kapcsolatokat találunk:

- a klímaváltozás fizikai hatásainak negatív makrogazdasági hatásait;
- a klímasemlegesség megvalósításának fiskális költségeit, amelyek az államháztartás eladósodottsági szintje miatt a privát szektor által finanszírozott zöldberuházások felfutását teszik szükségessé;
- a klímasemleges gazdaságra való áttérés számos vállalat, akár hagyományos iparág jövedelmezőségét helyezi nyomás alá, a szennyező cégek egyes (szén)régiókban akár jelentős foglalkoztatók is lehetnek;
- a nemzetközi gazdasági versenyben a zöldtechnológiák, az innovációk válhatnak uralkodóvá, de a „zöldebb” termelés kezdetben sok esetben költségesebb a hagyományosnál.

⁸ Innovációs és Technológiai Minisztérium: (2018) i. m.

⁹ Innovációs és Technológiai Minisztérium: *Nemzeti Tiszta Fejlődési Stratégia* (2021. szeptember 10.).

Korántsem mindegy tehát az út hazánk versenyképessége szempontjából. Jelen tanulmányban a kihívás finanszírozási aspektusait vizsgáljuk meg, különös tekintettel az egyik fő állami aktor, a jegybankok szempontjából.

Jegybankok és környezeti fenntarthatóság

Új szemlélet a központi bankoknál

A bevezetőben említett kihívások miatt az elmúlt évtized második felében a figyelem fokozatosan a pénzügyi rendszerben szunnyadó, fenntarthatóságot segítő potenciálra, és ennek kapcsán specifikusan a jegybankokra irányult. Nem csupán úgy, mint az előbbieken említett tőkeáramlások kapcsán releváns pénzügyi szabályozókra, de két, részben összefüggő, kifejezetten a jegybanksi mandátumhoz kapcsolódó tényező miatt is.

Egyrészt, a klímaváltozás és a környezeti anomáliák súlyosságának és széles hatókörének alaposabb megértése, tudományos igazolása egyértelművé tette, hogy a makrogazdasági hatások kihatnak a pénzügyi rendszerre. Így az árstabilitás vagy éppen a pénzügyi stabilitás – mint két klasszikus jegybanksi cél – szempontjából a környezeti fenntarthatóság természetes módon relevánssá válik.

Másrészt, a jegybankok sok országban – Magyarországon is – rendelkeznek olyan mandátummal is, hogy támogassák a kormányzatok gazdaságpolitikáját, a gazdasági növekedést vagy éppen a minél teljesebb foglalkoztatást. A hosszú távon is fenntartható növekedés víziója pedig ismét csak elvezet bennünket a környezeti anomáliák kordában tartásának szükségességéhez.¹⁰ A jegybankok így a szűken vett „örszem” megközelítésen túl – amely szerint óvni kell az ár- és pénzügyi stabilitást például a klímaváltozás negatív hatásaitól – érdekeltté válnak a zöldátállás fent említett finanszírozási kihívásának megoldásában is.

Mindezeket jelen tanulmány készítésekor már a „visszatekintés bölcsességével” állapíthatjuk meg, többéynyí, a jegybanksi szerepvállalás szükségességéről és különösen annak mértékéről szóló élénk akadémiai vita után, annak ismeretében (amelyről jó összefoglalást adnak például Nick Robins és szerzőtársai¹¹). A vita nemcsak arról szólt, hogy a klímaváltozás (vagy más környezeti problémák) súlyossága kihat-e a klasszikus jegybanksi célokra, hanem legalább annyira arról is, hogy a fellépés ellenük jegybanksi feladatnak tekinthető-e, vagy az a kormányzatok kizárólagos felelőssége.

A magyar jegybanksitörvény ezt a közpolitikai dilemmát egy, a felelősségi rendszert egyértelműsítő rendelkezéssel oldotta fel. A 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar

¹⁰ Virág Barnabás (szerk.): *A jövő fenntartható közgazdaságtana*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2019.

¹¹ Nick Robins – Simon Dikau – Ulrich Volz: *Net-Zero Central Banking: A New Phase in Greening the Financial System*. London, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment – Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science – Centre for Sustainable Finance, SOAS, University of London, 2021.

Nemzeti Bankról (MNB-törvény) 2021. nyári módosítása értelmében ugyanis az MNB elsődleges céljának (azaz az árstabilitásnak) veszélyeztetése nélkül *támogatja* a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának fenntartását, ellenálló képességének növelését, a gazdasági növekedéshez való fenntartható hozzájárulásának biztosítását és a rendelkezésére álló eszközökkel a kormány gazdaság-, valamint – az új kiegészítés szerint – a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos politikáját is.¹²

Ezzel az MNB a jegybankok között elsőként kapott törvényben is kifejezett „zöld-mandátumot”, de más országokban hasonló irányokat látunk, amint azt a következő alfejezetben bővebben be is mutatjuk.

Nemzetközi trendek

A teoretikus diskurzussal, vitával lényegében párhuzamosan a jegybanki körökben világszerte gyors változások indultak. A nemzetközi térben kezdetben egyértelműen kisebbségben voltak azon jegybankok, amelyek úgy látták, explicit módon teendőjük lenne a klímaváltozás kapcsán, de e kör gyorsan bővült. A témával legkorábban foglalkozó jegybankok Central Banks and Supervisors Network for Greening the Financial System (NGFS) elnevezéssel egy önkéntes alapon működő szervezetet is alapítottak 2017 decemberében.

Az alapító nyolc központi bank és felügyelet által lefektetett szervezeti küldetés, hogy támogassa a párizsi klímamegállapodás megvalósításához szükséges globális fellépést, erősítse a pénzügyi rendszer kockázatkezelését, valamint hogy – a környezeti fenntarthatóság érdekében – mobilizálja a forrásokat a zöld- és alacsony fosszilis tartalmú beruházások finanszírozására. Az NGFS fontos alapelve a tapasztalatokkal, elemzési és kutatási eredményekkel kapcsolatos tudásmegosztás, a legjobb gyakorlatok felismerése és terjesztése a jegybankok között és azon kívül is. A szervezet tagsága gyorsan bővült, így ma már minden kontinens képviselteti magát benne. Kelet-Közép-Európából az MNB volt az első csatlakozó.¹³

A szervezet ajánlásai jelentős mértékben formálják a nemzetközi pénzügyi szabályozást és a jegybanki gyakorlatokat. Az NGFS cselekvési javaslatokat tartalmazó első jelentése hat ajánlást fogalmazott meg:

1. az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatok beépítése a makro- és mikroprudenciális felügyeletbe;
2. a fenntarthatósági elemek, elvek beépítése a központi bankok saját portfólióinak kezelésébe;
3. adathiányok leküzdése;
4. a tudatosság és a releváns tudás fejlesztése, valamint a technikai segítségnyújtás és az ismeretek megosztásának ösztönzése;

¹² 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról, 3. §.

¹³ Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB hosszútávú klímastresszteszt főbb eredményei* (2021b. december 1.).

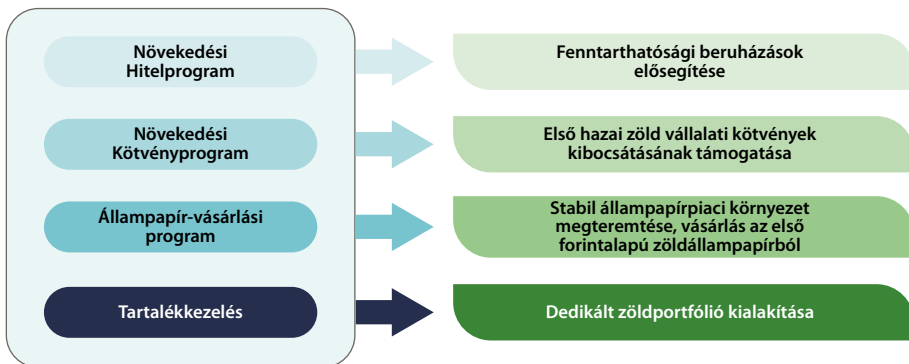
5. megalapozott, illetve a nemzetközi megközelítéssel összhangban lévő, az éghajlatváltozással és környezeti kockázatokkal kapcsolatos nyilvánosságra hozatalok elérése;
6. a zöldtevékenységeket azonosító taxonómia kifejlesztésének támogatása.¹⁴

Ezen ajánlások az MNB következő fejezetekben bemutatott gyakorlatát is jelentős mértékben inspirálták. Az „irányszabás” azonban korántsem egyirányú: több területen az MNB volt az első, vagy éppen elsők közötti központi bank, amely a tettek mezejére lépett, és ezzel más jegybanksok számára is példát mutatott.

A Magyar Nemzeti Bank zöldfordulata

A korábbi MNB-programok zöldvetületei

Az elmúlt években a Magyar Nemzeti Bank számos olyan lépést hajtott végre, amelyek bár dedikáltan nem minden esetben fenntarthatósági célokkal lettek életre hívva, valamilyen formában mégis támogatni tudták a zöldberuházásokat vagy a fenntarthatósági célkitűzések elérését is. A jegybank korábbi programjai közül a Növekedési Hitelprogram a kkv-hitelezésben járult hozzá a fenntarthatóságot segítő beruházások megvalósulásához, a Növekedési Kötvényprogram elősegítette az első magyar vállalati zöldkötvények megjelenését, az állampapír-vásárlási program által teremtett stabil piaci környezet pedig támogatta az első hazai saját valutában denominált zöldállampapír kibocsátását. Végül ezek mellett fontos kiemelni, hogy 2019-ben kialakítottak a devizatartalékon belül egy dedikált zöldkötvény-portfóliót is (1. ábra).

1. ábra: A korábbi jegybanksi programok zöldvetületei

Forrás: a szerzők szerkesztése

¹⁴ NGFS: A Call for Action – Climate Change as a Source of Financial Risk (2019. április).

Növekedési Hitelprogram

A 2013-ban indult Növekedési Hitelprogram (NHP) 2021-ig tartó, vállalatokat célzó szakaszaiban dedikáltan zöldfeltételeket nem határoztak meg, ugyanakkor a program egyes szakaszai különös hangsúlyt fektettek a beruházási hitelek ösztönzésére. Az NHP segítségével így számos vállalat valósított meg olyan beruházást, amely korszerűbb eszközök, berendezések beszerzését szolgálta, ezáltal javítva az energiahatékonyságot is.

Az utoljára lezárt vállalati NHP keretében, a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak tompítására szolgáló NHP Hajrá! konstrukcióban beruházási hitelcélokra 20 éves maximális futamidőt határoztak meg, amely elősegítette a hosszabb távon megtérülő, fenntarthatósági beruházások ösztönzését. Az NHP Hajrá! eddig számos, a megújuló-energia-szektorban történő beruházás finanszírozását segítette elő, valamint a program támogatta a lakóingatlanok építésének finanszírozását is, ezáltal pedig a lakóingatlan-álmány megújulását, korszerűbbé válását.

Növekedési Kötvényprogram

A Növekedési Kötvényprogram fő célja a hazai kötvénypiac fejlesztése és likviditásának javítása volt, ami hozzájárult a monetáris transzmissziós mechanizmus hatékonyságának növeléséhez, valamint a vállalatok forrásbevonásának diverzifikálásához. Az NKP során az MNB jellemzően a hazai vállalatok átlagához képest a kevésbé karbonintenzív iparágakat finanszírozta, jelentős volt például a pénzügyi, biztosítási tevékenységű vállalatok részaránya, míg például a magas karbonintenzitású mezőgazdaság súlya csekély volt.

A vállalati forrásbevonás támogatása több esetben önmagában is hozzájárulhatott a hosszú távú zöldberuházások ösztönzéséhez, azonban kiemelő, hogy az NKP keretében az MNB dedikált zöldkötvényeket is vásárolt. 2020-ban a program segítségével történt az első vállalati zöldkötvény-kibocsátás a hazai piacon, azóta pedig ezt a kibocsátást számos további követte. Többek között sikeresen tudtak forrást bevonni a lakossági és kereskedelmi ingatlanok fejlesztésével foglalkozó vállalatok, feldolgozóiparhoz és a mezőgazdasághoz sorolható cégek. A zöldkötvény, mint a legelterjedtebb zöldpénzügyi eszköz piacának fejlesztése kétségtelenül a program egyik nagy sikerének tekinthető. A program támogatásával kibocsátott zöldkötvények által bevont forrásokkal a kibocsátó vállalatok is hozzájárulhatnak a fenntarthatósági célokhoz, valamint a piac fejlődésének következtében hosszú távon is könnyebbé válhat a további ilyen célú forrásbevonás a magyar vállalkozások számára.

A zöldkötvények mint a legfontosabb zöldpénzügyi eszközök

A zöldkötvények esetében a bevont tőkét előre meghatározott, környezeti szempontból hasznos beruházásra fordíthatja a kibocsátó. Az ilyen struktúrában kibocsátott kötvények emellett, hogy támogatják a környezetbarát beruházásokat, felhívják a figyelmet a környezetkárosításhoz kapcsolódó pénzügyi kockázatokra is.

A fenntartható pénzügyek irányába mutató két fontos szemlélet azonosítható, amelyek a fenntartható tőkepiaci trendet megalapozták: a zöldkötvények és az ESG- (Environmental, Social, Governance) szemlélet. A trend mögött egyrészt az húzódik meg, hogy az éghajlatváltozás kockázatainak menedzselése pusztán pénzügyi szempontból is elengedhetetlen, másrészt a zöldtechnológiák gyors fejlődése jelentős üzleti lehetőségeket is rejthet. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a zöldpénzügyek katalizátorai lehetnek a változásnak.¹⁵ Mindezek eredményeként a minősítéssel rendelkező zöldkötvények globális kibocsátási összege is egyre emelkedő ütemben nő: a 2015. évi 42 milliárd dollárnyi kibocsátáshoz képest 2019-ben már közel 258 milliárd dollár értékű volt a zöldkötvények állománya a piacon.¹⁶

Állampapír-vásárlási program

Az MNB 2020-ban a koronavírus-járvány negatív pénzügyi piaci következményeinek enyhítése érdekében indította el állampapír-vásárlási programját. Az állampapír-vásárlási program elsődleges célja a monetáris transzmisszió javítása és az állampapír-piaci stabilitás megőrzése volt. Az MNB ugyanakkor a programjának keretében nagy hangsúlyt fektetett a hosszabb lejáratú értékpapírok vásárlására, amellyel támogatta a gazdasági aktivitás szempontjából kiemelten fontos hosszú hozamok mérséklődését, ami elősegítette a hosszú lejáratú államkötvények kibocsátását is. Az MNB állampapír-vásárlási programja által megteremtett stabil környezetben bocsátották ki 2021. április 22-én, a Föld napján az első forintban denominált zöldállamkötvényt, amely 30 éves lejáratával a leghosszabb futamidejű magyar állampapír lett. A MNB a papírkibocsátást követően eszközvásárlási programja keretében több alkalommal is vásárolt a zöld 2051/G sorozatból.

A dedikált zöldkötvény-portfólió szerepe a jegybani tartalékezelésben

2014-ben az ICMA (International Capital Market Association) kidolgozta a zöldkötvények keretrendszerét (Green Bond Principles¹⁷), amely az egyik legfontosabb nemzetközi standard a zöldkötvények piacán. A portfólióba ezek a nemzetközi zöldstandardoknak és a tartalékezelés általános szabályainak megfelelő, úgynevezett „zöldcímkével ellátott” kötvények kerülhetnek be.

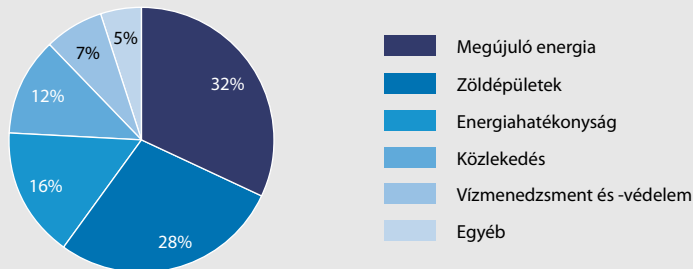
Az MNB portfóliójában lévő zöldkötvények segítségével finanszírozott projektek elsősorban a megújuló energiához köthetők (például a szél-, a nap-, az árapály-, a hullám- és a biomassza-energiát hasznosító

¹⁵ Virág (2019) i. m.

¹⁶ Magyar Nemzeti Bank: *A magyarországi zöld kötvénypiac beindításának lehetőségei* (2020. augusztus 5.).

¹⁷ ICMA: *Green Bond Principles. Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds* (2021. június).

infrastruktúrák), de jelentős még a zöldépületek kategóriája is (2. ábra). A zöldépületek támogatásának fő eszköze a zöldjelzaloglevél, amely források segítségével a fenntarthatósági szempontokat figyelembe véve új épületek készülhetnek el, illetve a már meglévőknél környezettudatos átalakításokkal javítható az energiahatékonyságuk szintje.¹⁸

2. ábra: A finanszírozott zöldprojektek típus szerinti megoszlása

Forrás: Kötvénykibocsátók saját jelentései alapján a szerzők szerkesztése

A nemzetközi gyakorlatoknak megfelelően az MNB is elkészítette a zöldkötvény-portfóliójának környezetre gyakorolt hatásának elemzését. Ez alapján elmondható, hogy közel 55 ezer tonna CO₂-kibocsátás elkerülésének felel meg évente a zöldkötvény-portfólió hatása, ami megközelítőleg egy 10 ezer fős magyar település karbonlábnymóának feleltethető meg.

Az elkülönített zöldkötvény-portfólió kialakításának célja, hogy támogassa a piac fejlődését, és ez összhangban áll az – MNB részvételével működő – legfontosabb releváns jegybanki fórum (Network for Greening the Financial System) ajánlásával, ezzel is jelezve az MNB nemzetközi együttműködés iránti elkötelezettségét. A döntéssel a Magyar Nemzeti Bank az első jegybankok közé került, amelyek elkülönített portfólió létrehozásával a tartalékezelésükben is megjelenítik a fenntarthatósági szempontokat.

Az MNB Zöld Programja – felügyeleti intézkedések

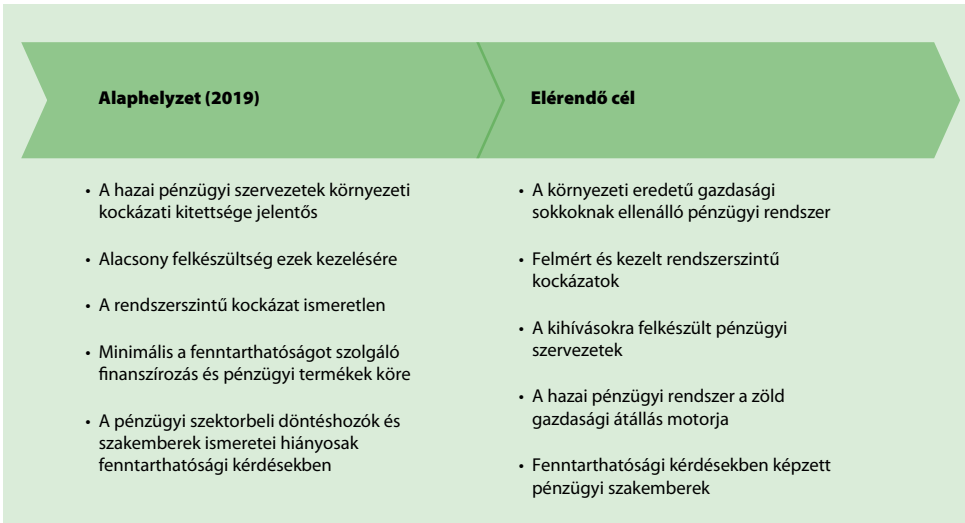
A Zöld Program céljai

A bevezető fejezetekben előbb említett megfontolásokat felismerve az MNB Pénzügyi Stabilitási Tanácsa 2019 elején egy átfogó Zöld Program indításáról döntött, elsősorban mikroprudenciális – azaz a pénzügyi rendszer szereplőinek egyedi biztonságosságát szem előtt tartó – fókusszal.¹⁹ A kiinduló állapotban – az MNB kérdőíves felmérései

¹⁸ Elek Flóra Adrienn – Tapasztai Attila – Windisch Katalin: *MNB zöldkötvény portfólió – egy kisvárosnyi pozitív környezeti hatás*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2021.

¹⁹ Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB Zöld Programja* (2019. február 11.).

alapján – egyértelmű volt, hogy a hitelintézetek a környezeti fenntarthatóságot minimális mértékben veszik figyelembe napi működésük során, de akár nagyobb ívű stratégiáikban is. Egy-két kivételtől eltekintve nem rendelkeztek folyamatokkal és módszertanokkal a klíma- és egyéb környezeti kockázati faktorok azonosítására és modellezésére (ami hazánk relatíve magas sérülékenységevel értelemszerűen inkonzisztens), hiányzott a szaktudás, illetve a hazai zöld átállást segítő pénzügyi termékek kínálata is (3. ábra).

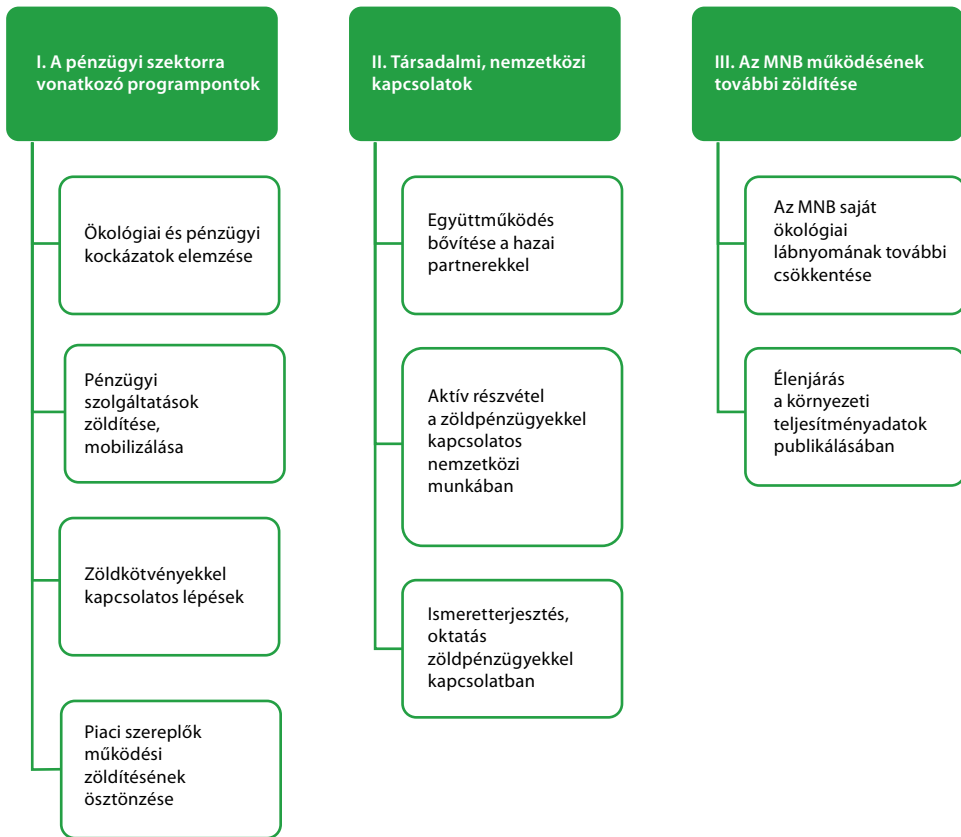
3. ábra: Az MNB Zöld Programjának induláskori és kitűzött állapota

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2019) i. m.

A program három pillérré épülve célozza ezen piaci kudarcok leküzdését. Az MNB mint pénzügyi szabályozó értelemszerűen a leghangsúlyosabb intézkedéseket a pénzügyi rendszerre fókuszáló első pillérben vezette (és vezeti a továbbiakban is) be. Idetartozik többek közt a bankok klímakittségének nyomon követése, mérése, a pénzügyi stabilitást érintő lehetséges hatások modellezése, a kockázatkezelés fejlesztése, valamint a zöldfinanszírozás bővítésének ösztönzése.

A program második pillére a belföldi és nemzetközi szakmai, illetve társadalmi kapcsolatok bővítésén, kiaknázásán alapul. Ez azon a felismerésen alapul, hogy a környezeti fenntarthatóság terén egyrészt a jegybankok is rá vannak utalva a külső, természettudományos „inputokra”, kutatásokra, másrészt pedig, hogy a jegybanksi közvetlen intézkedéseknek is külső korlátai vannak: számos területen a közvetlen hatósági fellépés helyett olyan finom eszközökkel lehet operálni, mint az együttműködések kovácsolása, jó gyakorlatok megosztása és bátorítása, katalizálása, vagy éppen az ismeretterjesztés.

Végül megemlíthető az intézkedéscsomag harmadik pillére, amely a jegybank saját működésének környezetbarátabbá tételét célozza, a megerősített átláthatóságon keresztül a példamutatásra is törekedve (4. ábra).

4. ábra: Az MNB 2019-ben indított Zöld Programjának pillérei

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2019) i. m. 7. alapján a szerzők szerkesztése

Kockázatfeltáró és -csökkentő intézkedések

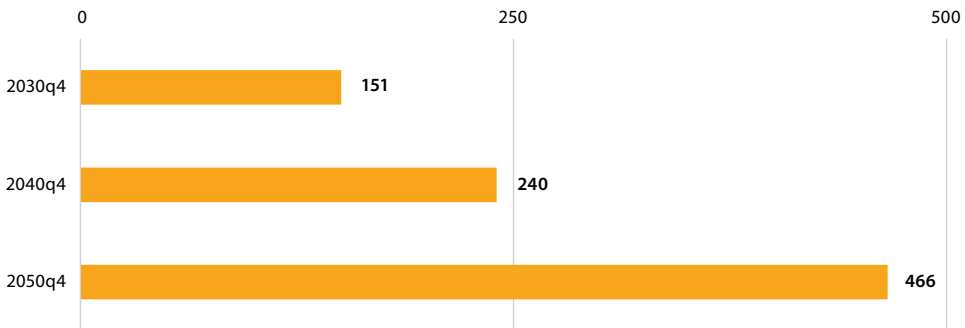
Mikro- és makroprudenciális hatóságként értelemszerűen a zöldfinanszírozás terén is mindennek az alapja a pénzügyi kockázatok feletti őrködés. Éppen ezért az MNB folyamatosan törekszik az éghajlatváltozásból és egyéb környezeti anomáliákból fakadó kockázatok egyre mélyebb megértésére és számszerűsítésére. E törekvéseket nagyban megnehezíti a hitelek, befektetések környezeti „tulajdonságairól” való adathiány, így a jegybank kezdetben sektorszintű aggregált adatokból kiindulva tud egyre granuláltabb elemzéseket készíteni.

E sorba illeszkedik a hitelezési tevékenység klímaváltozással összefüggő átállási kockázatait közelítő Banki Karbonkockázati Index,²⁰ amely rámutatott arra a kedvezőtlen

²⁰ László Bokor: Bank Carbon Risk Index – A Simple Indicator of Climate-Related Transition Risks of Lending Activity. *MNB Occasional Papers*, (2005), 141.

trendre, hogy az elmúlt években nőtt a bankszektor hiteleinek üvegházhatásúgáz-intenzitása, azaz arányaiban több, az éghajlatváltozást „fűtő” tevékenységet finanszíroztak. Az MNB által 2021. év végén publikált klímastresszteszt 2050-ig előretekintve modellezte a különböző klímaforgatókönyvek lehetséges prudenciális hatásait. E szerint rendezett átállás esetén – azaz ha hazánk és a nemzetközi közösség megfelelően korai ütemezéssel bevezeti a klímasemlegességhez szükséges intézkedéseket – a globális hőmérséklet visszafogottabb emelkedése nyomán a fizikai károk jelentősen mérséklődnének. Sőt a magyar gazdaság egésze számára az összességében nem is kockázat, hanem lehetőség, hiszen GDP-többlettel járna, noha ez csak összességében igaz: értelemszerűen a klíma-intenzív szereplők, a szennyezésüket hatékonyan leépíteni nem tudó cégek esetében fájdalmas alkalmazkodással, akár csődökkel járhatna.

Mindez az MNB számára a nemteljesítő hitelek előrejelzésében fordítható le a pénzügyi stabilitás nyelvére. A klímastresszteszt szerint, ha a klímabarát átállás megghiúsulna, az abból fakadó nemteljesítő hitel-többlet – statikus hitelállománnyal kalkulálva – közel félmilliárd forint a rendezett átálláshoz képest (5. ábra).

5. ábra: A rendezett átállás forgatókönyvéhez képesti nemteljesítő hitelállomány-többlet

Megjegyzés: milliárd forint, 2019. negyedik negyedévi (q4) árak

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2021b) i. m. 39.

A 2021 áprilisában publikált *Zöld Ajánlás* éppen ezeket a kockázatokat igyekszik idejekorán csökkenteni a banki folyamatok, stratégiák fejlesztésének megkövetelésével.²¹ A főbb elvárások a következők:

- a hitelintézetek azonosítsák az éghajlatváltozással kapcsolatos és a környezeti kockázataikat, s ezek figyelembevételével legyenek képesek megalapozott stratégiai és üzleti döntéseket hozni;
- az irányítási jogkörrel rendelkező vezető testületeik fektessék le a felelősségi kört az éghajlatváltozással kapcsolatos és környezeti kockázatokkal összefüggésben;

²¹ Magyar Nemzeti Bank: *A Magyar Nemzeti Bank 5/2021. (IV. 15.) számú ajánlása az éghajlatváltozással kapcsolatos és környezeti kockázatokról, és a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítéséről a hitelintézetek tevékenységeiben* (2021f. április 15.).

- a hitelintézetek építsék be az éghajlatváltozással kapcsolatos és környezeti kockázatokat a kockázatkezelési keretrendszerbe oly módon, ami lehetővé teszi ezek körültekintő kezelését, illetve a környezetileg nem fenntartható tevékenységek finanszírozásának csökkentését, leépítését;
- a bankok tűzzenek ki célokat a környezeti szempontból fenntartható hitelezési tevékenységeik fejlesztésének érdekében, valamint alakítsanak ki a környezeti fenntarthatóságot segítő hitelezési vagy forrásoldali termékeket;
- transzparencia a fentiek tekintetében nyilvános közzétételek formájában.

A fenti elvárások zöme a hazai bankszektor többsége számára újszerű volt, azaz jelentős belső átalakításokat, fejlesztéseket igényeltek. A jegybank 2021 őszén a hitelintézetek által készített önértékelések és akciótervek kiértékelésével, konzultatív formában segítette a bankokat abban, hogy minél hamarabb megfelelhessenek a *Zöld Ajánlás* pontjainak.

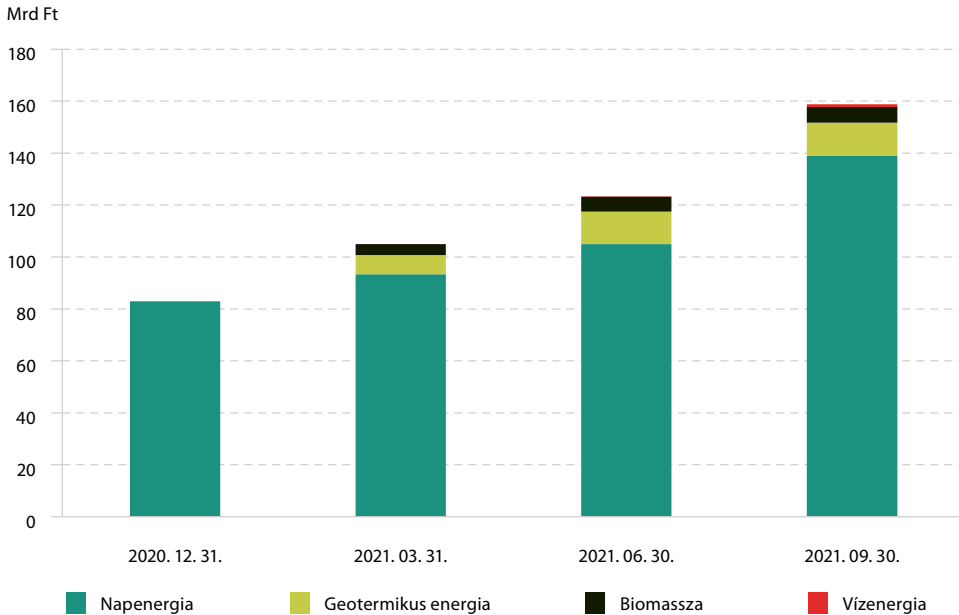
A zöldfinanszírozást erősítő szabályozási lépések

A klíma- és egyéb környezeti kockázatokat felmérni és kezelni képes banki működés már fontos lépés a fenntartható gazdaság kialakításának útján. Az érme másik oldala a hazánk zöldátállásának finanszírozása. E téren az első fejezetben említett, közel 25 ezermilliárd forintra becsült hazai beruházási igény kiszolgálásában a bankszektor kulcsszerepet vállalhat, ami a „közjó” előmozdítása mellett egyben üzleti lehetőség is számukra. Az MNB a zöldhitelezés serkentése érdekében a tőkekövetelményekben ösztönző kedvezményt vezetett be.

A vállalati szegmensben az ösztönző első lépésben a – hazánk klímastratégiájának gerincét adó – megújulóenergia-termelési projektek finanszírozására és a vállalatok által kibocsátott zöldkötvényekre terjed ki. A program bevezetése óta az érintett hitelállomány közel megduplázódott, a kedvezmény 2021 második felében bevezetett kiszélesítése pedig további ágazatokban is segítheti a zöldhitelezés bővítését (6. ábra).

A hitelek mellett az értékpapírok is alkalmasak lehetnek a zöldberuházások finanszírozására. Jelentős mértékben az MNB Növekedési Kötvényprogramjának és az előbb említett tőkekövetelmény kedvezménynek köszönhetően hazánkban a 2020 előtt még nem létező vállalati zöldkötvényt piac is elindult, a bankrendszer pedig egyre aktívabb finanszírozóvá vált: a hitelintézetek által birtokolt zöldvállalati kötvényportfólió 2021. harmadik negyedév végén elérte a 159 milliárd forintot, ezzel a hitelintézetek teljes vállalati kötvényportfóliója majd 10 százalékban zöldkötvény volt.

Az értékpápi piacon fontos a hitelintézeteken túl a további intézményi befektetőkről is szót ejteni. A környezeti, társadalmi fenntarthatóság, valamint a felelős vállalatirányítás szempontjait (azaz az ESG-faktorokat) érvényesítő megközelítéssel e szereplők is egyre inkább a fenntarthatóan működő vállalatok felé tudják mozgatni a tőkét. Hazánkban a nyugat-európai két számjegyű arányokhoz képest azonban ma még jóval szerényebb az ESG-politikák aránya az alapkezelők, a biztosítók és önkéntes nyugdíjpénztárak között (7. ábra).

6. ábra: A Zöld Tőkekövetelmény-kedvezmény programban részt vevő hitelintézetek vállalati zöldhitel-állományainak alakulása (2020. negyedik negyedév – 2021. harmadik negyedév)

Forrás: Magyar Nemzeti Bank adatszolgáltatásai alapján a szerzők szerkesztése

7. ábra: ESG-megközelítésű befektetések hazánkban a teljes kezelt vagyon arányában

Megjegyzés: A befektetési alapoknál a 0,21 százalékos érték az ESG-tematikájú, de jogszabályilag nem ide sorolt alapokat jelzi.

Forrás: a Magyar Nemzeti Bank adatszolgáltatása alapján

Ezen intézményi befektetői szegmens tehát még jelentős bővülés előtt áll, és a hazai zöldkötvények (ideértve nemcsak a vállalati, de akár az állami, banki vagy önkormányzati kibocsátásokat is) és a fenntarthatóbban működő vállalatok részvényeinek természetes befektetőivé válhatnak. A kívánatos bővülést az MNB több úton igyekszik elősegíteni.

2021 márciusában a jogszabályi eligazodást segítő *Vezetői körlevelet*²² adott ki, és dolgozik egy olyan Zöld Pénzügyi Termékkeresőn is, amely a lakossági keresletet fogja fejleszteni, ezáltal segítve az ESG-szemlélet erősödését.

Ismeretterjesztés és példamutatás

Az ösztönző állam megközelítésre példa az MNB Zöld Program második és harmadik pillérje keretében végzett jegybanki tevékenység is. Az MNB nemcsak rendszeres konzultációkkal segíti a Bankszövetség, a MABISZ és a BAMOSZ tagjainak zöldpénzügyi törekvéseit, de rendszeresen rendez nyilvános konferenciákat, figyelemfelhívó eseményeket is.

A megfelelő minőségű és mennyiségű szakemberállomány rendelkezésre állása szintén kiemelten fontos strukturális feltétele a zöldátállásnak. Éppen ezért az MNB a Budapest Institute of Bankinggel együttműködésben több szakemberképzést támogatott, miközben egyetemi tantárgyakat és kutatásokat indított a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, a Budapesti Corvinus Egyetemen, a Neumann János Egyetemen és a Szegedi Tudományegyetemen. Felismerve, hogy itthon még viszonylag szerény a zöldpénzügyi kutatások bázisa, az MNB 2021-ben Zöld Pénzügyi Tudományos Díjakat²³ is alapított a hazai kutatások bátorítása és egyben elismerése érdekében.

Az MNB mint hatóság továbbá a példamutatás eszközével is él. 2021 során új vállalásait közleményben ismertette:

„[Az MNB] ambiciózus vállalást is tett a szén-dioxid-kibocsátásának mérséklésére, amellyel a következő két évben 30 százalékkal, 2025-re pedig 80 százalékkal csökkenti szén-dioxid-kibocsátását. A tovább nem csökkenthető kibocsátás kompenzálására az MNB olyan élőhely-rekonstrukciós projekteket tervez megvalósítani, amelyek az elkövetkezendő években képesek elnyelni a karbonlábnymoa egészét. A WWF Magyarország szakmai támogatásával az MNB idén a Körös-Maros Nemzeti Parkban található Geszt község közelében tervezi egy 27 hektáros erdőtelepítés megvalósítását. Ezzel a Magyar Nemzeti Bank a jegybankok közül a világon elsők között köteleződött el a hosszú távú karbonsemlegesség mellett.”²⁴

A jegybank szándékai szerint mindezekkel példát mutathat a hazai pénzügyi és nem pénzügyi vállalatoknak, valamint a közintézményeknek egyaránt, amelyek egyre inkább csökkenthetik majd saját ökológiai lábnyomukat, illetve hazai, valós környezeti előnyökkel járó ellentételezési projekteket valósíthatnak meg. Mindezen lépések azonban csak a monetáris politikai eszköztárral kombinálva képesek igazán hatásossá válni.

²² Magyar Nemzeti Bank: *Vezetői körlevél a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételekről szóló 2019/2088 rendelet kapcsán* (2021e. március 17.).

²³ Lásd www.mnb.hu/greenfinance/zold-penzugyi-kutatoj-dijak.

²⁴ Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB a WWF Magyarországgal együttműködve válik karbonsemlegessé* (2021a. április 1.).

Az MNB zöldjegybanksi eszköztár-stratégiája

A stratégiai dokumentum

A Magyar Nemzeti Bank 2021. július 6-án publikálta a *Fenntarthatóság és jegybanksi politika – Zöld szempontok az MNB monetáris politikai eszköztárában* című stratégia dokumentumát, azaz zöldeszköztár-stratégiáját.²⁵ A dokumentum a jegybank hosszú távú működését megalapozó keretrendszer, amely bemutatja, hogy a jövőben milyen formában jelenhet meg a környezeti fenntarthatóság az MNB monetáris politikai eszköztárában, milyen lehetőségek adódnak rövidebb, illetve hosszabb időtávon a hazai monetáris politikai gyakorlatban.

Az MNB stratégiájában megfogalmazott jövőképe szerint egy olyan pénzügyi rendszer kialakítására van szükség legkésőbb az évtized végére, amely széleskörűen figyelembe veszi és hatékonyan érvényesíti a környezeti fenntarthatósági szempontokat. A jegybank ezért monetáris politikai eszközeinek kialakítása során fontosnak tartja, hogy – elsődleges céljának elérését nem veszélyeztetve – támogassa a környezeti kockázatok transzparens megjelenítését és figyelembevételét a pénzügyi termékek kondícióiban. Az MNB küldetése, hogy hosszú távú környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítése mellett alakítsa ki monetáris politikai eszköztárát, amivel hozzájárul Magyarország fenntartható felzárkózásához. Ennek érdekében proaktív módon, a jegybankok között élen járva és példát mutatva igyekszik részese lenni az alacsony karbonkibocsátású gazdaságba történő átmenet támogatásának, valamint a legjobb nemzetközi gyakorlat kialakításának és megvalósításának.²⁶

A zöldeszköztár-stratégia részeként az MNB hat stratégiai célt tűzött ki maga elé (8. ábra).

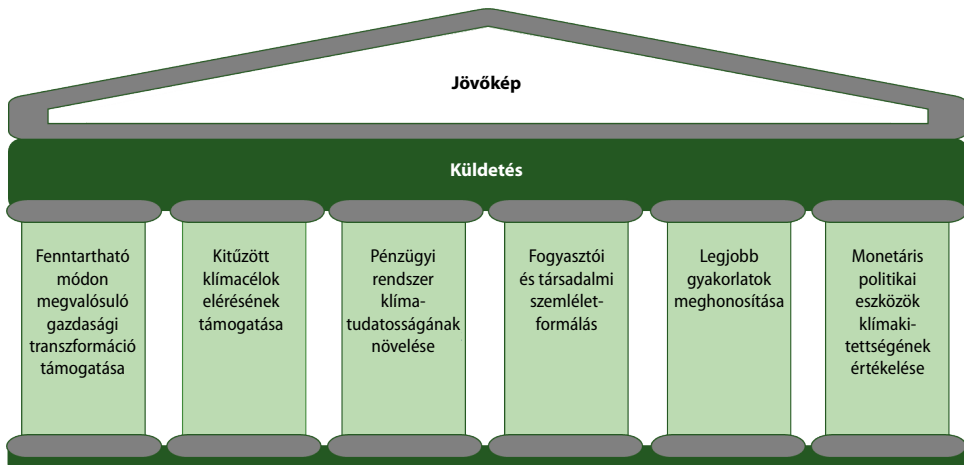
- *A fenntartható módon megvalósuló gazdasági átmenet*hez való hozzájárulás: összhangban az MNB környezeti fenntarthatóságra vonatkozó mandátumával.²⁷
- *A kitűzött klímacélok elérésének támogatása*: az MNB monetáris politikáját úgy valósítja meg, hogy azzal hozzájáruljon a párizsi klímamegállapodás, a nemzetközi szervezetek, illetve a magyar kormány által meghatározott klímacélok eléréséhez.
- *A pénzügyi rendszer klímadatosságának növelése*: a klímacélok elérése érdekében kulcsfontosságú, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer szereplői megértsék és mindennapi gyakorlatukba is beépítsék a klímavédelemhez és környezeti fenntarthatósághoz kapcsolódó szempontokat, elterjesztve a zöldpénzügyi termékeket.
- *Fogyasztói és társadalmi szemléletformálás*: a jegybank és a pénzügyi közvetítőrendszer mellett kritikus szerepe lesz a keresleti oldalnak, a fogyasztóknak. Isme-

²⁵ Magyar Nemzeti Bank: *Fenntarthatóság és jegybanksi politika – Zöld szempontok a Magyar Nemzeti Bank monetáris politikai eszköztárában* (2021d. július).

²⁶ Magyar Nemzeti Bank (2021d) i. m.

²⁷ Magyar Nemzeti Bank: *Az Országgyűlés fenntarthatósági mandátummal ruházta fel az MNB-t* (2021c. június 2.).

- retterjesztéssel, a tudatos fogyasztói magatartás kialakításával gyorsabban, kisebb költséggel és kockázattal mehet végbe a fenntartható gazdaságba történő átmenet.
- *Legjobb gyakorlatok meghonosítása:* a zöldszempontok gyakorlati implementálásához elengedhetetlen a megfelelő pénzügyi termékek, piaci folyamatok és infrastruktúra megteremtése. Ennek a hosszás folyamatnak szerves része a tanulás és a szereplők közötti aktív együttműködés.
 - *Monetáris politikai eszközökhöz kapcsolódó klímakockázatok mérése és értékelése:* a jegybank jövőképével és küldetésével összhangban szerepvállalása az ösztönzésen, iránymutatáson túl kiterjed a saját pénzügyi műveleteiből eredő környezeti hatások mérésére, kezelésére is.

8. ábra: A jövőkép és küldetés stratégiai pillérei

Forrás: Magyar Nemzeti Bank (2021d) i. m. 11.

A Magyar Nemzeti Bank zöldeszköztár-stratégiájában kilenc alapértéket határozott meg, amelyek mentén érvényesíteni kívánja a fenntarthatósági szempontokat monetáris politikai eszköztárában.

- *Jegybanki mandátumokkal való összhang:* a fenntarthatósági szempontok monetáris politikai implementálása az MNB céljaival, törvényben rögzített mandátumaival összhangban áll.
- *Hosszú távú szemlélet és elkötelezettség:* a klímaváltozás problémája természetéből adódóan egy hosszabb időhorizontú gondolkodást és elköteleződést igényel a jegybankok és egyéb szereplők részéről is.
- *Stabilitás:* az új, zöldjegybanki eszközök alkalmazása csak a meglévő és már sikerrel alkalmazott eszköztári elemek további biztonságos működtetésével összhangban lehetséges, amellyel így biztosított az eddig elért eredmények megőrzése is.
- *Integritás és transzparencia:* a zöldpénzügyek esetében rendkívül fontos a bizalom kiépítése és fenntartása, az átláthatóság javítása megfelelő szabályok mentén,

hogy ne lehessen visszaélni a zöldcímkével, ne lehessen „zöldre festeni” egyes termékeket.

- *Célzottság és hatékonyság*: az adott kihívásra fókuszáló, célzott jegybanksi eszközök tudnak a leginkább hatékony választ adni a felmerülő kihívásokra, ez esetben a klímaváltozásra.
- *Támogató jegybanksi szerepvállalás*: az MNB elsősorban pozitív megkülönböztetésre alapuló elvek alkalmazására törekszik. Az ösztönzésre épülő monetáris politikával ellensúlyozni tudja az átállási folyamatok kockázatait, és terelni tudja a piaci szereplőket a fenntarthatósági célkitűzések elérésének irányába.
- *Kooperáció*: az MNB elkötelezett, hogy eszközeit a pénzügyi szektor szereplőivel és a többi érdekelt bevonásával történő szakmai egyeztetések során alakítsa ki.
- *Kezdeményezőkézség és innováció*: az MNB törekszik innovatívan, a legjobb gyakorlatok implementálásával példát mutatni a piaci szereplőknek és támogatni a példamutató magatartásokat.
- *Szinergia*: a zöldmonetáris politikai eszköztár a többi jegybanksi kezdeményezéshez, programhoz illeszkedve, azokkal szinergikus hatásokat kifejtve tud a leghatékonyabban hozzájárulni az MNB céljaihoz.

Fenntarthatósági aspektusok megjelenése a nemzetközi jegybanksi gyakorlatban

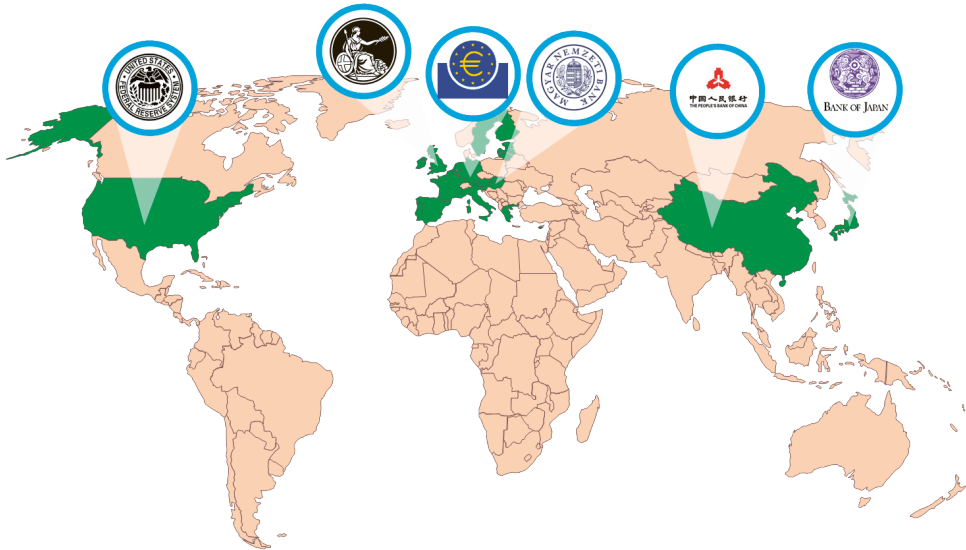
Napjainkra már több, globálisan is meghatározó szereppel rendelkező jegybank tett lépéseket a fenntartható gazdaságba történő átmenet támogatására és a zöldpénzügyi rendszerek kiépülése felé (9. ábra).

A Bank of England feladatkörét 2021 márciusában zöldszempontokkal egészítette ki az angol pénzügyminisztérium: a környezeti fenntarthatósági szempontok és a nettó zéró kibocsátásra áttérés figyelembevételét írták elő, amelynek hatására a bank kötvénnyvásárlási programja is később zöldebbé válhat.²⁸ A Federal Reserve (Fed) általában a konzervatívabb jegybanksok közé tartozik a klímaváltozással kapcsolatos jegybanksi szerepvállalással kapcsolatban, azonban a klímakockázatok kezelésének szükségességében ők is egyetértenek. Ezért a Fed 2021-ben két új testületet is létrehozott: a Felügyeleti Klíma Bizottságot (Supervision Climate Committee, SCC) és a Pénzügyi Stabilitási Klíma Bizottságot (Financial Stability Climate Committee, FSCC), amelyek közül az előbbi mikroprudenciális, utóbbi makroprudenciális szempontból igyekszik azonosítani és értékelni a felügyelt intézményekhez, illetve a teljes pénzügyi rendszerhez kapcsolódó klímakockázatokat.²⁹ A kínai központi bank, a People’s Bank of China az egyik legnagyobb élharcosa a zöldpénzügyeknek. A PBoC több szabállyal támogatja

²⁸ HM Treasury: [Remit for the Monetary Policy Committee](#) (2021. március 3.).

²⁹ Lael Brainard: [Financial Stability Implications of Climate Change](#). Washington, D. C., Board of Governors of the Federal Reserve System, 2021.

a zöldpénzügyi termékek (például zöldkötvények és zöldhitelek) elterjedését, de értékeli például a bankok zöldpénzügyekkel kapcsolatos teljesítményét is.³⁰

9. ábra: Példák jegybankok zöldintézkedéseire

Megjegyzés: Az ábra a teljesség igénye nélkül mutat be példákat zöldintézkedéseket meghozó jegybankokra a világon.

Forrás: a szerző szerkesztése

2021. július 8-án az Európai Központi Bank (EKB) publikálta új monetáris politikai stratégiáját, amelyben kiemelten foglalkoznak a klímaváltozással is. Az EKB 2021 januárjában létrehozta a Klímaváltozási Központot (Climate Change Centre), amelynek célja a különböző területek klímaváltozással kapcsolatos munkáinak összehangolása.³¹ A stratégiában egyrészt egyértelműen kijelentették, hogy a klímaváltozásnak komoly hatása van az árstabilitásra, így egyértelműen foglalkoznia kell a központi banknak a kérdéssel, másrészt a stratégia részeként létrehozta egy klímaváltozási akciótervet (*action plan*), valamint az ennek megvalósítását elősegítő ütemtervet (*roadmap*). Az akcióterv részeként az EKB új modelleket és módszereket fejleszt ki a klímakockázatok megfelelő elemzésének érdekében.

Ezenfelül a klímakockázatok nagyobb figyelmet fognak kapni az EKB fedezetkezelési keretrendszerében és a vállalati eszközvásárlásokban is. Mindemellett közzétételi követelményeket is meg fognak határozni a jövőben, ami az eszközvásárlások és a fedezetkezelés kapcsán jelenthet egyfajta elfogadhatósági kritériumot, illetve megkülönböztetett

³⁰ Yi Gang: [Supporting Low Carbon Development with Green Finance](#). Singapore FinTech Festival (SFF), 2020.

³¹ EKB: [ECB Sets Up Climate Change Centre](#) (2021a. január 25.).

bánásmódot. Az ütemterv alapján az EKB a 2021 és 2024 közötti időszakban fogja ezeket a tervezett lépéseket végrehajtani.³²

A Zöld Jelzáloglevél-vásárlási Program

A Magyar Nemzeti Bank 2018-ban vezette be új jelzáloglevél-vásárlási programját, majd 2020-ban, a koronavírus-járvány negatív gazdasági hatásainak mérséklésére újraindította azt. A jelzáloglevél-vásárlási programok célja a hazai jelzáloglevél-kibocsátások ösztönzése volt, amellyel a bankok hosszú távú, stabil forintfinanszírozáshoz jutottak. A kitűzött célok elérése után az MNB 2020 novemberében a program célzottá tételéről döntött.

Az MNB 2021-ben indította el a Zöld Jelzáloglevél-vásárlási Programját, amely a világon is az egyik első, fenntarthatósági szempontokat fókuszba helyező jegybanksi eszközvásárlási program. Azáltal, hogy a jegybank bejelentette, hogy célzott módon zöldjelzálogleveleket vásárol, ösztönözte az első hazai zöldjelzáloglevelek kibocsátását, ezáltal pedig a hazai zöldkötvények piacának további fejlődését. A vásárlásokkal a jegybank támogatja a zöld-jelzáloghitelezés terjedését, ezáltal hozzájárul az energetikai szempontból korszerű ingatlanok építéséhez és a hazai lakásállomány szerkezetének megújításához.

A jegybank továbbá a program részvételi feltételeiben a korábbi jelzáloglevél-vásárlási programok piaci transzparenciát és likviditást támogató előírásai mellett új elvárásokat is megfogalmazott. A részt vevő bankok csak a legelterjedtebb nemzetközi standardoknak megfelelően bocsáthatnak ki a program keretében zöldjelzálogleveleket, ami szintén támogatja a hazai piac fejlődését. Továbbá a programban részt vevő bankok az érintett jelzáloghitelek környezeti szempontjaira vonatkozó vállalásokat is tesznek, amivel támogatják a környezettudatos fogyasztói magatartás elterjedését.

Az NHP Zöld Otthon Program bejelentése és elindulása

Az elmúlt évek során a környezeti fenntarthatóság kérdése egyre nagyobb figyelmet kapott a pénzügyi piacokon is, ennek ellenére a hazai bankok lakossági hitelezési gyakorlatában nem volt felfedezhető nyoma. Hazánkban a klímakockázatok mérséklésének egyik jelentős területe a fennálló épületállomány energiahatékonyságának javítása lehetne, mivel a hazai épületek elavult műszaki és energetikai állapota miatt az energiafelhasználáson belüli részarányuk magas, a hazai épületek 45 százalékkal, ezen belül a lakóépületek 33 százalékponttal járulnak hozzá az ország végső energiafogyasztásához.³³ A lakossági

³² EKB: [ECB Presents Action Plan to Include Climate Change Considerations in Its Monetary Policy Strategy 2021b](#). július 8.).

³³ EBRD: [Hungary: Modernisation of Public and Residential Buildings – Identification and Elaboration of Support Programmes](#) (2020. november 30.).

ügyfelek esetében ennek megfelelően a környezetvédelmi szempontok érvényre juttatásának egyik módja lehet, ha a bankok a jelzáloghitelek árazása során figyelembe veszik a hitel fedezeteként szolgáló ingatlan energetikai ismérveit. Egy magasabb energiahatékonyságú ingatlanban élő ügyfélnek várhatóan alacsonyabb fenntartási költségekkel kell számolnia, így magasabb lehet a rendelkezésére álló jövedelem, ami elviekben csökkenti a nemteljesítés valószínűségét. Ráadásul a szigorodó szabályozói környezet, a magas műszaki tartalom és a fogyasztói attitűd változása miatt a zöldingatlanok hosszú távon várhatóan értékállóbbak lesznek, így fedezetként való érvényesíthetőségük kedvezőbb. Mindez abba az irányba mutat, hogy a bank egy ilyen jelzáloghitellel kisebb kockázatot vállal, ami megfelelő árazás esetén alacsonyabb kamatfelárat, olcsóbb hitelt jelenthet az ügyfél részére. Az árazási módszertan átgondolásán túl a zöldszempontok dedikált termékek, például kifejezetten zöldingatlanokra felvehető jelzáloghitelek formájában is megjelenhetnek. Ez a klímacélok közvetlen támogatásán túl növelheti a fogyasztói tudatosságot, valamint a zöldpénzügyi termékek iránti keresletet, ezáltal a környezeti fenntarthatóság magasabb szintű megjelenését eredményezheti a pénzügyi közvetítőrendszerben. A hazai piacon azonban a rendelkezésre álló lehetőségek ellenére egyelőre nem jelent meg hasonló gyakorlat piaci alapon.

A zöldjegybanksi eszköztár-stratégia rögzítette, hogy a kapcsolódó piaci súrlódások kezeléséhez a jegybank közvetlenül ösztönözheti a fenntarthatósági szempontokat figyelembe vevő hitelezést. Figyelembe véve a zöld-jelzáloghitelezési gyakorlat korábban említett hiányát, valamint a környezeti fenntarthatóságra vonatkozó új jegybanksi mandátumot, az MNB a Monetáris Tanács 2021. július 6-i döntése nyomán a Növekedési Hitelprogram (NHP) új szakaszaként meghirdette és 2021. október 4-én elindította az NHP Zöld Otthon Programot. A program célja a környezeti fenntarthatósági szempontok hazai lakáspiacon történő érvényesülésének ösztönzése, ami egyúttal hozzájárul a zöldotthonok iránti kereslet, illetve ezen keresztül a kínálat élénkítéséhez. Gyakorlati működésének alapelve megegyezik az NHP korábbi szakaszai során alkalmazottakkal. A jegybank első lépésként 0 százalékos refinanszírozási költsönt nyújt a hitelintézeteknek, amelyet azok legfeljebb évi 2,5 százalékos ügyleti kamat mellett hiteleznek tovább a fogyasztók részére. A zöldcélok elérése érdekében a hitelcélként szolgáló ingatlan energetikai besorolásának el kell érnie legalább a BB szintet, illetve legfeljebb 90 kWh/m²/év primer energiaigénnyel rendelkezhet. A bankok által nyújtott Zöld Otthon Hitel maximális összegét 70 millió forintban, leghosszabb futamidejét pedig 25 évben határozták meg. A program keretében tehát a hazai ingatlanállomány megújításához elengedhetetlen energiahatékony új lakóingatlanokra lehet kedvező feltételek mellett jelzáloghitelt felvenni, ami hozzájárulhat a környezeti fenntarthatósághoz kapcsolódó célkitűzések eléréséhez.

A jegybanksi kockázatkezelési gyakorlat zöldlépései

A fedezetkezelés a monetáris politikai eszköztár egyik központi eleme, a kapcsolódó keretrendszer határozza meg a bankrendszer számára elérhető likviditás mértékét,

a segítségével lehet egyes szektorokat, piaci legjobb gyakorlatok elterjedését támogatni és a jegybanksi kockázatvállalás mértékét befolyásolni. Az MNB a bankrendszer számára hitelt kizárólag fedezett formában nyújt függetlenül annak lejáratától.

Az eszközvásárlási programok és a fedezetkezelés kapcsán a jegybanksi mérlegek is nagymértékben kitétek a zöldkockázatoknak, amit ugyancsak indokolt kezelni. A monetáris politika operatív keretrendszerén belül a fedezetkezelés kiemelt jelentőségét az alábbiak támasztják alá:

- egyrészt a fedettként elfogadott eszközök révén a jegybank zöldkockázatokat vállal;
- másrészt a jegybanksi fedezetkezelési gyakorlat a kereskedelmi bankok tevékenységére, a kitétségeik zöldítésére is érdemi hatással van.

A fedezetkezeléshez kapcsolódó kockázatokat a fedezeti kör konzervatív meghatározásával, illetve *haircutok*³⁴ alkalmazásával tudja kezelni a jegybank. Az MNB fedezetkezelési keretrendszerében eddig is biztosított volt a zöldértékpapírok fedettként történő használatának lehetősége, azonban az MNB 2021 szeptemberében a klímakockázatok fedezetkezelési keretrendszerben történő integrálásának első lépéseként preferenciális, *zöldhaircutot* vezetett be. A fedezetkezelési keretrendszer zöldítésének célja az MNB klímakockázati kitétségének csökkentése, a bankrendszer ösztönzése eszközeik klímakockázati szempontú javítására, valamint a magyar zöldkötvénypiac fejlesztése.

A fenntarthatósági szempontok fedezetkezelésbe történő integrációja új terület, ahol egységes piaci vagy jegybanksi legjobb gyakorlat még nem alakult ki, továbbá a releváns adatok megléte és beszerzése is kihívást jelenthet, ebből adódóan a fedezetkezelési rendszer zöldfejlődéséhez a piac további fejlődése is szükséges. A fedezetkezelés zöldítése hosszú távú projekt, de kisebb lépésekkel már rövid távon hatást lehet gyakorolni a piaci szereplőkre mindamellett, hogy a monetáris politikai keretrendszer módosítása kizárólag nagy körültekintéssel, megfelelő ütemezéssel valósítható meg.

Zöldszempontok megjelenése a jelzáloglevél-megfelelési mutatóban

A fenntarthatósági célok elérését és a klímaváltozás pénzügyi stabilitási kockázatainak mérséklését a makroprudenciális szabályok alkalmazása is támogathatja. A makroprudenciális politikának elsősorban a klímaváltozásból eredő pénzügyi stabilitási kockázatok mérséklésében van fontos szerepe, ugyanis a felmerülő fizikai (például szélsőséges időjárási események okozta veszteségek) és tranzíciós, zöldátálláshoz kapcsolódó kockázatok a banksi kockázatok növekedéséhez vezethetnek. Az MNB a 2021-ben megjelent *Makroprudenciális jelentésében*³⁵ több lehetséges irányt is azonosított a zöldszempontok

³⁴ Az MNB által a fedezetértékelés során alkalmazott kockázatkezelési eszköz, amelynek segítségével a bank meghatározza az elfogadott fedezetek értékét.

³⁵ Magyar Nemzeti Bank: *Makroprudenciális jelentés*. 2021g.

beépítésére a makroprudenciális eszköztárába, de EU-s szinten is várhatók fejlemények a közeljövőben a klímaváltozással kapcsolatos pénzügyi stabilitási kockázatok kezelése kapcsán. A makroprudenciális szabályok a kockázatok kezelése mellett hatékonyan tudják támogatni a zöldpénzügyi eszközök elterjedését, a környezeti szempontokat fokozottan figyelembe vevő ügyfélattitűd kialakulását, valamint ezeken keresztül a kitűzött klímacélok elérését is.

Az MNB a makroprudenciális eszközei közül először a finanszírozási elvárások kapcsán érvényesített zöldszempontokat. A fenntarthatósági szempontok beépítése a jelzálog-hitel-finanszírozás megfelelési mutatóra (JMM) vonatkozó előírásba hozzájárul a zöld-jelzáloglevélpiacon fejlődéséhez, a zöld-jelzáloghitelezés ösztönzéséhez, végeredményben pedig a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának erősítéséhez. A 2017-ben hatályba lépett JMM-szabályozás fő célja a bankrendszer hosszú lejáratú forint-jelzáloghitelei és az ezzel szemben álló, jellemzően jóval rövidebb futamidővel rendelkező források közötti lejárat eltérés mérséklése és a jelzáloglevél-piac fejlesztése. A bankoknak ennek érdekében legalább a mutató elvárt szintjéből adódó volumenben jelzálogleveleket kell kibocsátaniuk, vagy jelzálogbanki refinanszírozást kell igénybe venniük. A bankrendszeri JMM-szint – elsősorban a szabályozásban elvárt szint növekedése miatt – az elmúlt években fokozatosan emelkedett, aminek következtében a bankrendszer finanszírozási szerkezete egészségesebbé vált, a lejárat eltérésekből eredő megújítási és kamatkockázatok pedig csökkentek. Az MNB Pénzügyi Stabilitási Tanácsa úgy döntött, hogy 2021. július 1-jétől az 5 éven túli eredeti futamidejű zöldjelzálog-alapú forrásokat magasabb, másfélszeres súllyal lehet figyelembe venni a JMM számításánál. Ez a zöldjelzáloglevelek irányába terelheti a kibocsátásokat, támogatva a kötvények fedezetét szolgáló jelzálog-hitel-portfóliók zöldítését. Így a szabályozás a zöldjelzáloglevelek piacának beindítását is elősegítheti, ami a környezeti fenntarthatósági célok mellett a pénzügyi stabilitási célokat is támogatja. Egyrészt ösztönzi a zöld-jelzáloghitelezés terjedését, ami a már említett, várhatóan alacsonyabb hitelkockázat miatt pénzügyi stabilitási szempontból előnyös. Másrészt a zöldjelzáloglevelek megjelenése a bankok stabil finanszírozása szempontjából fontos hazai jelzáloglevél-piac fejlődését is támogathatja a befektetői kör növelésével és szélesítésével. Ennek megfelelően az MNB a jelzáloglevelek zöldként való értékelése tekintetében a banki alkalmazkodás és a befektetői orientáció támogatása érdekében – összhangban a Zöld Jelzáloglevél-vásárlási Programmal – nemzetközileg széles körben elfogadott és használt standardok követését várja el.

Összegzés

Az ösztönző államműködési modell alapvetése, hogy az állampolgárokkal, az üzleti szférával, a bankokkal és minden egyéb érintettel (*stakeholderek*) kooperatív kapcsolatot kiépíteni képes állam sikeresebb lehet, mint az, amely ezt nem tudja elérni. A hatékony állami működés ezért az állam és a széles értelemben vett érintettek közötti együttműködést jelenti – a közbizalom erősítésével kölcsönösen előnyös érdekösszesség jöhet létre,

így az állami működés megújításának abba az irányba kell mutatnia, ahol az alapelvek, a célok, a célrendszer és a célstruktúra szintjén, illetve a gyakorlatban is megjelenik a kooperáció, a közbizalom erősítése, elősegítve nemcsak a konkrét cselekvés, hanem az állammal szembeni attitűd (gondolkodásmód, szemléletmód, értékrend) változását is.³⁶

A környezeti fenntarthatóság minden bizonnyal egyike azon területeknek, amelyek esetében a siker alapja a kooperáció – sokat hallani a nemzetközi együttműködésekről, de ugyanez igaz az országokon belüli „munkamegosztásra is”. A zöldfordulat nem képzelhető el anélkül, hogy az állam és a magángazdasági szereplők között érték- és érdekegyezőség alakuljon ki, ami nem más, mint az ösztönző állami működés egyik pillére.

A zöldátmenet kiemelkedő finanszírozási igénye miatt különösen fontos szerep hárul a pénzügyi rendszerre és ebből adódóan a jegybancokra is. Céljaink eléréséhez elengedhetetlen a pénzügyi rendszer egészének átalakulása, hiszen csak így biztosíthatók a fenntartható felzárkózás finanszírozási alapjai. Ehhez új jegybanksi gondolkodás szükséges, amelyben a fenntarthatósági szempontokat az árstabilitási cél elsődlegessége mellett a súlyuknak és jelentőségüknek megfelelően veszik figyelembe mind a monetáris politika, mind a pénzügyi stabilitás tekintetében.

A Magyar Nemzeti Bank azt az álláspontot képviseli, hogy nem megengedhető a zöldfordulat halogatása.³⁷ A jelen tanulmányban bemutatott intézkedések alapján bizton állíthatjuk, hogy az MNB a zöldfordulat tekintetében az élenjáró jegybancok közé tartozik, amely szerint Magyarország fenntartható felzárkózása csak az állam és a gazdasági szereplők közötti együttműködéssel, „stratégiai partnerséggel”,³⁸ a gazdaság zöldátállásával és egy olyan pénzügyi rendszer kialakításával valósulhat meg, amely széleskörűen figyelembe veszi és hatékonyan érvényesíti a környezeti fenntarthatósági szempontokat.

Felhasznált irodalom

- Báger Gusztáv – Parragh Bianka: A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_4
- Board of the Millennium Ecosystem Assessment: *Living Beyond Our Means. Natural Assets and Human Well-being* (2005. március). <https://bit.ly/3Im2BhT>
- Bokor, László: Bank Carbon Risk Index – A Simple Indicator of Climate-Related Transition Risks of Lending Activity. *MNB Occasional Papers*, (2021), 141. <https://bit.ly/3IqgfjW>
- Brainard, Lael: *Financial Stability Implications of Climate Change*. Washington, D. C., Board of Governors of the Federal Reserve System, 2021. <https://bit.ly/33TICYS>

³⁶ Kolozsi Pál Péter – Lentner Csaba – Parragh Bianka: Közpénzügyi megújulás és állami modellváltás Magyarországon. *Polgári Szemle*, 13. (2017), 4–6. 28–51.

³⁷ Magyar Nemzeti Bank (2021c) i. m.

³⁸ Matolcsy György: *Transzformációs változásra van szükség a zöld finanszírozásban*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2021.

- EBRD: *Hungary: Modernisation of Public and Residential Buildings – Identification and Elaboration of Support Programmes* (2020. november 30.). <https://bit.ly/3si9uLt>
- EKB: *ECB Sets Up Climate Change Centre* (2021a. január 25.). <https://bit.ly/3IthJtW>
- EKB: *ECB Presents Action Plan to Include Climate Change Considerations in Its Monetary Policy Strategy* (2021b. július 8.). <https://bit.ly/3pflivS>
- Elek Flóra Adrienn – Tapaszi Attila – Windisch Katalin: *MNB zöldkötvény portfólió – egy kisvárosnyi pozitív környezeti hatás*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2021. <https://bit.ly/3HmC3vB>
- Forbes, Angus: *Bolygónk globális hatósága*. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2021.
- Gang, Yi: *Supporting Low Carbon Development with Green Finance*. Singapore FinTech Festival (SFF), 2020. www.bis.org/review/r201222g.pdf
- HM Treasury: *Remit for the Monetary Policy Committee* (2021. március 3.). <https://bit.ly/3t1daQU>
- ICMA: *Green Bond Principles. Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds* (2021. június). <https://bit.ly/3BOg27L>
- Innovációs és Technológiai Minisztérium: *Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia. Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz*. 2018. <https://bit.ly/3LUFL2S>
- Innovációs és Technológiai Minisztérium: *Nemzeti Tiszta Fejlődési Stratégia* (2021. szeptember 10.) <https://bit.ly/3tbMugg>
- Kolozsi Pál Péter – Lentner Csaba – Parragh Bianka: *Közpénzügyi megújulás és állami modellváltás Magyarországon. Polgári Szemle*, 13. (2017), 4–6. 28–51. <https://doi.org/10.24307/psz.2017.1204>
- Matolcsy György: *Quo vadis Hungaria? – Arccal egy új világ felé. Polgári Szemle*, 16. (2020), 1–3. 13–35. <https://doi.org/10.24307/psz.2020.0703>
- Matolcsy György: *Transzformációs változásra van szükség a zöld finanszírozásban*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2021. <https://bit.ly/3BRNESa>
- Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB Zöld Programja* (2019. február 11.). <https://bit.ly/3JY1ENc>
- Magyar Nemzeti Bank: *A magyarországi zöld kötvénypiac beindításának lehetőségei* (2020. augusztus 5.). <https://bit.ly/3BPbAW8>
- Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB a WWF Magyarországgal együttműködve válik karbonsemlegessé* (2021a. április 1.). <https://bit.ly/3IoURvn>
- Magyar Nemzeti Bank: *Az MNB hosszútávú klímastresszteszt főbb eredményei* (2021b. december 1.). <https://bit.ly/3LVsKGt>
- Magyar Nemzeti Bank: *Az Országgyűlés fenntarthatósági mandátummal ruházta fel az MNB-t* (2021c. június 2.). <https://bit.ly/3phqpf3>
- Magyar Nemzeti Bank: *Fenntarthatóság és jegybanki politika – Zöld szempontok az MNB monetáris politikai eszköztárában* (2021d. július). <https://bit.ly/3BZqdGI>
- Magyar Nemzeti Bank: *Vezetői körlevél a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételekről szóló 2019/2088 rendelet kapcsán* (2021e. március 17.). <https://bit.ly/3pfLuqi>
- Magyar Nemzeti Bank: *A Magyar Nemzeti Bank 5/2021. (IV. 15.) számú ajánlása az éghajlatváltozással kapcsolatos és környezeti kockázatokról, és a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítéséről a hitelintézetek tevékenységeiben* (2021f. április 15.). <https://bit.ly/35rLNHW>
- Magyar Nemzeti Bank: *Makroprudenciális jelentés*. (2021g.) <https://bit.ly/3si67nQ>
- NGFS: *A Call for Action – Climate Change as a Source of Financial Risk* (2019. április). <https://bit.ly/3Hk7XZI>

- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.
- Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.
- Robins, Nick – Simon Dikau – Ulrich Volz: *Net-Zero Central Banking: A New Phase in Greening the Financial System*. London, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment – Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science – Centre for Sustainable Finance, SOAS, University of London, 2021. <https://bit.ly/3t5610N>
- Virág Barnabás (szerk.): *A jövő fenntartható közgazdaságtana*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2019. <https://bit.ly/3piSSRY>

Vákát oldal

Lovász László Gábor

IX. fejezet Ember és robot – múlt, jelen és jövő

Munkaerőpiaci és foglalkoztatási kihívások

Bevezetés – a hármas forradalom mint kihívás és lehetőség

1964-ben publikálták az amerikai tudósok százai által aláírt, a „kibernemzet” (*cybernation*) veszélyeire utaló kiáltványt. Ennek a felhívásnak *Hármas forradalom (Triple Revolution)* volt a címe, amelyet egyenesen Lyndon B. Johnson elnöknek címeztek.¹ Ebben a szakértők tömeges munkanélküliséget és robbanásszerű elszegényedést vizionáltak az egyre „okosabb” gépek és az automatizáció terjedésére hivatkozva, amiért azonnali cselekvésért kiáltottak. A hármas forradalom 1964-ben a következőt jelentette az akkori társadalomtudósok és jövőkutatók szerint: a növekvő automatizálás kibernációs forradalma, a kölcsönös elpusztítás lehetőségét magában foglaló (ballisztikus) fegyverkezés forradalma, valamint egy újabb emberi jogi forradalom. A legnagyobb hangsúly társadalompolitikailag az első forradalmon volt. A szerzők azt állították, hogy a gépek „szinte korlátlan termelésbeli kapacitású rendszert” fognak jelenteni, miközben folyamatosan csökken a fizikai munkások iránti kereslet, és nő a magasabb szintű munkavégzéshez szükséges készségek iránti kereslet, ami összességében növekvő munkanélküliséget fog okozni. A szakértők azt javasolták, hogy készüljön fel az állam – többek közt – nagyszabású közmunkaprogramok indítására, foglalkozzon olcsó lakhatáshoz való hozzáféréssel, megfizethető tömegközlekedéssel, jelentős villamosenergia-fejlesztéssel és hozzáféréssel, valamint jövedelem-újraelosztással.

Tulajdonképpen 60 év késéssel jelentkeznek azok a jelenségek, amelyek miatt a *Hármas forradalom* szerzői aggódtak, de alapvetően más módon, hiszen időközben jelentősen nőtt az életminőség és a jövedelem. (A 21. század első évtizedéig Nyugat-Európában minden fiatalabbik generáció növekvő életszínvonalat remélhetett,² ellentétben a közép-kelet-európai régió országainak fiataljaival.) A technológia szerepe is másképpen néz ki a foglalkoztatás tekintetében (termelékenység változása és digitalizáció hatása – erről majd részletesebben később), illetve több alapvető, történelmi mértékű

¹ David T. Dellinger – Paul Goodman – The Ad Hoc Committee on the Triple Revolution: *The Triple Revolution. Cybernation, Weaponry, Human Rights*. [New York], [k. n.]. 1964.

² Richard Dobbs – Anu Madgavkar – James Manyika – Jonathan Woetzel – Jacques Bughin – Eric Labaye – Pranav Kashyap: *Poorer than Their Parents? A New Perspective on Income Inequality*. McKinsey & Company, 2016. július 13.

geopolitikai és stratégiai átrendeződés is végbement: az USA megnyerte az űrversenyt, a Szovjetunió megszűnt, Japán a legfejlettebb országok közé került (G7), és Kína sikeres gazdasági reformokat hajtott végre. Mi is történt 60 évvel a *Hármas forradalom* című nyilatkozat közzététele után?

Kibernetikus forradalom: a termelés új korszaka kezdődött el a 21. századtól, elsősorban a mesterséges intelligenciának köszönhetően, amelynek szervezési elvei ugyanúgy különböznek, mint az ipari korszaké annak idején a mezőgazdaságtól. A kibernetikus forradalmat, írták 1964-ben, a számítógép és az automatizált önszabályozó gép kombinációja hozza létre, ami éppen most zajlik. Ez – állították akkor – egy szinte korlátlan termelési kapacitású rendszert hoz létre, amely fokozatosan kevesebb emberi munkát igényel. (A tudósok viszont nem számoltak azzal, hogy a kereslet is nő a termékek és szolgáltatások iránt, valamint ahogy a gazdaság egyre összetettebb, úgy a társadalom is egyre több szükségletet generál, hiszen például a jelenlegi egy főre eső, inflációval kiigazított kongói GDP az 1920-es évekbeli svéd vagy az 1950-es évekbeli magyar értéknek felel meg.)³ A „fegyveres forradalom” meg most lép szintet, elsősorban az autonóm fegyveres („gyilkos”) robotok megjelenésével.⁴ A mostani digitális fegyverkezési forradalom – szemben a nukleáris fegyverkezési versennyel – alapvetően nem veszélyezteti általában a földi életet, ugyanakkor a digitális, illetve az orbitális, majd pedig az űrbéli térbe áthelyeződve a károkozás mértéke és típusa is gyökeresen megváltozik, hiszen ahogy digitalizálódik a társadalom, úgy változik meg a hadviselés módszere (például hibrid háború) és műveleti területe (űr), amelyben a klasszikus katonáknak egyre kisebb szerepük van – lásd a lengyel–fehéroroszországi eseményeket, amikor a migránsokat a telefonjaikat felhasználva „irányítják” a „harcmezőre”, azaz egy másik, ellenséges állam területére.⁵ (Mi több, vita alakult ki az amerikai hadseregben is, hogy például egy drónpilóta milyen alapon kapjon kitüntetést, ha személyesen a harctér közelében sem volt.)⁶ Végezetül az emberi jogi forradalomról: a korabeli szerzők akkor megjegyzték, hogy a teljes körű emberi jogok egyetemes követelése már egyértelműen nyilvánvalóvá vált. Az USA-ban ekkor fogadták el a polgárjogi törvényeket, elsősorban az afroamerikai állampolgárok „felszabadítása” érdekében. Ez a forradalom ugyanakkor nem állt meg itt, hiszen később a nők, a fogyatékkal élő személyek, majd az LMBTQ-közösség és végül a transzneműek színrelépésével újabb és újabb csoportok vindikáltak maguknak (többet) jogokat. A transzneműek egyenlősítése ellen már a feminista mozgalmak is felléptek, hiszen előáll az a helyzet, hogy a nők érdekében létrehozott női kvótából a biológiailag férfiként született (és esetleg már „férfiként” karriert elérő) transznemű személyek kiszoríthatják a született nőket például ott is, ahol éppen a fizikai (biológiai) különbségek miatt

³ Income per person (GDP/capita, PPP\$ inflation-adjusted). *Gapminder.org*.

⁴ James Dawes: UN Fails to Agree on ‘killer robot’ Ban as Nations Pour Billions into Autonomous Weapons Research. *The Conversation*, 2021. december 20.

⁵ United Nations: *End ‘Appalling’ Belarus-Poland Border Crisis, UN Rights Office Urges* (2021. december 21.).

⁶ Paul McLeary: Pentagon’s Drone Pilots Get a Nod, but No Medals. *Foreign Policy*, 2016. január 7.

vannak indokolt különbségek, mint például a női sportágak területén. Ennek kimenetele még ismeretlen, de – ahogy majd azt később látjuk – alapvető emberi jogi dilemmákhoz fog vezetni ez a folyamat, újraértelmezve a klasszikus emberi jogokat is.

Mielőtt rátérnénk a jelenre, nézzük meg, hogy az amerikai és brit tudósok miért gondolhatták azt, hogy ezek a forradalmak akkor és úgy következnek be! Erre talán a válasz az, hogy a termelékenység folyamatosan emelkedett a fejlett világban a 20. századot megelőzően. A McKinsey szerint⁷ 1850 és 1910 között évente 0,3 százalékkal nőtt a termelékenység, ami egybeesett a Nyugat fénykorával, ideértve a (gazdagodó) népesség növekedését is, ám a 20. század második felében Nyugat-Európában már csökkenő tendenciát figyelhettünk meg a termelékenység éves növekedése tekintetében. Ezzel párhuzamosan a gazdagabb uniós országok munkaerőjének termelékenysége az USA-hoz és Japánhoz képest folyamatosan csökken 1995 óta. Bár a koronavírus-járvány a digitális átalakulást is felgyorsította, a *Financial Times*ban megjelent elemzés szerint a várakozásokkal szemben a digitális szolgáltatások gyors terjedése még nem fordította meg a globális termelékenység-növekedés hosszú távú hanyatlását. Az eddigi tapasztalatok alapján a *home office* radikális terjedésekor otthonról dolgozó alkalmazottak bár hosszabb időt töltenek el munkával, mégis úgy látszik, hogy alacsonyabb teljesítmény mellett történik ez, így továbbra is fennáll a „termelékenységi paradoxon”, miszerint a gyorsuló technológiai változások ellenére világszerte gyengül vagy gyenge a termelékenység.⁸ (Azt még itt hozzátenném, hogy Csath szerint⁹ figyelembe kell venni azt is, hogy az úgynevezett transzferárazás jelensége torzíthatja a GDP és a termelékenység mutatóit is, hiszen például a globális cégek a határokon átívelő tevékenységeik során mesterséges árazást alkalmazhatnak az egyes, különböző országokban lévő vállalatrészek által előállított termékek és szolgáltatások kapcsán.)

A korábban idézett McKinsey-tanulmány ugyanakkor úgy látja, hogy 2015 és 2060 között viszont újból növekedést várhatunk ezen a téren: az egyre okosabb és cobotként (emberrel partnerségben vagy integráltan) működő robotok és a digitális hálózatok eljövetelel évente akár másfél százalékkal is nőhet globálisan a termelékenység, ami 3-4-szeres sebességet jelenthet az első ipari forradalomhoz képest. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a vállalatok mérete, átlagos élettartama és a munkavállalók helyzete tekintetében is drámai – és nem minden esetben csak pozitív – változások várhatók, illetve az innováció természete nemcsak megváltozik (a finanszírozás és a piacra való belépés vonatkozásában), hanem annak dinamikája is jelentősen növekedhet a jövőben, ami felveti azt is, hogy az általunk, Európában ismert (és elfogadott) kapitalizmus mint

⁷ James Manyika et al.: *Harnessing Automation for a Future that Works*. McKinsey Global Institute, 2017. január 12.

⁸ Ruchir Sharma: *Ten Economic Trends That Could Define 2022*. *Financial Times*, 2022. január 3.

⁹ Csath Magdolna: *Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások*. *Pénzügyi Szemle*, 64. (2019), 1. 29–48.

(„szabad” piaci alapú) rendszer mennyiben kerülhet nyomás alá, helyet adva az ösztönző államnak és az egyénre szabott, új termelékenységi forradalomnak.¹⁰

Végezetül, a munkavállalók tekintetében tegyük fel a kérdést, hogy mi lesz akkor, ha a gyógyszeripart egyre inkább meghatározó biotechnológia területén számos, a boldogságra és a termelékenységre negatívan ható betegség, fogyatékoság és összességében a testi funkciók egész egyszerűen és relatíve olcsón „lecserélhetők”, „kijavíthatók”, sőt fejleszthetők lesznek?¹¹ Ez pedig átvezet minket a következő témához, ami a demográfia, az ipar és az egészségügy – a felgyorsuló és forradalmi technológiai innovációknak köszönhetően – korábban elképzelhetetlen mértékű és típusú szimbiózisát jelenti, ami hatással lesz az automatizáció, a mesterséges intelligencia és végeredményképpen az emberi jogok területére is.

Jelen tanulmány legfontosabb kiindulópontja az, hogy *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei* című kötet szerzői külön és együttesen is megállapították: a koronavírus-járvány egyik tanulsága az, hogy Európa drámaian lemaradt a technológiai versenyben. Az adatok szerint a hagyományos iparágak gyengébben teljesítettek, míg a high-tech szektorok nemhogy visszaestek, hanem jelentősen meg is erősödtek.¹² Az igazi kihívás ezen a téren is megnyilvánult: Európa pont ez utóbbi területen áll relatíve gyengébben a globális versenyben, hiszen nincs egyetlen globális szinten is vezető európai technológiai (IT) cége, mint ahogy világvezető gyógyszergyártó cége sincs. Mindezt különösen indokolt, hogy mintegy a jövőbe tekintve, Magyarország és a magyarok „jövőképességét”¹³ is figyelembe véve lássuk, hogy milyen globális trendek és perspektívák állnak rendelkezésre hazánk tekintetében ahhoz, hogy a megfelelő stratégiai, intézményi, jogi és társadalmi-kulturális lépéseket időben és alapos felkészülést követően megtegyük.

Az új trendekhez történő alkalmazkodás és a koronavírus-válság kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozása azonban nemcsak rövid és középtávon teszi szükségessé az *ösztönző állam* tevékenységének erősítését, hatékonyságának növelését, hanem hosszú távra szólóan, a stratégiai célok, az intézmények és a struktúrák vonatkozásában is. Az ösztönző állammodell olyan továbbfejlesztésére, megújítására van szükség, amely megfelel a szélesen értelmezett *fenntartható fejlődés* követelményeinek.¹⁴ Jelen fejezet összefoglaló elemzése az ehhez vezető utakra kívánják irányítani a figyelmet.

¹⁰ László G. Lovász: *Corporate Individualism – Changing the Face of Capitalism. IEEE Society and Technology Magazine*, 2015. december. 20–22.

¹¹ László Lovász: *What if My Disability Will Not Be Relevant in the Future? IEEE Technology and Society Magazine*, 2017. június 29. 16–17.

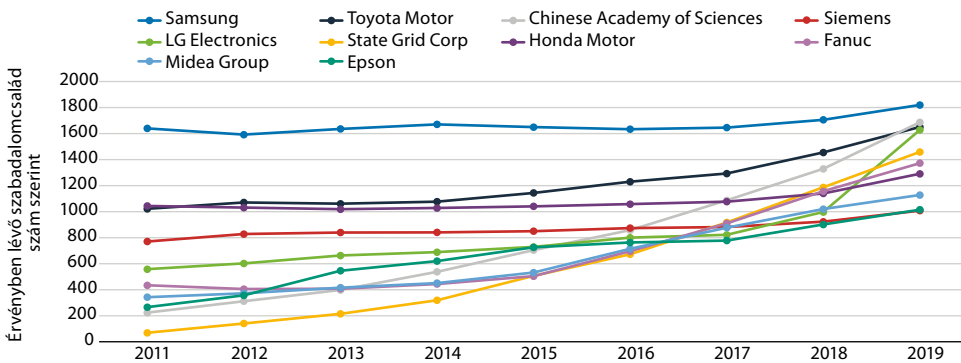
¹² Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

¹³ Lovász László: *Homo Sapiens Conrectus – Íme, a fejlesztett ember!* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018.

¹⁴ Báger Gusztáv – Parragh Bianka: *A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113.

Jelenlegi globális trendek a hármas forradalom és a koronavírus-járvány tükrében

Előjáróban szükséges rögzíteni, hogy az EU globális versenyképességének folyamatos csökkenése továbbra is makacs és aggodalomra okot adó tény: az 1990-es évek óta az EU és az USA közötti GDP/fő különbség egyenesen 50 százalékkal nőtt az amerikaiak javára az Európai Beruházási Bank 2016-os jelentése szerint.¹⁵ Ezt tetézi az is, hogy már 30 százalékkal kevesebb uniós szabadalom volt 2015-ben, mint az USA-ban, mindeközben 2014-ben Kínában több új szabadalmi bejelentés volt, mint az USA-ban és Japánban együttvéve, ami egyben jelzi, hogy hová helyeződik át a kutatás-fejlesztés (egyik) új központja.¹⁶ A WIPO legfrissebb adatai szerint¹⁷ a 2019-es visszaesés után 2020-ban ismét növekedésnek indultak a szabadalmi bejelentések világszerte, elsősorban a kínai adatoknak köszönhetően. 2020-ban Kínában már 1,5 millió szabadalmi bejelentésnél is több volt, ami 2,5-szerese a második vezető országnak, az Egyesült Államok szabadalmi hivatala által jelentett számnak. Az USA-t Japán követte közel 290 ezer bejelentéssel, a Koreai Köztársaság pedig majdnem 227 ezer új szabadalommal jelentkezett. Az Európai Szabadalmi Hivatal mindössze 180 ezernél alig több bejegyzéssel büszkélkedhetett úgy, hogy Németországban –7,9 százalékkal csökkent a szabadalmak száma. Ha a robotokkal kapcsolatos szabadalmakat nézzük, akkor az európaiak pozíciója tragikus.¹⁸

1. ábra: Érvényben lévő szabadalomcsaládok alapján a legjelentősebb vállalatok világszerte (2011. novemberétől 2019. novemberéig)

Forrás: Statista

¹⁵ European Investment Bank: *Restoring EU Competitiveness* (2016. január). VIII.

¹⁶ Lovász László Gábor: *Az emberi jogok (eddig) utolsó generációjáról – és egy fenntarthatóbb, biztonságosabb Európáról*. *Kapocs*, 13. (2014), 3. 21.

¹⁷ World Intellectual Property Organisation: *World Intellectual Property Indicators Report: Worldwide Trademark Filing Soars in 2020 Despite Global Pandemic* (2021. november 8.).

¹⁸ Statista: *Largest Robotics Patent Owners Worldwide from 2011 to November 2019, by Number of Active Patent Families* (2021. december 22.).

A változások irányát és erejét mutatja, hogy a Világbank korábbi átfogó, 2011-es becslése alapján az Európai Unió részesedése a világ GDP-jéből a 2010-es 29 százalékról várhatóan le fog esni 15-17 százalékra néhány évtizeden belül, ha minden egyéb tényező változatlan marad.¹⁹

Visszatérve a mába, lényegében teljesen más jellegű és újabb nehézségekkel kell szembenéznie az emberiségnek a koronavírus-járvány mellett, miközben például a szegénység szempontjából ellentmondásosan ugyan, de jelentős mértékben javult a helyzet az elmúlt évtizedekben. Az új kihívások egy része közismert: a klímaváltozás éghajlati hatásai a gazdaságra vagy a migrációra nézve és ezáltal a bankrendszerekre és a „zöldberuházásokra” gyakorolt hatásai,²⁰ a környezetszennyezésnek a már az emberi egészségre és termékenységre ható következményei (növekvő meddőség), vagy a mesterséges intelligencia eddig még ismeretlen, nem szándékolt társadalmi következményei – lásd a munkaerő-toborzásbeli problémákat és potenciális visszaéléseket.²¹ Összességében az ember és robot relációjában – az elkövetkezendő válságok kezelésére – valóban egy hármas forradalommal (és azok kockázatával) számolhatunk: automatizáció terjedése, mesterséges intelligencia fejlődése és az emberi jogok újraértelmezése, amelyek mind a munkaerőpiacot, mind pedig a foglalkoztatáspolitikákat újra fogják definiálni.

Kezdjük az automatizációval és annak trendjeivel! Annak ellenére, hogy ma talán már konszenzus van a közgazdászok és társadalomtudósok körében a negyedik ipari(?) forradalom jelentőségéről, azt is látnunk kell, hogy az iparági előrejelzések sem teljességgel kiszámíthatók, hiszen egyre dinamikusabb a vállalatok átalakulása (a gazdasági szervezetek átlagos „élethossza” drámaian lecsökkent az utóbbi évtizedekben – lásd bővebben később), amire az államnak is reagálnia kell, mint ahogy a társadalom és benne a kv-k és a munkavállalók élete is jelentősen megváltozott, amit a pandémia még fokozott is. Erre talán jó példa, hogy míg egy bő évtizede még számos európai országban 10 százalék körüli vagy afeletti munkanélküliségi mutatókkal szembesültek a polgárok és a döntéshozók, addig ma sok helyen munkaerőhiányról panaszkodnak a legkisebb cégek és gazdasági szervezetek is. Ma már az összeurópai munkanélküliségi mutató sokkal jobban néz ki, még a koronavírus-járvány alatt is, 2020 második felétől egyértelműen javuló tendenciákról lehet beszélni (EU: 7 százalék 2021. decemberben),²² sőt az EU-s tagállamok durván felében inkább 6 százalék vagy az alatti a munkanélküliségi ráta (házánkban 5 százalék alatti).²³ (A „járványfásultság” miatt, elsősorban az ellátási láncoknál jelentkező problémák, vagyis a megnövekvő szállítási időtartam és az abból fakadó keresleti és inflációs nyomás tényleges hatásairól csak 2022 második felében lehet érdemben nyilatkozni.)

¹⁹ Indermit S. Gill – Martin Raiser: *Golden Growth. Restoring the Lustre of the European Economic Model*. Washington, D. C., The World Bank, 2012.

²⁰ Lovász László Gábor: *Új sikerrecept egy bizonytalan világban. Pénzügyi Szemle*, 66. (2021), 4. 513–518.

²¹ Brian Mullins: *Beyond Bias: The Ethical Implications of AI in HR. Unleash*, 2021. június 2.

²² Eurostat: *Unemployment Statistics* (2021b. december).

²³ Eurostat: *Total Unemployment Rate* (2021a. november 14.).

Nemcsak a társadalom, hanem a gazdálkodó szervezetek is új helyzettel szembesülnek. Ez már jóval a pandémia előtt így volt, hiszen az USA-ban a vezető cégek (S&P 500 index) átlagos élettartama folyamatosan csökkent az elmúlt egy évszázad alatt 67 évről 15 évre.²⁴ Ez nemcsak elképesztő dinamikát mutat, hanem azt is, hogy bizonyos, elsősorban szolgáltatási szektorokban egyre olcsóbb vállalkozást indítani és belépni a piacra, mert egyre több olyan technológiát fejlesztenek ki és alkalmaznak rövid időn belül, amelyek nagyságrendekkel csökkenthetik a termelési és szolgáltatási költségeket. Már egy 2016-os, a KPMG és a Harvard elemzői által készített átfogó kutatás²⁵ is rámutatott arra, hogy a csúcstechnikának (például az internetnek és a GPS-nek) néhány évtizede csaknem húsz év kellett, hogy alkalmazzák a kis- és középvállalkozások, ma viszont már elegendő kettő-öt év is ahhoz, hogy elterjedjenek az innovatív termékek és megoldások a kisebb gazdasági szereplőknél – ezért is fontos a kkv-ba történő beruházás és automatizálás.

Kétségtelen, hogy az elmúlt tíz év során már látott automatizáció történelmi léptékekkel mérve úgy tűnik, hogy minden korábbi gazdasági átalakulásnál, ipari forradalomnál gyorsabban fog lezajlani. Az egyik vezető gazdasági nagyhatalom, Kína részesedése a többcélú (fejlettebb) robotok importforgalmából 2021-re jelentősen megnőtt, szinte megduplázva a 2018-as értéket (165 ezerről 290 ezerre nőtt a rendszeresített robotok száma). Eközben a legfejlettebb európai gazdaság, Németország a kínai adatok mindössze hetedével rendelkezik jelenleg a robotok importja és forgalmazása tekintetében úgy, hogy ő maga vezető európai gazdaság ebben a szegmensben is. Németország 2016 óta éves szinten csupán 4 ezer robottal növelte a forgalmat, miközben a kelet-közép-európai országok megduplázták az intelligens robotok importját 2018 végéig. Az ipari robotoknak a humán erőforrásra vetítve legnagyobb mértékű alkalmazója 2019-ben Szingapúr volt, ott 10 ezer ipari munkásra 918 robot jutott. Dél-Korea sem maradt le nagyon, hiszen 10 ezer munkásra 868 robot, míg az EU-ban élenjáró Németországban 10 ezer munkásra már csak 346 robot jutott. Ugyanez az arány Amerikában 228, Indiában 4, Oroszországban pedig csak 3 robot. Magyarország mutatója 84, ami a V4-ek relációjában (Szlovákia 169, Csehország 139) a harmadik helyre volt csak elegendő Lengyelország előtt.²⁶

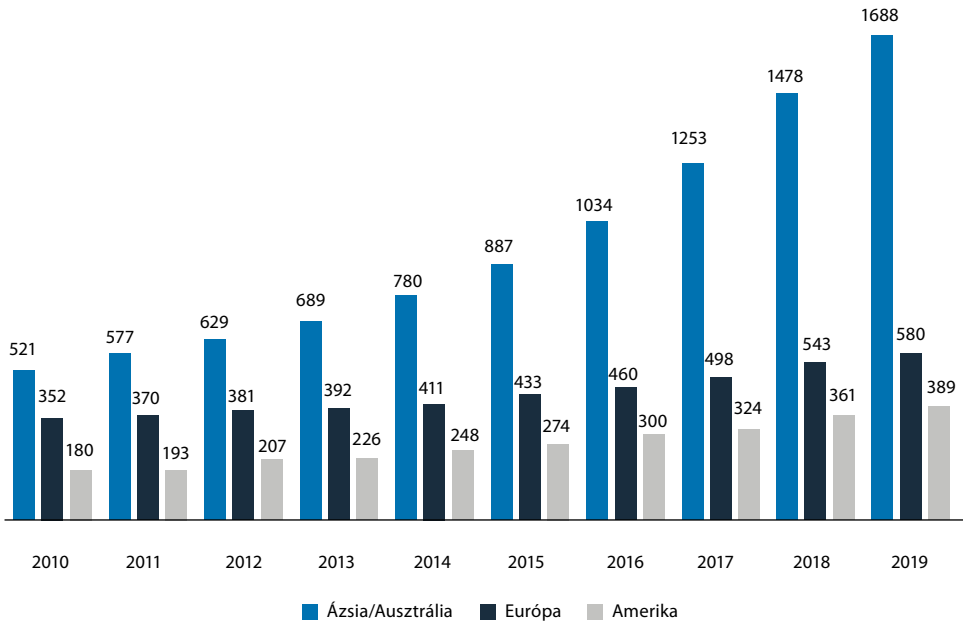
A robotizált gyárak mellett az ipari szoftverek, a raktáratomatika, a szenzorok és automatizált adatrögzítések piacai is folyamatosan nőnek. 2016 és 2026 között jelentős mértékben, közel felével nő a szoftverpiac bevétele globális szinten közel 770 milliárd USA-dollárra. A termelékenységét javító szoftverek piaca is több mint 92 milliárd dolláros piac lesz. (A japán Hitachi 2021-ben felvásárolta a Kyoto Robotics részvényeinek közel 100 százalékát, amely cég a 3D vizuális technológiában jár élen, és a várakozások szerint kiiktatja az ember szerepét az ipari robotika és a logisztika területén, nem mellesleg a cég a világ egyik legnagyobb autógyártójával, a Toyotával ápol szoros kapcsolatot.)²⁷

²⁴ Scott D. Anthony – S. Patrick Viguerie – Evan I. Schwartz – John Van Landeghem: *Corporate Longevity Forecast: Creative Destruction is Accelerating*. *Innosight*, 2018. február.

²⁵ *Embracing Disruption with Innovation*. *Harvard Business Review*, 2016. szeptember 29.

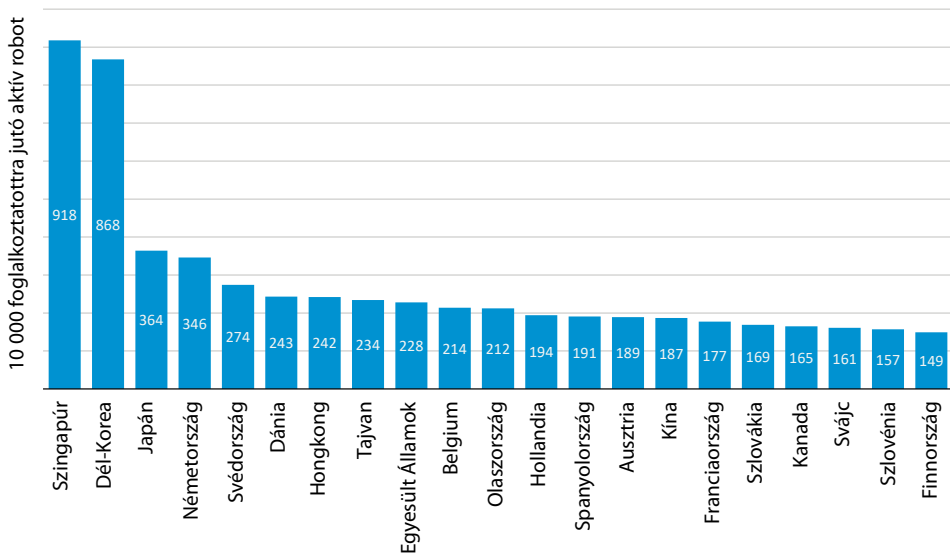
²⁶ International Federation of Robotics: *Robot Race: The World's Top 10 Automated Countries* (2021. január 27).

²⁷ Scott Foster: *Japanese AI Robots and the American Union's Last Hurrah*. *Asian Times*, 2021. április 14.

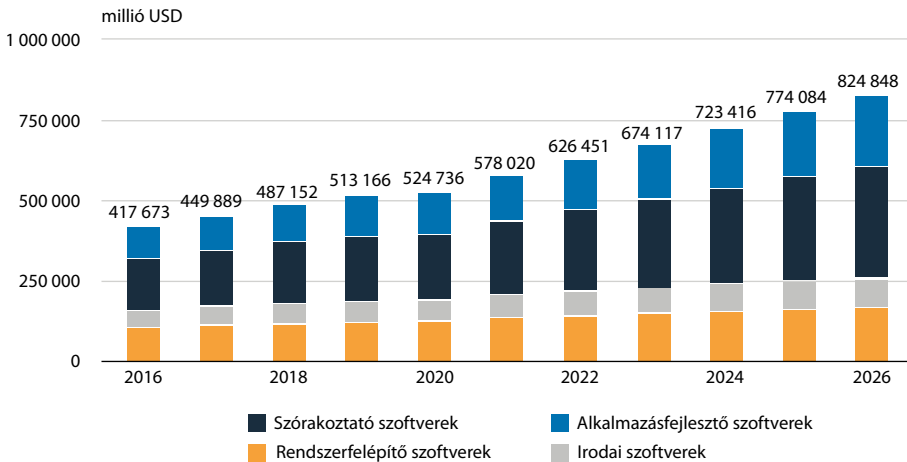
2. ábra: Működő (aktív) ipari robotállomány (ezer egység)

Forrás: International Federation of Robotics: IFR Press Conference [Prezentáció]. Frankfurt, 2020. szeptember 24. alapján a szerző fordítása

3. ábra: Robotsűrűség a feldolgozóiparban, 2019

Forrás: International Federation of Robotics: IFR Press Conference [Prezentáció]. Frankfurt, 2020. szeptember 24. alapján a szerző fordítása

4. ábra: Szoftverek utáni szegmensenkénti bevétel (millió USD)

Forrás: Statista

Az automatizálás és a mesterséges intelligencia nemcsak az ipar és a szolgáltatás területén, hanem már az állami közszolgáltatások területén is látványosan fejlődik: a *Financial Times* összeállítása szerint az önkormányzatoknál lévő ügyfélszolgálati munkakör kb. 40 százaléka automatizálható lehet az Egyesült Királyságban.²⁸ A PwC 2017-ben kiadott kitekintője²⁹ szerint az Egyesült Királyságban már 2030-ra a mostani „átlagos” (közepes végzettségű) dolgozók több mint 50 százalékának a munkahelyét automatizálhatják, szemben az alacsony (19 százalék) és a magasabb (30 százalék) végzettségűek munkahelyeivel. Ugyancsak a PwC egy 2018-as elemzése úgy következtetett, hogy 15 éven belül a pénzügyi és biztosítási ipar területén dolgozók akár 30 százalékát leépíthetik, míg a gépkezelők és a futószalagok mellett dolgozók vonatkozásában akár 50 százalék feletti is lehet a munkaerő-kereslet csökkenése.³⁰ (Ugyanakkor – ahogy látni fogjuk – az alacsonyabb képzettséget igénylő munkahelyek tekintetében összetettebb a kép, ahogy a brexit kapcsán ez láthatóvá vált, mivel egyidejűleg munkaerőhiány is fellépett.)

Ha pedig az Amerikai Egyesült Államokra tekintünk, akkor Manyika és szerzőtársai szerint az USA-ban egyfelől a munkahelyek mindössze 5 százalékának a teljes kiváltása várható a varrógépkezelőktől az összeszerelő munkásokig. Ugyanakkor a munkahelyek 60 százalékánál hozzávetőlegesen minden harmadik állás részben automatizálható lesz, vagyis szinte minden második munkahely 70 százaléka érintetlen maradhat. Ráadás-

²⁸ Robert Wright: *Workplace Automation: How AI Is Coming for Your Job*. *Financial Times*, 2019. szeptember 29.

²⁹ PwC (UK): *Will Robots Steal Our Jobs? The Potential Impact of Automation on the UK and Other Major Economies*. In PwC: *UK Economic Outlook* (2017. március). 30–47.

³⁰ John Hawksorth – Richard Berriman – Saloni Goel: *Will Robots Really Steal Our Jobs?* London, PwC, 2018. 23.

sul, ahogy fejlődik és digitalizálódik a gazdaság és társadalom, az új munkahelyek 33 százaléka olyan állás, illetve munkakör, amely korábban nem létezett.³¹ A legfrissebb elemzések szerint az USA-ban egyértelmű a trend: Alex W. Chernoff és Casey Warman szerint a Covid-19 felgyorsíthatta a munkahelyek automatizálását, mivel a munkaadók immáron egyre inkább a technológiába fektetnek be annak érdekében, hogy a gyártási folyamatot a jelenlegi, a potenciális és elhúzódó jövőbeli világjárványok elleni védekezéshez igazítsák. A kutatók úgy találják, hogy a közepes vagy alacsony bérezésű és iskolai végzettségű amerikai nők által végzett munkakörök vannak a legnagyobb kockázatnak kitéve, amelyet másik 25 ország összehasonlítható adatai is alátámasztanak.³² A Forrester nevű amerikai think tank 2022-es előrejelzése szerint a szolgáltató cégek 35 százaléka fog fizikai „robotmunkásokat” bevezetni, ugyanis az újranyitó éttermek és más szolgáltatói vállalkozások nem tudják betölteni az üres álláshelyeket. Elsősorban az alulfizetett és nehéz fizikai munkával járó egészségügyi, élelmiszeripari és raktározási állások betöltésének az igénye folyamatosan növekedni fog a következő tíz évben, így az érintett vállalatok egyre inkább befektetnek ezen munkakörök automatizálásába, így különösen az ügyfelek önkiszolgálása, a karbantartás, a kézbesítési robotika, az ételkészítés és távfelügyelet támogatása terén.³³ A *Time* 2021 novemberében egy külön elemzésben dolgozta fel a koronavírus-járvány hatását az automatizáció tekintetében, és ők úgy látják, hogy az amerikai jegybank szerepét betöltő Federal Reserve (FED) pénzügyi igazgatói körében végzett legutóbbi felmérése szerint azoknak a cégeknek, amelyeknél nehézségekbe ütközik a munkaerő-felvétel, egyharmada már alkalmazza vagy vizsgálja az üres álláshelyeket kiváltó automatizálást.³⁴

A mesterséges intelligenciára áttérve David Rotman, az *MIT Technology Review* egyik szerzője 2019-ben közölt írásában³⁵ a mesterséges intelligencia legforradalmibb hatását nem is az iparban és a robotikában jelölte meg, hanem szerinte a tudományos kutatások területén lesz áttörés,³⁶ és a gyógyszeripar – amelyben hazánknek relatíve erős pozíciói vannak – egy jó példa erre. Ezt egyébként az élet azóta igazolta, hiszen a koronavírus-járvány elleni küzdelemben a vakcinafejlesztésnél alapvető szerepe volt a mesterséges intelligenciának. Így nemcsak jelentősen lerövidülhet a kutatásokra szánt idő egy-egy tudományos probléma kapcsán, hanem a korábban fel sem ismert összefüggések mellett újabb találmányok, szabadalmak jelenhetnek meg, exponenciálisan növelve a fejlesztési lehetőségeket, és magát az innovációt is egy új szintre emelve. Úgy tűnik, hogy az emberiség most elérkezhetett egy olyan határhoz, amikor az emberi elme már nem képes a hagyományos módon befogadni az exponenciálisan növekvő információt

³¹ Manyika et al. (2017) i. m.

³² Alex W. Chernoff – Casey Warman: COVID-19 and Implications for Automation. *NBER Working Paper 27249*, (2020).

³³ Craig Le Clair: Predictions 2022: The Pandemic’s Wake Drives Automation Trends. *Forrester*, 2021. október 28.

³⁴ Alexandre Tanzi: Rise of the Robots Speeds Up in Pandemic With U.S. Labor Scarce. *Time*, 2021. november 6.

³⁵ David Rotman: AI Is Reinventing the Way We Invent. *MIT Technology Review*, 2019. február 15.

³⁶ AI and the COVID-19 Vaccine: Moderna’s Dave Johnson. *MIT Sloan Management Review*, 2021. július 13.

és digitalizált adatmennyiséget – és éppen most köszönt be a mesterséges intelligencia hatékonysága és potenciális ereje a termelékenység növelése érdekében, így megalapozott következtetéseket egyelőre aligha lehet tenni. A Pfizer- vagy Moderna-vakcina története is jól mutatja, hogy remény lehet arra nézve, hogy „békeidőben” az eddig 15-20 év alatt megszülető kutatási eredmények akár már 4-5 év alatt elérhetőek lesznek a gépi tanuláshoz és mesterséges intelligenciának köszönhetően – és ez mindent megváltoztathat. Ezért mindent meg kell tenni a magyar találmányok megszületéséért, nem véletlen, hogy a magyar kormányzat célul tűzte ki, hogy 2030-ra a GDP 3 százalékát fordítsa Magyarország KFI-célokra, hiszen a lemaradásunk tetemes. 2010-ben még csak 1,1 százalékon álltunk, 2020-ban viszont már 1,6 százalékon, és évről évre 25 százalékkal emeljük a KFI-kiadásokat. Ennek egyik eszköze, hogy a kutatóintézetek kapcsolatait szorosabbra fűzzék a vállalkozásokkal, amelyek az innovációk első számú felhasználói és így megrendelői is. Ennek érdekében újraszervezték a KFI-intézményrendszert, létrehozták az Eötvös Loránd Kutatási Hálózatot (ELKH), illetve megduplázták (50 milliárd forinttal emelték) az éves költségvetését, és további 36 milliárd forintnyi fejlesztési forrásról is döntött a kormányzat. Ezen túlmenően új alapokra helyezték a felsőoktatási intézményeink működését, valamint 2700 milliárd forintnyi fejlesztésről döntöttek a számukra, miközben megduplázták az intézmények éves finanszírozását is. A kiinduló eredmények látványosak, hiszen az Eurostat adatai alapján 2010 óta hazánkban bővült a legnagyobb mértékben a kutatás-fejlesztésben dolgozók száma (több mint 97 százalékkal), és a magyar kkv-k termelékenysége 2010 és 2020 között közel 40 százalékkal bővült, míg az EU-ban átlagosan csak 8 százalékkal.³⁷

Mit hoz a közeljövő? Nos, a McKinsey 2017-es átfogó elemzése³⁸ szerint a digitális gazdaságra történő átállásnak még csak az elején vagyunk, hiszen az élenjáró Egyesült Államokban is legfeljebb 20-25 százalékosnak tekinthető a digitalizáció általános szintje a potenciális lehetőségekhez képest. (Ez az arány az EU-ban még alacsonyabb volt: 12 százalék.) Ugyanakkor a mesterséges intelligencia az emberi emlékezetet fogja immáron a könyvnyomtatáshoz hasonlóan megerősíteni: Tom Gruber programozó – a mesterséges intelligencián alapuló, a telefonokban lévő személyi asszisztensek egyik megalkotója – szerint a mesterséges asszisztensek nem mások, mint a tudatunk emlékeinek őrzői, fejlesztői, azaz a felejtés elleni szövetségeseink, ami felülírhatja az öregedés jelenlegi dimenzióját is.³⁹ Ebbe a folyamatba fog vélhetően beleavatkozni az agyimplantátumok sora is, amennyiben sikerrel járnak a fejlesztések,⁴⁰ de ideértendő a Facebook új, az agyat

³⁷ Rádi Balázs: Eurostat: Magyarországon nőtt a legnagyobb mértékben a kutatás-fejlesztésben dolgozók száma 2010 óta. *Mandiner*, 2021. december 27.

³⁸ McKinsey Global Institute: *Technology, jobs, and the future of work. Briefing Note Prepared for the Fortune Vatican Forum* (2017. január). 4.

³⁹ Tom Gruber: *How AI Can Enhance Our Memory, Work and Social Lives. Ted.com*, 2017. április.

⁴⁰ Lovász László: *Az agyimplantátum, ami megváltoztathatja a gondolkodásunkat is. Portfolio*, 2020. szeptember 5.

és az érzékszerveket frontálisan „támadó” és magába szippantó kompakt VR-világának, a Metaverse-nek az ötlete is.⁴¹

Végezetül az *emberi jogokra* is ki kell térnünk, hiszen gyökeresen új kihívásként fog jelentkezni az is, hogy a nemzetközi jogban nincs meghatározva az emberi faj, és a családról sincs egységes definíció. Ez azért fontos kérdés, mert a (bio)technológiai innováció élvonalában álló számos ország még nem és talán sosem fog csatlakozni bizonyos emberi genetikai és emberi jogi egyezményekhez és megállapodásokhoz. Ma már tudni, hogy akár 10 ezer fogyatékossgal összefüggő gén is korrigálható lehet a génebesztet svájcibicskájának nevezett CRISPR-Cas-9 eljárásnak köszönhetően.⁴² Ez lényegében a „Homo sapiens conrectus”, azaz a „feljavított ember” lehetőségét is jelenti,⁴³ különösen akkor, ha az űrutazásokhoz és a tartós kolóniák létrehozásához olyan személyzet szükséges, akik fizikailag is képesek az űrben való, földön kívüli huzamosabb tartózkodásra, ami még több olyan etikai kérdést fog felvetni, amelyekből világosan fog látszani, hogy az emberiség ténylegesen fordulóponthoz érkezett. Ez valójában egy aszimmetrikus technológiai szingularitásként is jellemezhető, ugyanis egyszerre fogja jelenteni az életminőség javítását, illetve az emberi jogok újraértelmezését is, amelynek tartalma egyelőre még homályos – lásd a transznműekkel kapcsolatos politikai és társadalmi jelenségeket, amelyeknek kiindulópontja az, hogy az emberi test végeredményben egy szabadon alakítható és egyéni döntésen alapuló identitásbeli kérdés. (Talán ez is egy válasz arra, hogy egy sor, óriási tőkével rendelkező multivállalat – amelyek közül néhány az egészségiparba is komolyan befektet – miért is támogatja ezeket a mozgalmakat, mint például a Disney vagy a Microsoft.)⁴⁴

Mindez azt is jelenti, hogy a technológia egyre kevesebb társadalmi határt fog tiszteletben tartani, és ma még elképzelhetetlen perspektívákat fog jelenteni, ami mind az egyént, mind az államot új kihívások elé állítja majd. Így olyan társadalmi problémákkal fogunk szembesülni, illetve már most is szembesülünk, hogy például tényleg azonos státusszal bír-e egy született nő és egy mesterségesen, rendkívül bonyolult technológiai eljárásoknak köszönhetően átváltoztatott nemű sportoló, amiért egyre több feminista szervezet emeli fel a hangját az esélyegyenlőség hiánya miatt. (Például a transznmű sportoló más, alapvető testi adottságai – izomzat, magasság, súly stb. – nem válnak másik neművé, ahogy erre korábban a strasbourgi emberi bíróság is rámutatott,⁴⁵ bár azóta sok fejlemény történt az ő házuk táján is.) Kétségtelen az is, hogy az emberi test korlátlan átalakításának lehetősége és a génmódosítás mint eszköz újabb perspektívát nyújt a hosszú távú

⁴¹ Casey Newton: *Mark in the Metaverse*. *The Verge*, 2021. július 22.

⁴² Colin T. Konishi – Chengzu Long: *Progress and Challenges in CRISPR-Mediated Therapeutic Genome Editing for Monogenic Diseases*. *The Journal of Biomedical Research*, 35. (2021), 2. 148–162.

⁴³ Lovász László: *Homo Sapiens Conrectus – Íme, a fejlesztett ember!* In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 457–516.

⁴⁴ Stonewall: *Over 100 Major Companies Join Together to Say Trans Rights Are Human Rights* (2020. szeptember 11.).

⁴⁵ *Cossey v Egyesült Királyság*, no. 10843/84, 1990. szeptember 27-i ítélet.

úrutazások és a földön kívüli kolóniák létrehozása számára. A különböző futurológusok előrejelzései ugyanakkor azt is jól megmutatják, hogy egyáltalán nem értelmetlen „őrült” és már-már hihetetlen előrejelzéseket olvasni, készíteni és mérlegelni, mert a jövő talán már meg is érkezett – csak még nem látható mindenhol.

A hármass forradalom által kiváltott dilemmákról

Ha demográfia-ról beszélünk, az egyik legfontosabb kérdés, hogy milyenek a termékenység-ráták, és az idősödés folyamatában, amely alapvetően befolyásolja nemcsak a munkaerőpiacot, hanem az eltartottsági rátát is, milyen trendek láthatók. 2030-ra az EU lesz a legelőregedetebb térség a világon, az átlagéletkor már 2016-ban is 40 év felett volt.⁴⁶ Ezzel egyidejűleg az Európai Bizottság becslése⁴⁷ szerint az EU-ban a 65 feletti aránya 2050-ig közel 60 millióval nőhet a jelenlegi adatok alapján, és közel 50 millióval csökkenhet az aktívák száma is. Még a legoptimistább forgatókönyvek esetén is nehéz elérni a 2-es termékenység-rátát, hiszen kevés uniós országban kap akkora hangsúlyt a gyermekvállalás, mint hazánkban, és még nekünk is legalább ugyanannyit kell emelni a rátán, mint amennyit már sikerült 2010 óta, ami nem volt könnyű és egyszerű – hiszen sok gazdag „bezzegország” (például Finnország vagy Norvégia) is látványosan gyengült ezen a téren. Mindeközben az ENSZ előrejelzései szerint világszerte kétmilliárdal nő a népesség 2050-ig, akiknek egy jelentős része el is kívánja hagyni a hazáját a jobb élet reményében, miközben egyre kevesebb aktív korú lesz, mivel már a fejlődő országok egy jelentős részében is csökken a gyermekek száma. A százévesek száma 2050-ig várhatóan ezer(!) százalékkal fog nőni, de még a 65 éven felüliek aránya is 200 százalékkal bővíthet az EU-ban.⁴⁸ Mindezek alapján alapvető fontosságú, hogy a gyermekvállalási gyakorlatok, állami ösztönzők mellett tisztában legyünk az idősödéssel és az úripart is alakító rehabilitációs technológiákkal is.

Európa nagyon el van késve: azon vitatkozik, hogy évente hány embert kellene befogadni a fenntartható társadalmi folyamatok érdekében a jelenlegi körülmények és demográfiai előrejelzések (és eltartottsági mutatók) alapján, miközben a Távol-Keleten a hagyományos eszközök, mint például a korábbinál aktívabb családpolitika (új, kétgyermekes modell Kínában vagy az ingyenes óvodáztatás bevezetése Japánban), a nyugdíjkorhatárok szigorítása, valamint az idősek foglalkoztatásának emelése mellett a robotika és az automatizáció kap főszerepet. 2014-ben Japánban már az egészségügy terén jelentős robotizációt terveztek, aminek egyértelmű jele volt a 2015-ben megjelent stratégiák sora. Abe Shinzo japán kormányfő 2016 végén bejelentette, hogy a robotika lesz az egyik, ha nem éppen a legfontosabb válasz a demográfiai problémákra, méghozzá

⁴⁶ Eurostat: *Median Age Ranges from 18 to 54 across EU regions* (2017. február 15.)

⁴⁷ European Commission: *Global Europe 2050* (2012). 84.

⁴⁸ Lovász (2014) i. m. 21.

a 2015-ben elfogadott, majd 2018-ban megújított Új Robot Stratégia⁴⁹ alapján a mezőgazdaságtól és az élelmiszeripartól kezdve az egészségügyi szolgáltatásokig célzott kutatásokat és fejlesztéseket hajtanak végre, amelyek alapján csak 2020-ig mintegy 20 milliárd dolláros beruházást eszközöltek. Ennek érdekében a japán kormány Kanagawa körzetben⁵⁰ egy Nemzeti Stratégiai Robotikai Speciális Zónát kreált, ahol bevallottan a jövő szociális és egészségügyi robotjait fogják előállítani, közel 400 ezer hiányzó ápolói munkakör betöltésére, amellel, hogy Japán – Koreával szemben – sikeresebbnek bizonyult a termékenységi ráta emelésében 2005 és 2015 között (1,26-ról 1,46-ra).⁵¹ Ráadásul a tokiói vezetés a nők helyzetének javításában is élen kíván járni a bevándorlás elkerülése érdekében.⁵² Kína is nagyszabású tervekkel és programokkal rendelkezik, külön hangsúllyal az egészségügy robotizációjára.⁵³ Kínában külön kórházi recepciós robotot fejlesztettek ki a pandémia alatt, ami a fertőzési kockázatot csökkenti, hiszen ez a gép találkozik először a fertőzött személlyel, és méri fel annak egészségi állapotát.⁵⁴ A koronavírus-járvány nemcsak a járványkezelés és az „érintésmentes” egészségügy és szolgáltatások fontosságát mutatta meg, amire a kínai vállalkozások fejlesztései hihetetlen kreatív és látványos módon, szinte hipersebességgel reagáltak,⁵⁵ hanem azt is, hogy a modern technológiák (DNS-alapú biotechnológiai vakcinafejlesztés) áttörő eredményeket produkálnak. Az egészség(ügy) forradalma számos összetevővel rendelkezik, és annak időtávja is kérdéses, hogy pontosan mióta is beszélhetünk erről. Sok még az ismeretlen tényező, azonban az eddigi becslések azt mutatják, hogy a legfejlettebb gazdaságnak számító Egyesült Államokban az egészségügyben dolgozó (mind humán, mind gépi) munkaerő iránti kereslet folyamatosan nagymértékben nőni fog, és várhatóan ez igaz lesz a világ többi részére is.⁵⁶

A 21. században a technológiai fejlődésnek köszönhetően immáron nemcsak passzív diagnosztikai-orvosi eszközök, egyre fejlettebb (informatikai) vizsgálati berendezések javítják az egészségügyi szolgáltatások színvonalát, hanem az emberi testbe ültetett (például pacemaker, hallásjavító implantátumok) és az emberi test alkotóelemeit befolyásoló, illetve azt (például genetikailag) módosító eljárások is megjelentek az egészségügyi kutatások és kezelések terén. A 2010-es évektől kezdődően pedig a testen hordott orvosi eszközök, szolgáltatások (alkalmazások) kezdtek elterjedni az okosmobilok, illetve okos-

⁴⁹ Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) Government of Japan: *Japan's New Robot Strategy* (2018. április).

⁵⁰ *Next 10 Years Crucial for Japan's Nursing-Care Robot Industry. NikkeiAsia*, 2014. november 5.

⁵¹ Lovász László: *A népesedési katasztrófa ellenszere: okos családpolitika és robotok. Mandiner*, 2018. május 3.

⁵² Lovász László: *Japán a genderizmus és a bevándorlás fellekvára lesz? Portfolio*, 2019. március 30.

⁵³ Sarah O'Meara: *Medical Robotics in China: the Rise of Technology in Three Charts. Nature*, 2020. június 24.

⁵⁴ Farah Master: *Meet Grace, the Healthcare Robot COVID-19 Created. Reuters*, 2021. június 9.

⁵⁵ *Chinese Tech Giants Roll Out More Courier Robots as COVID-19 Pandemic Creates Demand for Contactless Services. Abc.net*, 2021. október 2.

⁵⁶ Oxford Martin School: *Technology at Work v2.0: The Future Is Not What It Used to Be* (2016. január 26.). 37.

karkötők és -órák révén. Az egészségügyi adatok tömeges digitalizációja révén a mesterséges intelligencián alapuló algoritmusok is egyre nagyobb mértékben járulnak hozzá az egészségügyi diagnosztika eszköztárához, a már széles körben alkalmazott orvosi és műtéti robotok (például sebészet) mellett. A robotok alkalmazása kapcsán számtalan új irány kezd kirajzolódni, ideértve a nanoméretű berendezéseket és a még parányibb, DNS-ből készült robotokat⁵⁷ is, amelyek az ember testében mozognak és avatkoznak be az élettani folyamatokba meghatározott programmal – és akár gondolatvezérelten is.⁵⁸ Sőt, az amerikai hadsereg – a DARPA fejlesztőcég révén – elsősorban a veteránokat támogatva a hangulatingadozások és bizonyos mentális betegségek (súlyos depresszió és epilepszia) kontrollálására a boldogságérzetet mesterségesen befolyásolható agyi implantátumot fejlesztett ki.⁵⁹

Valójában az orvosi rehabilitáció reneszánsza kezdődött el a 21. század elejére, hiszen léteznek már gondolatvezérelhető művégtagok is, sőt olyan sikeres fejlesztés is, ami által a művégtagot *érzi* annak viselője.⁶⁰ Sőt, a pótlandó végtagok helyébe lassan akár már „jobb” mesterséges (hálózatról is kontrollálható) testrész is kerülhet a jövőben. Ez azt is jelentheti, hogy a munkaerőpiacon az a dilemma is előjöhethet, hogy a kicserélt testrész helyébe lépő eszköz akár versenyképesebb tulajdonságot is kölcsönözhet tulajdonosának.⁶¹ Elon Musk, a Tesla vezére 2017 elején kijelentette, hogy olyan implantátumok is várhatók, amelyek egyes idegrendszeri és agyi betegségeket (például Parkinson-kór), érzékszervi sérüléseket (például vakság, siketség) is képesek lesznek rehabilitálni, amelyek ma még súlyos fogyatékoságoknak minősülnek.⁶² Ezt követően 2017 szeptemberében ténylegesen megtörtént az első áttörés a közvetlen agy-internet („brainternet”) kapcsolat tekintetében is, ami szintén beláthatatlan távlatokat nyithat meg.⁶³ Elon Musk maga is óriási erőforrásokat mozgósít a mesterséges intelligenciával és ezzel párhuzamosan a mesterséges ideghálózatokkal kapcsolatos (immáron a közvetlen agy-számítógép kapcsolatot létrehozó) kutatásokra és fejlesztésekre.⁶⁴

Azon országok, akik a munkaerejüket nem a bevándorlásra kívánják építeni, érdekeltté válnak a meglévő képességek megóvásában, fejlesztésében. Így kulcskérdéssé

⁵⁷ Timothy Revell: *Robot Made from a DNA Strand Could Deliver Cargo in Your Blood*. *New Scientist*, 2017. szeptember 14.

⁵⁸ Shachar Arnon: *Thought-Controlled Nanoscale Robots in a Living Host*. *PLoS ONE*, 11. (2016), 8. e0161227.

⁵⁹ Sara Reardon: *AI-Controlled Brain Implants for Mood Disorders Tested in People*. *Nature*, 2017. november 30.

⁶⁰ Jolene Creighton: *The Astonishing Future of the Human Body*. *Futurism*, 2015. december 2.

⁶¹ László Gábor Lovász: *Innovation has changed the meaning of rehabilitation*. *EuroScientist*, 2016. február 3.

⁶² Nick Statt: *Elon Musk Launches Neuralink, a Venture to Merge the Human Brain with AI*. *The Verge*, 2017. március 27.

⁶³ Wits University: *Biomedical Engineers Connecting a Human Brain to the Internet in Real Time*. *MedicalXpress.com*, 2017. szeptember 14.

⁶⁴ Kevin Loria: *Elon Musk Wants to Link Computers to Our Brains to Prevent an Existential Threat to Humanity*. *Business Insider*, 2017. június 17.

válí az egyre korszerűbb, ám drágább orvosi-technológiai eszközökhöz és gyógyszeripari fejlesztésekhez való hozzáférés is.⁶⁵ Ugyanakkor alapvető kérdéssé válik az is, hogy ezen (biológiailag is integrált) eszközök, perifériák biztonsága hogyan garantálható, különösen ha azok műholdas, illetve felhőszolgáltatásokon alapuló megoldásokkal működtethetők – ekkor egyáltalán nem mellékes, hogy egy ország rendelkezik-e saját szatellit-hálózattal, vagyis az űripar szerepe egyre kritikusabb lesz.⁶⁶ Ráadásul az Európai Űrügynökség vezetője már ki is fakadt Elon Muskra és annak magánműholdjaira,⁶⁷ de itt említhető a kínaiak aggodalma is, akik azt állították, hogy Musk műholdjai már a kínaiak berendezéseit is veszélyeztetik.⁶⁸

Mindezen folyamatok természetesen azt is jelentik, hogy az öregedés fogalma is átértékelődik oly módon, hogy az aktivitás és így a termelékenység szintje és időtartama még inkább növelhető lesz azok számára, akik hozzáférnek ezekhez a megoldásokhoz. Ezért alapvető nemzet(gazdasági) beruházási irány és érdek az aktív idősödésbe történő egészségügyi befektetés, ugyanis a koronavírus-járvány azt is megmutatta, hogy az idősök fokozottan veszélyeztetettek, illetve az általános egészségi állapotuk rosszabb, mint lehetne. A magyar kormányzat a Nemzeti Agykutató Programban 7 milliárd forintot irányzott elő eddig is a fejlett országokban előforduló betegségek mintegy harmadát adó agyi rendellenességek kutatására, tudván, hogy ezek több kiadást emésztenek fel, mint a szív- és érrendszeri betegségek, a rák és a diabétesz költségei összesen.⁶⁹ A hazai agykutatói projekt nemzetgazdasági érdekként lett azonosítva, mert a döntéshozók felismerték, hogy az idősödés egyik legnagyobb kihívása az agyi funkciók és kognitív, mentális teljesítmények romlása, ami társadalmi szinten már versenyképességi és társadalmi-gazdasági fenntarthatósági kérdés is.⁷⁰

A meghosszabbodott élettartam mellett azt is meg kell vizsgálni, hogy a jövőben várhatóan mi lehet még egészségügyi kockázat. Yuval Noah Harari sikerkönyvében arra mutatott rá, hogy a 20. század végén a világban immáron több ember halt meg táplálkozási okok miatt, pontosabban cukorbetegség és annak szövődményei miatt, mint ahányan fegyveres konfliktusok által, ami az emberiség történetében egy egészen új, érdekes fejlemény.⁷¹ Egy nemzetközi, sportolással foglalkozó szervezet, az International Sport

⁶⁵ Lovász László: Elefánt a Petri-csészében. *Figyelő*, 61. (2017), 38. 61.

⁶⁶ Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 61.

⁶⁷ Peggy Hollinger – Clive Cookson: Elon Musk Being Allowed to ‘Make the Rules’ in Space, ESA Chief Warns. *Financial Times*, 2021. december 5

⁶⁸ Liu Zhen: Complaints over Elon Musk’s Satellites ‘Highlight Need for Better Communications to Prevent Accidents in Space’. *South China Morning Post*, 2022. január 2.

⁶⁹ MTA: Tudomány és Parlament – a Nemzeti Agykutató Program eredményei (2017. november 10.).

⁷⁰ Lovász László: Milyen lesz az ember 2025-ben? *Portfolio*, 2017. március 11.

⁷¹ Yuval Noah Harari: *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. London, Harvill Secker, 2017. 18.

and Culture Association (ISCA) egyik legutóbbi jelentése⁷² azt hozta nyilvánosságra, hogy az inaktivitás nagyobb egészségügyi kockázattá vált az EU-ban (elhízás, megbetegedések stb.), mint maga a dohányzás, kimutatva, hogy a mozgásszegény életvitel gyakorlatilag évente 500 ezer európai korai halálához vezet – ennek felismerése egy táplálkozási és életmódbeli forradalomhoz is elvezethetne.

A növekvő élethossz (javuló életminőség és hosszabb aktivitás) mellett a demográfiai folyamatok kapcsán fontos kérdés a termékenység kérdéskörének a közelebbi vizsgálata. Magyarországon kb. 150 ezer meddő pár él, akik legalább egy éve próbálkoznak sikertelenül természetes úton,⁷³ ám sokuknak reménye nyílik a gyermekáldásra, elsősorban a hatékonyabb, immáron az állam részvételével és garanciájával működtetett lombikprogramok révén. Mindezért versenyelőny lesz az, ha egy adott ország egészségesebb és egészségtudatosabb életmódot folytató, genetikailag nem elrontott, „természetes” népességgel rendelkezik – és éppen ezért lehet érdekes és hasznos tanulmányozni Japánt, hiszen az élet számos területén igyekszik olyan ösztönző válaszokat adni, amelyek összeegyeztethetők mind a múlttal, mind pedig a jövővel. Matolcsy jegybankelnök szerint Japán ugyan eltérő megközelítéssel, de sikeres megoldásokat adott saját lakosságának idősödési kihívásaira egyrészt az idősebb munkavállalók foglalkoztathatóságának emelésével, másrészt az automatizációval, illetve a nagyvállalatok új fejlesztéseivel.⁷⁴ Itt jegyzendő meg, hogy Matolcsy György 2021 szeptemberében a Magyar Közgazdasági Társaság 59. Közgazdász Vándorgyűlésén elmondott beszédében megállapította, miszerint a magyar felzárkózás egyik legnagyobb akadálya az egészséges életmód hiánya, valamint elmondta, más egészségiparra van szükségünk, és összességében arra, hogy másként gondolkozzunk az egészségünkről.⁷⁵ Ez különösképpen releváns és megfontolandó, hiszen Japán élen áll a legfejlettebb és leggazdagabb országok között mind a kedvező BMI (azaz alacsony testsúly), mind pedig a várható élettartam tekintetében. Japánban – a várható demográfiai visszaesés ellensúlyozásaként – az „öregedés” mint betegségcentrikus dogma elvetéséért és egy preventívebb, egészségmegőrzőbb, fittebb idősödés elterjedéséért is síkra szállnak az újabb gyermektámogatási rendszer kiépítése mellett. Az új megközelítés középpontjában egy 2015-ben levédetett, me-byo (*miby*) nevű koncepció áll, amely a betegségek megelőzését célozza, és a 2000 éves kínai gyógyítási tradíciókra épít. A koncepció 2017 februárja óta a japán egészségügyi politika és a hivatalos irányvonal alapelve is egyben. A megközelítés lényege, hogy az európai beteg-egészséges duális felfogáshoz képest itt nincs biológiailag (teljesen) egészséges

⁷² International Sport and Culture Association – Centre for Economics and Business Research: *Economic Cost of Physical Inactivity in Europe* (2015. június).

⁷³ Riasztóan emelkedik a meddő párok száma Magyarországon. *Privatbankar.hu*, 2017. április 25.

⁷⁴ Matolcsy György: *A versenyképesség mint a fenntarthatóság meghatározó feltétele*. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 14–15.

⁷⁵ Szabó Anna: *Matolcsy György: A magyar felzárkózás egyik kulcsa az egészséghez való hozzáállás javítása*. *Növekedés.hu*, 2021. szeptember 23.

vagy beteg ember, hanem a bevezetett me-byo skálán a társadalom összes – így a fogyasztóssággal élő – tagja rajta van.⁷⁶

A modern (re)habilitációs és implantációs (beültetett eszközök) lehetőségeknek vagy a nanoméretű megoldásoknak köszönhetően tehát egy 2050-ben élő 70 éves ember talán jobb képességekkel és fittebb kondícióval fog rendelkezni, mint egy mai 40-es. Ma már realitásként merül fel a kutatások szerint, hogy az emberiség egy részénél elérhető lesz a 120-150 évig tartó élethossz is.⁷⁷ Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi előrejelzési becslések jócskán megváltoznak, hiszen nemcsak az időhöz (korhoz) fűződő viszonyunk fog drámaian átalakulni, hanem a saját gyerekeinkkel kapcsolatos elvárásaink (eltartás) és kapcsolataink (időskori aktivitás) is, ezért az ösztönző államnak még nagyobb jelentősége lesz. Így az államnak – ösztönözve a saját polgárait is – több figyelmet kell fordítania olyan, az életminőséget alapvetően befolyásoló, de az egészségügyi ellátórendszeren kívüli, korábban nem vagy csak kevésbé vizsgált aspektusokra, mint például az elmagányosodás, amely a legújabb kutatások szerint ugyanannyival rövidítheti meg az életet, mint az elhízottság.⁷⁸ Ennek kapcsán már kormányzati intézkedések is láthatók a világban, például a brit kormányzat korábban külön minisztert nevezett ki ennek a problémának a kezelésére.⁷⁹

Az automatizáció és mesterséges intelligencia jelenét és jövőjét nézve fontos látni, hogy a mindenkori amerikai elnök részére jelentéseket készítő jövőkutató think tank, a National Intelligence Council (NIC) 2012-es prognózisa szerint 2030 után az lesz a legnagyobb kérdés, hogy a munkavállalók milyen körülményekkel fognak szembesülni egy olyan gazdasági környezetben, ahol a legfejlettebb országok dinamikus növekedése lassul, és a robotika – és vele együtt a mesterséges intelligencia (MI) teljesítménye – gyorsuló ütemben növekszik.⁸⁰ Martin Ford, a *Financial Times* és a McKinsey év könyve üzleti kategóriájának 2015-ös győztes írója szerint az amerikai munkaügyi hivatal és a St. Louis-i Szövetségi Bank statisztikái alapján kijelenthető, hogy az 1960-as évektől kezdve átlagban minden egyes évtizedben (folyamatosan) csökkent az újonnan teremtett munkahelyek aránya. Ez azt jelenti, hogy a kezdeti, dinamikus arányról, azaz 30 százaléknyi újonnan teremtett munkahelyről folyamatosan 0 százalékra csökkent a 2000-es évekre az újonnan létrejött munkahelyek összmenyisége.⁸¹ Daron Acemoglu, az MIT professzora az USA Kongresszusa előtt tartott bizottsági meghallgatásán 2021 novemberében úgy látta, hogy: „Ha ez így folytatódik, a munkaerő-kereslet lassan nőni fog, az egyenlőtlenségek növekedni fognak, és sok alacsony iskolai végzettségű munkavállaló kilá-

⁷⁶ Lovász László: *Me-byo, bro! Figyelő*, 2018. május 16.

⁷⁷ Emily Willingham: *Humans Could Live up to 150 Years*, *New Research Suggest*. *Scientific American*, 2021. május 25.

⁷⁸ Julianne Holt-Lunstad: *The Potential Public Health Relevance of Social Isolation and Loneliness: Prevalence, Epidemiology, and Risk Factors*. *Public Policy & Aging Report*, 27. (2018), 4. 127–130.

⁷⁹ *PM Commits to Government-wide Drive to Tackle Loneliness*. *Gov.uk*, 2018. január 17.

⁸⁰ National Intelligence Council: *Global Trends. Paradox of Progress* (2017. január).

⁸¹ Martin Ford: *The Rise of the Robots. Technology and the Threat of Mass Unemployment*. London, Oneworld Publications, 2015. 42.

tásai nem lesznek túl jók.” Acemoglu szerint ez nem egy elkerülhetetlen következmény, ugyanis a tudományos tudás felhasználható „olyan technológiák fejlesztésére, amelyek jobban kiegészítik a munkavállalókat”. A problémát ott látja Acemoglu, hogy jelenleg a kutatás-fejlesztést nagyrészt néhány – tegyük hozzá, hogy a pandémia alatt egyértelműen a nyertesek közé tartozó – óriáscég⁸² uralja, amelyek a legtöbb pénzt költik rá, „a technológia fejlődése jelenleg nem ez az irány”.⁸³

Ugyanakkor a munkahelyek elvesztése kapcsán a genfi Graduate Institute Geneva kutatóintézet vezetőkutatója, Richard Baldwin professzor úgy véli, hogy a technológiai váltás jóval lassabban fog bekövetkezni, mint becsülik, mert a modern technológiák egyre összetettebbek és bonyolultabbak, amelyek kezeléséhez sokkal képzetesebb szakembergárda szükséges. Elméletileg a legtöbb embert foglalkoztató ágazatok (logisztika, közúti fuvarozás, tömegközlekedés) érintettek a „legdivatosabb” technológiák, mint például az önvezető autók és kamionok elterjedése kapcsán, azonban ezen technológiák elterjedéséhez szükséges infrastrukturális és jogi feltételek még nem állnak rendelkezésre, miközben éppen ezeken a területeken lép fel munkaerőhiány, hiszen a folyamatos gazdasági növekedéshez és kibocsátáshoz egyre több ember szükséges az alacsonyabban képzettek számára fenntartott munkakörökben is (például kamionsofőr) – mindaddig, míg a termelékenység nem nő nagyobb mértékben. A kérdés politikailag nem veszélytelen, mert csak az USA-ban három és fél millió teherautó- és kamionsofőr, valamint 600 ezernél is több buszsofőr van (a logisztika/fuvarozási szektor foglalkoztatja arányaiban a legtöbb embert), és az átállás mindig nagyon gyorsan következett be egy forradalmi technológia esetén, amennyiben beérett a váltás. (Lásd a lóról gépkocsira történő átállást a 20. század elején.) Így a bevándorlás kérdését is ebben a stratégiai kontextusban érdemes kezelni, összhangban a demográfiai folyamatokkal.

Ezt a folyamatot igazolta Carl Benedikt Frey 2019-ben megjelent, *The Technology Trap* című munkája is, amelyben arról ír, hogy az ipari forradalmak mindig többletmunkahelyet hoztak létre, ugyanis a termelékenység növekedésével többletbevételt, illetve alacsonyabb árakat eredményeztek. Erre azt a példát hozta fel az író, hogy a fejlődő országokban egy 10 százalékos növekedés a telefonhasználatban közvetlenül 1 százalékos GDP-növekedést vált ki, és az elmúlt 30 évben a szegénység gyorsabb ütemben szűnt meg, mint bármikor korábban a világtörténelemben. Frey úgy látja, hogy az automatizáció és a bérezés kapcsolata mindig a társadalmon múlik, és egy rosszul értelmezett politikai-stratégiai hozzáállás nemcsak lemaradást (kimaradást) eredményez, hanem romboló következményei lehetnek a munkanélküliség tekintetében, hiszen ekkor a termelékenység-növekedés csak a meglévő munkahelyeket fogja megszüntetni újabbak

⁸² Megjegyzés: az Apple piaci kapitalizációja 2022 első napján 3 ezermilliárd USA-dollár fölé ment, ami már nagyobb érték, mint az Egyesült Királyság GDP-je. Lásd Zachary Snowdon Smith: [Apple Becomes 1st Company Worth \\$3 Trillion – Greater Than the GDP of the UK](#). *Forbes*, 2022. január 3.

⁸³ Daron Acemoglu: [Written Testimony](#). House Select Committee on Economic Disparity and Fairness in Growth. Hearing on Automation and Economic Disparity, MIT, 2021. november 3.

létrejött nélkül.⁸⁴ A brit *The Economist* szerint is korai még a harangokat félrevern timer, hiszen az USA-ban sosem látott mértékben nött meg a be nem töltött álláshelyek száma, meghaladva a 9 milliót is, és az egyszerűbb, „rutin” munkakörök számában is növekedés látszott 2021 végén. (Bár a foglalkoztatási ráta is csökkent, tegyük hozzá.) Az adatok azt mutatják, hogy azokban az országokban, ahol magasabb a robotizáció szintje, alacsonyabb a munkanélküliség is.⁸⁵ Nem véletlen, hogy alapvető fontosságú az a felismerés, hogy a robotizáció és az automatizáció nyomán a foglalkoztatottság visszaesése akkor jelentkezik, ha az új technológiák elsajátítása nehézségekbe ütközik a magyar munkavállalók esetében.⁸⁶

Ezért is fontos, hogy ehhez a fordulathoz Magyarország nagy lépést tett már a koronavírus-járvány alatt, hiszen 50 ezerrel sikerült növelni a K+F és kutatói munkahelyek számát, illetve a kormányzat a GDP 2 százalékára kívánja növelni a kutatás-fejlesztésre szánt összeget, valamint a Tanítség együtt Magyarorszáért, illetve a Mathias Corvinus Collegium hálózatbővítése és az egyetemeknek juttatott történelmi mértékű forrásbővítés is ebbe az irányba mutat. Csak az MCC által néhány éven belül tízezer magyar fiatal kaphat kiemelt tehetséggondozási szolgáltatásokat 35 helyszínen a Kárpát-medencében.⁸⁷ A pénz és a legtehetségesebbek támogatása ugyanakkor még nem minden: a gyermekeink számára általában is vonzóbbá kell tennünk a tudomány szeretetét, hogy minél több úrhajónak készülő gyermek legyen, és ne csak a vloggerek legyenek a példaképek fiataljaink számára, mint ahogy ezt a Lego 2019-es felmérése mutatta: a kínai gyerekek inkább az úrben, míg az amerikai fiatalok a YouTube világában akarnak kitűnni.⁸⁸

A korábban idézett elnöki think tank szervezet, a NIC 2020-ban is kiadta újabb előrejelzését, immáron 2040-re fókuszálva. Ebben – a 2012-es kérdésfeltevését megerősítve, de némileg módosítva – úgy látta a tanácsadó testület, hogy a mesterséges intelligencia számára bővülő sávzsélesség és magának az MI-nek a számítási sebessége alapján már úgy tehető fel a kérdés, hogy vajon a gazdaságok képesek lesznek-e elegendő új (típusú) munkahely létrehozására, és hogy a munkavállalók rendelkeznek-e majd a szükséges készségekkel. Ahogy a dokumentum fogalmaz, a következő évtizedekben az MI valószínűleg a korábbi innovációs hullámok tendenciáját fogja követi, ami idővel nettó munkahelyteremtési többletet eredményez. A kihívás lényege, hogy gyorsabban jöhessenek létre újabb munkahelyek a rendelkezésre álló, megfelelően képzett munkavállalókkal, mint ahogy a régiek eltűnnek. Végezetül a jelentés azt is megemlíti, hogy egyes közgazdászok megkérdőjelezzik azt, hogy az MI terjedése ténylegesen munkaerőpiaci zavarok-

⁸⁴ Carl Benedikt Frey: *The Technology Trap. Capital, Labor, and Power in the Age of Automation*. Princeton, Princeton University Press, 2019.

⁸⁵ Is the Pandemic Accelerating Automation? Don't Be So Sure. *The Economist*, 2021. június 19.

⁸⁶ Péter Ákos – Németh Erzsébet – Vargha Bálint Tamás: A nyugdíjrendszer fenntarthatósága, kockázatok és lehetőségek. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 73.

⁸⁷ Csiki Gergely – Ferkó Nikolett: Külön gyorsítópályát kell ácsolni a legtehetségesebb magyar fiataloknak. Interjú Orbán Balázssal. *Portfolio*, 2021. május 11.

⁸⁸ Chloe Taylor: Kids Now Dream of Being Professional YouTubers Rather than Astronauts, Study Finds. *CNBC*, 2019. július 19.

hoz vezetne, mivel a gépek valójában egyre gyorsabban válnak kifinomultabbakká, ami ugyanakkor kétségtelenül a hagyományos munkakörök elvesztését is eredményezheti. Ugyanakkor nemcsak a termelési ciklusok és az innovációvezérelt alkalmazkodási folyamatok rövidültek le, hanem az individualizált termelési és szolgáltatási skálák is folyamatosan bővíthetők a fogyasztás növelése érdekében, ahogyan erre a KPMG és a Harvard elemzői által 2016-ban készített átfogó kutatás⁸⁹ is rámutatott: a csúcstechnikának pár évtizede még közel húsz év kellett ahhoz, hogy a kis- és középvállalkozások szintjén is alkalmazzák, ma már elegendő mindössze kettő-öt év. A dinamika nemcsak itt érhető tetten: a Világgazdasági Fórum (WEF) 2018-as jelentése a munka jövőjéről (*Future of Jobs Report*) és annak 2020-ban megjelent frissített kiadása is megerősítette, hogy 2025-re egyforma lesz a gépek és az emberek által ledolgozott munkaidő, sőt jelenleg úgy vélik, hogy a gépek 2 százalékkal több időt fognak „dolgozni”, mint az emberek. A koronavírus-járvány kapcsán kiadott legfrissebb elemzésükben a WEF szakértői úgy látják, hogy az általuk megkérdezett vállalkozások 43 százaléka jelezte, hogy a technológiai fejlesztések miatt csökkenteni készül a munkaerőt, ugyanakkor 41 százalékuk tervezi bővíteni a munkaerő alkalmazását a feladatspecifikus munkákra. Becsléseik szerint 2025-re 85 millió munkahely szorulhat ki az emberek és a gépek közötti munkamegosztás eltolódása miatt, miközben 97 millió új szerepkör alakulhat ki, amelyek jobban alkalmazkodnak az emberek közötti új munkamegosztáshoz. A WEF úgy látja, hogy a 2020–2021-es gazdasági visszaesés első szakaszában az alacsonyabb fizetésű munkavállalók, a nők és a fiatalabb munkavállalók által betöltött állások súlyosabban voltak érintettek. A 2008-as globális pénzügyi válsággal összevetve megállapították, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűekre gyakorolt hatás a Covid-19-válság esetében jelentősebb volt. A WEF is az ösztönző állam mellett teszi le a garast: az állami szektornak ösztönzőket kell teremtenie a holnap piacain és munkahelyein történő befektetésekhez, valamint határozottan kell befektetni az oktatási és képzési rendszerek régóta halogatott fejlesztéseibe.⁹⁰

Ha maradunk a NIC által használt, bűvös 2030-as mérőföldkőnél, akkor érdemes a Bain Company nevű think tank által 2018-ban készített átfogó elemzésre is figyelni, amely úgy véli, hogy a robotika óriási növekedésen fog keresztülmenni. Az úgynevezett cobotok (együttműködő, újabb generációs robotok) ára 2015-höz képest akár 40 százalékkal is csökkenhet. Ha az amerikai gazdaságot nézzük – amely a robotizáció tekintetében nem is a leginnovatívabb –, akkor 2015 és 2030 között várhatóan átlagosan 30 százalékkal növelhető a munkaerő termelékenysége. Ez azt jelenti, hogy például az ipar területén ez a mutató 55 százalékos lehet, míg az egészségügy és szociális ellátások terén sem elképzelhetetlen a közel 20 százalékos termelékenységnövekedés. Mi lesz ennek a várható hatása? A Bain elemzői szerint⁹¹ kettős folyamatot kell figyelembe venni: egyrészt

⁸⁹ Embracing Disruption with Innovation (2016) i. m.

⁹⁰ World Economic Forum: *The Future of Jobs Report 2020* (2020. október 20.).

⁹¹ Karen Harris – Austin Kimson – Andrew Schwedel: *Labor 2030: The Collision of Demographics, Automation and Inequality*. Bain & Company, 2018. február 7.

az említett időszakban az idősödés miatt 55 millió ember fog hiányozni a munkaerőpiacról, amit elméletileg az 1995–2015 közötti időszakban mért termelékenység 54 százalékos emelésével lehetne ellensúlyozni (a demográfiai folyamatok érintetlenül hagyása mellett), másrészt 2020 után a következő 10-20 évben a munkahelyek 20-25 százaléka fog teljesen átalakulni, megszűnni. Csak összevetésképpen: 1970 és 1990 között a munkahelyek „csupán” 13 százaléka alakult át. A változás nagyságrendjét az amerikai mezőgazdaság 1900–1940 között tapasztalt átalakulásához hasonlították, amikor 40 év alatt az agrárszektorban a munkahelyek közel 40 százaléka megszűnt – miközben a gazdaság más területein teljesen új munkahelyek jöttek létre, és az életszínvonal azelőtt sosem látott mértékben nőtt úgy, hogy közben a nők is tömegesen a munkaerőpiacra léptek, amiben jelentős szerepe volt a technológiának, hiszen önmagában a mosógép jelentősen „felszabadította” a nők otthoni, háztartásbeli munkaidejét. Mindeközben a férfiak változatlanul (még mindig) kevesebbet járulnak hozzá az otthoni munkavégzéshez a már kétkeresős családokban is. Itt játszhat szerepet egy, a mosógéphez hasonló forradalmi változást hozó humanoid robot megjelenése az otthonokban.

A Berkeley Egyetem és az Oxfordi Egyetem kutatói 2018-ban publikálták a témában jártas kutatók körében végzett átfogó felmérésüket.⁹² A megkérdezett szakemberek szerint 50 százalék az esély arra, hogy az MI 45 év alatt minden feladatban felülmúlja az emberi teljesítményt, de arra is van legalább 10 százalék esély, hogy mindez már 9 éven belül bekövetkezzék. Érdekesség, de talán nem annyira meglepő, hogy az ázsiai kutatók ezeket a trendfordulókat a magas szintű gépi intelligencia (high-level machine intelligence, HLMI) elterjedésével sokkal korábbra várják (30 év), mint az észak-amerikai kutatók, akik jóval lassabbra becsülik a dinamikát (74 év). Továbbá úgy vélik, hogy 50 százalék az esély arra, hogy az MI hatására közel 120 év múlva minden munka teljesen automatizálhatóvá válik, és 10 százalék arra, hogy mindez már 20 éven belül bekövetkezik. A kutatók azt is jóslják még, hogy az MI már a következő évtizedben számos területen felülmúlja az emberi teljesítményt, például nyelvek fordításában (2024-re), középiskolai esszék írásában (2026-ra), teherautó vezetésében (2027-re), kiskereskedelemben végzett feladatokban (2031-re), bestseller könyvek írásában (2049-re) és sebészi munkában (2053-ra) egyaránt. A szakértők 45 százaléka gondolta úgy, hogy a HLMI elérése hosszú távon pozitív hatást gyakorol az emberiségre, míg csupán 15 százaléka vélte úgy, hogy ennek valamilyen mértékű negatív hatásával kell számolni, a többiek pedig bizonytalanok voltak e tekintetben. Összegzésképpen 48 százalékuk azt állítja, hogy most különösen fókuszálni kell az MI társadalmat érintő kockázatainak minimalizálását célzó kutatásokra. Kétségtelenül, az elmúlt néhány év adatai alapján úgy tűnik, hogy történelmi mértékkel az automatizáció minden korábbi gazdasági átalakulásnál, ipari forradalomnál gyorsabban fog lezajlani, legalábbis a McKinsey 2017-es becslései erre engednek következtetni, ez pedig felül fogja írni a bevándorláspolitikát is.

⁹² Katja Grace et al.: *Viewpoint: When Will AI Exceed Human Performance? Evidence from AI Experts*. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 62. (2018). 729–754.

Mindezek után miért kell mégis optimistának maradni? Andrew Sharpe szerint Angus Madison kimutatta, hogy teljesen egyértelműen az ipari forradalmak hozták meg azt a hihetetlen fejlődést az 1700-as évektől kezdve, ami elsősorban Angliát (és még többek közt Hollandiát is), majd az Újvilágot és azon belül az Egyesült Államokat a világ leggazdagabb és legfejlettebb térségévé tette.⁹³ A fejlődés alapja a technológia volt, mint ahogy korábban láttuk, Carl Benedikt Frey bemutatta, hogy az ipari forradalmak mindig többletmunkahelyet hoztak létre, ám az automatizáció sikere mindig az adott társadalmon múlik, és egy rosszul értelmezett hozzáállás romboló hatású lehet a munkanélküliség kapcsán, hiszen ekkor a termelékenységnövekedés csak a meglévő munkahelyeket fogja megszüntetni, újabbak létrejötte nélkül. A WEF korábban idézett, 2020-as kiadványában is hangsúlyozzák, hogy a vállalatok becslése szerint átlagosan a munkavállalók 40 százaléka igényel hat hónapos vagy annál rövidebb átképzést, a vállalatvezetők 94 százaléka pedig arról számolt be, hogy azt várja, hogy az alkalmazottak új készségeket sajátítsanak el a munka során, ami a 2018-as 65 százalékhoz képest meredek emelkedést jelent.⁹⁴

Ezért kell leányaink és fiaink számára vonzóvá tenni a tudomány szeretetét, hogy minél több, az MI-vel együttműködni képes „posztreneszánsz polihisztor” lehessen – hazánkban is. Ugyanakkor, bár nem lehet eltekinteni attól, hogy az USA-ban 1950-től 2010-ig nagyságrendileg 10-szeresével nőtt egy ipari munkás teljesítménye (termelékenysége)⁹⁵ úgy, hogy immáron közel 50 százalékkal kevesebb ember termelte meg az előállított ipari termékeket, azt is érdemes látni, hogy a 20. századi technológiai innovációk ellenére, a telefon (kommunikáció) és a gépesített járműpark (logisztika) tömeges és olcsó megjelenését is ideértve, a dolgozók termelékenységének növekedése Nyugaton már az 1960-as évektől kezdve relatíve folyamatosan csökken(t). Ez azt jelenti, hogy pár évtizede még évente 4 százalék körül emelkedett a termelékenység, ez ma 2 százalék alatti tartományban mozog.⁹⁶ Az új technológiák ezen érdeemben változtathatnak, kérdés, hogy milyen módon és milyen sebességgel.

Az nem kérdés, hogy nemcsak régi, hagyományos munkahelyek szűnnek meg, hanem újabb munkahelyek is létrejönnek. Az alapvető dilemma az, hogy ezek száma hogyan is aránylik egymáshoz. Ennek egyik leglátványosabb megnyilvánulási területe a pénzügyi szektor drámai átalakulása (például tőzsdei és banki szolgáltatások), amelyet hamarosan a többi szolgáltatási ágazat is követhet.⁹⁷ Az ipari robotika robbanásszerű terjedése ugyanakkor nemcsak a legfejlettebb országokat (USA, Japán) érinti, hanem Kelet-Európában is várható a robotok számának drámai növekedése az International Federation of Robotics

⁹³ Andrew Sharpe: *Angus Maddison Rewrites Economic History Again. Challenge*, 45. (2002), 4. 20–40.

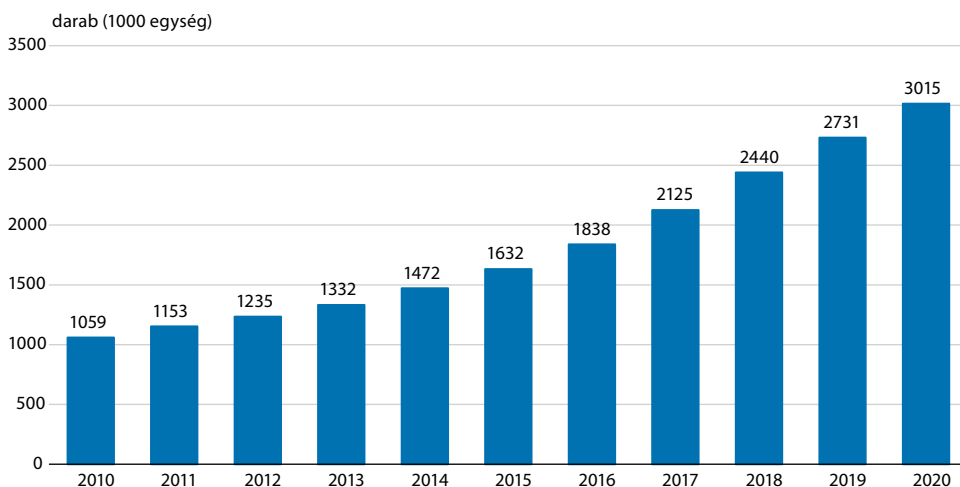
⁹⁴ World Economic Forum (2020) i. m.

⁹⁵ Mark J. Perry: *Phenomenal Gains in Manufacturing Productivity. American Enterprise Institute*, 2012. április 27.

⁹⁶ Oxford Martin School (2016) i. m. 61.

⁹⁷ Lovász László: Automatizációról, garantált alapjövedelemről és egy új társadalmi szerződésről. *Szociálpolitikai Szemle*, 3 (2017), 1–2. 93.

szerint.⁹⁸ Míg az EU keleti felében akár 25 százalékkal, a nyugat-európai országokban mindössze 5 százalékkal nőtt az ipari robotok száma az utóbbi időben. Kelet-Európában az eddigi növekedés várhatóan elérte a 30 százalékos ütemet, illetve 2019-ig évi átlagban 15 százalék körül lehet, míg Nyugat-Európában 2017 és 2019 között évi mindössze 5-10 százalékos növekedés várható.⁹⁹ A legfrissebb elemzések szerint immáron két év se kell az alapvetően (még) olcsóbb Kínában, hogy megtérüljenek ezek a fejlett és újra-programozható ipari gépek,¹⁰⁰ bár az ottani bérek emelkedése miatt egyre több nyugati vállalkozás dönt úgy, hogy a termelést mintegy hazahozza, még több robot, illetve kevesebb emberi erőforrás felhasználásával, mint ahogy ezt az Adidas nem túl jól sikerült példáján láthattuk.¹⁰¹ A trendek egyértelműek: 2010 óta megháromszorozódott, azaz hárommillió fölé emelkedett a többfunkciós ipari robotok száma a világon.¹⁰²

5. ábra: Működő (aktív) többfunkciós ipari robotállomány világszerte 2010 és 2020 között (1000 egységként)

Forrás: Statista

⁹⁸ International Federation of Robotics: *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* (2017a).

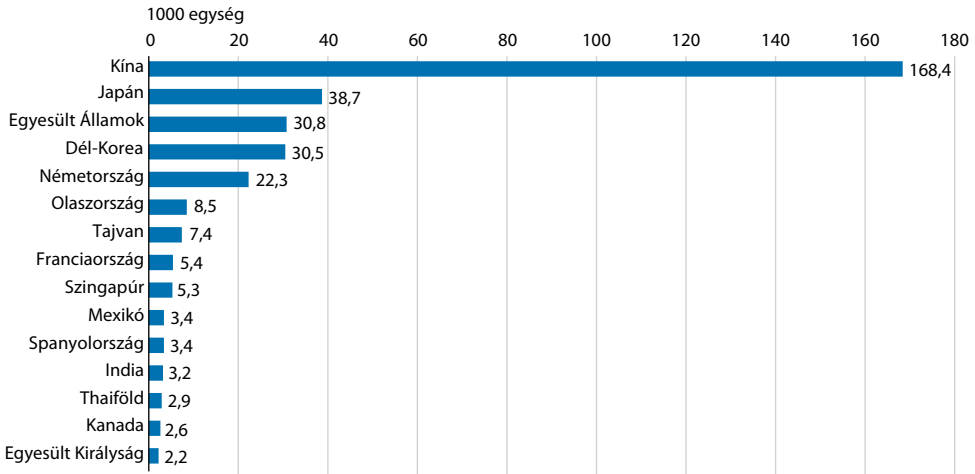
⁹⁹ Európa élen jár az ipari robotok alkalmazásában. *Sg.hu*, 2016. szeptember 29.

¹⁰⁰ Oxford Martin School (2016) i. m. 89.

¹⁰¹ Az Adidas vállalat nemrég úgy döntött, hogy 1993 után visszaköltözteti a cipőgyártása egy részét Európába, mert jelentősen nőttek a kínai bérek (50 százalékkal) és a szállítási költségek is, továbbá a mesterséges intelligencia alkalmazása is egyre olcsóbb. A szinte teljesen automatizált bajorországi gyárban mindössze 160 ember kap állást 2017-től, miközben több mint 200-an vesztek el az állásukat a kínai Suzhouban, ami 20 százalékos munkaerőcsökkenést jelent. Lásd James Shotter – Lindsay Whipp: *Robot Revolution Helps Adidas Bring Shoemaking Back to Germany*. *Financial Times*, 2016. június 8.; Bernard Marr: *Robot Revolution: Sportswear Giant Adidas Brings Jobs Back Home, But Not For People*. *Forbes*, 2016. szeptember 29.

¹⁰² Statista: *Operational Stock of Multipurpose Industrial Robots Worldwide from 2010 to 2020 (in 1,000 Units)* (2021. november 2.).

Ázsia totálisan elhúzott a fejlett Nyugat mellől.¹⁰³ Kína egyértelműen a robotika legnagyobb fellegvára, hiszen az ország már 2016-ban két és félszer több robotot gyártott, mint az USA. A vezető ázsiai országok (Kína, Korea és Japán) pedig ötször több robotot gyártottak, mint a vezető EU-s tagállamok (Németország, Olaszország, Franciaország) összesen.¹⁰⁴

6. ábra: Iparirobotállomány-szállítmány világszerte 2020-ban (1000 egység, országonként)

Forrás: Statista

Varga Mihály magyar nemzetgazdasági miniszter nem véletlenül fogalmazott úgy 2017-ben (különösen az autóiipari szektorra gondolva), hogy belátható időn belül drámaian csökkenni fog a magyar munkaerő iránti kereslet ebben az ágazatban is.¹⁰⁵

Míndeközben, ha Európa határain túlra tekintünk, akkor azt is láthatjuk, hogy a felerősödött migráció első számú forrásánál, Afrika egyes kibocsátó országaiban és régióiban várhatóan a következő másfél évtizedben közel 500 millió fővel gyarapodik a népesség¹⁰⁶ (ami egyébként megfelel az EU jelenlegi népességének), miközben az ottani gazdasági és pénzügyi erőforrások nem fognak ilyen ütemben nőni – hiszen láhattuk, hogy az EU keleti felének felzárkózása is viszonylag lassú folyamat. Az afrikai analfabetizmus pedig még mindig óriási (akár 30-40 százalékos), ami évtizedekre behatárolja a népesség ter-

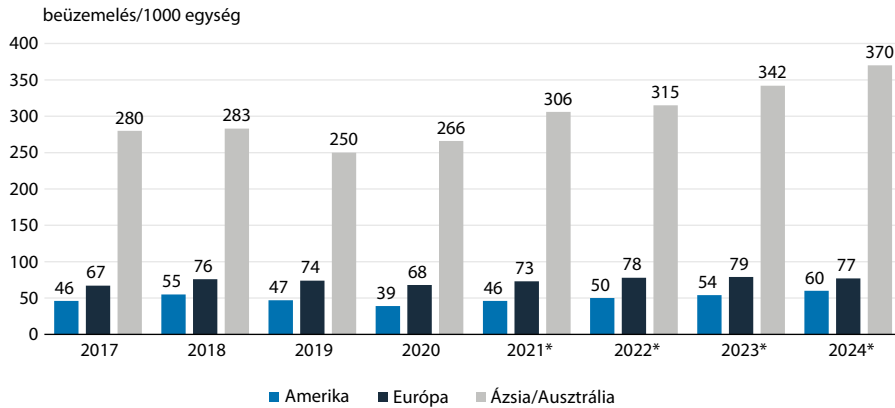
¹⁰³ Statista: Estimated Annual Industrial Robot Installations in Selected Regions Worldwide from 2018 to 2020, with a Forecast through 2024, by Main Region (in 1,000 Units) (2021. november 3.).

¹⁰⁴ International Federation of Robotics: How Robots Conquer Industry Worldwide. IFR Press Conference, Frankfurt, 2017b. szeptember 27.

¹⁰⁵ Varga: a szakképzés minden eddiginél gyorsabb és hatékonyabb fejlesztésére van szükség. *Hirado.hu*, 2016. december 5.

¹⁰⁶ Lovászy László – Páczay György – Zara Orsolya: Zöld forradalom – avagy milyen jövőt hoznak az agrár robotok? *Portfolio*, 2016. december 23.

melékenységét.¹⁰⁷ Ráadásul az ILO szerint Afrikában a gyermekek közel 85 százaléka nem részesül a családtámogatási rendszerekből, szociális támogatásokból (a világon is mindössze a gyermekek 35 százaléka részesül szociális védelmi támogatásban).¹⁰⁸

7. ábra: Becsült éves robotbeüzemeltetés (1000 egység) 2018 és 2020 között, 2024-es kitekintéssel a főbb térségekben (Amerika, Európa és Ázsia–Ausztrália)

Forrás: Statista

A probléma azért is releváns, mert a fejlődő, migrációs szempontból kibocsátó országokban a népességet nagyon nagy arányban foglalkoztatja a mezőgazdasági szektor, hiszen még nem érték el a modern iparosodás szintjét se. A fejlettségbeli különbségeket jól mutatja, hogy a világon jelenleg körülbelül egymilliárd ember dolgozik az agráriumban, vagyis minden harmadik ember a földművelésből és ahhoz kapcsolódó tevékenységekből él, ami egyébként hatszorosa az EU átlagának. A szubszaharai térségben az EU és az USA népességét együttesen kitevő populáció 40 százaléka 15 év alatti, és az ottani munkaerőnek még mindig közel 70 százalékát foglalkoztatja az agrárszektor, ráadásul arányaiban sokkal több női foglalkoztatottal, mint bárhol máshol.¹⁰⁹ (Amennyiben ezek a nők munka nélkül maradnának az újabb, európai és kínai befektetők által generált robotizált agrárforradalom következményeként, akkor erősen valószínűsíthetően ők még inkább szülni fognak, hiszen még az alapvető készségekkel sem rendelkeznek egy fejlettebb szolgáltatóipar számára, ami globális szinten egyre inkább támaszkodik a mesterséges intelligenciára.)

Mindezeket a foglalkoztatáspolitikai és szociálpolitikai tendenciákat az automatizáció, robotika, valamint az egyéb tudományos és technológiai innovációk és fejlemé-

¹⁰⁷ Lovász–Páczay–Zara (2016) i. m.

¹⁰⁸ ILO: *World Social Protection Report 2017–19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals* (2017. november 29.). 11.

¹⁰⁹ Lovász–Páczay–Zara (2016) i. m.

nyek tükrében lenne csak szabad mérlegelni, ami – sokéves szakmai tapasztalatom¹¹⁰ szerint – egyébként ebben az összefüggésben jelenleg gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik az európai uniós intézmények döntéshozóinak és politikusainak látóköréből.

Az űripar polgári hasznosításának egyik folyamányaként a robotok hamarosan nemcsak a kutatóhelyeken, a gyárakban és a földeken fognak szolgálatot teljesíteni, hanem a nappali szobánk, a családi életünk részévé is válhatnak, és szociális-ápolási funkciókkal gazdagodhatnak, hiszen a szociális robotika globális piacának értéke 2020-ban 1,98 milliárd dollár volt, és 2026-ra várhatóan eléri a 11,24 milliárd dollárt,¹¹¹ valamint az oktatás területe is forradalmi változásoknak nézhet elébe a mesterséges intelligencia széles körű alkalmazásával, ahogy a kínai iskolafejlesztési programok mutatják.¹¹²

Epilógus: sci-fi vagy létrejövő valóság? Az ember és robot perspektívái a 21. században

Az automatizáció, a mesterséges intelligencia és a robotizáció fejlődése kapcsán csak annak mértéke lesz kérdéses. Ugyanakkor emberi utánpótlásra (fogyasztókra) mindig szükség lesz. Ennek kapcsán érdemes lenne megvizsgálni azt is, hogy egy – az Elon Musk által már 2021 végén bejelentett¹¹³ – humanoid robotokkal működő társadalomban pontosan ki minősülhetne fogyasztónak, illetve az embereket helyettesítő robotok szükségletei egyben fogyasztói keresletként jelenhetnek-e meg, akárcsak a bevándorlók vonatkozásában az ő fogyasztásuk, amikor inaktív, munkaképes korú munkanélküli személyekről esik szó. Vajon a mesterséges „emberek” a csökkenő, stabilizált vagy éppenséggel növekvő természetes szaporulat esetén statisztikailag kiegyensúlyozhatják-e a demográfiai csökkenés változóját a GDP és a termelékenység tekintetében? Ez azért lehet releváns kérdés, mert eddig teljesen egyértelmű volt, hogy egy adott ország gazdasági teljesítménye és világgiaci súlya nagymértékben függ(ött) a fogyasztói népesség számától, arányától az ipari forradalmak korábbi fázisaiban.

Az emberiség az űriparnak, a növekvő műhold- és digitális infrastruktúrának köszönhetően hamarosan olyan problémákkal szembesül, amelyekkel kapcsolatosan felmerül a „tökéletlen” emberek és „tökéletes” mérések (big data) közti konfliktus amellet, hogy

¹¹⁰ Mindezt a 2009–2018 között a brüsszeli Európai Parlament Foglalkoztatási és Szociális Bizottság jelentéseért felelős szakmai tanácsadóként szerzett tapasztalataim alapján állítom, hiszen valamennyi, ez irányú bizottsági képviselői módosítást a képviselők túlnyomó többsége nem támogatta, ami felveti azt a problémát, hogy vajon az európai politika mennyiben kíván(t) szembesülni az árnyaltabb képpel.

¹¹¹ *Global Social Robots Market – Growth, Trends, COVID-19 Impact, and Forecasts (2022–2027)*. *Mordor Intelligence*, 2015. november 23.

¹¹² European Commission: *Educational Technologies in China. Pre- and Post-pandemic Lesson* (2021).

¹¹³ Matthew Sparkes: *Can Elon Musk and Tesla Really Build a Humanoid Robot in 2022?* *New Scientist*, 2021. december 30.

a világ mintegy „megkettőződik”.¹¹⁴ Így minél több kezelhető és (többször) felhasználható, extrapolálható adattal fogunk rendelkezni, annál kiszámíthatóbbá és előre jelezhetőbbé válnak olyan folyamatok és trendek, illetve tulajdonságok, amelyekről korábban álmodni se mertünk. Ez természetesen felveti az adatvédelem és a privát szférához való jog fontosságát, azonban ez legalább olyan mértékű lépés lehet, mint a könyvnyomtatás feltalálása és elterjedése a gondolatok szabadsága tekintetében, ami a tudomány felemelkedéséhez, majd a – köznyelvben – felvilágosodásnak nevezett korhoz vezethetett. Ugyanakkor jóval többet fogunk tudni arról is, hogy milyen tökéletlenek is vagyunk, és óriási lesz a kísértés – különösen első körben a HR-es területen –, hogy ezen a tökéletlenségünkön tudományos alapon és módon változtassunk is, természetesen egy „magasabb rendű társadalmi/szervezeti cél” érdekében. (A HR-es területen az automatizáció jelentős változást hozott a pandémia idején.)¹¹⁵ Ez a cél lehet a profittól és fenntarthatóságtól kezdve a környezetvédelemig bezárólag sok minden. Ráadásul, már évekkel korábban, 2017. november végén a *Science* közlése szerint két mesterségesintelligencia-algoritmus neurális hálózatok révén emberi közreműködés és külön szótárhasználat nélkül megtanult önállóan egy(!) nap alatt magas szinten fordítani két nyelvről. A módszer lényege két lépcsőn alapult. Első lépésben a két nyelv (például francia és angol) alapján létrehoznak egy szótárt, majd addig fordítanak oda-vissza, míg a visszafordítások tökéletesek nem lesznek.¹¹⁶ (Csak emlékeztetőül: a technológiai fejlődés gyorsasága kapcsán George Friedman 2009-ben még úgy vélte, hogy a számítógépek csupán eszközök, amelyek nem tudják megítélni az emberi szövegek nyelvtani helyességét.)¹¹⁷ Talán ezért is gondolja Henry Kissinger, az egyik legnagyobb stratégia és diplomataóriás, hogy mindez viszont elvezethet a felvilágosodás eredményeinek a felszámolásához.¹¹⁸ Vélhetően éppen emiatt a különböző metaverzumokra sokan tekintenek biztonsági kockázatként amellet, hogy még több embert fognak a képernyőkhöz szó szerint odaszegezni, ahol a valóság és a digitális világ egyre jobban összemosisodik, az eddigi „buta” határvonalak megszűnésével. Ennek aspektusa az agyimplantátum is, amely nagyságrendekkel növeli a hálózatosodást és annak minden következményét és egészségügyi, biztonsági és emberi jogi kockázatát.¹¹⁹ Sőt, már vannak nagyvárosok, amelyek léptek is, hiszen elsőként Szöul – évek óta a világ egyik leginnovatívabb országának a fővárosaként – jelentette be tavaly szeptemberben,

¹¹⁴ Lovász László: *A szemünk láttára kettőződik meg a világunk – Asimovnak lesz igaza? Portfolio*, 2021. december 18.

¹¹⁵ Daniel Richardson: *Study Finds Pandemic Led to Sharp Increase in HR Automation. Unleash*, 2021. szeptember 9.

¹¹⁶ Matthew Hutson: *Artificial Intelligence Goes Bilingual – Without a Dictionary. Science*, 2017. november 28.

¹¹⁷ George Friedman: *The Next 100 Years*. New York, Anchor, 2010. 62.

¹¹⁸ Henry Kissinger: *How the Enlightenment Ends. The Atlantic*, 2018. június.

¹¹⁹ László Gábor Lovász: *What if: Human Rights vs Science – or Both?* In Vincent G. Duffy (szerk.): *Digital Human Modeling and Applications in Health, Safety, Ergonomics and Risk Management. AI, Product and Service. 12th International Conference, DHM 2021, Held as Part of the 23rd HCI International Conference, HCII 2021, Virtual Event, July 24–29, 2021, Proceedings, Part II*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2021. 220–238.

hogy „beköltözik a metaverzumba”, egy komplex virtuális ökoszisztémát létrehozva a városi közigazgatás minden területén, így a gazdasági, kulturális, turisztikai, oktatási és lakossági szolgáltatások területén is, együtt a város legnépszerűbb turisztikai látványosságaival belépve a virtuális térbe, egyre több, a mesterséges intelligencia által nyújtott élménnyel, önállóan működő kreálmánnyal és „lénnel”.¹²⁰ (A mozirajongóknak nem cseng ismeretlenül a *Mátrix* című mozsorozat sem, amely alapvetően egy ilyen digitális világra épít.)

Mindez nem a távoli jövő, hiszen a mesterséges intelligencia jelenlegi alkalmazási területeire pillantva látható, hogy ma már az értékpapírtőzsdéken jogügyleti, azaz szerződés-kötési képességgel rendelkeznek az algoritmusok, és az ügyletek többségét már ezek kötik a *The Economist* korábbi összeállítására szerint.¹²¹ A Morningstar nevű globális pénzügyi elemző cég kimutatása alapján már 2019-ben az algoritmusok 4 trillió amerikai dollárnál is nagyobb forgalmat bonyolítottak, immáron meghaladva a (humán) brókerek teljesítményét is. Ez az összeg akkor nagyjából megfelelt a globálisan informatikára fordított kiadások összegének. 2020. január elsejétől már az európai földön működő tőzsdei cégeknek a beszámolóikat az Európai Értékpapír-piaci Hatóság által kidolgozott módszertan alapján a robotok számára is értelmezhetővé kellett tenniük.¹²²

Mivel a nyelv az egyik „legemberibb” érték, ennek kapcsán egy újabb kérdés vetethető fel: lehet-e az intelligens robot, mesterséges személy (például e-személy) jogképes jogalany? A (természetes) személy az, aki jogokat szerezhethet és kötelezettségeket vállalhat – mint egy bróker. A magyar jogban létezik a cselekvőképesség speciális fogalma is, amely bizonyos esetekben bíróság, illetve a törvény által (korhatár) korlátozható. Ekkor az adott személy a jogai gyakorlásában korlátozva van, és egy másik személy (például gondnok, törvényes képviselő) jár el helyette és a nevében. Ma már arra is van példa a német, francia és japán jogrend mellett a magyarban is, hogy a jogi személyek büntetőjogi felelősségét is megállapítsák.¹²³ (Kínában bizonyos bírósági eljárásokban már „robotbíró” fogadja be a kérelmeket.)¹²⁴ A mesterséges intelligencia további fejlődésével előbb-utóbb az a kérdéskör is felmerülhet a robotok esetében, hogy egy fejlett algoritmus eléri-e majd az ókori rabszolgák státuszát, vagy sem. Mint ismeretes, a Római Birodalomban a rabszolgákra külön jog vonatkozott, hiszen korlátozott módon, de mégis önálló ügyletkötési képességgel is rendelkezettek, tulajdonosaik nevében és helyett is jogilag eljárhattak, bár nem voltak jogalanyok, csupán jogtárgyként ismerte el őket a római jog. Nem rendelkeztek tehát jogképeséggel: adhatók-vehetők, örökölhetők, tetszés szerint fizikailag bántalmazhatók és megölhetők voltak. Ugyanakkor a jogrend

¹²⁰ Nagy Viktor: Technológiai forradalom jön, a metaverzum hamarosan több milliárd embert szippanthat magába. *Portfolio*, 2022. január 11.

¹²¹ The Stockmarket Is Now Run by Computers, Algorithms and Passive Managers. *The Economist*, 2019. október 5.

¹²² Robotok vizsgálhatják a jövőben a tőzsdei beszámolókat. *Portfolio*, 2019. szeptember 16.

¹²³ Lovász László: A kőbaltától a robotkorszakig. *Magyar Idők*, 2017. február 24.

¹²⁴ Beijing Internet Court: *Beijing Internet Court Launches Online Litigation Service Center* (2019. július 1.).

is értékelte azt a körülményt, hogy a rabszolga értelmes dolog (ember). Egészen korán kialakult az is, hogy a gazda egyes rabszolgáinak önálló gazdálkodás céljára bizonyos, bármikor visszavehető javakat (*peculium*) adott, amelyek segítségével később akár meg is válthatta magát a szolgaságból. Kérdés, hogy hasonlóan a rabszolgákhoz, vajon egy mesterséges és öntanulásra képes algoritmus „nagykorúvá” válhat-e a jövőben? Egy bizonyos értelmi szint felett rendelkezhet-e egy bonyolult algoritmus „nagykorúsággal” és felelősséggel, miközben egy fogyatékos ember a cselekvőképességében korlátozva van? Összekapcsolva: vajon elképzelhető-e, hogy egy ma értelmi képességei miatt korlátozottan cselekvőképes idős és fogyatékos személy a mesterséges intelligenciára, mi több: egy intelligens agyimplantátumra támaszkodva – mintegy mesterségesen intelligens támogatott döntéshozatal keretében – önállóan is hozhasson döntéseket a jövőben?

Szintén időszerű kérdéssé válnak hamarosan a robotok által okozott károk és az ezzel összefüggő biztosítási és munkavédelmi kérdések is, mint ahogy Zara Orsolya az *Európai Jogban* (*Robo sapiens, avagy személy lesz-e a robot?*) erre rámutatott, kifejtve, hogy: „A felelősség kérdése annál nehezebb, minél nagyobb autonómiát élvez a robot, hiszen minél inkább képes önállóságra, annál kevésbé tekinthető egyszerű eszköznek egy ember kezében.”¹²⁵ Sőt, Zara továbbmegy a *Hány bit egy emberélet?* című írásában: felteszi a kérdést, hogy vajon a közlekedésbiztonság terén „lefordíthatóak-e az algoritmus nyelvére az etikai döntések”. Az úgynevezett csilledilemma¹²⁶ alapján Zara úgy véli, hogy a felgyorsuló gyártási és jogi szabályozási igény miatt döntenünk kell a jövőben arról is, hogy valóban akarjuk-e, hogy a robotokat erkölcsi értékek vezéreljék? Elemzésének középpontjában az áll, hogy vajon a különböző kultúrákban élő emberek hogyan és mennyiben eltérően döntenek akkor, ha például egy nő és egy gyermek között kell választani egy halálos baleseti szituációban?¹²⁷ És igen, az emberek a világon nagyon különbözően vélekedhetnek a robotokról: alapvető kulturális különbségek láthatók például a kereszténység és az ázsiai hitvilág között. A kereszténységtől eltérően, amely a tárgyat sohasem tekinti tudattal rendelkező „élőlénynak” és csak az embert tekinti szellemi lénynek, Ázsiában az animizmus alapján bármely tárgynak lelke, személyisége, mi több: tulajdonított tudata is lehet, ami gyökeresen más hozzáállást eredményez a humanoid gépek irányába, mint amely a keresztény társadalmakban elfogadott. Kwang-yeong Shin, a szöuli Chung-an Egyetem szociológusprofesszora is megerősítette a sámánista hagyományokra és tradíciókra utalva,¹²⁸ nemkülönben a sintoizmus is nagymértékben

¹²⁵ Zara Orsolya: *Robo Sapiens, avagy személy lesz-e a robot?* Aktuális jogi és szabályozási kérdések az Európai Parlamentben. *Európai Jog*, 16. (2016), 2. 1–4.

¹²⁶ A Philippa Foot által felállított etikai kérdés arról szól, hogy egy elszabadult, üres villamos száguld a sínen a zebra felé, ahol éppen gyalogosok kelnek át, ahol több ember élete forog kockán. Ekkor felmerül, hogy a váltó átváltásával a villamost egy másik sínre terelhetjük, ahol azonban éppen egy pályamunkás dolgozik. A dilemma lényege, hogy közbelépünk-e, vagy sem. Ennek továbbfejlesztett változata az, hogy nem csupán egy tárgyat (váltót) kell elmozdítani, hanem egy embert kell szándékosan és fizikailag lelökni egy felüljáróról, hogy megakadályozzuk a tömegbalesetet.

¹²⁷ Zara Orsolya: *Hány bit egy emberélet?* *Világ gazdaság*, 2018. január 11.

¹²⁸ Ann Babe: *Why South Korea Is an Ideal Breeding Ground for Robots?* *Bbc.com*, 2017. december 6.

hozzájárult ehhez az attitűdhöz, hiszen minden dolognak a világon van egy kamija, vagyis szelleme, a kövektől és fáktól kezdve egészen a betegségekig. Nem véletlen, hogy Japán ezen a téren is élen jár, hiszen az első robotok előfutárait ott készítették a nyugati órákészítési technológiának az alapulvételével már a 17. századtól kezdve.¹²⁹

Az *ösztönző állam* nemcsak ösztönzi, de érti is a társadalmi folyamatokat. A világ „megkettőződése” mellett egyre fontosabb az a kérdés, hogy a modern technológiákat (mesterséges intelligencia) hogyan alkalmazza, támogassa vagy éppenséggel tiltsa. Ez különösen akkor lehet érdekes, ha például a munka teljes mértékben átalakuló világában a munkavállalók értékelése és díjazása kapcsán egységesíteni akarják, netalán

„kizárólag gépekre kívánják bízni a teljesítménymérést és értékelést, netán a hivatali előmenetelt vagy akár a bérezést (egyenlő munkáért – egyenlő bér elve alapján), aminek vannak jelei. Számos olyan, nehezen mérhető szempont és kritérium kerülhet nyomás alá, mint például a bizalom, az átmeneti teljesítményingadozás (betegség, fogyatékoság stb.), illetve más, a munkakörhöz szorosan akár nem is kapcsolódó faktorok (például kapcsolati tőke). A HR-területen maradva, az előmenetel és a karrier kapcsán egy mesterséges intelligenciát egyáltalán nem biztos, hogy igazságosnak is fognak tartani az emberek, hiszen ők nem a saját lehetőségeikhez és képességeikhez, hanem a közvetlen kollégájukhoz, a távolabbi családtagjaikhoz, a szomszédjukhoz mérik magukat, ami szükségszerűen torzító hatású, valamint olyan társadalmi szempontok is megkérdőjeleződhetnek, mint a gender felfogással, a mássággal vagy éppen a kisebbségekkel vagy a fogyatékosággal kapcsolatos előnyben részesítés elvei.”¹³⁰ (Lásd például a női kvóta betöltését átoperált – transznemű – férfiak által.)

Ezért alapvető fontosságú a modern államigazgatás és közgazdaságtan továbbfejlesztése, különösen az emberi döntések irracionális voltának megértése és alkalmazása, ideértve például a boldogság mint jelenség és folyamat jobb megértését is. Ahogy Csák János fogalmazott:

„Miközben a közgazdaságtan arról szól, hogyan gondoskodjunk magunkról és másokról, a jelenleg a fősodor által követett rendszerből immár 750 éve hiányzik a folyamat utolsó eleme, a végső elosztás. (Ez) azt jelenti, hogy amikor döntést hozunk az életben, az első mindig az, hogy kinek az érdekében, ezért vagyunk társas lények. Mindaddig, amíg ez a végső elosztási elem nem kerül bele a közgazdasági gondolkodásba, márpedig a neoklasszikus közgazdaságtanban nincsen benne, olyan föltételezésekkel kell élniük a közgazdászoknak, a tudományt művelőknek, amelyek a valóságtól távol állnak.”¹³¹

Nem véletlen az sem, hogy az úgynevezett viselkedési közgazdaságtan (*behaviour economics*) fontossága egyre nő az automatizáció kapcsán, amelynek egyik legjelesebb képviselője, Richard H. Thaler 2017-ben kapott közgazdasági Nobel-díjat.

¹²⁹ Ezerarcú Japán. *A japán kultúra útikalauza*. Ford. Dövényi Ibolya. Budapest, Bookline, 2021. 60, 106.

¹³⁰ Lovászy László: *A gépek saját élményei. Féljünk-e a mesterséges intelligenciától? Élet és Tudomány*, 71. (2016), 49. 1556–1557.

¹³¹ Csák János: *Tudni kell, kinek kedveznek a döntések*. *Infostart*, 2016. február 29.

Mindez arra mutat, hogy a big datának nevezett rendszer fejlettebb folyamatában a társadalmi szabályozási környezet individualizálására kerülhet sor, hiszen a pontosabb adatok birtokában egyénibb, lokálisabb szabályokat lehet (kell?) alkotni annak érdekében, hogy az általános szabályok minél kevesebb egyént, csoportot diszkrimináljanak, és az emberek boldogságát, elégedettségét nagyobb mértékben biztosíthassák egy adatokban is folyamatosan növekvő társadalomban. Ez azt jelenti, hogy a jog partikularizálódásához vezet(het), hiszen már most külön szabályok és előírások léteznek a nők, a kisgyermekesek vagy a fogyatékkal élő emberek vonatkozásában a mai, komplex munkaerőpiaci szabályozásokban. A jog partikularizációja – végső soron – egy ösztönzőbb és erősebb állami tervezéshez és egy adatalapúbb, „intelligensebb” kormányzati politikához vezethet. Ez az irány Elisabeth A. Mason szerint a szegénység elleni küzdelemben lehet releváns. Ő alapvetően három területet határoz meg, ahol az adatok és az állami ösztönzés társadalmi szempontból különösen relevánsak lehetnek: munkanélküliség, oktatás és a segélyezéssel, illetve a szociális támogatásokkal kapcsolatos kormányzati programok.¹³²

Végezetül milyenek lehetnek a jövő munkásai? Annak ellenére, hogy az egyre magasabb képzettség elérését az utóbb néhány évtizedben célként határozták meg (általánossá vált az egyértelmű összefüggés a magasabban képzettek alacsonyabb munkanélkülisége és magasabb jövedelmi helyzete kapcsán),

„önmagában arányaiban nem még több, és főleg nem a hagyományos és merev struktúrában működő egyetemekenél végzett fiatalra lesz szükség, hanem valami egészen másra: olyan alkalmazkodásra képes emberekre, akik képesek mintegy szimbiózisban együtt alkotni és együttműködni a mesterséges intelligenciával, és akik folyamatosan is képezni tudják magukat. Ezért a jövőben egyre több és egyre inkább »posztreneszánsz polihisztorra« lehet szükség a foglalkoztatottak 80%-át adó szolgáltatói szektorban is, akik gyakorlatilag az egykori, helyi piacra termelő manufaktúrák tőkéseinek lehetnek a kései utódai. Ők már a bérmunkások helyett egyre fejlettebb mesterséges intelligenciával irányított robotokkal és algoritmusokkal fognak termelni (akár egy nagyobb, globális cégcsoport részeként) és/vagy nyújthatnak jóval individualizáltabb, személyre szabottabb szolgáltatásokat.”¹³³

Így az automatizáció, mesterséges intelligencia és robotizáció kapcsán a legfontosabbnak a termelékenység kérdését látom, ugyanis minden jel arra mutat, hogy a felgyorsuló digitalizálás és mesterséges intelligenciára való támaszkodás egy egészen újfajta helyzetet teremthet, hiszen akár 400 százalékos növekedési ütemet jelenthet az első ipari forradalomhoz képest. Így mindenhez egy „picit” jobban (vagy éppenséggel sokkal jobban) kell majd érteni a filozófián és pszichológián át a fizikáig és kémiáig; azaz általában a magasabb fokú önképzésre és erős reáltudásra is alkalmas „posztreneszánsz polihisztorokra” lesz egyre nagyobb kereslet, mindez összességében még összetettebb és államilag

¹³² Elisabeth A. Mason: *A.I. and Big Data Could Power a New War on Poverty*. *New York Times*, 2018. január 1.

¹³³ Lovász László: *Polihisztor átlagemberek eljövetele*. *Figyelő*, 2017. október 27.

határozottabban ösztönzött foglalkoztatási-szabályozási környezetet és támogatáspolitikát feltételez. Ehhez viszont nemcsak az állami oktatáspolitikának kell hozzájárulnia, hanem nagy fokú és kiterjedt tehetséggondozási infrastruktúrára is szükség van, hogy a legutolsó településen lévő csiszolatlan gyémántok is lehetőséget kaphassanak.¹³⁴

Összegzés

Hazánk az EU-ban a legnagyobb automatizálási potenciállal rendelkező országok egyike a gazdasági ágazatok összetétele miatt,¹³⁵ ezért különösen nem mindegy, hogy milyen hosszú távú nemzetgazdasági és társadalmi jövőkép stratégiával rendelkezik az ország. Összegezve tehát az ösztönző – vagy talán inkább védelmező? – állam számára a robotizáció kapcsán a következő, alapvető kérdések válhatnak kritikussá a munka világot érintően: a demográfia, a tömeges bevándorlás és a robotizáció (termelékenység) hármasának komplexebb megértése, tudományos módon történő kutatása. Így különösen: 1. az okos gazdaság- és családpolitika (humanoid robotok megjelenésének következménye mind a munkahelyeken, mind pedig a háztartási munka tekintetében), 2. az adatvédelem és a magánszférához való jog (big data és a metaverzum és azok kockázatai), különösen a világ megkettőződéséhez elvezető metaverzum(ok) esetében, 3. a fair munkaerőpiac (ideértve a bérezés és a munkavédelem területeit is) és az esélyek egyenlőségének biztosítása HR-es területen és tevékenységekben, 4. a robotok által okozott károk és biztosítási (cselekvőképességi) kérdéseken át, 5. egészen a robotokkal valóban kooperálni képes „poszttréneszász” polihisztorok kineveléséig. Mindez feltételezi a modern közigazgatás és államigazgatás fejlesztését is, hiszen az emberi döntések, motivációk jobb megértése (például viselkedési közgazdaságtan és más, a valós folyamatokra fókuszáló tudományok), az egyre nagyobb számú és fair algoritmusok megkövetelése – különösen a munkanélküliséggel, a gazdasági-munkahelyteremtési támogatásokkal, az oktatással és a segélyezéssel, illetve a szociális támogatásokkal kapcsolatos, ösztönző kormányzati intézkedések céljából – egy újfajta közgazdaságtan és a jog új szimbiózisát feltételezi, amely egyre inkább képes egyéni, a korábbiakhoz képest „unortodox” megoldásokra, a korábban kényszerűen partikulárisnak minősített problémákra célzott intézkedéseket hozva.

Nem kis feladat áll előttünk. Minden valószínűség szerint akkora változás előtt állunk, mint amikor a Santa Maria kifutott a kikötőjéből egy új világ felfedezésére. Akkor sem tudták, hogy mit hoz a jövő.

Most sem tudjuk – de aki először lép, az akár az utolsóból első is lehet.

¹³⁴ Lovász László: Munkaerőhiány-paradoxon és kötelező menekültkvóta. *Figyelő*, 61. (2017), 49. 42–43.

¹³⁵ Péter–Németh–Vargha (2020) i. m. 73.

Felhasznált irodalom

- Acemoglu, Daron: *Written Testimony. House Select Committee on Economic Disparity and Fairness in Growth*. Hearing on Automation and Economic Disparity, MIT, 2021. november 3. <https://bit.ly/3gX0h4F>
- AI and the COVID-19 Vaccine: Moderna's Dave Johnson. *MIT Sloan Management Review*, 2021. július 13. <https://bit.ly/3BwyjpW>
- Anthony, Scott D. – S. Patrick Viguierie – Evan I. Schwartz – John Van Landeghem: Corporate Longevity Forecast: Creative Destruction is Accelerating. *Innosight*, 2018. február. <https://bit.ly/3rYzIIW>
- Arnon, Shachar – Nir Dahan – Amir Koren – Oz Radiano – Matan Ronen – Tal Yannay – Jonathan Giron – Lee Ben-Ami – Yaniv Amir – Yacov Hel-Or – Doron Friedman – Ido Bachelet: Thought-Controlled Nanoscale Robots in a Living Host. *PLoS ONE*, 11. (2016), 8. e0161227. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0161227>
- Babe, Ann: Why South Korea Is an Ideal Breeding Ground for Robots? *Bbc.com*, 2017. december 6. <https://bbc.in/357bVqU>
- Báger Gusztáv – Parragh Bianka: A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_4
- Beijing Internet Court: *Beijing Internet Court Launches Online Litigation Service Center* (2019. július 1.). <https://bit.ly/3C0jyf9>
- Chernoff, Alex W. – Casey Warman: COVID-19 and Implications for Automation. *NBER Working Paper 27249*, (2020). www.nber.org/papers/w27249
- Chinese Tech Giants Roll Out More Courier Robots as COVID-19 Pandemic Creates Demand for Contactless Services. *Abc.net*, 2021. október 2. <https://ab.co/3BwAlrf>
- Cossey v Egyesült Királyság, no. 10843/84, 1990. szeptember 27-i ítélet. <https://bit.ly/3gUNDYH>
- Creighton, Jolene: Bionics: The Astonishing Future of the Human Body. *Futurism*, 2015. december 2. <https://bit.ly/3H0aY13>
- Csák János: Tudni kell, kinek kedveznek a döntések. *Infostart*, 2016. február 29. <https://bit.ly/3pkHNjp>
- Csath Magdolna: Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. *Pénzügyi Szemle*, 64. (2019), 1. 29–48. <https://bit.ly/3JEawak>
- Csiki Gergely – Ferkó Nikolett: Külön gyorsítópályát kell ácsolni a legtehetségesebb magyar fiataloknak. Interjú Orbán Balázssal. *Portfolio*, 2021. május 11. <https://bit.ly/3uUo4KS>
- Dawes, James: UN Fails to Agree on 'killer robot' Ban as Nations Pour Billions into Autonomous Weapons Research. *The Conversation*, 2021. december 20. <https://bit.ly/3s0pSAc>
- Dellinger, David T. – Paul Goodman – The Ad Hoc Committee on the Triple Revolution: The Triple Revolution. Cybernation, Weaponry, Human Rights. [New York], [k. n.], 1964. <https://bit.ly/3oXS6JZ>
- Dobbs, Richard – Anu Madgavkar – James Manyika – Jonathan Woetzel – Jacques Bughin – Eric Labaye – Pranav Kashyap: Poorer than Their Parents? A New Perspective on Income Inequality. *McKinsey & Company*, 2016. július 13. <https://mck.co/3LJCfrX>
- Embracing Disruption with Innovation. *Harvard Business Review*, 2016. szeptember 29. <https://bit.ly/3GZFKXY>
- Európa élen jár az ipari robotok alkalmazásában. *Sg.hu*, 2016. szeptember 29. <https://bit.ly/3GZI2pV>
- European Commission: *Educational Technologies in China. Pre- and Post-pandemic Lessons* (2021). <https://doi.org/10.2760/604641>

- European Commission: *Global Europe 2050*. (2012). <https://doi.org/10.2777/79992>
- European Investment Bank: *Restoring EU Competitiveness* (2016. január). <https://bit.ly/3gY0vIM>
- Eurostat: *Median Age Ranges from 18 to 54 across EU Regions* (2017. február 15.). <https://bit.ly/3BufiEJ>
- Eurostat: *Total Unemployment Rate* (2021a. november 14.). <https://bit.ly/3LDdtdf>
- Eurostat: *Unemployment Statistics* (2021b. december). <https://bit.ly/34Pbou4>
- Ezerarcú Japán. A japán kultúra útikalauza*. Ford. Dövényi Ibolya. Budapest, Bookline, 2020.
- Ford, Martin: *The Rise of the Robots. Technology and the Threat of Mass Unemployment*. London, Oneworld Publications, 2015.
- Foster, Scott: Japanese AI Robots and the American Union's Last Hurrah. *Asian Times*, 2021. április 14. <https://bit.ly/354Kz4P>
- Frey, Carl Benedikt: *The Technology Trap. Capital, Labor, and Power in the Age of Automation*. Princeton, Princeton University Press, 2019.
- Friedman, George: *The Next 100 Years*. New York, Anchor, 2010.
- Gill, Indermit S. – Martin Raiser: *Golden Growth. Restoring the Lustre of the European Economic Model*. Washington, D. C., The World Bank, 2012. <https://bit.ly/3LJRW2r>
- Global Social Robots Market – Growth, Trends, COVID-19 Impact, and Forecasts (2022–2027). *Mordor Intelligence*, 2015. november 23. <https://bit.ly/3H0PrVR>
- Grace, Katja – John Salvatiere – Allan Dafoe – Baobao Zhang – Owain Evans: Viewpoint: When Will AI Exceed Human Performance? Evidence from AI Experts. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 62. (2018). 729–754. <https://bit.ly/33ze4eO>
- Gruber, Tom: How AI Can Enhance Our Memory, Work and Social Lives. *Ted.com*, 2017. április. <https://bit.ly/3oZf6rL>
- Harari, Yuval Noah: *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. London, Harvill Secker, 2017.
- Harris, Karen – Austin Kimson – Andrew Schwedel: Labor 2030: The Collision of Demographics, Automation and Inequality. *Bain & Company*, 2018. február 7. <https://bit.ly/3sPeT3w>
- Hawthornthwaite, John – Richard Berriman – Saloni Goel: *Will Robots Really Steal Our Jobs?* London, PwC, 2018. <https://pwc.to/3rXXn5V>
- Hollinger, Peggy – Clive Cookson: Elon Musk Being Allowed to 'Make the Rules' in Space, ESA Chief Warns. *Financial Times*, 2021. december 5. <https://on.ft.com/3sQG99Z>
- Holt-Lunstad, Julianne: The Potential Public Health Relevance of Social Isolation and Loneliness: Prevalence, Epidemiology, and Risk Factors. *Public Policy & Aging Report*, 27. (2018), 4. 127–130. <https://doi.org/10.1093/ppar/prx030>
- Hutson, Matthew: Artificial Intelligence Goes Bilingual – Without a Dictionary. *Science*, 2017. november 28. <https://doi.org/10.1126/science.aar6085>
- ILO: *World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goals* (2017. november 29.). <https://bit.ly/3oYaa6N>
- International Federation of Robotics: *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* (2017a). <https://bit.ly/3sTaOmT>
- International Federation of Robotics: *How Robots Conquer Industry Worldwide*. IFR Press Conference, Frankfurt, 2017b. szeptember 27. <https://bit.ly/3oTF6oD>
- International Federation of Robotics: IFR Press Conference [Prezentáció]. Frankfurt, 2020. szeptember 24. <https://bit.ly/3JzuTFG>

- International Federation of Robotics: *Robot Race: The World's Top 10 Automated Countries* (2021. január 27.). <https://bit.ly/3pkIw47>
- International Sport and Culture Association – Centre for Economics and Business Research: *The Economic Cost of Physical Inactivity in Europe* (2015. június). <https://bit.ly/3JFgoQy>
- Is the Pandemic Accelerating Automation? Don't Be So Sure. *The Economist*, 2021. június 19. <https://econ.st/3sSQAK2>
- Kissinger, Henry A.: How the Enlightenment Ends. *The Atlantic*, 2018. június. <https://bit.ly/3sSRXZc>
- Konishi, Colin T. – Chengzu Long: Progress and Challenges in CRISPR-Mediated Therapeutic Genome Editing for Monogenic Diseases. *The Journal of Biomedical Research*, 35. (2021), 2. 148–162. <https://doi.org/10.7555/JBR.34.20200105>
- Le Clair, Craig: Predictions 2022: The Pandemic's Wake Drives Automation Trends. *Forrester*, 2021. október 28. <https://bit.ly/36pxrYM>
- Loria, Kevin: Elon Musk Wants to Link Computers to Our Brains to Prevent an Existential Threat to Humanity. *Business Insider*, 2017. június 17. <https://bit.ly/3LFdy05>
- Lovász László Gábor: Az emberi jogok (eddig) utolsó generációjáról – és egy fenntarthatóbb, biztonságosabb Európáról. *Kapocs*, 13. (2014), 3. 19–31. <https://bit.ly/3sUvtY5>
- Lovász, László G.: Corporate Individualism – Changing the Face of Capitalism. *IEEE Society and Technology Magazine*, 2015. december. 20–22. <https://bit.ly/33BlrCw>
- Lovász László: A gépek saját élményei. Féljünk-e a mesterséges intelligenciától? *Élet és Tudomány*, 71. (2016), 49. 1556–1557. <https://bit.ly/3Jzx1NG>
- Lovász, László Gábor: Innovation has changed the meaning of rehabilitation. *EuroScientist*, 2016. február 3. <https://bit.ly/3H2MrbD>
- Lovász László: A kőbaltától a robotkorszakig. *Magyar Idők*, 2017. február 24. <https://bit.ly/3BANXpc>
- Lovász László: Automatizációról, garantált alapjövdelemről és egy új társadalmi szerződésről. *Szociálpolitikai Szemle*, 3. (2017), 1–2. 89–98.
- Lovász László: Elefánt a Petri-csészében. *Figyelő*, 61. (2017), 38. 61. <https://figyelo.hu/latoszog/elefant-a-petri-cseszeben-3884/>
- Lovász László: Milyen lesz az ember 2025-ben? *Portfolio*, 2017. március 11. <https://bit.ly/3gYqjog>
- Lovász László: Munkaerőhiány-paradoxon és kötelező menekültkvóta. *Figyelő*, 61. (2017), 49. 42–43.
- Lovász László: Polihisztor átlagemberek eljövetele. *Figyelő*, 2017. október 27. <https://bit.ly/3BtKjZn>
- Lovász, László: What if My Disability Will Not Be Relevant in the Future? *IEEE Technology and Society Magazine*, 2017. június 29. <https://bit.ly/3LH4dVj>
- Lovász László: A népesedési katasztrófa ellenszere: okos családpolitika és robotok. *Mandiner*, 2018. május 3. <https://bit.ly/357f1Ly>
- Lovász László: *Homo Sapiens Conrectus – Íme, a fejlesztett ember!* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. <https://bit.ly/3GZLQO7>
- Lovász László: *Homo Sapiens Conrectus – Íme, a fejlesztett ember!* In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 457–516. <https://bit.ly/3sL3M3I>
- Lovász László: Me-byo, bro! *Figyelő*, 2018. május 16. <https://bit.ly/3LJF8Jj>
- Lovász László: Japán a genderizmus és a bevándorlás fellegvára lesz? *Portfolio*, 2019. március 30. <https://bit.ly/3rY0g6L>

- Lovász László: Az agyimplantátum, ami megváltoztathatja a gondolkodásunkat is. *Portfolio*, 2020. szeptember 5. <https://bit.ly/3GZJClu>
- Lovász László: A szemünk láttára kettőzödik meg a világunk – Asimovnak lesz igaza? *Portfolio*, 2021. december 18. <https://bit.ly/3BxlpYO>
- Lovász László Gábor: Új sikerrecept egy bizonytalan világban. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2021), 4. 513–518. <https://bit.ly/3s0OjNM>
- Lovász, László Gábor: What if: Human Rights vs Science – or Both? In Vincent G. Duffy (szerk.): *Digital Human Modeling and Applications in Health, Safety, Ergonomics and Risk Management. AI, Product and Service. 12th International Conference, DHM 2021, Held as Part of the 23rd HCI International Conference, HCII 2021, Virtual Event, July 24–29, 2021, Proceedings, Part II*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2021. 220–238. https://doi.org/10.1007/978-3-030-77820-0_17
- Lovász László – Páczay György – Zara Orsolya: Zöld forradalom – avagy milyen jövőt hoznak az agrár robotok? *Portfolio*, 2016. december 23. <https://bit.ly/3BuxWvW>
- Manyika, James – Michael Chui – Mehdi Miremadi – Jacques Bughin – Katy George – Paul Willmott – Martin Dewhurst: *Harnessing Automation for a Future that Works*. *McKinsey Global Institute*, 2017. január 12. <https://mck.co/3s970PD>
- Marr, Bernard: Robot Revolution: Sportswear Giant Adidas Brings Jobs Back Home, But Not For People. *Forbes*, 2016. szeptember 29. <https://bit.ly/3BxID26>
- Mason, Elisabeth A.: A.I. and Big Data Could Power a New War on Poverty. *New York Times*, 2018. január 1. <https://nyti.ms/3I0irP2>
- Master, Farah: Meet Grace, the Healthcare Robot COVID-19 Created. *Reuters*, 2021. június 9. <https://reut.rs/3I1cEIN>
- Matolcsy György: A versenyképesség mint a fenntarthatóság meghatározó feltétele. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 7–24. <https://bit.ly/3I4urPn>
- McKinsey Global Institute: *Technology, Jobs, and the Future of Work. Briefing Note Prepared for the Fortune Vatican Forum*. 2017. január. <https://mck.co/3oUsQ7e>
- McLeary, Paul: Pentagon’s Drone Pilots Get a Nod, but No Medals. *Foreign Policy*, 2016. január 7. <https://bit.ly/3I1cPUt>
- Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) Government of Japan: *Japan’s New Robot Strategy* (2018. április). <https://bit.ly/3rZKhp1>
- MTA: *Tudomány és Parlament – a Nemzeti Agykutatási Program eredményei* (2017. november 10.). <https://bit.ly/3pkLe9N>
- Mullins, Brian: Beyond Bias: The Ethical Implications of AI in HR. *Unleash*, 2021. június 2. <https://bit.ly/3H5EIPj>
- Nagy Viktor: Technológiai forradalom jön, a metaverzum hamarosan több milliárd embert szippanthat magába. *Portfolio*, 2022. január 11. <https://bit.ly/34LiH6b>
- National Intelligence Council: *Global Trends. Paradox of Progress* (2017. január). <https://bit.ly/3I6RE3t>
- Newton, Casey: Mark in the Metaverse. *The Verge*, 2021. július 22. <https://bit.ly/3GZ6W9e>
- Next 10 Years Crucial for Japan’s Nursing-Care Robot Industry. *NikkeiAsia*, 2014. november 5. <https://s.nikkei.com/3JDTtp6>
- O’Meara, Sarah: Medical Robotics in China: the Rise of Technology in Three Charts. *Nature*, 2020. június 24. www.nature.com/articles/d41586-020-01795-7

- Oxford Martin School: *Technology at Work v2.0: The Future Is Not What It Used to Be* (2016. január 26.). www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/view/2092
- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.
- Parragh Bianka – Kis Norbert: *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.
- Perry, Mark J.: Phenomenal Gains in Manufacturing Productivity. *American Enterprise Institute*, 2012. április 27. <https://bit.ly/3I2DGj8>
- Péter Ákos – Németh Erzsébet – Vargha Bálint Tamás: A nyugdíjrendszer fenntarthatósága, kockázatok és lehetőségek. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 57–85. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_3
- PM Commits to Government-wide Drive to Tackle Loneliness. *Gov.uk*, 2018. január 17. <https://bit.ly/3I0aadR>
- PwC (UK): Will Robots Steal Our Jobs? The Potential Impact of Automation on the UK and Other Major Economies. In PwC: *UK Economic Outlook* (2017. március). 30–47. <https://pwc.to/3Bz3Ual>
- Rádi Balázs: Eurostat: Magyarországon nőtt a legnagyobb mértékben a kutatás-fejlesztésben dolgozók száma 2010 óta. *Mandiner*, 2021. december 27. <https://bit.ly/3oV94IY>
- Reardon, Sara: AI-Controlled Brain Implants for Mood Disorders Tested in People. *Nature*, 2017. november 30. <https://doi.org/10.1038/nature.2017.23031>
- Revell, Tymothy: Robot Made from a DNA Strand Could Deliver Cargo in Your Blood. *New Scientist*, 2017. szeptember 14. <https://bit.ly/3I0CeO1>
- Riasztóan emelkedik a meddő párok száma Magyarországon. *Privátbankár.hu*, 2017. április 25. <https://bit.ly/3oXNhAh>
- Richardson, Daniel: Study Finds Pandemic Led to Sharp Increase in HR Automation. *Unleash*, 2021. szeptember 9. <https://bit.ly/3p0qL9T>
- Robotok vizsgálhatják a jövőben a tőzsdei beszámlolókat. *Portfolio*, 2019. szeptember 16. <https://bit.ly/3Bz4iW1>
- Rotman, David: AI Is Reinventing the Way We Invent. *MIT Technology Review*, 2019. február 15. <https://bit.ly/3H0gjFD>
- Sharpe, Andrew: Angus Maddison Rewrites Economic History Again. *Challenge*, 45. (2002), 4. 20–40. www.jstor.org/stable/40722151
- Sharma, Ruchir: Ten Economic Trends That Could Define 2022. *Financial Times*, 2022. január 3. <https://on.ft.com/3LMfZxC>
- Shotter, James – Lindsay Whipp: Robot Revolution Helps Adidas Bring Shoemaking Back to Germany. *Financial Times*, 2016. június 8. <https://on.ft.com/3s0v07q>
- Smith, Zachary Snowdon: Apple Becomes 1st Company Worth \$3 Trillion – Greater Than the GDP of the UK. *Forbes*, 2022. január 3. <https://bit.ly/3LJdxbl>
- Sparkes, Matthew: Can Elon Musk and Tesla Really Build a Humanoid Robot in 2022? *New Scientist*, 2021. december 30. <https://bit.ly/358P669>

- Statista: *Estimated Annual Industrial Robot Installations in Selected Regions Worldwide from 2018 to 2020, with a Forecast through 2024, by Main Region (in 1,000 Units)* (2021. november 3.). <https://bit.ly/3uVXSiz>
- Statista: *Largest Robotics Patent Owners Worldwide from 2011 to November 2019, by Number of Active Patent Families* (2021. december 22.). <https://bit.ly/3JEeJLa>
- Statista: *Operational Stock of Multipurpose Industrial Robots Worldwide from 2010 to 2020 (in 1,000 Units)* (2021. november 2.). <https://bit.ly/3sMO08B>
- Statt, Nick: Elon Musk Launches Neuralink, a Venture to Merge the Human Brain with AI. *The Verge*, 2017. március 27. <https://bit.ly/3rZhy3x>
- Stonewall: *Over 100 Major Companies Join Together to Say Trans Rights Are Human Rights* (2020. szeptember 11.). <https://bit.ly/36hVzwh>
- Szabó Anna; Matolcsy György: A magyar felzárkózás egyik kulcsa az egészséghez való hozzáállás javítása. *Növekedés.hu*, 2021. szeptember 23. <https://bit.ly/3IIdYvf>
- Tanzi, Alexandre: Rise of the Robots Speeds Up in Pandemic With U.S. Labor Scarce. *Time*, 2021. november 6. <https://time.com/6114724/pandemic-robotos/>
- Taylor, Chloe: Kids Now Dream of Being Professional YouTubers Rather than Astronauts, Study Finds. *CNBC*, 2019. július 19. <https://cnb.cx/3BEQude>
- The Stockmarket Is Now Run by Computers, Algorithms and Passive Managers. *The Economist*, 2019. október 5. <https://econ.st/36cgT6j>
- United Nations: *End 'Appalling' Belarus-Poland Border Crisis, UN Rights Office Urges* (2021. december 21.). <https://news.un.org/en/story/2021/12/1108502>
- Varga: a szakképzés minden eddiginél gyorsabb és hatékonyabb fejlesztésére van szükség. *Hirado.hu*, 2016. december 5. <https://bit.ly/3sJ6Nl6>
- Willingham, Emily: Humans Could Live up to 150 Years, New Research Suggest. *Scientific American*, 2021. május 25. <https://bit.ly/3JFkoAy>
- Wits University: Biomedical Engineers Connecting a Human Brain to the Internet in Real Time. *Medicalxpress.com*, 2017. szeptember 14. <https://bit.ly/35a5cwe>
- World Economic Forum: *The Future of Jobs Report 2020* (2020. október 20.). <https://bit.ly/3s0Vy8D>
- World Intellectual Property Organisation: *World Intellectual Property Indicators Report: Worldwide Trademark Filing Soars in 2020 Despite Global Pandemic* (2021. november 8.). <https://bit.ly/3BvejnJ>
- Wright, Robert: Workplace Automation: How AI Is Coming for Your Job. *Financial Times*, 2019. szeptember 29. <https://on.ft.com/3oZFLon>
- Zara Orsolya: Hány bit egy emberélet? *Világ gazdaság*, 2018. január 11.
- Zara Orsolya: Robo Sapiens, avagy személy lesz-e a robot? Aktuális jogi és szabályozási kérdések az Európai Parlamentben. *Európai Jog*, 16. (2016), 2. 1–4.
- Zhen, Liu: China's Complaints over Elon Musk's Satellites 'Highlight Need for Better Communications to Prevent Accidents in Space'. *South China Morning Post*, 2022. január 2. <https://bit.ly/3sXhPU6>

Vákát oldal

A koronavírus-válság állammenedzsmentre
és nagyvállalati gazdálkodásra gyakorolt hatásai
a közszférában és a magánszférában

Ösztönzés, hatékonyság, versenyképesség

Vákát oldal

X. fejezet

Az állammenedzsment megvalósulása a többségi állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok működésében

Bevezetés

A jól irányított állam fokmérője az állammenedzsment, amely magában foglalja mindazokat a tervezési, szervezési, vezetési és ellenőrzési tevékenységeket, amelyek az állami funkciók ellátását biztosító intézményrendszer kialakításához és működtetéséhez szükségesek.¹ Az elmúlt évtizedekben egyre jelentősebb annak szerepe, hogy az állami funkciókat hogyan látják el, tekintettel arra, hogy egyes esetekben közfeladat-ellátásról, közszolgáltatás nyújtásáról beszélünk. A definíciót alapul véve egyértelmű, hogy az állammenedzsment az államot alkotó szereplők és feladatok koordinálását jelenti, amelyet minden esetben gondos tervezés előz meg. A feladatok és azok felelőseinek meghatározása, ezen tevékenységek ellátása és folyamatos értékelése, monitorozása segít abban, hogy a társadalom szükségleteit kielégítsék, a fenntartható jó kormányzás építőkövei stabilan támaszkodjanak egymásra. Az állam jelentős foglalkoztatóként is jelen van, így a fenntarthatóság és a versenyképesség biztosítása mellett gazdasági és társadalmi szerepe kiemelkedő, valamint a közéletre is befolyással van. Ahhoz, hogy mind gazdasági, mind társadalmi szinten eredményesen el tudja látni feladatait, hatékony állammenedzsmenttel kell rendelkeznie, amelynek kiemelkedő szereplői például az állami és az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok, amelyek több esetben stratégiai jelentőségűek. Mivel az állammenedzsment a tervezési, szervezési feladatokon túl a vezetési feladatokat is magában foglalja, így a gazdasági társaságok vezetőinek feladata – a tulajdonosok és a felügyelőbizottság mellett – meghatározó jelentőségű. Az ellenőrzési tevékenységet három védelmi vonal is támogatja a szervezetek/társaságok esetében.² A számvevőszék is több ízben értékelte ezt a területet, továbbá elemzéseket is

¹ Domokos László – Várpalotai Viktor – Jakovác Katalin – Németh Erzsébet – Makkai Mária – Horváth Margit: Szempontok az állammenedzsment megújításához. Fókuszban az állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok irányítása. *Pénzügyi Szemle*, 61. (2016), 2. 185–204.; Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.

² Az államháztartás három védelmi vonala: az államháztartás belső kontrollrendszere és az azt magába foglaló belső ellenőrzés, a második a kormányzati, önkormányzati felügyelet és ellenőrzés, a harmadik védelmi vonal a független külső ellenőrzés, mint például az Állami Számvevőszék által végzett ellenőrzés.

megjelentetett a gazdasági társaságokról. A fenntarthatóság megteremtése érdekében, és annak érdekében, hogy az államcél megvalósuljon, olyan kritériumok kialakítása vált indokolttá, amelyek alapján egy-egy intézkedésről meg lehet állapítani, hogy a befektetések, a nemzeti vagyon részét képező társasági üzletrészek, részesedések a maximális szinergiát képesek-e kihozni, tudják-e támogatni a közjót.

Az államcél érdekében kialakított állammenedzsment

Az elmúlt közel két évben, amely a járványhoz kapcsolódik, egy olyan tendencia volt érzékelhető, amely mind a gazdasági, mind a társadalmi folyamatok újragondolását szükségessé tette. Az újragondolás pedig nemcsak a piaci/üzleti folyamatokat érintette, hanem az államiakat is. A reziliencia fogalma egyre többször és több témában jelent meg, a digitális átállás szinte kötelező lett, és a keresleti piacok is átalakultak. Az elmúlt tíz évben az állam folyamatosan új kihívásokkal szembesült, amelyeket az állammenedzsment eszközével kezelt, de nyilvánvalóan felmerül a kérdés, hogy milyen cél érdekében.

Az államcél megjelenését vizsgálták Báger Gusztáv és Parragh Bianka tanulmányukban, amelyben arra is választ adtak, hogy az ösztönző állam modellben tulajdonképpen az államcél hogyan is jelenik meg.³ Két célt azonosítottak, amelyek a védelem és a közösségi jóllét biztosítása. Ezekben a célokban megjelenik a folyamatos fennmaradás és a fejlődés kritériuma is. A közösségi jólléthez szükségesek az emberi lét biztosítása érdekében hozott intézkedések, a kibontakozás lehetőségének biztosítása, az együttélésből fakadó feladatok, amelyek így együttesen adják a közjót. Ebből az államcélból levezetve viszont egyértelműen következik, hogy az állammenedzsmentre is kiemelkedő feladat hárul, ha a közjóhoz kapcsolódó (például oktatás, igazságszolgáltatás stb.) feladatokat folyamatosan és egy kiegyensúlyozott fejlődési pályán akarja ellátni. Ahhoz, hogy ezt az államcél elérést, szükséges az állammenedzsment rendszerének kialakítása, amelynek fő szereplői az állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok. A társaságok viszont csak akkor tudják szolgálni a köz érdekét, ha jól és eredményesen irányított gazdasági társaságként működnek.

A bevezetőben bemutatott definícióból is látható, hogy számos szereplője van az állammenedzsmentnek, mivel itt akár a köztisztviselők, a közszféra intézményei és egyebek is jelen vannak, de jelentős szerepet tölt be az állammenedzsment a társaságok működési eredményében is, ahol a vezetői felelősség különösen nagy, hiszen a társadalomra és a gazdaságra is egyaránt kiemelkedő hatással van. Éppen ezért, sajátos közjavak elosztásáról lévén szó a vezetőknek figyelemmel kell lenniük az eredményesség és hatékonyság

³ Báger Gusztáv – Parragh Bianka: *A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113.

elvárásán túl néhány korrigáló szempontra is, mint például a társadalmi szempontok figyelembevétele (például gyakornoki programban való részvétel).⁴ Bár 2010 óta Magyarországon mind az állami, mind az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok száma emelkedett,⁵ ugyanakkor – eltekintve a GDP-számítás jellegzetességeitől – elmondható, hogy a nem piaci kibocsátás – amely a társaságok részét is magában foglalja – a nemzetgazdaság összes kibocsátásának 13,2 százalékát tette ki.⁶

Mager Andrea, a nemzeti vagyon kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter a 2021. májusi miniszteri meghallgatásán elmondta, hogy az állami vállalatok több mint 160 ezer embert foglalkoztatnak, és a vállalatok portfóliójának menedzselésében is számos előrelépés történt. Vannak az állami vállalatok között olyan nagy társaságok, mint például az MVM, ahol az integrációnak köszönhetően a vállalat Magyarország harmadik legnagyobb árbevétellel rendelkező vállalatává vált, a magyar GDP 2 százalékát teszi ki, és 15 ezer főt foglalkoztat. A társaságok portfólióját két részre lehet osztani. Meg kell különböztetni a stratégiai vagyont a nem stratégiai vagyontól. A stratégiai vagyon tulajdonképpen az, amit az állam szándékoltn tart magánál, vagy szerzi meg, ez az állami vagyon értékének 95 százalékát teszi ki, darabszám szerinti megoszlásban pedig 15 százalékot képvisel. Ebből következik, hogy a nem stratégiai vagyon az állami vagyon értékének jóval kisebb részét teszi ki.⁷ A többségi, nemzeti tulajdonú gazdasági társaságok adatainak áttekintését adja az 1. táblázat.

1. táblázat: A többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok és a többségi önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok főbb adatai (2019, 2020)

	Többségi állami tulajdonú gazdasági társaság	Többségi önkormányzati tulajdonú gazdasági társaság
Időszak	2019	2020
Összes szervezet száma	360	1446
Összes árbevétel (ezer Ft)	4 204 612 108	766 144 900
Mérlegfőösszeg (ezer Ft)	22 420 807 350	2 367 720 927
Létszám (fő)	160 000	56 000

Megjegyzés: Az adatokat a MÁK, az MNV és az ÁSZ rendelkezésre álló információi alapján jelenítjük meg (a módszertani megközelítések miatt az egyes adatok változhatnak, például közvetett és közvetlen tulajdonú gazdasági társaságok beleszámítása az adatokba).

Forrás: MÁK, MNV, ÁSZ adatbázisai alapján a szerzők szerkesztése

⁴ Domokos (2019) i. m.

⁵ Domokos (2019) i. m.

⁶ Martus Bettina – Novák Mária – Jakovác Katalin – Madár Sándor: *A magyar (nem piaci) közszolgáltatások GDP-re gyakorolt hatása*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2022 (megjelenés alatt).

⁷ Mager Andrea: A Nemzeti vagyonért felelős tárca nélküli miniszter miniszteri meghallgatása, 2021. alapján.

Az állammenedzsment vezetői és ellenőrzési funkcióinak támogatása

A gazdasági társaságok szabályszerű és eredményes működése hozzájárul az állammenedzsment fenntarthatóságának elősegítéséhez, a nemzeti vagyon védelmére vonatkozó megerősítéséhez, a vezetés eredményességéhez, a makroszintű versenyképesség támogatásához és a közjó eléréséhez. Ezt a típusú működést az ÁSZ több ponton támogatta már az elmúlt években is, ugyanakkor a 2020-as évben rengeteg olyan változás történt, amelyek az állammenedzsment fontosságára még inkább felhívták a figyelmet.

Németh Erzsébet és szerzőtársai azokat a legjelentősebb tényezőket vették számba, amelyek az integritási kockázatok és kontrollok újragondolását tették szükségessé a járvány idején.⁸ A piac elveszítette egyensúlyát, a kereslet számos olyan termék esetében nagyobb lett a kínálatnál, amelyeknél eddig ez nem volt jellemző, gyakorlatilag a hiánygazdaság mintázatai látszódtak újra kirajzolódni. A reziliencia és a változásmenedzsment szerepe felértékelődött. A merev követelményekkel szemben szükség volt a rugalmasabb gondolkodásra is – erről szól *Az ösztönző állam válságkezelése I.* című könyvben megtalálható Domokos–Pulay-tanulmány, amely a reziliencia kiemelt fontosságára hívja fel a figyelmet –, és a rugalmassággal párhuzamosan a változásra való reagálás képessége is jelentősegteljesebb lett, mivel ez adja meg a védekezés hatékonyságát.⁹ A bürokráciacsökkentés és a digitalizáció a változásmenedzsmentből eredő tényezők, amelyek eredményesebb működést képesek megvalósítani, növelve a hatékonyság, hatásosság szerepét. Az állammenedzsment fogalmából kiindulva a tervezés az egyik kulcsterülete a hatékony állammenedzsmentnek, ehhez pedig a járvány idején a gazdálkodási know-how fejlesztésére, illetve az ösztönzők és szankciók kialakítására is nagyobb igény volt. Tekintettel arra, hogy az ellenőrzés szintén az egyik kulcsterülete az állammenedzsmentnek, az Állami Számvevőszék 2021. évben megújított stratégiájában is visszacseng az állammenedzsment megújításának átfogó célja, amely az ÁSZ által ellenőrzött szervezetekre és magára az ÁSZ-ra egyaránt értelmezhető. A „megőrizve meghaladni” cél magában foglalja a fenntarthatóság és versenyképesség fogalmak esszenciáját, amely arra utal, hogy az alapértékek és az eddig elért sikerek megőrzése mellett szükséges a továbbhaladási irányok meghatározása, mint például a direkt és az indirekt érintettekre való kiterjesztése az ellenőrzési, elemzési és tanácsadói tevékenységnek, az ellenőrzés szélesebb körének az értelmezése, az integritás, kapacitásfejlesztés, változásmenedzsment elősegítése, a teljesítménymérés érvényesülésének értékelése stb.

A felsorolt jelenségek kezelése érdekében az ellenőrzések még hangsúlyosabbá váltak, és mivel az ellenőrzötti kör széles spektrumon mozog, szükségessé vált az abban való döntéshozatal is, hogy a hatásosságot megnövelve, hogyan értékelhetők a szervezetek

⁸ Németh Erzsébet – Vargha Bálint – Borcsiczky Zsuzsa: *Integritás kockázatok és kontrollok újragondolása világjárvány idején*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021.

⁹ Domokos László – Pulay Gyula: A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In Parragh Bianka – Kiss Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 65–88.

gyorsan, jelen időben, választ adva a társadalom által megfogalmazott kérdésekre. Ennek érdekében született meg az a döntés, hogy a kulcsdokumentumok meghatározásán keresztül történjen az ellenőrzötti kör/szegmens kiértékelése, és az egyes kulcsdokumentumok integritási jelentőségét is határozzák meg, amely bemutatja a társadalmi relevanciáját az integritás fókuszának. Ezeknek a fókuszoknak az áttekintése látható a 2. táblázatban, amely az önkormányzatok és hivatalaik körére mutatja be a kulcsdokumentumok körét és azok jelentőségét, ugyanakkor általánosságban is értelmezhető, mert számos dokumentum megegyezik a gazdasági társaságok értékelésében is.

2. táblázat: Az integritás monitoring típusú ellenőrzéséhez kapcsolódó kulcsdokumentumok és integritási jelentőségük

Kulcsdokumentum	Mi a kulcsdokumentum integritási jelentősége?
Számviteli politika	Ha egy szervezet nem rendelkezik számviteli politikával, vagy az nem felel meg a jogszabályi rendelkezéseknek, akkor a számviteli eljárásai, nyilvántartásai, valamint számviteli beszámolójának tartalma sem értelmezhető, így a közpénzek felhasználása során sem érvényesülnek az integritás alapvető feltételei.
Eszközök és források leltárkészítési és leltározási szabályzata, értékelési szabályzata	A leltár mutatja meg, hogy a valóságban milyen állapotban található az eszközök és források, amelyek a kimutatásokban szerepelnek. A leltár teszi lehetővé az anyagi felelősök elszámoltatását, így támogatja a költségvetési szerv vagyonának védelmét. Leltárkészítési szabályzat hiányában nem igazolható, hogy a szervezet milyen módszert követve végezte el a leltározást, és a felelősségi körök sem határozhatók meg, ami integritási kockázatot jelent. Az eszközök és források értékelési szabályzatának célja a számviteli értékelési módok összefoglalása. Ennek hiánya akadályozza a számviteli politika keretében hozott döntések végrehajtását.
Számlarend	A számlarend megmutatja, hogy a beszámolót miként támasztják alá a bizonylatok, így támogatja a közpénzek felhasználásának integritását. Számlarend hiányában nem lehet meggyőződni arról, hogy a szervezet az adott évre megfelelően nyitotta és vezeti-e a könyveit, teljesülnek-e azok az előírások, amelyek nélkülözhetetlenek a valós pénzügyi helyzetet és jövedelmezőséget tükröző beszámoló elkészítéséhez.
Integritást sértő események kezelésének eljárásrendje	Az eljárásrend meghatározza, hogy mi a teendő, ha olyan esemény következik be, amely a szervezeti szabályoktól, célkitűzésektől és értékektől való eltérést jelenti. Az eljárásrend kulcsdokumentum abból a szempontból, hogy az ilyen események kezelése egységes rendszerben történjen, feltárásuk, a felelősség megállapítása és a szükséges intézkedések végrehajtása megtörténjen.
A vagyonnyilatkozattal kapcsolatos szabályzat	Azoknak a személyeknek, akik a közpénzek felhasználása során javaslatételre, döntésre vagy ellenőrzésre jogosultak, nyilatkozatot kell tenniük a saját és a velük egy háztartásban élő hozzátartozók jövedelmi és vagyoni helyzetéről. Ez teszi felderíthetővé a jogszerűtlen gazdagodást, amely a korrupció indikátora is lehet. Ha a szervezet az ehhez kapcsolódó szabályozást nem alakítja ki, akkor nem egyértelmű, hogy kiknek, milyen módon kell a nyilatkozatot megtenniük.
Szervezeti és működési szabályzat	Az SZMSZ-ből ismerhetjük meg a szervezet funkció- és munkamegosztási viszonyait, tevékenységét, szervezeti felépítését. Az SZMSZ azért lényeges, mert ez teremti meg transzparens módon a szervezet szabályszerű működésének alapjait, ez teszi külső szereplők számára is átláthatóvá a szervezet felelősségi viszonyait. Ha a feladat- és felelősségi körök nincsenek meghatározva, azzal az integritási kockázatok is nagymértékben nőnek.
A beszerzések lebonyolításával kapcsolatos eljárásrend	A beszerzések lebonyolításával kapcsolatos eljárásrendet úgy kell kialakítani, hogy a beszerzési folyamatok átláthatóságát, a hatásköröket egyértelműen rögzítse. Ennek hiányában a közbeszerzési értékhatár alatti beszerzések transzparenciája nem teljesül, ami kockázatot jelent az egyenlő versenyfeltételek biztosítása tekintetében.

Forrás: Németh et al. (2021) i. m. 21–22.

Még a járványhelyzet kialakulása előtt számos ellenőrzés folyt a nemzeti tulajdonú gazdasági társaságokra fókuszálva, tekintettel arra, hogy jelentős közpénzt használnak fel, közzvagyonnal gazdálkodnak, és ami még fontosabb, közfeladatokat látnak el, közszolgáltatásokat nyújtanak (ezen ellenőrzéshez kapcsolódó jelentések több fókuszra koncentrálnak, például integritás, vagyonmegőrzést veszélyeztető helyzet bekövetkezése, tulajdonosi joggyakorlás, vagyon, lásd például 20057., 20206., 20202. számú ÁSZ-jelentés). Az ÁSZ az állami és önkormányzati tulajdonban lévő gazdasági társaságoknál tapasztalt alapvető és visszatérő problémák alapján az állammenedzsment megújítására 2015-ben javaslatcsomagot állított össze, amely szerint szükséges a köztulajdonban álló társaságok vezetőinek munkáját folyamatosan értékelni.¹⁰ Fontos, ahogyan Horváth Margit és szerzőtársai *Az állami tulajdonú gazdasági társaságok működése* című elemzésükben is kitérnek arra, hogy a szabálytalanságok megszüntetésén keresztül a gazdasági társaságok hozzájárulnak az átláthatóság és elszámoltathatóság erősítéséhez.¹¹ „A közszféra minden vezetőjével szemben követelmény, hogy a szabályokat tartsa be és tartassa be, hogy a közzvagyonot őrizze meg, sőt gyarapítsa, hogy a közpénzekkel szabályosan, átláthatóan, eredményesen gazdálkodjon”, mert „a közszférában nincsen eredményesség szabályszerűség nélkül”.¹²

Tekintettel arra, hogy az állami tulajdonú gazdasági társaságok főtevékenységük alapján is széles kört ölelnek fel, nehéz felsorolni, hogy mi mindennel foglalkoznak, de kiemelkedő, hogy ezen társaságok jelentős állami vagyon felett gyakorolnak vagyonkezelői, vagyonhasználati jogokat. Szerepük nemcsak az állami vagyon terén jelentős, de természetesen a közpénzfelhasználás területén is, és nem utolsósorban a foglalkoztatottsággal kapcsolatos tevékenységük is meghatározó¹³ (1. táblázat) a közfeladatok ellátása és közszolgáltatások nyújtása mellett,¹⁴ ugyanakkor arról sem szabad elfeledkezni, hogy hazánk gazdaságában, a társadalmi és politikai közhangulat formálásában is fontos szerepet töltenek be.¹⁵ Az ezekben a társaságokban viselt vezetői felelősség azért is kiemelkedő, mert egyrészt a gazdasági társaságokra alkotmányos követelmények, illetve számos követelmény vonatkozik, másrészt pedig több stratégiai jelentőségű társaság is megtalálható a nemzeti tulajdonú gazdasági társaságok között, amelyek szolgáltatásaik

¹⁰ A megújításhoz kapcsolódóan lásd Domokos (2019) i. m.

¹¹ Horváth Margit et al.: *Az állami tulajdonú gazdasági társaságok működése*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2018.

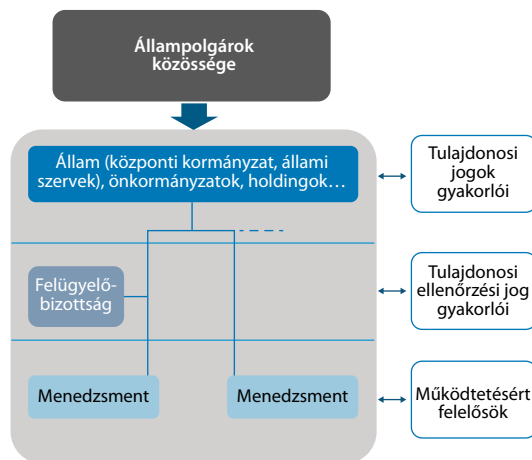
¹² Horváth Bálint: *Domokos László: Ahol nincs rend, ott nincs teljesítmény. ÁSZ Hírportál*, 2019. március 21.

¹³ Az OECD (2020) tanulmány szerint az OECD-tagállamok átlagosan a GDP 23,1 százalékát költik az összes kormányzati kiadásukra és a GDP 9,5 százalékát költik a közszféra alkalmazottainak béreire.

¹⁴ Nagy Imre – Czifra Béla – Szikszainé Király Mária – Kerekes Gábor: *Felelős vezető – az állami tulajdonban lévő gazdasági társaságoknál*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021.

¹⁵ Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann: *Közszolgáltató szervezetek hatékonyságnövelésének lehetőségei. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13. (2016), 2. 41–56.

színvonalával, árképzésükkel befolyásolják a közhangulatot.¹⁶ Ezek teljesítésében természetesen nemcsak a társaság vezetőjének van felelőssége, hanem az állami érdekeket képviselő tulajdonosi joggyakorlónak, illetve a felügyeleti és ellenőrző szerepet betöltő felügyelőbizottságoknak is (1. ábra).

1. ábra: A társaságok főbb résztvevői

Forrás: Domokos (2019) i. m. 196. alapján a szerzők szerkesztése

A változtatások szükségességének felismerése

Az ellenőrzések mellett olyan támogató tevékenységekkel is ösztönözni lehet a társaságokat, amelyek a vezetői motivációra hatnak. A 2011 óta elindított integritásfelmérés, amely az Állami Számvevőszék gondozásában az állami és az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságokat is megcélozta az integritáskultúra elterjesztésében, 2015–2018 között volt a társaságok számára elérhető. Célja a korrupciós kockázatok feltérképezése és a korrupcióval szembeni ellenálló képességet erősítő kontrollok kiépítettségi szintjének mérése volt.¹⁷ Azon gazdasági társaságok, amelyek részt vettek a felmérésben, motiváltak voltak abban, hogy tanuljanak, hogy felmérjék, milyen kontrollok kiépítésére van még szükség.

A felmérésben részt vevőket számos tényező mentén sorolták be, például annak alapján, hogy a kitöltők közül hányan látják el közfeladatot, nyújtanak közszolgáltatást, milyen arányban végeznek egyéb tevékenységet. Ez azért is fontos adat, mert a 2018. évi integritásfelmérésben visszaérkező adatok elemzése rámutatott arra, hogy a közfeladatot ellátó, közszolgáltatást nyújtó gazdasági társaságok átlagos integritási veszélyeztetettsége magasabb értéket mutat, mint a piaci szolgáltatást nyújtóké, ugyanakkor arra is figyelni

¹⁶ Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann: *Közösségi tulajdonú (nem pénzügyi) gazdasági társaságok fenntarthatóságának vizsgálata. Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 1. különszám. 44–76.

¹⁷ Állami Számvevőszék: *A megfeleléségi ellenőrzés alapelvei* (2015. július).

kell az eredmények alapján, hogy az Európai Uniótól érkező támogatások jelentősen megnövelik az integritási kockázatokat, aminek kezelése a kontrollrendszer megerősítésével történt meg. A 2018-as felmérésben megközelítőleg 1200 társaság küldte vissza a kérdőívet, amely 60 százalékos növekedést jelent a 2017. évi felmérésben részt vevők számához képest, ami azt jelezte, hogy a szervezetek fontosnak tartották az integritás-kockázataikkal szembeni ellenálló képességük megerősítését. A beérkező adatok alapján elkészített elemzés összesen 12 pontban foglalta össze következtetéseit, amelyek az alábbiak voltak:¹⁸

1. a közszolgáltató társaságoknak mind menedzsment, mind tulajdonosi szinten nagyobb figyelmet kell fordítani a kontrollrendszer megerősítésére;
2. a nagyobb vállalati szint gyakoribb integritási veszélyt jelent, de az ehhez igazodó kontrollszint megteremtése nem automatikus, ebben is szükség van a tudatosság megteremtésére;
3. a vállalatcsoportok esetében szükséges speciális kontrollok alkalmazása;
4. az EU-s programok előírásai segítenek a kontrollszint meghatározásában, de ezeken túli tudatos intézkedésekre is szükség van;
5. a közbeszerzésekkel kapcsolatos integritási kockázatokra erős kontrollrendszer kiépítése szükséges;
6. a tulajdonos önkormányzatoknak olyan kontrollrendszer kiépítését kell megkövetelniük, amely a közszolgáltatások integritási kockázatait képes kezelni;
7. a köztulajdonosok esetében is elengedhetetlen a vállalatirányítási kontrollok kiépítése;
8. a kontrollok kiépítése a menedzsment integritás iránti elkötelezettségétől függ;
9. a legfontosabb kontrollok esetében szükséges a kontrollok kiépítésének előírása a köztulajdonú gazdasági társaságok számára a tulajdonos vagy jogszabály által;
10. a független belső ellenőrzés, a kockázatelemzés, a kockázatkezelés, a kontrolling és az összeférhetetlenség szabályozása szükséges a köztulajdonú társaságok integritása érdekében;
11. a társaság hatékonysága és/vagy eredményessége tekintetében a rendszeres értékelés, valamint a panaszkezelési rendszer megfelelő működtetésének megkövetelése gyors javuláshoz vezet;
12. a felmérésben való részvétel erősíti a kontrollkiépítettséget.

A felmérések nyomán 2019 júniusában jelentős változás történt a gazdasági társaságok vonatkozásában, ugyanis a 9. pontban megfogalmazott következtetés hasznosult, 2019. június 4-én benyújtották a T/6361. számú, Magyarország 2020. évi költségvetésének megalapozásáról szóló törvényjavaslatot, amelyben a köztulajdonban álló gazdasági társaságokra a belső kontrollrendszer kialakítása kötelezővé válik bizonyos méret felett. Az Országgyűlés a 2019. évi LXVI. törvény keretében módosította a köztulajdonban álló

¹⁸ Pulay Gyula – Ráczkevi Katalin – Lucza Anikó – Kovács Kolos: *A köztulajdonú gazdasági társaságok 2018. évi integritás helyzetéről*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2019.

gazdasági társaságok takarékosabb működéséről szóló 2009. évi CXXII. törvényt, és – a kisebb méretű társaságok kivételével – kötelezte őket belső kontrollrendszer kiépítésére. Az erre vonatkozó részletes szabályokat a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről szóló 339/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet állapítja meg, amelynek szabályait 2020. október 1-jétől kell alkalmazni. A jogszabályok célja, hogy a társaságok szabályozottsága és szabályozott működése javuljon, aminek érdekében az Állami Számvevőszék újabb szerepet vállalva ellenőrzéseket indított 356 többségi, állami tulajdonú gazdasági társaság esetében. A többségi önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságokat 2022-ben értékeli az ÁSZ tervei szerint.

A helyénvalósági kritériumok meghatározása

Az állami tulajdonú gazdasági társaságokat számos tényező alapján lehet csoportosítani (földrajzi elhelyezkedés, létszám, főtévekenység stb.), de érdemes őket aszerint jobban megvizsgálni, hogy jogszabály szerint milyen besorolás alá tartoznak. Ennek oka az, hogy a különböző jogszabályi besorolás más-más követelményeket fogalmaz meg a szervezettel szemben. A gazdasági társaságok az alkalmazandó kritériumok szempontjából három csoportba tartozhatnak:

- a 339/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről (Gbkr.) hatálya alá tartozók;
- a 370/2011. (XII. 31.) Korm. rendelet a költségvetési szervek belső kontrollrendszeréről és belső ellenőrzéséről (Bkr.) 1–10. § hatálya alá tartozók;
- egyik jogszabály hatálya alá sem tartozók.

A Gbkr. hatálya alá tartozás feltételeinek való megfelelés kritériumai az alábbiak:

- mérlegfőösszege nagyobb, mint 600 millió Ft;
- éves nettó árbevétele nagyobb, mint 1200 millió Ft;
- a foglalkoztatottak átlagos létszáma nagyobb, mint 100 fő.

A három feltétel közül két-két feltételnek kell teljesülnie a 2018-as és 2019-es gazdasági évben.

Kizáró feltétel, ha a cég

- a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII törvény (Bizt.) hatálya alá tartozik a 2020. évben, vagy
- a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény (Hpt.) hatálya alá tartozik a 2020. évben.

A Bkr. hatálya alá tartozás feltétele, hogy a gazdasági társaság kormányzati szektorba sorolt szervezetnek minősül-e a 2020. évben.

Az ÁSZ 2020-ban kezdte meg a többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok monitoring ellenőrzését, amely a közvetlen és közvetett társaságok értékelésére is kiterjedt.

A bemutatott kritériumok alapján az alábbi szegmenseket határozták meg és értékelték (3. táblázat).

3. táblázat: A többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok besorolása és darabszáma

Kategória	Szegmens	Darabszám
1.	Gbkr. hatálya alá tartozó gazdasági társaságok	148
2.	Bkr. hatálya alá tartozó gazdasági társaságok	44
3.	Azon gazdasági társaságok száma, amelyek nem tartoznak sem a Gbkr., sem a Bkr. hatálya alá	164
Összesen		356

Forrás: a szerzők szerkesztése

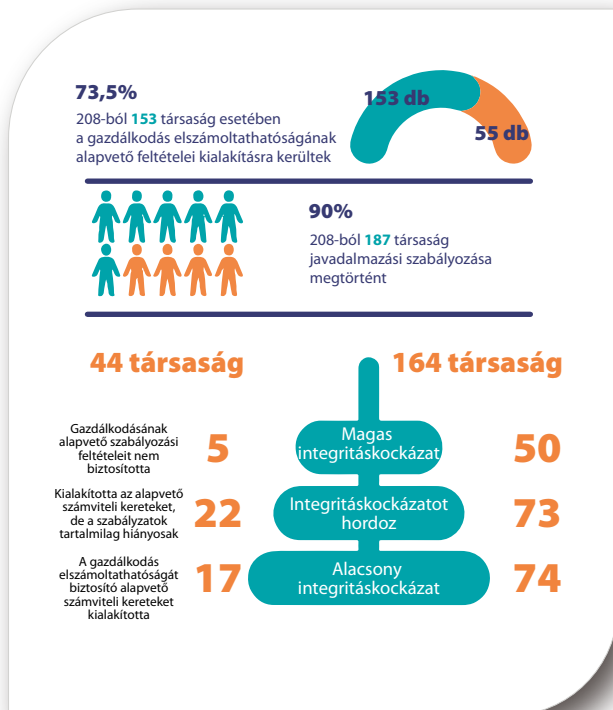
Ezen szegmensek értékelése több szempontból is kritikus. Egyrészt növelni kell a gazdasági társaságok vezető tisztségviselőinek integritását, mivel ezzel a szemlélettel hozzájárulnak a nemzeti vagyonnal való átlátható gazdálkodáshoz, amely főleg most, a Covid-19-járvány idején egyre több kockázatnak van kitéve. A felelős vezetői magatartás maga után vonja a gazdasági társaság alapvető szabályzatainak és szabályainak kialakítását, amely szabályzatok, szabályok képesek az átláthatóság és a tiszta közélet megteremtését segíteni azzal, hogy meghatározzák a közpénzzel gazdálkodó, közvagyonnal rendelkező szervezetek működésének és gazdálkodásának egyértelmű kereteit, folyamatait. Mint ahogy azt bemutattuk, az integritáskultúra elterjesztésében és megerősítésében már történtek előrelépések az integritásfelmérések segítségével, ugyanakkor azok tapasztalatai alapján jelentős különbségek voltak az egyes gazdasági társaságok között az integritást illetően, így a felmérést követően elérhetővé vált számukra egy integritásönteszt is. A megtett lépések mellett a többségi tulajdonú gazdasági társaságok értékelése szükséges volt, így a 2020. évben ezen szervezeti kör ellenőrzésére is sort kerített az Állami Számvevőszék.

Az ÁSZ 21092. és 21089. sorszámú jelentésében összesen 356 többségi állami tulajdonú gazdasági társaságot értékelt az ellenőrzés keretében, amelynek során három területhez kapcsolódóan kértek be dokumentumokat:

- I. az ellenőrzéshez kapcsolódó, hatályban lévő alapvető szabályzatok, dokumentumok (például számviteli politika, számlarend);
- II. az ellenőrzéshez kapcsolódó, hatályban lévő integritáskontrollokhoz kapcsolódó dokumentumok és egyéb lényeges szabályzatok (például integrált kockázatkezelési eljárásrend) (sem a Bkr., sem a Gbkr. hatálya alá nem tartozó gazdasági társaságok esetében ez a kategória nem érvényesült);
- III. az ellenőrzéshez kapcsolódó, hatályban lévő, jogszabály által elő nem írt, de az ÁSZ által meghirdetett helyénvalósági kritériumok, szabályzatok (például az ajándékok elfogadására vonatkozó szabályozás, külső panaszokat kezelő eljárásrend).

A már előzőekben bemutatott, 2015-ben kialakított javaslatcsomag hasznosulásának jelei egyértelműen érezhetők. Bár még továbbra is vannak hiányosságok, ugyanakkor az utóbbi ellenőrzések megállapításai alapján jelentős javulás tapasztalható. A 21092. számú jelen-

tés alapján 2020-ban 208 többségi állami tulajdonú gazdasági társaság (Bkr. hatálya alá tartozók, valamint sem Bkr., sem Gbkr. hatálya alá nem tartozók) közül 153 alakította ki a gazdálkodás elszámoltathatóságának alapvető feltételeit jelentő számviteli szabályozást, valamint 187 a javadalmazással összefüggő szabályzatokat is kialakította. A főbb eredményeket a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: A Bkr. hatálya alá tartozó 44 és a Bkr. és a Gbkr. hatálya alá nem tartozó 164, összesen 208 állami, többségi tulajdonú gazdasági társaság értékelése

Forrás: ÁSZ 21092. sz. jelentése, 2021, 6.

A Gbkr. hatálya alá tartozó 148 többségi állami tulajdonú gazdasági társaság közül 128 alakította ki a számviteli szabályzatait, míg 70 százalékuk a 2021. évtől kötelező integritási szempontból lényeges szabályzatokat is kialakította, valamint ugyanezen csoport már az elvárt integritási szabályzatokat is elkészítette.¹⁹

A csoportok, illetve az ellenőrzések értékeléseinek áttekintése után egyértelműen látható, hogy az ellenőrzésnek voltak szabályszerűségi és helyénvalósági elemei. A helyén-

¹⁹ A 2021. évi 21089. sz. ÁSZ jelentés alapján.

valósági kritériumok²⁰ szerepe kiemelkedő. Egyrészt ezek kapcsolódnak azokhoz a következtetésekhez is, amelyeket az integritásfelmérés során megfogalmaztak Pulay Gyula és szerzőtársai,²¹ azaz hogy a kontrollok tudatos kiépítése további segítséget ad abban, hogy az integritás még jobban erősödjön a társaságok esetében is. A 2020 óta jelen levő Covid-19-világjárvány során felértékelődött az integritás szerepe, ugyanakkor az integritás mellett fontos elem a magyar állami és üzleti szféra versenyképessége és fenntarthatósága, amely hozzájárul a gazdaság fellendüléséhez. Ezért szükség van olyan intézkedések megtételére, amelyek hatásai kedvezők, ezzel egy időben pedig egymást is erősítik, azaz a szinergiájuk maximális kihasználtságára kell törekedni. Ezt a szinergiát olyan módon lehet megvalósítani, hogy a kormányzat az egyes javaslatok kidolgozásának eldöntésekor csak azokat rendeli el, amelyek egy olyan kritériumrendszernek képesek megfelelni, amely a kritériumok teljesítését és a nyomonkövethetőségét alátámasztja.²² Az Állami Számvevőszék egy olyan kritériumrendszer felállítására tett javaslatot, melyből öt az intézkedések (befektetések, amelyek itt a törekvések célszerűségét jelentik) támogató céljait, öt pedig az intézkedések (befektetések) szinergiáját ítéli meg a javaslatok vonatkozásában. Ezen kritériumok gyakorlatba való implementálását tűzték ki célul Salamon Ildikó és szerzőtársai²³ elemzésükben, amelyben a kritériumokat a költségvetési fenntarthatóság és a reziliencia szempontjából értékelték. Értékelésükben többek között a 2020-as gazdaságvédelmi intézkedések ÁSZ-kritériumokhoz való illeszkedését mutatták be (4. táblázat).

A táblázat második oszlopában az ÁSZ által felállított kritériumrendszer látható, amely alapján a szerzők részletesen kifejtették, hogy mely kritériumnak mely intézkedések feleltethetők meg. Az első kritérium esetében (képzetségi hiányosságok megszüntetése, foglalkoztatás rugalmassága) több intézkedés megtalálható volt, például a Diákhitel Plusz konstrukció megalkotása, vagy a *Struktúraváltó digitális képzések* című program. A szinergiára vonatkozó kritériumok közül az állam igazgatási hatékonyságának javítására (7. kritérium) kiváló példa a gyorsított áfa-visszatérítés a kkv-körében vagy az eÁfa elkészítése.

²⁰ „A helyénvalósági ellenőrzés a megfelelőségi ellenőrzés azon altípusa, amelyet azokban az esetekben kell alkalmazni, amelyekre jogszabályi előírások nem alkalmazhatóak, illetve amennyiben egyes kérdések megítélésénél nyilvánvaló jogszabályi hiányosságok vannak. Helyénvalósági ellenőrzés során az ellenőrzést végző személynek a közszféra intézményeinek helyes gazdálkodására, a közpénzek eredményes és megfelelő felhasználására és a közszféra tisztviselőinek magatartására vonatkozó általános elvek mentén kell az ellenőrzést lefolytatnia. A helyénvalósági ellenőrzés kritériumait az ellenőrzés tárgyában általánosan elfogadott, illetve nemzetközi vagy hazai »jó gyakorlatok« is meghatározhatják.” Állami Számvevőszék (2015) i. m. 5.

²¹ Pulay et al. (2019) i. m.

²² Domokos László: *Úszóleckék a közszféra mély vízében*. Domokoslaszlo.com, 2020. november 2.

²³ Salamon Ildikó – Janik József – Böröcz Imre – Kiss Eszter: *A költségvetési politika COVID-19 járvány alatti alakulása különös tekintettel az ÁFA és az SZJA politikára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021.

4. táblázat: A 2020-as gazdaságvédelmi intézkedések ÁSZ-kritériumokhoz való illeszkedése

Az intézkedés preferált céljainak kritériumai		Költségvetési politika
1.	A humán erőforrás képzettségi hiányosságainak megszüntetése, a foglalkoztatás rugalmasságának javítása.	✓
2.	Környezetkímélő technológia bevezetése, illetve az energia- és anyagfelhasználás csökkentése.	✓
3.	A digitalizáció vívmányainak széles körű elterjesztése, bevezetése állami és/vagy üzleti területen. Ideértve az azt elősegítő képzést, továbbképzést, szabályozási és jogalkotási kezdeményezést is.	✓
4.	A gazdasági és az állami szereplők tevékenységeinek hatékonyságát, termelékenységét jelentősen javító fejlesztések (munkafolyamat-felülvizsgálat, gépesítés és technológiafejlesztés a nagy hozzáadott értékű területeken és különösen a nagy létszámot foglalkoztató, betanított munkát igénylő, rutinszerű műveletekből felépülő tevékenységek területén).	✓
5.	A kritikus infrastruktúra fejlesztése, nemzeti irányításának erősítése.	✓
Az intézkedés szinergiájára vonatkozó kritériumok		
6.	Az intézkedés fenntartható módon hozzájárul az adóegyszerűsítéshez, a gazdaság kifehéritéséhez, az állami működés integritásának erősítéséhez.	✓
7.	Az intézkedés javítja az állam igazgatási hatékonyságát.	✓
8.	Az intézkedés felgyorsítja a közszolgáltatások célszerű, hatékony és gazdaságos működését célzó változásokat (például a méretgazdaságosság térnyerése).	✓
9.	Az intézkedés visszaszorítja az állam kevésbé indokolt, esetenként pazarló kapacitását (vagyon és létszám, esetleg támogatás felszabadítása).	✓
10.	Az intézkedés ösztönzi és/vagy elismeri az állampolgárok kockázatkezelő, megelőzésorientált és tervezésalapú gondolkodását, öngondoskodását.	✓

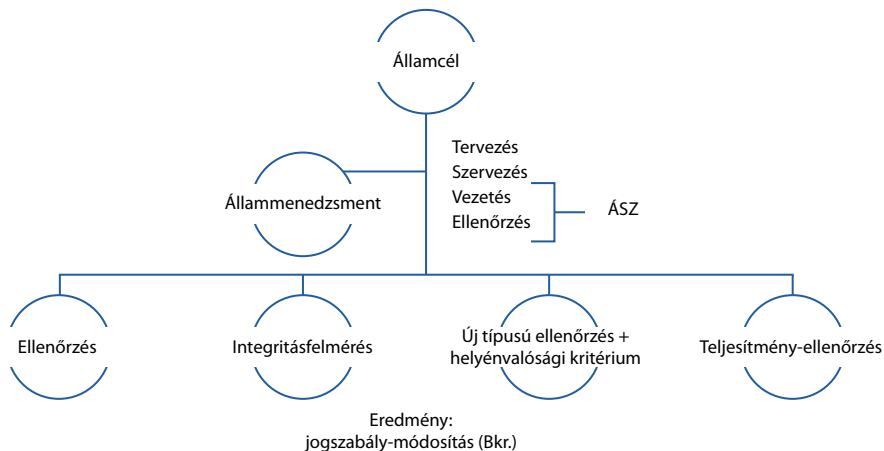
Megjegyzés: ✓ = az intézkedések között található olyan, amely illeszkedik a kritériumhoz

Forrás: Salamon et al. (2021) i. m. 17.

A kritériumokat jobban szemügyre véve elvi, menedzselési szempontból fontos megjegyezni, hogy ezeket egy közös cél érdekében határozták meg. A legfőbb cél, amelynek megvalósulását segíti a kritériumrendszer, az az eredményes pénzfelhasználás, amely az állammenedzsment szempontjából is minden szereplőnek elsődleges célja. Például egy gazdasági társaság esetében fontos, hogy egy adott közfeladatot eredményesen működtessen a társaság, míg a lakosság számára szintén prioritás, hogy egy adott közszolgáltatáshoz – amely közvetve az ő befizetéséből valósul meg – eredményesen hozzáférjen. A kritériumok más-más szempontból közelítik meg ezt a célt, több részről támogatva ezzel az egyes gazdasági szereplőket. Példaként kiemelve, a negyedik kritérium a szervezetfejlesztéshez szorosan kapcsolódó megközelítést mutat be, amely természetesen nemcsak a szervezetnek, hanem annak is jó, aki igénybe veszi az adott szolgáltatást, tekintettel arra, hogy magasabb minőséget várhat el. A hetedik kritérium segítheti a bürokrácia csökkentése szempontját beépíteni, míg a nyolcadik a méretgazdaságosság, a közszolgáltatások célszerű működtetésének spektrumát helyezi előtérbe. Az egyes intézkedések ilyen szempontú megközelítései segítenek abban, hogy a kritériumokat átgondolva, azokat értékelve eldönthető legyen, hogy az adott intézkedés az eredményes pénzfelhasználás célját segíti-e, érdemes-e megvalósítani.

Az ellenőrzések hatására, valamint a helyénvalósági kritériumok alkalmazására való felhívás következtében a szabályszerű működés szemlélete megerősödött, és így megteremtődtek a feltételei annak, hogy a köztulajdonban lévő gazdasági társaságok irányítása és működése során az Alaptörvényben is megfogalmazott kötelezettségek teljesüljenek, amelyből egyre nagyobb hangsúly helyeződhet az eredményesség feltételeinek ellenőrzésére. Az Alaptörvény mellett szaktörvények fogalmazzák meg a közpénzügyek teljesítményelvűségére, az eredményességre, hatékonyságra vonatkozó irányelveket. A teljesítmény mérésének követelményét fogalmazza meg Henry Mintzberg²⁴ is, aki azt mondja, mindent mérnünk kell, amit tudunk.

A teljesítménymérést tudatosan alkalmazó szervezetek számának növekedése hozzájárul a közpénz minőségi elköltéséhez.²⁵ A teljesítménykritériumokat nem mellőző minőségi pénzköltés a köztulajdonú gazdasági szervezetek esetén – különösen amennyiben ezen szervezetek nem nonprofit halmazát tekintjük –, közgazdasági értelemben vett eredménytermelő működésük révén hozzájárul a költségvetési ökoszisztéma tehermentesítéséhez, amennyiben az integritás- és teljesítményszemléletű, takarékos működésük révén a gazdasági szervezetek feladataik ellátásának központi költségvetés terhére történő finanszírozási igényei a fenntarthatóság és versenyképesség elveinek megfelelnek. Ennek a célnak, illetve az államcélnek való megfeleltetést szemlélteti a 3. ábra.

3. ábra: Az államcél elérése érdekében tett intézkedések az államenedzsmet eszközeivel

Megjegyzés: Az integritásfelmérés eredményei alapján megfogalmazott következtetések felhasználásával a Bkr.-ben is változásokat eszközöltek.

Forrás: a szerzők szerkesztése

²⁴ Henry Mintzberg: *Managing Government, Governing Management* [Blogbejegyzés]. *Mintzberg.org*, 2016. június 16.

²⁵ Az ÁSZ tudatosan készül a teljesítményellenőrzésekre. *ÁSZ Hirportál*, 2021. október 13.

Összegzés

Egyértelműen megfogalmazható, hogy a mostani válság eltér az eddig megszokottaktól, ezért eltérő kezelésre is van szükség,²⁶ amely az állammenedzsment fogalmi keretrendszerében is érvényesül. A nemzetközi trendeket és az aktív állam rendszerét figyelembe véve szükséges a piaci viszonyokhoz is alkalmazkodó gazdasági környezet megteremtése, ezért az ellenőrzések szerepe mind szabályszerűségi, mind helyénvalósági, mind teljesítmény-ellenőrzési szinten szintjén felértékelődik. Az államcél megvalósulása érdekében az állammenedzsmentet olyan szempontok szerint kell működtetni, hogy az megfeleljen az elmúlt időszak kihívásainak is, és a közjó, közérdek szem előtt tartása a minőségi pénzfelhasználás és a fenntarthatóság kritériumával érvényesülni tudjon.

Felhasznált irodalom

Állami Számvevőszék: *A megfelelőségi ellenőrzés alapelvei* (2015. július).

Az ÁSZ tudatosan készül a teljesítményellenőrzésekre. *ÁSZ Hírportál*, 2021. október 13. <https://bit.ly/3HeTONn>

Báger Gusztáv – Parragh Bianka: A koronavírus-válság, a fenntartható fejlődés és az ösztönző állam modellje. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 2. különszám. 86–113. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_4

Domokos László: *Ellenőrzés – a fenntartható jó kormányzás eszköze*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.

Domokos László: Úszólecek a közgazdaság mély vízében. *Domokoslaszlo.com*, 2020. november 2. <https://bit.ly/3sk1x8r>

Domokos László – Pulay Gyula: A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In Parragh Bianka – Kiss Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 65–88.

Domokos László – Várpalotai Viktor – Jakovác Katalin – Németh Erzsébet – Makkai Mária – Horváth Margit: Szempontok az állammenedzsment megújításához. Fókuszban az állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok irányítása. *Pénzügyi Szemle*, 61. (2016), 2. 185–204. <https://bit.ly/3Kcl7d9>

Horváth Bálint: Domokos László: Ahol nincs rend, ott nincs teljesítmény. *ÁSZ Hírportál*, 2019. március 21. <https://bit.ly/3JRFmfO>

Horváth Margit – Heidinger Tibor – Marozsán Lászlóné – Deák Edit – Pongrácz Éva – Szilas István: *Az állami tulajdonú gazdasági társaságok működése*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2018. <https://bit.ly/3JT6aMB>

Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann: Közszolgáltató szervezetek hatékonyságnövelésének lehetőségei. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13. (2016), 2. 41–56. <https://bit.ly/3hdiyLk>

Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann: Közösségi tulajdonú (nem pénzügyi) gazdasági társaságok fenntarthatóságának vizsgálata. *Pénzügyi Szemle*, 65. (2020), 1. különszám. 44–76. https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_1_3

²⁶ Domokos (2020) i. m.; HuilengTan: *The Coronavirus Outbreak is a ‘Different Kind of Crisis,’ says Nobel Laureate Joseph Stiglitz*. *CNBC*, 2020. március 17.

- Mager Andrea: A Nemzeti vagyónért felelős tárca nélküli miniszter miniszteri meghallgatása, 2021.
- Martus Bettina – Novák Mária – Jakovác Katalin – Madár Sándor: *A magyar (nem piaci) közszolgáltatások GDP-re gyakorolt hatása*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2022 (megjelenés alatt).
- Mintzberg, Henry: Managing Government, Governing Management [Blogbejegyzés]. *Mintzberg.org*, 2016. június 16. <https://mintzberg.org/blog/govt-mgmt>
- Nagy Imre – Czifra Béla – Szikszainé Király Mária – Kerekes Gábor: *Felelős vezető – az állami tulajdonban lévő gazdasági társaságoknál*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/3HiWWYr>
- Németh Erzsébet – Vargha Bálint – Borcsiczky Zsuzsa: *Integritás kockázatok és kontrollok újragondolása világválság idején*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/3LY1QO6>
- OECD: *The Directorate for Public Governance*. Paris. OECD, 2020. <https://bit.ly/3JWmM6o>
- Pulay Gyula – Ráczkevi Katalin – Lucza Anikó – Kovács Kolos István: *A köztulajdonú gazdasági társaságok 2018. évi integritás helyzetéről*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2019. <https://bit.ly/3tc2gYq>
- Salamon Ildikó – Janik József – Böröcz Imre – Kiss Eszter: *A költségvetési politika COVID-19 járvány alatti alakulása különös tekintettel az ÁFA és az SZJA politikára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2021. <https://bit.ly/352i7RD>
- Tan, Huileng: The Coronavirus Outbreak is a ‘Different Kind of Crisis,’ says Nobel Laureate Joseph Stiglitz. *CNBC*, 2020. március 17. <https://cnb.cx/35rshLs>
- Hivatkozott számvevőszéki jelentések, adatbázisok
- 20057 – Jelentés – A többségi állami és önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok integritásának ellenőrzése (2020)
- 21092 – A többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok integritásának ellenőrzése – 208 gazdasági társaságnál
- 21089 – A többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok integritásának ellenőrzése – 148 gazdasági társaságnál
- 21085 – Nemzeti tulajdonú gazdasági társaságok vagyonellenőrzése (2021)
- 20206 – Jelentés – Nemzeti tulajdonú gazdasági társaságok ellenőrzése – Szolnoki Szigligeti Színház Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
- 20202 – Jelentés – Nemzeti tulajdonú gazdasági társaságok ellenőrzése – Pécsi Horvát Színház Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
- ÁSZ-adatbázis
- MÁK-adatbázis
- MNV-adatbázis

Hivatkozott jogszabályok

2009. évi CXXII. törvény a köztulajdonban álló gazdasági társaságok takarékosabb működéséről
- 370/2011. (XII. 31.) Korm. rendelet a költségvetési szervek belső kontrollrendszeréről és belső ellenőrzéséről (Bkr.)
- 339/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről (Gbkr.)
- T/6361. számú, Magyarország 2020. évi költségvetésének megalapozásáról szóló törvényjavaslat

Sárecz Zsolt

XI. fejezet

Az Antenna Hungária válságálló működési modellje – értékteremtés és üzleti sikeresség állami vállalatként

Bevezetés

A gazdaságban az állami szerepvállalás mértékének nagysága, a piac önszabályozó eszközei korlátozásának módjain évszázados vitákat folytat a közgazdaság-tudomány. Az állam gazdasági beavatkozása különösen válságidőszakban értékelődött fel, amely krízisek során a túlélés és kilábalás esélyét a kormányzati lépések teremtették meg. Ennek megfelelően az állam gazdasági szerepvállalása manapság már nem kérdőjelezhető meg, de „békeidőben”, konjunktúra idején mindig erősebb a szabályozó-felügyelő szerep elsődlegességének, szélsőséges esetben kizárólagosságának hangsúlyozása.

Jelen fejezetben az Antenna Hungária Zrt. példáján keresztül bemutatjuk, hogy az állam a felügyelő szerepén túl igenis lehet jó gazda is, a száz százalékban állami tulajdonú társaság éles piaci versenyhelyzetben is meg tudja állni a helyét, és emellett olyan értékek képviselőjét is megvalósítja, amelyek jóval túlmutatnak a profitorientált piaci működési logikán.

A fejezet taglalja az Antenna Hungária széles szolgáltatásportfólióját, amely alapján a vállalat több lábon állva tudta átvészelni a pandémia súlyosan negatív hatásait, miközben értékteremtő beruházásokat hajtott végre. Az állami vállalatokra irányadó szigorú jogi feltételek mellett volt képes növelni nyereségességét és működésének hatékonyságát, amellyel a piacon is megállta a helyét. A fejezet végén bemutatjuk azt a vegyes modellt, amelyben egy piaci befektetővel való együttműködés révén az önmagában is sikeres és válságálló Antenna Hungária (és rajta keresztül a tulajdonos magyar állam) számára új dimenziókat jelentő távlatok nyílnak meg.

Az Antenna Hungária Zrt. bemutatása

Az Antenna Hungária (AH) a hazai műsorterjesztési és távközlési piac meghatározó szereplője. Az AH 28 éves társaság, története azonban majd 100 évre tekint vissza.

Az Antenna Hungária jogelődjei tevékenysége keretében 1925-ben indult meg Magyarországon a rádióműsor-szórás tevékenység Csepelen, majd 1928-ban átadták a Lakihegyi rádióállomást, amely 20 kW-jával és fejlett technológiájával korának

legfejlettebb ilyen adója volt. A rádiós műsorszórás folyamatos bővítései és fejlesztései mellett az 1950-es évekre megjelent az igény a tv-adók meghonosítására is. Az első próbaadást a Gyáli úti postakísérleti állomásról sugározták 1953-ban. 1955-ben megépül az első, 60 méteres Széchenyi-hegyi adótorony. A Magyar Televízió 1-es csatornája 1957-ben kezdte meg tesztsugárzását, a rendszeres tv-adás még abban az évben, a május elsejei felvonulás közvetítésével indult, az első színes tv-adást pedig 1969-ben láthatták a nézők.

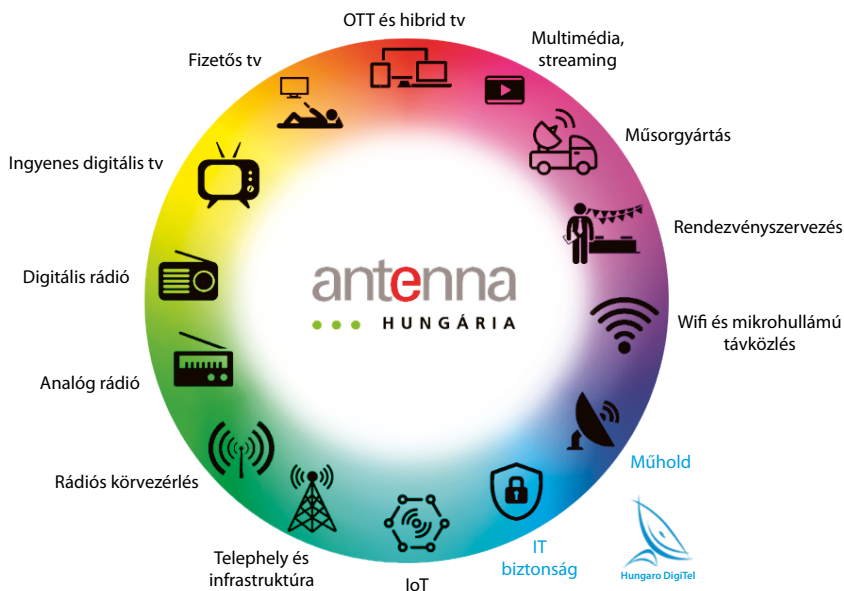
1990-ben a Magyar Posta szétválásával megalakult a Magyar Műsorszóró Vállalat, majd 1992-ben jött létre az „ANTENNA HUNGÁRIA” Magyar Műsorszóró és Rádióhírközlési Részvénytársaság. Még ebben az évben megalapították a HUNSAT Egyesület, és megkezdte személyhívó szolgáltatását az AH többségi tulajdonában lévő OPERATOR Hungaria Kft. Az AH és a Portugal Telecom csoport többségi részesedést szerzett a Hungaro DigiTel Kft.-ben, és megkezdte VSAT-szolgáltatását. 1996-ban az AH megkezdte az MPEG-2/DVB-S rendszerű digitális műholdas sugárzást az AMOS–1 műholdon. Egy évvel később megalakultak az első kereskedelmi televíziók Magyarországon (TV2 és RTL Klub), amelyek műsorai az AH analóg hálózatán voltak elérhetőek.

A társaság részvényeit 1998-ban rövid időre a Budapesti Értéktőzsdére is bevezették. A Vodafone 1999-ben a magyar mobilpiac harmadik szereplője lett, amely társaságban az AH 2004-ig tulajdonrészrel rendelkezett. Még ebben az évben az AH elindította digitális földfelszíni televíziós (DVB-T) kísérleteit Budapesten. Az ezredfordulón a kódolatlan AM-Mikró szolgáltatás helyett elindult a kódolt AntennaMikro műsorelosztó szolgáltatás, majd 2005-ben elindult a digitális Antenna Digital mikrohullámú lakossági szolgáltatás.

2005-ben született meg a döntés az AH privatizációjáról, amelynek során a Swisscom Broadcast AG az Antenna Hungária 100 százalékos tulajdonosává vált. A Swisscom kivezette az AH-részvényeket a tőzsdéről, és 2006-ban a társaság működését zártkörűvé alakította. 2007-ben a francia TDF S.A. megállapodott a svájci Swisscommal az Antenna Hungária 100 százalékanak megvásárlásáról.

2008-ban az AH a Magyar Televízióval digitális kísérleti 3D- és HD-adást indított Budapesten, a pekingi olimpiai játékok idejére. 2008. december 1-jén 17.30-kor elindult az előfizetési díj nélküli digitális földfelszíni műsorszóró szolgáltatás, a MinDig TV, amelyet 2010. május 25-én a MinDig TV Extra nevű előfizetési tv-szolgáltatás követett. 2013 márciusában elindult a ConnectMedia üzleti digitális médiaszolgáltatás, májusban a MinDig TV új applikációja Android, iOS és Windows Phone készülékekre. 2013. júliusban lezajlott az analóg földfelszíni tv-hálózat lekapcsolásának I. üteme, októberben pedig a II. üteme.

2014 májusában a magyar állam visszavásárolta az Antenna Hungáriát. A földfelszíni műsorszórásban komoly tapasztalatokat szerző társaság portfóliójának bővülése és a cég megerősödése alapvetően az állami tulajdonba kerüléssel kezdődött, a meglévő szolgáltatások megerősödtek, új üzletágak és leányvállalatok jelentek meg, és kialakult az Antenna Hungária csoport jelenlegi szolgáltatásportfóliója és cégstruktúrája (1. ábra).

1. ábra: Az Antenna Hungária Csoport szolgáltatásportfóliója és cégstruktúrája

Forrás: az Antenna Hungária Zrt. szerkesztése

A szolgáltatásokról és a kapcsolódó infrastruktúráról

Földfelszíni televízió-műsorszórás: a 2013-ban lekapcsolt analóg hálózatokat váltotta fel a 2008-ban indult országos digitális műsorszóró hálózat, amelyen két szolgáltatás érhető el:

- MinDig TV: egyedülálló módon előfizetési díj nélkül foghatók az összes közszolgálati és a legnézettebb kereskedelmi műsorok;
- MinDig TV Prémium: az ingyenes kínálaton felül további 45 tv-csatorna érhető el előfizetési díj ellenében.

A földfelszíni hálózat jelenleg kb. 600 ezer magyarországi háztartás számára jelenti a kizárólagos tv-szolgáltatást. A hálózat közel 100 adóállomással az ország 99 százalékát fedi le. A későbbiekben részletezett technológiaváltás keretében az előfizetés ellenében elérhető szolgáltatás a legmodernebb műszaki megoldásokat alkalmazza (DVB-T2, HEVC). Az AH 2032-ig rendelkezik a frekvenciasáv kizárólagos használati jogával.

Földfelszíni rádióműsor-szórás: az AH legrégebbi szolgáltatása, jelenleg kizárólag az AH biztosít országos földfelszíni rádióműsor-szórásai szolgáltatásokat Magyarországon. Az analóg rádió országos FM-hálózata (111 telephellyel) 77–96 százalékos ellátottságot biztosít a sugárzott rádióadástól függően (Kossuth, Petőfi, Bartók, Dankó, Retro).

A határokon túlról is fogható középhullámú hálózaton a nemzetiségi adások 93 százalékos, míg a Kossuth Rádió nappali adása teljes ellátottságot biztosít.

Multimédia: az AH kiépítette Magyarország vezető tartalomtovábbító hálózatát (CDN – Content Delivery Network), amely alkalmassá teszi üzleti és lakossági internetes közvetítések biztosítására. A társaság 2017 szeptemberében elindította a mindiGO TV, majd 2017 novemberében a mindiGO Sport egyedi tematikájú OTT- (over-the-top, interneten elérhető tartalom) szolgáltatását. A jelenleg már MinDig TV GO elnevezésű szolgáltatás regisztrált felhasználóinak száma megközelíti a 300 ezer főt.

Üzleti távközlési szolgáltatások: az Antenna Hungária üzleti távközlési szolgáltatásokat nyújt üzleti ügyfeleknek, alapvetően a vezeték nélküli képességeire alapozva. A hagyományos, menedzselt bérelt vonali szolgáltatások mellett 2016-ban komplex WIFI-szolgáltatással, míg az országos LoRaWAN (Long Range Wide Area Network), hálózat kiépítésével IoT (Internet of Things, gép-gép kapcsolatok) megoldásokkal bővült az AH távközlési portfóliója.

Műsorszóró és távközlési műszaki infrastruktúra:

- Az AH országos lefedettséget biztosító, megkerülhetetlen, egyedi és robusztus torony-infrastruktúrával rendelkezik (közel 300 toronnyal), amelynek gerincét az országos műsorszóró hálózat adja, és a távközlési és rádiótoronyok egészítik ki.
- A társaság országos lefedettségű, nagy sebességet biztosító vezeték nélküli mikrohullámú gerinchálózati kapacitással, valamint pont-pont és pont-multipont technológiákra alkalmas országos lefedettségű mikrohullámú felhordóhálózattal is rendelkezik.
- Az AH országos optikai gerinchálózata nagyrészt bérelt összeköttetés (MVM NET, Telekom, Invitech), Budapesten rendelkezik a cég saját – 220 km hosszúságú – optikai nyomvonallal.
- A hálózatfenntartási tevékenységünket öt regionális szervizközpontból látjuk el, emellett további két szervizbázisról is folyik az üzemeltetés. Ez a területi eloszlás országos szinten teljes és egyidejű lefedettséget biztosít a hálózatüzemeltetési szolgáltatásainknak.
- Az AH Hálózat Irányítási Központ (NOC) ügyelete napi 24 órában fogadja a hibabejelentéseket.
- A LoraWAN hálózat LoRaWAN™ egy olyan, extrém alacsony teljesítményű, de mégis nagy távolságokat áthidalni képes rádiókommunikációs hálózat szabványa, amelyet a hosszú időn keresztül, hálózattól független, akkumulátoros/elemes tápellátásról működő rendszerek megvalósításának támogatására dolgoztak ki. Ilyen rendszerekbe szervezettek például az IoT-eszközök (Internet of Things – A Dolgok Internete), ahol sok esetben a felhasználás helyén nem érhető el kiépített energiaforrás, vagy túl drága és kockázatos lenne annak bevezetése, vagy egyszerűen csak el akarják kerülni a kábelezést.
- Országos Légiriasztási Rendszer (OLGI): a földfelszíni hálózatra települ az Országos Légiriasztási Rendszer (OLGI) is, amely katasztrófa-helyzet esetén modern technológiával tudja tájékoztatni a lakosságot a médián keresztül. Az OLGI tőké-

letes példája a civil-katonai együttműködésnek, amelynek működtetésében részt vesznek – többek között – a Nemzeti Média- és Hírközlő Hatóság, a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, a Magyar Vöröskereszt, a katasztrófavédelem és a rendszert fejlesztő cégek szakemberei.

– Egyéb kritikus infrastruktúra.

Műholdas adatátvitel: Az AH leányvállalata, a Hungaro DigiTel Kft. révén műholdas digitális távközlési technológiát is tud alkalmazni az összeköttetések kiépítésénél. A műholdas adatátvitelt lehetővé tevő VSAT rendszer teljes körű szolgáltatást biztosít a felhasználó informatikai hálózatához tartozó távoli végpontok (fiókok, kirendeltségek, leányvállalatok, kihelyezett munkahelyek, bankkártya-elfogadóhelyek, bankjegykiadó vagy árusító automaták stb.) és a központ közötti folyamatos, nagy megbízhatóságú adatforgalomhoz.

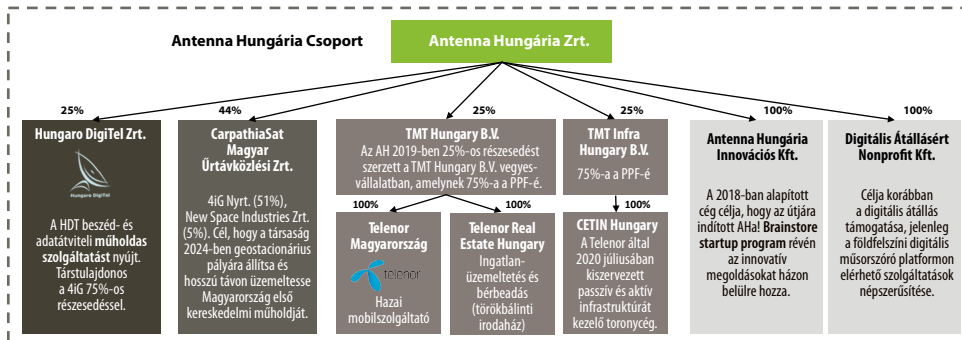
Hálózatüzemeltetés és infrastruktúra-bérbeadás: Az AH saját tapasztalatára és erőforrásaira építve külső partnerek számára végez hálózatüzemeltetési szolgáltatást országos szinten teljes és egyidejű „lefedettséget” biztosítva, 24/7/365 rendelkezésre állás mellett. Kiemelt szolgáltatásunk emellett az országos kiterjedésű műszaki létesítményeink hasznosítása, irodahelyiségek és eszközök bérbeadása, használaton kívüli ingatlanok értékesítése.

IT- és IT-biztonsági szolgáltatások: Az AH külső partnerek részére nyújtott IT-szolgáltatásai az utóbbi években fokozatosan jelentek meg a portfólióban. A szerverhoszting mellett az AH jellemzően komplex telcoprojektek részeként nyújt IT-szolgáltatást egyedi igények alapján. 2020 áprilisában bevezette a piacra első termékesített IT-biztonsági szolgáltatását, a SOC-ot (Security Operations Center), amely dedikált informatikai biztonsági egység, amelynek feladata, hogy 24/7 monitorozza és detektálja a kiberbiztonsági incidenseket, és folyamatosan naprakészen tartsa az IT-biztonsági alrendszereket, így a rendszer tulajdonosa átfogó és központosított képet kaphat az informatikai infrastruktúra biztonsági eseményeiről.

Műsorgyártás: Az AH egy 2016-os üzletágvásárlással új szolgáltatással, a mobil műsorgyártással szélesítette portfólióját. 2018 márciusában új szolgáltatásként elindult a rádiós műsorgyártás, ezzel évente több mint 1500 esemény közvetítését biztosítjuk, amelynek többsége tévés, azon belül is sportprodukció. Jelenleg 12 televíziós és 2 rádiós közvetítőautó, valamint összesen 146 HD- vagy 4K-képes broadcast kamera áll a műsorgyártási osztály rendelkezésére.

Rendezvényszervezés és technika: A 2017-es vizes vb-re vásárolt eszközökkel és egy 2018. januári újabb üzletágvásárlással kialakult az AH rendezvénytechnikai kompetenciája. Az AH portfóliója 2019 júliusától a rendezvényszervezési területtel bővült, amelynek elsődleges célja a Nemzeti Kommunikációs Hivatallal (NKOH) kötött keretszerződés keretében az állami rendezvényszervezési feladatok kiszolgálása. Az AH eszközparkja széles körű rendezvényigényeket képes kielégíteni akár több nagy helyszínen egy időben. A több mint 50 ezer elemből álló rendezvénytechnikai eszközparkban megtalálhatóak LED-falak, fény- és hangtechnika, színpad, keverőasztalok és szünetmentes tápegységek.

Az Antenna Hungária cégcsoport vállalatai

2. ábra: Az Antenna Hungária cégcsoport 2021 decemberében

Forrás: az Antenna Hungária Zrt. szerkesztése

Hungaro Digital: az 1990-ben alapított HDT a kezdetektől fogva műholdas tevékenységgel foglalkozik, az 1990-es évek elején keskeny sávú VSAT távközlési szolgáltatóként jelent meg a magyar piacon. 1993–1996 között magyar–olasz–portugál, majd 1996-tól magyar–portugál (Portugal Telecom) tulajdonban működött, majd 2020 szeptemberében jött létre a jelenlegi tulajdonosi arány (AH 50 százalék, Portugal Telecommunication Investments 50 százalék). A HDT szolgáltatási területei a VSAT (Very Small Aperture Terminal) műholdas adatátvitel, az IT-biztonsági (SOC) és a WIFI-menedzsmentközpontok üzemeltetése, valamint műholdas jelfeladás.

CarpathiaSat: közös vállalatot hozott létre a 4iG Nyrt. (51 százalék), az Antenna Hungária Zrt. (44 százalék), valamint a New Space Industries Zrt. (5 százalék). A CarpathiaSat Magyar Űrtávközlési Zrt. (CarpathiaSat Zrt.) létrehozásával az alapítók célja, hogy a társaság 2024-ben geostacionárius pályára állítsa és hosszú távon üzemeltesse Magyarország első kereskedelmi, valamint kormányzati és tudományos kutatási feladatokra is alkalmas műholdját.

Telenor/CETIN: Az állami tulajdonban lévő távközlési kompetenciák lehető leghatékonyabb kihasználása és lehetséges növelése kiemelt nemzetstratégiai cél. Ennek keretében állapodott meg az AH a cseh PPF vagyongazdálkodó társasággal a Telenor Magyarország Zrt. és a Telenor Real Estate Hungary Zrt. 25 százalékos részesedésének megvásárlásáról.

Az Antenna Hungária a tranzakció megvalósítására ideális állami szereplő, meglévő portfóliójával számos szinergiát tud felmutatni mind az üzleti (lakossági médiaszolgáltatások, távközlés, hálózatos szolgáltatások), mind pedig a működési területeken:

- lakossági médiaszolgáltatás: az AH-nak nincs lakossági internetkompetenciája, a Telenornak pedig nincs tradicionális tv-szolgáltatása, ezért a piaci átrendeződésekből (Vodafone–UPC, Digi–Invitel) „kimaradó” Telenor az AH számára kiváló partner lehet;
- üzleti távközlés: a szinergiák alapja elsősorban a két cég egymást jól kiegészítő B2B telekommunikációs szolgáltatási portfóliója, másrészt az egymással jellem-

zően nem átfedő üzleti ügyfélkör. Míg a Telenor üzleti megoldásainak túlnyomó részét a hagyományos mobil hang- és adat-, továbbá az M2M-szolgáltatások adják, addig az AH elsősorban mikrohullámú és VSAT, vagy más típusú összeköttetésen nyújt menedzselt bérelt vonali, Metro Ethernet és különböző IP-szolgáltatásokat, és ezen kompetenciákon folyamatosan új típusú üzleti szolgáltatásokat alakít ki.

- hálózatos szolgáltatások: a hálózatos szolgáltatások terén az AH Telenor számára nyújtott hálózatüzemeltetési (FLM – First Line Maintenance) szolgáltatásának kibővítése, az 5G bázisállomás-infrastruktúra kibővítése és a torony-infrastruktúra kapcsán lesz lehetőség szélesebb körű és mélyebb együttműködésre. Ennek megvalósítását segíti a PPF 2020. júliusi lépése, amelynek keretében – a sikeres cseh CETIN mintájára – a magyarországi hálózat esetén is megvalósította a távközlési infrastruktúra kiszervezését.

AH Innovációs Kft.: Az AH startupfinanszírozásban való részvételének kiemelt szakmai célja, hogy fő tevékenységi profiljába illeszkedő inkubációs és magvető fázisban lévő magyar vállalkozásokat segítsen finanszírozással, alapvetően az IKT- és telekommunikációs szektorban (kiemelten a vezeték nélküli telekommunikációs megoldások terén). A fő hangsúly a mentoringon van, az AH alapvetően infrastruktúrájához való hozzáféréssel és szaktudásának megosztásával támogatja a startupvállalkozásokat, mivel az AH a finanszírozást önerőből fedezi, a nagyobb mértékű pénzügyi segítséghez külső partnert választott (Hi-ventures). Jelenleg az AH három céget támogat a mezőgazdasági IoT, a mesterséges intelligencia és az alkalmazásfejlesztés terén.

Figyelemmel a fenti változatos, egymásra épülő és organikusán bővülő szolgáltatás-és cégpalettára, az Antenna Hungária célja, hogy középtávon olyan integrált infokommunikációs és infrastruktúra-szereplővé váljon, amely az állami/kormányzati szereplők megbízható partnere, és egyben megerősíti a piacokon elfoglalt pozícióit is. A cél megvalósításához a társaság rendelkezik a minőségi szolgáltatást biztosító infrastruktúra-alapokkal (országos műsorszóró és távközlési torony-infrastruktúra és adóhálózatok, korszerű IT-rendszerek stb.), a kellő szaktudással (hálózatüzemeltetés, jelentős vezeték nélküli tapasztalatok, kapcsolat fejlesztőkkel, stabil alvállalkozói állomány), valamint stabil kormányzati és piaci ügyfélkörrel.

A víziót a hazai és nemzetközi trendek is alátámasztják. Az elmúlt három év jelentős hazai akvizíciói (Digi–Invitel, UPC–Vodafone) az integrált infrastruktúra, illetve távközlési, IT- és médiaszolgáltatási portfólió kialakítása irányába mutatnak, így enélkül nehéz versenyképesnek maradni a piacon. Ezenfelül az infrastruktúra és szolgáltatás szeparációja is megfigyelhető. A hagyományos távközlési és médiaszolgáltatásokat csökkenő margin és ARPU jellemzi, a növekedés pedig a magasabb hozzáadott értékű szolgáltatásokban, illetve az IKT-ben van.

A koronavírus-válság hatásai az AH-ra és azok kezelése

Az Antenna Hungária a járvány kitörését megelőzően gőzerővel dolgozott a teljes országos tv-műsorszóró hálózatát érintő modernizáción, amelynek keretében – többek között – az adóhálózat valamennyi helyszínét érintő személyes munkálatokat, tv-adás-leállításokat, külföldi szakemberek személyes jelenlétét, a nézők részére az új vevőkészülékek országos kiküldését készítettük elő. Készültünk számos rendezvény megvalósítására, kiemelt sportesemények közvetítésére. Dolgoztunk az internetes tartalomszolgáltatásunk megújításán, amelynek keretében sok külföldi szakemberrel kellett/kell napi szinten egyeztetni.

A kirobbanó válságot azonban társaságunknak is kezelnie kellett. Kiemelkedő eredmények tartjuk, hogy az Antenna Hungária a járvány időszaka alatt is folytatta korábban megkezdett munkáit, szerződéses kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tett, üzletmenetének, működésének folyamatosságát saját erejéből fenntartotta. A piacon működő állami vállalatként egyrészt igazodnia kellett a megváltozott külső gazdasági körülményekhez, másrészt meg kellett teremtenie a biztonságos munkavégzés feltételeit is, amelyeket az alábbiakban fejtünk ki.

Külső gazdasági körülményekhez való igazodás

Az érintett iparágak tekintetében az Antenna Hungáriánál több területen is érzékelhető volt a járvány negatív hatása:

Rendezvényszervezés és műsorgyártás

A rendezvényszervezési és műsorgyártási tevékenységeket elsőként érintették a járvány elleni védekezés miatt szükséges kormányzati intézkedések. A rendezvényszervezési üzletág bevételeinek jelentős része a nagy állami ünnepekhez vagy költségvetési szervek, állami vállalatok által szervezett, számos résztvevővel megvalósítani tervezett rendezvényekhez kapcsolódik, amely rendezvényeket 2020. márciustól folyamatosan lemondták, és bár legtöbbször azok elhalasztása mellett döntöttek, az események megvalósulásával kapcsolatos bizonytalanság sokáig fennállt. A műsorgyártás bevételeinek jelentős része sportközvetítésekből származik, amely sporteseményeket (kiemelten az NBI-es labdarúgó-fordulók, a Giro Hungary 2020 magyarországi startja, az úszó-Eb) a szervezők szintén lemondtak. A lemondott rendezvények, közvetítési események egy részét az év későbbi időszakában vagy 2021-ben pótolták, de a vírushelyzet alakulásának bizonytalansága miatt a rendezvények megvalósíthatóságát és annak módját előre nem lehetett tervezni, ami pedig elengedhetetlen az ilyen összetett eseményeknél. 2020-ban arra vonatkozóan sem rendelkezünk információval, hogy mely érintett szervezetek állnak el esetleg a járvány hatására akár teljes mértékben a keretigényléstől, és döntenek úgy,

hogy nem rendeznek abban az évben rendezvényt (például a műsorgyártás tekintetében a márciusi megrendelésállomány 86 százalékát mondták le ügyfeleink).

Ennek hatása a rendezvényszervezésnél és a műsorgyártásnál a 2020. 1–8. hónapokra eső bevétel túlnyomó részének a kiesésével járt (a január–februári időszakban kevesebb a rendezvény, márciustól pedig folyamatosak voltak a lemondások), ami sok milliárd forint bevételkiesést eredményezett.

A rendezvény- és műsorgyártási piacon a társaságot ért közvetlen és elkerülhetetlen kár a beszállító partnerek felé is továbbgyűrűzött. A lemondott rendezvényekhez, eseményekhez igénybe venni tervezett, a nagyobb cégektől az egyéni vállalkozókig terjedő alvállalkozói, beszállítói kör bevételei is értelemszerűen csökkennek. A piacon tapasztalataink szerint nem jellemző a tőkeerős cégek jelenléte, nagyobb események megszervezéséhez partnereink több esetben is előleg biztosítását kérték, ezért árbevételeik hónapokon keresztül történő jelentős csökkenésének hatását egyelőre nehéz felbecsülni. A számtalan kisebb, csak ezen a piacon feladatot végző alvállalkozó (például operátorok) lehetőségei is beszűkülnek, az ő esetükben egzisztenciális problémák is felmerülhetnek. Figyelembe véve azt, hogy egy időre a teljes szektor megáll, így nem csak az Antenna Hungáriától érkező megbízásoktól estek el (ami a lentiek alapján már önmagában jelentős tétel), ezek a vállalkozások még a gazdasági mentőcsomagok ellenére is nehéz helyzetbe kerülnek, információink alapján a kis- és középvállalkozás kategóriába eső beszállítóink maximum 4-6 havi tartalékkal rendelkezhetnek.

További kockázat volt, hogy a rendezvényeket, sporteseményeket jellemzően az év második felére vagy a következő évre halasztják, így arra kellett számítanunk, hogy a pandémiás vészhelyzet elmúltával megnő az adott időszakra eső terhelés, ami társaságunktól és – komoly nehézségeket elszenvedő – alvállalkozóitól nagyobb humán erőforrás- és infrastruktúra-bevonást igényel majd (ez a rendezvényszervezésre és műsorgyártásra egyaránt igaz). 2020-ban a rendezvénypiac szereplői többnyire információgyűjtő és várakozó állásonra helyezkedtek, folyamatos volt az újratervezés, átütemezés, és az év második felére koncentráltak.

A válságkezelés részeként az AH a rendezvényszervezés területén haladéktalanul felülvizsgálta a szerződés- és megrendelésállományt, folyamatosan egyeztetve az érintett szervezetekkel, valamint az NKOH-val a rendezvények átütemezéséről, és leállította a szükséges eszközbeszerzési folyamatokat.

Tv-szolgáltatás

A médiaszolgáltatások területén a gazdasági helyzet romlása a közszolgálati és kereskedelmi tv-csatornákkal való szerződések újrakötésénél jelentkezett, ugyanis a médiaszolgáltatók reklámbevételeinek elmaradása jelentősen megnehezítette a földfelszíni kapacitások értékesíthetőségét. Kompromisszumos megoldásokkal sikerült ugyan a teljes rendelkezésre álló kapacitást értékesíteni, viszont a médiapartnereinket most nehéz rávenni a platformban rejlő lehetőségek maximális kihasználására.

A válság hátrányos pénzügyi hatásai a lakosságot is érintik (például munkanélküliség, csökkenő jövedelmek), ami a lakossági szolgáltatások kintlévőségét növelheti (a negatív hatások mértékétől függően). A nem fizető ügyfelek száma jelentősen emelkedhet. Amennyiben a vidéki ügyfélszolgálatok bezárásra kényszerülnek, úgy a személyes ügyintézés lehetősége megszűnik. A DVB-T2/HEVC átállással kapcsolatos személyes ügyintézés ellehetetlenülése miatt a hibaelhárítások, helyszíni beüzemelések (és később új ügyfelek bekötése) nehezkesebbé válhatnak, a panaszok számának és egyéb ügyfélkapcsolati csatornák terheltségének növekedése várható. A fizetős tv-szolgáltatásunk, a MinDigTV Extra (jelenlegi nevén mindigTV Prémium) értékesítési volumene jelentősen csökkent a személyes megjelenést, jelenlétet igénylő értékesítési csatornák korlátozása miatt, és a forgalom csak kis mértékben terelődött át az online csatornákra. A mindiGO Sporton leállított sportsomagok (kosárlabda) árbevétel-kiesése 9 millió forint volt erre a bajnoki szezonra.

Üzleti távközlési szolgáltatások

Távközlési területen az ügyfélportfólió meglehetősen heterogén, kkv-któl mobilszolgáltatókig, nagyobb állami szereplőkig terjed, így az egyes partnereket különböző hatások érhetik. Az állami tulajdonú cégek egy részének esetében a pandémiás helyzet halasztó hatállyal bír az értékesítési lehetőségeinkre. A cégeknek a járvány pluszköltségeket okoz, ennek következtében az egyéb informatikai, távközlési projektek megvalósítása háttérbe szorult, a meglévő forrásaikat a járvány okozta már jelentkezett és várható többletkiadásokra tartalékolják. A már folyamatban lévő projektek megvalósítása várhatóan időben is el fog húzódni (gyártási, szállítási nehézségek az EU-ból). A kkv-k esetében várhatóan a szolgáltatások tekintetében az ár fog előtérbe kerülni, s a költségcsökkentések miatt egy részüknél szolgáltatáslemondás várható. A nagyvállalati szegmensben sok esetben a meglévő távközlési szolgáltatási díjaknál is kéri a következő hónapok díjainak teljes átutemezését vagy oly módon történő csökkentését, hogy azt majd későbbi időpontokban fizethessék meg.

Az ingatlan-bérbeadás tekintetében azt látjuk, hogy a cégek (bérlőink), vállalatok szinte kivétel nélkül átálltak otthoni munkavégzés munkarendre. Emellett a járvány miatt szinte borítékolható a bevételkiesésük. A következő hónapokban az ingatlan/irodabérlet szerződéseink felfüggesztésének a kéréseit prognosztizáljuk (a jövőben pedig – kedvező tapasztalatok esetén – a home office nagyobb elterjedésére is számíthatunk).

Egyebekben a távközlési projektek megvalósítása is jelentősen nehezebb lett, alapvetően a területre való bejutások korlátozása miatt (például iskolai WIFI-telepítés, technológiai tesztelések). A csak üzemeltetési feladatok tekintetében (meglévő hálózatok és szolgáltatások üzemeltetése és karbantartása, azok bővítése vagy átalakítása nélkül) 6-9 hónapot biztosan tudunk tartani. A nehezen beszerezhető eszközökből 1 éves tartalékkészletekkel rendelkezünk, mindössze a viszonylag egyszerűen beszerezhető általános

szerelési anyagok esetében (például kábelek, csatlakozók stb.) vannak kisebb készleteink, de 6-9 hónapra ezek is elegendőek. Az új távközlési mikrohullámú összeköttetés kiépítése tekintetében az antennák esetében kb. 3-4 heti készletünk volt, mikrohullámú berendezés esetében pedig 3-4 havi készletünk volt. Egyebekben a szállítók fogadtak be megrendeléseket, de csúszásokat mindenholnan jeleztek.

A válsághelyzetre tekintettel megnövekedtek az azonnali állami távközlési igények (például a kiskunfélegyházi mobil kórház távközlési rendszere), amelyeket maradéktalanul teljesítünk, de e tekintetben nem számítunk bevételre. Természetesen ezeket a feladatokat az állam közszolgálati szerepe megvalósítása részének tekintjük, ahol csak kevésbé hangsúlyosan érvényesülhetnek üzleti szempontok.

Az IKT-projektek (IT SOC) esetén a lehetséges partnerek pénzügyi nehézségei miatt az IT Security Operations Center (IT SOC) szolgáltatásunk bevezetése lassabb ütemben valósul meg.

Általánosságban a járvány okozta válság az alábbi területeken okozhat hosszú távon problémákat a társaságnak:

- A szolgáltatásokban keletkező túlkínálat következtében fokozott árversenyre számítunk a legtöbb területen (IT Security, ICT, távközlés, műsorgyártás, rendezvénytechnika, site hosting), amelynek következtében szolgáltatásaink profittartalmában és volumenében is visszaesés várható.
- Elveszítetünk szakembereket elsősorban az alvállalkozói körből, ami a teljesítésre való képességet jelentősen befolyásolja.
- Azokon a területeken, ahol az esetlegesen elhúzódó válsághelyzet miatt a meglévő partnerek csődöt jelentenek, a válsághelyzet lecsengése utáni új, megfelelő partner szerződtetése kockázatot jelenthet, plusz erőforrásokat igényelhet.
- Hosszú távon már a jelenleg elrendelt intézkedések (home office, védőeszközök használata, dedikált szerelőpárok bevezetése) is hatékonyságcsökkenéshez vezethetnek a nem azonnal megoldandó feladatok kapcsán.
- A speciális, vírusfertőzések megelőzését szolgáló védőeszközök (maszk, kesztyű, cipővédő, ruha, fertőtlenítőszer) használata a többletköltségek mellett nehezíti és lassítja a munkavégzéseket.
- Hosszú távon várhatóan kapacitáshiány is jelentkezni fog (a helyszíni felmérések, műszaki ellenőrzések elmaradása, elcsúszása miatt), ami bizonyos munkák teljesíthetetlenségét vonja maga után (telepítések, karbantartások), ami szintén bevételkiesést jelent.
- A megrendelőink, üzleti partnereink körében kialakuló negatív üzleti helyzet és borúlátó várakozások hatása lecsapódhat a szolgáltatásmegrendelési volumenekben, illetve a folyamatban lévő és a jövőbeli fejlesztéseken is. Kérdés, hogy minden eddig jelzett szolgáltatásra szükség lesz-e, vagy lesz olyan, amihez kapcsolódóan vissza kell fognunk a fejlesztéseket.

Amennyiben szükséges lesz a beavatkozás, a következő lépéseket tervezi megvalósítani a Társaság:

- szerződésállomány és megrendelésállomány felülvizsgálata;
- az érintett szervezetekkel, valamint az NKOH-val történő egyeztetéssel a rendezvények átütemezése;
- a szükséges eszközbeszerzési folyamatok leállítása;
- műszakilag halasztható beruházások, beszerzések esetleges, részbeni átütemezése;
- a hitelkeret igénybevétele;
- faktoring megállapodások létrehozása a likviditás megőrzése érdekében;
- a kkv-k esetleges finanszírozási problémáit áthidaló megoldásként a fizetési átütemezést ajánljuk – ezzel is megtartva ügyfeleinket.

Biztonságos munkavégzés feltételeinek megteremtése

Társaságunk munkáltatóként is számos intézkedést tett annak érdekében, hogy alkalmazkodjon a rendkívüli helyzethez, és a válságból a lehető legkisebb veszteséggel, sőt, megerősödve kerüljön ki:

- Cselekvési és pandémiás tervet készítettünk, és megalakítottuk a pandémiás védekezést összefogó Koordinációs Csoportot, amely meghatározta a legfontosabb védekezéssel kapcsolatos irányokat, és döntéseket hozott a vészhelyzet kezelése érdekében (például védőeszközök és fertőtlenítőszeresek beszerzése és szétosztása, rendkívüli munkaszervezési intézkedések, kommunikáció, a tulajdonossal, a hatóságokkal és a Honvédelmi Irányító Törzsszel történő kapcsolattartás).
- Az első lépések egyikeként korlátoztuk a dolgozók mozgását, a céges utazásokat gyakorlatilag azonnal leállítottuk. A magáncéllal külföldre utazott vagy külföldivel érintkezett kollégáink számára – a nemzetközi és a magyar gyakorlatnak megfelelően – 14 napos kötelező otthon tartózkodást rendeltünk el. Megtiltottuk olyan külső személyeknek a társaság üzemi területeire történő belépését, akik külföldi személyekkel érintkeztek, külföldön jártak, vagy a vírus okozta megbetegedés bármiféle tünetét észlelték magukon. A nem saját munkavállalóink üzemi területünkre történő belépése – a szükséges munkavégzés, őrzés-védelem, karbantartás, áruszállítás kivételével – gyakorlatilag megszűnt.
- Megteremtettük dolgozóink teljes köre számára az otthon dolgozás, a home office informatikai feltételeit, és köteleztük a vállalat vezetőit arra, hogy a dolgozók otthoni munkáját mindazon munkakörökben s mindazon esetekben szervezzék meg, tegyék lehetővé vagy kötelezővé, ahol ez a munka jellegéből adódóan lehetséges (ez 570-ből 264 főt érintett).
- Számos higiéniai intézkedést tettünk az Antenna Hungária Zrt. üzemi területének vírusmentesítése érdekében.
- Meghatároztuk azokat a munkaköröket (ezek az úgynevezett kritikus munkakörök), amelyekben a dolgozók feladata, hogy az Antenna Hungária Zrt. működőképességét

minden körülmények között biztosítsák. Ez mintegy 174 főt jelentett, amely kollégáinkra várhatóan még fokozottabb fizikai és pszichikai teher hárulhat rendkívüli időszakban. A kritikus munkakörökben törekszünk a munkavállalók egymástól elszigetelt csoportokba szervezésére, és humán erőforrás terén tartalékképzésre az esetleges megbetegedések esetére. Törekszünk továbbá arra, hogy az Antenna Hungária területén kívül is elvégezhető feladatok a járványügyi helyzettel arányos mértékben távoli munkavégzés keretében történjenek, ezzel is elősegítve a kritikus személyzet megfertőződési esélyének csökkentését.

- Kiemelt figyelem irányult a társaságunk által üzemeltetett kritikusingrastruktúra-elemek, így a NOC, az OMK, a marcali, a solti vagy éppenséggel a tárnoki telephely működésének fenntartására.
- Folyamatos volt a kapcsolattartás a tulajdonossal és a Honvédelmi Irányító Törzs cégünkhöz delegált képviselőivel. Emellett igen sokféle és változatos azoknak a kommunikációs intézkedéseknek a köre, amelyeket annak érdekében tettünk és teszünk, hogy ezen veszélyhelyzet alatt is zökkenőmentes legyen az Antenna Hungária Zrt. működése. Mindezek a lépések a vállalat partnerei és üzletfelei, valamint dolgozói irányába zajlanak. Levelek, táblák, figyelmeztetések, totemek, mail-es üzenetek, intranetes tájékoztatások (például a Gyakran Ismétlődő Kérdések) sora szolgálja azt a célt, hogy a legújabb információk, kérések, utasítások, jelzések eljussanak a címzettekhez.

Fontos kiemelnünk a home office-szal kapcsolatos tapasztalatokat. Bár a nemzetközi cégeknél ez bevett gyakorlat, az állami vállalati működés (amelyen alapvetően a minisztériummal mint tulajdonossal való munkakapcsolatot értjük) sajátosságai miatt ennek adaptációja nagy fokú rugalmasságot igényel a vezetők részéről. Ha azonban úgy tekintünk a home office-ra, mint az adott szervezet és a különböző szintű vezetők egyfajta érettségi vizsgálatára, akkor az intézmény számos előnyével találkozunk. Egy adott szervezeti egység és vezetője tekintetében a mindennapok szintjén jelentkezik a bizalomalapú működés. A szervezetnek és a felsőbb vezetőknek meg kell bízniában abban, hogy az adott csapat megfelelően végzi a feladatát, az adott vezető jól szervezi meg a munkát, kellő mennyiségű feladatot oszt ki, és azt helyes arányban teszi. A személyes jelenlét sokat segít a normál működésben, az információk közvetlen cseréjében, de az adott szervezet érettségének hiányáról tanúskodik, ha önmagában csak a személyes jelenlétől várjuk a megfelelő hatékonyságot. Felnőtnnek kell tekintenünk mind a vezető, mind a beosztott kollégákat, akik képesek a feladatokat hatékonyan kijelölni és megvalósítani. Az otthoni munkavégzés lehetőségének a jelen járványügyi helyzeten túlmutató pozitív hatásai az adott kollégák mindennapjaiban is jelentkeznek, mivel rugalmasabban tudják megoldani a mindennapi élet feladatait, így cserébe a szervezet kiegyensúlyozottabb és elkötelezettebb munkavállalót kap.

A korábbi külföldi befektető és a magyar állam eltérő tulajdonosi szemlélete

Az Antenna Hungáriát 2005-ben a svájci Swisscom vásárolta meg, majd 2007-ben továbbadta a francia TDF csoportnak, amely 2014 májusáig birtokolta a céget. Az akvizícióval a TDF célja a cégcsoport kelet-közép-európai terjeszkedése volt. A TDF csoport irányítása alatt az AH alapvetően a tv- és rádióműsor-szórás szolgáltatásokra helyezte a hangsúlyt, a meglévő távközlési és kapcsolódó szolgáltatások (például *site hosting*) a bevétel (2013-ban az éves bevétel kb. 12 százalékát képezte) és a stratégiai fontosság szempontjából kisebb prioritást jelentettek. 2008-ban épült ki a digitális földfelszíni hálózat (és indult el a MinDig TV, majd 2010-ben a MinDig TV Extra), ezt követően 2013-ban valósult meg a korábban jelentős bevételt biztosító analóg műsorszórás leállítása.

Fontos kiemelni, hogy mind a svájci, mind a francia pénzügyi befektető a magyar állammal kötött privatizációs megállapodásban foglaltakat köteles volt betartani, amelyek fejlesztéseket és kötelező szolgáltatásokat írtak elő. Visszatekintve a külföldi tulajdonos működésére, az alábbi megállapításokat tehetjük:

- a tulajdonosok pénzügyi befektetésként tekintettek az AH-ra, rövid távra tervezték a jelenlétüket;
- a működés tekintetében racionalizálásra törekedtek (EBITDA-fókusz a növekedés helyett), jelentős létszámleépítést hajtottak végre (az AH munkavállalóinak létszáma 2005–2014 között 850-ről 353 főre csökkent), és folyamatos költségcsökkentési elvárásokat támasztottak (ezen időszak alatt az AH torony-infrastruktúrája komoly állagromlást szenvedett el a minimalizált fenntartási költségek meghatározása miatt);
- a fejlesztések tekintetében alapvetően a privatizációs megállapodásban foglalt kötelező elemek teljesítésére törekedtek, nem volt jellemző a szándék, hogy egyéb területeken akvizíciókkal vagy saját fejlesztésekkel erősítsék az AH piaci pozícióit;
- a megvalósult fejlesztések vagy a kötelező fejlesztésekhez kapcsolódtak (erre példa a lakossági MinDig TV Extra szolgáltatás, amelynek létrejöttét a digitális műsorszóró hálózatok kapacitástöbbletének felhasználása tette szükségessé – a francia TDF csoport nem nyújtott lakossági szolgáltatást, és azt nem is tervezte), vagy a cégcsoport valamely tagja szolgáltatásának átvételét jelentették (így valósult meg a CDN-szolgáltatás, amelynek akkori rendszerét az AH lecserélte azóta);
- a munkavállalók iránti felelősség mindössze minimális szintje mutatkozott meg.

A külföldi pénzügyi befektetők logikája világos, egy akvizíció célja a leányvállalat racionalizálása, azaz felkészítése a későbbi értékesítésre. A tervezett tulajdonosi időszak alatt a tagvállalat járuljon hozzá a nemzetközi cégcsoport bevételéhez, igazodjon az adott cégcsoport irányaihoz, működését tekintve törekedjen a költségcsökkentésre. 2012-ben, amikor a TDF vezetői úgy érezték, hogy megérett az idő az AH értékesítésére, vevőt kerestek. Más külföldi érdeklődők mellett a magyar állam is mérlegelte az Antenna Hungária visszavásárlását.

Bár az Európai Unió állami támogatásokra vonatkozó szabályai alapján az államnak hasonló módon kell eljárnia egy adott tőkebefektetés megtétele során, mint ahogyan azt egy racionális, profitszerzésre törekvő piaci szereplő is tette volna, az állam mint befektető a számokon túli nemzetstratégiai szempontokat is érvényesíthet. Az Antenna Hungária ismételt állami tulajdonba kerülése összhangban volt a hazai közművagyon újbóli köztulajdonba történő helyezésére irányuló kormányzati szándékkal, illetve a 2014-es Nemzeti Infokommunikációs Stratégiával, amely – többek között – a digitális infrastruktúra fejlesztését tűzte ki célul (a kormány a tranzakciót nemzetstratégiai jelentőségűvé is nyilvánította).

A visszavásárlással újból állami tulajdonba került az a nemzetbiztonsági szempontból is kiemelt fontosságú közművagyon, amely az országos műholdas és földfelszíni televízió- és rádióműsor-szórás és -hálózatot, illetve -szétosztást valósítja meg, és amelynek jelenleg is a magyar állam a legfontosabb megrendelője. Az ügylet lezárásával olyan fejlett digitális technológia és kompetencia kerül köztulajdonba, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a műsorszórási infrastruktúra-rendszer a költségek optimalizálása mellett magas minőségű szolgáltatást nyújtson, ugyanakkor az állami és közigazgatási feladatok kiszolgálását is megvalósítsa.

A tulajdonosi szemlélet különbözőségére példaként a földfelszíni tv-szolgáltatásunkat emelnénk ki. A nézők tv-szolgáltatást kábeles, műholdas, földfelszíni vagy internetes technológiával érhetnek el, de mindegyik szolgáltatás esetén változó összegű havidíjat kell fizetni. Kizárólag a földfelszíni platform (MinDig TV) kínál tv-műsorokat (jelenleg 12 közszolgálati és kereskedelmi csatornát) előfizetés díj nélkül az ország teljes területén. A MinDig TV jelenleg kb. 600 ezer magyar háztartás számára kizárólagosan biztosítja a tv-szolgáltatást, és sokan veszik igénybe meglévő előfizetésük mellé második tv-nek, vagy a nyaralóban. Egy válsághelyzetben a hátrányokat szenvedő családoknak felül kell vizsgálniuk költségeiket, amely esetben a MinDig TV ideális megoldás.

A földfelszíni platform jövőjéről az AH-nak legutóbb 2018 végén kellett elgondolkodnia. A műsorterjesztési piacon éles a verseny, jelentős az internetes tartalomfogyasztás előretörése, és Magyarországon a kábel-tv penetrációja igen magas. A földfelszíni platform működéséhez frekvenciára van szükség, amely tartomány az elmúlt években folyamatosan csökkent. Az Antenna Hungáriának a 2020-as pályázat előkészítése során alapvetően abban kellett állást foglalnia, hogy milyen modellt javasol a pályázat feltételeit meghatározó Nemzeti Média- és Hírközlő Hatóságnak. A modell alatt technológiaváltás értendő, ugyanis fejlettebb technológia (ez a DVB-T2¹ és a HEVC²) alkalmazásával több műsor továbbítására nyílhatott lehetőség, viszont a technológiaváltás többmilliárdos beruházásokat tett volna szükségessé, és a nézők oldalán is fejlesztésekre lett volna

¹ A DVB-T2 (az angol Digital Video Broadcasting – Terrestrial rövidítése, magyarul „digitális földfelszíni videóadás”) a digitális földfelszíni televíziózás európai szabványának második, fejlettebb generációja.

² A High Efficiency Video Coding (HEVC) a H.264/MPEG-4 AVC továbbfejlesztett változata, amely a H.264-gyel összehasonlítva akár kétszeres tömörítési arányt is képes elérni azonos minőség megtartása mellett. Maximális támogatott felbontása 7680 × 4320 pixel.

szükség. A korábbi tulajdonos mérlegelte volna a 12 éves frekvenciahasználati jogosultság üzleti tervét, és maximális profitra törekedve kérdőjelessé vált volna a fejlesztések keresztülvitele. A 2008-as pályázattal ellentétben ugyanis valószínűsíthető volt, hogy nem várható érdemi verseny a jogosultságért, így a fejlesztések vállalása nem volt feltétlenül szükséges a pályázat megnyeréséhez (ez 2008-ban még máshogy volt, akkor a fejlettebb technológiáért annyi többletpont járt, hogy bár a francia tulajdonos nem tartotta indokoltnak annak bevezetését, kénytelen volt vállalni azt annak érdekében, hogy ne veszítsen a versenyben). Az AH így megtehetette volna, hogy nem javasolja a meglévő hálózat fejlesztését, ugyanis ez biztosította volna a maximális profitot (az előfizetéses tv-szolgáltatás ugyanis az éles verseny miatt nagyon alacsony hasznot biztosít, viszont pont annak megtartása tette szükségessé a milliárdos fejlesztéseket). Ehelyett elgondolkodtunk a földfelszín lehetőségein a számokon túl, annak érdekében, hogy a lehető legtöbbet kihozzuk a platformból.

A stratégiai tervezés eredménye a nemzeti médiaplatform víziója lett, amely bár jelentős beruházásokat igényel az AH-tól (így közvetetten az államtól), számos előnyt biztosít az érintett szereplőknek:

- a nézők továbbra is eléri előfizetés nélkül a közszolgálati és legnézettebb kereskedelmi csatornákat, fennmarad az ingyenes tévénézés lehetősége;
- az előfizetők a legmodernebb technológiát élvezhetik, és javul a szolgáltatás minősége;
- az interneten keresztül magyar tartalom juthat el a Kárpát-medence és a világ magyarsága számára;
- összességében egy olyan magyar tulajdonban lévő médiaplatform tud tovább épülni, amely komoly versenytársa lehet a multinacionális vállalatok szolgáltatásainak, hosszú távon is képes fennmaradni, és jelentős értéket képvisel a tartalomkínálat piacán – ezenfelül biztosítja a nyereséges működést is.

A két tulajdonosi szemlélet között abban volt tetten érhető a különbség, hogy az AH állami vállalatként nagyobb szabadságot élvezett az értékteremtés tekintetében, azaz bizonyos fejlesztések megvalósításánál az üzleti terv hatáson túlmutató szempontok is érvényesülhettek, mint például minőségi szolgáltatások vagy hosszú távú versenyképesség biztosítása.

Megállapítható, hogy a 2010-es évtizedtől megvalósított állami szemléletváltás a vállalati szférára pozitív hatást gyakorolt: támogatta a minőségi közszolgáltatások fejlesztését, és figyelembe vette az üzleti partnerek igényeit, amit az *ösztönző állammodell* foglal keretbe.³

³ Az ösztönző állammodellről és a modellre jellemző gazdasági szereplők közötti együttműködés, kooperáció jelentőségéről konjunktúra és a koronavírus-válság idején lásd részletesen: Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 43., illetve Parragh Bianka –

Az Antenna Hungária működési modell létrejöttének körülményei és főbb jellemzői

Az állami vállalattá váláskor át kellett gondolnunk a szerepünket. Magyarország legnagyobb földfelszíni műsorszórási hálózatát és rádiós telekommunikációs adathálózatát üzemeltető vállalatoként a kormányzati távközlési ökoszisztémába való belépés számtalan lehetőséget és kötelezettséget tartogatott: szükséges volt az állami távközlési vállalatok szerepeinek tisztázása, a kompetenciák lehatárolása, a párhuzamosságok megszüntetése, az ökoszisztéma észszerűsítése; illetve bízunk benne, hogy az Antenna Hungária aktív szereplőként részt vehet az európai uniós és állami távközlési, valamint IT-fejlesztések megvalósításában. Mindezek végrehajtásakor figyelembe kell venni az árbevétel növelésével (mint új célmeghatározás a kizárólagos EBITDA-fókusz helyett) kapcsolatos tulajdonosi elvárás a nyereségesség megtartása mellett.

A *stratégiánk újragondolásának második mozgatórugóját* az új műsorszórási és távközlési piaci trendek jelentették:

- az Antenna Hungária további sikeres működése szempontjából kulcsfontosságú az azonosított piaci lehetőségekre és veszélyekre való megfelelő reagálás. Példaként említhető, hogy az Antenna Hungária stratégiai koncepciójának reflektálnia kell többek között arra, hogy a lakossági internetpenetráció teljessé válásával egyre nagyobb teret nyer az internetalapú médiafogyasztás;
- a telítődött televíziós piacon interaktív szolgáltatásokat és összecsomagolt ajánlatokat igényelnek az előfizetők;
- az üzleti távközlésben az internetes sávszélességigény és számítási kapacitások növekedése mellett az árak folyamatosan csökkennek;
- az M2M típusú kommunikációs igények robbanásszerű növekedése várható;
- megfigyelhető a távközlési vállalatok elmozdulása az IT irányába, kiszolgálva az értéknövelt IT-szolgáltatások iránti bővülő igényeket, amely szolgáltatások piacán nemzetközi cégcsoportok magyarországi tagjaival kell felvenni a versenyt.

Működési modellünket tekintve 2014 óta állandó és alapvető elvárás mind a tulajdonosunk részéről, mind saját magunkkal szemben, hogy állami vállalatként a kormányzati partnerek megbízható szolgáltatója legyünk, és egyben a piacon is növekedni tudjunk. Az Alaptörvény „törvényesség-célszerűség-eredményesség” követelményei keretében az alábbi szempontokat kell ehhez egyidejűleg érvényesítenünk:

- *Törvényesség – állami vállalati státusz*: az AH ugyan nem nyújt közszolgáltatást, viszont mint többségi állami vállalat meg kell hogy feleljen a rá vonatkozó, tartalmában a közszolgálati intézményekre irányadó előírásokhoz közelítő és a piaci vállalkozások szabályait szigorító jogi rezsimnek. A törvényesség betartása alap-

Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam, mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

vető játékszabály, amely egyrészt jelenti a prudens működés biztosítását (példaként említhetők a közzétételi kötelezettségek, vagy a belső kontrollrendszerre vonatkozó szabályok), másrészt az AH részt vesz azon kormányzati erőfeszítések végrehajtásában, amelyek egy adott terület szabályozott és központosított működését határozzák meg (például az informatikai beszerzéseket koordináló Digitális Kormányzati Ügynökség, vagy a médiaügynökségi szolgáltatásokat közvetítő Nemzeti Kommunikációs Hivatal), így ezen szervezetekkel való együttműködés is elvárás. A törvényesség emellett azt is megköveteli, hogy az AH működése és gazdálkodása során olyan eljárásrendet kövessen, amely kiállja például az Állami Számvevőszék átfogó vizsgálatát is. Piaci versenytársaink nem kötelesek ezen előírásoknak megfelelni, így azt nem is szükséges hangsúlyozni, hogy mekkora odafigyelést igényel az AH részéről, hogy ilyen keretek között is versenyképes tudjon maradni. Az AH kormányzati és piaci megítélése szempontjából is fontos, hogy egy ilyen jellegű vizsgálat (amelynek eredményei nyilvánosak) ne tárjon fel hiányosságokat, mert az az AH-ba vetett bizalmat csökkentheti.

- *Célszerűség – célhoz kötött gazdálkodás:* erőforrásaink elosztásánál figyelemmel kell lennünk arra, hogy alapszolgáltatásaink működőképességét minden körülmények között fenntartsuk.
- *Eredményesség – hasznos és fenntartható működés:* az eredményességi kritériumot végső soron az AH esetében az éves pénzügyi eredményben is vizsgálhatnánk, amely alapján az AH 2014 óta egyik évben sem volt veszteséges. Meggyőződésünk azonban, hogy az eredményesség tekintetében egyensúlyt kell találnunk a pénzügyi mutatók és az AH céljainak megvalósítása között. Forprofit vállalatként az AH célja kizárólag a profit maximalizása lenne (ahogy az elvárás volt a francia tulajdonos ideje alatt), felelős állami vállalatként viszont a nyereséges működés mellett biztosítanunk kell, hogy szolgáltatásaink ne csak az éppen elfogadható szintet képviseljék. Legyen szó a meghibásodás nélküli működés vállalt szintjéről, a megvalósítási határidők betartásáról vagy a minőségi előírásokról, az eredményességet abban is mérnünk kell, hogy állami, lakossági és üzleti ügyfeleink oly mértékben elégedettek az AH-val, hogy hosszú távú partnert lássanak bennünk.

A 2014-es tulajdonosváltást követően vállalatunk komoly növekedési pályára állt, és új üzletágakkal bővült. Az állami érdekeltségű partnerekkel való együttműködés kibővülését tapasztaltuk, az állami vállalati létünk miatt hosszabb távú szerződéseket tudtunk kötni, és új fejlesztéseket is be tudtunk vezetni. Elindult az üzletágak bővülése is, amely tekintetében minden esetben megfigyelhető a kapcsolódás az AH meglévő üzleti területeihez. A digitális műsorszórás és az előfizetési tv-szolgáltatás mellé az internetes tartalomfogyasztás növekedésével természetes választás volt az interaktív szolgáltatások fejlesztése, amelyhez az állami MTVA kiváló partnernek bizonyult (például Médiaklick). A MinDig TV is stabilizálni tudta helyzetét, amely a csatornák számának növekedésében nyilvánult meg. Állami hálózatfejlesztési és távközlési projektek valósultak meg az állami szereplőkkel együttműködésben, és kiépült a WIFI-kompetencia. A műsorterjesztésben

és a távközlési szolgáltatásokban való jártasság és az MTVA-val való bizalmi viszony tette lehetővé 2015-ben, hogy az együttműködést magasabb szintre emeljük a mobil műsorgyártásban való együttműködéssel. Az AH-val való hosszú távú keretmegállapodás lehetővé tette az MTVA számára, hogy egy megbízható szolgáltatótól szerezze be a műsorok közvetítését (ne pedig sok kisebb céggel esetileg szerződve vagy saját erőforrást használva), az AH számára pedig a hosszú távú partnerség olyan fejlesztéseket engedett meg, amelyek ma már világszínvonalú közvetítéseket tesznek lehetővé (szemben az említett sok kisebb partnerrel, akik eseti jellegű szerződések miatt nem tartották indokoltnak fejleszteni, vagy az MTVA-nak sem kell az elavult eszközparkját cserélni). Kisebb adalék, hogy az AH mint állami vállalat a törvényesség biztosítása érdekében az üzletágat a törvényi előírások maradéktalan és ellenőrizhető betartása mellett működteti, biztosítva valamennyi közteher befizetését is.

Az Antenna Hungária műsorterjesztési, távközlési és immár műsorgyártási tapasztalatai, valamint a megbízható állami partneri megítélése tette lehetővé, hogy a 2017. júliusi FINA úszó-, vízilabda-, műugró-, műúszó- és nyíltvízi világbajnokság megrendezése során minden olyan szolgáltatást nyújtson, amelyben „bit vagy áram folyik”: HD-műsorgyártás, optikai hálózati összeköttetések, WIFI-hálózat-kiépítés, vezetékes informatikai hálózati infrastruktúra (LAN), streaming (internetes közvetítés), IT-biztonsági szolgáltatások, mobil áramellátás. A vizes vb keretében a műsorgyártás kiegészült olyan rendezvénytechnikai elemekkel (LED-falak, fény- és hangtechnika), amelyek már az AH következő új üzletágát jelentették.

2017 végén az Antenna Hungária újabb akvizíciót hajtott végre, amelynek keretében rendezvénytechnikai szaktudást vásárolt a meglévő jelentős eszközpark mellé, hogy annak hasznosítását megfelelően végre tudja hajtani. A legnagyobb fokú hasznosíthatóság érdekében olyan partnereket kerestünk, akik (alapvetően szervezési, biztonsági és egyéb speciális) szaktudása és erőforrásai kiegészítik a rendezvénytechnikai eszközeinket, hogy valamennyi ügyféligenyt ki tudjuk szolgálni. Sikertült olyan észszerű üzleti együttműködésen alapuló partnerséget kialakítani, amely alapján részt vehettünk az állami rendezvények, nemzeti ünnepek megvalósításában. A megszerzett tapasztalatok ismét az üzletág fejlesztésére inspirálták társaságunkat. A továbblépési lehetőség a teljes rendezvényszervezési szolgáltatás beszerzése volt, amely 2019-re valósult meg, és az üzletág jelenleg is felel a Nemzeti Kommunikációs Hivatal által adott rendezvényszervezési megrendelések végrehajtásáért.

A vezeték nélküli hálózatok kiépítése és üzemeltetése, valamint a távközlési szolgáltatások terén szerzett tapasztalatok alapján vágtunk bele a dolgok internete (Internet of Things, IoT) hálózatok kiépítésébe. A gép-gép (machine-to-machine, M2M) közötti kommunikációt (okoseszközök, okosmérés, szenzorrendszerek stb.) biztosító hálózatok az adott rendszer legoptimálisabb felhasználását teszik lehetővé, ezen eszközök az élet egyre több területén jelennek meg. A szolgáltatás nyújtása is széles körű partnerséget igényel, mivel olyan változatos felhasználási területek léteznek, amelyek kiszolgálása mind eszközök, mind tudás szempontjából igen sokféle.

Szintén a vizes vb-n nyújtott IT-biztonsági szolgáltatásunk jelentős továbbfejlesztése az IT Security Operations Center szolgáltatás, amely egy adott szervezet IT-biztonsági kockázatait érzékeli. A vb rendezvényei távközlési támogatása során vált szükségessé IT-szolgáltatások, kiemelten biztonsági software-ek alkalmazása. A megszerzett eszközök és tudás az AH távközlési szolgáltatási palettáját gazdagították, és azokat a felmerült – egyre komplexebbé váló – ügyféligények alapján fejlesztettük. A jelenlegi rendszerünk már teljes körű szolgáltatást biztosít a legmodernebb eszközökkel. A rendszer adott ügyfélre szabott kialakítása nagy fokú bizalmat igényel, hiszen egyrészt az optimális beállítás érdekében az ügyfélnek rálátást kell engednie saját hálózataira, másrészt a szolgáltatás az ügyfél saját tevékenységét kiszolgáló rendszereket védi, így azonnali hatással lehet a partnerünk – közszolgálati vagy magáncélú – feladatellátására. Komoly elismerésnek tekintjük, hogy ügyfeleink között tudhatjuk a Digitális Kormányzati Ügynökséget, amely a kormányzati szereplők informatikai eszközökkel való ellátásának közfeladatát végzi.

Az üzletágaink folyamatos fejlesztését tekintjük a növekedés és fejlődés zálogának. Modellünk megvalósításának mikéntjéről az alábbiakat gondoljuk fontosnak:

- *folyamatos innováció*: kellően elcsépeletnek tűnhet, pedig alapkövetelmény korunk gazdaságában. A fejlődés üteme oly mértékben felgyorsult, hogy egy adott szolgáltatás nem maradhat már középtávon sem életképes, ha nem képes a megújulásra. Jó példa erre a földfelszíni tv is, amely egy generációnyi időn belül még kizárólagos tévézési lehetőség volt, manapság már viszont globális szolgáltatásokkal/szolgáltatókkal (például Netflix) kell versenyeznie. Minőségi szolgáltatással, milliárdos és folyamatos fejlesztésekkel tudjuk szinten tartani a piaci részesedését. Az innovációs tevékenységünket a meglévő tevékenységeinkhez kapcsoljuk, azok továbbfejlesztésében gondolkodunk, hogy alapvetően organikus fejlődést tudjunk megvalósítani, és így érhető el a belső erőforrások (például létszám, szaktudás) optimális felhasználása és fejlesztése is. Innovációs kampányainkban is folyamatosan keressük az új ötleteket, aminek eredménye a válság alatt is mutatkozott (több, a járványhelyzet kezelését szolgáló applikációs fejlesztést tudtunk felajánlani a védekezés céljára);
- *bizalmi partnerségek építése*: a fokozódó verseny és az ügyfelek növekvő igényei miatt a távközlési vállalatok kénytelenek folyamatosan fejleszteni hálózati infrastruktúrájukat, és egyre komplexebb szolgáltatásokat kell nyújtaniuk. Az Antenna Hungária viszonylatában korlátosak az erőforrások, ezért mi abban látjuk a növekedési lehetőséget, ha érdemi együttműködésben érdekelt partnerekkel dolgozhatunk együtt. Az üzleti kooperáció alapvetően egymás szolgáltatásai kiegészítésére épül, ami olyan komplex szolgáltatásokat eredményezhet, amelyek akár a multinacionális vállalatokkal is felveszik a versenyt. A kibővített szakmai együttműködés jó példájának tekintjük a Telenorral való viszonyunkat, és külön részben mutatjuk be a 4iG-vel kialakított stratégiai partnerséget. Működésünk teljes palettáját közösen áttekintettünk, amely alapján sokkal versenyképesebb szolgáltatásokat tudunk

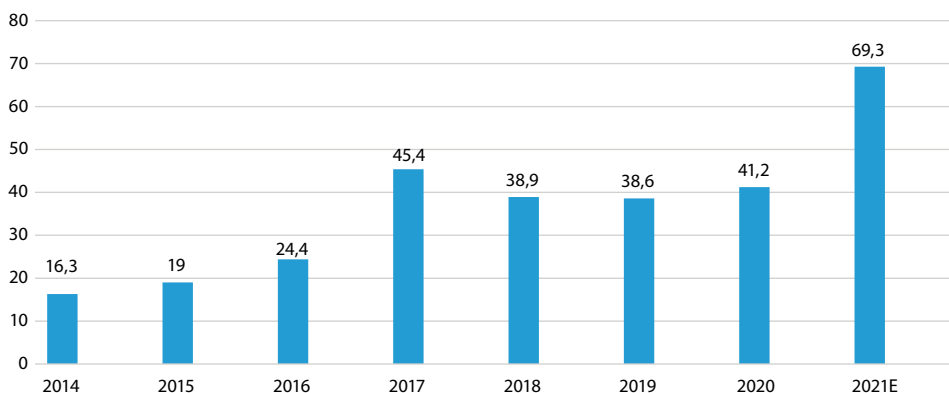
kínálni együtt, valamint belső működésünk terén is számos szinergialehetőséget derítettünk fel, amelyek a mindennapokat teszik hatékonyabbá;

- *minőségi szolgáltatások*: a bizalom alapvető feltétele, hogy a vállalt részünket a lehető legmagasabb minőségben nyújtsuk. A hosszú távú partnerséghez elengedhetetlen, hogy fejlesztéseinknél domináljon a magas minőség és a hosszú távú befektetés, mivel szintén hosszú távon csak ez bizonyulhat szilárdnak. A földfelszíni vagy IT-biztonsági fejlesztéseink is hosszú távban terveznek (rövid távú megtérülésben gondolkodva nem is vághattunk volna bele ezen munkálatokba).

Az elmúlt években a fenti elveket követve az Antenna Hungária szolgáltatásportfóliója a fogyasztói szokások változásával és a technológia fejlődésével lépést tartva dinamikusan nőtt; mind lakossági, mind üzleti szolgáltatásai bővültek. A társaság jelenlegi diverzifikált kínálata lehetővé teszi, hogy komplex szolgáltatásként, a rendezvénytechnika, műsorgyártás, média, távközlés és IT-szolgáltatásaival egy kézben szolgálja ki ügyfeleit.

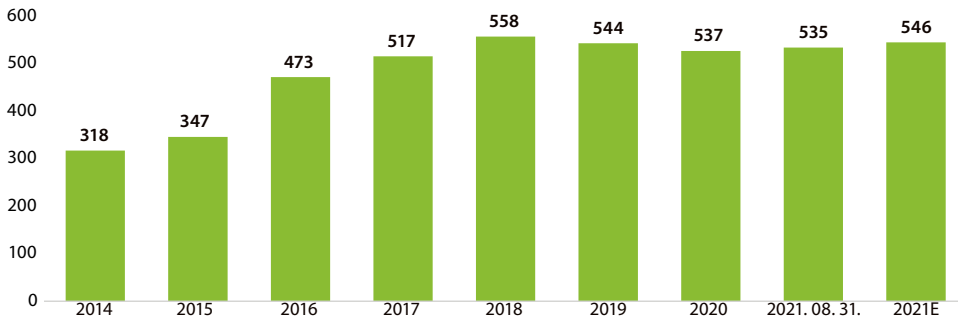
A bővülő szolgáltatási palettával párhuzamosan szélesedett az AH számára rendelkezésre álló erőforrásbázis, amelynek alapját a cég országos torony-infrastruktúrája, az ezekre épülő vezeték nélküli hálózatai – DVB-T, rádió, mikrohullám és LoRa –, valamint a 7/24/365-ben rendelkezésre álló hálózatüzemeltetés és -felügyelet biztosítja. Az AH emellett számos értékes frekvencia és licenz használati jogosultja, értékes szakembergárdával rendelkezik, valamint az állami telcoszereplők közül egyedülként lakossági eléréssel kompetenciákat tudhat magáénak lakossági tv-szolgáltatása révén.

A számok szintjén is jelentős bevételnövekedés mutatható ki az állami tulajdonban nyereséges működés mellett. Emellett a munkahelyek teremtése is együtt járt a bővüléssel:

3. ábra: Az Antenna Hungária Zrt. árbevételének alakulása 2014 és 2021 között

Forrás: az Antenna Hungária Zrt. szerkesztése

4. ábra: Az Antenna Hungária Zrt. létszámának alakulása 2005 és 2021 között

Forrás: az Antenna Hungária Zrt. szerkesztése

Az AH és a 4iG stratégiai partnersége

Az AH-ban folyamatosan azon dolgoztunk, hogy a fentebb ismertetett értékeinkre és modellünkre alapozva tudjunk sikeres vállalatot építeni. A Telenor-együttműködés mellett hazai szolgáltatókkal is kerestük a kapcsolatot. A 4iG-vel (mint a magyarországi IT- és ICT-piac egyik legnagyobb szereplőjével) való partnerség kialakítása teljesen természetes választási lehetőség volt mindkét fél számára, és elképzeléseink megbeszélése során új és nagyon komoly lehetőségek kezdtek kirajzolódni. 2020-ban kezdődött tárgyalásaink megmutatták, hogy a fenti értékek terén is egyetértés van közöttünk, és mindketten összehangolhatónak találtuk az állami és piaci vállalati működési modellt és ambíciókat.

Beszélgéseket folytattunk a piaci környezetről. Az infokommunikáció és a hozzá kapcsolódó informatikai iparág ma az egyik legjelentősebb és leggyorsabban növekvő szegmense mind a világgazdaságnak, mind az egyes országok és régiók gazdaságának. Az infokommunikációs iparág stratégiai jelentőségének növekedését pedig a járványhelyzet felgyorsította, így a nemzetközi iparági trendek hatásai is hatványozottabban jelentkeznek. A minél teljesebb szolgáltatás az elvárás a piaci és az állami megrendelők számára, ezért az intenzív piaci versenyben a nagyobb szereplők az integrált infrastruktúra, illetve távközlési és IT-szolgáltatási portfólió kialakítását hajtják végre vagy tűzték ki célul.

A magyarországi piacon a piacvezető Telekom rendelkezik a szükséges kompetenciákkal, a többi nagy szereplő (Vodafone, Digi) konszolidációkat hajt végre, jelentős magyar szereplő részvételével viszont nem történt érdemi konszolidáció, a magyar érdekeltségű (állami vagy magán-) részesedések nem jelentenek meghatározó szerepet. Úgy véltük, hogy a magyar piac szempontjából kiemelt stratégiai érdek fűződik ahhoz, hogy legyen a piacon egy olyan nemzeti kézben lévő, külföldi befolyástól mentes vállalat, amely képes felvenni a versenyt a multinacionális vállalatokkal, alapvetően Magyarországon, de akár a régióban is.

Az egyeztetések alapján közösen elkezdtük egy olyan nemzeti kézben lévő távközlési és infokommunikációs vállalat koncepcionális alapjainak lerakását, amely képes felvenni a versenyt a hazánkban (és a régióban) működő nemzetközi multinacionális cégekkel,

valamint széles szolgáltatási palettával ki tud szolgálni állami és kormányzati intézményeket, vállalatokat, valamint lakossági ügyfeleket.

A mostani piaci struktúra komoly lehetőséget biztosít a magyar állami és piaci szereplők számára a fenti hatások organikus és akvizíciókkal történő kezelésére, aminek eredményeképpen meghatározó állami és piaci részvétellel egy magyar érdekeltségű távközlési és infokommunikációs vállalat jöhet létre.

A szükséges képességek közös entitásban való konszolidációja érdekében ideális modellnek tartottuk az Antenna Hungária és a 4iG együttműködését, megteremtve az állami és a magánszektor szimbiózisát. Megtettük az első lépéseket, a nemzetközi és az annak megfelelő magyarországi piaci trendek alapján értékeltük piaci helyzetünket, erőforrásainkat és szolgáltatásainkat annak érdekében, hogy a versenyképességet meg tudjuk őrizni. 2020 elején kezdődtek és azóta is folyamatosak az egyeztetések az üzleti együttműködési lehetőségekről. A szolgáltatások áttekintése alapján világos, hogy távközlési és IT-képességeink egyesítésével és a szinergiahatások kihasználásával tudunk csak megfelelni a jelen és a közeljövő modern telcovállalataival szemben támasztott kihívásoknak, komplex infokommunikációs szolgáltatások nyújtása versenyképesen csak együtt lehetséges.

A vegyes modell rugalmasabb működési módot is eredményez (például közbeszerzés tekintetében), a bel- és külföldi partnerek számára vonzóbb, emellett magában hordozza a tőzsdére vitel lehetőségét is.

Az együttműködés kialakítása érdekében konkrét lépéseket is tettünk. Az innovációs területen való együttműködés részeként 2020 augusztusában meg is alakult az első közös vállalkozás, a CarpathiaSat Magyar Űrtávközlési Zrt., amelynek létrehozásával az alapítók célja az, hogy a társaság 2024-ben geostacionárius pályára állítsa, és hosszú távon üzemeltesse Magyarország első kereskedelmi, valamint kormányzati és tudományos kutatási feladatokra is alkalmas műholdját. A CarpathiaSat Zrt. tulajdonosai a 4iG Nyrt. (51 százalék), az Antenna Hungária Zrt. (44 százalék), valamint a New Space Industries Zrt. (5 százalék).

2021 nyarán a 4iG megvásárolta a Hungaro Digitel Kft. 75 százalékát (50 százalékot a portugál tulajdonostól, 25 százalékot az Antenna Hungáriától), amely tranzakcióval kettős cél valósult meg: egyrészt újabb közös vállalkozással bővült a fent vázolt vegyes, magyar állami és magántulajdonú modell, másrészt a HDT műholdas képességei és infrastruktúrája megfelelően támogatni tudja a már korábban létrejött közös vállalat, a CarpathiaSAT fejlesztéseit. A 25 százalékos részesedés a későbbi finanszírozás tekintetében is ideális megoldás az állami oldal számára.

Az együttműködések „főpróbái” sikeresnek bizonyultak, így szintet léphettünk. Stratégiai elképzelésünket és a konkrét lépéseket vázoltuk a tulajdonosunk számára, amely alapján – hosszas egyeztetési folyamat eredményeképpen – 2021 augusztusában együttműködési megállapodást kötött az Antenna Hungária tulajdonosi jogait gyakorló nemzeti gyáron kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter és a 4iG.

A hazai távközlési piac történetében is kiemelten jelentősnek tekinthető megállapodás célja,⁴ hogy a felek az állami és a magántőke egyesítésével egy olyan stratégiai távköz-

⁴ 4iG: *Távközlési szuperholdingot hoz létre a magyar állam és a 4iG Nyrt. Sajtóközlemény* (2021. augusztus 25.).

lési és telekommunikációs infrastruktúra-szolgáltató vállalatot hozzanak létre, amely versenyképes piaci szolgáltatások mellett kellő súllyal képviseli a nemzeti érdekeket az iparágon belül. Magyarország egyik legnagyobb és a kelet-közép-európai régió meghatározó távközlési és telekommunikációs infrastruktúra-szolgáltató vállalata jöhet létre a magyar állam és a 4iG stratégiai partnerségének köszönhetően (a megvalósítás módja az, hogy a 4iG a tulajdonába kerülő távközlési profillal működő társaságokat apportálja az állammal az AH-ba, amely alapján a 4iG többségi tulajdont szerezhet az Antenna Hungáriában).

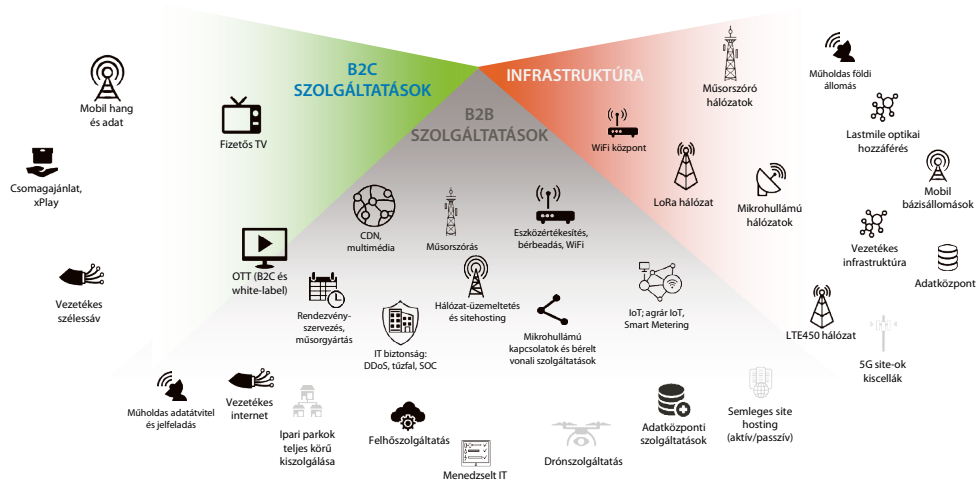
A holding megalakításának előkészületei folyamatosak. A 4iG 2021 szeptemberében megszerezte az Invitech ICT Services Kft.-t, 2021 decemberében a Telenor Montenegrót, 2022 januárjában a DIGI Távközlési Szolgáltató Kft.-t és leányvállalatait, emellett több albán, montenegrói és izraeli távközlési cég megvásárlása is a tervek között szerepel. Az AH 2021 novemberében megszerezte az MVM NET Zrt. részvényeinek 100 százalékát.

Összegzés helyett: Az AH mint állami vállalat további fejlesztési lehetőségei

A válsághelyzeteket a nagyobb és több lábon álló vállalatok kevesebb veszteséggel tudják átvészelni, mint a kisebb vállalatok. Az Antenna Hungária diverzifikált és organikusan felépült szolgáltatásportfóliója lehetővé tette, hogy a válsághelyzetet a társaság kezelni tudja. Ha például önálló rendezvényszervező vagy műsorgyártó társaság keretében valósulnának meg ezek a szolgáltatások, akkor nagy valószínűséggel a járványhelyzet ezen cégek megszűnését eredményezte volna. Az AH át tudta hidalni a veszteségeket, ráadásul egyetlen munkavállalótól sem vált meg a járványhelyzetre hivatkozással (bérintézkedésekre sem volt szükség), ami mind a belső, mind a külső bizalmat tudta erősíteni.

Az állami Antenna Hungária és a 4iG mint jelentős piaci szereplő együttműködésében a tulajdonosok támogatásával épülő vegyes (állami és magán-) tulajdonú entitás amellet, hogy alkalmas a fent vázolt értékek érvényesítésére, egyrészt ideális válasz a jelenlegi piaci környezet kihívásaira, másrészt „válságálló” megoldást biztosít. A holding kialakításával ugyanis olyan vállalat jöhet létre, amely

- infrastruktúrájával és szolgáltatásaival versenyképes tud maradni a magyar piacon, és külföldön is képes lehet terjeszkedni;
- szolgáltatási palettájával a legszélesebb lakossági (B2C), üzleti (B2B) és kormányzati (B2G) ügyfélkör igényeit is ki tudja elégíteni;
- az akvizíciókkal megvalósuló szinergiahatások (működésiköltség-csökkentések, műszaki rendszerek racionalizálása stb.) révén folyamatosan tudja eredményességét növelni;
- a tranzakciókkal jelen állapotok szerint több százmilliárd forint bevételt egyesítene;
- hosszú távon meghatározó piaci szereplő lehet mind Magyarországon, mind a régióban.

5. ábra: B2C-szolgáltatások, B2B-szolgáltatások és infrastruktúra

Forrás: az Antenna Hungária Zrt. szerkesztése

Az apportokat követően létrejövő, nagyságrendekkel növekvő új Antenna Hungária holding egyedülálló vegyes működési modellje az állami és piaci vállalati értékek szükségzerű összehangolását jelenti az eredményesség és hatékonyság érdekében. A cég így amellet, hogy hosszú távon stabil és sikeres szereplője tud lenni a versengő távközlési piacnak (komoly bevételt biztosítva a tulajdonosoknak), példaértékű lesz a vállalatirányítás és -működés terén, amely tapasztalatok az állam számára a kormányzat számos területén felhasználhatóak lesznek.

Felhasznált irodalom

4iG: *Távközlési superholdingot hoz létre a magyar állam és a 4iG Nyrt. Sajtóközlemény* (2021. augusztus 25.). <https://bit.ly/3sme7ny>

Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.

Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam, mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

Továbbá az Antenna Hungária Zrt. vállalati anyagai.

Vákát oldal

Csányi Attila

XII. fejezet

A Covid-19-járvány hatása az élelmiszer-gazdaságra és ezen belül a Bonafarm Csoportra

Bevezetés

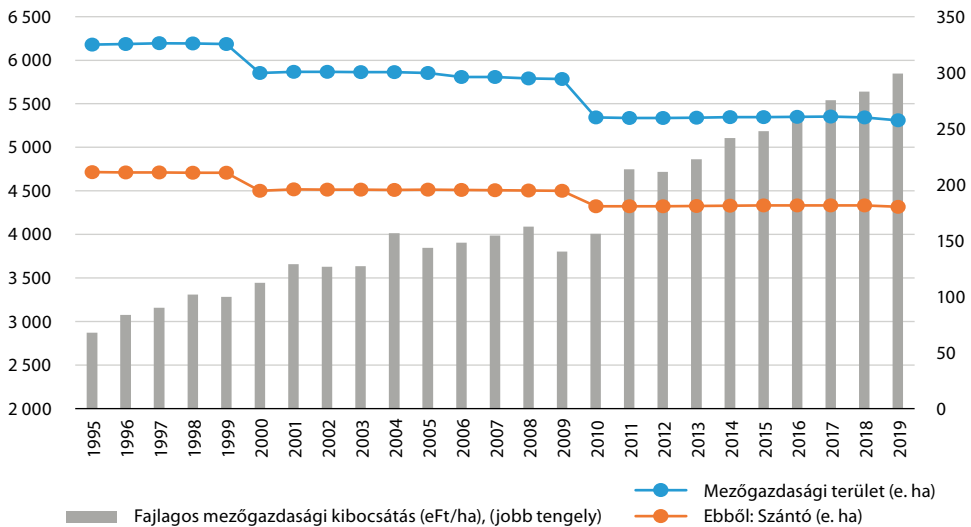
A mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások számára megszokott, hogy a mindennapi tevékenységük során gyakran meg kell birkózniuk a természet okozta kihívásokkal. A szélsőséges időjárási körülmények, a fagy, a szélvihar, a szárazság vagy épp az özönvízszzerű zivatar éppúgy újra és újra nehézségek elé állítják az ágazat szereplőit, mint a különböző növény- és állatbetegségek. Ugyanakkor a Covid-19-vírus olyan kihívásokat hozott, amelyekre nem volt példa az elmúlt évtizedek során, így nagy fokú alkalmazkodási képességre és kreativitásra volt szükségük a vállalkozásoknak ahhoz, hogy a korábban nem tapasztalt problémákra megfelelő válaszokat találjanak. A sikerhez nagyban hozzájárult a termékpályák mentén a partnerek között kialakult konstruktív együttműködés és az, hogy az állam aktív szerepvállalással segítette a vállalkozásokat a felmerülő problémák megoldásában. A következőkben a Bonafarm Csoport példáján keresztül mutatjuk be azt, hogy a járvány idején mik voltak a legfontosabb kérdések, amelyekkel a cégcsoport szembesült, és azt, hogy milyen lépésekkel sikerült a nehézségeket leküzdeni.

A hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar szerepe a magyar gazdaságban

A magyar mezőgazdaság 3,6 százalékát adta a 2018-as hazai GDP-nek. Ezt az értéket sokan nosztalgiával szemlélik és alacsonynak tartják, hiszen korábban jelentősen magasabb volt a mezőgazdaság hozzájárulása a bruttó hazai termékhez (például 1995-ben dupla ekkora, 7,2 százalékos volt). Érdemes azonban ehhez két fontos tényezőt figyelembe venni.

Egyrészt az eltelt 23 évben a mezőgazdaság kibocsátása folyó áron 419 milliárd forint-ról 1516 milliárd forintra emelkedett, azaz több mint megháromszorozódott, míg a teljes bruttó hazai termék 5836 milliárd forint-ról 42 662 milliárd forintra emelkedett folyó áron, azaz meghétszereződött. Szó sincs arról tehát, hogy igaz lenne a baráti beszélgetések során gyakran emlegetett tétel, miszerint a magyar mezőgazdaság kibocsátása folyamatosan csökken. Ha az elmúlt 23 évet vesszük, akkor átlagosan, évről évre közel 6 százalékkal emelkedett a kibocsátása. Történt mindez úgy, hogy a termelés alapját sok szempontból meghatározó (más értelmezésben korlátok közé szorító) mezőgaz-

dasági művelés alá vonható földterület nemhogy nőtt, hanem csökkent: míg 1995-ben ez még 6 millió 179 ezer hektár volt, addig 2018-ban már csak 5 millió 344 ezer hektár. Az egy hektár mezőgazdasági művelés alatt álló területre vetített kibocsátás tehát éves átlagban 6,4 százalékkal növekedett, 68 ezer forintról 284 ezer forintra. Vagyis elmaradt a mezőgazdasági kibocsátás növekedése a teljes gazdaság 9 százalékos növekedésétől, sőt a KSH által alkotott és használt nemzetgazdasági ágak közül ennek volt a legalacsonyabb a növekedési rátája (1. ábra).

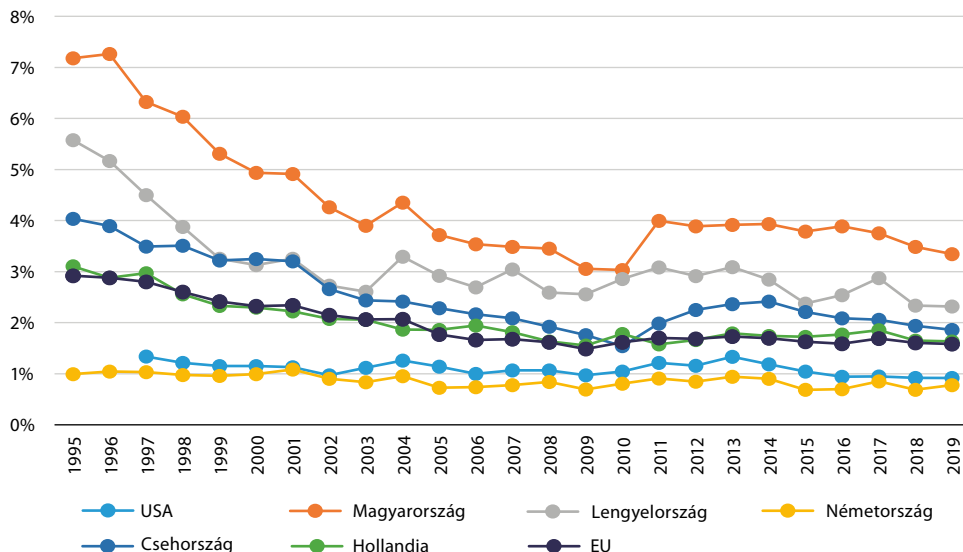

1. ábra: Mezőgazdasági terület és szántóföldterület változása, valamint az egy hektárra jutó mezőgazdasági kibocsátás alakulása Magyarországon 1995–2021 között (ezer hektár)

Forrás: KSH, Világbank adatai alapján a szerző szerkesztése

Másrészt természetesen a fenti folyamat nem csak Magyarországon zajlott és zajlik le. A modern és főképp a posztmodern gazdaságok mindegyikére jellemző az ipari szektorok, majd pedig a szolgáltató szektorok teljesítményének a mezőgazdaságénál lényegesen magasabb arányú növekedése. A Világbank adatbázisa szerint három, igen fejlett mezőgazdasággal rendelkező nyugati ország esetében az agrárszektor hozzájárulása a GDP-hez 0,8 százalék, 0,9 százalék és 1,7 százalék (Németország, USA, Hollandia). Az Európai Unió átlaga 1,6 százalék, míg a világátlag 4 százalék volt 2018-ban. Az, hogy a magyarországi érték magas vagy alacsony, komoly viták tárgya, hiszen a fejlettségi szintünkhöz képest magasnak tűnő érték régiós, hozzánk hasonló fejlettségű gazdaságokkal összehasonlítva is magas (Szlovákia: 2,5 százalék, Horvátország: 2,8 százalék, Csehország: 1,9 százalék, Lengyelország: 2,2 százalék). Ez utóbbi összehasonlítás azt is megmutatja, hogy Magyarország adottságainál fogva (magas a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterület aránya stb.) magasabb mezőgazdasági kibocsátásra alkalmas, mint más országok (2. ábra).

A Covid-19-járvány hatása az élelmiszer-gazdaságra és ezen belül a Bonafarm Csoportra

2. ábra: A mezőgazdaság részaránya a GDP-ből 1995–2019 között (százalék)

Forrás: Világbank adatai alapján a szerző szerkesztése

Míndezekből le lehetne vonni azt a következtetést, hogy mivel az agrárszektor gazdasági súlya folyamatosan csökken, ezért a társadalmi szerepe is fokozatosan veszít a jelentőségéből, még Magyarországon is. A gyakorlat azonban nem ez. A mezőgazdaság gyakorlatilag az ipari forradalom és a tömeges urbanizáció kezdete óta egyre kevésbé tekinthető társadalmi szempontból önálló ágazatnak. Az általa megtermelt termékek a legritkább esetben kerülnek továbbfeldolgozás nélkül a végső fogyasztóhoz, még ritkább esetben zajlik ez közvetítők, szervezett kereskedelem nélkül. A mezőgazdaság, az élelmiszeripar és az élelmiszer-kiskereskedelem folyamatos integrációja mára teljesen áthatja mindennapi életünket. Nem egyes vállalatok, nem is egyes ágazatok, hanem hosszú és komplex élelmiszer-ellátási láncok vannak jelen az életünkben, amelyek súlya a gazdaságban meghatározó, a társadalom számára pedig nélkülözhetetlenek.

Természetesen, mint szinte mindent, amire a mindennapjaink épülnek, és ami szükséges az életünkben, csak akkor vesszük észre igazán, ha valamiért az hirtelen eltűnik. Akkor vesszük észre, milyen fontos szerepe van a világitásnak, amikor áramszünet van. Ehhez hasonlóan akkor látjuk meg igazán, hogy mennyire alapvetőek, mennyire nélkülözhetetlenek a modern városi életünkben az élelmiszer-ellátási láncok, amikor felmerül, hogy valamiért fennakadás lehet bennük. Szerencsére ilyen esemény igen ritkán fordul elő, de 2020. március végén és április elején Magyarországon közelebb kerültünk hozzá. Az, hogy nem voltak komoly lakossági élelmiszer-ellátási gondok ebben az időszakban, az a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, a szállítmányozásban, a kiskereskedelemben és az államigazgatásban dolgozó sok-sok elkötelezett ember munkájának köszönhető. Számosan közülük a Bonafarm Csoportnál, illetve a Bonafarm Csoport stratégiai partnereinél dolgoznak. A következő oldalakon azt mutatjuk be, hogy

ők milyen kihívásokkal küzdöttek meg a koronavírus-járvány első hetei és hónapjai során 2020-ban, majd hogyan álltak helyt a pandémia 2021-es újabb hullámai idején.

A Bonafarm Csoport bemutatása

Bár a Bonafarm Zrt. 2009-es megalapítása számít a Bonafarm Csoport hivatalos létrejöttének, a tulajdonos család a 2000-es évek eleje óta folyamatosan építette a mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalatokból álló portfólióját. Dr. Csányi Sándor pénzügyi befektetőként érkezett az élelmiszer-gazdaságba, de csapatával, és 2008-tól fia, Csányi Attila vezetésével szakmai alapokon szervezett cégcsoportot épített és épít ma is. A befektetési filozófia és a csoport irányításának, fejlesztésének alap gondolata ma is ugyanaz: hazai, vertikálisan együttműködő, jól szervezett élelmiszer-ellátási láncokat hoznak létre, amelyek magasan feldolgozott, jó minőségű élelmiszereket adnak a hazai és külföldi fogyasztók asztalára.

A Bonafarm Csoporton belül a mezőgazdaság főképp szántóföldi növénytermesztéssel, takarmánygyártással és állattenyésztéssel (tejelő szarvasmarha, sertés, baromfi), míg az élelmiszeripar hús-, baromfi-, húskészítmény- és tejfeldolgozással foglalkozik. A mezőgazdasági termelő tevékenységben igen fontos szerepet tölt be a cégcsoport mezőgazdasági vállalatait összefogó Bonafarm Mezőgazdaság, hiszen – hogy csak egy példát emeljünk ki – mintagazdaságként több mint 100 családi gazdasággal és kisvállalkozással együttműködve a hazai sertésenyésztés és sertésstermelés messze legnagyobb szereplője. Ezen túl a csoport ugyancsak meghatározó szerepet tölt be Magyarországon minden élelmiszeripari ágazatban, amelyben tevékenykedik, így a hazai tejfeldolgozás harmadát, a hazai sertés hústermelés negyedét és a hazai baromfitermelés ötödét adja. A cégcsoport árbevételének ugyan jelentős része exportból származik, de legnagyobb kereskedelmi partnerei mégis a hazánkban működő kiskereskedelmi láncok, amelyeknek egyúttal általában szintén a Bonafarm Csoport a legnagyobb kereskedelmi partnere. A fogyasztók a cégcsoport olyan meghatározó márkáival találkoznak nap mint nap, mint a Pick, a Herz, a Mizo, a Valdor stb. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nem sok olyan magyar hűtőszekrény van, amelyben ne lenne Bonafarm-termék.

Termelési szempontból a Bonafarm Csoport által működtetett rendszer egy tölcserre hasonlít. A mezőgazdasági alaptevékenységek (például növénytermesztés, sertés hizlalás stb.) sok, földrajzilag szétszórt területen, telepen történnek, míg a tenyésztési, takarmányipari magasabb szintű tevékenységek kevesebb, de nagyobb méretű telephelyeken (takarmánykeverők, tenyésztelepek) zajlanak. A feldolgozás kevés, nagy méretű üzemben, jellemzően városok mellett történik. A 8400 munkavállaló – akik a Bonafarm Csoport valamely tagvállalatánál vagy stratégiai partnerénél dolgoznak – is ennek megfelelően oszlik meg. A legnagyobb létszámmal a szegedi, a szentesi és a mohácsi feldolgozóegységek rendelkeznek. A tevékenység jellegéből adódóan nagy a fizikai munkavállalók aránya.

Biztonságos működés a koronavírus-járvány idején

Folyamatos működés a járvány idején is

A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés egy részére jellemző a folyamatos működés szükségessége. A folyamatos termelés rövid idejű kiesése is igen jelentős anyagi károkat tud okozni, nem is beszélve a problémák erkölcsi dimenziójáról.

Legyen szó sertés-, baromfi- vagy tejelőszarvasmarha-telepekről, az állomány egészségének és értékének megőrzése szükségessé teszi a folyamatos működést. Az állatok takarmányozásának, gondozásának, adott esetben fejésének akár rövid időre történő felfüggesztésére sincs lehetőség. Nemcsak értékéből veszítene az állatállomány, de jelentős szenvedést, elhullást is okozhatnának a fennakadások. Ennek megfelelően a Bonafarm Csoport állattartó telepei – a magas szintű automatizáltság ellenére is – folyamatos emberi felügyelet mellett működnek és kell hogy működjenek. A koronavírus hatásainak kezelése szempontjából az állattartó telepek esetében a kockázatot némileg csökkenti a telepek decentralizált elhelyezkedése és számossága. Egy-egy telep dolgozói állományának megfertőződése esetén más telepekről átvezényelt gondozói állomány átmenetileg fenn tudná tartani a működést, végre tudná hajtani a telep leürítését. Mivel a Bonafarm Csoport és a stratégiai partnerei által feldolgozott tej, sertés és baromfi összesen kb. 400 telepről származik – amelyeket nagy földrajzi tagoltság jellemez –, így néhány telep kiesése nem veszélyeztetné a teljes ellátást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek védelme nem kiemelt fontosságú feladat egytől egyig, mint ahogyan azt látni fogjuk a következő fejezetekben.

Az állattartó telepekkel ellentétben az elsődleges feldolgozást és takarmánykeverést végző üzemek üzemgazdaságossági okokból centralizáltan működnek. Ez azt jelenti, hogy a Bonafarm Csoport teljes sertésállományát (mintegy 650 ezer hízó évente) és a független termelőktől vásárolt további kb. 350 ezer hízót mind egy helyen, a mohácsi vágóhídon dolgozzák fel. A hazai teljes tejtermelés harmadát (ennek csak kisebb része, kb. 17 százaléka származik a cégcsoport saját telepeiről) a Sole-Mizo Zrt. szegedi és csornai üzeimei fogadják elsődleges feldolgozásra. A Hungerit Zrt. – a Bonafarm Csoport stratégiai partnere – szentesi feldolgozóüzemében évente 22 millió csirkét és 11-12 millió kacsát dolgoznak fel. A Bonafarm-Bábolna Takarmány Kft. hat üzemében évente több mint 480 ezer tonna keveréktakarmányt termel a saját és még számos más termelő állatállományainak ellátására. Az állattartó telepekkel ellentétben ezen üzemek akár átmeneti, pár napos leállása is szinte kezelhetetlen feladat elé állítaná mind a mezőgazdasági termelőket, mind a friss áruval ellátott kiskereskedelmet és feldolgozóipart. A feldolgozás jellegéből adódó nagy létszámú, szakképzett munkaerő koncentrált jelenléte miatt ráadásul nemcsak a helyettesítés oldható meg nehezen egy esetleges lokális járványkitörés esetén, de a vírus munkatársak közötti terjedésének veszélye is kiemelten nagy.

Az Egyesült Államokban és Németországban 2020. április és június között nagy vágóhidakon bekövetkezett koronavírus-járvány-kitörések leírásaiból tudjuk, hogy az elsődleges feldolgozás munkakörnyezete kiemelt kockázatot jelent a vírus terjedése

szempontjából. Az is világosan látszott ezekből az esetekből, hogy a vágóhidak kényserű bezárása még rövid időre is jelentős károkat tud okozni az ellátási láncokban: az USA egyes területein ellátási gondok léptek fel a kiskereskedelemben, élő állatok (főleg sertések) tömeges megsemmisítésére volt szükség, a húsárak az egekbe szöktek, míg az élőállat-árak összeomlottak, termelők ezreinek megélhetését veszélyeztetve ezzel.

Az európai és ezen belül a hazai élelmiszer-feldolgozó ágazatok szereplői 2020-ban nagyrészt tudtak alkalmazkodni a koronavírus-járvány okozta rendkívüli helyzethez. A működés folyamatos fenntartása ugyan nem volt mindig mindenhol biztosított, de 2021-ben már relatíve kevés üzemleállás, illetve termelési, kiszolgálási hiányosság volt jellemző az ágazatra.

A feldolgozóüzemek kiszolgáltató működését és a frissáru-ellátásban betöltött kiemelkedően fontos szerepét felismerve a Bonafarm Csoportnál a koronavírus-járvány elleni védekezés fontos pillére volt az üzemek folyamatos, biztonságos működtetésének biztosítása.

A vírus terjedése elleni védekezés szervezése és irányítása a Bonafarm Csoportnál

A Bonafarm Csoport a vírus elleni védekezés legfőbb irányító és koordináló szerveként már 2020. március elején felállította a Bonafarm Operatív Csoportot (BOCS), amelynek elsődleges feladata, hogy központilag koordinálja és felügyelje a járvány elleni védekezési folyamatokat ágazati és telephelyi szinteken egyaránt. A BOCS tagjai a cégcsoport felső vezetői közül kerültek ki, irányítását pedig a csoport minőségügyi igazgatója végzi. A védekezési feladatok három téma köré csoportosíthatóak:

1. szabályzatok és eljárásrendek megalkotása;
2. a védekezéshez szükséges erőforrások és döntési kompetencia gyors biztosítása;
3. a járványhelyzettel és a védekezéssel kapcsolatos kommunikáció.

Nagy létszámú és számos telephelyen működő szervezeteknél gyakran kihívást jelent a központi irányítási szándék és a helyi megvalósítás közötti szándékos vagy akaratlan eltérés. Hasonlóan probléma lehet a helyi viszonyok, jellegzetességek figyelmen kívül hagyása a központi döntés meghozatala során. A Bonafarm Csoport járvány elleni védekezésben elért sikereinek meghatározó eleme volt a központi BOCS és az ágazati vezetők, szervezetek közötti hatékony és kétirányú együttműködés. Ez megjelent mind a szabályok megalkotásánál, mind az azok betartásához és a folyamatos működés fenntartásához szükséges erőforrások biztosításánál, mind pedig a cégcsoportszintű kommunikációnál. Az együttműködés hatékonyságának titka a csoport jól bejáratott minőségirányítási és dokumentumkezelési rendszereiben, valamint az ezek rendszeres használata során kialakult személyes vezetői kapcsolatokban rejlik.

Fontos kiemelni azt is, hogy miképp alakultak a cégcsoport külpiazi és kormányzati kapcsolatai a pandémia első szakaszában, 2020 második negyedében. A Bonafarm Csoport tagvállalatai és stratégiai partnerei közül Magyarország kormánya többet is

létfenntartású vállalattá nyilvánított. Ennek megfelelően az Operatív Törzs által irányított folyamatban a BOCS-csal is felvették a kapcsolatot a járvány elején a Magyar Honvédség és a Magyar Rendőrség képviselői. Rendszeres egyeztetések során olyan operatív problémák megoldásában nyújtottak gyakorlati segítséget, mint például a határátkelőhelyek átjárásának biztosítása, illetve gyorsítása a teherforgalom számára. Ez kiemelt fontosságú kérdés a döntően friss árut előállító élelmiszeripari vállalatok alapanyag-ellátásában és értékesítésében is, de nem elhanyagolható – bár nem ennyire sürgős – a takarmányipar fehérje-alapanyag ellátásában sem. A koronavírus-járvány kezdeti stádiuma nagyon sok iparági szereplő számára – így a Bonafarm Csoport számára is – világossá tette, hogy a modern élelmiszer-gazdaság nemzetközi kiterjedtsége miatt ebben a szituációban az ellátás hatékonyságának, az úgynevezett „just-in-time” rendszerek működtetésének fontossága mellett az ellátás biztonságára is kiemelt figyelmet kell fordítani és hangsúlyt kell fektetni. Erre a kérdésre visszatérünk majd a járvány piaci hatásait bemutató fejezetben.

2021-ben a Covid-19-vírus újabb hullámai az év elején és az év végén újabb kihívások elé állították a gazdaság szereplőit, így a Bonafarm Csoportot is. A BOCS keretei között kialakított döntéshozási mechanizmus ebben az időszakban is jól vizsgázott, így a megfelelő időben meghozott szabályozók segítségével, amelyekkel minimalizálni tudtuk a fertőzés elterjedését az üzemekben, fenn tudtuk tartani a folyamatos működést. Az év elején a 7. és a 16., majd a következő hullámnál a 44. és az 50. hét között nőtt meg jelentősen a bejelentett fertőzések száma a Bonafarmnál, illetve stratégiai partnereinél, de a munkából ideiglenesen kieső kollégák számát ekkor is sikerült a kritikus szint alatt tartani.

Az oltás lehetőségének megteremtődésével a munkavállalók egészségének megőrzése érdekében bevezetett megelőző intézkedések mellett az oltásfelvétel ösztönzése vált kiemelt feladattá. Az oltás felvételét nemcsak tájékoztató anyagokkal ösztönöztük, de az oltás napjára szabadnapot adtunk, illetve minden dolgozó, aki bemutatta az oltási igazolását, pénzjutalmat is kapott. A kollégák által betartott szigorú szabályok, a rendszeres tesztelések és az oltottság megfelelő szintje együttesen eredményezték azt, hogy folyamatosan működtek a csoport cégei, és minden kereskedelmi partnerünket pontosan kiszolgáltuk a legnehezebb hetekben is.

A koronavírus-járvány hatása a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékek piacaira

A piaci keresletre gyakorolt hatások a járvány kezdetén, 2020-ban

Az élelmiszer-gazdaság szereplői közül először csak az élelmiszeripari vállalkozások egy meghatározott köre szembesült a járvány, illetve az annak feltartóztatása érdekében hozott kormányzati intézkedések következményeivel. Attól függően, hogy milyen jellegű termékeket állítanak elő, illetve milyen értékesítési csatornákon helyezték el

a vállalkozások az előállított élelmiszereket, drasztikusan eltérő helyzetben találták magukat március közepén. Az iskolák és a vendéglátóipari egységek bezárása, valamint sok millió magyar kényszerű otthon maradása egyértelműen a kiskereskedelmi láncok felé terelték az élelmiszerek iránti keresletet. A sajtóban csak „pánikvásárlásként” emlegetett folyamat eredményeként először a tartós élelmiszerek körében jelent meg egyik napról a másikra döbbenetes mértékű többletkereslet. Így UHT tejből, tésztából, lisztből, olajból, cukorból, konzervből és élesztőből vásároltak az időszakra jellemző szokásos mennyiségnél lényegesen többet az emberek. A kényszerű otthoni főzés miatt a „pánikvásárlás” második hullámában már a friss húsok, a húskészítmények, a sajtok és a fagyasztott péksütemények forgalma is jelentősen megugrott. Márciusban a KSH adatai szerint az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelmi üzletek forgalmának a naptárhatástól megtisztított volumenindexe +12,7 százalékot mutatott az előző évhez képest. Közel hasonló adatot, 13,1 százalékos növekedést látunk, ha az élelmiszeripari szereplők belföldi értékesítésének alakulását nézzük ugyanebben a hónapban. A márciusi csúcsot követően a második negyedévben ugyanakkor az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalma gyakorlatilag stagnált, miközben az élelmiszeripari szereplők belpiaci értékesítése 9 százalékkal csökkent. A márciusi „nagybevásárlások” tehát egy időben előrehozott vásárlást jelentettek, és nem drasztikus fogyasztásnövekedést. Az élelmiszeripar belföldi értékesítésének volumenindexe júliusra tért vissza az előző év hasonló időszakának szintjére.

A márciusban szakágazatonként eltérő számú, 2-3 alkalommal kialakuló, a karácsonyi időszakot is felülmúló kereslet komoly termelés-szervezési és logisztikai kihívás elé állította a kiskereskedelmi cégek beszállítóit. Egyes ágazatokban (malomipar, tejipar) többletműszakok ideiglenes indításával, a raktárkészletek értékesítésével és a logisztikai működés teljes átszervezésével lehetett csak a rendkívüli helyzet adta kihívásoknak megfelelni. Ez különösen nehéz feladatot jelentett akkor, amikor a munkavállalók egészségének védelme is nehezítette a napi működést.

Abból fakadóan, hogy a fenti adatok egy átlagot jeleznek, eltakarják azt, hogy az ágazat azon szereplői, akik döntően a vendéglátóipari szektor vagy a közétkeztetés felé értékesítettek, súlyos nehézségekkel néztek szembe. Elsősorban kicsi és közepes méretű élelmiszeripari cégek rendezkedtek be a lokális vendéglátás és közétkeztetés piacára. Ők azok, akik márciusban egyik napról a másikra ideiglenesen elveszítették a partnereiket, és kiskereskedelmi láncokkal való kapcsolat hiányában igen nehéz helyzetbe kerültek. Ezen vállalkozások közül sokan próbálkoztak ugyan alternatív értékesítési csatornák gyors kiépítésével, de a jellemző inkább a termelés csökkentése vagy ideiglenes leállítása volt. Aki tudott, az heti egy-két napos működés mellett kiszolgált a megmaradt partnereket, így például a kórházakat vagy a lokális, kis méretű üzleteket, de ahol ez a lehetőség nem állt fenn, ott ideiglenesen sor került a teljes leállásra. Ezen folyamatok eredményeként év végére valószínűleg csökken az élelmiszer-feldolgozással foglalkozó vállalkozások száma az országban, így némileg erősödik a koncentráció. Ez hosszabb távon az ágazat hatékonyságának javulását eredményezheti, de rövid távon egyes kistérségekben társadalmi problémát jelenthet.

A különböző értékesítési csatornák eltérő viselkedése más területen is dualizálta az ágazat szereplőire való hatást. A vendéglátóipari szektorban és a közétkeztetésben elfogyasztott ételek struktúrája ugyanis jelentősen eltér az otthoni fogyasztás szerkezetétől. Vannak olyan élelmiszerek, amelyeket döntően a vendéglátásban fogyasztanak az emberek. Így például az értékesebb húsrészek (steakok, kacs- és libahúsok, libamáj, sertésszűzérme, halak, mangalicahús stb.), bizonyos speciális salátanövények (rukkola, endívia stb.), magasabb minőségű sajtok (kecske- és juhsajt) sokkal nagyobb arányban kerülnek az éttermek étlapjára, mint az otthoni étkezőasztalra. Így azok a szereplők, akik a felsorolt termékeket állítják elő, értékesítési nehézséggel szembesültek, függetlenül attól, hogy belföldi vagy exportpiacokra értékesítettek, hiszen a vendéglátóipar szinte egy időben volt kénytelen becsukni az üzleteket mindenhol Európában.

Az állati termékek piacán a vendéglátóipari egységek és az iskolák bezárása néhány hét alatt érdemi változást hozott. Noha a baromfiágazatban az ebben az időszakban is jelentős termelékiesést okozó baromfiinfluenza-járvány némileg csökkentette a kereslet visszaeséséből fakadó kínálati nyomást, az élő csirke átlagos ára az AKII adatai szerint március közepét követően néhány hét alatt 10 forintra csökkent, 262 forintról 252 forintra.

Lényegesen nagyobb mértékű áresés zajlott le a sertés piacon, ahol a március közepi 540 forint körüli élősértés-átlagár két hónap alatt 420 forint környékére csökkent. Mind a baromfi-, mind a sertéshús piacán a kereslet csökkenéséből fakadó készletnövekedés állt az árcsökkenés mögött. Április végére a legtöbb húsipari szereplő azt jelezte, hogy a fagyasztó- és hűtőraktárai megteltek. Többen megkezdték a vágásszám csökkentését, ami újabb erős nyomást helyezett az élőállat-árakra.

A piaci korrekció csak a nyár folyamán indult meg, de a legtöbb állati termékpálya esetében az árak továbbra is a tavaszi árszint alatt vannak. (A sertés termékpályán az afrikai sertéspestis szeptemberi megjelenése Németországban újabb árcsökkenési ciklust indított el, de az a Covid-19-pandémiától független.)

Ki kell emelni néhány ágazatot, ahol rövid távon az átlagosnál nagyobb zavart eredményezett a járványidőszak első néhány hete.

A juhágazat számára kiemelt fontosságú a húsvét előtti tavaszi időszak, hiszen az éves forgalom közel fele ilyenkor realizálódik. Mivel az ágazat számára meghatározó piacot jelent Olaszország, így az ott különösen nagy problémákat okozó járvány komoly aggodalmakat jelentett a hazai juhtenyésztőknek. Néhány hét bizonytalanság után viszont egyértelművé vált, hogy nincs akadálya az olasz exportnak, így az ágazat végül nem szenvedett érdemi károkat.

Szintén az olaszországi rendkívüli helyzet okozott aggodalmat a tejtermelők körében is, mivel az észak-olaszországi tejipari üzemek közül sok kénytelen volt bezárni átmenetileg. Márpedig sok magyar szarvasmarhatelep értékesíti a nyerstejet Olaszországba. Néhány hét bizonytalanság után ez a probléma is megoldódott az olaszországi üzemek újraindulásával. A tejágazatról egyébként megállapítható, hogy az állati termékpályák közül itt volt a legkisebb hatású a pandémia, és a nyerstej piaci ára az AKII adatai szerint tartósan a 98–102 forint közötti sávban mozgott.

Az érdekesség kedvéért ki kell emelni egy nem hagyományos élelmiszer-termelő mezőgazdasági ágazatot, a dísznövénykertészetet is, amelyet sajátos éven belüli keresleti ciklikusság jellemez. Az ágazat általában március 15. és május 31. között realizálja az éves árbevételének 70-75 százalékát, így a pandémiás időszak egyik kiemelt vesztesének számít.

Április elejére a jelentősebb élelmiszer-gazdasági ágazatok közül szinte mindegyikben érdemben megnövekedett a félelem az importnyomás erősödésétől. Mivel a vendéglátó-szektorban Európában szinte mindenhol be kellett zárni az üzleteket, tartani lehetett attól, hogy az így feleslegessé váló élelmiszerek egy része elindul piacot keresni, és többek között a magyar üzletekben értékesítik azokat. Az elmúlt 10-15 év sok rossz tapasztalatot hozott ezen a területen a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari szereplők számára. A nyugat-európai vállalatok, mivel az otthoni árszinteket nem kívánták lerontani, gyakran oldottak meg túlkínálatból fakadó problémákat úgy, hogy a feleslegessé váló készleteket nem a saját hagyományos piacaikon vezették le, hanem gyakorlatilag „bármilyen áron” értékesítették a kelet-európai kereskedelmi partnerek felé. Sajnos a magyar kiskereskedelem gyakran volt partner ezekben a megoldásokban. Köszönhetően a szakmai szervezetek aktivitásának és egy-két határozott kormányzati megnyilatkozásnak, néhány irreális áron való termékakciózástól eltekintve (sertéshús, baromfi, sajt) komolyabb méretű, importból származó készletlikvidáció nem történt.

A pandémiás helyzet a kiskereskedelmi láncokat és az élelmiszer-feldolgozókat is a partnerkapcsolataik átgondolására készítette, aminek eredményeként reménykedhetünk abban, hogy a földrajzilag közelebb elhelyezkedő hazai beszállítók szerepe erősödik az élelmiszer-gazdasági termékpályákon.

A 2021-es év, vagyis a piaci alkalmazkodás időszaka

A 2021-es évet mindenki relatíve nagy optimizmussal várta, mivel az oltás lehetősége reális alapot adott azon várakozásoknak, hogy a 2020-as gazdasági visszaesés teljes körű kompenzációjával vissza fogunk térni a „normális” kerékvágásba a gazdaságban, és az élet más területein sem lesz ez másképp. 2021 végén egyértelműen kijelenthető, hogy ezek a remények az életben nem igazolódtak teljeskörűen vissza, viszont mind a piac, mind a társadalom elkezdett alkalmazkodni az új helyzethez. A koronavírus-járvány hatása elsősorban az ellátási láncok működésének akadozásában, illetve időszakos kereslet-kínálati egyensúlytalansági helyzetek kialakulásában mutatkozott meg 2021-ben. Direkt módon a mezőgazdasági ágazatokat elsősorban az energiaárak, ennek megfelelően az inputanyag-árak növekedése érintette, de ez is csak részben írható a koronavírus-járvány számlájára. Minden egyéb áringadozás (gabonák, sertés stb.) elsősorban piaci oldalról magyarázható, és csak másodsorban lehet a koronavírus hatását keresni a folyamatok mögött. Az élelmiszer-ágazatokban 2021-ben már nem voltak jellemzők keresleti sokkok, mint a járvány kitörése alkalmával, sok esetben még túlkínálat is jellemezte a piacokat a HoReCa-szektor ingadozó teljesítményének köszönhetően. Így

2021 első felében egy relatíve alacsony árkörnyezet volt jellemző. 2021 második felében pedig jelentős áremelkedéseket tapasztaltunk, amelyek 8-10 százalékos szintre növelték az élelmiszer-inflációt az év utolsó hónapjaiban, de mindez csak nagyon közvetetten írható a koronavírus számlájára.

A magyar élelmiszeripar termelési volumenindexe 2021-ben érdekes éven belüli mozgásokat mutat. A KSH előzetes adatai szerint első félévben 5 százalékos feletti termelési volumenindex jellemzi az ágazat tevékenységét, ami lényegesen alacsonyabb az ipar egészének közel 20 százalékos volumenindex-számánál. (Ez teljességgel érthető, hiszen az ipar egészére nézve a bázishatás jelentős, mivel 2020 első félévét a Covid okozta nagy visszaesés határozta meg. Az élelmiszeriparban ugyanakkor a 2020-as évet a stagnálás jellemezte.) Ugyanakkor a második félévben az ipar egészének működési dinamikája jelentősen csökkent, egyes hónapokban visszaesést mutat az előző évhez képest. Az élelmiszeriparban viszont az előzetes szám adatok szerint a második félévben érdemben erősödött a termelés, és a termelési volumenindex több hónap során meghaladta a +10 százalékos mértéket. Az élelmiszeripari termékek nemzetközi áruforgalmának alakulásából azt láthatjuk, hogy a pandémia kezdetén jellemző akadozás 2021-ben már nem volt érezhető. Az élelmiszeripar exportértékesítésének volumenindexe az első félévben 6 százalékkal nőtt, és az előzetes adatok azt mutatják, hogy a második félévet még nagyobb növekedés jellemezte.

A Bonafarm Csoport számára meghatározó élelmiszeripari ágazatok közül a tejipar teljesítménye 2021 első félévében stagnált, míg a húsiparé (beleértve a baromfi-húsipart is) 10 százalékos körüli mértékben növekedett. A második félévre vonatkozóan ugyan még nincsenek teljes körű adatok, de nagyon valószínű, hogy mindkét ágazat az első félévinél erősebb növekedést mutatott. A bővülésben egyaránt szerepe van a belföldi értékesítés és az export növekedésének.

A termelés fenntartásának nehézségei az élelmiszer-gazdaság ágazataiban

A szükséges munkaerő biztosításának problémái a járvány idején

A rendkívüli keresletváltozásokra való megfelelő reagálás mellett a termelési tevékenység fenntartása jelentett kihívást az ágazat szereplői számára. Könnyen belátható, hogy a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban nem reális lehetőség a tevékenység tartós és teljes leállításra, mint ahogy az otthoni munkavégzés (a járványidőszakban közismertté vált „homeoffice-olás”) széles körben való alkalmazása sem. A lakosság élelmiszereket való ellátása megköveteli, hogy a termelés a földeken és az állattenyésztő telepeken éppúgy folytatódjék, mint a malmokban, pékségekben, hús- és tejüzemekben.

A termelés fenntartása két szempontból okozott kiemelt feladatot az ágazat szereplőinek. Egyrészt a munkavállalók egészségének megőrzése, vagyis az ő kiemelt védelmük érdekében kellett külön lépéseket tenni, másrészt az egyes importból származó alapanyagok időben történő, biztos raktárra való érkezése okozott gyakran problémát.

A mezőgazdaságban is, de különösen az élelmiszeriparban az élelmiszer-biztonsági és higiéniai körülmények rendkívül magas szinten való fenntartása alapkövetelmény. Normál időszakban ezek elsősorban a gyártott termékek biztonságosságát garantálják, de a járvány időszakában a munkavállalók egészségének védelme is sokkal nagyobb feladatot jelentett. Azon túl, hogy ennek minden cég menedzsmentjének számára kiemelt feladatot kell jelentenie a napi gyakorlat során – hiszen a munkatársak védelme alapvető emberi kötelezettség –, a Covid-19 más racionális szempontokat is előtérbe hozott.

A modern élelmiszer-gazdaságban – csakúgy, mint a gazdaság más területein – az elmúlt évtizedek során a folyamatos hatékonyságjavítás eredményeként a szinte a végletekig specializált munkaelemek elvégzésére kiképzett kollégákat alkalmazunk. Egyre inkább jellemző tehát, hogy mind kevésbé generalisták és egyre inkább specialisták dolgoznak a termelési vonalakon, és egy-egy funkciót néha csak 4-5 ember képes betölteni. Ha a járvány felüti a fejét az üzemen belül, úgy bármikor kieshetnek a kulcspozícióban dolgozó kollégák akár hosszabb időre is, és hiányuk miatt gépsorok vagy akár egész üzemszerek működése kerülhet veszélybe. Mivel az élelmiszeripari üzemek jelentős része a tevékenység jellege okán olyan körülmények között működik, ami kedvez a vírus terjedésének (hűvös, nedves környezet, egymáshoz közel dolgozó kollégák), így az alapvető cél mindenhol az, hogy a vírus ne kerülhessen be a gyártási területre. Ennek érdekében szigorú megelőző lépéseket tettek a vállalkozások, és ez különösen a járvány első időszakában okozott jelentős nehézségeket. A hirtelen megnőtt kereslet miatt nem volt elérhető a piacon a megfelelő mennyiségű védőmaszk, és ideiglenesen nehézkesé vált a fertőtlenítő- és tisztítószerek beszerzése. Az üzemek bejáratainál sok helyen kialakították a belépők testhőmérsékletének ellenőrzési lehetőségét, megnövelték a fertőtlenítőpontok számát, és úgy szervezték át a termelést, hogy a munkavállalók a lehető legkevesebb időt töltsék el egymás közelségében.

A védekezés mindenhol jelentős többletköltséggel járt, és az ágazat szereplői viszonylag hamar jelezték a kormányzat felé, hogy igényt tartanának a megnövekvő költségek részleges állami kompenzációjára.

A termelés fenntartása néhány mezőgazdasági ágazatban a szükséges idénymunkaerő hiánya miatt nézett szembe nehézségekkel. A zöldségtermesztés hagyományosan sok külföldi idénymunkást foglalkoztat, és az utazási korlátozások hetekre lehetetlenné tették az elsősorban Ukrajnából és Romániából származó munkavállalók beutazását. Ez az üvegházi és a szántóföldi zöldségtermesztő vállalkozásokat éppúgy érintette, mint a gombatermesztőket. Kiemelt nehézséget jelentett a megfelelő mennyiségű munkaerő biztosítása a spárgatermesztőknek, ahol a szedési szezon még a legkeményebb utazási korlátozások időszakára esett.

Meg kell említeni azokat a speciális helyzeteket is, amikor egy gép munkába állításához, annak összeszereléséhez vagy javításához szükséges külföldi szakemberek beutazása vált lehetetlenné. Több fejlesztési beruházás csúszott emiatt heteket, hónapokat, komoly gazdasági károkat okozva a fejlesztést végrehajtó cégeknek.

2021-re már a megfelelő munkaerő biztosítása terén is jellemző volt az alkalmazkodás a vírushelyzethez. Az iparágban működő vállalatok többsége olyan protokollt alakított ki,

amely korlátozta a vírus dolgozók körében való megjelenését, illetve terjedését. Ennek eredményeként Magyarországon mindössze néhány kisebb élelmiszeripari üzemben voltak időszakos leállások az elmúlt két évben a pandémia okán kialakult munkaerő-problémák miatt. A munkaerőhiánynak viszont egyéb vetületei megmutatkoztak az év során. Különösen a HoReCa-szektorban voltak nehézségek, ahol a 2020-as leállásokat követően nehezen lehetett feltölteni megfelelő munkaerővel a vállalkozásokat. Nagy valószínűséggel a koronavírus számlájára írható az a trend is, hogy az addig különös probléma nélkül működő munkaközvetítő vállalatoktól már nehezebben lehetett létszámot feltölteni egy-egy szezonális termeléskiugrás vagy más okból kialakult létszámproblémák esetén. A dolgozók körében jelentősen csökkent az utazási hajlandóság belföldön is, de a külföldi munkaerő esetében ez még inkább érezhetővé vált. Ennek ellenére 2021 végére már ismét a rugalmasság jellemezte munkaerő szempontjából a vállalatok működését, ez is azt igazolja, hogy az iparág többé-kevésbé alkalmazkodott a járványhelyzet okozta nehézségekhez.

2021 közepére a nemzetközi üzleti kapcsolatok személyes fenntartása már közelítette a normál gyakorlatot. Gyakran szigorú eljárásrend mellett (utazás utáni tesztelés vagy néhány napos karantén tartása), de ismét elindult a külföldi partnerekkel való személyes egyeztetés, illetve újra szabadabban közlekedtek a különböző technológiai elemek beszerelését vagy karbantartását végző szakemberek.

A termeléshez szükséges anyagok és eszközök biztosításának gondjai a járvány idején

A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, más termelőágazatokhoz hasonlóan, sok termelési alap-, segéd- és csomagolóanyag messziről érkezik, és a „just in time” filozófia értelmében szinte az utolsó pillanatban kerül be az üzembe. Ráadásul a hatékonyságot orientált beszállítói láncoknak az is jellegzetességévé vált, hogy egyes összetevőket csak egy beszállítótól, értelemszerűen a legversenyképesebbtől vásárolják a cégek. A világjárvány ezt a termelési gyakorlatot két szempontból is veszélyeztette. Egyrészt sok termelési összetevőt olyan országban állítanak elő, ahol a járvány eredményeként bizonyos földrajzi területeken és egyes ágazatokban ideiglenesen szinte teljesen leállt a termelés. Így például az állati takarmányok kiemelt fontosságú összetevői, a vitaminok, valamint a premixek között is jó néhány olyan van, amely szinte kizárólag Kínából származik, és így a járvány időszakában súlyos fennakadások voltak a szállításokban.

Más esetekben pedig a termelési vagy csomagolóanyag legyártása ugyan teljesült, de a nemzetközi szállítások fennakadásai miatt az nem érkezhetett meg időben. Nagy sajtóvisszhangot keltett a tejesdobozok kupakjának esete, amikor is a gyártást az nehezítette, hogy az Olaszországból a műanyag kupakot szállító kamion napokon keresztül nem tudott átjutni az országhatáron.

Hasonló problémák merültek fel egyes műtrágyák és növényvédő szerek esetében is, de tudunk olyan mezőgazdasági gépvásárlás csúszásáról is, amely a nemzetközi nehézségek miatt következett be.

2021-re a „just in time” filozófia szerinti segéd- és csomagolóanyag-beszerzést az agrár- és élelmiszeriparban működő vállalatok már fenntartásokkal alkalmazták. Jellemző volt az év folyamán, hogy a stratégiai jelentőségű anyagokból az előző időszakhoz képest jelentősebb készleteket halmoztak fel, hogy elkerülhető legyen egy-egy ellátási lánc működési zavarából adódó akadály, vagyis fenntartható legyen a vállalatok működésbiztonsága.

Viszont mivel közel minden segéd- és csomagolóanyag, amelyet az ágazatok használnak, valamilyen commodity piachoz van kötve, így az év második felében e piacokon jellemző áremelkedés kiemelt nehézségeket hozott ezen a területen. Amellett, hogy egyes energiahordozók árai akár 300-400 százalékkal is növekedtek az év végére, a segéd- és csomagolóanyagok esetén is 50-100 százalékos áremelkedéseket tapasztalhattunk. Mivel ezen termékek (vagy a termékek alapanyagainak gyártása) méretgazdaságossági szempontok miatt globálisan is koncentrált, így egy-egy akár rövid ideig tartó leállás is azonnal felborította a piac egyensúlyát. Emiatt az olyan alapanyagoknak, mint a műanyag, a papír, az acél stb. jelentősen megnövekedett az ára. Így az agrár- és élelmiszer-ágazatokban működő vállalatoknak 2021 végére az energia és a mezőgazdasági alapanyagok áremelkedése mellett a globális koronavírus-járvány okozta azon hatásokkal is meg kellett küzdeniük, amelyek az egyéb gyártási anyagok ellátási láncában keletkezett időszakos zavarokból fakadtak. Mindezen hatásoknak meghatározó szerepe volt a szokatlan mértékű élelmiszer-infláció kialakulásában.

Összegzés

Az elmúlt 2 évben a koronavírus-járvány a mezőgazdaság és az élelmiszeripar területén is olyan új kihívások elé állította az ágazat szereplőit, amelyek erőteljesen tesztelték az ágazat válságállóságát. Azt megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy a 2020-ban a járvány megjelenésekor itt-ott jellemző tanácstalanság nem tartott sokáig, és az ágazat szereplői gyorsan és hatékonyan alkalmazkodtak a körülményekhez. Ehhez érdemben járult hozzá az, hogy az állami szerepvállalás a járványvédelemben, a gyakorlati nehézségek elhárításában, valamint a gazdaság életben tartásában megfelelőnek bizonyult. Ennek is eredménye az, hogy az ágazat működésének fenntarthatósága nem került veszélybe. 2021-ben már az ágazat szereplői is sokkal felkészültebben álltak a pandémia újabb hullámai elé, és sikerrel oldották meg a vírus terjedéséből fakadó feladatokat.

Felhasznált irodalom

A fejezet a KSH, a Világbank és a Bonafarm Zrt. vállalati anyagai alapján készült.

XIII. fejezet

Nem a válság természete, a gyors és hatékony reakció számít igazán – A HungaroControl Zrt. válságkezeléséről a Covid-19-világjárvány idején

Bevezetés

A koronavírus-világjárvány radikális változásokat hozott a világ gazdaságban, ezzel együtt új, megoldandó feladatokkal szembesítette az állami szolgáltató szektort, de mindekenélőtt a kritikus infrastruktúrát működtető vállalatokat. A pandémia a HungaroControl Zrt. életére mind a mai napig hatással van, de az semmiképp sem mondható, hogy váratlanul érte, hiszen a magyar légi navigációs szolgáltatásokért felelős társaságnak a legkritikusabb helyzetekben is kötelessége szavatolni a repülésbiztonságot; egy esetleges válsághelyzet kezelésére minden körülmények között készen kell állnia. Bizonytalanságokat inkább a nemzetközi szabályozói környezet hektikus változásai, a légi forgalmi szolgálatok számára kedvezőtlen döntések jelentettek, amelyek ezzel együtt arra is rávilágítanak, hogy az Európai Unió nem a legfelkészültebb válságkezelő. A pandémia fájdalmasnak mondható felismerése továbbá az, hogy a légi közlekedési iparág szereplőinek szinte mindegyikénél tapasztalható a másokkal szembeni szolidaritás hiánya, és sajnos mindezt a HungaroControl szűkebb dimenzióban, a vállalat mindennapi működése során is kénytelen volt megélni.

Jelen esettanulmányban bemutatjuk a HungaroControl Zrt. tevékenységét, különös tekintettel a társaság küldetésére és jövőképeire, ezzel egyszerre szemléltetve, hogy miért, milyen tulajdonságai alapján tekinthető kritikus infrastruktúrát üzemeltető állami vállalatnak; ismertetjük működésének jogi és finanszírozási kereteit, kitérve a hazai és nemzetközi jogszabályi környezetre, valamint a nemzetközi polgári repülésről szóló úgynevezett chicagói egyezményre. Ezt követően a társaság gazdálkodásának specifikumait vesszük górcső alá, amely téma érintése ilyen kontextusban megkerülhetetlen. Mindezek után részletesen ismertetjük a Covid-19-járvány hatásait a légi közlekedési iparágra, azon belül a HungaroControl Zrt. működésére, amelynek során különválasztjuk az operatív, a gazdasági és a közegészségügyi szempontból érzékelhető hatásokat, egyúttal utalva arra is, hogy e három kategória nem vizsgálható egymástól elkülönítve, vegytiszta állapotban – ezt figyelembe véve történik a vállalati reakciók, intézkedések tárgyalása. A magyar légi navigációs szolgálat válságkezeléséhez komparatív szemlélettel közelítünk, kitérve a nemzetközi benchmarkokra, illetve azokra az adatokra, amelyek egyáltalán nyilvánosak ebből a szempontból.

A tanulmány *Nemzetközi reakciók: a szabályozási és működési keretrendszer dinamikus változásai* című alfejezetében a nemzetközi légi közlekedési szervezetek és az Európai Bizottság koronavírus-járvány kezelésére irányuló reakcióit ismertetjük, különös tekintettel a légitársaságok erős lobbitevékenységére, amely a légi navigációs szolgáltatók gazdálkodására nemzetközi viszonylatban is negatív hatással van, és a többi között felveti ezen vállalatok immunitásának kérdését. Magyarán azt, hogy miként lehet ellenállni ennek a tisztességtelen játéknak, illetőleg a HungaroControl mit tehet saját érdekei érvényesítéséért. Az aktuális, gazdálkodási és teljesítménytervezési kérdések kibontását követően pedig bemutatjuk, hogy véleményünk szerint az *ösztönző állam* miként segítette és a továbbiakban hogyan segítheti a válságfolyamatok sikeres kezelését, a gazdasági stabilitás megőrzését, erősítését, és az eddigiekben miben járult hozzá ez a modell a HungaroControl kríziskezeléséhez.

Kontextus

A HungaroControl tevékenysége, helye az állami portfólióban és a nemzetközi légi közlekedési ökoszisztémában

A HungaroControl Zrt. működése során mindenkor a repülésbiztonságot helyezi előtérbe, és feladatellátása szükségszerűen nyitottá teszi az új, korszerű megoldásokra – ezt tükrözi kiterjedt innovációs portfóliója. A társaság alaptevékenysége a légi forgalmi irányítás: egyrészt a magyar légtérben nyújt navigációs szolgáltatásokat (útvonal-, közelkörzeti és toronyirányítás), másrészt a NATO megbízása alapján 2014 óta a koszovói magas légtér forgalmának biztonságáért felel. Küldetése, hogy a jogszabályokban rögzített közfeladatát, a légi navigációs funkciókat a nemzeti vagyongazdálkodás alapelveivel összhangban és az ehhez szükséges nemzeti infrastruktúra, valamint eszközrendszer üzemeltetésével, fejlesztésével fenntartsa. A vállalat működési filozófiája szerint egy légi forgalmi szolgáltató akkor tud igazán sikeres lenni, ha hidat képez a jelen és a jövő között – ha nemcsak az alaptevékenységét képes magas színvonalon ellátni, de innovatív tevékenységének köszönhetően a jövőben is stabilan megveti a lábát.

Az elmúlt években a HungaroControl megannyi fejlesztése járult hozzá a légi közlekedés biztonságának növeléséhez, negatív környezeti hatásainak mérsékléséhez és a társadalmi fenntarthatósági célok eléréséhez. Mivel a társaság innovatív tevékenységével együtt jár a „világra való nyitottság”, ezért fejlesztéseinek gyümölcsét sem csak a hazai légtér felhasználói élvezhetik, a magyar szakemberek munkája jelentősen hozzájárul a délkelet-európai légi forgalom racionálisabb és környezetkímélőbb működéséhez. Jó példa erre a magyar szolgáltató kezdeményezésére és tevékeny közreműködésével bevezetett SEE FRA (South East Free Route Airspace) forgalomszervezési koncepció, amely lehetővé teszi, hogy Románia, Bulgária és Magyarország légterében szabad útvonalon, korlátozások nélkül közlekedhessenek a repülőgépek, az év minden napján és a nap 24 órájában, ezzel pedig a légi navigációs szolgáltatók pénzt és üzemanyagot is spórol-

hatnak a szolgáltatásaikat igénybe vevő légitársaságoknak. Többek között ebben is tetten érhető az állami tulajdonú vállalat közszolgálati attitűdje.

Mindebből világosan kitűnik tehát az is, hogy a HungaroControl működésének alapját egyrészt a minőségi közszolgáltatásokat elősegítő és az üzleti partnerek igényeit a lehető legjobban figyelembe vevő *ösztönző állammodell* adja.¹ Másrészt a tanulmány következő pontjában ismertetett nemzetközi és hazai jogszabályok, egyezmények szerint a társaságnak az alapfunkcióját (légi forgalmi irányítás) minden körülmények között fenn kell tartania. Ez különösen igaz a pandémia időszakában, amikor mások mellett a légi forgalmi szolgáltatnak is köszönhető, hogy a védekezéshez és a gyógyításhoz szükséges egészségügyi eszközök, védőfelszerelések, lélegeztetőgépek megérkezhetnek Magyarországra. Eppen ezért a HungaroControl Zrt. a kritikus infrastruktúrát működtető vállalatok sorát erősíti, hiszen ha valamilyen okból arra kényszerülne, hogy akár átmenetileg felfüggeszse tevékenységét, azzal nemcsak hazánk légi forgalma – és ezzel együtt példának okáért a gyógyszerellátása – bénulna meg, hanem az egész európai légi közlekedési struktúra kerülne szembe új, komoly nehézségek árán kezelhető kihívásokkal. Ugyanakkor egy esetleges leállás azt is jelentené, hogy Magyarország nem teljesíti a légi közlekedés biztonságát garantáló szolgálatok fenntartására vonatkozó, nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségét. A társaság mindezt már az országos járványhelyzet kihirdetése előtt figyelembe vette, eszerint tervezte meg a kritikus üzem fenntartását szolgáló intézkedéseit, mindenkor szem előtt tartva az aktuális kormányzati rendeleteket, iránymutatásokat, illetve az azoknak történő megfelelést. Minderről tanulmányunk harmadik alfejezetében részletesen is beszámolunk.

A HungaroControl működésének jogszabályi és finanszírozási keretei

A HungaroControl működésének jogi alapja a Magyarországon az 1971. évi 25. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a nemzetközi polgári repülésről Chicagóban, 1944. december 7-én aláírt egyezmény (a továbbiakban: chicagói egyezmény). A nemzetközi szerződés 28. cikke értelmében a szerződő államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a nemzetközi repülés megkönnyítése érdekében területükön lehetőség szerint repülőtereket, rádiószolgálatot, meteorológiai szolgálatot és egyéb repülési berendezéseket létesítenek, az egyezmény szerint időszakonként ajánlott vagy megállapított szabványoknak és gyakorlatnak megfelelően. Továbbá elfogadják és megvalósítják az egyezmény értelmében

¹ Az ösztönző állammodellről és a modellre jellemző gazdasági szereplők közötti együttműködés, kooperáció jelentőségéről konjunktúra és a koronavírus-válság idején lásd részletesen: Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 43.; illetve Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

időszakonként ajánlott vagy megállapított megfelelő szabványrendszereket a távközlési eljárások, kódok, jelek, jelzések, fényjelek és egyéb üzemeltetési gyakorlatok, szabályok terén.

E rendelkezésekből levezethetően a légi forgalmi irányítás az állami szuverenitással szorosan összefüggő közfeladat, állami funkció. Magyarország számára ennek biztosítása nemzetközi jogi kötelezettség. E kötelezettség ellátása érdekében hozta létre a légi közlekedésről szóló törvény a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zártkörűen Működő Részvénytársaságot.² A HungaroControl a magyar és egyben az európai légi közlekedési infrastruktúra része. 2020. április 14-én a társaság üzemeltetésében lévő infrastruktúrát a honvédelmi miniszter nemzeti létfontosságú rendszerelemmé jelölte ki. Bár a magyar légi forgalmi irányító szolgálat gazdasági társasági formában működik, állami feladatot lát el, és alaptevékenységét illetően nincs alávetve a versenyjog szabályainak. A vállalat finanszírozása is a chicagói egyezményen alapul. Mind az egyezmény, mind pedig az uniós jog alapján működő teljesítményrendszer lehetőséget ad arra, hogy a légi navigációs szolgálatok működtetési költségeiket a légtérhasználókkal téríttessék meg. A HungaroControl működésének finanszírozása ennek megfelelően elsősorban a magyar jogszabályban meghatározott, légtérhasználók által fizetett díjakból történik, a cég költségvetési forrást nem igényel. Tekintettel arra, hogy a légi forgalmi szolgálatok monopóliumhelyzetben vannak, uniós gazdasági szabályozás alanyai.

Az európai uniós tagállamok úgynevezett teljesítményrendszerben működnek a Bizottság idevonatkozó végrehajtási rendelete értelmében.³ A teljesítményrendszer sajátossága, hogy ötéves időszakokra (referenciaperiódus) teljesítménytervet kell készíteni, amelyben – különböző kulcsfontosságú teljesítményterületeket illetően – az Európai Bizottság által meghatározott uniós szintű célkitűzéseknek meg kell felelni. A teljesítményterveket a tagállamok a Bizottságnak nyújtják be elfogadásra. A Bizottság által elfogadott teljesítménytervek a referenciaperiódus időtartamára, azaz öt évre előre meghatározzák a működési kereteket, így különösen a társaság bevételeit.

A HungaroControl szolgáltatásnyújtásának fő színtere a magyar légtér, ami jogi értelemben államterületnek minősül. A chicagói egyezmény szerint minden államot teljes és kizárólagos szuverenitás illet meg a területe fölötti légtérben. Az Európai Unió az egységes európai égbolt⁴ (SES – Single European Sky) szabályozás eredményeként hatásköröket szerzett a légi forgalmi irányítással kapcsolatos kérdések szabályozására, ezek terjedelme azonban vitatott. Bár az uniós hatáskörök nem kérdőjelezhetik meg a nemzeti légtér-szuverenitást, az Európai Bizottság egyre inkább törekszik a légtér alakításával kapcsolatos hatásköröket is szerezni, és egy új, uniós légtérstruktúrát kialakítani. Ez eredményezheti a jelenleg nemzeti határokhoz igazodó légtérstruktúra átalakítását,

² 1995. évi XCVII. törvény a légiközlekedésről.

³ (EU) 2019/317. végrehajtási rendelet az egységes európai égboltra vonatkozó teljesítmény- és díjszámítási rendszer létrehozásáról.

⁴ Az egységes európai égbolt szabályozásról lásd részletesen: *Az egységes európai égbolt (SES) létrehozására vonatkozó keret.*

és határon átnyúló szektorok létrehozását. Az említett folyamat a légtér-szuverenitással kapcsolatos kérdéseket is felvet.

A HungaroControl gazdálkodási eredményei

A HungaroControl 2007 óta működik gazdasági társaságként, folyamatosan stabil üzletmenettel, amihez közvetlen költségvetési támogatást nem kellett igénybe vennie. Az elmúlt években, 2015 és 2019 között az adózás előtti eredménye kumuláltan elérte a 15 milliárd forintot, a központi költségvetésbe különböző jogcímen befizetett hozzájárulásai – évi 1 milliárd forint osztalékfizetés mellett – évente elérték a 12-14 milliárd forintot. Az elmúlt időszak körütekintő és gondos gazdálkodásának eredményeképp 2019 végére a társaság mind tőkeerősség, mind pedig a likviditási helyzet szempontjából kiemelkedően erős pozícióba került.

A cég teljesítménye a nyújtott szolgáltatásokat illetően is kiemelkedő volt 2019 folyamán: a HungaroControl által a teljes magyar és a koszovói magas légtérben irányított repülőgépek száma 2019-ben összesen 1 087 355 volt, ami abszolút csúcsnak tekinthető, és 1,1 százalékos növekedést jelentett a 2018. évi teljes forgalomhoz képest.

Ellenben a 2020-as évre már jelentősen rányomta bélyegét a pandémia, amelynek hatására a forgalom szignifikáns mértékben csökkent: a társaság szakemberei a magyar és a koszovói magas légtérben összesen 488 150 légi jármű biztonságos közlekedését szavatolták, ami mintegy 55 százalékos forgalommérséklődést jelentett a 2019. évi számokhoz viszonyítva. A társaság – a működését alapvetően meghatározó szabályozók következtében – a koronavírus-járványhelyzet ellenére is meg tudta őrizni eredményességét (1 milliárd forint), ugyanakkor likviditása jelentős mértékben romlott (év végi záró pénzeszköze 20,7 milliárd forinttal csökkent), de még így is stabil maradt.

A Covid-19-járvány hatásai a légi közlekedési iparágra és a HungaroControl működésére

A válság precedens nélküli, ám korántsem kiszámíthatatlan

Közel két évvel a Covid-19-vírus magyarországi megjelenése után viszonylag széles körű ismeretekkel rendelkezhetünk a járvány hazai gazdaságra gyakorolt hatásairól, s noha a megoldáskeresés közben sokan előszeretettel hívják segítségül a 2008-as gazdasági világválság tapasztalatait, ugyanígy a légi közlekedési iparágban gyakorta viszonyítási alap a 2001-es amerikai terrortámadás vagy a 2010-es izlandi vulkánkitörés, az mindenképp leszögezendő, hogy olyan válsággal van dolgunk, amely minden szempontból precedens nélküli.

2020-ban a koronavírus terjedésének megfékezése, illetve lassítása érdekében a kontinensen szinte mindenhol komoly korlátozásokat vezettek be, így a légi forgalom

rövid idő alatt, Európa-szerte több mint 90 százalékkal csökkent a 2019-es év azonos időszakához képest. De hasonló visszaesést tapasztalhattunk a HungaroControl által kezelt gépek számában is. A forgalom tavaly május végétől kezdett visszarendeződni a járványügyi intézkedések fokozatos feloldása nyomán, és mintegy harminc nappal később a hazai magas légtér már a kontinens tíz legforgalmasabb légtérének egyikévé vált.⁵ Ezt a biztató növekedést azután a koronavírus-járvány második hulláma szakította meg. Összességében elmondható, hogy 2020-ban mintegy 55 százalékkal esett vissza a HungaroControl által kezelt repülőgép-forgalom a pandémia következtében, ezáltal a magyar légi navigációs szakemberek több mint félmillióval kevesebb gépet kezeltek, mint a 2019-es csúc évben.

A fejezet elején említett válságanalógiák alkalmazása mellett gyakran előfordul, hogy a szolgáltatási szektort ért veszteségek számbavételekor a légi közlekedést a turizmussal helyezik párhuzamba. Ám úgy gondoljuk, mostanra az is világossá vált, hogy a két iparág regenerációs képességei merőben eltérőek – míg utóbbi talpra állásában hatalmas szerepet játszott a belföldi turizmus látványos fellendülése (főként a nyári szezonban), addig a légi közlekedési iparág nem részesülhetett ehhez hasonló pozitívumokban. Mindez elsősorban a 2020-as esztendőre igaz, hiszen 2021-ben már az az általános tapasztalat, hogy a légi utasok és az iparági szereplők egyaránt megtanultak a pandémiával együtt élni; utóbbiak képesek jól lekövetni a koronavírus terjedésének megfékezése érdekében időszakosan bevezetett korlátozásokat, illetőleg azok feloldását, és ennek megfelelően rugalmasan alakítani kapacitásaikat. A légitársaságoknak pedig nem kell a kereslethiánytól tartaniuk, hiszen ha az aktuális védelmi intézkedések ezt lehetővé teszik, az utasok biztosan repülnek. S noha korábban a légi közlekedési szektor roppant borúlátó volt, ennek megfelelően egy hosszán elhúzódó visszarendeződést prognosztizált – nevezetesen azt, hogy Európa légtérének forgalma legkorábban 2023/2024-re állhat vissza a 2019-es szintre –, ma már inkább abban értenek egyet a szakemberek, hogy a gazdasági kollapszus elleni harc 2022 végére enyhülhet a teljes forgalom visszatérével.

A fent leírtak ellenére ez a helyzet vitathatatlanul rávilágít a légi forgalmi irányítói kapacitástervezés képlékenységére, hovatovább kiszámíthatatlanságára: míg ugyanis a Covid-19-válság előtt a légi navigációs szolgáltatók igyekezete arra irányult, hogy előteremtsek a megnövekedett forgalom hatékony kezeléséhez szükséges humán erőforrást, a járványhelyzet idején és az ezt követő, úgynevezett posztpandémiás időszakban az lehet a valódi kérdés, hogyan biztosítható a légi forgalmi irányítási szolgáltatások skálázhatósága, illetőleg hogyan tudnak a szolgáltatók rugalmasan alkalmazkodni a potenciálisan ingadozó forgalmi szintekhez.

⁵ HungaroControl: *Európai top 10-ben a hazai magas légtér forgalma* (2019. június 29.).

A HungaroControl válságkezelése

A HungaroControl Zrt. menedzsmentje a koronavírus-járvány nyomán kibontakozó válság kezdetétől alapvetésként tekint arra, hogy a társaság feladatellátása mind jogi, mind társadalmi szempontból – tekintettel a hazai egészségügyi ellátás fenntartására is – nélkülözhetetlen. Egy egyszerű példával élve: még ha csak egyetlen repülőgép is szelné át a magyar légteret, a légi forgalmi szolgáltatást akkor is teljes kapacitással fenn kellene tartani; ez jogszabályi kötelezettség. Ugyanígy egy felelős állami vállalatnak mindenkor kötelessége a megfelelő egészségügyi védelmet biztosítani a munkavállalók számára, elkerülendő a jelenlegi globális járványhelyzetben a tömeges megbetegedés kockázatát. A sikeres válságkezelés harmadik nélkülözhetetlen összetevője az előrelátó, gondos gazdálkodás, amelynek természetéből kifolyólag meg kell előznie a válsághelyzetet.

A magyar légi forgalmi szolgáltató már a vírus hazai megjelenésekor a járványhelyzet minden fázisát lefedő, naprakész pandémiás tervvel rendelkezett, eszerint hozta meg fokozatosan a szükséges intézkedéseket. Ugyanakkor jóval a járványhelyzet előtt gondoskodott a védekezéshez szükséges egészségügyi készletek, antivirális szerek felhalmozásáról, a pandémia megjelenésével pedig teljes egészében felfüggesztette a munkavállalók kiutazásait és a külföldi tárgyalópartnerek, delegációk fogadását.

A társaság – az állami feladatellátás folyamatosságának és szakszerűségének biztosítása, valamint a munkavállalók egészségének megóvása érdekében – már a járvány kitörése előtt extra higiéniai védelmi intézkedéseket vezetett be, majd 2020 márciusában átszervezte a munkát, egy úgynevezett veszélyhelyzeti tervet dolgozott ki, és kifejezetten a járványhelyzet kezelését célzó, speciális működési struktúrát hozott létre. Több európai szolgáltatóhoz hasonlóan a veszélyhelyzet idején a HungaroControlnál is teljesen átalakult az irányítók és a műszaki üzemeltető szolgálatok munkarendje: az előbbieknél három, utóbbiaknál pedig két nagycsoportos működést vezetünk be. A légi forgalmi irányítók egyik csoportja a szokásosnál sűrűbb rotációban látta el feladatait, a másik csoport hot standbyként várta, hogy behívják őket szolgálatra, a harmadik csoport pedig cold standbyként töltötte otthon pihenőidejét. Az egyes nagycsoportok tizenöt naponta váltották egymást, ami igazodott a vírus kéthetes lappangási idejéhez. Amennyiben például az éppen szolgálatot teljesítő csoport tagjai közül bárki megfertőződött volna, az irányítói munkaterem teljes fertőtlenítését követően a hot standbyként számontartott állomány vette volna át a szolgálatot, a kieső csoport pedig házi karanténba kerül, amíg nem igazolódik a kollégák tünetmentessége. Ezzel együtt az ATM légi forgalmi igazgató utasításba adta, hogy az irányítói szakállomány és a műszaki üzemeltető kollégák védelme érdekében a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér területén található irányítótorony, illetve a társaság székházában lévő munkaterem a pandémia idején kizárólag az ott szolgálatot teljesítők számára látogatható. Bár időközben az országos járványintézkedésekkel szinkronban a HungaroControl pandémiás protokollja is lazult, az üzemi területek látogatására vonatkozó tilalom mind a mai napig fennáll a szakszemélyzet egészségének megóvása érdekében.

Természetesen a munkavállalók védelme nem korlátozódhatott kizárólag a légi forgalmi szakszemélyzetre, a társaság mindazon kollégákért is felelősséggel tartozik, akik az operatív támogató területek valamelyikén látják el feladataikat, hiszen nekik is jelentős szerepük van az üzemfolytonosság fenntartásában. Éppen ezért azokban a munkakörökben, amelyek esetében a feladatok távolról is elláthatók, a vállalat vezetősége elrendelte az otthoni munkavégzést. Ehhez minden szükséges IT-eszköz és szoftver már a kezdetekkor rendelkezésre állt, így a home office bevezetése nagyon rövid idő alatt sikeresen megvalósulhatott. A 2020-as tavaszi időszakban a home office-ban dolgozók létszáma 250 fő körül stabilizálódott, ami nem azt jelenti, hogy folyamatosan ugyanaz a kétszázötven kolléga látta el otthonról feladatait – bizonyos munkakörökben ügyeleti rendet alakítottak ki az egyes szakterületek, és eszerint felváltva, a vállalat székházából vagy otthonukból dolgoztak. A home office bevezetések az egészségvédelmi célok érvényesítése mellett az is fontos szerepet játszott, hogy a belső szolgáltatásait minden szervezeti egység maradéktalanul fenn tudja tartani a szolgáltatási színvonal csökkenése nélkül. Mindez szükségessé tette néhány belső folyamat átszervezését is, amit a kollégáknak gyakorlatilag egy hét alatt sikerült abszolválniuk.

A fentiekben túl említést érdemel, hogy az otthoni munkavégzés bevezetése együtt járt a vállalati szakmai kommunikáció átértelmezésével/átalakulásával, ugyanis a komplex projektek megvalósítása szempontjából nélkülözhetetlen formális találkozók, értekezletek, egyeztetések zöme átkerült a virtuális térbe. A társaság munkatársai azonban az ezzel kapcsolatos kihívásokat is sikeresen vették – egyetlen fejlesztés vagy műszaki projekt sem szenvedett késést az információáramlás nem megfelelő minősége miatt, mi több, bizonyos, nagyobb koncentrációt, elmélyülést igénylő feladatok esetében kifejezetten előnyt jelentett az otthoni munkavégzés.

Összességében elmondható, hogy a járványhelyzet előrehaladtával egy rendkívül olajozottan működő, a pandémia aktualitásaihoz mindenkor rugalmasan alkalmazkodó otthoni munkavégzési gyakorlat alakult ki, amely a munkavállalók felelős magatartásával párosulva lényeges szerepet töltött be a védekezésben a későbbi járványhullámok során is.

Itt mindenképp megemlítenő, hogy a hatékony válságkezeléshez a számtalan védelmi intézkedés mellett éppúgy hozzájárult a fegyelmezett munkavállalói morál. Ennek talán az egyik legjobb fokmérője, hogy a cégen belüli átoltottság 2021. novemberi felmérésekor a dolgozók több mint 90 százaléka bizonyult oltottnak, és az sem kizárt, hogy az év végi oltási kampánynak köszönhetően a HungaroControl elérheti a teljes átoltottságot.

A magas beoltottsági arányhoz természetesen hozzájárult az is, hogy 2021-ben a társaság az elsők között kérte a kormány támogatását a munkavállalók oltásának megszervezéséhez, ennek megfelelően tavasszal a teljes légi forgalmi szakszemélyzet mellett a műszaki-üzemeltetési és a létesítményfelügyeletért felelős állomány tagjai is részesülhettek a koronavírus-vakcinában.

Többek között a fenti intézkedéseknek köszönhető, hogy e tanulmány véglegesítésének napján is rendkívül alacsony a koronavírus-fertőzött kollégák száma.

Új kihívások, extra nehézségek a koronavírus-járvány idején

Amennyiben jelen tanulmány olvasója összeveti a bevezetőben, a szolidaritás hiányával kapcsolatban tett megállapításunkat az előző alfejezetben leírtakkal, némi diszharmonia fedezhet fel az állítások között. Mindez talán nem annyira meglepő, főleg ha arra gondolunk, hogy a koronavírus-világjárvány számos ellentmondásra, fonákságra világított rá az elmúlt közel kétéves regnálása idején. Mégis úgy véljük, érdemes egy külön alfejezetet szentelnünk azoknak a nem várt kihívásoknak, extra nehézségeknek, amelyekkel a szöveg első változatának elkészülte után kellett szembenéznie a vállalati menedzsmentnek, és amelyek – finoman fogalmazva – új szint hoztak a HungaroControl Zrt. életébe.

A társaság még a pandémia előtt, 2019-ben kezdte meg a 2020–2024-es évekre vonatkozó bértárgyalásokat a légi forgalmi irányítókat tömörítő Control Magyar Légiforgalmi Irányítók Szakszervezetével (CMLISZ), ám ezek a tárgyalások mind a mai napig nem hoztak mindkét fél számára elfogadható eredményt. A HungaroControl 2019-es ajánlatát – amely a 2020 és 2024 közötti időszakra két számjegyű százaléknyi reálbéremelést ígért – a szakszervezet akkor nem fogadta el, majd a járványhelyzet kényszerszünetet hozott e tárgyalásokban is.

2020 őszén a magyar légi forgalmi szolgálat már a válság rendkívüli negatív hatásait figyelembe véve tette meg új ajánlatát a légi forgalmi irányítóinak, amelyet a szakszervezet ismét határozottan elutasított. Mindez ahhoz vezetett, hogy több, módosított bérjajánlatot követően a CMLISZ 2021 májusában kollektív munkaügyi vitát kezdeményezett a HungaroControllal. Ennek keretében tizenegy követelést fogalmaztak meg, a többi között az oktatási kötelezettségek munkaszerződésben való rögzítésének eltörlését, az oktatói óradíjak közel 40 százalékos emelését, az irányítói teljes jövedelmek (beleértve az összes bónuszt) reálértéken tartását, illetve az alapbérek azon túli 2 százalékos emelését kérve. A kérés létjogosultságát azonban a társaság a mai napig erősen vitatja, tekintettel arra, hogy az európai légi navigációs szolgáltatók a koronavírus-járvány kezdete óta 60 százalékot meghaladó forgalomcsökkenést szenvedtek el, ami ezzel együtt azonos mértékű bevételekieséshez, illetve a légi forgalmi irányítók radikális, akár 30 százalékos munkaterhelés-csökkenéséhez vezetett. Végül, bár e kedvezőtlen adatok egyáltalán nem tették indokolttá, a HungaroControl – a kormány támogatásával – a 2021 és 2023 közötti időszakra évi 5 százalékos, azaz összesen 15 százalékos béremelést ajánlott a CMLISZ-nek. A szakszervezet azonban ezt az ajánlatot sem tartotta elfogadható mértékűnek, és a június 15-től bejelentett, többször elhalasztott, határozatlan időre szóló sztrájkfenyegetést fenntartotta.

A HungaroControl alaptevékenységének társadalmi jelentőségére, a vállalatnak az európai légi közlekedési struktúrában betöltött megkerülhetetlen szerepére az értekezés korábbi fejezeteiben is felhívtuk a figyelmet, ezzel alátámasztva, hogy a légi forgalmi irányítás miért tekintendő olyan kritikus tevékenységnek, amelyet egy, a koronavírus-járványhoz hasonló válsághelyzetben is fenn kell tartani. Mindezt a kormány már a pandémia kezdeti szakaszában felismerte – már önmagában ez is bizonyítja az ösztönző állami funkció hatékonyságát –, és ennek megfelelően hozta meg a későbbiekben

is azokat az intézkedéseket, amelyek a hazai légi navigációs szolgáltatás folytonosságát garantálhatják. Tekintettel arra, hogy a légi forgalmi irányítókat tömörítő szakszervezet által bejelentett sztrájk a HungaroControl üzemfolytonosságát veszélyeztette volna, a kormányzat 2021 nyarán két, a szakszemélyzet feladatellátását érintő, rendkívül felelősségteljes döntést hozott. Ezek egyike deklarálta, hogy az érvényben lévő veszélyhelyzet idején „honvédelmi és nemzetbiztonsági érdekből nincs helye sztrájknak a honvédelmi rendszerek és létesítmények ágazati kijelölő hatósága által a honvédelmi érdekből nemzeti létfontosságú rendszerelemmé kijelölt rendszerelemet üzemeltető légiforgalmi irányító szolgálat ellátásáért felelős szervezetnél”.⁶ Míg a másik kormányrendelet arról rendelkezik, hogy a légi forgalmi szolgálatok folyamatosságának fenntartása és a honvédelmi kötelezettségek teljesítése érdekében a HungaroControl által foglalkoztatott légi forgalmi irányítók és repüléstájékoztatók a munkahelyi képzéssel és továbbképzéssel összefüggő feladatokat kötelesek ellátni.⁷

Noha ezen intézkedések a veszélyhelyzet végéig – legalábbis részben – megoldást jelentenek a tárgyaló felek közötti konfliktusra, a kollektív munkaügyi vita során kialakult, a munkavállalók és a munkáltató szempontjából egyaránt méltatlan helyzet rendezése érdekében a HungaroControl vezetése 2021 őszi munkaszerződés-módosítást – ezzel együtt bérrendezést – ajánlott az irányítók részére, amit végül mindannyian elfogadtak. Ettől függetlenül a szakszervezet által indított kollektív munkaügyi vita nem ért véget. A társaság és a szakszervezet folyamatosan tárgyal a fennmaradt vitás kérdésekről. Bízunk abban, hogy a vitát hamarosan sikerül lezárni.

A társaság működését érintő fejlesztések, beruházások a koronavírus fénytörésében

A korábbiakban többször is hangsúlyoztuk a HungaroControl légi navigációs funkciók működtetésével kapcsolatos jogszabályi kötelezettségét. Az üzemfolytonosság és -biztonság mindenkori fenntartása a társaság vállalati stratégiájának origója. Ez a stratégia ugyanakkor a rendelkezésre álló infrastruktúra folyamatos fejlesztését is előirányozza, éppen ezért a cég életében kiemelt jelentőségűek mindazok a beruházások, amelyek hozzájárulnak a légitársaságok számára nyújtott szolgáltatások minőségének és a repülésbiztonságnak a javításához.

Noha a magyar légi forgalmi szolgáltatónál jelenleg is számos kutatás-fejlesztési projekt, illetve nagyberuházás zajlik, jelen esettanulmányban három olyan fejlesztést szükséges kiemelni, amelyek a vállalat alaptevékenységének ellátásában kulcs szerepet töltenek be.

⁶ A Kormány 446/2021. (VII. 26.) Korm. rendelete a veszélyhelyzet során a légiközlekedés biztonságának megőrzése és a COVID-elleni védekezéshez elengedhetetlen eszközök zökkenőmentes szállítása érdekében szükséges intézkedésekről.

⁷ A Kormány 445/2021. (VII. 26.) Korm. rendelete a veszélyhelyzet során a légiforgalmi szolgálatok folyamatosságának fenntartása érdekében szükséges intézkedésekről.

Elsőként a HungaroControl egyik legnagyobb projektjét, a hazai légi forgalmi irányítás lelkének tekinthető MATIAS (Magyar Automated and Integrated Air Traffic Control System) rendszer, valamint a Frequentis hangkommunikációs rendszer korszerűsödését eredményező beruházást kell megemlítenünk, amelynek előkészítésén több mint két évig dolgoztak a szakemberek. A vállalat valamennyi szakterületének összehangolt munkája révén 2020. október 15-e és 2021. április vége között megújultak az említett rendszerek hardverei, frissült a HungaroControl által használt légi forgalmi irányítási szoftver, és korszerűsödtek az irányítók munkaállomásai. A munkálatok időtartama alatt a légi forgalmi szakszemélyzet az úgynevezett kényszerhelyzeti központból kezelte a hazai és koszovói átrepülő forgalmat, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér közelkörzeti légtérének gépmozgásait, illetve a nem ellenőrzött légtérben történő repüléseket.

A koronavírus-járvány a projekt egy lényeges mozzanata, az úgynevezett átülésszonda⁸ után érte társaságunkat, ennek hatására lelassultak az eredeti ütemezésben meghatározott folyamatok, ez pedig leszűkítette az egyes fázisok kivitelezésére rendelkezésre álló időt. Másrészt a társaságnak át kellett szerveznie a személyes találkozók időpontjait, illetve arra is gondolni kellett, hogy például a rendszer fejlesztésében közreműködő francia Thales cég szakemberei számára milyen távoli elérést tud nyújtani a HungaroControl a konfigurációkhoz abban az esetben, ha a pandémia nem tenné lehetővé, hogy a helyszínen lássák el feladataikat. Ezekre a lehetséges helyzetekre a magyar vállalat számos vészforgatókönyvet dolgozott ki, ám a veszélyhelyzet alatti hatékony munkaszervezésnek köszönhetően végül minden akadályt sikerült leküzdeni, így az eredeti ütemtervnek megfelelően zajlott le az október 15-i éles átállítás, majd a 2021. áprilisi visszaköltözés is, ezáltal a légi navigációs szolgáltatásban egy pillanatnyi kiesés sem volt. A mintegy 8 milliárd forintból megvalósított fejlesztésnek köszönhetően az irányítók a jövőben is Európa egyik legkorszerűbb, csúcstechnológiával felszerelt központjából gondoskodhatnak a repülések biztonságáról.

A MATIAS-projekt mellett megemlítendő a társaság mydronespace projektje, amelynek célja ugyancsak a hazai légi közlekedés biztonságának növelése és az uniós jognak történő megfelelés garantálása. A HungaroControl által fejlesztett mydronespace mobilalkalmazás a magyar jogszabály 2021. január 1-jei hatálybalépése óta hatékonyan segíti az üzleti és magáncélú drónalkalmazást, ugyanakkor arra hivatott, hogy visszaszorítsa a szabályszegő drónreptetéseket.

Az országosan kihirdetett veszélyhelyzet, illetőleg a pandémiás időszakban érvénybe léptetett korlátozó intézkedések e projektben nem okoztak fennakadásokat, a mydronespace alkalmazás (eredetileg 2020. július 1-jére tervezett) bevezetése azonban fél évet

⁸ Ennek során azt vizsgálták a projektben részt vevő szakemberek, hogy a kényszerhelyzeti központból maradéktalanul elláthatók-e a légi navigációs funkciók, illetve hogy az éles átálláshoz milyen további fejlesztésekre van szükség.

késett – az Európai Bizottság ugyanis június elején arról döntött, hogy az uniós szintű szabályozás életbe léptetését 2020. december 31-ére elhalasztja.⁹

Végezetül fontos megemlítenünk a HungaroControl történetének legnagyobb uniós támogatásából megvalósuló, úgynevezett mirTWR-projektet, amelynek célja egy olyan integrált toronyirányítási rendszer fejlesztése, amelynek segítségével a légi forgalmi irányítók a kor követelményeinek a legmagasabb szinten megfelelő munkakörnyezetben láthatják el feladataikat, és akár az irányítás helyszínétől jelentős távolságra lévő repülőterek forgalmát is kezelhetik.

A koronavírus-járványhelyzet szerencsére e fejlesztés megvalósítása elé sem görgetett átugorhatatlan akadályokat, így 2021 februárjában megkezdődhetett a budapesti repülőtéren üzemelő, úgynevezett multilaterációs rendszer korszerűsítése, amely a repülőterületén mozgó járművek azonosítását és pozíciójuk pontos meghatározását teszi lehetővé. Ez év októberében pedig újabb fontos mérföldkőhöz érkezett a mirTWR-projekt, ugyanis a HungaroControlnak sikerült spanyol partnerével, az Indrával megkötnie azt a szerződést, amelynek köszönhetően megkezdődhet a távoli toronyirányítási képesség fejlesztéséhez szükséges új videórendszer, az integrált földi mozgásellenőrző és -irányító rendszer, valamint a távolitorony-szimulátor beszerzése és telepítése. Ezáltal teljesülhet a vállalat azon célkitűzése, hogy 2023 végétől, de legkésőbb 2024 elejétől az irányítók már a székházban kialakított Remote Towerből kezeljék a budapesti nemzetközi légikikötő forgalmát, míg a mostani kényszerhelyzeti központban a toronyszolgálat számára is kialakítsák a vészhelyzeti és oktatóközpontot.

*Az állam mint jó gazda gyakorlati megjelenésének példái
a koronavírus-válság időszakában*

Tekintettel arra, hogy a HungaroControl száz százalékban állami tulajdonú cég, esetében az állam elsősorban és természetesen a tulajdonosi joggyakorlásán keresztül tud jó gazdaként megjelenni. Ebből a szempontból különösen fontos, hogy a társaság válságkezeléséhez szükséges rugalmasságot és a problémák kezelésének gyorsaságát a tulajdonosi szervezet is biztosítani tudja. Előbbiekről adott tanúbizonyságot a HungaroControl korábbi tulajdonosi joggyakorlója, a nemzeti vagyon kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter, többek között a 2020. évi üzleti terv kereteinek meghatározása, majd annak a Covid-19-járvány miatti rugalmas kezelése tekintetében, a cégspecifikus kérdések adekvát kezelésén keresztül. Ezt a szellemiséget viszi tovább az új tulajdonos, az innovációs és technológiai miniszter irányítása alá tartozó Nemzeti Védelmi Ipari Innovációs Zrt. is, ezzel támogatva a magyar légi forgalmi szolgálat szakmai törekvéseit, valamint a válságból való kilábalást.

⁹ Európai Bizottság: A Bizottság (EU) 2020/746 végrehajtási rendelete (2020. június 4.) az (EU) 2019/947 végrehajtási rendeletnek egyes intézkedései alkalmazása kezdőnapjának a Covid19-világjárvány miatti elhalasztása tekintetében történő módosításáról.

A fentiekben említettekén túl az állam az általános gazdaságpolitikai, illetve szektor-specifikus intézkedéseivel jó gazdaként tudja támogatni a teljes magyar gazdaság válságkezelését a rendkívüli helyzetre reagáló szabályozási, támogatási politikáján keresztül. Ez nemcsak pénzügyi, de a precedens nélküli helyzethez igazodó szabályozási (például munkaügyi) előírások módosításán keresztül is megvalósulhat.

A következő fejezetben részletesen bemutatjuk, hogy a HungaroControl szabályozási környezete milyen változásokon megy át. Ebből adódik az állami szerepvállalás következő kiemelt területe, ami a közlekedéspolitikai, az európai jogalkotásban megjelenő szakszerű és a helyzethez igazodó, kellően agilis és nemzeti központú érdekérvényesítés feltétele.

Nemzetközi reakciók: a szabályozási és működési keretrendszer dinamikus változásai

Ahogy arra korábban is rámutattunk, a Covid-19-világjárvány a légi forgalom mintegy 90 százalékos mértékű csökkenéséhez vezetett a 2020. március–áprilisi időszakban. Mivel az adott évi díjtételek meghatározása a tervezett költségek és a várt forgalom alapján történik, a légi navigációs szolgáltatók tervezett bevételeiknek csak a töredékéhez jutottak hozzá. A helyzetet tovább nehezítette, hogy a forgalom csökkenése nem vezetett a költség szint jelentős csökkenéséhez (mivel a légi forgalmi szolgáltatók működési költségei túlnyomórészt függetlenek az aktuális forgalom mértékétől, és a légi navigációs szolgáltatások fenntartására vonatkozó nemzetközi jogi [állami] kötelezettség alapján a forgalom mértéke és minősége sem csökkenthető érdemben). Így a HungaroControl a tényleges költségeinél alacsonyabb mértékű bevételt realizált 2020-ban, és mindez a légi közlekedés teljes regenerálódásának hiányában 2021-ben is folytatódott.

A légi navigációs szolgáltatások díjait Európában az EUROCONTROL (Európai Szervezet a Légiközlekedés Biztonságáért) hajtja be a légitársaságoktól az úgynevezett multilaterális egyezmény alapján.¹⁰ A koronavírus-járvány következtében az európai légi közlekedésben bekövetkezett drasztikus forgalomcsökkenés miatt a légitársaságok azzal a kéréssel fordultak az EUROCONTROL-hoz, hogy szeretnének lehetőséget kapni a légi navigációs szolgáltatóktól útvonaldíjaik kifizetésének elhalasztására. A szervezet ennek hatására azt indítványozta tagállamainak, hogy a 2020. február és május között esedékes átrepülési díjakhoz kapcsolódó számlákat a légitársaságok haladékkal fizethessék meg. Bár Magyarország a javaslat ellen szavazott, a tagállamok kétharmados többsége támogatta, hogy a légitársaságok 7–9–11–13 hónapos kamatmentes fizetési haladékat kapjanak.

Ez a haladék, amit egyébként jogi szempontból vitatható módon terjesztettek ki a Magyarországot illető díjbevételre is, tovább nehezítette a HungaroControl likviditási

¹⁰ 19/1993. (I. 29.) Korm. rendelet az EUROCONTROL Egyezményhez – módosításaihoz és függelékeihez –, továbbá az Útvonalhasználati Díjakról szóló Sokoldalú Megállapodáshoz történt csatlakozás kihirdetéséről.

helyzetét. Az EUROCONTROL-nak egyébként nem feladata, hogy a légitársaságokat pénzügyileg támogassa. Az pedig különösen nem, hogy az Európa légtérét igénybe vevő, nem európai légitársaságokat pénzügyi támogatásban részesítse. A légitársaságok ugyanakkor minden lobbieszközt felhasználtak arra, hogy túlélésük érdekében állami támogatáshoz jussanak. Többek között levélben keresték meg az európai miniszterelnököket azzal a javaslattal, hogy az államok finanszírozzák inkább költségvetésükből az irányító szolgálataik működését.

Az Európai Unió légi forgalmi szolgálatainak finanszírozását meghatározó, az egyseges európai égbolt szabályozási rendszerében működő teljesítményrendszer hatályos szabályai szerint ez az alulfinanszírozás a tárgyévet követő második évben egy kiegyenlítő mechanizmus szerint megtéríthető a légitársaságokkal az irányítási szolgáltatások díjának megemelésével. Az Európai Bizottság ugyanakkor azzal a javaslattal állt elő, hogy a járványra való tekintettel módosítaná a légi navigációs szolgáltatók költségeinek tervezésére és finanszírozására vonatkozó hatályos uniós jogot. Ezt azzal indokolta, hogy a hatályos szabályozás nem krízishelyzetre készült, továbbá egyrészt szeretné elkerülni a légtérhasználók terheinek növekedését, ezáltal a légi forgalmi irányító szolgáltatók díjainak azonnali emelkedését, másrészt méltányosnak tartaná, hogy a „válság terheinek viselésében” a légi forgalmi szolgáltatók – a hatályos jogszabályok felülírása árán is – részt vállaljanak.

Ezt követően az Európai Bizottság több szabályozási elképzelést is megfogalmazott, de ezek közül egy sem nyerte el a tagállamok támogatását. Ezeknek a javaslatoknak fő célja a légitársaságok terheinek általános mérséklése volt, akár a légi navigációs szolgáltatók terheinek növelésével. Ezen az a körülmény sem változtatott, hogy számos légitársaság részesült közlekedéspolitikai, gazdaságpolitikai alapon elhatározott, jelentős mértékű állami támogatásban. Az utolsó szabályozási javaslat eljutott a szavazásig, de az Egységes Európai Bizottságban nem szerezte meg az elfogadásához szükséges szavazati arányt. Az új jogszabályi környezet – a pandémia miatti rendkívüli intézkedésekkel – végül csak a fellebbviteli bizottság döntését követően alakult ki. Mindezek alapján az Európai Bizottság több ponton is átirta a korábbi jogszabályi előírásokat: a többi között módosította a pandémiás évek alulfinanszírozásának megtérítésére vonatkozó szabályokat, és két év helyett 5–7 évben határozta meg a tartozások behajtásának lehetőségét – magyarán a társaság számára 2023 és 2029 között válik mindez lehetségessé –, valamint minden tagállam részére előírta új teljesítményterv készítését, amelynek részben a múltra vonatkozó „célokat” is ki kell tűznie. Az új szabályok alapján 2021. október 1-jéig kellett az új teljesítményterveket minden uniós országnak kidolgoznia, emiatt még 2021 végén sincs senkinek elfogadott teljesítményterve, ami a kiszámítható gazdálkodás alapfeltételét jelentené. Ráadásul az új tervek kidolgozását is tovább bonyolította az Európai Bizottság azzal, hogy a jogszabályi keretek megkérdőjelezésével a tervek leadását követően olyan módosításokat kért, amelyek a tagállami és szolgáltatói kockázatokat növelik, a légitársaságok terheinek csökkentése érdekében.

Az elhúzóó uniós szabályozási folyamat a HungaroControl gazdálkodását több ponton negatívan érintette. Ezek közül a legjelentősebb, hogy a Bizottság visszaható

hatállyal fogalmazott meg olyan elvárásokat, amelyekre a magyar légi forgalmi irányításban érintett szereplők nyilvánvalóan már nem tudnának reagálni. Likviditáskezelési oldalról többletterhet jelent továbbá, hogy a HungaroControl, illetve a magyar légi forgalmi irányításban érintett szereplők finanszírozását biztosító 2021. évi egységdíjat még a járványhelyzet előtt benyújtott és a válság következtében már jócskán meghaladottá vált teljesítménytervet alapul véve kellett megállapítani az új szabályozásnak megfelelően. Álláspontunk szerint ezeket a kockázatokat a korábban hatályos szabályokra építve, a gazdasági szabályozási kereteket meghatározó új teljesítménycélok meghatározásával lehetett volna célszerűbb módon kezelni.

Összességében a politikai és szabályozási környezet alakulásáról az mondható el, hogy az Európai Bizottság és az EUROCONTROL a válság kezdete óta kizárólag a légitársaságok pénzügyi támogatásának eszközeiként tekintettek a légi navigációs szolgáltatókra. Látszólag figyelmen kívül hagyták azt a körülményt, hogy a légi forgalmi irányítás a légi közlekedési infrastruktúra nélkülözhetetlen része, és működése szükséges mind a belső piac zavartalan működéséhez, mind az ellátási láncok fenntartásához. Problematikus, hogy nem használta fel a DG MOVE a válságot arra, hogy elkezdje a légi közlekedési szektor egyre sürgetőbb strukturális átalakítását (a Green Deal fényében), hanem kizárólag a járvány előtti status quo helyreállítására törekszik.

Gazdálkodással kapcsolatos kihívások

A forgalom jelentős visszaesése hatalmas bevételkiesést okoz, amely mind a likviditás, mind az eredmény szempontjából károkat okozhat a HungaroControlnak. A korábban soha nem látott mértékű, egyes légitársaságokat közvetlenül segítő állami csomagok ellenére a legtöbb társaság számára a pénzügyileg stabil működés még mindig nem garantált. Emiatt a jelenlegi járványhelyzetben a HungaroControl oldalán gazdasági szempontból továbbra is az egyik legjelentősebb kockázat az alacsony forgalomhoz és a légitársaságok nemfizetéséhez kötődik.

Az előző alfejezetben részletesen leírtakon keresztül ugyanakkor azt is jól látni, hogy az ilyen „normál piaci veszélyek” mellett – mint a légitársaságok nemfizetési kockázata – egy szabályozott iparági környezetben ennél akár sokkal meghatározóbb kockázati tényezőt jelent a szabályozási környezet stabilitását veszélyeztető átalakítása. A hatályos jogszabályi előírások megkérdőjelezése, az elhúzódozó reagálás felmérhetetlen károkat tud okozni nemzeti és uniós szinten egyaránt. Az uniós válságkezelés következetlensége több ponton is tetten érhető: az iparág egyes szereplőinek (légitársaságok, repülőterek, légi forgalmi irányítást végzők) markánsan eltérő kezelésén vagy az uniós, illetve a nemzeti felelősség- és hatáskörök eseti elhatárolásán át a válság előtt megfogalmazott stratégiai célok (Green Deal) félresöppréséig.

A gazdálkodási kihívások a HungaroControl esetében tehát leginkább abból adódnak, hogy a járványhelyzet példa nélküli piaci hatásainak kezelése mellett egy hasonlóan modellezhetetlen szabályozói környezettel is számolni kell. A társaság éppen ezért a gaz-

dálkodási kihívásokat a működésének rugalmasabbá tételével kívánja kezelni, és ezen keresztül a válság hatásait mérsékelni. Ezt ugyanakkor úgy kell megtennie, hogy nem adja fel az alapfeladat-ellátásának sem minőségi, sem hosszú távú céljait, ugyanis mindenkor készen kell állnia arra, hogy a válságot megelőző időszak kereslete akár relatív rövid időn belül visszatérhet. Ez annak fényében különösen nagy körültekintést igényel, hogy a vállalat alaptevékenységéhez szükséges irányítók kiképzése átlagosan 2-3 évet igényel, és esetükben a kapacitások belső (képzésen keresztüli) pótlásának érdemi alternatívája nincs.

A HungaroControlnak ugyanakkor – annak ellenére, hogy közfeladatot lát el – nem célja a közvetlen költségvetési forrás, állami szerepvállalás bevonása a válság kezelésébe. A támogató, a szabályozói környezet bizonytalanságát csökkentő, a nemzeti érdekképviseletet erősítő gondos állami hozzáállás a cég működésében nagyságrendekkel több értéket teremthet, mint a légitársaságok terheit mindenáron (bármely más iparági szereplő kárára) csökkenteni akaró uniós politika.

Összegzés

Ahogy arra esettanulmányunkban több ízben, többféle szöveggörnyezetben is utaltunk, a Covid-19-járvány nyomán kibontakozó válság mind a társaság alaptevékenységének ellátását tekintve, mind gazdálkodási szempontból rendhagyó, továbbá az ösztönző állam markáns és hathatós szerepvállalását igényli. A HungaroControl sikeres válságkezelésének kulcsa elsősorban a helyzetre megfelelő gyorsasággal és szakértelemmel reagáló tulajdonosi hozzáállásban keresendő – abban tehát, hogy a korábbi tulajdonosi joggyakorló NVTNM már a kezdetekkor felismerte a felügyelete alá tartozó cégek kihívásait, és támogatta a vállalati menedzsmentet törekvéseiben és döntéseiben, majd 2021. július 1-jétől a jogutód Nemzeti Védelmi Ipari Innovációs Zrt. is folytatta ezt a gyakorlatot, ezáltal biztosítva a HungaroControl stabil működését és eredményességét a válságkezelésben. Ugyanilyen fontos az állam hatékony szakdiplomáciai tevékenysége, amellyel érvényre juttatja a HungaroControl válságkezeléssel és gazdasági tervezéssel kapcsolatos szempontjait az uniós és egyéb nemzetközi platformokon.

Felhasznált irodalom

- HungaroControl: *Európai top 10-ben a hazai magas légtér forgalma* (2019. június 29.). <https://bit.ly/3pd5PMP>
- Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019.
- Parragh Bianka – Báger Gusztáv – Tóth Gergely: A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: az ösztönző állam mint válságkezelő. In Parragh Bianka – Kis Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I. A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 17–64.

Hivatkozott jogszabályok

(EU) 2019/317. végrehajtási rendelet az egységes európai égboltra vonatkozó teljesítmény- és díjszámítási rendszer létrehozásáról

Európai Bizottság: *A Bizottság (EU) 2020/746 végrehajtási rendelete (2020. június 4.) az (EU) 2019/947 végrehajtási rendeletnek egyes intézkedései alkalmazása kezdőnapjának a Covid19-világjárvány miatti elhalasztása tekintetében történő módosításáról.* <https://bit.ly/3BRQ0jY>

1995. évi XCVII. törvény a légi közlekedésről

19/1993. (I. 29.) Korm. rendelet az EUROCONTROL Egyezményhez – módosításaihoz és függelékéhez –, továbbá az Útvonalhasználati Díjakról szóló Sokoldalú Megállapodáshoz történt csatlakozás kihirdetéséről

445/2021. (VII. 26.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során a légi forgalmi szolgálatok folyamatosságának fenntartása érdekében szükséges intézkedésekről

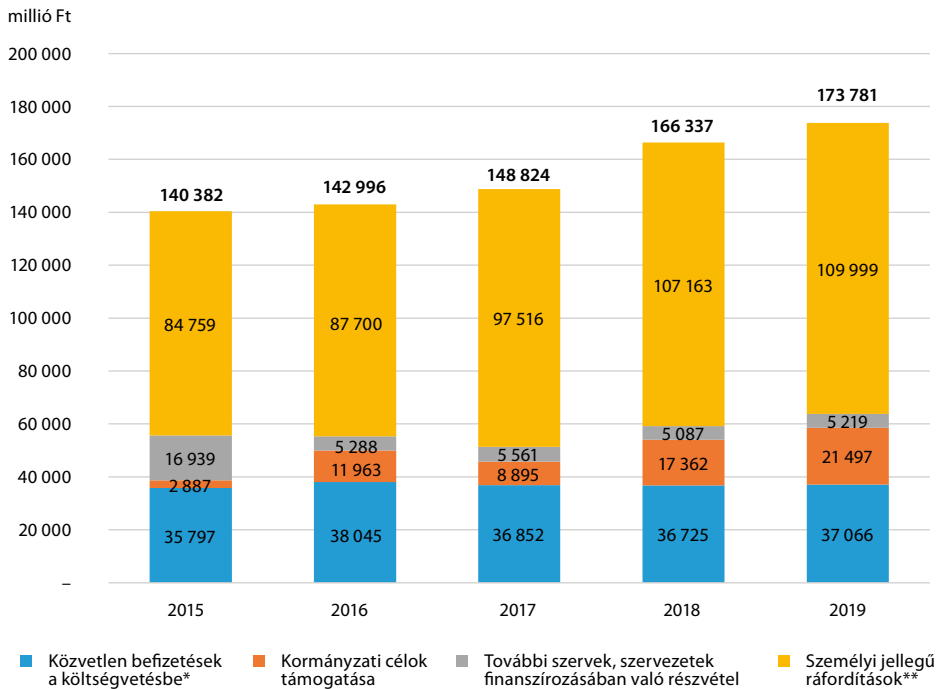
446/2021. (VII. 26.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során a légi közlekedés biztonságának megőrzése és a COVID-elleni védekezéshez elengedhetetlen eszközök zökkenőmentes szállítása érdekében szükséges intézkedésekről

Vákát oldal

XIV. fejezet A Magyar Posta a Covid viharában

Bevezetés

A Magyar Posta a nemzetgazdaság egyik fontos szereplője. Magyarország egyik legnagyobb foglalkoztatója, pénzforgalmi szolgáltatója és csomaglogisztikai vállalata. Évente közel 70 milliárd forint adót és járulékot fizet be a költségvetésbe. Jelen van az ország minden településén, és kapcsolata van valamennyi háztartással.

1. ábra: A Magyar Posta nemzetgazdasági szerepének számszerű hatásai (2015–2019)

Megjegyzés: * a munkáltatói járulékfizetéseket is tartalmazza; ** munkáltatói járulékok nélkül

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

A Covid-19-járvány érdekes kettősséget hozott a Magyar Posta életébe. Gazdaságilag, az eredményességet illetően – hasonlóan a vállalatok többségéhez – negatívan érintette a veszélyhelyzet első fázisa, ugyanakkor a fejlesztések nem álltak meg, a szolgáltatás

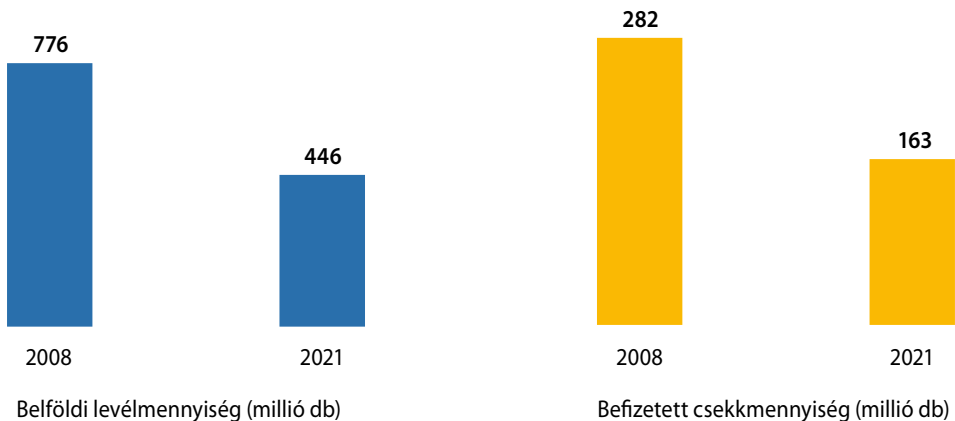
színvonalában a korlátozások és a nehézségek ellenére sem volt változás. Sőt a Posta megítélése ebben az időszakban még javult is. Erről a későbbiekben részletesebben írunk.

Piaci tendenciák, általános helyzetkép

A több mint 150 éves vállalat működési környezete komoly átalakulás alatt áll: a Magyar Postának egyszerre kell megfelelnie a drasztikusan változó fogyasztói szokásoknak (digitális megoldások iránti igény felerősödése) és alkalmazkodnia a hazai ágazati és gazdasági környezet kihívásainak is (gyorsan emelkedő bérköltségek, munkaerőhiány stb.).

Magyarországon az 1990-es évek elejéig a magán- és hivatalos írott információáramlás szinte kizárólag a postai infrastruktúrán és postai termékek (távirat, levél, levelezőlap, képeslap, utalvány, telex) használatán keresztül valósult meg. A digitalizáció (előbb a fax, majd az internet és a mobileszközök) terjedésével mára már a magánjellegű információk továbbítása szinte teljesen kikerült a Posta forgalmából. A lakosság eleinte az e-mail és az SMS, MMS szolgáltatások révén használta, napjainkban azonban az ingyenes üzenetküldő, csevegőalkalmazásokon és a közösségi oldalakon keresztül is igénybe veszi ezeket a funkciókat.

Az internetpenetráció erősödésével és a digitális megoldások szaporodásával párhuzamosan a tradicionális postai termékek csökkenő pályára kerültek (levél, pénzforgalom, hírlap), egyedül a csomagtermék mutat ezzel ellentétes tendenciát.

2. ábra: A Magyar Posta belföldi levél- és csekkforgalmának változása (2008 vs 2021)

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

Az előbb említett tendenciák ellenére a Magyar Posta *bevételeinek döntő hányadát még mindig a levél- és pénzforgalmi üzletágak adják*. Az ezen termékek iránti kereslet fokozatos csökkenése egyrészt a fogyasztói szokások megváltozása miatt természetes folyamat, másrészt a papíralapú kommunikáció visszaszorítására, valamint a gazdaság fehéritésére (készpénzforgalom szűkítésére) irányuló kormányzati intézkedések a csök-

kenés ütemét jelentősen felgyorsíthatják. Tovább erősítik ezt a tendenciát a legnagyobb csekk-kibocsátónak minősülő közmu­szol­gá­lat­ók digi­ta­lizá­ciós tö­re­kvé­sei, amelyek 2020-ban és 2021-ben a koronavírus-járvány újabb hullámai miatt még inkább felerősödtek.

A mintegy 8 millió magyar felnőtt évente átlagosan személyenként már csak *1,2 darab* levelet ad fel. A szol­gá­lat­óktól, bankoktól, az államigazgatástól és egyéb nagyfeladó partnerektől 2021-ben várható volumen mintegy 410 millió levél, amely tartalmaz több mint 163 millió db számlalevelet is. A digitális pénzügyi megoldások terjedésével és a szol­gá­lat­ók előbb említett digi­ta­lizá­ciós tö­re­kvé­seivel párhuzamosan a postai csekkbefizetések száma tovább csökken, és ezzel együtt mérséklődik a levélforgalom is.

A nemzetközi iparági trendeknek megfelelően a Magyar Posta hosszú távú, fenntartható működésének alapját a *csomaglogisztikai üzletág* jelentheti. Ugyanakkor fontos tényező, hogy ezen üzletág árbevétele csupán 17 százaléka volt a 2020. évi teljes alaptervekenységi árbevételnek. Ráadásul a csomaglogisztikai piac versenypiac, ahol óriási a küzdelem az ügyfelekért, a piaci részesedésért folyó harc költsége milliárdokban mérhető fejlesztéseket jelent évről évre.

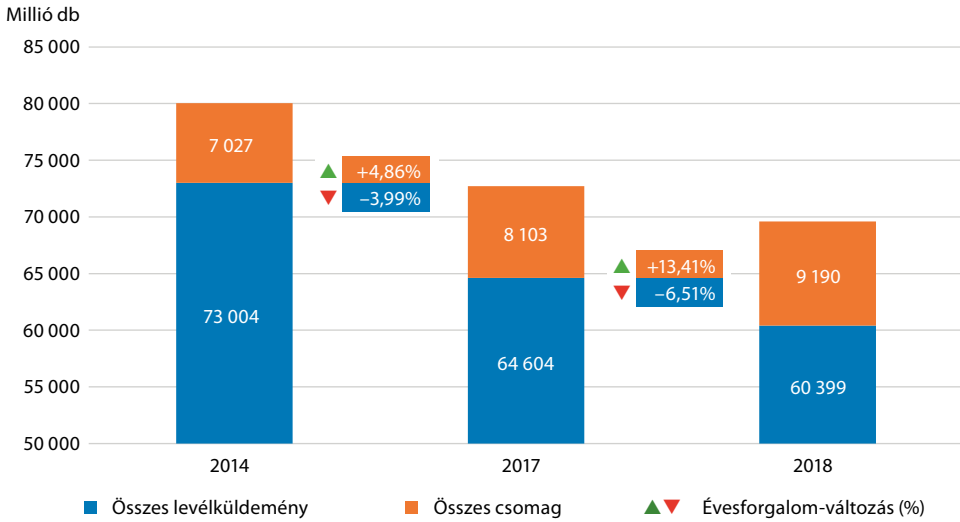
A kiscsomag-logisztikai piacot évek óta az e-kereskedelem dinamikus növekedése fűti. Az online vásárlás térnyerésével párhuzamosan a magánszemélyek által feladott csomagok aránya csökken. A csomagküldési forgalom túlnyomó részét a nagykereskedők adják ezen a növekvő piacon, kiszolgálva a mintegy 8 millió lakossági ügyfelet.

Nemzetközi postai trendek

A nemzetközi postapiaci szereplők helyzete hasonló tendenciát mutat a Magyar Postánál tapasztaltakhoz. Az elmúlt évtizedben a fejlett postai szol­gá­lat­ók éves árbevétele – elsősorban a tradicionális postai termékek (például levéltermékek) volumenének visszaesése miatt – csökkenő pályán mozgott, és ehhez társult a postai tevékenység jellegéből adódó magas hálózati fix költség.

Ezen kihívások kezelésére számos nemzeti posta hajtott végre *átfogó strukturális átszervezést*, amely jelentette a *hálózatuk átalakítását, a termékportfólió egyszerűsítését, a megváltozott működési modellt úgy, hogy azt a modern technológiai környezetre és valós fogyasztói igényekre szabták. Jövedelmezőségük megőrzése érdekében hatékonyságnövelést hajtottak végre.* A fenntartható működés megteremtéséért az érintett nemzetállamok szabályozói azzal támogatták az egyetemes postai szol­gá­lat­ókat, hogy a fentiekhez igazították a postai szolgáltatásokra vonatkozó szabályozásokat.

Az alábbi ábra alapján megállapítható, hogy az Európai Unió valamennyi országát figyelembe véve a levélküldemények darabszáma 2014-hez képest 2017-re 11,5 százalékkal, míg 2017-hez képest 2018-ra 6,5 százalékkal csökkent. Ugyanakkor a csomagküldemények darabszáma 2014-hez képest 2017-re 15,3 százalékkal, míg 2017-hez képest 2018-ra 13,4 százalékkal növekedett.

3. ábra: A postai küldeményvolumen összetett alakulása az EU-országokban (2014, 2017, 2018)

Megjegyzés: Eurostat-adatszolgáltatás a postai küldeményvolumenek változásáról

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző szerkesztése

A Magyar Posta jövőképe

A Magyar Posta modernizálását szolgáló intézkedések egyik fő iránya a hazai logisztikai piac vezető szerepének megtartása, a logisztikai infrastruktúra megújítása.

A piaci előrejelzések szerint a következő tíz évben várhatóan megduplázódik a csomagküldemények száma. A Postának tehát a folyamatosan növekedő csomagvolumen kiszolgálására kell infrastrukturálisan felkészülnie. A vállalat logisztikai hálózata elsősorban a levélforgalomra lett tervezve és kiépítve, sok helyen még a korábbi vasúti szállításhoz igazított infrastruktúrával rendelkezik, ami jelenleg már nem hatékony a csomagok továbbítására. Ahhoz, hogy a Magyar Posta a csomagüzletág területén biztosítsa gazdaságos működését, növelje szolgáltatási színvonalát és felkészüljön a csomagpiacon várható küldeményszám-bővülésre, fejlesztenie szükséges a meglévő csomagfeldolgozási és -szolgáltatási képességét.

A Magyar Posta a kihívások kezelésére és az üzletágban meglévő magas növekedési és eredményességi potenciálra válaszul indította el az MPL+ projektet, ami postai szempontból az elmúlt évtizedek egyik legmeghatározóbb, nemzetgazdasági szinten is jelentős logisztikai fejlesztése.

A 2019-ben indított MPL+ projekt egy hatékony és koncentrált országos depóhálózat kiépítését jelenti, amely magában foglalja a depók felszerelését automatizált szállító pályákkal, egy nagy kapacitású, automatizált csomagfeldolgozó központ felállítását, valamint mindezekhez egy korszerű IT-infrastruktúra kialakítását. Olyan informatikai

megoldásokat alkalmaz, amelyek lehetővé teszik az optimalizált szállítási folyamatokat, a valós idejű adatokon alapuló tervezést és irányítást.

Az e-kereskedelem robbanásából fakadó dinamikus csomagmennyiség-növekedést a magyar csomaglogisztikai piaci szereplők szintén a logisztikai hálózat fejlesztésével és a feldolgozási kapacitás növelésével oldják meg.

A GKI Digital 2020. március 11-én publikált elemzése alapján a magyar online kiskereskedelem 2019-ben elérte a bruttó 625 milliárd forintos éves forgalmat, ami mintegy 16 százalékkal múlta felül a 2018-as szintet. Az online értékesítés adja a teljes magyar kiskereskedelmi forgalom 6,3 százalékát. A piackutató cég mérései szerint 2019-ben az aktív internetező felnőtt lakosság 55 százaléka, mintegy 3,3 millió fő vásárolt online terméket, a belföldi online rendelések száma meghaladja a 43 millió darabot. Ezt a dinamikus növekedést erősítették a koronavírus-járvány miatt elrendelt korlátozó intézkedések.

A GKI Digital 2021-es felmérése szerint, amelyet 2021. augusztus 26-án tettek közzé, 2021 első félévében 30 százalékos bővülés mellett bruttó 494 milliárd forintos belföldi forgalmat bonyolított le a magyar online kiskereskedelmi piac, amelyen belül az első negyedév forgalma 43,7 százalékkal múlta felül a 2020-as első negyedév forgalmát. Ennél is fontosabb azonban, hogy már az előző évben is rekordmagas számokat hozó második negyedévben további 21 százalékos forgalombővülés volt tapasztalható, ami a pandémia előtti évek stabilizálódott, 14-16 százalék körüli átlagos növekedési ütemét 25 százalékkal haladta meg.

2021 első hat hónapja során nem nőtt nagymértékben az újonnan csatlakozó online vásárlók száma (3,44 millió fő tekinthető aktív online vásárlónak Magyarországon), jelentősen bővült viszont az online tranzakciók – vagyis a webáruházakban leadott megrendelések – száma, mely 32,4 százalékos növekedést követően közel 27,9 millió darab teljesített belföldi online rendelést jelent fél év alatt. Emellett tovább nőtt az egy főre vetített vásárlási gyakoriság is, ami átlagosan 17 online rendelés/fő/év.

A Posta működése a veszélyhelyzeti időszakban

2020. március 11-én megjelent és hatályba lépett a koronavírus miatt a veszélyhelyzetet elrendelő kormányrendelet. Európa-szerte határárákat léptettek életbe, majd a magyar kormány is döntött Magyarország határainak lezárásáról. 2020. március 17-én elrendelték, hogy az üzletek csak délután 3 óráig lehetnek nyitva, kivéve az élelmiszerboltokat, drogériákat, patikákat, valamint a dohányboltokat és a benzinkutakat. 2020. március 28-tól életbe lépett a kijárási korlátozásról szóló rendelet. A márciusban meghozott gazdaságvédelmi intézkedés volt a hitelmoratórium bevezetése, a legnehezebb helyzetbe került szektorok vállalkozásai számára a közteherviselési terhek csökkentése, a bérleti szerződésekre vonatkozó felmondási tilalom életbelépése. Csökkent a szociális hozzájárulási adó, 2020 áprilisától ingyenessé vált a parkolás. A pénzügyi rendszer működésének támogatására a Magyar Nemzeti Bank 3 ezermilliárd forint forrást biztosított, létrejött a Járvány Elleni Védekezési Alap és a Gazdaságvédelmi Alap, és mintegy száz létfon-

tosságú magyar vállalathoz – köztük a Magyar Postához – megérkeztek a Honvédelmi Irányító Törzsek.

A Magyar Posta a veszélyhelyzetben a tulajdonosi feladatokat ellátó Nemzeti Vagyon Kezelésért Felelős Tárca Nélküli Miniszter apparátusával emelt szintű, folyamatos kapcsolatban volt, a postai szolgáltatások zökkenőmentes biztosítását érintő intézkedések meghozataláról teljes körű tájékoztatást nyújtott a társaság.

A koronavírus-járvány 2020. márciusi első hullámában a Posta által megtett lépések és intézkedések két alapvető célt szolgáltak: a munkavállalók és az ügyfelek egészségének védelmét, valamint az egyetemes szolgáltatás működésének zökkenőmentes és folyamatos biztosítását.

A társaság intézkedéseinek többsége a veszélyhelyzet kihirdetését követő napokban, illetve két-három héten belül megszületett.

A megtett intézkedések az alábbiak:

- a postai kézbesítők és az ügyfélkiszolgálást végző munkatársak maszkot, gumikesztyűt és kézfertőtlenítőt kaptak;
- az ügyfélkapcsolatban dolgozó munkatársak részére előírás lett a maszkviselés;
- országszerte a nagyobb forgalmú, nyitott pultos posták rendszeresen beültetett ügyfélkapcsolati munkahelyein átlátszó plexifalakat (úgynevezett leheletfogó paravánokat) helyeztek el;
- előírás lett a napi többszöri fertőtlenítő takarítás, kiemelten a gyakrabban érintett területeken, például pultok, kilincsek;
- az ügyfelektől kértük a maszkviselést és az egymástól való 1-2 méteres távolság betartását postai várakozás közben;
- a postai ügyféltérben jelen lévők számát korlátoztuk (az ügyfélterekben egyszerre csak annyi ügyfél tartózkodhatott, ahány munkahely üzemelt);
- a veszélyeztetett idős korosztály számára a nyitás első órájában elsőbbségi kiszolgálást biztosítottak a postai munkatársak;
- a postai nyitvatartások módosultak (a hétköznapi nyitvatartás három budapesti postán 20 óráig, egyéb postákon maximum 18 óráig, huszonnégy posta kivételével szüneteltették a hétvégi nyitvatartást);
- bevezettük az érintésmentes kézbesítést;
- a hatósági karanténban lévő címzettek küldeményeinek kézbesítésére külön szabályokat alkottunk;
- egyszerűsített meghatalmazást és ingyenes ismételt kézbesítést biztosítottunk a nyugdíjasok számára;
- a kormányrendeletnek megfelelően a veszélyhelyzet kihirdetésének napját (2020. március 11.) követően lejáró személyazonosításra alkalmas okmányokat személyazonosság igazolására elfogadtuk;
- a március havi nyugellátási utalványok kifizetésének rendjét módosítottuk, a márciusi kifizetésre esedékes nyugellátási utalványok 99 százaléka 12 nap helyett 10 nap alatt kifizetésre került;
- felfüggesztettük a szombati hírlapkézbesítést.

A társaság az első kormányzati intézkedésekkel egy időben vállalati veszélyhelyzeti fórumot alakított, amelyen az egyes területekért felelős vezetők folyamatosan beszámoltak az aktuális helyzetről és a javasolt tennivalókról. Az várható volt, hogy a bevételek és a költségek tekintetében is komolyabb eltérések lehetnek az előzetes tervhez képest. Emiatt a pénzügyi terület nagyon hamar kiépített egy pénzügyi előrejelző rendszert, amely a termékvolumenek változásától a likviditásig végigkövette a teljes üzleti folyamatot.

A védőfelszereléseket minden ügyfélkapcsolatban dolgozó postai munkatárs számára biztosítani kellett, ami abban a helyzetben nem volt könnyű feladat, mivel országosan egy csapásra hiánycikké váltak vagy jelentősen megrágultak a maszkok, a gumikesztyűk, a fertőtlenítőszeresek. A Magyar Postánál naponta 22 ezer darab arcmaszk és ugyanennyi pár gumikesztyű fogyott. 2020. márciusban világszerte nehézséget okozott a beszerzés. Az idő előrehaladtával több gyártó, növekvő gyártókapacitás és egyszerűbb beszerzés mellett az árak is normalizálódtak. Míg márciusban heti gyakorisággal aggódhattak a vezetők, hogy ha sikerül is rendelni, akkor vajon időben megérkezik-e a szállítmány, ma már sokkal könnyebb a helyzet, több gyártó van, a beszerzés egyszerűbb, sőt az árak is normalizálódtak. A védőeszközök 2020-ban összességében milliárdos nagyságrendű többletkiadást jelentettek a Postának, 2021-ben 362 M Ft várható kiadással számol a Társaság.

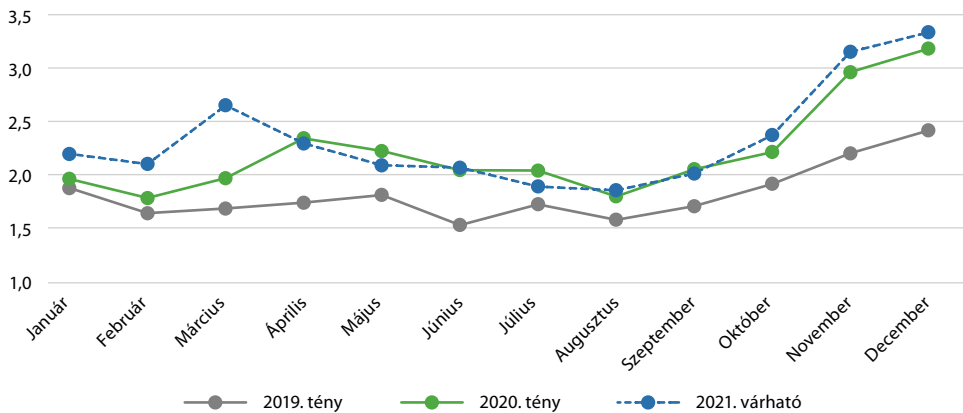
2021-ben a Magyar Posta már lényegesen nagyobb tapasztalatokkal rendelkezett az egyes intézkedések meghozatalában. Gyorsabban és hatékonyabban tudott reagálni az éppen aktuálisan változó járványügyi helyzetre, könnyebben le lehetett követni a kormányzati intézkedéseket. A harmadik és negyedik hullámban a fentebb felsorolt intézkedések valamilyen kombinációját alkalmazta a társaság, attól függően, hogy éppen mire volt szükség a járványhelyzet kezelésében. A fertőtlenítés és az érintésmentes kézbesítés gyakorlatilag a kezdetek óta működik, és egyelőre fenn is marad. A harmadik hullámban a maszkviselés mellett szükséges volt a postai ügyféltérben tartózkodási korlátozást elrendelni, de a negyedik hullámban már nem.

A járvány, illetve a korlátozó intézkedések a posták forgalmát is érintették. Míg a járvány előtti évben (2019. év márciustól júniusig tartó időszakában) hetente átlagosan mintegy 3 millió ügyfél látogatta a postákat, 2020 áprilisában csaknem harmaduk döntött úgy, hogy másként intézi postai ügyeit. Az összesített adatok szerint 2020 második negyedévében csökkent a levél- és csekkforgalom, sőt az év egészében is a korábbi 2-3 százalékos éves lemorzsolódáshoz képest jóval nagyobb volt a visszaesés mértéke. Ez rendkívül érzékenyen érintette a Postát, ugyanis a bevételeinek jelentős részét még mindig ez a két hagyományos üzletág adja. Adataink azt mutatják, hogy 2020 áprilisában volt a mélypont: ebben a hónapban egyharmaddal kevesebb levél érkezett, és negyedével kevesebb csekket fizettek be postán az emberek.

Eközben a csomagfeldolgozó üzemek csúcsra jártak, az online vásárlások megugráásával legalább negyedével emelkedett a belföldi csomagok száma az első hullámban. 2020 tavaszán a csomagkézbesítésben – érthető módon – ismét emelkedett és szinte kizárólagossá vált a háznál kézbesítés (a fertőzési kockázatot az érintésmentes kézbesítés

csökkentette), és a postások számára jó hír volt, hogy a kézbesítési eredményesség is jelentősen javult, hiszen aki meg tudta oldani, az otthonról dolgozott. A csomagfeldolgozó üzemekben 2020 áprilisában és májusában szinte karácsonyi mennyiségeket dolgoztak fel, és küldtek tovább kézbesítésre. Az üzemekbe a korábbinál jóval több küldeményt szállítottak be a drogériák, illetve vitaminokat, gyógyszerészeti segédanyagokat (főleg maszkot, gumikesztyűt és fertőtlenítőt) és műszaki cikket, számítástechnikai felszereléseket forgalmazó e-kereskedők.

A Magyar Posta főbb termékeinek mennyiségi változása

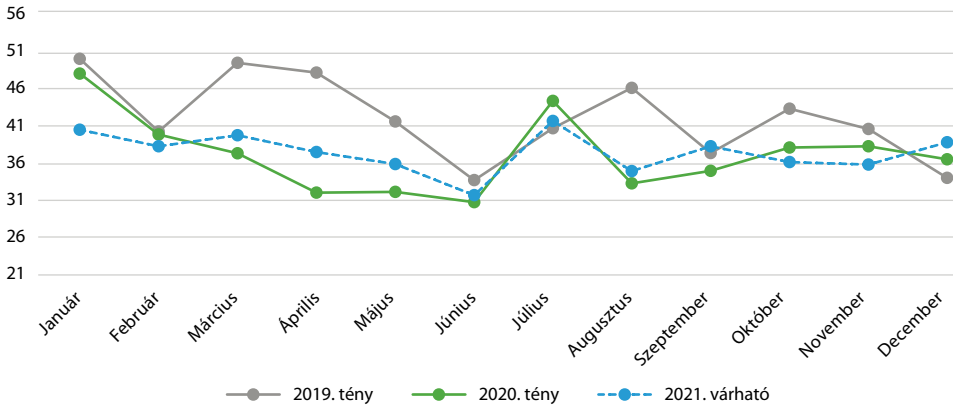
4. ábra: Belföldi MPL-küldemények havi mennyisége, 2019–2021 (millió db)

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

2020-ban a tavaszi három hónapban a csomagforgalomban mintegy negyedével nőtt a volumen, és a nyári hónapokban sem csökkent vissza a korábban tapasztalt mennyiségre, hanem egy magasabb szinten stabilizálódott. Az első félévben átlagosan 20 százalékkal, a második félévben pedig több mint 23 százalékkal volt magasabb a belföldi csomagmennyiség, amiben közrejátszott, hogy a karácsonyi csúc szezonban újabb csomagszámrekordok dőltek meg. Az egész évről vetítve így összesen közel 22 százalékkal haladták meg a mennyiségek a 2019. évet. 2021-ben a magas bázishoz képest csak márciusban, a harmadik hullámot követő lezárások miatt ugrott meg a forgalom, a többi hónapban az előző (járvány sújtotta) évhez hasonló darabszámok mutatkoztak. Összességében így várhatóan 5,4 százalékkal lesz magasabb a 2021. évi mennyiség 2020-hoz képest.

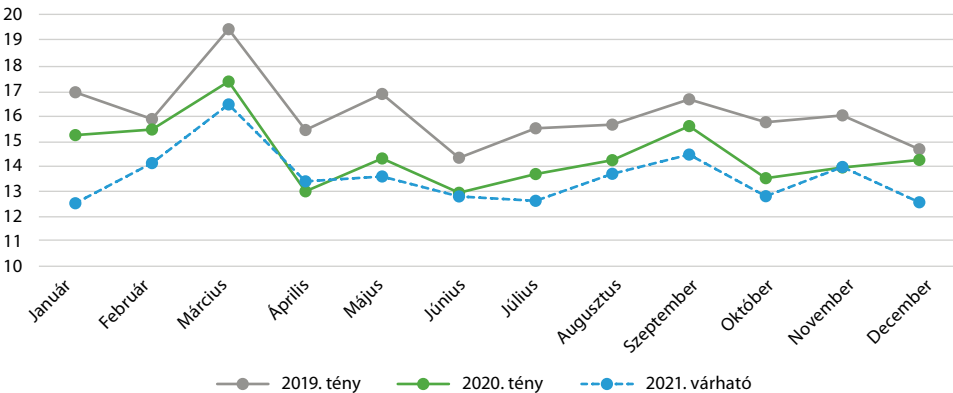
A levéltermékek mennyiségének tendenciózus csökkenése az elmúlt években folytatódott minden jelentősebb csatornában és termékcsoportban, amit csak tovább erősített a 2020-ban kialakult pandémiás helyzet. A járvány miatt a gazdaság minden területén, különösen a szolgáltatóknál olyan intézkedéseket vezettek be, amelyek az elektronikus kapcsolattartást erősítették, a gazdaság részleges leállása pedig ugyancsak a levélforgalom csökkenését eredményezte minden küldeménytípus esetében. Ennek következtében

2020-ban csaknem 12 százalékkal esett vissza a belföldi levél-alapszolgáltatások darab-száma. 2021-ben az alacsony bázishoz képest főként egyszeri tételeknek köszönhetően (oltási levelek, védettségi igazolások, vakcinainfó stb.) a mennyiség kismértékben – közel 1 százalékkal – emelkedhet.

5. ábra: Belföldi levél-alapszolgáltatások havi mennyisége, 2019–2021 (millió db)

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

6. ábra: Sárga (KM) és fehér (PSZM) csekk havi mennyisége, 2019–2021 (millió db)

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

A csekkforgalom esetében a járvány előtti években a mennyiség csökkenési üteme lelassult – ebben közrejátszottak a bevezetett innovatív fizetési megoldások is –, de nem állt meg. 2020-ban a járvány következtében újból felgyorsult a mennyiségek csökkenése, mivel a készpénzes fizetés helyett az elektronikus fizetést ösztönözték a járványügyi szakemberek. A járvány ideje alatt a postai fizetés helyett az ügyfelek más alternatív fizetési módokat vettek igénybe számláik rendezésére (például banki átutalás, a szolgáltatók online fizetési rendszerei, mobilalkalmazásos megoldásai). Ezek az ügyfelek a tapasztal-

latok alapján már nem tértek vissza a postai befizetéshez, így 2020-ban 10 százalékkal, 2021-ben pedig 6 százalékkal estek vissza az összesített csekkdarabszámok az előző évhez képest.

Postai applikáció sikere a járvány alatt

A csekkek 80 százaléka ma már tartalmaz QR-kódot, így alkalmasak az elektronikus befizetésre. A Magyar Posta (Díjnettel közös) csekkbefizető alkalmazásának, az iCsekknek a frissítése 2020 első negyedévére tervezett volt. A helyzet adta lehetőséget a cég azzal használta ki, hogy a fejlesztést és a tesztelést felgyorsította. A megújult alkalmazást, amely már megfelel az új ügyfélhitelesítési szabályoknak és a legmodernebb bankkártyás fizetési megoldásoknak, április elején reklámkampánnyal vezette be a vállalat.

A digitális megoldások iránti fokozott igény és a médiakampány az iCsekk alkalmazás 2020. második negyedéves csekkbefizetési tranzakciós számaiban egyértelműen megmutatkozott:

- 2020 első negyedévéhez képest megduplázódott a második negyedévre a tranzakciók mennyisége, és viszonylag magas szinten stabilizálódott;
- 2019 második negyedévéhez képest közel három és félszeres a növekedés a tranzakciószámokban;
- az egyedi regisztrált felhasználók márciushoz képest mintegy 70 százalékkal nőttek.

A mobilalkalmazások, köztük az iCsekk használatára a járvány előtt jobbra a fiatalok voltak fogékonyabbak. Az NRC Marketingkutató és Tanácsadó Kft. által készített júliusi kutatás alapján azonban jól látszik, hogy már az idősebb (50 év feletti) korosztály is aktívvá vált, így a Posta digitális szolgáltatásainak zászlóshajójává az iCsekk alkalmazás vált 2020-ban, ezzel is hozzájárulva a társadalom digitális tudásának növekedéséhez.

2020-ban tapasztalható volt, hogy a járvány első és második hulláma között voltak olyanok, akik visszatértek a hagyományos postai csekkfeladáshoz, a második hullámban azonban ismét erősödtek a digitális csatornák nyújtotta szolgáltatások, a 2020-as 4,5 százalékos arány után 2021 egyes időszakában már közel 7 százalékot is elért az alkalmazás igénybevétele a postai csekkbefizetéshez képest.

Jogsabályi támogatás a járványban

A Magyar Posta az egyik legnagyobb sikerének tekinti, hogy a járvány időszakában a szolgáltatás zökkenőmentes biztosítása mellett, a kormányzat támogatásával sikerült bevezetni az érintésmentes kézbesítési módot. A járvány előtti szabályozás szerint a könyvelt levelek és csomagok esetében a címzettnek aláírásával kellett igazolnia a küldemény átvételét. A postai kézbesítéshez használt digitális eszközökön (PDA-kon) egy speciális tollal írhatták alá az átvételt, ez azonban a járványban komoly fertőzési kockázatot

jelentett a postásnak és a címzettnek egyaránt. Egyrészt az aláíráskor másfél méternél kisebb fizikai közelségbe kerültek egymással a felek, másrészt a postai készüléket és tollat minden címzett megfogta. Ezt a kockázatot szüntette meg az a megoldás, hogy a készüléken nem kell aláírnia már a címzettnek, helyette a kézbesítőnek kell bediktálni a személyazonosító igazolvány számát, azt a készüléken a postai munkatárs rögzíti, praktikusan ez váltja ki az aláírást. A jogszabály szerint egyúttal (veszélyhelyzet esetén) a nem könyvelt küldemények mellett az ajánlott levélküldeményeket is a levélszekrénybe lehet kézbesíteni. Az érintésmentes kézbesítést a Posta – a kormányzat egyetértésével – azóta is alkalmazza.

A fejlesztések nem álltak le

A Posta számára kiemelt fontosságú volt, hogy a már korábban (a járvány előtt) megkezdett, a társaság jövőjét biztosító fejlesztéseit a kényszerű vállalati bevételecsökkenések és költségmegtakarítások ellenére is folytatni tudja. A 2019-ben megkezdett MPL+ logisztikai infrastruktúra-fejlesztési projekt részeként 2020. év elején kezdődött meg az Észak-Pestet és a környező agglomerációt ellátó depó építése, amely egy zöldmezős beruházás volt. Az építkezés a 2020. tavaszi veszélyhelyzet ellenére jól haladt, az előre tervezett ütemezésnek megfelelően zajlott. Augusztus végén megtörtént az úgynevezett pormentes átadás, novemberre, a karácsonyi csúcsszezon kezdetére az üzemcsarnok pedig készen állt arra, hogy csomagokat fogadjon, szortírozzon és indítson el a rendeltési helyükre. A projekt részeként országszerte történtek bővítések: 2020 nyarán birtokba vehették a munkatársak az új füzesabonyi üzemet, ősszel a szekszárdi depó megújítását ünnepelhette a postai logisztika, illetve új, nagyobb és modernebb telephelyre költözött részlegesen 2020 végén a székesfehérvári depó is, itt 2021. február végével történt meg a teljes birtokbavétel. A fejlesztési program 2021-ben újabb szakaszába lépett: tervezetten megkezdődött az automata szállítópályák beszerzése, építése. Augusztus végén a vidéki depók közül elsőként Győrben, majd novemberben Fóton, valamint decemberben Szekszárdon is üzembe helyezték a szortírozóberendezéseket, amelyek működésükkel már hozzájárultak a 2021. évi karácsonyi csomagszezon megfelelő kezeléséhez. Az automata berendezések telepítése mellett országszerte több helyen, például Szolnokon, Miskolc–Alsózsolcán vagy Nagykanizsán folytatódott a depóépítések. A fejlesztések segítségével folyamatosan javul a postai csomagfeldolgozás és -szállítás hatékonysága.

Létszámcsökkentés helyett stabilizáló intézkedések

A postákon jelentkező forgalom-visszaesésre reagálva a társaság a 47/2020. (III. 18.) kormányrendelet felhatalmazása alapján a 2020. április 1-jén megkezdett háromhavi munkaidőkeretet egyoldalúan meghosszabbította 2020. december 31-ig a postahelyeken és a Hírlap Logisztikai Üzemben foglalkoztatott munkavállalókra vonatkozóan.

Létszámcsökkentést a társaság nem rendelt el, de a vezetés vizsgálta a 105/2020 (IV. 11.) kormányrendelet szerinti csökkentett munkaidős foglalkoztatás lehetőségét. Ugyanakkor a postai hálózatban jelentkező forgalomcsökkenést a szabadságok ütemezett kiadásával, a munkaidőkeret lehetőségeinek kihasználásával és a létszám fluktuációból adódó csökkenésével ellensúlyozni tudta a vállalat. Egyúttal a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás eszközével élve a jelentős volumennövekedést kiszolgáló logisztikai területre időszakosan átirányítottunk munkavállalókat. A munkaidőkeretben keletkezett „mínusz órák” az év utolsó negyedében, a hagyományos forgalomfelfutás időszakában kerülhetnek beosztásra, jelentősen csökkentve az ebben az időszakban rendszerint szükséges rendkívüli munkavégzést.

Azt tapasztaltuk, hogy a veszélyhelyzet kihirdetését követően a fluktuáció lelassult, és a munkaerőpiaci helyzet lehetővé tette egyes, tartósan létszámhiánnyal működő postahelyeken az üres pozíciók feltöltését.

A betegség miatti kieső idők 2020. március hónapot kivéve (amely feltehetően tükrözte a munkavállalók bizonytalanságát a járványhelyzetet illetően) a sokéves átlagnak megfelelően alakultak az év folyamán.

A társaság 2020–2021 során jelentős lépéseket tett a bérek felzárkóztatására:

- 2020 augusztusában megszületett az egész évre vonatkozó megállapodás a szakszervezetekkel a május 1-jéig visszamenőleges hatályú alapbérfejlesztésről;
- 2021 júniusában hároméves bérmegállapodást kötött a társaság vezetése az érdekvépviseletekkel, hosszú távon biztosítva ezzel a stabil működéshez szükséges munkabékét.

A 2021. évben folytatódott a természetes fluktuáció miatt kilépő munkavállalók kontrollált pótlása, a forgalomváltozással összhangban némileg csökkentve a postahelyi hálózat létszámát.

Aktívabb vállalati felelősségvállalás

A Magyar Posta társadalmi szerepe több mint 150 éve megkérdőjelezhetetlen, a járványban azonban még inkább felértékelődött. A vállalat a veszélyhelyzeti időszakban fogadta el a támogatások és szponzorációk elbírálásához, a társadalmi felelősségvállalási programja rendszerben tartásához szükséges új Támogatási és Szponzorációs Politikát. Ebben megfogalmazta a CSR-politika alapelveit:

- a gyermekek egészséges testi-lelki fejlődésének és tehetségük kibontakoztatásának támogatása;
- a családok életminőségének javítása;
- közösségek megtartása, fejlesztése.

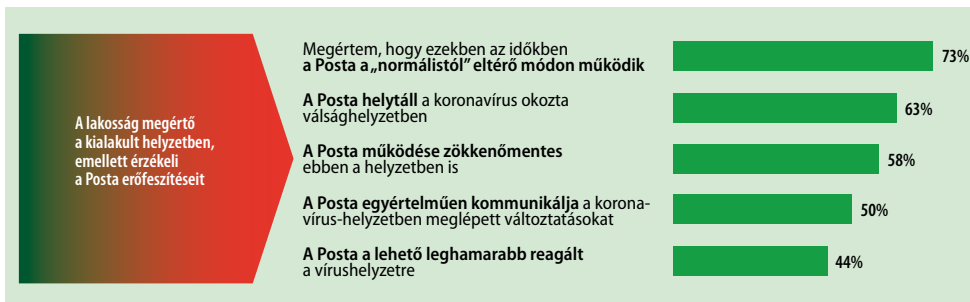
2020-ban csatlakozott partnerként, 2021-ben pedig hivatalos logisztikai partnere maradt a Magyar Posta a Magyar Turisztikai Ügynökség Kajla kampányának. 2020-ban meg-

erősítette együttműködését a Magyar Ökumenikus Segélyszervezettel: továbbra is támogatta az iskolakezdési, valamint az adventi adománygyűjtését, emellett marketingkommunikációs aktivitással hívta fel a figyelmet az adományozás fontosságára. 2020-ban új partnerrel, a Civilút Alapítvánnyal kötött szerződést a társaság a Varázscseruza – Rajzold mosolyt! kampány támogatására. Mindezek mellett továbbra is – ahogy az eltelt csaknem tíz évben – hagyományosan biztosítja az adományok szállítását a Mikulásgyárnak. A 2020-as járványban szerzett tapasztalatok alapján 2021-ben a Posta olyan kommunikációs kampányokat is indított, amelyekkel a pandémia okozta helyzetekre, változásokra kívánt reagálni. Így például aktív edukációt folytatott egész évben kibevédelem témában, felhívta a figyelmet arra, hogy az online megoldások mellett még inkább megnőtt a jelentősége a személyes kapcsolattartásnak, és év végén kiemelten foglalkozott az időskori magány problémájával, arra biztatva mindenkit, hogy írjon képeslapot távol és egyedül élő ismerőseinek.

Összegzés helyett

A Posta a mindennapi élet motorja

A járvány, a bevezetett korlátozások megmutatták, hogy a Posta, a postai szolgáltatók a mindennapi életben nélkülözhetetlenek. A postai munkatársak ismét bizonyították, hogy extrém körülmények között is tudják biztosítani a postai szolgáltatásokat. A társaság az NRC Marketingkutató és Tanácsadó Kft. segítségével felmérte a Magyar Posta társadalmi megítélését. A kutatás 2020 áprilisától minden hónapban 500 fő válaszait vizsgálja, és a 18–65 éves hazai lakosságra reprezentatív eredményeket nyújt. A kutatás folyamatosan figyeli a szervezet megítélését, és azonnali visszajelzést ad egy-egy hír vagy megjelenés megítélésre gyakorolt hatásáról. A felmérés szerint a Magyar Posta megítélését leginkább a szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettség határozza meg, a járványban tett intézkedései pedig ezt az általános elégedettségérzetet növelték, azaz javították a társaság megítélését. A megkérdezettek többsége hallott a postai intézkedésekről, és tapasztalta is azokat.

7. ábra: A Magyar Posta megítélése a járvány első időszakában

Megjegyzés: NRC „megítélés tracking” kutatása a Magyar Posta megbízásából, 2020. május

Forrás: a Magyar Posta adatai alapján a szerző szerkesztése

A második, a harmadik és a negyedik hullámban

A járvány 2020-ban és 2021-ben a nyári hónapokra enyhült ugyan, de a bevezetett postai intézkedések többségét továbbra is fenn kellett tartani. A postákon a fertőtlenítés előírás maradt. A munkatársak számára a maszk használata ügyfélkontaktban továbbra is előírás, a kesztyű használatát azonban elhagyhatták a kollégák. Maradtak a postákon a leheletfogó paravánok, de már nincs szükség arra, hogy kint a posta előtt várakozzanak az ügyfelek. Megmaradt az érintésmentes kézbesítés, és változó számban jelenleg is vannak posták, amelyeknél a szűkített nyitvatartást időszakosan fenn kell tartani. 2021 őszétől, a fertőzések számának növekedésével egyidejűleg a kormány elrendelte a kötelező maszkviselést a zárt terekben, azaz a postákon is. Az esetszámok növekedésével egyidejűleg a Postánál első körben az üzemekben, majd a postákon és az irodákban is ismét kötelezővé vált a maszkviselés és a fokozottabb fertőtlenítés, valamint alkalmazzák a korábban bevezetett testhőmérséklet-ellenőrzést.

A járvány hatására valószínűleg erősödik a digitális megoldások szerepe, ezzel együtt tovább gyorsulhat a postai hagyományos termékeknél – a levél és a csekk – az erodáció, egyúttal növekedhet a bankkártyás fizetések száma, és egy-egy terméken belül átrendeződés is lehet. Töretlenül fejlődik azonban a csomagfeladás, -szállítás és -kézbesítés. A Posta számára jelenleg a legfőbb kihívás, hogy a tervezett fejlesztések ütemezését megtartsa, ha szükséges, gyorsítsa fel, valamint hogy a járvány miatti károkat mérsékelni tudja, esetleg növelje bevételeit.

Felhasznált irodalom

GKI Digital Online Kiskereskedelmi Index – 2020/I. forduló – publikálva 2020. március 21.

GKI Digital Online Retail Big Picture Őszi kiadás 2021/II. – publikálva 2021. augusztus 26

NRC megítélés tracking kutatás a Magyar Posta megbízásából – 2020. május

Rendszeres Eurostat adatszolgáltatás a postai küldeményvolumenek változásáról

Biczók András

XV. fejezet Különleges készültségben a MAVIR

Bevezetés

A fenntartható fejlődést lehetővé tévő, megújulóenergia-alapú, decentralizált villamosenergia-termelés globális terjedésével összhangban a magyar villamosenergia-rendszer is egyre sokszínűbbé vált. Ez a tendencia a jövőben valószínűleg folytatódni fog, és a nagy beépített egységteljesítményű erőművek uralta rendszerről – a termelői oldal irányából kevés szereplővel biztosítható magyarországi villamosenergia-ellátásról – olyan új piac-szerkezet irányába tolódik el a hangsúly, amelyben több kisebb piaci szereplő biztosíthatja az ország villamosenergia-ellátását. Sokkal több, de jellemzően kisebb piaci részarányt képviselő szereplő jelenhet meg a piacon, amelyek eltérő képességekkel, karakterisztikával, rendelkezésre állással és termelési kompetenciával heterogén piac-szerkezet mellett találhatnak piaci réseket.

A változó trend, a növekvő komplexitás és diverzifikáció mind termelői, mind pedig fogyasztói oldalon a korábbi évtizedek gyakorlatánál lényegesen magasabb szintű együttműködést követel meg. Az eddigi gyakorlattól eltérő, kifinomultabb és rugalmasabb együttműködési formákat célszerű bevezetni. Megállapítható, hogy a piaci szereplők viszonyrendszerében is további finomhangolás szükséges a dinamikusan változó piaci és szabályozói környezet kihívásainak sikeres megválaszolásához.

A nemzetközi és a hazai trendek egyaránt felértékelik az átviteli rendszerirányító szerepét, hiszen a nemzeti energiapolitikai célkitűzések megvalósulásának támogatása mellett egyre összetettebb piacon kell rendet és egyensúlyt tartania.

A magyar villamosenergia-rendszer sajátosságai

A magyarországi erőművekben termelt energia csaknem fele – továbbra is – a Paksi Atomerőműből származik, közel 30 százalékkal második helyen állnak a földgázbázisú erőművek. Harmadikként – megosztva 15 százalék körüli részesedéssel – a Mátrai Erőmű lignites blokkjai és a zöldenergiák következnek a primerenergia-mixen belül.

Megjegyezzük, hogy az országban működő erőművek együttes teljesítménye 2020-ban csaknem 800 megawattos (MW) növekedést mutatott a 2018. évi értékhez viszonyítva, így a beépített együttes teljesítmény 2020. október 30-án 9727,7 MW volt. Hosszabb távra visszatekintve azt látjuk, hogy 2000-ben 8282 MW volt. A növekedés kizárólag a megújuló energiaforrások, azon belül is leginkább a napenergia-termelés felfutásából

származik, köszönhetően a zömében pályázati ösztönzőknek, speciális hitelprogramoknak a háztartások és az ipari energiafogyasztók számára. Mindamelllett a hagyományos erőművek és technológiák körében nem történtek fejlesztések. Az időjárásfüggő megújuló források bővülésével együtt növekszik a rendszer bizonytalansága, kiszámíthatatlansága, ezért felértékelődnek a szabályozható erőművi kapacitások, és idővel a nap- és szélerőműveknek is a mainál nagyobb szerepet kell vállalniuk a rendszeregyensúly fenntartásában.

Ugyanakkor az erőművek teljesítőképességének növekedésével együtt a magyarországi villamosenergia-rendszer csúcsterhelése is nőtt. A statisztikák szerint már 2018-ban is számottevő volt a növekedés, de 2019-ben haladta meg először a téli csúcsterhelés a 7000 megawattot, és arra számítunk, hogy ez a trend folytatódni fog. Az előrejelzések 2030-ra már 8000 megawattos csúcspontokat mutatnak, és hosszabb távon további exponenciális növekedést vetítenek előre. A csúcerekordok egyrészt a hosszú, nyári, kánikulai napokra koncentrálódtak a légkondicionálók fogyasztása miatt, másrészt a tartósan alacsony átlaghőmérsékletű téli napokra a fűtés, valamint az ünnepi díszkivilágítások miatt. Mindemelllett célszerű megjegyezni, hogy folytatódik az évek óta látható tendencia, a nyári és a téli terhelési és fogyasztási csúcsok kiegyenlítődésében.

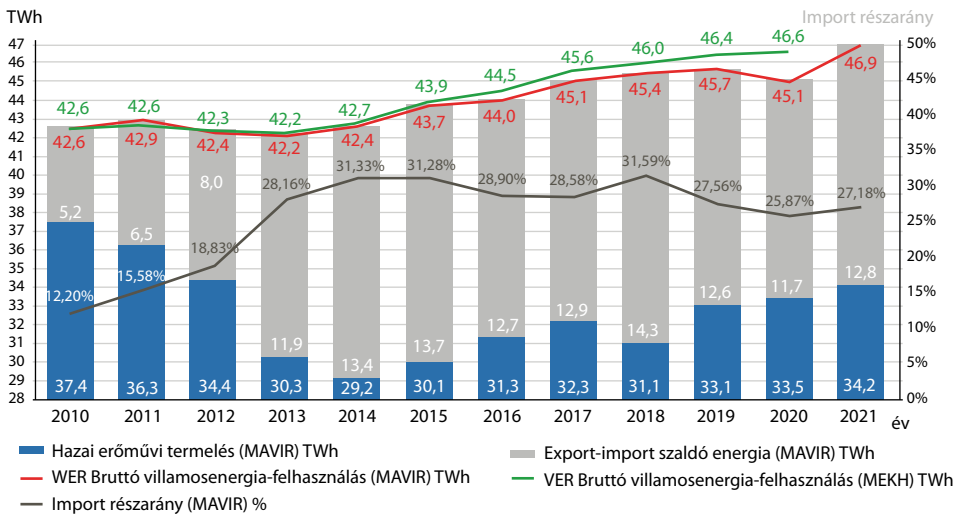
A MAVIR becslései 2030-ig a hagyományos erőművi kapacitások csökkenésével számolnak, éppúgy, mint a legtöbb európai országban, általánosságban elmondható, hogy a zöldforrásokra épülő kapacitások kezdik kiváltani a hagyományos, zömében fosszilis bázisra épült erőművek kapacitását, a szén- és lignittüzelésű erőművek a következő 10 évben eltűnhetnek a rendszerből. Egyedül a Mátrai Erőmű 2025–2026-ra tervezett leállításával csaknem 900 megawattnyi kapacitás esik majd ki. A földgázbázisú termelés együttes kapacitása némileg csökkenhet, de érdemi változásra ebben a körben nem számítunk, és ugyanígy kalkulálunk a háztartási méretű kiserőművek jelenlétével is. A napenergia-termelésben azonban további számottevő növekedést várunk az elmúlt tíz év gyorsuló üteme alapján. Az 50 kilowatt feletti teljesítményű fotovoltaikus kapacitások 2019. december 31-én együttesen 930, a kisebb, háztartási méretű naperőművek pedig a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal adatai szerint 460 megawattot tettek ki. A következő évben ezek együttes kapacitása számításaink szerint elérheti akár a 2500 megawattot is.

Ezek a számok azonban, bármennyire plasztikusak is, erősen leegyszerűsítik a képet arról, hányféle szereplő működését szükséges összehangolnia az átviteli rendszerirányítóknak. A végeredmény szempontjából ugyanis a kihívás továbbra sem változott: akárhogyan alakul is a termelői vagy a felhasználói oldal, a rendszerben a másodpercnyi pontosságú egyensúly nélkülözhetetlen.

Már a 20. században is kulcskérdés volt a villamosenergia-ellátás biztonsága, jelenünkben és jövőnkben azonban még inkább azzá válik, hiszen modern civilizációnk alapja az áram mint energiaforrás. A digitalizáció és a villamosenergia-alapú technológiák, például az épülethűtés és -fűtés terjedésével nemcsak az ipari környezetben, a szolgáltatószektorban, de a háztartások esetében is egyértelműen megjelent a folyamatos ellátás iránti igény. Nem is beszélve az önmagukban is kritikus infrastruktúrák

üzemeltetéséről – a víz- és szennyvízrendszerek, az egészségügy és a telekommunikáció, amelyek elengedhetetlenül szükségesek a gazdaság és a társadalom működéséhez.

Ha csak a magyarországi villamosenergia-piac alakulását nézzük, akkor azt látjuk, hogy az utóbbi tíz évben folyamatosan növekszik Magyarország összes villamosenergia-felhasználása. 2019-ben a MAVIR előzetes adatai szerint az összes villamosenergia-felhasználás elérte a 45,7 terawattórát (TWh), és a várakozások szerint a következő években átlépi majd az 50 terawattórás szintet is. Csak összehasonlításként, 2000-ben 38,6, 2005-ben 41,9, 2010-ben 42,5, 2015-ben 43,9 terawattóra volt. A villamosenergia-alapú háztartási és ipari technológiák gyors terjedése és a digitalizáció fűti leginkább ezt a növekedést.

1. ábra: Teljes bruttó villamosenergia-felhasználás, a hazai termelés és az importenergia részaránya, 2010–2021

Megjegyzés: A MAVIR-adatok a HMKE-t nem tartalmazzák; a MEKH-adatok a 2019 és 2020-as évre a HMKE-adatokat is tartalmazzák.

Forrás: a szerzők szerkesztése

A MAVIR Zrt. küldetése, tevékenységének bemutatása

A Magyar Villamosenergia-ipari Átviteli Rendszerirányító Zrt. (MAVIR) egyik alapvető feladata az erőművek és az elosztói engedélyesek – azok a társaságok, amelyek a területükön egyedülként jogosultak és egyben kötelesek a fogyasztói igényeket kielégíteni, vagyis összeköttetést biztosítani a MAVIR által üzemeltetett átviteli hálózat és a fogyasztói helyek között – közötti fizikai összeköttetés biztosítása, valamint a fizikai kapcsolat biztosítása a szomszédos országok villamosenergia-hálózataival, vagyis a mintegy 5000 kilométernyi magasfeszültségű távvezetékét és 34 állomást magában

foglaló átviteli hálózat üzemeltetése, fejlesztése. Maga a társaság viszonylag fiatalnak tekinthető, hiszen 2006. január elsejével jött létre az átvitel és a rendszerirányítás egy társaságban történő összevonásával, viszont a szervezet hetvenéves múltat tudhat maga mögött, 1949 novemberétől kezdődően az Országos Villamos Teherelosztó (OVT) látta el a rendszerirányítás műszaki feladatait. A társaság tevékenységéből, küldetéséből adódóan hosszú távon elhivatott munkatársakról beszélünk, akik nem egyszerűen csak munkahelyüknek tekintik az átviteli rendszerirányító társaságot, hanem hivatásuknak a villamosenergia-rendszer üzemeltetését, fejlesztését és irányítását.

A MAVIR ugyanakkor ma már jóval több, mint teherelosztó. Tevékenysége a kritikus infrastruktúra működtetése által rendszerszintű jelentőséggel bír, hiszen alapvető nemzetgazdasági-társadalmi szerepet tölt be hazánk energetikai piacán a villamosenergia-ellátásbiztonság első számú letéteményeseként, az MVM Csoport tagjaként. Mielőtt részletezzük a feladatokat, célszerűnek tartjuk kiemelni azt a jellemző változási folyamatot, amely eredményeképpen az átviteli rendszerirányító szerep mellett azonos prioritást kapott a vállalat küldetésében a piacműködtető szerep is. A következőkben ennek részletezését helyeztük középpontba a küldetés és tevékenység aspektusából megközelítve.

A társaság főbb átfogó feladatai:

- a MAVIR Zrt. átviteli rendszerirányítóként gondoskodik a magyar villamosenergia-rendszer megbízható, hatékony és biztonságos irányításáról, a szükséges tartalékokról az erőművekben és a hálózaton. Felügyeli és gyarapítja a hálózati vagyont, elvégzi a megfelelő, üzembiztos ellátáshoz szükséges felújításokat, karbantartásokat és fejlesztéseket;
- a MAVIR feladata a liberalizált villamosenergia-piac működési feltételeinek biztosítása, a rendszerszintű szolgáltatások piaca és a mérlegkörrendszer működtetése, a határkeresztesző kapacitások elosztása, amely elengedhetetlen feltétele a piaci szereplők villamosenergia-kereskedelme lebonyolításának.

A MAVIR feladata tehát az országos energiarendszer teljesítmény-egyensúlyának fenntartása, a mérlegkörök (termelési/kereskedelmi előrejelzések) tervektől való eltéréseinek kiegyenlítése. A feladat komplexitását mutatja, hogy ehhez meg kell határozni a szükséges erőművi tartalékokat, a szabályozás számára lekötött teljesítményeket, és azt is figyelembe kell venni, hogy melyik erőmű milyen gyorsan, milyen hatásfokváltozással és mennyiért tudja követni az elrendelt változásokat.

A MAVIR további feladatai és feladatellátásának jelentősége:

- A MAVIR felügyeli az átviteli hálózatot, vagyis kissé szabadabban fogalmazva a „villamosenergia-ipari autópályát”, és a feladatai közé tartozik természetesen a karbantartása és felújítása, valamint a várható igényeknek megfelelően, a jövő ellátásbiztonsága érdekében gyarapítani is azt.
- Ezekén felül a MAVIR hálózatfejlesztési stratégiát készít, ami kiemelt fontossággal bír a hazai villamosenergia-rendszer közép- és hosszú távú fejlesztési tervei elkészítése során és az optimális fejlesztési feltételek megállapításakor. Célja a maximális ellátás- és üzembiztonság megteremtése, lehetővé téve a villamosener-

gia-piac egésze számára a hatékony működést. Az átviteli hálózatoknak egyszerre kell megfelelniük az aktuális igényeknek, a terhelési és fogyasztási viszonyoknak, ugyanakkor alkalmasnak kell lenniük a jövőbeni fejlesztések integrálására, a bővítésre, a rugalmas alkalmazkodásra. Ez üzemviteli szempontból is kihívást jelent, hiszen úgy kell használni a ma meglévő infrastruktúrát, úgy kell gazdálkodni a jelenleg rendelkezésre álló kapacitásokkal, hogy a jövőbeli fejlesztéseknek is ez a technikai alapja.

- A MAVIR az átviteli hálózat fejlesztésén túlmenően együttműködik az elosztóhálózat fejlesztésében is. Az infrastruktúra fenntartása és folyamatosan naprakészen tartása mellett a MAVIR dolga biztosítani a villamosenergia-piac és a piacot segítő mérlegkörszámzavar zavartalan működését, további bővítését, valamint az egyenlő hozzáférést a rendszerhasználók számára. Ez első hallásra egyszerű technológiai kérdésnek tűnhet, ennél azonban sokkal többről van szó.

*Rendszerirányítás, IT és piacműködtetés
mint a MAVIR szerepének evolúciós folyamata*

A villamosenergia-rendszerek irányítása ma már egy nagyon szoros, másodperces szinten együtt mozgó nemzetközi összekapcsolódást jelent, a háttérben egy igen kifinomult és összetett informatikai rendszerrel. Szinte azt mondhatjuk, hogy a 21. századi Transmission System Operátorok, vagyis TSO-k, mint a MAVIR is, akár egy informatikai cégnek is tekinthetők, olyan mértékben függ az alaptevékenységük ellátása a legkülönbözőbb IT-megoldásoktól.

Másrészt, a rendszerirányítás mellett azonos prioritású feladatként felértékelődött a piacműködtetés. Ez a hármas – rendszerirányítás, IT és piacműködtetés – egyben képes azt a fajta magas szintű rugalmasságot és gyors reakcióképességet biztosítani a MAVIR és általában egy nemzeti átviteli rendszerirányító számára, amely nemcsak az ellátásbiztonság szempontjából, de a megújuló energiaforrások rendszerintegrációja miatt is alapvető fontosságú napjainkban. A MAVIR működteti az átvételi kötelezettség alá eső villamos energiával kapcsolatos elszámolásokra létrehozott kötelező átvételi, vagyis a KÁT mérlegkört. Emellett ez az alapja a napon, sőt órán belüli, európai szintű kiegyenlítő energiapiacnak és a határkeresztező kapacitások hatékonyabb elosztásának is, ami regionális és EU-s szinten is segíti az árkonvergenciát, ezen keresztül pedig a gazdasági versenyképesség javulását. A piac-összekapcsolódás révén a magyarországi ipari energiafogyasztók, a nagyvállalatok és a kkv-k számára is hozzáférhetővé válnak a térségben elérhető, legversenyképesebb termelőkapacitások, ilyenformán a magyar gazdaság általános versenyképessége is javulhat.

Mindezekkel együtt a MAVIR az áramtársaság (HUPX) tulajdonosaként a szabadpiac működtetésében is meghatározó szerepet vállal.

A jogszabályi előírásoknak megfelelően a társaság elemzést készít a fogyasztói igények előrejelzéséről a villamosenergia-rendszer hálózatfejlesztési tervének megalapo-

zása érdekében. A hosszú távú fogyasztás-előrejelzés alapvetően a gazdasági fejlődés és az energiahatékonyság, energiaintenzitás változásaira épít, és az ágazatok energiaintenzitásán keresztül csatornázza be a hatékonyságjavulással kapcsolatos energiapolitikai elvárásokat. A módszertani fejlesztés az egész iparág bevonásával, számos magyarító változót beépítő regresszióanalízisen alapul, amelynek eredményeképpen versengő beruházási programok definiálhatók.

Azt mondhatjuk, hogy a MAVIR-nak nemcsak a normál üzemmenetet kell biztosítania, de folyamatosan készenlétben kell állnia, többféle rendkívüli helyzet kezelésére, illetve lehetőség szerint meg kell akadályoznia, hogy egy időjárási vagy járványügyi veszélyhelyzet tovagyűrűzve befolyásolja a magyarországi villamosenergia-rendszer működését. Ez annak a napjainkban felértékelődött elvárásnak való megfelelést is jelenti, hogy a MAVIR csapata szakmailag, mentálisan felkészült, és a jelentős hatású rendszerek üzemeltetése során a normál működés fenntartása érdekében gyors döntések hozatalára képes legyen. A szervezet éppen ezáltal vált alkalmassá a gyors és hatékony problémamegoldásra.

A következőkben a váratlan, új típusú koronavírus-járvánnyal (Covid-19) terhelt rendkívüli helyzet MAVIR-ra gyakorolt hatásait elemezzük.

A koronavírus-járvány MAVIR-ra gyakorolt hatása

Az eddig kifejtett szakmai feladatok alapján nyilvánvaló, hogy a MAVIR a magyar gazdaság működőképessége szempontjából stratégiai fontosságú vállalat, egyike azon 140 nemzetgazdasági szempontból kiemelt vállalatnak, amelyek az új koronavírus okozta járvány idején külön védelmet és támogatást kaptak a kormánytól, például a veszélyhelyzet idején külföldi szakemberek Magyarországra történő beutazásában, bizonyos védőeszközök beszerzésében, illetve a Honvéd Kórház révén az első és második oltás felvételében a MAVIR munkavállalói számára. A villamosenergia-ellátásbiztonság letéteményeseként, az ország egészének működése szempontjából kulcsfontosságú a társaság üzletmenet-folytonosságának biztosítása.

Az új koronavírus-járvány (Covid-19) következtében lassuló gazdasági teljesítmény miatt a visszaeső belföldi és a külföldi villamosenergia-fogyasztás, a szokatlanul alacsony rendszerterheléssel járó időszak külön kihívást jelentett rendszerirányítási szempontból, ráadásul az éves napenergia-termelési csúcsok nemcsak Magyarországon, de az egész régióban is éppen az adott időszakra estek.

A hitelesített adatok alapján a déli csúcsidezőszak negyedórájában a hazai áramtermelés 22, ha az importot is figyelembe vesszük, akkor az országos rendszerterhelés 19,6 százalékát biztosították napenergia-termelők 2020. április 16-án, ami az eddigi adatok alapján éves rekordnak számít. A napenergia-termelők együttes teljesítménye ekkor 942,8 megawatt (MW) volt. Ezen a napon a magyarországi bruttó áramtermelés 8,3 százalékát adták a naperőművek, ez a teljes napi felhasználás 6,7 százalékát biztosította. Ha csak a világos órákat vesszük figyelembe, vagyis csak a csillagászati naptár szerinti napkelte

és napnyugta közötti órákkal számolunk, akkor nyilván jóval magasabb ez az arány, a bruttó termeléshez képes 13,4, a bruttó villamosenergia-felhasználáshoz képest pedig 11 százalékos. A napenergia-termelés súlyának és jövőbeni rendszerszintű hatásainak megértéséhez számolni kell azzal, hogy az 50 megawattnál nagyobb teljesítményű, vagyis nem háztartási naperőművek együttes kapacitása már elérte a magyarországi rendszer bruttó teljesítőképességének a 10,77 százalékát, és ez az arány várhatóan dinamikusan növekedni fog. A növekedés egyébként a háztartási napenergia-hasznosításban is jellemző, a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal adatai szerint ezeknek a kiserőműveknek az összteljesítménye eléri az 560 megawattot. A fotovoltaiikus, vagyis a napelemes energiatermelés tavasszal és ősszel a leghatékonyabb, nyáron ugyanis, ha túlmelegszenek a panelek, kevesebbet termelnek, és alacsonyabb a hatásfokuk. A 2019-es évben az átlagos kihasználtságuk 16 százalékos volt. Ez azt jelenti, hogy a pandémiás időszakban is külön kihívást jelentett az átviteli rendszerirányító szakemberei számára az egyensúly tartása, a hullámzó ipari energiafogyasztási igényekkel és a viszonylag gyorsan megváltozó lakossági felhasználási igényekkel együtt.

Pandémiás intézkedések

A MAVIR Zrt. a példátlan idők kihívásait példás fegyelmezettséggel, szakmai fókusszal, kiemelkedő elkötelezettséggel és rugalmassággal, sikeresen kezeli. A társaság a védekezés különböző fázisaiban a kormányzati intézkedések, valamint saját helyzetértékelése alapján az iparágban elsőként hozta meg és léptette életbe a legszigorúbb biztonsági és egészségvédelmi intézkedéseket.

A társaság működőképességének folyamatos fenntartása érdekében a koronavírus-járvány első hullámától kezdődően, amikor a pandémiás helyzet ezt szükségessé tette, a fokozatosság jegyében első lépésben a külföldi, majd a belföldi céges utazásokat korlátoztuk, majd drasztikusan csökkentettük a személyes jelenléttel járó szakmai egyeztetések, értekezletek számát, illetve felkészültünk a szigorúbb járványügyi helyzetre.

Amikor 2020. februárban már érzékelhető volt a nemzetközi hírekből és a statisztikai adatokból, hogy a Covid-19 nemcsak Kínát, hanem az egész világot és Európát is különösen súlyosan érintő problémává eszkalálódik, hiszen Olaszországban ekkor már rendkívül komoly egészségügyi veszélyhelyzet állt elő, a MAVIR azonnali lépésekkel reagált, hogy a villamosenergia-rendszer működőképessége a járványhelyzet súlyosbodása esetén is biztosítható legyen.

Megalakult a Pandémia Bizottság, és ezzel együtt az általános pandémia esetére meglévő protokollt az adott helyzetre aktualizáltuk. Az ugyanis nyilvánvaló volt, hogy nemcsak a vírus új, ami ismeretlen vagy legalábbis egészen másfajta kihívások elé állítja az egészségügyi szakembereket, de az is várható volt, hogy minden korábbtól eltérő lesz a járvány lefolyása.

Azonnal kapcsolatba léptünk és részletes egyeztetéseket kezdtünk a beszállítóinkkal és alvállalkozóinkkal, az IT-területtel, hiszen az akkor még csak valószínűsíthető teljes

home office üzemmódhoz gyors és hatékony megoldásra volt szükség, amely biztosítja a társaság folyamatos, zavartalan működését távoli eléréssel is, ráadásul lehetőleg változatlan IT-biztonsági szinten. A MAVIR Informatikai Igazgatósága biztosította az összes szükséges erőforrást az új típusú munkaszervezéshez és információcseréhez. A vállalat dolgozói zökkenőmentesen tértek át a (már meglévő és újonnan bevezetett) digitális platformokra (telefonkonferencia, csoportos internetes kommunikáció) és együttműködési alkalmazásokra, közel 500 munkatársunk otthonából VPN-en keresztül csatlakozva zökkenőmentesen elláthatta a feladatát, 80 külső szerződött partner támogatásával. Az átállás egyik fontos eredménye, hogy mindössze néhány nap alatt sikerült papírmენტessé tenni a működésünk jelentős részét, az átállás időszükségletére korábban hónapokat vagy akár egy fél évet számoltunk. Már 2020-ban, az első hullám alkalmával az első napok próbatétele megmutatta, hogy a MAVIR szervezete rendkívül rugalmasan képes az újfajta körülmények közötti újfajta feladatokra reagálni, és azokat gyorsan és hatékonyan megoldani, méghozzá az energiaellátás-biztonságának változatlan szinten tartása mellett.

Az első napok fontos feladata volt az egyeztetés a szomszédos országok rendszerirányítóival, egyrészt – a magyarországi árampiacon viszonylag magas, 20-30 százalék közötti átlagos importarány miatt – a szorosabb információcseréről az ottani termelői és hálózati viszonyokról, másrészt a járványügyi jó gyakorlatok megismerése érdekében. Ugyanígy azonnali egyeztetésekre volt szükség a magyarországi erőműtársaságokkal, mivel a tervezett karbantartások jellemzően tavasszal kezdődnek, ezek átütemezése alapvető feltétele volt a folyamatos ellátás biztosításának. Ugyanez igaz az elosztóhálózatok üzemeltetőire is. Az ott tervezett munkák, felújítások, kikapcsolások ütemezését ugyancsak a megváltozott helyzethez kellett igazítani, ahogyan az országos átviteli hálózat esetében is. Március elejére intenzív iparági együttműködés alakult ki a MAVIR irányításával és koordinációjával. Ez olykor egészen speciális helyzeteket teremtett. Volt olyan erőműtársaság, amelynek a gyors, tervezett javítási feladat elvégzéséhez a MAVIR támogatására volt szüksége, hogy az ekkor már életbe lépett beutazási korlátozás ellenére, az ellátásbiztonság érdekében külföldi szakemberek beutazhassanak Magyarországra, a szükséges beavatkozások idejére. Ehhez a MAVIR szakembereinek a honvédelmi tárca képviselőivel, illetve az ORFK határrendészeti szervezetével kialakított szoros és hatékony együttműködésére volt szükség. A tavaszi veszélyhelyzeti időszak értékelése során mindkét fél úgy találta, hogy olyan elengedhetetlenül szükséges és hasznos tapasztalatokat szerzett az ilyen és hasonló helyzetek közös eredményes megoldásában, amelyek a gyors és hatékony problémamegoldás alapfeltételei.

A MAVIR pandémiabizottsága folyamatosan és szorosan monitorozta a magyarországi és nemzetközi járványügyi helyzet alakulását, az energiapiaci változásokat, amelyek figyelembevételével pandémiás intézkedési tervet készített a társaság üzletmenet-folytonosságának biztosítására. Így a MAVIR felkészülhetett arra, hogy a külföldön látott mértékben csökkenhet a villamos energia iránti igény, ami rendszerirányítási szempontból, a napenergia-termelés felütásával együtt további nehézségeket jelenthet a rendszeregyensúly biztosítása szempontjából.

A MAVIR mint szervezet számára azonban a legfontosabb és legkomolyabb kihívás a munkatársainkat is fenyegető járványhelyzet volt. Meg kellett tervezni és meg kellett valósítani annak gyakorlatát, hogyan tudjuk a lehető legnagyobb védelmet nyújtani számukra, a tevékenységünk zavartalanságának fenntartása érdekében. A MAVIR-ban olyan képzettséggel és tapasztalattal rendelkező szakemberek dolgoznak a frontvonalban, vagyis a rendszerirányításban, piacműködtetésben, az üzemvitelben és az informatikai területen, akiknek a pótlása rendkívül nehezen megoldható – gyakorlatilag megoldhatatlan – feladat lenne. Technikai oldalon nagy kihívásnak való megfelelést jelentett, hogy mindössze egyetlen hétvége alatt átalakítottuk szimulátor-diszpécserközpontunkat éles, másodlagos vezénylővé, hogy lehetőség legyen a csapatok között az elengedhetetlenül szükséges szeparációra, vagyis a nyolcórás váltások még csak egymással sem találkoztak, a csapat egyik fele a normál menetben is használt, éles vezénylőben dolgozott, a másik pedig a szimulátorból kialakított másodlagosban. Ez utóbbi helyen ráadásul nem pontosan ugyanolyan feltételek voltak, nem pont ugyanannyi monitoron, nem pont ugyanúgy elrendezett eszközökön kellett dolgozniuk a diszpécsereknek és a piacműködtetési terület munkatársainak.

A MAVIR vezetése a koronavírus-járvány első hullámában a kerepesi állomásról irányította a cég napi tevékenységét. Ebben a korábban sosem tapasztalt helyzetben elsődlegesen a bentlakó szolgálatra fókuszált, folyamatosan tartva a kapcsolatot a benti-ekkel, és minden kérést, igényt igyekezett a lehető leggyorsabban teljesíteni, kielégíteni a munkavégzés és ezáltal az energiaellátás biztonsága érdekében.

A 2020-as első járványhullám alkalmával egy nap alatt 25 munkaállomásos operatív támogató központtá alakítottuk át azon háttérfunkciók számára, amelyek nem tudják nélkülözni a székház infrastruktúráját.

A home office-ban, egymástól elszigetelten dolgozók folyamatos tájékoztatása és a szervezeten belüli együttműködés fenntartása érdekében újfajta kommunikációs megoldásokat alkalmaztunk, a vezetői videóüzenetek mellett rendszeresen podcastokat készítettünk, amelyekben egyrészt a járványhelyzet emberi oldalát igyekeztünk feldolgozni, kibeszélni, másrészt a gyors információáramlást biztosítani. A különböző munkahelyi közösségek maguk is megtalálták a módját, hogy az online világban valamilyen módon fenntartsák a kapcsolatot egymással, a teamses „kandallóbeszélgetések” jó példái ennek.

Mindeközben megtartottuk és felkészítettük tartalék telephelyünket Gödön, így három helyszínes vezénylővel tudunk gazdálkodni és öt műszakot forgatni.

A Vezeték Felügyeletéken és országszerte 34 állomásunkon dolgozó vidéki kollégáink számára háromfokozatú kockázatelemzési és intézkedési tervet készített az Üzemviteli Igazgatóság, hogy az átviteli hálózat elvárt szintű rendelkezésre állása mindenkor biztosított legyen. A legfontosabb feladat az volt, hogy továbbra is biztosítsuk a munkaterületeket az alvállalkozóinknak, beszállítóinknak, és meg kellett teremteni a velük való napi együttműködés, közös munkavégzés biztonságos kereteit. Ez nemcsak az ellátásbiztonság szempontjából volt alapvető fontosságú, de több ezer munkahely fenntartásának is feltétele volt.

Mindeközben nagyberuházásaink, így például az aktuálisan kialakítás alatt álló három magyar–szlovák összeköttetés létesítése zavartalanul haladt előre. Ezen a területen a külső partnerekkel való érintkezést a minimálisra csökkentettük. A közösen használt dokumentumokat, szerződéseket személyes találkozás nélkül cseréltük ki aláírás után, az egyes helyszíneken lehetőleg ugyanígy adtuk egymásnak a „kilincset”, ami ugyan némiképp lassította a folyamatainkat, ám lehetővé tette, hogy azokat ne kelljen teljesen leállítani. Ahogyan a rendszerirányításban, a piacműködtetési területen dolgozók, úgy az üzemvitel munkatársai is komoly tapasztalattal rendelkeznek válsághelyzetek kezelésében, és többnyire saját erőből képesek megoldani ezeket. Ez a rutin nagymértékben segítette a MAVIR alkalmazkodását a tavaszi veszélyhelyzet idején.

A rendszeres vezetői tájékoztatás példamutató sűrűsége, a társaság irányító testülete és a Pandémia Bizottság folyamatos rendelkezésre állása, a felmerülő kérdések azonnali megválaszolása, valamint a szükséges intézkedések gyors meghozatala mind hozzájárult ahhoz, hogy erősítsék a MAVIR Zrt. munkavállalóinak lojalitását és elkötelezettségét, a csapatszellem erősödését.

A MAVIR Zrt. a pandémiás időszakban rendkívüli rugalmasságról és kitartásról tett és tesz is tanúbizonyságot; gyors vezetői döntések és precíz végrehajtás jellemzi ma is a társaság egészének működését. Ez önmagában is jelentős csapatépítő erővel bír, olyan erős hivatkozási alap, amelyre hosszú távon építeni lehet az egyébként rendkívül gyorsan változó, sok bizonytalansággal működő nemzetközi energiaipari környezetben.

Visszaállítási terv

Összhangban a kormányzati és iparági helyzetértékeléssel a MAVIR Zrt. Pandémia Bizottsága több fokozatban tervezte a visszaállást, amit az első hullámot követő nyár végén, a vártnál korábban érkezett második járványhullám keresztülhúzott. A kulcs továbbra is a folyamatos működés járványügyi kockázatainak minimalizálása, a biztonság változatlan szinten tartása és a rugalmasság megőrzése volt.

A járványügyi óvintézkedések során világossá vált, hogy a MAVIR a rendszerirányítás, a piacműködtetés és az átviteli hálózatok biztonságos üzemeltetésével együtt is rendkívül rugalmasan képes az alkalmazkodásra, gyorsan és hatékonyan tud új gyakorlatokat kidolgozni és bevezetni, a munkatársak maximális elkötelezettségére támaszkodva.

Több olyan lépést tettünk, amit az elosztói engedélyesekkel, valamint az erőművekkel is meg tudunk osztani. Ezek később az iparági gyakorlat meghatározó részét képezték, a folyamatos működés és a zavartalan ellátásbiztonság fenntartása érdekében. Ilyenformán a MAVIR gyors és hatékony reagálása a tavaszi veszélyhelyzetben a magyar villamosenergia-rendszer egészének alkalmazkodását is segítette, nemcsak közvetlenül, de jó gyakorlatokkal és szorosabb együttműködéssel is.

Olyan tapasztalatok ezek, amelyekre a jövőben bátran lehet támaszkodni, amikor egy, a gyorsabban változó környezethez rugalmasan alkalmazkodó, de továbbra is az ellátásbiztonságot mindenenekelőtt garantáló szervezetet kívánunk működtetni.

Összegzés – felkészülés a jövőre

A koronavírus-járvány sajnos jóval tovább húzódik, mint azt a kezdetekben bárki is gondolta volna. Ezért a MAVIR Zrt.-nek átviteli rendszerirányítóként készen kell arra állnia, hogy azonnal reagálni tudjon a legváratlanabb kihívásokra is.

Az egyik fontos feladat a kockázatelemzés és a szervezet alkalmazkodóképességének fejlesztése. Nem egy-egy konkrét, feltételezett kihívásra kell a szervezetnek felkészülnie, hanem általában a rendszerszintű és vállalati rugalmasságot szükséges fenntarthatóan magas szintre emelni és ott megtartani.

Fontos válságtanulság a koronavírus-járvány egymást követő hullámainak ez idáig közel két évéből, hogy a gyors alkalmazkodóképesség lesz a jövőben az egyik legfontosabb értéke a MAVIR-nak mint átviteli rendszerirányítónak, nemcsak az átviteli hálózat üzemeltetésében, de szervezetileg is, vagyis a támogató területek oldalán is.

A koronavírus-járvány elmúlt két évében a MAVIR példásan bizonyította, hogy nemcsak technikailag alkalmas a gyors reagálásra és feladatainak magas szintű ellátására, de hatékonyan működő állami vállalatként szervezetileg is képes példát mutatni a kritikus infrastruktúrákat üzemeltetőknek.

Felhasznált irodalom

A fejezet a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal adatai és a MAVIR Zrt. vállalati anyagai alapján készült.

Vákát oldal

Bozóky Alex

XVI. fejezet

A nemzeti vállalati felelősség sajátosságai a Szerencsejáték Zrt. pandémia alatti működésének példáján

Bevezetés

A közgazdaság-tudomány egyik meghatározó vitája az állami szerepvállalással kapcsolatos. A piac mindenhatóságát hirdető neoliberális közgazdászok egyik alaptétele, hogy az állam döntően rossz gazda, amely tevékenységével megzavarja a piac működését. Ezért az államnak csak néhány területen kellene szerepet vállalnia.¹ Az elmúlt száz év gazdaságtörténete azonban eklatáns bizonyítéka annak, hogy a piac korántsem mindenható. Az állami szerepvállalás szükségessége különösen hangsúlyosan jelenik meg a különböző válságok alatt, amelyekből az elmúlt bő évtizedben kettő is megrázta a világot. Bár a 2008-as és a 2020-as recesszió különböző okokra vezethető vissza, egyértelműnek tűnik, hogy már nem lehet teljesen visszatérni a korábban domináns neoliberális gazdaság-szervezéshez, és az államnak – piacgazdasági keretek között – egyre nagyobb szerepet kell kapnia.²

Stiglitz szerint az *állam elsődleges feladata* a megfelelő szabályozó keretrendszer biztosítása. Maga is javakat és szolgáltatásokat nyújthat, illetve vásárlóként léphet fel az áruk és szolgáltatások piacán, szabályozhatja a magánszektor termelését, és végül fontos a jövedelem-újraelosztási funkciója is.³

Jelen fejezetünkben a Szerencsejáték Zrt. tevékenységére fókuszálunk, amely a kaszinó játéktípus kivételével a nem liberalizált szerencsejátékok szervezését végző, *100 százalékban állami tulajdonban lévő vállalat*. Tevékenységi körében az előzőekben felsoroltak közül a szolgáltatásnyújtás és a vásárlói szerep jelenik meg hangsúlyosan.

Jelen tanulmány az állam piaci jelenlétét a Szerencsejáték Zrt. példáján keresztül mutatja be, és azt elemzi, hogy az állami tulajdonlás milyen előnyökkel és lehetőségekkel jár nemcsak konjunktúra idején, hanem recesszióval terhelt időszakban, beleértve a válságkezelés kihívásainak hatékony megválaszolását is.

¹ Milton Friedman – Rose Friedman: *Free To Choose*. London, Secker and Warburg, 1980. 27–30.

² Farkas Péter: Az állam szerepével kapcsolatos gazdaságelméletek módosulása a világgazdasági válságok nyomán. *Köz-Gazdaság*, 12. (2017), 2. 41–64.; 12. (2017), 5. 127–149.

³ Joseph E. Stiglitz – Jay K. Rosengard: *Economics of the public sector*. New York, W. W. Norton, 2015.

Az Alaptörvény és a nemzeti vállalati identitás

Az állami tulajdonú gazdasági társaságok aránya napjainkban számos OECD-tagországban magas értéket mutat. Az IMF tanulmánya szerint a világ 2000 legnagyobb vállalatának 20 százaléka van állami tulajdonban,⁴ amely arány a Covid-19-válság hatására várhatóan még inkább növekedni fog.⁵

Hazánkban az állami vagyoni politika a 2010-es kormányváltást és gazdaságpolitikai fordulatot követően célul tűzte ki az – elsősorban a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó – stratégiai vagyoni visszaszerzését és a hazai tulajdonú kis- és középvállalati szektor (kkv) megerősítését.⁶ Ez a folyamat 2018-ra nagyrészt befejeződött, és napjainkban a 30 kulcsfontosságú gazdasági szektor közül 17 szektor esetében legalább egy állami tulajdonban lévő vállalat működik.⁷ Mindez éles fordulatot jelent a 2010 előtti privatizációs törekvésekhez képest, amelyek a Szerencsejáték Zrt.-t is majdnem elérték.⁸ E tekintetben nemcsak hangsúlyosabbá váltak az állami vállalatok működtetésének, tulajdonosi joggyakorlásának szakmai elemei, hanem a közpénzzel, nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodás hatékony jogi intézményrendszerét is megalkották.⁹ Ezen belül kiindulópontként célszerű tisztázni, hogy az állami vállalati lét rejt-e többtartalmat a magánvállalati működéshez képest, és ha igen, akkor ez a gyakorlatban hol érhető tetten.

Az állami tulajdonú gazdasági lehetőségeken túl számos kötelezettséggel is jár, hiszen ezen vállalatok esetén a piaci logikán kívül a tulajdonos közösségi célrendszere is érvényesül. Az állami tulajdonú gazdasági társaságokkal szemben elvárás a rendeltetésszerű gazdálkodás, amely során érvényesülnie kell a törvényességi és helyénvalósági kritériumoknak. A helyénvalóságnak a szabályszerűség az előfeltétele, míg tartalmi eleme a célszerűség, a hatékonyság és az eredményesség.¹⁰

A gazdasági társaság általános jogi fogalmi eleme, hogy tevékenységét gazdasági haszonszerzés céljából végzi, így a „jó gazda” elsődleges szempontja a haszon elérése. Az állami vállalatok sikerkritériumai azonban túlmutatnak ezen. Az államnak ugyanis államszervezési, közhatalmi, szakpolitikai és közszolgáltatási motivációja is van. Egy

⁴ IMF: State-Owned Enterprises: the Other Government. In IMF: *Fiscal monitor. Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic* (2020. április 15.). 47–74.

⁵ OECD: *The COVID-19 Crisis and State Ownership in the Economy: Issues and Policy Considerations* (2020. június 25.).

⁶ György László – Veress József: 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. *Pénzügyi Szemle*, 61. (2016), 3. 367–388.

⁷ OECD (2020) i. m.

⁸ T/3087/147. számú módosító javaslat. 2007.

⁹ Magyarország 2011. év áprilisában az Országgyűlés által elfogadott és 2012. év január 1. napjától hatályos Alaptörvénye; nemzeti vagyoni törvény. 2011. évi CXCVI. törvény.

¹⁰ Domokos László: Vállalatirányítás a közérdek szolgálatában. In Parragh Bianka (szerk.): *Ősztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 105–125.

állami vállalatnak a profitszerzésen túl egyéb társadalmi követelményeknek is meg kell felelnie.¹¹

Az alternatív közgazdaságtan hívei már az 1960-as évektől kezdve elvetették a hagyományos közgazdaságtan azon tételeit, amelyek az önérdéket követő szervezetet és embert, valamint a gazdasági növekedést mint elsődleges gazdasági célt határozták meg. A vállalkozásokat sokkal inkább a közösségi szolgálat egy formájaként határozták meg, amelyeknek a tevékenységükért morális felelősséget is kell viselniük. Ez alapozta meg a felelős vállalat koncepcióját, amely a racionalitás és a moralitás vállalaton belüli összekapcsolódását feltételezi.¹²

A gazdasági eredményességet kizárólagos mércévé tenni tehát még a magánvállalatok esetében is félrevezető lehet, hiszen a felelős vállalati lét, a tulajdonos személyisége, egyéb érdekei, világlátása is megjelenik a cég életében, és hatással van arra. Az állami vállalatok esetében sincs ez másként, de a tulajdonosi érdek jóval rétegzettebben jelentkezik, hiszen ezek a szervezetek – a gazdasági eredményességen túl – a hatékony közösségszervezés, a köz- és gazdaságpolitikai célok megvalósításának eszközei is.

Az állami tulajdonú gazdasági társaságok törvényben meghatározott módon, önállóan és felelősen kötelesek gazdálkodni a törvényesség (szabályszerűség), a célszerűség és az eredményesség követelményeit figyelembe véve. Speciális helyzetükre mutat rá az is, hogy gazdálkodásuk eredményessége és egyes elemei negatív vagy pozitív irányban hatnak a kormányzati szektor hiányára és az államadósságra, mindamelllett az állami tulajdonú vállalatok a nemzeti vagyon részét képezik. Mindezzel összefüggésben természetes nemzetgazdasági és társadalmi igény az állami vállalatokkal szemben a *köz érdekét szolgáló eredményes és hatékony irányítású működés*.

A nemzeti vagyon részét képező vállalatoknál a gazdasági eredményesség mellett a közösségi célok is azonos súllyal jelennek meg, amit az Alaptörvény is rögzít: a 38. cikk (1) bekezdése szerint a nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele.

Összességében a szabályszerű, gazdaságos, piaci logika szerinti működés és Magyarország fenntartható gazdasági fejlődését támogató fokozott társadalmi felelősség kettőse alapozza meg a nemzeti vállalati identitást.

A nemzeti vállalati lét részhalmozait a későbbiekben fejtjük ki.

A Szerencsejáték Zrt. rövid bemutatása

A Szerencsejáték Zrt. 100 százalékos nemzeti tulajdonban álló szerencsejáték-szervező gazdasági társaság, amely árbevétele alapján Magyarország 16. legnagyobb vállalata.¹³

¹¹ Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. 5. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, Saldo, 2017. 127–152.

¹² Chikán (2017) i. m.

¹³ *Figyelő TOP100*. Budapest, Mediaworks Hungary Zrt., 2021.

A nemzeti lottótársaság országszerte kizárólagos joggal forgalmaz sorsolós játékokat (Ötöslottó, Hatoslottó, Skandináv lottó, Eurojackpot, Joker, Kenó, Luxor és Puttó), online sportfogadási terméket (Tippmixpro) és totalizatóri fogadást (Totó, Góltotó), továbbá engedéllyel rendelkezik sorsjegyek értékesítésére és földi típusú bukmékeri sportfogadás (Tippmix) szervezésére is.

A hazai szervezett szerencsejáték története több mint 70 évre nyúlik vissza. Az 1947 októberében kezdődő Totó játék azzal az elsődleges céllal indult, hogy az egy évvel később megrendezett londoni olimpiai játékokon a magyar csapat is részt vehessen. A kezdeményezés a II. világháborút követően bevett gyakorlatnak számított Európában, hiszen a kontinens legtöbb országában külön sportfogadást szerveztek a költségek fedezésére. A Totó játék szervezése egészen 1950-ig a Posta Takarékpénztár kereteiben zajlott, majd átkerült az Országos Takarékpénztárhoz (OTP), ahol a lebonyolító a Sportfogadási és Lottó Igazgatóság lett.

10 évvel a totalizatóri játék (Totó) bevezetését követően, 1957. január 17-én újabb termékkel bővült a szerencsejátékok köre, hiszen a pénzügyminiszter megbízta az Országos Takarékpénztárt a „magyar lottó”, azaz az Ötöslottó szervezésével.

A szerencsejáték-szervezés több évtizedig változatlan struktúrában működött, azonban 1991. január elsejével – az Országos Takarékpénztár Sportfogadási és Lottó Igazgatósága tevékenységi körének önállósulásával – létrejött a Szerencsejáték Rt. mint nemzeti lottótársaság. A vállalat cégformája 15 év után, 2005. szeptember 22-ét követően zártkörűen működő részvénytársasággá alakult.

Az elmúlt közel 30 éves időszakban jelentősen bővült a vállalat kínálatában elérhető játékok köre, hiszen az azóta meghatározóvá váló lottójátékok (például Skandináv lottó, Kenó, Luxor stb.) mellett a sportfogadás földi (Tippmix) és online formája (Tippmixpro) is elindult, de évről évre megújuló sorsjegykínálattal is találkozhatnak a játékosok. A 2020-as év második felétől pedig hiánypótló online termékek, az e-sportfogadás és e-sorsjegy is elérhetővé váltak.

A Szerencsejáték Zrt. mára az ország egyik legnagyobb értékesítési hálózatával rendelkezik, amely 7735 értékesítési ponton szervezi kereskedelmi feladatait. Munkavállalóinak száma meghaladja az 1740 főt. A társaság teljes játékkínálata 4606 értékesítési ponton érhető el, ebből 282 a Szerencsejáték Zrt. saját üzemeltetésű értékesítőhelye, a többi magánüzemeltetésben működő lottózó, postahivatal és más profilú, de szerencsejátékokat is értékesítő kiskereskedelmi üzlet, hírlapárusító pavilon. A vállalat 3003 darab olyan értékesítő ponttal rendelkezik, ahol kizárólag sorsjegyet árúsítanak, valamint 126 kiskereskedelmi egységben a társaság által foglalkoztatott, megváltozott munkaképességű értékesítők végzik a sorsjegyek értékesítését.

A nemzeti lottótársaság élményalapú szolgáltatást kíván nyújtani a játékosoknak. A vállalat kiemelt értékei közé tartozik – a gazdasági eredményességen túl – a felelős játékszervezés, a megbízhatóság és a társadalmi felelősségtudat, amelyek együttesen teremtik meg a fenntartható fejlődés és mértéktartó növekedés alapját.

Az egészségügyi veszélyhelyzeti működés alapelvei

Egy állami tulajdonú vállalat működése során gyakran megfogalmazott kritika a bonyolult és nehézkes döntéshozatal. Egy járványhelyzet során szükséges átfogó válságkezelésben azonban az időtényező szempontjából is lépéselőnyt jelenthet, hogy a tulajdonos ismeri és aktív szereplője a kormányzati általános járványügyi intézkedéseknek és folyamatoknak. Így a Szerencsejáték Zrt. a lehető legrövidebb reakcióidővel, már a járványügyi helyzet első, kezdeti fázisában a tulajdonossal közösen határozhatta meg a veszélyhelyzeti működés alapelveit (vö. 1. ábra).

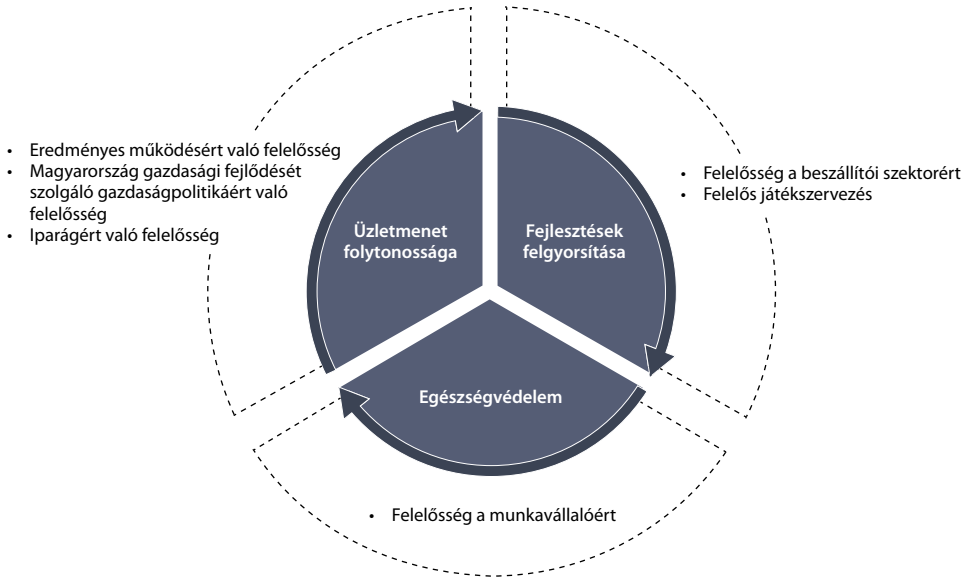
Elsődleges vezérlőelvként határoztuk meg, hogy az üzletmenet folytonosságát – a jogszabályi keretek betartása mellett – minél tovább fenn kell tartani. Ez az alapja ugyanis, hogy a nemzeti vállalati felelősség gazdasági oldalát a társaság elbírija, és hozzájáruljon a járványügyi intézkedések által terhelt központi kiadásokhoz is.

Ahogy arra Domokos László is rámutatott, egy jól működő állami vállalat megengedheti magának, hogy tartalékot képezzen, és dekonjunktura idején is beruházzon, fejlesszen.¹⁴ *Második elvként* tehát rögzítettük, hogy az üzleti működés fenntartásán túl a *fejlesztések felgyorsításával és előrehozásával* szolgáltatásiszint-ugrásra van szükség, kihasználva a digitális kompetenciák előtérbe kerülését. Itt megjegyezzük, hogy a tulajdonosi szemlélet a közvetlen munkavállalói és a hazai beszállítói kör szempontjából a piaci működés fenntarthatóságát – a vállalatok életben maradását – jelentette. Ennek keretében a bizonytalan környezetben is stabilitást teremtett, amely a koronavírus-válság időszakában érdemben kifejtette élénkítő és az eredmények megőrzését előtérbe helyező, hozzáadott értékkel rendelkező anticiklikus gazdasági hatását. A tíz éve eredményes ösztönző-fejlesztő állami szerepvállalás támogatta és felgyorsította a hazai mikro- és kisvállalati kör digitalizáció útján történő előrelépését is. Parragh Bianka álláspontja szerint a mai szigorú feltételekkel működő versenykörnyezet tényszerűsége, hogy a korszerű vezetési elvek napi vállalatvezetési gyakorlatba ültetésével működő, teljesítményorientált, minőségközpontú, digitális, illetve modern technológiát alkalmazó és fejlesztő vállalatok a legversenyképesebbek.¹⁵

Végül, harmadik elvként jelent meg, hogy mind a munkatársak, mind a játékosok egészségvédelmét a lehető legmagasabb szinten kell biztosítani, amelynek céljából egy elemző egységet állítottunk fel. Az egység az értékesítésben bevezetett egyes egészségvédelmi intézkedéseknek a játékosok és munkavállalók szubjektív biztonságérzetére és a szolgáltatás igénybevételeire, a munkaképességre gyakorolt hatását vizsgálta.

¹⁴ Domokos (2019) i. m.

¹⁵ Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.

1. ábra: A válságkezelési protokoll általános alapelvei és a nemzeti vállalati lét felelősségi területei

Forrás: saját adatgyűjtés alapján a szerző szerkesztése, 2021

A nemzeti vállalatok felelősségi területei válsághelyzetben

Az általános elvek bemutatását követően rátérünk a nemzeti vállalati léttel összefüggő társadalmi felelősség gyakorlati megvalósulására, amelyet hat témakör mentén csoportosítottunk.

Felelősség az eredményes működésért

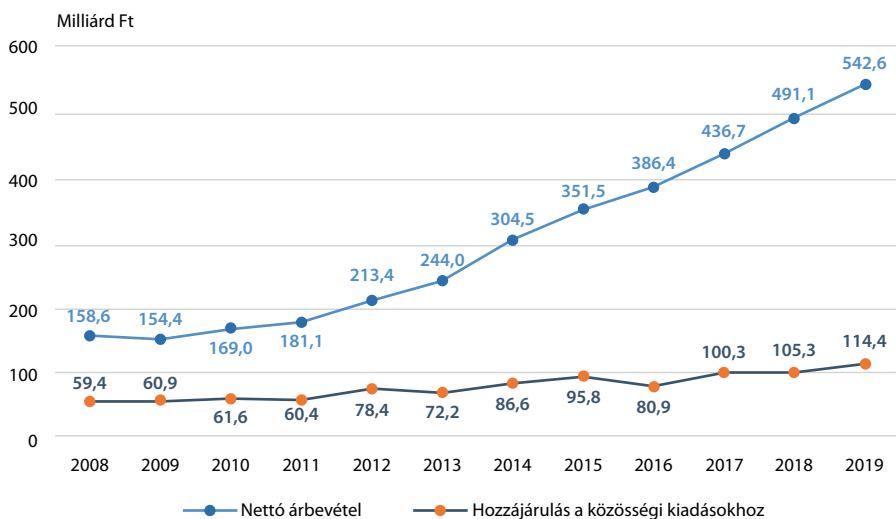
Ahogy az előzőekben már hangsúlyoztuk, az állami tulajdon nem jelentheti azt, hogy nem elvárás a pénzügyileg eredményes működés. Sőt, közös érdekünk, hogy az állami vállalatok minél profitábilisabbak legyenek.

A 2008-as pénzügyi válságtól a 2019-es rekordévig

A 2008-as pénzügyi válság az üzletmenet folytonosságára nem volt hatással, hiszen nem voltak nyitvatartási korlátozások, és a fogadási kínálat alapját képező sporteseményeket is megtartották. *A hatás a vásárlóerő csökkenésében nyilvánult meg*, hiszen a lakosság szabadon elkölthető, kultúrára, szórakozásra fordítható jövedelme elmaradt a korábbi évektől, ami kihatott a szerencsejátékok iránti keresletre is. Az éves árbevétel 2009-ben

2,6 százalékkal esett vissza, miközben a közösségi kiadásokhoz történő hozzájárulások¹⁶ is 4,5 százalékkal csökkentek 2008-hoz képest.¹⁷

2010-től a nettó árbevétel dinamikus növekedését figyelhettük meg, elérkezve 2019-hez, amikor is a vállalat minden korábbinál magasabb nettó árbevételt (541,9 Mrd Ft) és közösségi hozzájárulást (114,4 Mrd Ft) realizált.¹⁸ A dinamikus növekedés háttérében az állt, hogy 2019-re beérték, illetve megindultak azok a fejlesztések, amelyek alapvetően átalakították a nyújtott játékosélményt, megerősítették a nemzeti lottótársaság hosszú távú versenyképességét, többek között sikeresen felvéve a versenyt az úgynevezett illegális globális online sportfogadási szereplőkkel is.

2. ábra: A Szerencsejáték Zrt. nettó árbevétele és hozzájárulása a közösségi kiadásokhoz (2008–2019)

Megjegyzés: 2016-ban változott az osztalékfizetés adminisztrációja, ezért a visszaesés pusztán technikai jellegű, nem a trend tört meg.

Forrás: saját adatgyűjtés alapján a szerző szerkesztése

Pandémiás válság és válságkezelés

A tanulmányban a pandémiás válság időszakának a 2020–2021. évek tekinthetők, amelyek kronologikus eseményeit az alábbiakban mutatjuk be.

¹⁶ Közösségi hozzájárulás alatt a játékadó, a nyeremények után fizetett személyi jövedelemadó, az osztalék és egyéb adók (például helyi iparüzési adó, járulékok, társasági adó, Szerencsejáték Felügyeletnek teljesítendő díjak) összességét értjük.

¹⁷ A Szerencsejáték Zrt. adatai a vállalati beszámolók alapján.

¹⁸ A Szerencsejáték Zrt. adatai a vállalati beszámolók alapján.

2020-ra ambiciózus 6 százalékos növekedési ütemet határoztunk meg, amelynek egyik alapját az éves árbevétel közel felét képviselő sportfogadási szegmensben megrendezett nagy nemzetközi sportesemények¹⁹ szezonális felhajtó hatása képezte. 2020 első két és fél hónapjának eredményei az összes termék kategóriában meghaladták a tervezett növekedést, az árbevétel a tervezett 13 százalékkal, a tiszta játékbevételei terv²⁰ (TJB) pedig 27 százalékkal teljesítette túl.²¹

2020. március közepétől a járvány gyors terjedése azonban alapjaiban írta át a szerencsejáték-bevételek struktúráját és volumenét. A heti árbevétel március második felében közel 50 százalékkal esett vissza.²² A nemzeti lottótársaság termék kínálata és a kereskedelmi csatornák szerkezete alapjaiban befolyásolta a negatív hatások mértékét és az árbevétel alakulásának kitettségét. A kialakult helyzet rámutatott a vállalat értékesítési, termék- és szolgáltatási portfóliójának sérülékeny pontjaira, és egyben azonnali beavatkozási, illetve fejlesztési irányokat határozott meg.

A járvány kitörését követően globálisan törölték vagy felfüggesztették a legnépszerűbb élő sportfogadási eseményeket, köztük a nemzeti és nemzetközi futballbajnokságokat, majd a 2020-as olimpiai játékokat is. A Szerencsejáték Zrt. sportfogadási bevételeinek közel 63 százalékát²³ adják az ehhez köthető fogadási piacok, így a sportesemények leállítása azonnali sokként jelentkezett. A sportfogadás játékkategóriánál volt a legnagyobb visszaesés, amelynek időszakos árbevétele a harmadára csökkent.²⁴

A személyes érintkezések korlátozásával a több mint 7000 értékesítési ponttal rendelkező földi lottózói hálózat forgalma is visszaesett. A veszteséget némileg ellensúlyozta, hogy azon üzletek, amelyek szerencsejátékot forgalmaztak, többségében korlátozás nélkül nyitva tarthattak. Ennek ellenére a kizárólag materializált formában elérhető sorsjegyek²⁵ eladásából realizált árbevétel – a 13. és 18. hét között – közel 40 százalékkal²⁶ esett vissza.

Összefoglalva, a 2020. évi járványügyi helyzet első hulláma kevésbé a vásárlóerőt érintette, sokkal inkább a kínált játékok földi elérési lehetőségeit, továbbá a kínált szerencsejáték-termékek körét. Az árbevétel közel felét jelentő sportfogadásoknál az elmaradó sportesemények miatt a fogadási kínálat 95 százaléka tűnt el egyik napról a másikra,²⁷ és kellett ezáltal új sportfogadási piacokat keresni.

¹⁹ Euro2020 futballbajnokság, tokiói olimpia.

²⁰ A tiszta játékbevétel az árbevételnek a játékosok részére kifizetett nettó nyereséményekkel csökkentett része.

²¹ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²² A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²³ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²⁴ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²⁵ A pandémiáig a vállalat három fő termékcsoportja közül csak a sportfogadást és a lottó típusú számsorsjátékokat lehetett online elérni, a sorsjegyeket nem.

²⁶ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²⁷ Saját adatgyűjtésünk alapján a pandémiát megelőző időben hetente átlagosan 135 ezer fogadási piaccal dolgozott a Szerencsejáték Zrt., amely drasztikusan 33 ezerre csökkent, amely szám már tartalmazza a termék kínálatba felvett új sportfogadási piacokat is.

A fejlesztési stratégia mentén a digitális csatornák (internetes, illetve sms-alapú vásárlás) eladásai az elmúlt évtizedben ugyan nőttek, de 2020 elejére is csupán a teljes forgalom 15 százalékát tették ki. A digitális csatornafejlesztés középpontjában 2013-as bevezetése óta az online sportfogadási felület továbbfejlesztése, illetve promóciója állt. A sportfogadási termékszegmensben belül az online sportfogadás a teljes forgalom 30 százalékát tette ki, míg a számsorsjáték kategórián (lottó típusú játékok) belül 7,7 százalék – a korábbi évvel megegyező – online részarányt tervezett a vállalat 2020-ra is.²⁸

Az előzőekben részletezték miatt azonban felgyorsítottuk azokat a fejlesztéseket és értékesítésösztönző aktivitásokat, amelyek nemcsak a rövid távú eredményességet javították, de a hosszú távú növekedés alapjait is képezik. A Szerencsejáték Zrt. az online, otthonról is igénybe vehető digitális fogadás elősegítésére széles körű tájékoztatást indított márciustól három hónapon keresztül. A fókuszban az internetes és sms-es, illetve az Okoslottó mobilalkalmazással történő játéklehetőségekre történő figyelemfelhívás és edukáció állt, külön hangsúlyt helyezve a veszélyeztetettebb idősebb korosztályra is. A cég tehát elsősorban a biztonságos, otthoni fogadásokra hívta fel a figyelmet; összhangban az egészségmegőrző kormányzati kommunikációs törekvésekkel.

A járvány első hulláma alatt²⁹ közel 30 százalékkal növekedett az interaktív csatorna forgalma a számsorsjáték szegmensében, közel megötszörözve az új online felhasználók számát hetente, míg a sportfogadás területén a játékkategória bevételének több mint fele ezen a csatornán keresztül realizálódott.³⁰ A digitális ügyfélélmény növeléséért és a globális, hazánkban engedéllyel nem rendelkező online versenytársakkal szembeni versenyképesség megerősítéséért szükségessé vált az internetes fogadási regisztráció folyamatának jelentős egyszerűsítése.

Az új működési környezetben felértékelődtek azok az új játékfejlesztések is, amelyekkel a társaság felkészültebben várhatta a további pandémiás hullámokat. A cél az volt, hogy a kieső sportesemények esetén biztosított legyen a változatos fogadási kínálat, továbbá, hogy a sorsjegy termék is váljon elérhetővé digitális formában is.

A fejlesztésekhez a törvényi szabályozás módosítására volt szükség, és az elképzelések megvalósítása jelentős IT-fejlesztést is igényelt. Ennek eredményeképpen a fogadási kínálat növelésére 2020. augusztus 11-től az e-sport-események is bekerültek a Tippmix és Tippmixpro sportfogadási kínálatába, 2020 őszétől pedig elindult az e-sorsjegyek értékesítése.

A fejlesztéseknek köszönhetően a vállalat a korábbinál magasabb szolgáltatási szinten, a – később ismertetett – teljes kapacitás (munkatársi, földi hálózati és beszállítói) fenntartását célzó intézkedésekkel stabilizálni tudta az árbevételét. Már júniustól teljesítette az üzleti tervben meghatározott havi bevételi előirányzatot, sőt augusztustól túl

²⁸ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

²⁹ A korlátozó intézkedések 2020. március 17-i bevezetésétől azok fokozatos feloldásáig, június 18-ig tartó időszak.

³⁰ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

is teljesítette azt. Látható, hogy a pandémia ellenére az Szrt. a növekedési ütemét fenn tudta tartani, és a 2019-es szintet jóval meghaladó árbevételt ért el 2020-ban.

A vállalat 2021. évi üzleti tervezési kereteit a válságállóság növelése, a pandémiás cselekvési terv és a járványhelyzet okozta bizonytalanság határozta meg, de mindezek ellenére egy ambiciózus üzleti tervet tűzött ki. A várható eredmények alátámasztják ezt, minden tekintetben rekordokkal zárhatta a társaság a 2021. évi esztendő. A 2021. évi teljesítmény az év eleji és év végi Ötöslottó, valamint a Hatoslottó főnyeremény-halmozódásának, a bukmékeri fogadások színes kínálatának és jelentős keresletének, a gyorsabb ritmusú termékek, különösen a sorsjegyek tervezettnél magasabb keresletnövekedésének köszönhető. Az előzőeket támogatta a Társaság hosszú távra szóló cselekvési terve, amely a válságállóság erősödését és a gazdaság újraindításához való hozzájárulását is biztosítja. Ennek része a hagyományos földi értékesítő hálózat kkv-szektorában bevezetett Értékesítői Ösztönző Program, az e-sorsjegyeknek már egész évben biztosított színes és bővülő kínálata, ahogy az e-sport-játékokra történő fogadás lehetősége is. Júniusban elindult a vállalat legújabb fogadási terméke, a V-sport virtuális fogadás az online és a földi hálózatban. A virtuális fogadás alkalmas a fogadói kereslet kielégítésére olyan időszakokban is, amikor kevesebb „élő” esemény van.

A Szerencsejáték Zrt. gazdálkodása továbbra is stabil, a pandémia újabb hullámain és kritikus időszakait is felkészülten várta, sőt növekedést ért el a változó környezetben is, miközben válságállósága tovább erősödött, és hozzájárult a gazdaság újraindításához.

Ahogy fentebb írtuk, a gazdasági eredményesség fenntartása fontos abból a szempontból is, hogy a vállalat elbírja az alább ismertetett felelősségi területek gazdasági kihatásait.

Felelősség a Magyarország gazdasági fejlődését szolgáló gazdaságpolitikai célokért

A 2008-as válságból való kilábalás során egyértelművé vált, hogy az nem valósulhat meg állami szerepvállalás, következetes, egyensúlyra törekvő és felelős gazdaságpolitika nélkül. 2010-et követően a gazdaságpolitika fókuszában – többek között – a családok védelme, új munkahelyek teremtése, a régiék megőrzése, a hazai vállalkozások támogatása, a kkv-szektor megerősítése, a versenyképesség növelése és a vállalkozói kedv ösztönzése állt.

Felelős állami tulajdonú vállalként a Szerencsejáték Zrt. is ezen célokat támogató gazdálkodó tevékenységet folytat, hiszen működésének hatékonysága, gazdálkodásának eredményessége hatással van a nemzetgazdaság fenntartható működésére, a költségvetésre és az államadósságra, így végső soron Magyarország gazdasági fejlődésére. A vállalat humánpolitikája a munkahelyi közösségépítést tűzte ki célul, de emellett kiemelt figyelmet fordított a munkatársi stabil teljesítmény alapjára, a kiegyensúlyozott családi életre. A Szerencsejáték Zrt. intézkedéseivel tehát a családi és munkahelyi közösségi létforma közötti összhangot is igyekszik biztosítani.

E helyütt fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a vállalat különböző adók és osztalék formájában a válság ellenére is várhatóan több mint 125 milliárd Ft-tal járul hozzá a közösségi kiadásokhoz, ezáltal az állami költségvetési mozgástér fenntartásához 2021-ben.

1. táblázat: A közösségi kiadásokhoz való hozzájárulás bontása 2008–2021 között (Mrd Ft)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Játékadó	30,9	27,7	29,3	30,2	35,0	36,0	40,6	47,7	45,6	49,7	53,3	57,9	60,8	62,0
Nyeremények után fizetett szja	15,7	14,1	13,9	9,0	9,7	10,0	10,6	11,8	10,2	12,2	10,8	13,2	13,6	13,0
Osztalék	0,0	7,0	5,0	7,8	17,5	8,5	15,0	13,0	0,0	12,5	13,0	13,0	14,0	15,0
Egyéb (például hipa, járulékok, SZF-díjak, tao)	12,8	12,1	13,4	13,5	16,3	17,7	20,5	23,4	25,1	25,8	28,2	30,3	30,0	35,5
Összesen	59,4	60,9	61,6	60,4	78,4	72,2	86,6	95,8	80,9	100,3	105,3	114,4	118,3	125,6

Megjegyzés: A 2021. évi adatok becsült adatok.

Forrás: a szerző adatgyűjtése a vállalati beszámolók alapján

Felelősség az iparágért

A tiszta játékbevétel (TJB) a szerencsejáték-ipar fontos mutatója. Ennek értékét elemezve dinamikus növekedést figyelhettünk meg 2011 (86,4 milliárd Ft) és 2020 (190,0 milliárd Ft) között. A mutató alapján *2020-ban a legális piac 83 százaléka a Szerencsejáték Zrt. ellenőrzése alatt állt.* A piac másik nagy szereplői a kaszinók, amelyek piaci részesedése 2020-ban 16 százalék volt. A többi szereplő (például kártyatermek) piaci részesedése marginálisnak tekinthető.³¹

2. táblázat: A tiszta játékbevétel alakulása 2008 és 2021 között (Mrd Ft)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
87,9	82,2	87,4	86,4	100,1	106,8	124,6	142,9	143,7	157,5	171,1	187,0	190,0	206,5

Forrás: a szerző adatgyűjtése

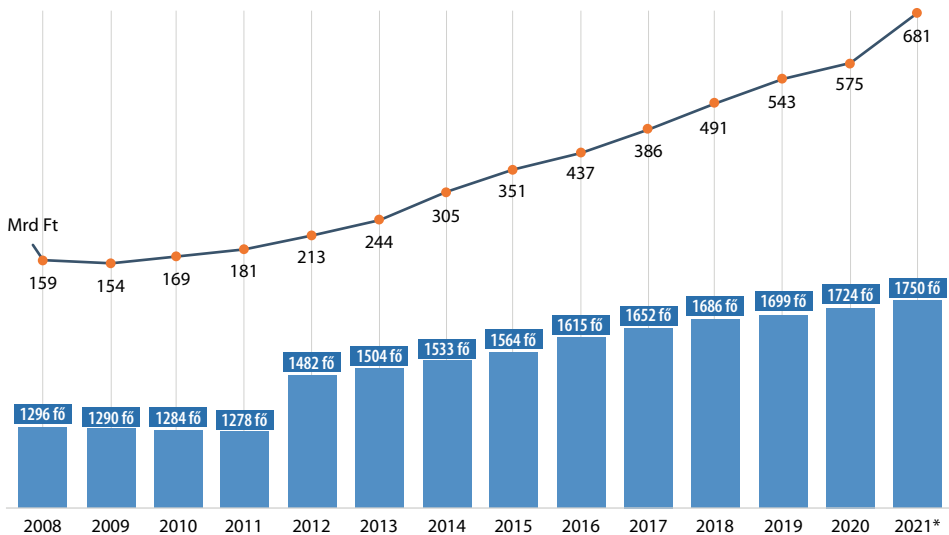
³¹ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

A fenti adatok is jól szemléltetik, hogy a Szerencsejáték Zrt. az iparág meghatározó szereplője, így gazdasági stabilitásának megőrzése az egész iparág működése szempontjából döntő jelentőségű.

Bár nem válságspecifikus intézkedés, de a nem kontrollált, illegális játékok elleni küzdelem is alapvető fontosságú, hisz az ilyen jellegű tevékenységek jelentős piactorzító hatással járhatnak.

Felelősség a munkavállalókért

A Szerencsejáték Zrt. átlagos statisztikai létszámát mutatja be az alábbi számsor; 2021-ben az átlagos statisztikai létszám 1750 fő, amely magában foglalja a központi adminisztrációban dolgozókat és a 282 db saját értékesítőhelyen dolgozó munkavállalót is.³²

3. ábra: A Szerencsejáték Zrt. átlagos statisztikai létszáma az árbevétel alakulásával összefüggésben (fő)
 Forrás: Szrt. alapján a szerző szerkesztése

A vállalat az országos partnerhálózatok és magánüzletek révén további 7679 értékesítőhelyen van jelen, ahol becslések szerint 12 900 fő munkavállaló érintett kisebb vagy nagyobb mértékben szerencsejáték-termékek forgalmazásában. Kiemelendő a megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató hálózat működtetése is, amely 2021-ben 157 főnek biztosított értékteremtő és életkeretet adó feladatokat.³³

³² A Szerencsejáték Zrt. vállalati beszámolóí alapján.

³³ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

A Szerencsejáték Zrt. elsődlegesen az általa foglalkoztatott saját munkavállalóiért felel. Részükre biztosítja a teljesítményalapú, értékteremtő munkán alapuló inspiratív környezetet, amely a közösségépítést szolgálja. *A vállalat tehát a teljesítményalapú munkaszervezés mellett a közösségépítésre helyezi a hangsúlyt*, amelyet a piac az elmúlt években számos díjjal jutalmazott.³⁴

Már a járvány kitérésekor beszereztük a szükséges egészségvédelmi eszközöket mind a munkatársak, mind a játékosok részére. Továbbá a vállalat olyan munkaszervezési protokollokat vezetett be, amelyek a kellő távolság tartása mellett a személyes munkavégzést is kiemelt kockázat nélkül tették lehetővé.

A pandémiás időszakban az otthoni munkavégzés lehetőségét csak fokozatosan és választási lehetőséggel vezette be a vállalat. Előnyt élveztek azon munkavállalói csoportok, amelyek vagy az élethelyzetüknél fogva (például a 12 év alatti gyermeket nevelő munkatársak) vagy az egészségi helyzetükből következően eltérő kezelést igényeltek. Ezt a munkavégzési formát a Szerencsejáték Zrt. a 60 év feletti és a megváltozott munkaképességűek részére is biztosította. A kritikus folyamatokat kezelő kulcsszemélyzet esetén váltott munkarendet vezettünk be. A vállalat a lottózóiban értékesítő munkatársak esetében 2 éves munkaidőkeretet alkalmaz, amely lehetőséget nyújt a pandémiás helyzet miatt esetlegesen fel nem használt munkaidő optimálisabb beosztására. Az értékesítő hálózatban foglalkoztatott munkavállalók esetében az órabéres foglalkoztatásról havi díjas bérezésre váltott.

Kiemelt figyelmet kapott a *béripolitika* is, ahol alapelveként fogalmazódott meg, hogy a juttatások – az időszakos árbevétel jelentős csökkenése ellenére – egy munkavállalói szegmensben sem csökkenhettek.

A Szerencsejáték Zrt.-nél az innovatív képesség megszerzését döntően az új munkatársak biztosítják, de hazai iparági versenytárs hiányában a szakértő munkatársak megtartása is kulcskérdés. A járványügyi helyzet miatti humán intézkedések a viszszafelelések alapján erősítették a vállalat felé irányuló munkatársi elköteleződést; ezzel jelentős szellemi energiát biztosítva a további kihívásokhoz.

Felelősség a beszállítói szektorért

A Szerencsejáték Zrt. több mint 500 beszállítóval áll aktív kapcsolatban, akik közül 480 hazai vállalkozás. Tőlük évi több mint nettó 40 milliárd Ft összegben rendel különböző szolgáltatásokat és termékeket. Tehát a teljes beszerzés 90 százaléka magyar tulajdonú vállalkozástól történik.³⁵ A Szerencsejáték Zrt. nemzeti vállalati identitásából

³⁴ 2019. év után már második alkalommal nyerte el a Szerencsejáték Zrt. a Randstad „Legvonzóbb munkaadó” címet a magyar munkavállalók értékelése alapján a Szolgáltatások kategóriában. A társaság az elmúlt évek során elnyerte az „Év Családbarát Vállalata”, „Legjobb Munkahely” és „Fogyatékos-barát Munkahely” díjakat.

³⁵ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

a hazai gazdasági és vállalkozói teljesítmény támogatása következik, ezért is különösen fontos a magyar tulajdonú beszállítói szektor.

Más megközelítésben a beszállítói szektor részét képezi a nem saját tulajdonú értékesítő hálózat is. Részükre a termékek értékesítése után fizetett partneri jutalék 2019. évben összesen 20,3 milliárd Ft volt.³⁶

A Szerencsejáték Zrt. az elmúlt években – összhangban a kormányzat gazdaságfejlesztési céljaival – stratégiai kapcsolatot épített ki más állami tulajdonú vállalatokkal és a hazai kkv-szektorral is. A 2019-es és 2020-as év beszerzési volumenét vizsgálva a vállalat beszállítói hálózatának 15 százalékát állami tulajdonú vállalatok, több mint 20 százalékát a hazai kkv-szektor teszi ki.³⁷

A magyar gazdaság duális szerkezetére (nagyvállalatok vs. kis- és középvállalatok) jellemző, hogy a kkv-szektor meglehetősen alultőkésített, és jelentős a mikrovállalkozások aránya, túlnyomó részük pedig még a kötelező béremeléseket is nehezen gazdálkodja ki.³⁸ A veszélyhelyzet során tehát a földi értékesítő hálózat – ezen belül az ennek gerincét adó kkv-szektor – működőképességének fenntartása kiemelt cél volt, hiszen *a 2404 értékesítési ponttal rendelkező kkv-szektor a vállalat árbevételeinek 65 százalékát adja.*³⁹ A Szerencsejáték Zrt. kkv-partneri köre kizárólag mikrovállalkozásokból áll. Esetükben a bevételek elmaradása a munkahelyek rövid időn belüli megszüntetését okozhatta volna, ami végső soron a hálózat erodálódását jelentette volna.

A munkahelyek védelmében a magyar kormány járulékkedvezményt⁴⁰ biztosított (47/2020. Korm. rendelet), és ezzel párhuzamosan a Szerencsejáték Zrt. is meghirdette új típusú partneri együttműködését. Ennek célja a munkahelyek védelmén túl a játékos-kiszolgálás modernizációja, valamint a normál ügymenethez való mielőbbi visszatérés biztosítása volt. A program tehermentesíteni kívánta az állami ellátórendszert is, a résztvevő partnerektől elvárva, hogy ne vegyék igénybe a veszélyhelyzettel összefüggően meghirdetett egyéb munkabér-támogatásokat.

A *hálózatvédelmi és fejlesztési akciót*⁴¹ keretében a vállalat 5 milliárd forint értékben terven felüli bónuszjutalékot adott a teljes termékportfóliót értékesítő kkv-partnereknek. A csatlakozás feltétele az volt, hogy ne építsenek le munkahelyeket, és ne vegyék igénybe az állami támogatásokat, továbbá hogy 2021. év végéig szolgáltatásszint-növelő beruházásokat végezzenek el (például kártyás fizetés, arculati elemek és WIFI biztosítása). Az akciótérv sikerességét bizonyítja, hogy 2135 vállalkozói értékesítőhely csatlakozott

³⁶ A Szerencsejáték Zrt. vállalati beszámolója alapján.

³⁷ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

³⁸ Parragh László: A gazdaság és az állam együttműködése mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ősztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 157–185.

³⁹ A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

⁴⁰ Például egyes ágazatokban a munkáltató mentesült a munkabér utáni közterhek megfizetése alól, vagy más ágazatokban a kisadózó vállalkozások tételes adójának megfizetése alól. A rendelet ezenfelül további jelentős kedvezményeket tartalmazott.

⁴¹ A programot május 25-én hirdettük ki, a csatlakozott értékesítő partnerek május 4-től lettek jogosultak a kiegészítő értékesítési jutaléokra.

2020. május folyamán, amely a kkv-partnerek mintegy 89 százalékát teszi ki. A program időszaka alatt több mint 2 milliárd forint extra jutalékot fizettünk ki a csatlakozott partneri körnek.⁴²

A munkahelyvédelmen és a földi hálózat megőrzésén túl a beszállítói szektor épségének biztosítása is hangsúlyosan jelent meg a vállalat üzletmenetében. A Szerencsejáték Zrt. a járványügyi hatás ellenére sem kezdett kiadáscsökkentésbe; hiszen cél volt, hogy a beszállítói szektor a veszélyhelyzet megszűnése után stabilan szolgáltatni tudjon.

A hálózatvédelmi és fejlesztési akcióterv keretében kidolgoztuk az Értékesítői Ösztönző Program koncepcióját, továbbá a program bevezetéséhez és működtetéséhez szükséges informatikai, szabályozói feltételeket is megvalósítottuk. Ennek köszönhetően 2021. február 1-jétől elindult az Értékesítői Ösztönző Program a hálózatvédelmi és fejlesztési akciótervben részt vevő partnereink értékesítőinek körében, amely program lehetővé teszi a vállalat részére, hogy a partnereinek értékesítőit az egyéni teljesítményük figyelembevételével direkt kifizetés által megszólíthassa, ezáltal ösztönözze őket az értékesítési teljesítmény növelésére. Ez a kezdeményezés egyedülálló megoldás a magyar piacon.

A program célja az értékesítők megtartásának és eredményesebb, ügyfélközpontú értékesítési tevékenységének támogatása, ezáltal az ügyfélélmény és üzleti eredmény fejlesztése.

A programban több mint 2350 partner több mint 8500 értékesítője vett részt, és a részt vevő értékesítők 70 százaléka, azaz több mint 6000 értékesítő részesült jutalékkifizetésben. Ez összesen 4,1 Mrd Ft jutalékkifizetést jelent. Ezen túl a program támogatja az értékesítők fejlesztését, a munkakör vonzóbbá tételét a munkaerőpiacon, továbbá a foglalkoztatás fehéritését is a kkv-partneri hálózatunkban.

Felelős játékszervezés

A Szerencsejáték Zrt. szolgáltatásaival élményt kíván nyújtani a játékosoknak, azonban a kínált játékok akkor maradnak az élmény keretein belül, ha nem párosulnak függőséggel. A játékszervezés során a veszélyek elkötelezettséggel és körültekintéssel jelentősen csökkenthetők, de ebben a körben a vállalat fokozott társadalmi felelősségének kell dominálnia, hiszen a *felelős játékszervezés* gyakran a gazdasági haszonmaximalizálás elve ellen ható döntéseket kíván. A felelős játékszervezést a játékosok iránti felelősségvállalás, a társadalmi felelősségvállalás, a megelőzés, a kiskorúak védelme és az ártalomcsökkentés stratégiai céljai határozzák meg. A forgalmazott játékok között nem találhatók magas kockázati besorolásúak, és számos szakmai, civil együttműködés segíti a kockázatkezelést.

A válság során a digitális csatornákra való terelés központjában az üzleti értéknövelésen túl meghatározó volt a felelős játékszervezési elvek és a társadalmi szemléletformálás is. Annak ellenére, hogy a teljes hálózat korlátozás nélkül állt a játékosok rendelkezésére,

⁴² A Szerencsejáték Zrt. adatai alapján.

a cég elsősorban a biztonságos, otthoni fogadásokra hívta fel a figyelmet, proaktívan nem ajánlotta a lottózói vásárlás lehetőségét, ezzel is elősegítve a biztonságos játékot, az idősebb korosztály otthon maradását, összhangban a kormányzati kommunikációs törekvésekkel.

Összefoglalás:

A nemzeti vállalat mint hatékony válságkezelő intézmény

A Szerencsejáték Zrt. példáján keresztül hat olyan területet mutattunk be, ahol a nemzeti vállalatokra jellemző felelős gazdasági tevékenység jelentős mértékben hozzájárulhat a magyar gazdaságot érő negatív hatások mérsékléséhez és mielőbbi felszámolásához.

A folyamatos működés fenntartásával, az innováció és a fejlesztések felpörgetésével a Szerencsejáték Zrt. gazdasági teljesítményének növekedési trendje nem tört meg, a 2019. évi eredményeket jóval meghaladó teljesítményt realizált a vállalat a 2020-as és 2021-es években a pandémia ellenére. Mindezt úgy, hogy nem voltak elbocsátások, sőt a különböző egészségmegerősési cselekvési programok implementálásával érdemben javultak a dolgozók munkakörülményei.

Az eredményes működés mellett hangsúlyosan jelent meg az iparágért és a beszállítóikért vállalt felelősség is. Míg az előző pontban említett eredményes működésre, az alkalmazottak megtartására való törekvés döntően minden gazdasági társaságra igaz, addig az ilyen értelemben vett széles körű társadalmi felelősségtudat már csak kevesek, döntően a nemzeti vállalatok sajátossága.

Állami tulajdonú vállalatként a nemzeti gazdaságpolitika támogatása is megtörténik azáltal, hogy magáénak tudja és implementálja azon kormányzati gazdaságpolitikai célokat, mint például a családok védelme vagy a kkv-szektor megerősítése.

A fentiekén túl a szerencsejáték mint speciális iparág szintén sajátos felelősséggel ruhazza fel az abban tevékenykedő vállalatokat. A Szerencsejáték Zrt.-nek nemzeti vállalatként szélesebb körű lehetőségei vannak, és ezáltal nagyobb felelősséggel tartozik játékosai mentális egészségének megőrzéséért. A profitelvárás nem állhat az egyén és a társadalom egészsége felett.

Tanulmányunkban alátámasztottuk, hogy a nemzeti vállalatok az állami tulajdonlás révén hatékonyan képesek mérsékelni a válsághelyzet okozta gazdasági és társadalmi károkat, és a mindenkori kormányzat támaszkodhat rájuk nemcsak a gazdasági konjunktúra, de a válsághelyzetek idején is. A tanulmánnyal azt igyekeztünk igazolni, hogy az árbevétel és eredmény növelése a nemzeti vállalati lét egyik, de nem kizárólagos aspektusa. Ezzel együtt lehetséges olyan vállalati politikát folytatni, amely válságidőszakban is a munkahelyek védelmét, az állami ellátórendszer tehermentesítését, a hazai kkv-k működőképességének fenntartását és a beruházásösztönzést egyaránt támogatja.

Visszaulva az ösztönző magyar állammodell jelentőségére, empirikus tapasztalatok mutatják, hogy a célzott állami ösztönzés számos pozitív nemzetgazdasági hatással jár,

amelyek támogatják a hazai vállalatok fejlődési hiányosságainak felszámolását és a válság nyújtotta lehetőségek mind szélesebb körű kihasználását.

Felhasznált irodalom

- Chikán Attila: *Vállalatgazdaságtan*. 5. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, Saldo, 2017.
- Domokos László: Vállalatirányítás a közérdek szolgálatában. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 105–125.
- Farkas Péter: Az állam szerepével kapcsolatos gazdaságelméletek módosulása a világgazdasági válságok nyomán. *Köz-Gazdaság*, 12. (2017), 2. 41–64.; 12. (2017), 5. 127–149.
- Figyelő TOP100*. Budapest, Mediaworks Hungary Zrt., 2021.
- Friedman, Milton – Rose Friedman: *Free To Choose*. London, Secker and Warburg, 1980.
- György László – Veress József: 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. *Pénzügyi Szemle*, 61. (2016), 3. 367–388. <https://bit.ly/3JSiOM3>
- IMF: State-Owned Enterprises: the Other Government. In IMF: *Fiscal monitor. Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic* (2020. április 15.). 47–74.
- OECD: *The COVID-19 Crisis and State Ownership in the Economy: Issues and Policy Considerations* (2020. június 25.). <https://bit.ly/33PPAho>
- Parragh Bianka: Az állam és a piac közötti összhang rendszertana és gazdasági hatásai Magyarországon. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 21–103.
- Parragh László: A gazdaság és az állam együttműködése mint a fenntartható fejlődés eszköze. In Parragh Bianka (szerk.): *Ösztönző állam – hatékonyabb vállalatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 157–185.
- Stiglitz, Joseph E. – Jay K. Rosengard: *Economics of the public sector*. New York, W. W. Norton, 2015.

Hivatkozott jogszabályok

1991. évi XXXIV. törvény a szerencsejáték szervezéséről
- T/3087/147. számú módosító javaslat, 2007
- 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet a koronavírus világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről

Vákát oldal

XVII. fejezet

Fókuszban az ellátásbiztonság és az egészségvédelem –
Covid-válság egy gyógyszeripari szereplő szemszögéből

Bevezetés

A globális koronavírus-járvány a gazdasági élet minden szereplőjét korábban nem látott kihívások elé állította. Bár a gyógyszeripar általában kevésbé kitett a gazdasági ciklusoknak, a Covid-válság negatív hatásai a mi szektorunkat, így benne a Richtert sem kerültk el. Az alábbiakban a társaság rövid bemutatása mellett arról adunk áttekintést, hogy milyen szektorspecifikus problémákkal szembesültünk a válság következtében, és milyen intézkedéseket hoztunk a járvány hatásainak enyhítésére. A pandémia elleni védekezés továbbra is folyamatos, napi szintű feladatot jelent valamennyiünk számára, ezért a válságra adott, alábbiakban bemutatott válaszok is folyamatosan formálódnak és bővülnek. Ennek megfelelően az intézkedések és tapasztalatok átfogó kiértékelése is a jövő feladata lesz.

A Richter Gedeon Nyrt. bemutatása

Globális, magyarországi központú multi

A Richter az egyetlen olyan hazai, a nemzetközi piacokon is meghatározó gyógyszer-cég, amely külföldi szakmai befektető nélkül, magyar irányítással működik. Ennek megfelelően a vállalatvezetés a döntéseket a magyar nemzetgazdaság érdekeit szem előtt tartva hozza meg. A hazánkban 6 ezer főt foglalkoztató Richter Magyarországon folytatja kutatási tevékenységét, itt valósít meg beruházásokat, fizet adót. Nyeresége 90 százalékát külföldön termeli meg és belföldre forgatja vissza, hozzájárulva hazánk versenyképességének növeléséhez. A Richter nemzetgazdasági hozzájárulása 2020-ban közel 121 milliárd forintot tett ki osztalék, adók, beruházások, valamint kutatás-fejlesztési ráfordítások formájában.

Eredeti kutatás

A vállalati stratégiában az innováció mindig meghatározó szerepet játszott, különös tekintettel az originális gyógyszerek kutatására és fejlesztésére. A Richter 1200 főt meg-

haladó kutató-fejlesztő bázisával Közép-Kelet-Európa legjelentősebb gyógyszerkutatási központja. A társaság árbevételének évente kb. 10 százalékát költi kutatás-fejlesztésre, 2020-ban csaknem 53 milliárd forintot. A Richter alapítása óta több mint tíz eredeti készítményt adott a magyar gyógyszeriparnak. A Richter eredeti gyógyszerkutatása hagyományosan a központi idegrendszer betegségeiben hatékony gyógyszerek felfedezésére és kifejlesztésére irányul.

A Richter eredeti kutatási tevékenységének kiemelkedő eredménye a cariprazine nevű antipszichotikum, az első olyan magyar fejlesztésű originális készítmény, amelyet az Egyesült Államok piacán is bevezettek, és amely blockbustertermékké vált (azaz árbevétele a bevezetést követő harmadik évben meghaladta az egymilliárd dollárt). A molekulát a Richter kutatói a 2000-es évek elején fedezték fel, majd a Forest Laboratorieszal (később Actavis, Allergan, majd Abbvie) közösen fejlesztették tovább. A cariprazine sikere nemcsak a Richter, hanem a magyar gyógyszeripar és orvostudomány szempontjából is történelmi jelentőségű.

A készítmény ma a leggyorsabban terjedő orális antipszichotikum az Egyesült Államokban, és 2019-ben a kiskereskedelmi forgalmi adatok alapján – a 174. helyen – bekerült a világ 200 legkeresettebb gyógyszere közé. A készítményből az Abbvie árbevétele az USA piacán 1,4 Mrd USD, és ebből a Richter 257 millió USD royalty bevételre tett szert 2020-ban. A termék magas szellemi hozzáadott értékét Innovációs Nagydíjjal ismerték el, valamint elnyerte az Év gyógyszere 2019 címet is. Németországban a Galenus von Pergamon Díj szakellátás kategóriájában bizonyult a legjobbnak 2019-ben mint az év egyik kiemelkedő innovációja.

Nőgyógyászat

A nőgyógyászati terápiás területen a társaságnak több évtizedre visszanyúló tapasztalata van. A folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően ma már mindazon vállalatok közül, amelyek világszerte nőgyógyászati termékekkel foglalkoznak, a Richter rendelkezik az egyik legszelebb termékválasztékkal, beleértve a korszerű fogamzásgátló tablettákat és eszközöket, sürgősségi fogamzásgátlókat, hormonpótló és csonttritkulás elleni készítményeket, a női fertilitást elősegítő, valamint fertőzés elleni és méhmióma kezelésére szolgáló szereket.

Biotechnológia

A biotechnológiai úton előállítható gyógyszerkészítmények alkalmazása a világ gyógyszerpiacainak leggyorsabban növekvő szegmense. A Richter vezetősége 2006-ban hozott stratégiai döntést arról, hogy belép erre az új területre. Mára bakteriális és élesztőalapú (Richter-Helm Biologics, Németország), valamint emlőssejtes fejlesztéseket lehetővé tevő üzemmel és gyártókapacitással (Debrecen) rendelkezik. A társaság célja egy olyan komp-

lex és versenyképes termékvonal létrehozása, amelynek segítségével magas hozzáadott értéket képviselő készítményekkel bővítheti termékportfólióját. A megcélzott terápiás területek: a reumatológia, az oszteoporózis, a nőgyógyászat és az onkológia. Első saját fejlesztésű bioszimiláris termékét, a csontritkulás kezelésére szolgáló teriparatide-ot 2019 augusztusában vezette be Európában.

Nemzetközi jelenlét

A Richter a legnagyobb magyar gyógyszergyártó: 5 világrészre kiterjedő piachálózzal, 29 képviseleti irodával, 41 kereskedelmi és marketingvállalattal. Tevékenységét 5 leány- és közös vállalat támogatja a gyártás területén. Hazai piacán kívül a világ több mint száz országába szállít hatóanyagokat és késztermékeket.

A társaság széles körben ismert márkanévvel és jól kiépített értékesítési hálózattal rendelkezik Magyarországon, Közép-Kelet-Európa, valamint a FÁK országaiban, és a 2010-es évektől kezdődően Nyugat-Európában, Kínában, valamint Latin-Amerikában is közvetlen piaci jelenlétet épített ki. Az USA-ba a Richter stratégiai együttműködési szerződések és hosszú távú szállítási megállapodások keretében szállít termékeket partnerei számára. Árbevételének több mint 90 százaléka exporttevékenységének eredménye. Legnagyobb piacai: Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, Lengyelország, Németország, Kína, Ukrajna és Románia.

A Richter története

Alapító

A magyar gyógyszeripar korai történetének egyik kiemelkedő alakja volt Richter Gedeon, akinek a 20. század elején kezdődő pályafutása rövid időn belül sikertörténeté vált.

Az ifjú Richter Gedeon gyógyszerészdiplomája megszerzését követően nyugat-európai tanulmányúton szerzett tapasztalatokat a gyógyszerészet és a gyógyszergyártás területén. Hazatérése után 1901-ben megvásárolta Budapesten az Üllői út 105. alatti – a Richter Gedeon Nyrt. tulajdonában napjainkban is működő – Sas patikát, ahol kisüzemi gyártással is foglalkozott. Az itt előállított első gyógyszerek láz- és fájdalomcsillapítók, valamint fertőtlenítő- és életmentő szerek voltak, amelyek közül a legismertebb a ma is használatos Kalmopirin lett. Első készítményét, a mellékvesekéreg-hormon kivonatot (adrenalin) tartalmazó Tonogen suprarenalét is mindmáig használják a gyógyászatban.

Sikerei hatására, valamint látva, hogy a gyógyszerártári gyógyszerkészítés ideje lejárt, Richter az elsők között alapította meg a nevét viselő gyárat 1907-ben, Kőbányán. Hamarosan az élvonalbeli nemzetközi szállítók között tartották számon, kutatási eredményeit pedig jól mutatja, hogy az I. világháború kitérésének évében már 28 szabadalom volt a birtokában.

Richter Gedeon nemcsak sikeres kutató, hanem kiváló menedzser, vállalatvezető is volt. Cégét 1923-ban családi részvénytársasággá alakította, és szerteágazó nemzetközi kapcsolatait felhasználva hatékony exporttervet dolgozott ki. Az 1930-as évek végéig hetven országra kiterjedő képviseleti hálózatot hozott létre, és tíz külföldi leányvállalatot alapított, közülük többen jelentős gyógyszeralapanyag-gyártás is folyt. A Richter Rt. ekkorra az egyik legjelentősebb magyar külkereskedelmi vállalattá fejlődött.

Richter sikeres pályafutásának végül a II. világháború eseményei vetettek véget. Zsidó származása miatt 1942-ben vezérigazgatói tisztségétől meg kellett válnia. Hazáját nem hagyta el akkor sem, amikor lehetősége volt rá, és ezért a döntéséért életével kellett fizetnie. 72. életében, 1944 decemberében a nyilasok a Dunába lökték.

Túlélés

A háború derékba törte a vállalat fejlődését. Az import ellehetetlenülése egyre nagyobb mértékben akadályozta a termelést, a társaság elvesztette nyugat-európai exportpiacait és leányvállalatait. Kelet felé nyitott, és az 1950-es évek elejétől teljes erővel folytatta az eredeti gyógyszerek kutatását. A gyárat államosították, a neve 1951-től Kőbányai Gyógyszerárugyár lett. Az 1960-as évektől a Szovjetunió vezető szállítója volt, az 1970-es évektől pedig egyre nagyobb lett a nyugati export is.

A sikeres újrakezdésben meghatározó szerepe volt Pillich Lajosnak, aki műszaki igazgatóként 1938-tól 1976-ig tevékenykedett, majd 1990-től a részvénytársaság elnöke, 1999-től örökös tiszteletbeli elnöke lett. Ő volt az, aki e sorsdöntő időszakban új, tehetséges kutató- és műszaki gárdát kovácsolt össze, aminek eredményeként sikeres innovatív kezdeményezések sora születhetett, illetve neki köszönhető többek között a szteroid termékcsalád kialakítása is.

Hasonlóan fontos szerepet játszott a társaság életében az 1957 és 1985 között vezérigazgatói pozíciót betöltő dr. Varga Edit, aki felismerte, hogy az adott körülmények között az egyetlen komoly kiugrási lehetőség a Szovjetunióba és a KGST-piacokra való exportnövelés. Az ő rendkívüli előrelátásának köszönhető, hogy a Richter a Szovjetunió legnagyobb gyógyszer szállítója lett.

Privatizáció, tőzsdei jelenlét

Fél évszázados tervgazdálkodás után a piacgazdaság a Richter számára is alapvető szemléletváltást igénylő kihívást jelentett. 1990-ben újból részvénytársasággá alakult, de a tulajdonjogokat az ÁVÜ gyakorolta, amelynek meghatározó befolyása érvényesült az igazgatásban. A vállalat veszteséges lett, halaszthatatlanná vált az átszervezése. A Bogsch Erik által vezetett új menedzsment reorganizációs erőfeszítéseinek köszönhetően 1993-ban a pénzügyi helyzet stabilizálódott, a vállalat terület, létszám, műszerezettség és termelési kapacitás tekintetében egyaránt fejlődésnek indult.

1994 novemberében a cég névre szóló törzsrészcvényeit bevezették a Budapesti Értéktőzsdére, ahol rövid időn belül a négy legnagyobb forgalmú és kapitalizációjú részvény között szerepelt. A társaság nemzetközileg elismert, Londonban is jegyzett céggé vált. A Richter részvényei a magyar vállalatok közül elsőként kerültek tőzsdére, megelőzve többek között az OTP-t és a Molt.

Bár a háromlépcsős privatizációs program az állami tulajdonrész fokozatos csökkenését eredményezte, a Richter az egyetlen olyan hazai, mára multinacionálissá fejlődött cég, amely meg tudta őrizni függetlenségét: külföldi szakmai befektető nélkül, magyar irányítással működik.

A társaság részvényeinek árfolyama a bevezetése óta 44-szeresére emelkedett, ami nemcsak a hazai tőzsde, hanem a magyar gazdaság szempontjából is egyedülálló sikertörténet. Hosszú utat tett meg a Richter: regionális gyártóból magyarországi központú multinacionális nagyvállalattá vált, specialty pharma stratégiája következetes végrehajtásával ma Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb kutató-fejlesztő központjával büszkélkedhet, és globális szinten is az egyik legjelentősebb nőgyógyászati portfólióval. Mindezek az eredmények nem kis mértékben a tőzsdei jelenlétnek köszönhetőek, amely egyszerre járt tőkebevonással és a komoly jelentéstételi kötelezettség révén nagy fokú átláthatósággal, ami egyben fokozott és állandó teljesítménykényszert is jelent a cég vezetői és valamennyi munkavállalója számára.

120 év – változó környezet, változatlan küldetés

2021-ben ünnepelte a Richter fennállásának 120. évfordulóját. A társaság 120 év elteltével is azt a szellemiséget tudhatja magáénak, amelyet még Richter Gedeon teremtett meg áldozatos munkájával, az emberekhez és a gyógyításhoz való hozzáállásával. Az, hogy a Richter mára multinacionális vállalattá fejlődött, sok évtizedes munka eredménye. Sikere többek között az évszázados tapasztalatokban, az értékes szaktudásban, a kiváló csapatszellemben, dolgozóink áldozatkészségében, elkötelezettségében rejlik, és abban, hogy nemzetközileg is versenyképes céggé tudott válni.

A járvány rövid távú hatásai a gyógyszeriparban

A pandémia, illetve a miatta bevezetett korlátozó intézkedések rövid távú negatív hatásai mind a kínálati, mind a keresleti oldalon okoztak kihívásokat.

A kínálati hatások közül a legjellemzőbbek a munkaerő biztosításának nehézségei, illetve a munkavégzés megváltozott körülményei voltak. Bár az ellátási láncokban is jelentkeztek zavarok, ezek utólag kisebbnek bizonyultak, mint amitől tartani lehetett.

A keresleti oldalon az orvos-beteg találkozások számának csökkenése, az orvoslátogatások korlátozása és a gazdasági sokk következtében – a kezdeti pánik indukálta

gyógyszerfelhalmozás után – a vásárlóerőben megfigyelhető visszaesés játszott döntő szerepet.

A világvárvány következtében kialakult rendkívüli helyzet kezelésekor üzletvitelünk bizonyította rugalmasságát, és sikerült elkerülnünk a működési zavarokat. A Richter nagyon erős alapokra építkezik: szilárd tőkehelyzetünkre, vertikálisan integrált üzleti modellünkre, erős vállalati kultúránkra támaszkodva meg tudtunk felelni ezeknek a kihívásoknak.

A Richter válaszai a Covid-19-világvárványra 2020–21-ben

A Richter elsődleges feladata a magas minőségi színvonalú, megbízható és hatékony terápiák folyamatos biztosítása a betegek számára. Ezt szem előtt tartva a válsághelyzet kialakulása óta kettős célkitűzésünk az, hogy biztosítjuk működésünk zavartalanságát, valamint ehhez is szorosan kapcsolódva védjük alkalmazottaink egészségét és jólétét. E cél érdekében, és tekintettel a Magyarország kormánya által megfogalmazott javaslatokra és járványügyi szabályokra, a Richter is számos intézkedést vezetett be a koronavírus miatti kockázatok csökkentése érdekében. A járványhelyzet folyamatos monitorozása, valamint a gyors és rugalmas reagálóképesség biztosítása érdekében saját belső operatív törzset állítottunk fel.

A megváltozott működési környezetben négy fő területre fordítunk kiemelt figyelmet: a munkatársaink egészségének védelmére, piacaink, illetve vevőink helyzetére, a belső folyamatainkra, illetve a pénzügyeinkre. Ezek mellett maradt erőnk egy ötödikre, a társadalmi felelősségvállalásra is odafigyelni.

A munkavállalók egészségének védelme

A munkavállalóink egészségének védelme mellett, hogy erkölcsi kötelességünk, a működőképességünk fenntartása szempontjából is kulcskérdés. A Richter belső operatív törzsét azzal a céllal hoztuk létre, hogy napi szinten monitorozza a járványhelyzet alakulását, és arra reagálva rendszeresen készítsen operatív szintű javaslatokat a társaság ügyvezetése számára, amellyel a dolgozók védelmét biztosítani tudja. Ennek megfelelően nagyon sok olyan óvintézkedést vezettünk be, amely biztosította, hogy minél kisebb esélyt adjunk a koronavírus terjedésének.

A belső óvintézkedéseink fő fókusza a személyes kontaktusok számának csökkentése, illetve a higiéniai előírások szigorítása. Az irodai dolgozók körében az egyik legfontosabb intézkedés a home office lehetőségének kiterjesztése volt azokon a területeken, ahol az otthoni munkavégzés mellett is biztosítani lehet a napi szintű működés zavartalanságát.

A gyártás, minőségbiztosítás vagy a logisztika zavartalan működése azonban személyes jelenlétet igényel. Az e területen dolgozó mintegy 3000 munkavállaló a Covid-járvány alatt is a Richter budapesti és vidéki telephelyein végez munkát. Az ő, valamint

az ez idő alatt is az irodáinkban dolgozó kollégáink védelmét fokozott higiéniai intézkedésekkel, belső távolságtartást szolgáló szabályokkal erősítettük. A gyógyszergyártásban amúgy is jellemző szigorú higiéniai szabályokat is fokoztuk, így az üzemi területeken kívül is gyakoribbá tettük a takarítást, valamint légtér-fertőtlenítést vezettünk be a forgalmasabb helyeken, ahova kézfertőtlenítő eszközöket is telepítettünk.

Nagy hangsúlyt helyezünk a fertőzési gócpontok kialakulásának megelőzésére. Fertőzés esetén a fertőzött azonnal karanténba kerül, a szoros kontaktok felkutatásáról, elkülönítéséről és teszteléséről pedig haladéktalanul gondoskodunk. Annak érdekében, hogy gyorsan és hatékonyan tudjuk elvégezni a kontaktkutatót, saját applikációt is kifejlesztettünk a munkavállalóink számára: ezen keresztül kell bejelenteni az igazolt fertőzéseket, illetve fertőzöttel való szoros kapcsolat esetén az elsődleges kontakti státuszt.

Amennyiben fertőzészgyanú esetén a hatósági tesztelés valamilyen akadályba ütközik, a Richter saját költségén gondoskodik arról, hogy a tesztelés mielőbb megtörténjen. A saját PCR-tesztelés bevezetése a gyártásban történő munkaszervezést is hatékonyabbá tette: míg a járvány kezdetén a különböző műszakban dolgozók elválasztásával tudtuk csökkenteni a fertőzés terjedésének esélyét, most fertőzészgyanú esetén azonnali teszteléssel tudjuk megakadályozni a gócpontok kialakulását.

A kontaktusszám csökkentése a távoli munkavégzés kiterjesztését, a meetingek, képzések online térbe terelését követelte meg, amelyben kritikus szerep jutott az IT-nak. A digitális kultúra elmélyítésében ugrásszerű változást hozott a járvány: a digitális munkavégzésre, munkafolyamatokra a szükséges eszközök biztosítása mellett minimális idő alatt át tudtunk térni. Ez annak is köszönhető, hogy már a járványt megelőzően is nagy hangsúlyt fektettünk az olyan területekre, mint például az informatikai biztonsági, az információkezelési és adatmegjelenítési, a mobilitási vagy a felhőalapú megoldások alkalmazása, de a pandémiás helyzetre tekintettel felgyorsítottuk az informatikai rendszereink fejlesztését. A járvány magyarországi megjelenését követően szinte azonnal 1200-1400 dolgozó tudott otthonról dolgozni, amit rövidesen további több száz kolléga követett. Belső online képzésekkel tettük gördülékenyebbé az átállást, amelyek során a felhasználók a lehető leggyorsabban megismerhették és használatba vehették az új eszközöket.

A bevezetett rendkívüli szabályok ismertetésében és betartatásában, illetve a munkavállalók körében a járványhelyzet miatt kezdetben kialakult bizonytalanság eloszlásában kulcsszerepet játszott az intenzív belső kommunikáció. Munkatársainkat a vírus megjelenése óta rendszeresen tájékoztatjuk e-maileken, valamint a vállalati intraneten keresztül, de mindezek mellett olyan új eszközöket vezettünk be, mint a zárt Facebook-csoport. Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy kollégáinkban fokozzuk a vírus elleni védekezés egyéni lehetőségeivel kapcsolatos tudatosságot. 2022. január 15-étől a Covid-19 elleni védettség a munkavégzés feltétele társaságunknál.

Cégünk pszichológiai segítséget is nyújt a Covid-19-járvány okozta nehézségeket nehezen feldolgozó munkavállalói számára. A Richter saját, Munkavállalói Jóléti Ala-

pítványán keresztül rendkívüli adománnyal támogatja a rászoruló családokat, illetve ezeken túlmenően a Richter véradás megszervezésével támogatta a Magyar Vértbankot.

A megváltozott munkakörülmények ellentétes hatásokat gyakoroltak a termelékenységre, ezeknek a kiértékelése, összesített hatásának megítélése csak hosszabb távon lehetséges. Míg a fluktuáció csökkenése, vagy akár a távoli munkavégzés miatt a munkába járás idejének megtakarítása is egyértelműen a termelékenység javulásának irányába hatott, a járvánnyal járó stressz, a tréningek, képzések elmaradása, a gyermekgondozással kapcsolatosan felmerült kérdések, a járvány terjedésének mérséklését szolgáló korlátozó intézkedések mind kihívás elé állították a kollégáinkat, a szervezetünket. Ezek kezelése különös figyelmet kíván a vezetői csapattól.

Vevőink

A vevőinkkel kapcsolatos hatások legfontosabbika az orvos-beteg találkozások számának csökkenése: az elmaradt orvos-beteg találkozásoknak és így az el nem látott betegségeknek hosszabb távon is lehetnek gazdasági és társadalmi hatásai, amelyek túlmutatnak egy receptfelírás elmaradásán.

Ezt tetézi a promóciós tájékoztatási tevékenység korlátozása, ami szintén a receptfelírások csökkenését okozta. A közvetlen, személyes látogatásra épülő promóciós tevékenységet a fizikai kapcsolat csökkentése érdekében gyakorlatilag minden piacon átmenetileg meg kellett szüntetni, ezeket a tevékenységeket sikeresen átirányítottuk online csatornákra.

Itt kell szót ejteni a csökkenő vásárlóerőről is, ami szintén a kereslet csökkenését hozza magával mind egyéni, mind állami szinten. Különösen élesen jelentkezett ez kiemelt piacunkon, Oroszországban, ahol a járvány okozta gazdasági zuhanást tetézik a geopolitikai feszültségek is.

Ellátási lánc

Bár a távolságtartást szolgáló intézkedések miatt ideiglenesen csökkent a termelékenységünk, ezt a hatékonyságjavító intézkedéseknek köszönhetően rövid idő alatt sikerült visszaállítanunk. A legnehezebb időszakban is minden vásárlói igénynek eleget tudtunk tenni, 2020. márciusban, a nagy felhalmozási célú felvásárlás idején is ki tudtuk szolgálni a bejövő megrendeléseket. Az év második felére pedig már elmondhatjuk, hogy a Richter 120 éves történetében nem értek még el ilyen magas szintet a legyártott volumenek és a készletek. Emellett pedig sosem szintetizáltunk és gyártottunk le olyan gyorsan új készítményt, mint a súlyos stádiumban lévő Covid-betegek kezelésére leghatékonyabbnak bizonyuló remdesivirt.

Ebben sokat segített nekünk az a vertikálisan integrált üzleti modell, amelyben a Richter már régóta hisz. Ez az üzleti modell teszi lehetővé azt, hogy a kutatás-fejlesztés,

a hatóanyag- és késztermékgyártás, valamint minden további piacra jutást megelőző fázisa a gyártási disztribúciós láncnak Magyarországon történjen, ezáltal teljes függetlenséget biztosítva külföldi forrásoktól. Mindez nélkülözhetetlen a hazai betegek stabil gyógyszerellátásának biztosítása szempontjából, és a nemzetgazdasági hozzájárulás miatt is kiemelkedő jelentőségű.

Pénzügyeink

Ami a pénzügyeinket illeti, megmutatkozott, hogy az a hagyományosan konzervatív gazdálkodás, amelyet a Richter folytat, milyen jól jön egy válságos helyzetben. Fel sem merült például, hogy ne fizetnénk osztalékot, hiszen a Richter kiszámítható pályán haladt ebben az időszakban is. Számos gyártó vállalat állt le a működéssel vagy halasztott el tervezett beruházásokat, nálunk ilyen döntések nem születtek. A fizetési fegyelem oldalán mind ez ideig nem tapasztaltunk jelentős késéseket vagy feszültségeket, bár egyes nagykereskedelmi partnereknél megmutatkozott a forgótőkére nehezedő nyomás alacsonyabb készletszintek formájában.

Társadalmi felelősségvállalás

Meggyőződésünk, hogy felelősségünk túlmutat a biztonságos magyarországi betegellátáson, illetve a vonatkozó jogi normák által szabályozott üzleti tevékenységen. Ebben a szellemben a Richter az UNICEF magyarországi leányvállalata által megfogalmazott kérésnek eleget téve informatikai eszközöket adományozott azoknak a családoknak, akik a közoktatásban bevezetett távoktatás által támasztott informatikai igényeknek nem tudtak megfelelni. 2020 áprilisában a járványhelyzetre tekintettel a Richter Egészségváros Program minden korábbi résztvevőjének, 70 kórháznak és klinikának 2-2 millió forintot, összesen 140 millió forintot adományoztunk. A Richter Igazgatósága és Felügyelő Bizottsága 2020-ban egyhavi tiszteletdíját, összesen 6 millió forintot ajánlott fel a járvány elleni küzdelemben kiemelt szerepet játszó Országos Mentőszolgálatnak, 2021-ben pedig 12 millió forintot adományozott az Áder János köztársasági elnök és felesége, Herczegh Anita által létrehozott Regőczy István Alapítványnak. Több külpiacunkon a leányvállalatainkon keresztül nyújtottunk pénzügyi támogatást egészségügyi intézményeknek.

A válság közép- és hosszú távú hatásai

A koronavírus alaposan átrajzolta a környezetünket, ezért megvizsgáltuk, hogy melyek azok a tényezők, amelyek közép- és hosszú távon is befolyásolhatják a működésünket. A következő négy fő trendet azonosítottuk:

1. *Csökkenő vásárlóerő és a finanszírozói hozzáállás változása.* A kormányzatok a válság kezelése során alaposan kiköltekeztek, így nem lenne meglepő, ha a generikus termékek piacán az eddiginél is intenzívebb árnyomást tapasztalnánk középtávon. Ennek azonban ellentmond, hogy a válság azt is bebizonyította, hogy az ázsiai gyártóhelyekre való túlzott hagyatkozás az ellátási láncokban nem fenntartható hosszú távon. Az innovatív készítmények esetén mindazonáltal csökkenhet a befogadási hajlandóság, hiszen a kasszákat feszíti a sok kiadás. Kitorési lehetőség lehet ugyanakkor a biohasonló készítmények területe, amennyiben a hatóságok világszerte felismerik, hogy megtakarítási lehetőséget jelenthet az engedélyeztetési és a finanszírozói hozzáállás javítása e termékkör esetében.
2. *Az orvosok személyes látogatásának hiánya, és az ebből következő piaci változások.* A digitális csatornákra terelt orvoslátogatói tevékenység kedvezően hat a költség-szintre, de hosszabb távú jövője ennek még nem látható pontosan. A következő évek a fizikai és az online orvoslátogatás közötti optimális egyensúly kereséséről szólhatnak majd. Új termék bevezetése esetében a személyes jelenlét meglátásunk szerint semmiképp sem nélkülözhető.
3. *A klinikai vizsgálatok lassulása.* A klinikai vizsgálóhelyek egy része a Covid-témákkal van elfoglalva, ami önmagában okoz egy szűk keresztmetszetet. A többi vizsgálóhely pedig a járvány miatt lassuló betegbevonással szembesül, aminek következtében akadoznak a vizsgálatok. Ezen a területen is megfigyelhetően növekszik a digitális megoldások szerepe, ami a mi jövőbeni működésünkre is hatással lehet.
4. *A beszerzési-ellátási láncokban bekövetkező változások.* Sok olyan vélekedés jelent meg, hogy a koronavírus-járvány a globalizáció ellenében hat, és felerősödtek azok a korábban is jogosan hangoztatott aggályok, hogy szabad-e az európai gyógyszerellátásban ilyen mértékben hagyatkozni ázsiai gyártóhelyekre. Egy ilyen irányú átrendeződés a Richter számára mindenképpen versenyelőnyt jelent, ugyanis a mi gyártókapacitásaink Európában vannak. A legtöbb készítmény esetében saját magunk állítjuk elő a hatóanyagot és a készterméket is, kevés termék esetében kell csak házon kívüli forrásokra hagyatkoznunk. Az elmúlt időszak megmutatta, hogy nemzetbiztonsági szempontból milyen jelentősége van a Magyarországon meglévő gyógyszeripari bázisnak, amivel nehéz világgazdasági környezetben is biztosítható a hazai betegek ellátása.

Kormányzati támogatás a Covid-19 hatásainak mérséklésére

A kormányzat számos olyan intézkedést jelentett be, amelyek segítenek a hazai vállalkozásoknak a járvány miatti nehézségeket átvészelni. A Richter számára ezek közül a leghasznosabbnak azok bizonyultak, amelyek a kutatás-fejlesztési munkahelyvédelmet célozták. Ilyen a K+F-ben dolgozók bértámogatása, és itt kell megemlíteni azokat a pályázati forrásokat is, amelyek szintén segítségünkre voltak abban, hogy meg tudtuk

tartani, sőt növelni tudtuk a magas hozzáadott értékű munkahelyek számát, illetve bővíteni tudtuk az infrastruktúrát.

Ilyen nagyságrendű költségvetési élénkítés idején különös figyelmet kell szentelni az importelfolyásnak, hiszen 2018 közepe óta az állami keresletösztönzés ára a fizetési mérleg romlása. Bár kereskedelmi partnereink is jelentős fiskális lazítást hajtanak végre, fontos lenne, hogy a relatíve alacsonyabb importigényű belföldi szolgáltatószektorokra és az exportálni képes ágazatokra összpontosuljon a hazai állami keresletélénkítés. A mai helyzetben a szokásosnál is nagyobb jelentőségűek a hazai termékek forgalmát erősítő kezdeményezések, mint például a Magyar gyógyszer védjegy, illetve az azonos hatóanyagú, bioekvivalens hazai gyártású készítmények preferálása.

Projektjeink a koronavírus elleni küzdelem szolgálatában

A koronavírus elleni küzdelemből a Covid gyógyítását szolgáló K+F-projektekkel is kivesszük a részünket. Ezek egy részében az egyetemi háttérrel tudományos inputjára is támaszkodunk, illetve a kormányzat anyagi támogatására.

1. Mintegy öt hónap megfeszített munka eredményeként 2020 októberére sikeresen megoldottuk a súlyos stádiumban lévő Covid-betegek kezelésére jelenleg leghatékonyabbnak bizonyuló remdesivir hatóanyag szintézisét, illetve a készítmény gyártását is. Ez az első olyan szer, amely klinikailag igazoltan gyorsítja a betegek gyógyulását, és trendszerűen csökkenti a halálozási rátát. A még hátralévő klinikai vizsgálatok lebonyolítása nem a Richter feladata.

2. Társaságunk tagja annak a konzorciumnak is, amely a japán favipiravir hatóanyag hazai fejlesztését tűzte ki célul. Ebben a Richter a hatóanyaggyártás területén érintett.

3. 2020. áprilisban szereztük meg a bioszimiláris tocilizumab nevű hatóanyag fejlesztési, gyártási és értékesítési jogait. A tocilizumab alapvetően reumatológiai indikációban alkalmazott biológikum, de felvetődött használata a Covid-betegek kezelésére, akik a vírusfertőzés következményeképp gyulladáshoz vezető tüneteket mutatnak.

4. A Richter tagja annak a konzorciumnak is, amely eredeti biotechnológiai gyógyszerfejlesztés keretében keres terápiás megoldást a Covid kezelésére. Az úgynevezett ACE2-Fc fúziós fehérje várhatóan képes lesz semlegesíteni a vírust, valamint a vírus által megfertőzött sejteket is elpusztítja az általa beindított immunválasz révén. Ez az igen korai fázisban lévő fejlesztés további preklinikai és klinikai vizsgálatokat igényel, a piaci bevezetés sikeres vizsgálatok esetén várhatóan még több év.

A fejlesztési projektjeink egyértelműen terápiafókuszúak, azaz koronavírus-fertőzés kezelésére irányulnak. Ami az oltóanyag fejlesztését, illetve gyártását illeti, a Richternek ez nem profíljja.

Összegzés

Míg a válságoknak korábban alapvetően pénzügyi gazdasági háttere volt, ez az alapvetően egészségügyi háttérű válság nagyon élesen mutatott rá arra, hogy az egészségügynek milyen óriási hatása lehet a gazdasági életre és annak szereplőire. Csekély vigasz ebben a helyzetben a gyógyszeripar számára, hogy – számos felmérés tanúsága szerint – drasztikusan megváltozott a külső imidzse a világjárvány kirobbanása óta. A szektorral kapcsolatos rossz beidegződések és előítéletek helyét egyre inkább fokozott várakozások és a kutatás-fejlesztési, illetve gyógyszerellátás terén tett erőfeszítések elismerése vette át, ennek hatására az iparág pozitív megítélése robbanásszerűen nőtt. Ezek a pozitív percepciók természetesen elsősorban a Covid elleni oltóanyag és a fertőzés kezelését lehetővé tevő fejlesztéseknek, illetve az abban részt vevő cégeknek szólnak. Ebből a munkából a Richter is kiveszi a részét, és mint érintett vállalat tisztában vagyunk ennek az állapotnak és az ezzel járó felelősségnek a kivételességével. Bár a járvány elmúltával ez a fajta halo-effektus bizonyosan fakul majd, bízunk benne, hogy hosszú távon is lehet számolni azzal a tendenciával, amelyben az egészségügyi szektor, illetve a gyógyszeripar jelentősége felértékelődik.

Felhasznált irodalom

A fejezet a Richter Gedeon Nyrt. vállalati anyagai alapján készült.

A lektorokról

Prof. dr. Kovács Árpád pályáját 1971-ben tervezőmérnökként kezdte. 1989-es műszaki doktori fokozatszerzése is az üzleti beruházások pénzügyeihez, szervezéséhez kapcsolódott. 1979 és 1989 között a kormányzati ellenőrzésben dolgozott. 1989-ben az USA General Accountability Office-nál tanul. 1990-től az újra életre hívott Magyar Állami Számvevőszék egyik szakigazgatója. 1996-ban az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő szervezet igazgatóságának elnöke. E funkciójából választotta 1997. év végén az Országgyűlés az Állami Számvevőszék elnökévé, amely feladatkört 2009. év végéig töltötte be. 2004-től három évig a számvevőszékek világszervezetének, az INTOSAI kormányzótanácsának az elnöke. 2010–2012 között ismét az állami, közösségi vagyonkezelésben dolgozik, a nemzeti vagyonkezelő szervezet igazgatóságának tagja, a Magyar Villamos Művek, a budapesti közlekedési, valamint a városüzemeltetési holdingok felügyelőbizottságainak elnöke. 2012-től a Költségvetési Tanács elnöke. 2001-ben közgazdasági PhD-fokozatot szerez, majd habilitál. 2009-től a Szegedi Tudományegyetem professzora, több egyetem díszdoktora. 2018-tól professor emeritus. Szakmai publikációinak száma közelít a háromszázhoz. 2008-tól a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke, 2017-től örökös tiszteletbeli elnöke.

Dr. habil. TATAY Tibor 2011-től a Széchenyi István Egyetem Gazdasági Elemzések Tanszékének egyetemi docense. Közgazdászdiplomáját a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán szerezte 1988-ban. Oktatóként dolgozott a Veszprémi Egyetemen, majd a Nyugat-Magyarországi Egyetemen. Oktatott okleveles könyvvizsgálói, pénzügyi tanácsadói, mérlegképes könyvelői szaktanfolyamokon. Oktatási területe a pénzügytan. Kutatásai a pénzügyi szervezetek, a pénzügyi rendszer működésére terjednek ki. A MATE Kaposvári Campusának Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola Doktori Tanácsának tagja, Az MTA Veszprémi Területi Bizottság Közgazdaságtudományi Munkabizottságának alelnöke, a *Pénzügyi Szemle* kétnyelvű közpénzügyi folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.

Vákát oldal

A szerzőkről

Prof. dr. BÁGER Gusztáv 2021-től a Magyar Nemzeti Bank elnöki főtanácsadója, 2015–2020 között a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának tagja. Okleveles közgazdász, 1961-ben végzett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1961–1965 között az egyetemen tanársegédként oktatott. 1975-ben egyetemi docensi kinevezést kapott. 2000-től 2011-ig a Szolnoki Főiskolán pénzügytant és nemzetközi pénzügyeket tanított. 2003-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanárává nevezték ki. 2011 óta professor emeritus. 2020-tól a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontjának tudományos tanácsadója. 1965-től 10 évig a Tervgazdasági Intézet tudományos főosztályvezetője volt, 1975–1981 között az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága (ENSZ EGB) szakértőjeként dolgozott. 1981–1990 között az Országos Tervhivatal főosztályvezetője volt. 1992–2000 között a nemzetközi pénzügyi intézmények titkárságának vezetőjeként tevékenykedett. 1995–1997 között a Kereskedelmi és Hitelbank Rt. igazgatósági tagja volt. 1997-ben a Budapest Bank Rt. igazgatósági tagja lett. 2003–2008 között az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója volt. Kutatási területe az ökonometria, a globalizációs fejlődés mozgatórugóinak és hatásainak tanulmányozása, különös tekintettel az állami és a magánszektor együttműködésének terjedő új formáira és a közpénzügyek átláthatóságára. 1971-ben a közgazdaság-tudomány kandidátusa lett, 2000-ben habilitált. 2007-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével tüntették ki. Tudományos munkássága mellett verseket is publikál, több kötete jelent meg, 2008-ban Bertha Bulcsu-emlékdíjjal, 2012-ben József Attila-díjjal ismerték el.

BARLOG Károly a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt. kommunikációs csoportvezetője. 1986-ban született Zentán, Jugoszláviában. Végzettségét tekintve tanár, irodalmár, de legtöbb szakmai tapasztalata a kommunikációs területről származik. Az elmúlt évtizedben dolgozott a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumban energetikai kommunikációs szakreferensként, a Miniszterelnöki Kabinetirodán kommunikációs szakmai vezetőként, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Egészségügyi Államtitkárságán kommunikációs szakértőként.

Jelenleg a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt. kommunikációs csoportvezetője. Szépiróként számos hazai és külföldi folyóiratban publikált, eddig három kötete jelent meg, nyedik könyve előkészítés alatt áll.

BICZÓK András a MAVIR Zrt. elnök-vezérigazgatója, 46 éves, közgazdász. Németországban, a hannoveri egyetemen szerezte diplomáját. Pályáját az EMFESZ Kft.-nél kezdte kereskedelmi és marketingigazgatóként, dolgozott a Nabucco Gas Pipeline International GmbH-nál és a Mol Energiakereskedő Kft.-nél senior kereskedelmi menedzserként, a MET Croatia Energy Trade gazdasági igazgatójaként. Vezérigazgatóként egy évig vezette az ENKSZ Észak-Dél Regionális Földgáz-szolgáltató Zrt.-t, ezzel párhuzamosan az NKM Földgázszolgáltató Zrt. kereskedelmi vezérigazgató-helyettese volt. A MAVIR élére történő kinevezését megelőzően, 2018–2019 között az MMBF Földgáztároló Zrt. elnök-vezérigazgatója volt. Felsőfokú szinten beszél németül és angolul.

BOGSCH Erik 1992 októbere és 2017 októbere között a Richter Gedeon Nyrt. vezérigazgatója volt. 2017. november 1. óta a Richter elnöke. 2006–2016 között a Magyarországi Gyógyszergyártók Országos Szövetségének elnöke volt. Vegyész-mérnöki diplomáját a Budapesti Műszaki Egyetemen szerezte 1970-ben, majd ugyanott szerzett mérnök-közgazdász diplomát 1974-ben. Karrierjét a Richternél kezdte, ahol 1970 és 1977 között a kutatás-fejlesztés területén töltött be különböző pozíciókat. A következő másfél évtizedben széles körű vezetői tapasztalatokat szerzett: a MEDIMPEX Gyógyszer-külkereskedelmi Vállalat mexikói irodáját vezette (1977–1983), majd a Richter budapesti központjában dolgozott fejlesztési igazgatóként (1983–1988), ezután a MEDIMPEX UK Ltd. londoni irodáját vezette mint ügyvezető igazgató (1988–1992). Legjelentősebb kitüntetései: Széchenyi-díj (2001), Kőbánya Díszpolgára (2012), Figyelő – Az Év Embere-díj (2016), Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztje díj (2017).

Dr. Bozóky Alex 2021-től a Szerencsejáték Zrt. vezérigazgatója. Pályafutását a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumban kezdte jogászként. Ezt követően 2014–2019 között a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumban és a nemzeti vagyon kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter munkaszervezetében foglalkozott

vagyongazdálkodással, szakmai vezetőként számos kiemelt állami tulajdonú gazdasági társasággal kapcsolatos tulajdonosi döntés előkészítésében vett részt. Ebben az időszakban ellátta továbbá az Antenna Hungaria Zrt. és a HungaroControl Zrt. felügyelőbizottsági elnöki feladatait, valamint tagja volt a Nemzeti Útdíjfizetési Szolgáltató Zrt. igazgatóságának is. Az elmúlt években a Szerencsejáték Zrt. igazgatósági tagjaként, illetve a Szerencsejáték Zrt. Törzskari Koordinációs Központjának vezetőjeként a nemzeti lottótársaság egyes kiemelt stratégiai feladatainak végrehajtását koordinálta. 2021. október 1-jétől a Szerencsejáték Zrt. vezérigazgatója.

Csányi Attila a Bonafarm Zrt. vezérigazgatója. A Bonafarm Zrt. vezérigazgatójaként az ország egyik meghatározó, vertikálisan integrált élelmiszer-gazdasági vállalatcsoportjának, a Bonafarm Csoportnak a tevékenységét irányítja. 2002-ben a Corvinus Egyetemen szerzett mesterdiplomát pénzügyi szakon. Egyetemi tanulmányait követően 4 évig a McKinsey & Company elemzőjeként, elsősorban kereskedelmi bankokkal kapcsolatos projekteken dolgozott. 2006 és 2008 között a kaliforniai Berkeley Egyetem MBA hallgatója volt. Főként pénzügyi és marketing, valamint befektetésekkel kapcsolatos területeken folytatott tanulmányokat, amelyeket jól egészített ki a Columbia Business Schoolon eltöltött tanulmányi időszak. Amerikai tanulmányait követően, Magyarországra hazatérve megalapította a Bonafarm Zrt.-t, majd annak vezérigazgatójaként és több vállalat igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjaként csoportba (Bonafarm Csoport) szervezte a mezőgazdasági és élelmiszeripari cégeket – Pick Szeged Zrt., Sole-Mizo Zrt., Bóly Zrt., Dalmand Zrt., Fiorács Kft., Bonafarm-Bábolna Takarmány Kft., Csányi Pincészet Zrt. –, illetve egységesítette a működésüket, valamint hatékony együttműködést alakított ki a két stratégiai partnerrel, az MCS Vágóhid Zrt.-vel és a Hungerit Zrt.-vel. A mezőgazdasági és élelmiszer-feldolgozó vállalatok között lévő szakmai és fejlesztési szinkron megteremtésével a Bonafarm Csoport teljesítménye az elmúlt években jelentősen nőtt. Több szakmai szervezetben, illetve tanácsadó testületben is tevékenykedik. Tagja a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Elnökségének, az Agrárminiszter Tanácsadó Testületének, a MATE Rektori Tanácsadó Testületének. Kuratóriumi tagja a Csányi Alapítványnak és a Jövő Nemzedék Földje Alapítványnak.

Dr. DOMOKOS László, PhD, 2010-től az Állami Számvevőszék elnöke. Okleveles közgazdász, 1988-ban végzett a Janus Pannoniusz Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán, majd 1991-ben szakközgazdászként a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Továbbképző Intézetében. 1988–1990 között osztályvezető volt, az azt követő négy évben Békéscsaba Megyei Jogú Város alpolgármestereként dolgozott. 1995–1998 között gazdasági tanácsadóként tevékenykedett, majd a Békés Megyei Önkormányzat elnöke lett. 1998 és 2010 között országgyűlési képviselőként töltötte be hivatását. 2011-től a Magyar Pénzügyi-Gazdasági Ellenőrök Közhasznú Egyesületének elnöke és a Költségvetési Tanács tagja. 2017-ben szerzett doktori fokozatot a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen, ugyanebben az évben a Nankingi Ellenőrzési Egyetem és a Miskolci Egyetem díszdoktorává avatták. 2020-ban a Soproni Egyetem címzetes egyetemi tanárává avatták. Kutatási területe a jó kormányzás fenntartása, különös tekintettel a jó kormányzás eszközeire, amiben a számvevőszékek mint garantőr szervezetek jelennek meg.

FÜRÉSZ Tünde 2017 decembere óta a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért elnöke. Jogi szakokleveles közgazdász, házas, három leánygyermek édesanyja. 2010 óta tevékeny alakítója a magyar családpolitikának, először szakterületért felelős főosztályvezetőként, majd család- és népesedéspolitikáért felelős helyettes államtitkárként dolgozott. Miniszteri biztosként felügyelte a magyar bölcsődei rendszer átalakítását.

Dr. GYÖRGY László, PhD, az Innovációs és Technológiai Minisztérium Gazdaságstratégiaért és Szabályozásért felelős államtitkára, a Neumann János Egyetem (NJE) docense és az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) adjunktusa. Kinevezése előtt a Századvég csoportvezető közgazdászként és a Pallas Athéné Domus Mentis Alapítvány igazgatójaként dolgozott. Mesterdiplomáit 2003-ban és 2004-ben szerezte a Budapesti Corvinus Egyetemen és Svájcban (CEMS, Universitaet St. Gallen), majd ezt követően a BME-n MBA (2008) és PhD (2013) fokozatot szerzett. Doktori disszertációját *A társadalmi felzárkózás egyes gazdaságpolitikai aspektusai* címmel írta, amelyben a magyarországi társadalmi felzárkózást támogató gazdaságpolitikai intézkedéseket, valamint a szingapúri maláj kisebbség sikeres társadalmi felzárkózásának hazai alkalmazhatóságát vizsgálta. A 2018-ban elindult Tanítunk Magyarországotért kezdeményezés megálmodója, amelynek

megvalósításában államtitkárként meghatározó szerepet vállal. A kezdeményezést életre hívó víziója, hogy „jó érzés továbbadni mindazt, amit tudunk, és látni, hogy ennek mások is hasznát veszik”. A Tanítsunk Magyarországot ezzel összhangban egyrészt támogatja a kistelepülésen élő általános iskolásokat, hogy sikerrel végezzék el tanulmányaikat, másrészt a kölcsönös tanulásról, a közösségek megerősítéséről és tágabban a magyar társadalom egészének jövőről való felelős gondoskodásáról szól. *Egyensúlyteremtés – a gazdaságpolitika missziója* című könyvét 2017-ben mutatták be magyarul, 2019-ben pedig megjelent angol nyelvű bővített változata (*Creating Balance – the Mission of Economic Policy* címmel). A könyv közérthetően, nemzetközi összefüggésrendszerbe ágyazva mutatja be a 2010 utáni magyar gazdaságpolitika mérföldköveit, diagnózist ad a globális gazdaság helyzetéről, megvalósítható válaszokat kínál a kihívásokra, értelmezi a magyar gazdaságpolitika döntéseit, bemutatja a gazdaságpolitika előtt álló lehetőségeket, valamint kijelöli a gazdaságstratégia lehetséges irányait.

Dr. GYURA Gábor, PhD, a Magyar Nemzeti Bank Fenntartható pénzügyek főosztályának vezetője, adjunktus a BME Pénzügyek Tanszékén. Több, zöldpénzügyekkel foglalkozó nemzetközi testületben, így a Network for Greening the Financial Systemben és az Európai Értékpapírpiaci Hatóság Fenntartható pénzügyi bizottságában is tag. Közgazdasági egyetemi végzettségét a Corvinus Egyetemen, PhD-fokozatát a PTE Földtudományok Doktori Iskolában szerezte. Kutatási területe: zöldkötvények, zöldhitelezés, klímafinanszírozás, ESG-befektetések és kockázatkezelés.

IZER Norbert a Pénzügyminisztérium adóügyekért felelős államtitkára. Keszthelyen született 1980-ban. 2004-ben végzett a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem számviteli szakirányán. A mérlegképes könyvelői, valamint az adótanácsadói képzés mellett 2010-ben a Leideni Egyetemen nemzetközi adózási végzettséget is szerzett. A Raiffeisen Bank és a Budapesti Értéktőzsde után 12 éven át adótanácsadóként dolgozott a PwC Magyarország Kft.-nél, ezt követően 2016 augusztusában adószabályozásért és számvitelért felelős helyettes államtitkárként került a Nemzetgazdasági Minisztériumba. 2018 májusától irányítja a Pénzügyminisztériumban az adóügyekért felelős államtitkárságot. Nős, egy gyermek édesapja.

Dr. KOLOZSI Pál Péter, PhD, 2020-tól a Magyar Nemzeti Bank jegybanki eszköztár, devizatartalék és kockázatkezelési igazgatója. Pénzügyi közgazdász. A közgazdaság-tudományok doktora, PhD-fokozatát az Institut d’Eudes Politiques de Paris (IEP) egyetemen szerezte Franciaországban, 2011-ben. A Budapesti Corvinus Egyetem MNB Tanszékének oktatója, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Gazdaság és Versenyképesség Kutatóintézet kutatója. A *Pénzügyi Szemle* kétnyelvű közpénzügyi tudományos folyóirat szerkesztőségi és a *Hitelintézeti Szemle* szerkesztőbizottsági tagja. Korábban az Állami Számvevőszék elnöki megbízottja, több egyetem és főiskola oktatója. Szakterületei a monetáris politika, a közpénzügyek, a közpénzügyi ellenőrzés és az intézményi közgazdaságtan.

Dr. LOVÁSZY László Gábor PhD, a Miniszterelnökség stratégiai kutatások ellátásáért felelős miniszteri biztosa, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszékének tudományos főmunkatársa. Jogászként végzett a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2000-ben, majd nemzetközi kapcsolatok angol posztgraduális ESL-diplomát szerzett a Ludwig Maximilians Universität Nyelv- és Irodalomtudományok Tanszékén 2003-ban, illetve francia–magyar EU-s diplomata (École Nationale d’Administration, Külügyminisztérium) oklevelet szerzett 2004-ben. A PhD-fokozatot a Szegedi Tudományegyetemen szerezte meg 2007-ben. A magyar jogi szakvizsgát 2009-ben tette le. 2001–2009 között hazai minisztériumokban, majd 2009–2018 között az Európai Parlamentben dolgozott mint EP-képviselő melletti szakmai tanácsadó. Ezzel párhuzamosan 2012-től 8 éven át az ENSZ fogyatékoságügygel foglalkozó emberi jogi bizottságának (UNCRPD) az ENSZ közgyűlésén titkosan meg- és 2016-ban újraválaszott magyar tagja, közel 100 ország értékelésében vett részt, többször volt ENSZ-jelentéstevő. 2016-ban megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét. Ezenfelül 200-nál is több szakmai-ismeretterjesztő cikket, tudományos tanulmányt és közéleti írást publikált eddig. Kutatási területe: nemzetközi kapcsolatok, foglalkoztatáspolitikai és robotika, szociális és munkajog és az ezekkel összefüggő, automatizációval összefüggő politikák, továbbá emberi jogok, (gén)technológiai és bioetikai kérdéskörök, illetve jövő- és úrkutatás.

Dr. MARTUS Bettina, PhD, az Állami Számvevőszék osztályvezetője, elemzések felügyeleti vezetője. Okleveles közgazdász, 2015-ben végzett a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karán Nemzetközi gazdaság és gazdálkodás és Regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakon. 2017-ben szerzett doktori fokozatot a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskolában. 2020-tól kezdődően a *Pénzügyi Szemle* folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, a *Pénzügyi Szemle* különszámainak felelős szerkesztője. 2016-tól kezdődően a Budapesti Corvinus Egyetem Matematikai és Statisztikai Modellezési Intézetében dolgozik, 2019-től egyetemi adjunktusként, ahol statisztikát, többváltozós statisztikát, alkalmazott statisztikát, illetve módszertani alapozó tárgyakat oktat. Kutatási területe a munkahelyteremtés nélküli növekedés és az integritás.

Dr. MOLNÁR Balázs a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért stratégiai és koordinációs elnökhelyettese. Jogász, diplomata, házaspár, három gyermek édesapja. Korábban a Miniszterelnökség európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkáráként, valamint az Európai Unió, illetve az ENSZ melletti Állandó Képviseletek diplomatájaként dolgozott Brüsszelben, illetve Bécsben. Pályája kezdetén kábítószer-prevencióval foglalkozott.

NAGY Márton István 2020 júniusától Orbán Viktor miniszterelnök gazdaságpolitikai főtanácsadója. Feladata a gazdaságpolitikai kérdésekkel kapcsolatos személyes szaktanácsadás, valamint a gazdaságpolitikai ágak működési összhangjának erősítése. Okleveles közgazdász. 1998–2000 között az Államadósság Kezelő Központ elemzőjeként kezdte pályafutását, majd 2000–2002-ig az ING vezető közgazdászként tevékenykedett. 2002-ben csatlakozott az MNB csapatához. 2015-től a Magyar Nemzeti Bank monetáris politikáért, pénzügyi stabilitásért és hitelösztönzésért felelős alelnöki pozícióját töltötte be. Emellett az MNB Monetáris Tanácsának elnökhelyetteseként, a Pénzügyi Stabilitási Tanács tagjaként, valamint a Magyar Közgazdasági Társaság Pénzügyi szakosztályának elnökeként is ellátta feladatait, továbbá lektorként és oktatóként is tevékenykedett. Számos kutatás, elemzés és cikk szerzője. Kutatásai és publikációs területei főként a banki termékek árazására, az egészséges hitelezésre fókuszálnak. Szakmai publikációiban a pénzügyi rendszer kihívásait elemzi. A jegybank alelnökeként részt vett többek között a Növekedési Hitelprogram

elindításában, a devizahitelek forintosításában, a Növekedési Kötvényprogram életre hívásában. 2014-ben megkapta a Popovics Sándor-díjat, amely a feltörekvő, a közgazdaság és a pénzügyek területén kimagasló szakmai munkát nyújtó szakemberek számára adható elismerés.

OLÁH Dániel PhD-hallgató, az innovációs geográfia, a gazdaságpolitika és a közgazdasági elmélettörténet kutatója. Az ELTE alkalmazott közgazdaságtan alapképzésén, a Közép-európai Egyetem gazdaságpolitika mesterképzésén, a New York-i Institute for New Economic Thinking külső munkatársaként, a Századvég Alapítvány gyakornokaként és a Pénzügyminisztérium makromodellezési osztályának elemzőjeként szerezte ismereteit. A New York-i *Economics* evolúciós közgazdaságtani portálon megjelent elmélettörténeti írását több mint 120 ezren olvasták világszerte, arról beszámolt az amerikai *Quartz* üzleti lap, illetve méltatta Paul Krugman Nobel-díjas közgazdász. 2021-ben tanulmánya jelent meg a *Challenge* folyóiratban – a lapban publikált korábban többek között Dani Rodrik, Jeffrey Sachs, Ha-Joon Chang, Hyman Minsky, John Kenneth Galbraith, Robert Solow, James Tobin és Paul Romer is. Tanulmányában a magyar gazdaságpolitika elmúlt évtizedéről adott átfogó értékelést szerzőtársával, a brit gazdaságtörténésszel, John Maynard Keynes életrajzírójával, Lord Robert Skidelskyvel, megalkotva a magyar gazdaságpolitika értelmezésére a kulturális közgazdaságtan fogalmát. Publikált a *Journal of Innovation and Entrepreneurship* és a *Bulletin of Geography* nemzetközi tudományos folyóiratokban, illetve a *Területi Statisztika*, a *Tér és Társadalom*, a *Közgazdasági Szemle*, a *Pénzügyi Szemle* és a *Modern Geográfia* lapokban. A *Journal of Innovation and Entrepreneurship* és a *Területi Statisztika* folyóiratoknál tanulmányokat lektorált. Világgazdasági és gazdaságpolitikai aktualitásokat a *Summa* című televíziós magazinműsorban kommentál. A *Mandiner* gazdasági aloldala, a *Makronóm* főszerkesztője.

ORBÁN Gábor 2017. november 1-jétől a Richter Nyrt. vezérigazgatója. Korábban stratégiai igazgató, illetve vezérigazgató-helyettes pozíciót töltött be. 2017. áprilisától a Richter Igazgatóságának tagja. Karrierjét makrogazdasági elemzőként kezdte, először az MNB és az EKB közgazdászaként, később az Aegon Befektetési Alapkezelő portfóliómenedzsereként és kötvényüzletág-vezetőjeként dolgozott. Két és fél éven keresztül a Nemzetgazdasági

Minisztérium adó- és pénzügyekért felelős államtitkára volt, majd 2015. szeptembertől a Rothschild párizsi bankjánál dolgozott. Tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, valamint az Egyesült Államokban végezte.

Dr. habil. PARRAGH Bianka 2017-től a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának tagja. Jogi szakokleveles közgazdász. 2001-ben okleveles közgazdászként végzett a Nyugat-magyarországi Egyetemen, majd 2004-ben jogi szakokleveles közgazdász diplomát szerzett a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Doktori (PhD-) fokozatát a Nyugat-magyarországi Egyetemen, gazdálkodás- és szervezéstudományok területen szerezte 2010-ben. 2020-ban habilitált. A reálszférában tízéves vállalatvezetői gyakorlattal rendelkezik, amelyet ipari-kereskedelmi területen szerzett. 2009-től az Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Karának oktatója. 2014-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Karának egyetemi adjunktusa, majd 2018-tól a Közpénzügyi Kutatóintézet kutatója, 2020-tól az Eötvös József Kutatóközpont tudományos főmunkatársa, majd 2021-től a Stratégiai-fejlesztési Iroda kutatás-fejlesztési tanácsadója, az Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Kormányzástani és Közpolitikai Tanszékének tudományos főmunkatársa, 2022-től rektori főtanácsadó. 2017 márciusában a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának tagjává választotta az Országgyűlés. A Magyar Közgazdasági Társaság Versenyképesség szakosztályának, valamint a Fenntarthatósági szakosztályának elnökségi tagja. A *Pénzügyi Szemle* kétnyelvű tudományos közpénzügyi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Kutatási területe a monetáris politika, az aktív állami szerepvállalás és a gazdaságpolitikai ágak közötti összhang, elsősorban a fenntartható versenyképesség (állami és vállalati versenyképesség) dimenziójában.

Dr. PARRAGH László 2000-től a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke. A Nyugat-magyarországi Egyetem címzetes egyetemi docense és a Budapesti Gazdasági Főiskola címzetes főiskolai docense. 2017-ben Sopron díszpolgárává választották. A Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanács gazdasági oldalának elnöke. A World Chambers Federation General Council tagja. 2018-tól a One Belt – One Road kezdeményezés keretében megalapított Silk Road Chamber of International Commerce (Selyemút Nemzetközi Kereskedelmi Kamara) európai alelnöke. 2014-től a MEHIB Zrt. és az EXIM Zrt. felügyelőbizottságainak tagja. 2014-től a korábbi

Államreform Bizottság tagja. 2010-től a Mol Nyrt. Igazgatóságának tagja, 2014-től a Mol Nyrt. Fenntartható Fejlődés Bizottságának elnöke, valamint 2014-től a Mol Nyrt. Pénzügyi Kockázatkezelési Bizottságának tagja. 2015–2016 között az MKB felügyelőbizottságának elnöke. 2002–2010 között a MEHIB Zrt., EXIM Bank Zrt. igazgatóságának tagja. 2010–2011 között a Malév igazgatóságának tagja. 2003–2011 között a Gazdasági és Szociális Tanács, 2011-től a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanács elnöke. 2003-tól 2014-ig a KAVOSZ Zrt. felügyelőbizottságának, 2014-től az igazgatóságának az elnöke. 2009 óta a KAVOSZ Vállalkozásfejlesztési Zrt. igazgatóságának elnöke. 2003–2010 között a GYSEV Rt. alelnöke, 2020-tól a GYSEV Rt. igazgatósági tagja. Orbán Viktor miniszterelnök gazdasági tanácsadó testületének tagja 1998-tól 2002-ig. 1993-tól az MGYOSZ elnökségi tagja, közben 1994–2000 között az MGYOSZ alelnöke. 1989-től a Paragh Kereskedelmi és Holding Zrt. elnök-vezérigazgatója.

SÁRE CZ Zsolt az Antenna Hungária Zrt. elnök-vezérigazgatója, 2018. szeptember 1-től az Antenna Hungária Zrt. vezérigazgatója. 1996 és 2011 között az Invitel Távközlési Zrt.-nél (előtte Vivendi Telecomnál) töltött be különböző vezetői tisztségeket: 1996–2001-ig először a vállalat pénzügyi igazgatója, majd gazdasági vezérigazgató-helyettese volt, ezt követően pedig az üzemetelési vezérigazgató-helyettesi posztot töltötte be. 2011 és 2014 között a Dataneum Zrt. elnök-vezérigazgatója, majd 2014-től egy befektetési társaság, a Monarte Kft. ügyvezető igazgatója volt, 2016-tól az Antenna Hungária Zrt. élére történő kinevezéséig pedig a Grid CEE Zrt. vezérigazgatói feladatait látta el.

SCHAM SCHULA György a Magyar Posta Zrt. vezérigazgatója. Pénzügyi szakember, több mint 20 éves hazai és nemzetközi vállalati pénzügyi, hitelintézeti és vállalatmenedzsment-tapasztalatokkal. Pályafutását brókerként kezdte, majd 2005-től 2012-ig az Egyesült Államokban, Kaliforniában dolgozott pénzügyi menedzsment területen: 2005 és 2007 között a Landmark Group pénzügyi vezetője volt, majd 2008-tól 2012-ig a Deloitte nemzetközi tanácsadó cégnél látott el pénzügyi projektmenedzsment-feladatokat. 2012-től 2017-ig Magyarországon, az Eximbank Zrt.-nél irányította a tőkefinanszírozási program kialakítását, valamint különböző nemzetközi alapok szakmai felügyeletét látta el. 2017 szeptemberétől a Takarékszövetkezetek Lízings Zrt. vezérigazgatója volt. 2018 augusztusában nevezték ki a Magyar Posta Zrt. vezérigazgatójának.

Dr. SIMON József az Állami Számvevőszék felügyeleti vezetője, ellenőrzés-vezetője. Okleveles közgazdász, 2006-ban végzett a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán pénzügyi intézmények és specializáció szakon. 2011-ben szerzett doktori fokozatot a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában. Kutatási területe az államháztartás információs rendszere, ezen belül is kiemelten az államszámviteli rendszer működése. 2012-ben jelent meg a kutatási eredményeket tartalmazó tankönyve *Az államháztartási számvitel alapjai és a közpénzügyi információs rendszer* címmel a Complex Kiadó gondozásában. 2020-tól kezdődően a *Pénzügyi Szemle* folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, rovatvezetője. 2006-tól kezdődően az Eötvös József Főiskola Gazdálkodási Intézetében dolgozik, 2011-től főiskolai docensként. 2012 és 2019 között a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen dolgozott külső óraadóként ellenőrzés és államszámvitel kurzusok keretében alapszakon és szakirányú továbbképzéseken. 2006-tól a Magyar Közgazdasági Társaság és a Magyar Regionális Tudományi Társaság tagja.

SZEPESSY Kornél 2021-ig a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt. vezérigazgatója. Az elmúlt húsz évben számos iparágban, magán- és köztulajdonú szervezeteknél bizonyította felsővezetői és projektirányítási kvalitásait. Közel 15 éves tapasztalattal rendelkezik a légi közlekedés területén, több mint 11 évig volt a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt. vezérigazgatója. Irányításával a HungaroControl Magyarország egyik legsikeresebb, leginnovatívabb, nemzetközi viszonylatban is elismert állami vállalatává nőtte ki magát. Vezetése alatt a társaság 2011-ben megnyithatta saját szimulációs központját és a légiforgalmi irányítók képzését szolgáló akadémiaját, 2013-ban elkészült a térség egyik legkorszerűbb irányítóközpontja. Ugyancsak komoly nemzetközi sikereket ért el a HungaroControl által 2015-ben bevezetett szabad légtérhasználat, amelyhez az elmúlt évek során több európai ország csatlakozott. Szepeussy Kornél vezérigazgatói pályájának kiemelkedő eredményei a NATO Magyarországnak és a HungaroControlnak adott megbízása alapján a Koszovó fölötti magaslégtér távoli irányításának megtervezése és megvalósítása 2014-ben, illetve a távoli toronyirányítási képesség (Remote Tower) kifejlesztése, amely által a hasonló méretű légikikötők közül 2017-ben a budapesti volt a világelő, ahol ez az innovatív megoldás alkalmazható.

Dr. TÓTH Gergely, PhD, okleveles közgazdász. A Wekerle Sándor Üzleti Főiskolán a pénzügy-számvitel szak vezetője, főiskolai tanár. Emellett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos munkatársa és a Milton Friedman Egyetem óraadó tanára. A Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetsége Gazdasági és Külgazdasági Tagozatának elnöke. Az Országos Statisztikai Tanács tagja. Budapesten született. Közgazdászdiplomáját 2004-ben a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán szerezte, pénzügyi és számviteli főszakirányon. Doktori fokozatát ugyancsak a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, a Széchenyi István Gazdasági Folyamatok Elmélete és Gyakorlata Doktori Iskolájában szerezte meg 2009-ben. Témája a pénz- és tőkepiacok prudenciális szabályozásának változásai. 2016-ban kapta meg főiskolai tanári kinevezését. Szakmai tapasztalatait az üzleti szférában szerezte, ahol 10 évig makrogazdasági elemző volt. Tudományos-szakmai rendezvények aktív résztvevője, rendszeresen tart előadásokat, moderál közgazdasági tartalmú konferenciákat. Kutatási területe: fiskális és monetáris politika hazai és nemzetközi szinten, jellemzően makrogazdasági kontextusban; közpénzügyek; bérfejlesztések, életpályamodellek költségvetési, gazdasági aspektusai; versenyképesség.

Dr. TÓTH Róbert, PhD, a KAVOSZ Zrt. üzletpolitikai és elemzési vezetője. 2015-ben a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán szerzett közgazdászoklevelet, pénzügy mesterszakon. Doktori (PhD-) fokozatát a Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskolájában szerezte. Doktori disszertációját a vállalati pénzügyi kultúra, a versenyképesség és az állami szerepvállalás témakörében írta *A vállalati pénzügyi stratégia kapcsolata a szervezeti pénzügyi kultúra tényezőivel* címmel. 2018 és 2021 között a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) közgazdászaként, majd vezető elemző közgazdászaként dolgozott. Jelenleg az MKIK tulajdonában álló Kavosz Zrt. üzletpolitikai és elemzési vezetője, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézetének egyetemi adjunktusa. 2016 szeptemberétől a Magyar Tudományos Akadémia által is jegyzett *Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok* című tudományos folyóirat főszerkesztője, majd megjelenésért felelős igazgatója. 2020 októberétől a Magyar Közgazdasági Társaság Kereskedelmi Szakosztályának elnökségi tagja. Tanulmányokat folytatott a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán, ahol német

nyelv és irodalom szakon tanult, gazdasági szakfordító specializáció mellett. A 2020-ban megjelenő *105 Präsentationen mit Lösungsbeispielen*, valamint a 2022-ben megjelenő *120 EXTRA Präsentationen* című német közép- és felsőfokú nyelvvizsgára felkészítő nyelvkönyvek társszerzője. 2020 szeptemberétől a Magyar Közgazdasági Társaság Kereskedelmi Szakosztályának elnökségi tagja. Kutatási területei közé a kis- és középvállalkozások finanszírozása, a vállalati és nemzetgazdasági versenyképesség, a vállalati pénzügyi kultúra, valamint az állami szerepvállalás tartoznak. E témakörökben szakmai folyóiratokban és évkönyvekben folyamatosan publikál. Az elmúlt években közel 100 tudományos cikke jelent meg hazai és nemzetközi folyóiratokban.

VARGA Mihály Karcagon született 1965. január 26-án, 1983-ban a Gábor Áron Gimnáziumban érettségizett, 1989-ben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem áruforgalmi szakán szerzett diplomát. A budapesti 43. sz. Állami Építőipari Vállalatnál gazdasági revizorként, majd 1990-ben Szolnokon a Kelet-magyarországi Vízügyi Tervező Vállalat közgazdasági munkatársaként helyezkedett el. 1995 és 1997 között a Szolnoki Gazdasági Főiskola óraadója, címzetes főiskolai tanár. 1998 és 2001 között a Pénzügyminisztérium politikai államtitkára, majd 2002-ig pénzügyminiszter. 2010 és 2012 között a Miniszterelnökséget vezető államtitkár, majd az egyes nemzetközi pénzügyi szervezetekkel való kapcsolattartásért felelős tárca nélküli miniszter, majd 2013 márciusától 2018-ig nemzetgazdasági miniszter, 2018-tól pénzügyminiszter. 2018-tól gazdaságért felelős miniszterelnök-helyettes. 2017 márciusától a Nemzeti Versenyképességi Tanács tagja. 1990-től a Fidesz országgyűlési képviselője, 1998 és 2014 között Jász-Nagykun-Szolnok megye 8-as számú választókerületének képviselője, 2014 óta Budapest 4-es számú választókerületének polgárait képviseli a parlamentben. 1994 és 2003 között, valamint 2005-től 2013-ig a Fidesz egyik alelnöke. Közéleti szerepvállalás: 1997-től a Magyar–Kazah Baráti Társaság alelnöke. 2000-től a Johannita Lovagrend tagja. 2001-től a karcagi református egyházközség presbitere, a Rákóczi Szövetség tagja. 2003-tól a Nagykun Polgári Egyesület elnöke. 2012-től a Joint Venture Szövetség, valamint a magyar–kazah gazdasági vegyes bizottság társelnöke. 2013-tól a Szalay Annamária Média Alapítvány kuratóriumának elnöke. 2021-től a Rudolf Kalman Óbudai Egyetemért Alapítvány és a Polgári Művelődésért Oktatási, Kulturális és Tudományos Alapítvány kuratóriumi elnöki posztját tölti be. Nős, négy gyermek édesapja.

Vákát oldal

Jelen kötetet az hívta életre, hogy szerzői bemutassák, miként tud egy cselekvő, ösztönző állam hozzájárulni polgárainak jólétéhez és boldogulásához. Az elmúlt évtized egyértelműen megmutatta, hogy új világrend van kialakulóban, amelyben csakis az az állam tud hasznos lenni, amely kiveszi a részét a társadalmi és gazdasági folyamatok alakításából, figyelmet szentel fontosnak ítélt értékek megőrzésének és ápolásának, és nem hagyja sorsukra sem az embereket, sem a vállalkozásokat. Magyarország 2010 óta ilyen elvek mentén halad, építkezik, és ennek a szemléletnek meg is van az eredménye: hazánk jó úton van a felé, hogy végérvényesen felzárkózzon a fejlett országok közé, ahová történelme, kultúrája és a magyarok tenni akarása szerint mindig is tartozott. E tanulmányok segítenek az olvasónak megérteni, hogy az elmúlt évtizedben felépített, erős magyar állam miként szolgálta ezt a célt.

Orbán Balázs
miniszterhelyettes
Miniszterelnökség

Az ösztönző állam működésének bemutatása sorában a harmadik tanulmánykötet segítségével most az újraindítás feladataival, a fenntartható fejlődési pályára történő visszatérés teendőivel és – nem utolsósorban – az ezzel járó felelősséggel ismerkedhet meg az olvasó. A kötet – hasonlóan a korábbiakhoz – Parragh Bianka kiváló, elkötelezett kutató-szervező munkáját dicséri. Ehhez ad keretet a sokféle nézőpontot egységes ívbe rendező, Báger Gusztávval közös, tudományos igényű bevezető tanulmány és szerkesztői teljesítmény. A kötetet olvasva árnyalt és sokoldalú képet kaphatunk arról, hogy az ösztönző állam hívószava, szellemisége valójában milyen gazdag tartalmat fejez ki, s ez miként vezet el a sikerhez. Ajánlom a könyvet mindazok figyelmébe, akik fogékonyak annak megértésére, hogy a küldetés sikere itt is a modell mint koncepció és a részletek összhangján múlik.

Kovács Árpád,
a Költségvetési Tanács elnöke,
egyetemi tanár

ISBN 978-963-531-705-9

9 789635 317059